LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJA

FILOSOFIJOS, SOCIOLOGIJOS IR TEISĖS INSTITUTAS

LIETUVOS FILOSOFINĖS MINTIES ISTORIJOS ŠALTINIAI

II

TOMAS

XIX a. VIDURYS — 1940 m.

VILNIUS 1991

LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJA

FILOSOFIJOS, SOCIOLOGIJOS IR TEISĖS
INSTITUTAS

LIETUVOS FILOSOFINĖS MINTIES ISTORIJOS ŠALTINIAI

TRYS
TOMAI

UDK 1.(474.5)(09)
Li234

Redakcinė kolegija:

J. MACEVIČIUS (pirmininkas), A. Poška,
M. LAURINKUS, R. PLEČKAITIS, G. VAITKŪNAS

Redagavo

RIMA DULKINIENĖ

L $\frac{0301030000—038}{M851\ (08)—91}$ Ž—91

ISBN 5—417—00561—4

© Lietuvos MA Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1991

ĮVADAS
ANTRAJAM „ŠALTINIŲ" TOMUI

Antrasis Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių tomas skirtas filosofijos raidai nuo XIX a. vidurio iki 1940 m.

XIX a. pirmojoje pusėje plitusios šviečiamosios filosofijos idėjos padėjo revoliucinio demokratizmo ideologijos pagrindus Lietuvoje. 1863 m. sukilimo ideologai Lietuvoje M. Akelaitis, A. Mackevičius, Z. Sierakauskas ir kt., kaip ir švietėjai, visuomenės struktūrą grindė žmogaus prigimtimi, ja rėmėsi aukštindami proto, mokslo ir švietimo vaidmenį visuomenėje, kurdami lygybės ir laisvės koncepcijas, kritikuodami baudžiavinius santykius, tačiau jie ėjo toliau: pripažino radikalaus visuomenės pertvarkymo galimybę ir būtinumą, pasisakė už aktyvų poveikį visuomenės raidai, už praktinį jos keitimą. Revoliuciniai demokratai neneigė, kad tik apsišvietusi liaudis gali būti aktyvi istorijos veikėja, bet suprato, jog, nepanaikinus baudžiavinių santykių, neišsivadavus iš carizmo primestos nacionalinės priespaudos, neįmanomas pats švietimas. Pvz., Z. Sierakauskui metodologinis visuomenės raidos aiškinimo pagrindas buvo G. V. F. Hėgelio vystymosi koncepcija, kurią jis interpretavo pabrėždamas aktyvaus praktinio visuomenės pertvarkymo aspektą.

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje atsiradus naujiems socialiniams poreikiams ir vykstant nacionalinio išsivadavimo judėjimui, Lietuvoje susiformavo materialistinė filosofija, smarkiai paveikusi tolesnę filosofijos raidą. Ryškiausi materializmo filosofijos atstovai tuo metu buvo J. Šliūpas, J. Mačys-Kėkštas, J. Adomaitis-Šernas, P. Mikolainis, J. Biliūnas ir kt. Materializmas Lietuvoje rėmėsi Vakarų Europos materializmo metodologiniais principais, jam darė įtaką L. Biūchnerio vadinamojo vulgariojo materializmo ir pozityvistinės filosofijos pradinio etapo idėjos, o ypač to meto gamtotyros metodologija. Materializmo atstovams filosofijos objektas buvo realus pasaulis, bendri jo egzistavimo ir kaitos dėsniai. Dėl to jie gynė pasaulio materialumo sampratą ir griežtai atsiribojo nuo idealistinės metodologijos. Materija buvo suprantama kaip aktyvi, amžina ir nuolat kintanti būtis. Ypač buvo stengiamasi rasti materialų sąmonės procesų pagrindą. Svarbų metodologinį vaidmenį atliko materialistinė evoliucijos samprata. Lietuvos materialistams buvo žinoma G. V. F. Hėgelio

vystymosi koncepcija, jie rėmėsi I. Kanto kosmogonijos hipoteze, tačiau didžiausią įtaką darė Č. Darvino evoliucijos teorija. Vystymosi samprata buvo priešinama teleologijai.

Filosofiją stengdamiesi remti gamtos mokslais, Lietuvos materializmo atstovai filosofinę metodologiją dažnai sutapatindavo su gamtotyrine, materializmas kaip metodologinis principas nebuvo skiriamas nuo tikrovės struktūrinės analizės, dėl to jų koncepcijoms buvo būdingi bendri metafizinio materializmo ribotumai. Tačiau jų koncepcijos atliko reikšmingą metodologinį ir pasaulėžiūrinį vaidmenį dvasiniame to meto visuomenės gyvenime.

Metafizinio materializmo tąsa nepriklausomoje Lietuvoje iki 1940 m. buvo gamtotyrinis materializmas, kuriam atstovavo kai kurie gamtos mokslų specialistai — P. Avižonis, J. Kairiūkštis, V. Čepinskis ir kt.

XIX a. pabaigoje Lietuvoje sparčiai formavosi nauja socialinė visuomenės struktūra, kuri lėmė proletarinės ideologijos kūrimąsi ir jos pagrindimo ieškojimus. Tuo metu pradėjo plisti marksistinės filosofijos koncepcijos. Pirmiausia pasirodė ištraukos iš marksistų veikalų; jos buvo skelbiamos daugiausia švietimo tikslais greta kitokio pobūdžio koncepcijomis pagrįstų darbų. Marksistinės idėjos sparčiau ėmė plisti po 1905 m. revoliucijos. Tuo metu Lietuvos marksistai (V. Kapsukas, Z. Angarietis, S. Matulaitis ir kt.) pradeda savarankišką teorinę veiklą, pasirodo pirmieji filosofiniai jų darbai. Lietuvos marksistai tyrinėjo ir sprendė daugelį fundamentalių socialinės filosofijos problemų: visuomenės raidos objektyvumo ir sąmoningos žmonių veiklos santykio, gamybinių jėgų ir gamybinių santykių ryšio, visuomenės klasinės struktūros, socialinės revoliucijos ypatybių, valstybės prigimties, visuomeninės sąmonės klasinio pobūdžio ir kt. Kadangi Lietuvoje didelę įtaką turėjo katalikiškoji pasaulėžiūra, Lietuvos marksistų veikaluose daug dėmesio buvo skiriama religinės pasaulėžiūros filosofinių pagrindų, religijos prigimties ir socialinio vaidmens analizei ir kritikai. Palyginti plačiai buvo nagrinėjama marksistinės estetikos problematika.

XIX a. paskutiniajame dešimtmetyje ir ypač XX a. pradžioje suintensyvėjo idealistinės filosofijos plėtotė Lietuvoje. Vienas pirmųjų profesionalių jos atstovų buvo R. Bytautas, skelbęs panteizmui artimas idėjas. Tačiau idealistinėje filosofijoje vyravo katalikiškoji filosofija. Jai iškilti labai padėjo tomistinės filosofijos atgimimas Vakarų Europoje. XX a. pradžioje pagausėjus katalikiškai spaudai, lietuvių kalba vis plačiau joje pateikiamos katalikiškosios filosofijos koncepcijos. Pradėti rengti profesionalūs specialistai Vakarų Europos katalikiškuose universitetuose (daugiausia Levene ir Fribūre), ginamos disertacijos. 1922 m. įkūrus Lietuvos universitetą, įsteigiamas Teologijos ir filosofijos fakultetas, kuriame buvo dėstoma neotomistinė filosofija. Katalikiškoji filosofija Lietuvoje buvo nevienalytė. Stipriausia jos srovė — ne-

otomizmas, tačiau šalia jo išryškėjo ir augustiniškoji antiintelektualinė tendencija, kuri buvo ne tokia ortodoksiška ir atviresnė kitų idealistinių srovių idėjoms.

Vienas pirmųjų katalikiškosios filosofijos koncepcijas ėmė propaguoti A. Dambrauskas-Jakštas. Jis neoscholastinės filosofijos idėjas derino su V. Solovjovo visuotinybės filosofija bei lenkų mistiko ir gamtininko J. Henės-Vronskio koncepcijomis. Vyraujanti A. Jakšto filosofijos problema — religijos ir mokslo sintezės ieškojimas, katalikiškoji gamtos mokslų koncepcijų interpretacija.

Profesionaliausiai ir sistemingiausiai buvo išplėtota neotomistinė filosofija, kuriai atstovavo Lietuvos universiteto profesoriai S. Šalkauskis, P. Kuraitis, M. Reinys, P. Dovydaitis, A. Maliauskis ir kt. Neotomizmas apėmė visą tradicinę filosofijos struktūrą: metafiziką (ontologija, gamtos filosofija, teorinė psichologija), gnoseologiją, logiką, praktinę filosofiją (etika, estetika, socialinė filosofija). Ontologijos turinį sudarė spekuliatyviai, atskirai nuo specialių mokslų interpretuojama būties teorija, postuluojanti dvasinės ir materialiosios būties dualizmą. Teorinis gamtos filosofijos pagrindas buvo hilomorfizmo koncepcija, spekuliatyviai aiškinanti materijos ir formos santykį, grindžianti kreacionistinį požiūrį į pasaulį. Teorinės psichologijos veikaluose buvo nagrinėjami žmogaus dvasinės prigimties principai, kildinami iš būties teorijos. Pagrindiniai neotomistinės gnoseologijos atstovai daugiausia laikėsi vadinamojo nuosaikaus katalikiškojo realizmo koncepcijų, kurios buvo būdingos to meto Vakarų Europos neotomizmui. Neotomistinė logika Lietuvoje buvo tradicinė, prisodrinta gnoseologinės problematikos, ji nepripažino matematinės logikos idėjų. Tradiciškiausia praktinės filosofijos dalis buvo etika, jos atspirties tašku buvo laikoma ne visuomenė, o žmogus kaip substancija, kurią sudaro sielos ir kūno vienovė (compositum humanum). Tokia Dievo sukurta žmogaus substancinė prigimtis ir lemianti jo gyvenimo paskirtį ir prasmę, todėl jam būdingas gėrio siekimas; blogis laikomas ne būtimi, o gėrio trūkumu. Neotomistinė estetika buvo objektyvistinė, jos atstovai grožį laikė tikrovės bruožu, o grožio suvokimą traktavo kaip daikto tobulumo pažinimą ir žavėjimąsi to tobulumo išraiška. Neotomizmo socialinės filosofijos problematika nebuvo griežtai apibrėžta. Į ją buvo įtraukiamos ir nefilosofinio pobūdžio problemos. S. Šalkauskis stengėsi eliminuoti jas, kurdamas kultūros filosofiją, kuri turėjo aprėpti tik filosofinio pobūdžio socialinę problematiką. Ją turėjo sudaryti kultūros esmės, jos veiksnių, formų, kultūros ir religijos santykio bei kitos problemos. Tačiau Lietuvos katalikiškoje filosofijoje buvo ir kitų socialinės filosofijos modelių, kuriuos sukūrė K. Šaulys, K. Paltarokas, F. Kemėšis. Jų esmę sudarė katalikiškojo solidarizmo koncepcija, kuri buvo priešinama tiek buržuaziniam individualizmui, tiek socialistiniam kolektyvizmui. Vėliau jaunesnieji katalikų sociologai (P. Dielininkaitis, A. Ma-

ceina) krikščioniškojo solidarizmo koncepciją papildė organinės visuomenės ir korporatyvizmo idėjomis.

Katalikiškosios filosofijos augustiniškoji antiintelektualinė tendencija Lietuvoje buvo atstovaujama menkiau, tačiau ji buvo ne tokia ortodoksiška ir filosofinę problematiką išplėtė naujomis idėjomis. Vietoj neotomizmui būdingos Dievo ir gamtos santykio problemos ji ryškiau kėlė Dievo ir žmogaus santykio problemą, akcentavo vertybinius dvasinio gyvenimo aspektus. Šiai tendencijai atstovavo I. Tamošaičio filosofinė koncepcija, kuriai didelę įtaką darė Platono ir Augustino tradicija, ypač M. Šelerio fenomenologinė filosofija. Tyrinėdamas filosofinės antropologijos ir aksiologijos problemas, I. Tamošaitis pateikė katalikišką jų interpretaciją. Šią tendenciją išplėtė A. Maceina ir J. Girnius, katalikiškąją filosofiją grindę personalizmo ir egzistencializmo idėjomis.

Katalikiškoji filosofija Lietuvoje daug prisidėjo prie profesionalios filosofinės kultūros kūrimo, filosofijos terminų plėtojimo, pasaulinės filosofijos koncepcijų populiarinimo.

Savitą vietą idealistinės filosofijos raidoje užėmė Vydūno (Vilhelmo Storostos) filosofinės pažiūros, kaip senosios indų filosofijos recepcijos apraiška Lietuvoje. Vydūnui įtakos turėjo daugelis filosofinių Europos koncepcijų, tačiau lemiamą poveikį padarė indų filosofijos vedantos sistema. Būdama atokiau nuo kitų filosofinių koncepcijų, nesusilaukusi sekėjų, Vydūno filosofija savo humanistinėmis idėjomis vis dėlto atliko reikšmingą vaidmenį Lietuvos kultūriniame gyvenime.

Specifinė objektyviojo idealizmo apraiška Lietuvoje buvo L. Karsavino filosofinė koncepcija. Jis nuo 1928 m. dirbo Lietuvos universitete ir kai kuriuos veikalus paskelbė lietuvių kalba. Būdamas istorikas medievistas, L. Karsavinas kūrė filosofinę koncepciją, kuri pratęsė V. Solovjovo visuotinybės filosofijos tradiciją. Remdamasis neoplatonizmo, patristikos, M. Kuziečio, J. Biomės ir ypač V. Solovjovo filosofinėmis idėjomis, L. Karsavinas stengėsi įveikti tradicinio krikščioniškojo pasaulėvaizdžio dualizmą ir sukurti vientisą krikščioniškąją pasaulėžiūrą. Tos pasaulėžiūros pagrindą turėjo sudaryti visuotinybės idėja, išreiškianti pasaulio (gamtos ir visuomenės) ir Dievo vienovę. L. Karsavino filosofinė koncepcija Lietuvoje plačiau nepaplito ir ryškesnio poveikio filosofinei kultūrai nedarė. Didesnę įtaką turėjo jo visuotinybės filosofijos pagrindu realizuotos kultūros istorijos idėjos.

Ženklų pėdsaką filosofinės minties raidoje paliko V. Sezemanas, Lietuvoje praleidęs vaisingiausius savo kūrybos metus. Jis sukūrė savitą gnoseologinę koncepciją. Be to, V. Sezemanas buvo žymus tarpukario Lietuvos estetikos tyrinėtojas, nors tų ieškojimų rezultatai paskelbti tik pokario metais. Jo estetikos tyrimų centras buvo fundamentaliausia XX a. estetikos problema — estetinių reiškinių specifikos problema. V. Sezemano estetikos tyri-

mų rezultatai yra vertinga estetinės minties palikimo dalis, daranti įtaką ir dabarties estetinės minties raidai Lietuvoje.

Pagrindinės filosofijos raidos tendencijos ir svarbiausios profesionalios filosofijos koncepcijos neapima visų filosofijos apraiškų Lietuvoje nagrinėjamu laikotarpiu. Be jų, egzistavo daug tarpinių grandžių, pereinamųjų formų, gausybė neprofesionalių koncepcijų, kurios daugiau ar mažiau plėtė filosofijos problematiką ir jos metodologinius principus, vaisingomis idėjomis papildė pagrindines sistemas arba su jomis konfrontavo ir svariu indėliu prisidėjo prie filosofijos raidos. Filosofija, kaip teorinio žinojimo rūšis, yra pavaldi pažinimo principams ir procedūroms, kurios yra universalios. Tačiau filosofija niekada nesitenkino tik pažinimo rezultatų analizavimu. Ji visada buvo ir tebėra viso visuomenės sociokultūrinio gyvenimo refleksija, veikiama konkrečių socialinio gyvenimo struktūrų, visuomenės santykių sistemos. Sociokultūrinė situacija ir filosofinio pažinimo subjekto pobūdis lemia filosofinės kūrybos produkto pobūdį, kuris nebūtinai būna teorinio traktato formos. Lietuvoje sąlygos profesionaliai dirbti filosofijos srityje atsirado tik XX a. pradžioje, todėl didelę dalį filosofijos šaltinių sudaro ne profesionalių filosofų veikalai, o publicistų, nacionalinio išsivadavimo ir revoliucinio judėjimo veikėjų, literatų, teisininkų, istorikų, dvasininkų, gamtos mokslų specialistų ir kitų kultūros darbuotojų raštai, kuriuose išreikšti pasaulio, žmogaus ir visuomenės būties, jos raidos pažinimo ir vertinimo principai, koncepcijos ir idėjos. Ypač tai pasakytina apie socialinės filosofijos, etikos ir estetikos šaltinius, kurių daugumą sudaro neprofesionalų darbai. Iš gausybės publicistinių ir kitokių raštų atrenkant tokio pobūdžio šaltinius, buvo laikomasi principo, kad filosofijos šaltiniais gali būti tik konceptualūs veikalai, iš kurių galima rekonstruoti autoriaus metodologinę orientaciją, filosofinę koncepciją ar idėją.

Filosofijos šaltinių, ypač neprofesionalių, gausumas, tų pačių koncepcijų dėstymas daugelyje nelygiaverčių publikacijų priverté atsisakyti išsamios bibliografijos. Aprašyti patys ryškiausi darbai, kuriuose filosofinės pažiūros ir idėjos išreikštos konceptualiausiai ir nuodugniausiai. Antra vertus, kadangi nebuvo konceptualaus pobūdžio šaltinių, tai nepavyko pristatyti kai kurių žinomų nacionalinio išsivadavimo, visuomenės ar kultūros veikėjų, palikusių ryškų pėdsaką Lietuvos visuomeniniame gyvenime (pvz., P. Višinskio, J. Tumo-Vaižganto ir kt.).

Dėl minimojo laikotarpio socialinės filosofijos objekto neapibrėžtumo iškilo daug sunkumų vertinant kai kurių ekonomistų ir istorikų, nagrinėjusių metodologines ir teorines problemas, veikalų filosofinį statusą. Tome nurodyti tik bendrosios sociologinės problematikos šaltiniai, todėl tarp jų nėra P. Šalčiaus, A. Rimkos, A. Janulaičio ir kitų autorių veikalų.

Aprašomasis laikotarpis Lietuvoje baigėsi 1940 m., tačiau daugelis šaltinių autorių gyveno ir dirbo toliau. Dėl to iškilo keb-

lumų, kuriam laikotarpiui juos priskirti. Dalis autorių po 1940 m. filosofijos tyrinėjimus nutraukė arba negalėjo jų tęsti dėl represijų ir atsidėjo kitokiai kultūrinei veiklai, todėl minimoji riba atitinka jų filosofinės veiklos ribą (J. Galvydis, J. Keliuotis, P. Mantvydas ir kt.). Šiame tome aprašomi šaltiniai ir tų autorių, kurie svarbiausius veikalus, reprezentuojančius jų koncepcijas, sukūrė prieškariniais metais, o vėlesnė jų veikla neturėjo esminių konceptualių pokyčių, buvo tik ankstesnio darbo tąsa (V. Sezemanas, V. Mykolaitis-Putinas, B. Sruoga ir kt.). Dėl to šiame tome nurodomi ir pokario metais išleisti jų veikalai. Tuo tarpu kai kurie filosofai (A. Maceina, J. Girnius ir kt.), savo koncepcijomis padarę nemažą poveikį to meto Lietuvos filosofinei kūrybai, reikšmingiausius veikalus sukūrė ar tebekuria emigracijoje, todėl čia nurodyti tik ankstyvieji jų šaltiniai, o pokariniai palikti kitam tomui. Pagaliau autoriai, daugiausia marksistai, pradėję darbą dar iki 1940 m., tačiau svarbiausius veikalus sukūrę pokario metais, bus pristatyti trečiajame šaltinių tome. Suprantama, skaitytojui tai sukels keblumų, tačiau šaltinius pristatant personalijomis to išvengti neįmanoma.

Autorių kolektyvas susidūrė su dideliais sunkumais, nes filosofijos raida Lietuvoje dar nepakankamai ištyrinėta. Dėl to neišspręsta filosofijos šaltinio (ypač neprofesionalaus) statuso problema, nėra ir išsamios šaltinių bibliografijos. Dalis šaltinių iki šiol tebėra asmeniniuose archyvuose, kurie buvo neprieinami, todėl jie į šį tomą nebuvo įtraukti. Autorių kolektyvas viliasi, jog ta dalis yra nedidelė, o svarbiausi, reprezentuojantys pagrindines koncepcijas, yra aprašyti. Laikui bėgant, atradus naujus filosofinės minties istorijos šaltinius, jie bus aprašyti papildomuose leidiniuose.

Šio tomo šaltinių aprašymo bei pateikimo principai ir tvarka tokia pati kaip ir pirmojo tomo.

Antrąjį „Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių" tomą parengė Lietuvos Mokslų Akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto Lietuvos filosofijos istorijos skyrius. Šio darbo vadovas — Lietuvos MA narys korespondentas J. Mačevičius. Visi prie „Šaltinių" parengimo prisidėję autoriai nurodyti leidinyje.

Redakcinė kolegija

A

ADOMAITIS Juozas (ŠERNAS), 1859.08.07 Šmuiliškėje (Šakių r.) — 1922.08.05 Čikagoje, publicistas, gamtos mokslų populiarintojas. Baigęs Marijampolės g-jos šešias klases, apsigyveno Varšuvoje. Nuo 1885 bendradarbiavo lietuviškuose laikraščiuose „Aušra", „Lietuvių balsas", „Unija", „Vienybė lietuvninkų" ir lenkiškame „Kraj", juose skaitytojus nuolat informavo apie Lietuvos politinį bei kultūrinį gyvenimą. Netrukus kartu su V. Kudirka ir Varšuvos lietuvių draugijos „Lietuva" nariais nutarė leisti lietuvišką laikraštį „Varpas" ir jį 1889—90 redagavo. Policijos persekiojamas kurį laiką slapstėsi Lietuvoje ir toliau rašė „Varpui" beveik visus vedamuosius bei poleminius straipsnius. 1892 dėl idėjinių nesutarimų su kitais laikraščio redaktoriais pasitraukė iš „Varpo" ir išvyko į Brėmeną (Vokietija). 1895 vėl grįžo į Lietuvą, tačiau JAV lietuvių liberalinio demokratinio laikraščio „Lietuva" leidėjo A. Olševskio pakviestas apsigyveno Čikagoje ir iki 1916 dirbo šio laikraščio redaktoriumi. Pasirašinėjo Šerno, Šern., Budrio, Stelli, St-l., St., S., S. Š., Ad., a-b, j. a., -j-a., Šilvarnio ir Daugelio A. slapyvardžiais, parašė daugiau kaip 2000 straipsnių, juos spausdino „Lietuvos balse", „Varpe", „Lietuvoje" ir kt. Straipsnius surinko ir išleido 17 knygų. J. Adomaitis buvo įsitikinęs, kad visuomenei dera propaguoti tik mokslo įrodytas tiesas, todėl didžiąją jo gausaus palikimo dalį sudarė mokslo populiarinimo straipsniai. Iš esmės tai buvo sekimai įvairių tautų XIX a. mokslininkų (M. Heilperno, R. Falbo, G. Haberlanto, Š. Leturno ir kt.) veikalais, taigi ir knygos buvo panašios daugiau į astronomijos, fizikos, chemijos, biologijos, botanikos, paleontologijos, geografijos, rašto istorijos ir etnologijos vadovėlius negu į originalius tyrinėjimus. Tačiau greta konkretaus kurios nors mokslo šakos duomenų dėstymo pasitaikydavo ir bendresnių samprotavimų apie ontologijos, gnoseologijos, estetikos ir etikos problemas, jais mėgino pateikti visuomenei daugiausia mechanistiniam materializmui būdingą pasaulio vaizdą. Pasaulis J. Adomaičio raštuose apibūdinamas kaip vientisas, amžinas, beribis, niekieno nesukurtas, nuolatos kintantis ir paklūstantis griežtam priežastingumui bei energijos tvarumo ir kitimo dėsniui. Judėjimas — svarbiausias materijos atributas, materijos egzistavimo forma — esąs

absoliutus, o rimtis — santykinė. Vienos judėjimo formos pereinančios į kitas, laikas ir erdvė, švietėjo nuomone, taip pat esančios objektyvios materijos egzistavimo formos, o ne žmogaus proto vaisius. Dangaus kūnų ir jų sistemų kilmės bei raidos klausimu J. Adomaitis laikėsi Kanto ir Laplaso kosmogonijos teorijos. Daug dėmesio skyrė evoliucijos koncepcijai. Gyvybė, augalija, gyvūnija ir žmogus — tai ilgo, dėsningo ir kylančia linija vykstančio vystymosi rezultatas, čia lemiamas vaidmuo tenkąs aplinkai ir kovai dėl būvio. Tačiau kokybinio skirtumo tarp organinio ir neorganinio pasaulio nesą, o žmogus daugeliu atžvilgių, J. Adomaičio įsitikinimu, tokia pat mašina kaip ir kiti organizmai ir iš kitų gyvūnų išsiskyrė tik savo darbinės veiklos bei proto dėka. Mąstymą laikė smegenų funkcija, o neabejotinų žinių šaltiniu — stebėjimą. Mokslinės teorijos ir hipotezės turinčios remtis objektyviais stebėjimo duomenimis, patyrimu, praktika, nors ją dažniausiai suvokė kaip izoliuotų individų veiklą. Aptardamas žmonių visuomenės gyvenimą, bandė nustatyti objektyvias ir subjektyvias raidos priežastis, tarp jų geografinę aplinką ir kovą dėl būvio laikė lemiamu veiksniu, kai kada kartojo socialdarvinizmui būdingus teiginius. Nuo gamtinių sąlygų priklausąs tautos charakteris, ekonomika, kultūra ir papročiai. Religija taip pat atsiradusi tam tikroje žmonijos raidos pakopoje dėl gamtos jėgų nesupratimo ir išnyksianti progresuojant mokslui. Valstybė buvusi sukurta visuomenės sutarties būdu, socialinės nelygybės šaltinis esanti privatinė nuosavybė, o didžiausios krizės ištiktą kapitalistinę visuomenę siūlė pakeisti „suvisuomeninta asociacija". Nagrinėdamas estetikos klausimus teigė, kad grožis esąs objektyvus, tačiau kiekvienas žmogus, žmonių grupės ir tautos jį suvokiančios savaip. Akcentavo auklėjamąją meno funkciją. Būdamas aktyvus XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios lietuvių kultūrinio sąjūdžio dalyvis bei organizatorius, J. Adomaitis savo straipsniuose stengėsi tą sąjūdį pagrįsti. Tautos vienybę laikė svarbiausia krašto politinio ir kultūrinio atgimimo sąlyga, propagavo tautos vienybės koncepciją, visų luomų santarvę, nacionalinę ir religinę toleranciją, kėlė įvairių tautų bendradarbiavimo idėją, kritikavo carizmo politiką, rasizmą, fanatizmą, klerikalizmą ir obskurantizmą.

APIE ŽEMĘ IR KITUS SWIETUS, JŲ BUWĮ IR PABAIGĄ. Pagal Heilperną, Falbą ir kitus. Sutaisė Szernas. CHICAGO, kasztu ir spaustuvėj „Lietuvos", 924 33 rd. St., 1896, 255 p.

Dalys: I. Kas yra žemė, ant kurios gyvename? 3—4. Koks yra žemės pavidalas? 4—7. Kodėl mes nuo žemės nenupuolame? 7—9. Kam reikalingas yra sunkumas žemės? 9—10. Kaip atsiliepė ir dirba sunkumo pajiega? 10—13. Visuotinas svarbumas arba pritraukimas, 13—17. II. Plotai žemės ir jos sukinėjimaisi aplink save, 18—29. Kokia buvo žemė seniai? 29—44. Sūnus žemės ir jos draugas mėnulis, 45—79. Žemės tėvas ir užlaikytojas ant

jos gyvybės. Saulė, 79—99. Sesutės žemės: planetos ir jos sądraugai, 99—127. Kur siekia žmogaus iszmintis? Kometos ir svietai po saulės įtekme esanti, 127—154. Svetimi svietai. Sudėjimas dangiszkų kūnų, 154—185. Kas buvo pereituvėj? 185—209. Ateitė mūsų žemės ir kitų pasvieczių, 209—255.

Knyga sudaryta iš „Lietuvoje" spausdintų straipsnių. Populiariai aiškinama Žemės, Mėnulio, Saulės bei kitų dangaus kūnų struktūra, kilmė ir tarpusavio sąveika, nuolat akcentuojama, kad visata yra vientisa, joje veikiantys dėsniai — griežti, objektyvūs, priežastingi, materija — amžina ir nenykstanti. Materija tapatinama su medžiaga, o judėjimas suprantamas mechanistiškai, nors ir apibūdinamas kaip materijos egzistavimo forma. Supažindinama su Kanto ir Laplaso kosmogonijos teorija, taip pat su M. Koperniko, J. Keplerio ir kitų mokslininkų atradimais. Pažinimo metodo klausimu prioritetas teikiamas indukcijai, dedukcija esą tinkanti tik hipotezėms kelti. Tačiau ir hipotezei reikalingas pagrindas. Be to, hipotezė turinti būti paprasta, aiški, neprieštarauti jau žinomoms ir kitų mokslų suformuluotoms tiesoms. Kadangi gamtoje veikiantys dėsniai yra visuotiniai ir nekintantys, tai jais remiantis esą galima spėti ne tik praeitį, bet ir ateitį.

SENŲ GADYNIŲ IŠNYKĘ GYVI SUTVĖRIMAI. Pagal Hutchinsoną. Sutaisė Šernas. Chicago, kasztu ir spaustuve „Lietuvos", 924 33 rd. St., 1900, 370 p.

Dėstomi paleontologijos pradmenys. Supažindinama su gyvūnų evoliucijos teorija, kuri priešinama religinei organinio pasaulio kilmės traktuotei.

GAMTOS PAJIEGOS IR KAIP IŠ JŲ NAUDOTIS. Pagal Bitnerą sutaisė Šernas. Chicago, turtu ir spauda „Lietuvos", 1904, 238 p.

Knygą sudaro „Lietuvoje" spausdinti straipsniai. Pateikiamos elementārios mechanikos žinios. Svarstydamas pažinimo klausimus, autorius teigia, kad jutiminis pažinimas esąs apskritai pažinimo pagrindas. Kritikuojama subjektyvistinė pažinimo teorija, tačiau kodėl yra įmanomas objektyvus pažinimas, neaiškinama ir net laikoma tai žmogaus protui nepasiekiamu dalyku, tik pabrėžiama, jog tarp objektyvaus pasaulio ir jo subjektyvaus žmogiško vaizdo esanti neišardoma vienybė.

PAĖJIMAS ORGANIŠKO SVIETO. Pagal Bittnerį. Sutaisė Šernas. Chicago, spauda ir turtu „Lietuvos", 924 33 rd. St., 1905, 137 p.

Remiantis geologijos bei paleontologijos duomenimis, aiškinama Žemės, jos struktūros, augmenijos ir faunos kilmė. Supažindinama su Č. Darvino evoliucijos teorija. Pagrindiniais gamtos evoliucijos veiksniais laikoma natūrali atranka, prisitaikymas prie aplinkos ir kova dėl būvio. Žmogus taip pat esąs nesibaigiančios evoliucijos rezultatas. Proto atsiradimas — neišvengiama žmogbeždžionės prisitaikymo prie naujų aplinkybių sąlyga. Tik aplinkybių ir naujai atsiradusių poreikių verčiama žmonija sukūrusi civiliza-

ciją. Pabrėžiama, kad Šventraščio teiginius reikią suprasti kaip alegorijas, kurios iš esmės neprieštaraujančios mokslo tiesoms.

GEOGRAFIJA ARBA ŽEMĖS APRAŠYMAS. Pagal Geikie, Nalkovskį ir kitus sutaisė Šernas. Trečias elektrotypuotas spaudimas. Chicago, turtu ir spauda „Lietuvos", 924 33 rd. St., 1906, 470 p.

Iš „Lietuvoje" spausdintų straipsnių sudarytas pirmasis geografijos vadovėlis lietuvių kalba, papildytas žiniomis apie Žemės kilmę, struktūrą bei organinio pasaulio raidą. Aprašydamas atskirus kraštus ir tautas, autorius materialistiškai aiškina rasių ir kultūrų kilmę, svarbiausiu jų raidos veiksniu laiko geografinę aplinką. Kultūringa vadinama apsišvietusi, mokanti gamtos turtais naudotis tauta. Kultūros galinčios plėtotis tik konkuruodamos viena su kita. Kritikuojamas kapitalizmas ir kolonijinė politika, naikinanti kitų kraštų kultūras, pavergianti tiek svetimas, tiek savas tautas. Laikydamasis tautos vienybės koncepcijos, vadovėlio pabaigoje autorius aptaria Lietuvos kultūrinio gyvenimo problemas. Pabrėžiama, jog tik susivienijus įvairiems luomams bus galima peržengti į aukštesnę kultūros raidos pakopą.

ETHNOLOGIJA ARBA MOKSLAS APIE ŽEMĖS TAUTAS. Antra laida. Pagal Dr-ą M. Haberlandtą ir Letourneau. Sutaisė Šernas. Chicago, turtu ir spauda „Lietuvos", 924 33 rd. Street., 1919, 668 p.

Dalys: Įžanga, 3—14. I. Civilizatoriškos spėkos tautų gyvenime, 14—15. II. Abelni patėmijimai, 45—48. III. Kultūra visokių tautų, 48—90. IV. Vaisiai civilizacijos, 90—108. V. Draugija, 108—142. VI. Dvasiška kultūra, 142—181. VII. Žmonių rasos, 181—201. VIII. Amerikonai, 201—263. IX. Australiečiai, 263—279. X. Tautos Didžiojo okeano salų, 279—304. XI. Malajai arba malajonys, 304—317. XII. Azijatai, 317—458. XIII. Afrikos tautos, 458—524. XIV. Europos tautos, 524—555. XV. Lavinimas vaikų, 555—566.

Dėstomi etnologijos pradmenys. Aprašydamas atskiras tautas, autorius siūlo remtis natūraliu jų susiskirstymu ir į pirmą vietą iškelia ne rasę ar kultūrą, o tam tikrą geografinį arealą. Teigiama, kad socialinis žmogaus gyvenimas yra neišvengiama žmonijos genezės pakopa, padėjusi žmogui išlikti kovoje dėl būvio. Civilizacijos atsiradimą nulėmusios trejopos priežastys: gamtinės sąlygos, žmogaus sugebėjimai ir visuomeniniai santykiai (darbo pasidalijimas, mainai ir pan.). Kultūros arba civilizacijos lygis priklausąs nuo gamtinės aplinkos, ekonominės padėties ir organizacijos formos. Kalba — svarbiausias dvasinės kultūros elementas. Nors kiekviena tauta turinti savitą grožio supratimą, menas atsiradęs iš visoms tautoms bendro pamato — noro pamėgdžioti. Tačiau meno genezėje lemiamas vaidmuo priklausąs ne žmonių sugebėjimams, o gamtinei aplinkai, tautos gyvenimo būdui ir ekonomikai. Religija atsiradusi iš gamtos jėgų baimės, bet, antra vertus, šalia kalbos ir meno esanti svarbiausias tautos atributas, dorovės ir papročių sergėtoja. Aukštesnę kultūros pakopą atitinkanti ir tobulesnė religijos samprata. Toks pat esąs ir mokslo

likimas. Moksliškai aiškinama rasių kilmė. Dalis veikalo skirta pedagogikos istorijai.

AUDIATUR ET ALTERA PARS.—„Varpas", 1889, Nr. 1—10, 12; 1890, Nr. 1—4, 6—7, 9, 11, 12; 1891, Nr. 6, 8; 1892, Nr. 2. *Pasirašyta:* Szernas, Budrys, St-l.

Su šia pastovia „Varpo" antrašte J. Adomaitis spausdino poleminius straipsnius apie politinį, religinį ir kultūrinį Lietuvos gyvenimą. Daugelyje jų, remdamasis tautos vienybės koncepcija, propagavo inteligentijos ir kunigų santarvę, religinę bei tautinę toleranciją, stengėsi pagrįsti organišką religijos ir tautos charakterio ryšį, nuolatos pabrėždavo gimtosios kalbos reikšmę krašto kultūrai ir aiškino, kokią žalą jai darančios svetimos kalbos, tačiau kartu ir fanatizmas, nekritiškas savęs vertinimas.

Lit.: *Macevičius J.* J. Adomaitis-Šernas // Mokslas ir gyvenimas.— 1962.— Nr. 1; *Genzelis B.* Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje.—V., 1972; *Barzdaitis J.* Ateizmo raida Lietuvoje.— V., 1980.

M. LAURINKUS

AKELAITIS (AKIELEVIČIUS) Mikalojus, 1829.12.06 Čiuoderiškėse (Marijampolės r.) — 1887.09.27 Paryžiuje, rašytojas, visuomenės ir kultūros veikėjas. Mokėsi Marijampolės keturklasėje m-loje, vėliau lavinosi savarankiškai, išmoko daug kalbų, gilinosi į lyginamąją kalbotyrą. Mokytojavo Rietavo, Svirlaukio, Surviliškio ir kt. dvaruose, kurį laiką gyveno Vilniuje ir Varšuvoje. Bendravo su J. I. Kraševskiu, O. Kolbergu, J. Zavadskiu, M. Valančiumi, S. Daukantu, leido lietuviškas knygeles liaudžiai, rašė anticarinius atsišaukimus, buvo „Kurjer Wilenski" korespondentas. Caro valdžios persekiojamas už politinę veiklą 1861 emigravo į Prancūziją, dirbo bibliotekininku Lenkų b-koje Paryžiuje. Lenkų jaunimo d-jos narys, vėliau priklausė Lenkų tautos s-gai. 1863, prasidėjus sukilimui, grįžo į Lietuvą, buvo paskirtas Laikinosios vyriausybės komisaro padėjėju Augustavo vaivadijoje, vadovavo Užnemunės sukilėliams. Laikraščio „Žinia apie lenkų vainą su maskoliais" redaktorius. Sukilimui pralaimėjus, 1864 vėl emigravo į Prancūziją, gyveno Paryžiuje. 1872—82 buvo nuolatinis „Gazeta Warszawska" korespondentas. 1886 prie Lenkų tautos s-gos įkūrė Paryžiaus lietuvių d-ją „Želmuo", buvo jos pirmininkas. M. Akelaitis bendradarbiavo „Aušroje", „Gazietoje lietuviškoje" (JAV), lenkų periodiniuose leidiniuose: „Biblioteka Warszawska", „Gazeta Warszawska", „Kraj", „Kurjer Wilenski" ir kt. Lenkiška pavardės forma: Mikolaj Akielewicz. Pasirašinėjo: Bartosz z Czoderyszek, Chłop, Chłop z p-tu Marjampolskiego, Cziuoderiszkiu Mikałojus, Gužutis, Juras Warnelis, Wargdienelis isz Lietuwos, Wargdienis isz Lietuwos, Wylniaus Senelis, Wytautas ir kt. M. Akelaičio pasaulėžiūra pagrįsta Šviečiamojo amžiaus idėjomis. Be jų, didelį poveikį jam yra padariusios XIX a. visuomeninės minties koncepcijos, jo pažiūrose pastebima pozityvistinio švietėjiškumo, liberalizmo, revoliucinio demokratizmo ideologijos apraiškų. Akelaičiui būdingas antifeodalinis ir anticarinis

nusistatymas; jis buvo įsitikinęs, kad reikia sudemokratinti visuomenės gyvenimą, suvokė lietuvių tautos savitumą, gynė jos teises. Pasisakė už protu grindžiamus žmonių santykius, lemiamu visuomenės pažangos veiksniu laikė švietimo ir mokslo plėtotę. Dorovę Akelaitis vertino racionalistinės „protingojo egoizmo" teorijos požiūriu, jis laikėsi nuomonės, kad asmeninis interesas turi sutapti su visuomeniniu. Veikiamas krikščioniškojo socializmo atstovo F. R. de Lamenė idėjų teigė, kad religija atlieka pažangų vaidmenį kovojant su visuomenės gyvenimo blogybėmis. Buvo įsitikinęs, kad šios blogybės įveikiamos liberaliomis reformomis; vėliau, brėstant 1863 m. sukilimui, padarė išvadą, jog visuomeninės permainos pasiekiamos tik ginkluota kova. Valstiečius laikė visuomenės pagrindu, pasisakė už tai, kad jie būtų išlaisvinti iš baudžiavos, kad žemė būtų išdalyta, caras nuverstas. Remdamasis A. Gercenu įrodinėjo, kad iškovoti politinį savarankiškumą ir išvaduoti valstiečius iš baudžiavos galima tik plataus, keletą tautų apimančio sąjūdžio dėka, kvietė sudaryti revoliucinę lenkų ir rusų demokratinių jėgų sąjungą kovai su socialine ir nacionaline priespauda. Valstybę Akelaitis suprato kaip dorovės idealų ir teisingumo įsikūnijimą, jos egzistavimą grindė visuomenės sutarties teorija. Lietuvos valstybingumo klausimu kurį laiką buvo unijos su Lenkija šalininkas, tačiau uniją suprato kaip lygiateisių tautų federaciją, gynė kultūrinį Lietuvos savarankiškumą. Jam buvo artimas G. V. F. Hėgelio požiūris, jog tik sukūrusi savarankišką valstybę tauta gali išreikšti savo dvasinę individualybę ir tikėtis, kad jos kultūra bus pripažinta. Viena svarbiausių dvasinių vertybių laikė kalbą, buvo tos nuomonės, kad liaudį reikia šviesti gimtąja kalba. Sekdamas P. J. Šafaržyku teigė, jog už savosios kalbos likimą atsakingas kiekvienas žmogus, tautos gyvybingumas priklausąs nuo tautos istorijos ir jos kalbos gyvybingumo. Nors M. Akelaitis ne visais klausimais buvo nuoseklus, tačiau lietuvių visuomeninės minties istorijoje jis žinomas kaip vienas veikliausių XIX a. vidurio švietėjų ir demokratų, kėlęs ir nagrinėjęs lietuvių kultūros, politinio savarankiškumo problemas, gynęs valstiečių interesus, pasisakęs už tautų draugystę ir visuomeninio gyvenimo pažangą.

ODEZWA DO REDAKCYJ TEKI WILENSKIEJ STAREGO ZIEMIANINA LITEWSKIEGO [SENO LIETUVOS GYVENTOJO KREIPIMASIS Į „TEKA WILENSKA" REDAKCIJĄ].—„Teka Wilenska", 1858, Nr. 3, s. 379—382. *Pasirašyta:* Chłop z ptu Maryampolskiego.

Kviečiama puoselėti gimtąją lietuvių kalbą, kuri traktuojama kaip tautos egzistavimo laidas. Kalbos išsaugojimas laikomas moraline tautos pareiga. Keliama liaudies švietimo problema.

PASAKA SENELIO. Surasze Wargdienelis isz Lietuwos.—„Karo archyvas", K., 1925, t. 1, p. 214—216.

Eilėraščio forma parašytame atsišaukime skelbiami brėstančio 1863 m. sukilimo reikalavimai, pasisakoma prieš caro patvaldystę

ir dvarininkų despotizmą, smerkiamas valstiečių išnaudojimas. Kaip sektinas pavyzdys nurodoma buržuazinė demokratinė Prancūzijos respublikos santvarka, suteikianti liaudžiai galimybę dalyvauti valdžios rinkimuose. Aiškinama, kad radikaliai reformuoti visuomenės gyvenimą galima tik tuo atveju, jei lietuviai ir lenkai drauge kovos su socialine ir politine priespauda.

O POTRZEBIE PRYMIERZA MIĘDZY POLSKĄ A ROSYĄ REWOLUCYJNĄ [APIE LENKIJOS IR REVOLIUCINĖS RUSIJOS SĄJUNGOS BŪTINUMĄ].—„Demokrata Polski" (London), 1862, gegužės 3, gegužės 17, birželio 14, birželio 26. *Be parašo.*

Aptariama lenkų liaudies kovos dėl laisvės istorija. Iškeliami liaudies judėjimo tikslai: panaikinti visokią priespaudą, sukurti laisvės, lygybės ir brolybės principais pagrįstą Europą. Teigiama, kad Lenkijoje gyvos dekabristų P. Pestelio, K. Rylejevo, A. Bestuževo ir kt. idėjos ir kad tiek Lenkijai, tiek Rusijai reikalingos tos pačios socialinės reformos; propaguojamas A. Gerceno iškeltas bendros kovos šūkis. Pasisakoma už ginkluotą kovą.

LITWA [LIETUVA].—„Mrowka" (Lwow), 1869, Nr. 4, s. 66—67; Nr. 8, s. 131—134; Nr. 11, s. 186; Nr. 15, s. 242—244.

Pagoniškos Lietuvos liaudies moralė priešinama kryžiuočių moralei. Sekdamas F. R. de Lamenė, autorius aptaria dorovinį religijos vaidmenį. Smerkiamas religijos naudojimas politikai.

O LUDZIE LITEWSKIM [APIE LIETUVIŲ LIAUDĮ]. Rzecz miana w Paryzu dnia 17 lutego 1870 roku.—„Gazeta narodowa" (Lwow), 1870, Nr. 156—158, 167—168, 192, 197—198.

Apibūdinama pagoniškoji lietuvių religija, ieškoma jos apraiškų naujaisiais laikais. Nagrinėjama senosios religijos ir krikščionybės sąveika, aptariamas lietuvių liaudies santykis su gamta, išryškinamos lietuviškojo charakterio formavimosi aplinkybės.

LĖTUVIŲ BŪDVĖTIS. Knigele skirta Lėtuviams savo Teviszkę mylentejems. *Rankraštis.* Paryžius, apie 1884, 74 p.

Aiškinama, kas yra tauta ir valstybė, pateikiama žinių apie respublikinę valstybės valdymo formą; apibūdinamas lietuvių tautos charakteris, supažindinama su jos istorija. Tautos ypatybėmis laikoma kalba, papročiai, teritorija, teigiama, kad būtina tautos egzistavimo sąlyga yra jos gyvybingumas. Aptariama pagoniškoji lietuvių religija, krikščionybės įvedimo Lietuvoje priežastys, grobikiška vokiečių ordino politika.

BK, rkp. 2488. MAB, mf.

TRUMPAS PAPASAKOJIMAS APEJ LIETUVOS VEJKALUS. *Rankraštis,* b. m. 101.

Keliama tautiškumo problema. Pažymima, kad tautiškumą palaikantis veiksnys yra tradicijos. Nagrinėjamos Lietuvos krikšto priežastys, atskleidžiami grobikiški Kryžiuočių ordino tikslai.

LKDI, F 1-30.

Lit.: *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis.— V., 1969; *Genzelis B.* Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje (XIX a.). — V., 1972; *Kudirka J.* Mikalojaus Akelaičio (1829—1887) socialinės pažiūros // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A.— V., 1980.— T. 2 (71); *Kudirka J.* Mikalojus Akelaitis — romantikas ir pozityvistas // Kultūros barai.— 1981.— Nr. 4.

J. KUDIRKA

ALEKSA Jonas Pranas, 1879.12.25 Kumetiškiuose (Marijampolės r.) — 1955.04.20, Lietuvos politinis veikėjas, agronomas. Baigęs Marijampolės g-ją, 1900 įstojo į Maskvos un-tą, dalyvavo politiniame judėjime, buvo kalinamas. 1904—07 Maskvoje studijavo sociologiją, 1914—15 Varšuvos aukštojoje žemės ūkio m-loje — agronomiją ir zootechniką. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, tarnavo Voronežo žemietijoje. 1918 atvyko į Vilnių, dirbo žurnalo „Mūsų ūkis" redakcijoje, rengė žemės ūkio vadovėlius. 1918—19 — Lietuvos žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos Žemės ūkio departamento direktorius, 1920—23 — žemės ūkio ministras, vėliau — Žemės ūkio rūmų pirmininkas. Nuo 1926 m. gruodžio 17 d. iki 1935 — vėl žemės ūkio ministras. Kauno un-to Teisės f-te dėstė žemės ūkio ekonomiką, 1925 docentas, vėliau profesorius. 1942 pabaigoje buvo išvežtas į Vokietiją. Karui pasibaigus, grįžo į Lietuvą. Pokario metais represuotas. Rašė daugiausia žemės ūkio ir ekonominės politikos klausimais. Savo veikaluose propagavo agrarinį korporatyvizmą, pasisakė už ypatingos „ūkininkų visuomenės" sukūrimą Lietuvoje. Stengėsi pagrįsti tezę, kad kapitalizmo raida Lietuvoje yra neišvengiama, įrodinėjo, jog tai natūralus ir būtinas procesas. Gynė tautininkų režimą.

LIETUVIŲ TAUTOS LIKIMO KLAUSIMU. I t. Lietuvos kaimas ir žemės ūkis. K., 1925, 340 p.

Propaguojama kapitalistinė Lietuvos raida. Analizės išeities taškas — lietuvių tautos charakteris, būdo savitumai. Lietuviai nuo seno esą sėsli žemdirbių tauta, jų kūrybinėms jėgoms kaip reikiant pasireikšti nuolat trukdė nepalankios istorinės aplinkybės. Lietuvių tautos ateitis siejama su ekonomine krašto gerove, kurios turi būti siekiama privačiu ūkininkavimu. Ekonominė politika turi išreikšti kūrybingų pasiturinčių ūkininkų interesus. Propaguojama smulkaus valstiečių ūkio pastovumo teorija. Griežtai pasisakoma prieš socializmą. Teigiama, kad socializmas Lietuvai netinkąs, nes darbininkų yra nedaug, o ūkininkai iš prigimties linkę į privatinę nuosavybę. Ši mintis plėtojama toliau ir pažymima, jog vykdant žemės reformą turi būti atsižvelgta tiek į naujų, tiek į senų savininkų interesus. Aktualias socialines problemas siūloma spręsti reformomis.

LIETUVIŠKŲ GYVENIMO KELIŲ BEIEŠKANT. Lietuvių tautos likimo klausimo II-as tomas. K., 1933, 418 p.

Aptariamos žmogaus veiklos ribos ir galimybės, nagrinėjamos racionalaus pažinimo (proto) ir religijos santykio, erdvės ir laiko bei kitos problemos. Apžvelgiamos XX a. socialinės koncepcijos. Teigiama, kad marksistinė visuomenės ekonominės raidos teorija nepasitvirtino. Remiamasi Vokietijos socialdemokratų ideologais, kurie įrodę, jog žemės ūkyje negalioja gamybos ir kapitalo koncentracijos dėsnis. Reiškiama mintis, kad turėtų būti sukurta žemės ūkio politinė ekonomija, t. y. tokia, kuri atskleistų žemės ūkyje, o ne pramonėje veikiančius ekonominius dėsnius. Lietuvai

siūloma „ūkininkiška" santvarka, kuri įsigalėsianti, jei bus visokeriopai puoselėjamos ir skatinamos kūrybinės ūkininkų jėgos. Svarbiausiu tokios santvarkos principu laikoma privatinė nuosavybė. Motyvuojama taip, kad ūkininkui darbas ir nuosavybė esą neatskiriami. Netolygi tautų visuomeninė raida aiškinama rasinėmis ir geografinėmis priežastimis.

Lit.: *Kapsukas V.* Buržuazinė Lietuva.— V., 1961; *Lukoševičius V.* Fašistinės socialinės ekonominės koncepcijos Lietuvoje // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Ekonomika.— V., 1979.— T. 16.

V. LUKOŠEVIČIUS

ALEKSA-ANGARIETIS Zigmas, 1882.06.25 Obeliuose (Vilkaviškio r.) — 1940.05.22 Maskvoje, Lietuvos ir tarptautinio komunistinio judėjimo veikėjas, vienas žymiausių Lietuvos marksistų. 1902—04 mokėsi Marijampolės g-joje ir Varšuvos veterinarijos inte. Už revoliucinę veiklą pašalintas iš in-to III kurso ir nuteistas kalėti. Grįžęs į Lietuvą, dalyvavo 1905 m. revoliuciniuose įvykiuose; 1906 įstojo į Lietuvos socialdemokratų partiją ir tapo aktyviu jos kairiosios revoliucinės pakraipos darbuotoju. 1909—15 kalintas, 1915—17 gyveno tremtyje Sibire. Kalėjime ir tremtyje rašė publicistinius ir mokslinius straipsnius bei knygeles, kurias spausdino JAV lietuvių socialistų spauda. Po Vasario revoliucijos dirbo Peterburge, buvo RSDDP(b) Petrogrado lietuvių r. k-to ir „Tiesos" redkolegijos narys. Dalyvavo Spalio revoliucijoje. 1917 m. gruodžio mėn. paskirtas Lietuvos reikalų komisaro pavaduotoju, nuo 1918 m. kovo mėn.— Lietuvos reikalų komisariato leidyklos ir spaustuvės (Voroneže) vedėjas, redagavo žrn. „Komunistas". 1918 dirbo pogrindinį partinį darbą Vilniuje. Nuo 1918 m. gruodžio mėn.— Lietuvos laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės narys, nuo 1919 m. vasario mėn.— Lietuvos ir Baltarusijos TSR Centro vykdomojo k-to narys. 1919 m. balandžio mėn. lenkams okupavus Vilnių, dirbo partinį darbą Daugpilyje ir Smolenske, vadovavo LKP CK leidyklai. Nuo 1920 m. rugsėjo mėn.— LKP užsienio biuro sekretorius, nuo 1921 — LKP atstovas prie Komunistų Internacionalo Vykd. k-to, o nuo 1923 — kartu ir LKP CK Politinio biuro narys, dažniausiai jo sekretorius. 1938 represuotas. Z. Angarietis savo darbuose populiarino istorinio materializmo ir mokslinio socializmo idėjas. Remdamasis K. Markso ir F. Engelso veikalais, analizavo veiksnius, lemiančius istorijos procesą. Mokslinį visuomenės aiškinimą Angarietis pirmiausia siejo su objektyvių šio proceso prielaidų atskleidimu. Jo nuomone, tų prielaidų reikėtų ieškoti gamybinių jėgų augimo, gamybos ir mainų, taip pat dėsningoje ekonominių formacijų kaitoje. Tačiau pabrėždamas lemiamą materialinių-ekonominių veiksnių vaidmenį visuomenės gyvenime, jis pastebi, kad istorinis materializmas, kitaip negu ekonominis determinizmas, nemenkina žmogaus, įžymių asmenybių ir pažangių idėjų vaidmens

istorijoje. Angarietis daug dėmesio skyrė katalikybės socialinės doktrinos, revizionizmo ir socialreformizmo kritikai.

ATEITIES SURĖDYMAS. Pagal A. Bebelį. Filadelfija, 1909, 46 p. *Pasirašyta:* Z. Aleksa.

Dalys: I. Visuomenės socijalizacija, 3—6. II. Visi turi dirbti, 6—9. III. Išdirbimo pagerinimas, 9—11. IV. Darbo laikas, 11—14. V. Mokslas ir išdirbimas, 15—17. VI. Pinigų nebereikia, 17—18. VII. Rankų ir galvos darbas, 18—22. VIII. Susinešimo keliai, 22—24. IX. Žemė, 24—27. X. Kaimo ūkio pakilimas, 27—31. XI. Miestas ir kaimas, 31—33. XII. Griūva seni stabai, 33—34. XIII. Tikėjimas, 34—35. XIV. Dora, 36. XV. Vaikų auklėjimas, 36—42. XVI. Gyvenimo visuomeniškumas, 42—43. XVII. Literatūra, 43—44. XVIII. Viskas turi atsimainyti, 44—46.

Įrodinėjama, kad kapitalizmas, pasiekęs aukštą gamybos suvisuomeninimo lygį, parengė objektyvias prielaidas naujai visuomenei — socializmui sukurti. (Socializmo terminas vartojamas komunistinės ekonominės formacijos prasme.) Aptariami svarbiausi ateities visuomenės bruožai.

DARBININKAI IR INTELIGENTIJA. Minersville, 1910, 10 p. *Pasirašyta:* Z. A.

Dėstomas marksizmo požiūris į klasių kovą kaip istorijos varomąją jėgą, išryškinama kapitalistinės visuomenės klasinė struktūra ir darbininkų klasės istorinė misija. Aptariamas R. Oveno ir Š. Furjė pažiūrų utopiškumas, pažymima, kad Rusijos narodnikų ir eserų pažiūros kapitalistinės visuomenės pertvarkymo klausimu buvo ribotos.

KUR MŪSŲ BOČIAI GYVENO. Bostonas, 1912, 76 p. *Pasirašyta:* Zigm. Aleksa.

Aptariama žmonių giminės atsiradimo koncepcija, pagal kurią žmonių giminės protėviai buvo gyvuliai; aiškinama darbo įrankių kūrimo, ugnies išgavimo svarba šiam procesui. Remiantis to meto lyginamosios kalbotyros ir etnografijos duomenimis, bandoma analizuoti, kaip pirmykščiai žmonės geografiniu atžvilgiu buvo išsidėstę žemės rutulyje.

STABMELDIŠKA LIETUVA. Boston, 1912, 32 p. *Pasirašyta:* Z. Aleksa.

Remiantis lietuvių liaudies dainomis ir padavimais, rekonstruojami kai kurie senovės lietuvių vestuviniai papročiai, šeimyniniai santykiai. Parodoma, kaip pagoniškojoje lietuvių religijoje atsispindėjo to meto socialiniai ir buitiniai santykiai, dorovė. Keliami krikščionybės atsiradimo Lietuvoje ir krikščionybės šalininkų kovos su stabmeldyste klausimai. Raginama rinkti ir nagrinėti folklorą — svarbų tautos senovės šaltinį.

MOTERŲ PADĖJIMAS IR LYTIŠKAS KLAUSIMAS EVANGELIJOJ BEI APAŠTALŲ RAŠTUOSE. Boston, 1913, 60 p. *Pasirašyta:* Z. Aleksa.

Remiantis Naujojo Testamento tekstais parodoma, kaip krikščionybėje atsispindėjo patriarchatui būdingas moterų pažeminimas; analizuojamos istorinės aplinkybės, formavusios pirmųjų krikš-

čionių bendruomenes. Keliami monogaminės šeimos vystymosi klausimai, pabrėžiama, kad XX a. moterys turi siekti socialinės emancipacijos ir išsivaduoti iš religinių prietarų.

MATERIALISTIŠKASIS ISTORIJOS SUPRATIMAS. Lapeliai iš proletariškosios filosofijos. Medžiaga iš Greilicho. Boston, 1913, 80 p. *Pasirašyta:* Zigmantas Aleksa. (*II leidimas:* Voronežas, 1918.)

Dalys: Įžanga, 3. 1. Įvairūs istorijos supratimai, 8—13. 2. Materialistiškasis istorijos supratimas, 14—32. 3. Išvedimų patvirtinimas, 32—34. 4. Pirmoji kryžeivių karė, 35—47. 5. Antroji kryžeivių karė, 48—58. 6. Trečioji kryžeivių ir sekančios karės, 59—65. 7. Materialistiškasis istorijos supratimas ir darbininkų klasės išsiliuosavimas, 65—80.

Aptariamos ir kritikuojamos idealistinės pažiūros į visuomenės istoriją, dėstomi pagrindiniai istorinio materializmo teiginiai. Aiškinamas istorinio materializmo ryšys su moksliniu socializmu. Remiantis istorinio materializmo metodologija ir G. Greilicho tyrinėjimais, analizuojami kryžiuočių karai.

KURGI TAS VISKAS NYKSTA? Pagal K. Kautskį. Boston, 1914, 28 p. *Pasirašyta:* Zig. Aleksa.

Aiškinami kapitalistinės gamybos ir vartojimo dėsningumai, atskleidžiami pagrindiniai kapitalizmo prieštaravimai. Kritikuojamos E. Bernšteino pažiūros buržuazijos ir proletariato klasinių prieštaravimų klausimu; Z. Angarietis jas laiko revizionistinėmis.

KRIKŠČIONIŲ MOKSLAS IR DARBININKAI BEI NUOSAVYBĖS KLAUSIMAS IR VERCIJA EVANGELIJOJ BEI APAŠTALŲ LAIŠKUOSE. Filadelfija, 1917, 31 p. *Pasirašyta:* Z. Aleksa.

Aptariami ankstyvosios krikščionybės socialiniai idealai, pirmųjų krikščionių bendruomenių gyvenimo būdas, jų pažiūros į darbą, nuosavybę ir turtinę nelygybę. Įrodinėjama, kad krikščionybės ideologija neturi nieko bendro su moksliniu socializmu, kuris esąs naujų istorinių reiškinių ir naujų klasių santykių teorinis apibendrinimas. Kritikuojami autoriai, socializmo idėjinių ištakų ieškantys ankstyvojoje krikščionybėje.

FILOSOFINIAI ISTORINIŲ PAŽIŪRŲ KELIAI IR K. MARKSAS. Pagal G. Krauzę. Voronežas, 1918, 54 p. *Pasirašyta:* Z. A. *Pirmoji publikacija:* „Naujoji gadynė", 1917, Nr. 7.

Apžvelgiama filosofinių pažiūrų į visuomenę raida nuo antikos laikų iki XIX a. vidurio. Aptariamos įvairių epochų mąstytojų (Aristotelio, B. Spinozos, prancūzų enciklopedistų, G. V. F. Hėgelio ir kt.) idėjos, kuriomis jie praturtino visuomenės pažinimą, atskleidžiamas jų pažiūrų idealistinis pobūdis, pabrėžiamas visuomeninių pažiūrų raidos istorinis sąlygotumas. Aiškinama, kad istorinis materializmas buvo sukurtas teoriškai išanalizavus naujojo gamybos būdo prieštaravimus, proletariato ir buržuazijos klasinius santykius. Akcentuojamas istorinio materializmo teigi-

nys, apibūdinantis visuomenės raidą kaip dėsningą ekonominių formacijų kaitą.

TAUTŲ KLAUSIMAS. Voronežas, 1918. I dalis 66 p., II dalis 46 p. *Abi dalys išleistos atskiromis knygutėmis.*

Remiantis K. Kautskio veikalu „Mūsų laikų tautybė", pirmoje dalyje aprašoma, kaip gentys perėjo į tautybes, o tautybės — į nacijas. Pabrėžiama, kad šį istorinį procesą greta kitų priežasčių ypač skatino gamybos ir mainų vystymasis, ekonominių ryšių plitimas. Trumpai apžvelgiama visuomenės ekonominių formacijų kaita, parodoma, kaip atsirado valstybė. Analizuojamos lietuvių nacionalinio judėjimo istorinės aplinkybės. Pabrėžiama, kad nacionalinės idėjos nėra nei įgimtos, nei politinių veikėjų sukurtos,— jų šaknys siekia besiformuojančios miesto ir kaimo buržuazijos ekonominius, politinius ir kultūrinius interesus. Aptariama, kaip formavosi lietuvių nacionalinė kalba. Nagrinėjama nacionalinių santykių raida kapitalistinėje visuomenėje, aiškinama, kaip susikūrė Europos nacionalinės valstybės, atskleidžiama buržuazinio nacionalizmo klasinė prigimtis. Propaguojamos proletarinio internacionalizmo ir komunistinės visuomenės idėjos; teigiama, kad ta visuomenė įveiksianti klasinį ir nacionalinį antagonizmą.

IMPERIALIZMAS IR JO PERGALĖJIMAS. Voronežas, 1918, 31 p.

Aptariami pagrindiniai imperializmo bruožai. Pažymima, kad imperializmo epochoje gamyba dar labiau suvisuomenėja, išauga gamybinės jėgos, susikuria pasaulinė rinka. Tačiau imperializmas nepašalinąs kapitalizmo prieštaravimų, o dar labiau padidinąs esamus ir sukuriąs naujus. Kritikuojamos pažiūros, teigiančios, kad visuomenę įmanoma grąžinti į ikimonopolistinę kapitalizmo stadiją. Daroma išvada, jog imperializmą galės įveikti tik komunistinis gamybos būdas.

DARBININKAI IR BAŽNYČIA. Voronežas, 1918, 20 p.

Kritikuojama katalikybės socialinė doktrina, katalikybės sociologų samprotavimai apie klasių harmoniją, apie moralinį kovojančių darbininkų išsigimimą, apie tai, kad buržuazinė valstybė atlieka darbininkų klasės globėjo vaidmenį. Aiškinama, jog darbininkų klasės kova yra susijusi ne su dorovės ar tikėjimo smukimu, bet su kapitalistinės gamybos vystymosi dėsningumais ir prieštaravimais. Keliamas uždavinys kritikuoti dvasininkijos socialinės veiklos pagrindą — katalikybės socialinę doktriną.

LIAUDININKAI. Voronežas, 1918, 53 p.

Straipsnių rinkinys, kurį sudaro: Lietuvos socialistų liaudininkų programa, 6—12. Meškos patarnavimas, 12—14. Iš liaudininkų praeities, 16—18. Žmonės be praeities, 18—21. „Revoliuciniai" liaudininkai, 44—51.

Nagrinėjama Lietuvos socialistų liaudininkų programa ir kriti-

kuojamos metodologinės jos kūrėjų pozicijos, kurioms buvo būdingas idealistinis visuomenės gyvenimo supratimas. Dėstomi istorinio materializmo teiginiai, apibūdinantys objektyvią materialinės gamybos raidą, visuomenės pažangą, aiškinama ir ginama marksistinė klasių kovos ir proletariato diktatūros teorija.

PARYŽIAUS KOMUNA. [Smolenskas], 1920, 32 p.

Dalys: Įžanga, 3—4. 1. Miršta valstybė, 5—12. 2. Paryžiaus darbininkų laimėjimas, 13—21. 3. Paryžiaus darbininkų pralaimėjimas, 21—27. 4. Komuna numirė, 27—29. Pabaiga. Paryžiaus Komuna numirė — tegyvuoja viso pasaulio komuna! 29—30.

Analizuojama Paryžiaus komunos istorinė patirtis ir jos pamokos tolesnei darbininkų klasės kovai. Dėstomas marksizmo požiūris į klasinę valstybės prigimtį ir esmę, propaguojama proletariato diktatūros idėja.

PONŲ IR BAGOČIŲ TIKYBA. [Smolenskas], 1921, 31 p.

Aptariamos krikščionybės atsiradimo socialinės sąlygos, evangelijų ir apaštalų laiškų citatomis parodoma, kaip ankstyvojoje krikščionybėje atsispindėjo irstančios vergovinės visuomenės santykiai ir prieštaravimai. Aiškinama, kad religija tarnauja išnaudotojų klasėms, gina joms naudingas dorovines normas. Įrodinėjama, jog mokslinio socializmo ir krikščionybės skelbiamos idėjos yra iš esmės skirtingos.

KRIKŠČIONIŲ-DEMOKRATŲ MOKSLAS. [Smolenskas], 1921, 27 p.

Kritikuojama katalikybės socialinė doktrina, katalikybės požiūris į privatinę nuosavybę, klasių santykius, valstybę, išdėstytas popiežiaus Leono XIII enciklikoje „Rerum novarum". Kritikuojami lietuvių krikščionių demokratų idėjinių vadų (J. Matulevičiaus, A. Dambrausko-Jakšto) samprotavimai apie klasių harmoniją.

ANTROSIOS LIETUVOS SOCIALDEMOKRATŲ PARTIJOS DARBAI IR MOKSLAS. Kaunas, 1925, 88 p. *Pasirašyta:* M. Beržas.

Dalys: Vietoje įžangos, 3—8. I. Srovės LSDP iki karo ir karo metu, 9—23. II. 2-osios LSDP įsikūrimas, 24—40. III. Proletariato diktatūros ir proletariato revoliucijos klausimai, 41—63. IV. LSDP marksizmas, 64—71. V. Tikybos ir bažnyčios klausimai, 72—77. VI. LSDP socializmas, 78—85.

Dviejuose pirmuosiuose knygos skyriuose apžvelgiama Lietuvos socialdemokratų partijos praktinė veikla nuo jos įsikūrimo 1896 m. iki 1925 m. Kituose skyriuose polemiškai nagrinėjami tokie marksistinės socialinės teorijos klausimai, kaip socialistinė revoliucija ir proletariato diktatūra, klasių kovos vaidmuo istorijoje ir žymių asmenybių vieta joje. Kritikuojami LSDP ideologai, kurie idėjinių socializmo ištakų ieškojo krikščioniškose evangelijose.

REVOLIUCINIAI DARBININKAI Į KOMUNISTŲ PARTIJĄ. [Tilžė], 1930, 24 p.

Dėstoma lenininės darbininkų klasės partijos, jos uždavinių ir vaidmens revoliuciniame judėjime koncepcija.

SOCIJALISTAI IR BEDIEVIAI.—„Kova", 1909, Nr. 28, p. 436. *Pasirašyta:* Z. A.

Aiškinamos „socialisto" ir „bedievio" sąvokos. Dėstoma mokslinio socializmo atstovų pozicija religijos, Bažnyčios ir tikinčių darbo žmonių atžvilgiu.

BURŽUAŽIŠKOS IR SMULKIAI-BURŽUAZIŠKOS SROVĖS SOCIJALIZME.—„Kova", 1909, Nr. 23, p. 353—354; Nr. 24, p. 369—371; Nr. 25, p. 387—388; Nr. 26, p. 403—404. *Pasirašyta:* Z. A.

Nagrinėjamas materialinės gamybos vystymasis kaip visuomenės raidos pagrindas; atskleidžiami socialistinę revoliuciją brandinantys veiksniai — kapitalistinio gamybos būdo prieštaravimai ir klasių kova. Aptariamos įvairios klasių kovos formos.

PAPRASTI DOROS IR TIESOS ĮSTATYMAI.—„Naujoji gadynė", 1917, Nr. 1, p. 16—18.

Dėstomos dialektinės materialistinės pažiūros į visuomenės raidą, aiškinamas istorinis ir klasinis dorovės pobūdis, kritikuojamos amžinų ir nekintamų dorovės normų koncepcijos.

DARBININKAS IR NEDARBININKAS.—„Naujoji gadynė", 1917, Nr. 6, p. 275—278. *Pasirašyta:* M. Bevardis.

Aiškinama kapitalistinės visuomenės klasinė struktūra, aptariamas „klasės", „darbininkų klasės" sąvokų turinys; kritikuojamos nemarksistinės pažiūros kapitalistinės visuomenės klasinės sudėties klausimu.

KAROLIUS MARKSAS.—„Komunistas", 1918, Nr. 8, p. 54. *Pasirašyta:* Z. A.

Pateikiama K. Markso biografija, dėstomi pagrindiniai istorinio materializmo teiginiai. Apibūdinama teorinė ir istorinė marksizmo reikšmė.

KELETA ŽODŽIŲ APIE PROLETARIATO DIKTATŪRĄ.—„Komunistas", 1922, Nr. 9, p. 174—175. *Be parašo.*

Aiškinamos marksizmo kūrėjų ir nuoseklių jo šalininkų pažiūros į proletariato diktatūrą. Kritikuojama Lietuvos socialdemokratų partijos pozicija proletariato diktatūros klausimu.

PRIE TAUTINIO KLAUSIMO RIŠIMO LIETUVOJE.—„Komunistas", 1923, Nr. 9, p. 234—236; Nr. 10, p. 265—268.

Dėstoma Komunistų Internacionalo pažiūra nacionaliniu klausimu, analizuojami tautiniai santykiai nepriklausomoje Lietuvoje, propaguojamas proletarinis internacionalizmas.

AUŠRININKŲ IDEALAI IR JŲ KOVA DĖL LIETUVYBĖS.—„Kibirkštis", 1924, Nr. 1, p. 23—26. *Pasirašyta:* M. Beržas.

Pažymimas svarbus „Aušros" vaidmuo tautiniame lietuvių judėjime, analizuojami socialiniai aušrininkų idealai. Aptariamos J. Šliūpo pažiūros į socializmą. Aiškinamas lietuvių nacionalinio sąjūdžio ryšys su besiformuojančiais kapitalistiniais santykiais Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje.

LENINAS IR LIETUVOS AUTONOMIJA.—„Kibirkštis", 1924, Nr. 1, p. 34—36. *Pasirašyta:* Z. A.

Nagrinėdamas V. Lenino str. „Kritinės pastabos nacionaliniu klausimu", autorius dėsto lenininį požiūrį į tautų apsisprendimo teisę, į tautinę autonomiją. Aptariamos Lietuvos ir Lenkijos socialdemokratų pažiūros nacionaliniu klausimu 1905—1907 m. Rusijos buržuazinės demokratinės revoliucijos laikotarpiu.

KATALIKYBĖ IR EVOLIUCIJA.—„Kibirkštis", 1924, Nr. 4, p. 15—17. *Pasirašyta:* L. Antanas.

Aptariamas A. Jakšto straipsnis „Katalikiškojo transformizmo 50 metų jubiliejus" („Draugija", 1921, rugsėjis—spalis), kritikuojamos katalikybės pažiūros į evoliucijos teoriją, atskleidžiamos Bažnyčios pastangos prisitaikyti prie gamtos mokslų laimėjimų.

BEDIEVIAI IR TIKĖJIMAS.—„Kibirkštis", 1924, Nr. 4, p. 37—38.

Rašoma apie ateistinių pažiūrų plitimą Lietuvoje ir kovos su religija metodus. Atskleidžiami buržuazinės laisvamanybės ir marksistinio ateizmo esminiai skirtumai.

LIETUVOS SOCIALDEMOKRATAI IR PROLETARIATO DIKTATŪRA.—„Komunistas", 1925, Nr. 2, p. 43—45.

Kritikuojama proletariato diktatūros sąvokos interpretacija socialdemokratų spaudoje, aiškinamas marksistinis-lenininis šios sąvokos turinys.

UŽ LIAUDIES VEIKSMŲ VIENYBĘ. SMULKIABURŽUAZINIO SOCIALIZMO SKELBĖJAS. V., 1968, p. 146—153. *Pirmoji publikacija:* „Vilnis", 1926, Nr. 1.

Polemizuojama su socialdemokratų ir liaudininkų teoretikais dėl klasės kaip socialinės kategorijos ir klasių kovos sampratos. Pateikiamas ir išryškinamas lenininis klasės apibrėžimas.

MARKSIZMO ŠALTINIAI IR MŪSŲ SOCIALDEMOKRATAI.—„Skardas", 1926, Nr. 3, p. 74—76. *Pasirašyta:* M. Beržaitis.

Aptariami teoriniai marksizmo šaltiniai, jų reikšmė istorinio materializmo ir mokslinio komunizmo sukūrimui; aiškinama, kokią vietą marksizmo sistemoje turi klasių kovos teorija. Klasių kovos klausimu kritikuojami lietuvių socialdemokratų ideologai.

NE INDIVIDUALUS TERORAS, O MASINĖ KOVA.—„Balsas", 1929, Nr. 12 (36), p. 562—564. *Pasirašyta:* M. B.

Aiškinamas komunistų partijos požiūris į individualaus teroro taktiką politinėje kovoje. Dėstoma marksistinė klasių kovos teorija.

R. MIZARA. „AR STEBUKLAI PAGYDO?" Recenzija.—„Balsas", 1930, Nr. 24 (72), p. 955—958. *Pasirašyta:* J. B.

R. Mizaros knygelės „Ar stebuklai pagydo?" („Laisvės" leidinys, 1930) recenzijoje kritikuojamos šviečiamosios autoriaus pažiūros religijos kilmės ir kitimo klausimu. Keliama religijos socialinės prigimties problema.

IŠ NEMARKSISTINIO RAŠTO MARKSISTINIS NEIŠEIS (VIETON ATSAKYMO S. MATULAIČIUI).—„Komunistas", 1932, Nr. 1 (254), p. 54—58. *Pasirašyta:* M. B.

Polemizuojama su S. Matulaičiu, kuris religijos atsiradimą aiškino daugiausia žmonių sąmonės ribotumu, ir keliama socialinė klasinė religijos prigimties problema. Teigiama, kad pirmykštėje visuomenėje buvo tik religijos elementų, o pati religija atsiradusi kartu su klasine visuomene.

MARKSAS IR ENGELSAS APIE PARYŽIAUS KOMUNĄ IR PROLETARIATO DIKTATŪRĄ.—„Komunistas", 1932, Nr. 2 (255), p. 14—22.

Dėstomos K. Markso ir F. Engelso pažiūros proletariato diktatūros vietos ir vaidmens socialistinėje revoliucijoje klausimu. Kritikuojami socialdemokratų ideologai, neigiantys marksistinę proletariato diktatūros teoriją.

AR PRIEŠ, AR UŽ TIKYBĄ.—„Balsas", 1932, Nr. 17 (113), p. 331—332. *Pasirašyta:* J. B.

Kritikuojama pažiūra, teigianti, kad, vystantis mokslui ir technikai, religija savaime išnyks. Pasisakoma už kovingą ateizmą, atskleidžiantį klasinę religijos prigimtį.

VIENAS KLAUSIMŲ TEORETINIAM FRONTE IR PRAKTINIAM DARBE.—„Komunistas", 1932, Nr. 6 (259), p. 19—24. *Pasirašyta:* M. B.

Svarstomi religijos atsiradimo, jos egzistavimo klasinėje visuomenėje ir jos įveikimo klausimai.

Lit.: *Česnavičius V.* Ekonominės Z. Angariečio pažiūros.— V., 1976; *Darginavičienė A.* Marksistinio ateizmo revidavimas lietuviškosios socialdemokratijos ideologų darbuose ir jo kritika Z. Angariečio raštuose // Filosofija.— V., 1966.— T. 7; *Darginavičienė A.* Katalikybės socialinio mokymo kritika Z. Angariečio darbuose // Filosofija.— V., 1968.— T. 8; *Repšys J.* Zigmas Angarietis — marksizmo propagandistas Lietuvoje 1917—1918 m. // Mokslo darbai. Ist.-filolog. mokslų serija.— V., 1958.— T. 5. *A. DARGINAVIČIENĖ*

ALSEIKA Danielius, 1881.01.01 Urviuose (Skuodo r.) — 1936.05.09 Vilniuje, istorikas, visuomenės veikėjas. Mokėsi Liepojos ir Marijampolės g-jose, 1910 baigė Tartu un-tą. Dirbo gydytoju Ukmergėje, Maskvoje, Minske, 1918 persikėlė į Vilnių. 1922—27 vadovavo Laikinajam Vilniaus lietuvių k-tui, 1928—29 leido ir redagavo žrn. „Vilniaus šviesa", 1929—34 — laikr. „Vilniaus žodis". 1919—1936 — Lietuvių mokslo draugijos valdybos narys. Bendradarbiavo „Varpe", „Vilniaus žiniose", „Ūkininke", „Lietuvos rytuose" ir kt. Dažnai pasirašinėjo Kukučio slapyvardžiu.

LIETUVIŲ TAUTINĖ IDĖJA ISTORIJOS ŠVIESOJE. V., 1924, 128 p.

Aptariamos tautos ir tautinės sąmonės sąvokos. Tauta apibrėžiama kaip bendros kilmės visuomenė, turinti bendrą kalbą, bendrą istorinę praeitį ir drauge sprendžianti ekonominio ir dvasinio gyvenimo problemas. Tauta, aiškiai suvokianti šių problemų svarbą savo egzistencijai, gerbianti savo praeitį ir kalbą, yra sąmoninga tauta. Tautinės idėjos suklestėjimas siejamas su buržuazinių revoliucijų procesu ir demokratinių idėjų plėtojimusi XIX a., prasidėjus liaudies ir šviesuomenės bendradarbiavimui. Aptariami ekonominiai, politiniai, socialiniai ir kultūriniai tau-

tinių judėjimų formavimosi veiksniai. Svarbiausiais lietuvių tautinės sąmonės ir tautinio judėjimo formavimosi veiksniais laikomi „tautos išsilaikymo instinktas ir Vakarų Europos civilizacijos laisvės ir lygybės idėjos", kurias Lietuvoje propagavo iš liaudies kilusi inteligentija. Aptariama lietuvių tautinio judėjimo istorija ir jo pobūdis.

M. LAURINKUS

ANDZIULAITIS Juozas (KALNĖNAS), 1864.12.13 Gaisriuose (Marijampolės r.) — 1916.02.12 Niū Britene (JAV, Konektikutas), poetas, kultūros veikėjas, publicistas. 1883 baigęs Veiverių mokytojų seminariją, mokytojavo Garliavos pradžios mokykloje. 1886 emigravo į Rytų Prūsiją. Tilžėje redagavo du paskutiniuosius „Aušros" numerius. „Aušrai" nustojus eiti, išvyko į JAV, dirbo angliakasiu. 1885—88 bendradarbiavo „Lietuviškajame balse", 1890—92 redagavo „Vienybę lietuvninkų". 1892—93 aktyviai bendradarbiavo „Apšvietoje", nustojus jai eiti, metė literatūrinį darbą. 1894 baigęs Baltimorės un-tą, vertėsi gydytojo praktika Niū Britene. J. Andziulaičio publicistikoje keliamos XIX a. lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo demokratinei pakraipai būdingos idėjos: kultūrinį darbą orientuoti į liaudies švietimą, visapusiškai kritikuoti carizmą, ugdyti nacionalinę savimonę, aiškinti visuomenės gyvenimo perspektyvas. Nagrinėdamas to meto ekonominę ir socialinę visuomenės struktūrą bei jos kaitos galimybes, J. Andziulaitis stengėsi remtis artima marksistinei visuomenės ir jos raidos samprata. Todėl jis tapo vienu ryškiausių socializmo idėjų propaguotojų XIX a. pabaigos lietuvių spaudoje.

KĄ DARYTI? — Juozas Andziulaitis-Kalnėnas. Raštai. V., 1971, p. 75—77 (*leidinys sutrumpintai toliau:* Raštai). *Pirmoji publikacija:* „Aušra", 1885, Nr. 12, p. 393—394. *Pasirašyta:* Kal.

Konstatuojamas dorovinis valstiečių nuosmukis, kurį įveikti esą galima tik gerinant buitines valstiečių gyvenimo sąlygas, intensyvinant švietimo darbą, leidžiant praktinę naudą turinčias knygas. Krašto gyventojų švietimo labui siūloma telkti įvairioms klasėms priklausančių švietėjų jėgas.

APŠVAISTOS DALYKUOSE (Mačių Jonui atminties dėlei). — Raštai, p. 80—87. *Pirmoji publikacija:* „Aušra", 1886, Nr. 5, p. 129—136.

Analizuojamos socialinės ir kultūrinės dorovinio žmonių nuosmukio priežastys, aptariama švietimo reikšmė dorovingumui kelti. Teigiama, kad švietimo būklė (tiek kiekybiniu, tiek kokybiniu atžvilgiu) atspindi šalies ekonomikos ir dorovės lygį. Nuo švietimo priklausanti ir moralinė, ir materialinė žmonių būsena. Kritikuojama paviršutiniška švietimo samprata, kai švietimo tikslai sutapatinami su nacionalinio patriotizmo ugdymu.

AR MES ESAME VALNI? — Raštai, p. 91—94. *Pirmoji publikacija:* „Lietuviškasis balsas", 1888, Nr. 2, p. 12—13. *Pasirašyta:* J. Kalnėnas.

Vienas pirmųjų lietuvių spaudoje bandymų visuomenės raidą ir jos struktūrą aiškinti klasių kovos aspektu. Trumpai supažindinama su darbininkų klasės atsiradimo istorija, jos ekonomine padėtimi. Visuomenės raidos perspektyvos siejamos su darbininkų klasės kova dėl savo teisių.

SOCIALIZMAS IR DARBININKAI.— Raštai, p. 100—117. *Pirmoji publikacija:* „Vienybė lietuvninkų", 1890, Nr. 17, p. 4—7; Nr. 18, p. 4—7. *Pasirašyta:* J. Andžiulaitis.

Dėstomos marksistinės nuosavybės, kapitalo, klasių kovos, komunizmo sąvokos. Polemizuojama su socializmo teorijos iškraipymais, įrodinėjama, kad gamybos priemonių suvisuomeninimas nereiškia, jog panaikinama smulkioji nuosavybė; tai reiškia, kad kapitalas teisingai panaudojamas visos visuomenės gerovei.

NEDORYBĖS ŠIANDYKŠTĖS CIVILIZACIJOS.— Raštai, p. 119—127. *Pirmoji publikacija:* „Vienybė lietuvninkų" (Plimutas), 1890, Nr. 31, p. 5—6; Nr. 36, p. 6—7. *Pasirašyta:* J. A.

Aptariamos dėl kapitalistinio gamybos būdo atsiradusios civilizacijos ydos, neigiama civilizacijos įtaka žmonių moralei ir žmogų supančiai aplinkai (gamtai). Viena didžiausių XIX a. pabaigos neigiamybių laikoma neracionali, laiko dvasios neatitinkanti švietimo sistema.

KĄ MES ESAME KALTI MOKSLUI.— Raštai, p. 137—139. *Pirmoji publikacija:* „Vienybė lietuvninkų", 1890, Nr. 43, p. 6—7. *Pasirašyta:* K.

Analizuojamas mokslo vaidmuo civilizacijos raidoje. Keliama gamybos, kaip mokslo atsiradimo sąlygos, idėja.

TEORIJA KOVOS UŽ BŪVĮ.— Raštai, p. 140—149. *Pirmoji publikacija:* „Vienybė lietuvninkų", 1891, Nr. 1, p. 8—10; Nr. 2, p. 22—23; Nr. 3, p. 34—35. *Pasirašyta:* J. A.

Aptariama galimybė, remiantis kovos dėl būvio teorija, paaiškinti ir žmonių visuomenės gyvenimą. Autoriaus nuomone, kovos dėl būvio dėsnis veikiąs ir žmonių visuomenėje, tačiau dėl skirtingo gyvulių ir žmonių gyvenimo būdo skirtingi esą ir tos kovos rezultatai.

KATALIKYBĖ IR SOCIALIZMAS (Studi sul Socializmo Contemporaneo. II Socialismo Catolico, di Francesco Niti. 2 maedirione. 1891).— Raštai, p. 172—180. *Pirmoji publikacija:* „Apšvieta", 1893, Nr. 7/8, p. 579—585. *Pasirašyta:* J. A.

Aptariamos pagrindinės F. Niti knygos „Katalikiškasis socializmas" idėjos ir su jomis polemizuojama; teigiama, kad krikščionybės ir socializmo idėjų panašumas esąs išorinis, o katalikų domėjimasis socialinėmis problemomis — atsitiktinis. Autoriaus nuomone, krikščionybė ir socializmas skiriasi ne teisingumo samprata, bet iš principo kitokiu pasaulio aiškinimu.

VOLTERAS.— Raštai, p. 282—309. *Pirmoji publikacija:* „Apšvieta", 1893, Nr. 11/12, p. 657—685. *Pasirašyta:* J. A.

Supažindinama su Voltero kūryba ir pažiūromis, daug dėmesio skiriama religijos vaidmeniui tautų ekonominiame, kultūriniame ir doroviniame gyvenime nušviesti.

Lit.: *Nastopka K.* Juozas Andziulaitis Kalnėnas // *Andziulaitis-Kalnėnas J.* Raštai.— V., 1971; *Valžgantas.* Juozas Andziulaitis (Kalnėnas) 1860—1917 m. // Raštai.— K., 1929.— T. 12; *Pranskus-Žalionis B.* Juozas Andziulaitis Kalnėnas // Lietuvių literatūros gretos.— V., 1959.

P. KATINAITĖ

AMBROZAITIS Kazimieras, 1892.02.14 Rotuliuose (Jurbarko r.) — 1957.12.06 (Krasnojarsko kr.), filosofas, visuomenės veikėjas. 1916—18 Maskvos un-to Istorijos ir filologijos f-te studijavo rusų literatūrą, tačiau žinomo rusų psichologo ir filosofo prof. G. Čelpanovo paveiktas susidomėjo filosofija ir jos studijas tęsė 1923—25 Fribūre (Šveicarija). 1925 Fribūre apgynė disertaciją „Vl. Solovjovo valstybės teorija" („Die Staatslehre Wl. Solowjews") ir įgijo filosofijos dr. laipsnį. Buvo vienas žymesnių krikščionių demokratų partijos veikėjų, Lietuvos seimų narys ir III seimo vicepirmininkas, ilgametis Lietuvos darbo federacijos (nuo 1934 „Lietuvos krikščionių darbininkų sąjunga") pirmininkas. Bendradarbiavo „Viltyje", „Laisvėje", „Tėvynės sarge", „Logos" ir kt. 1940 represuotas. Pokario metais grįžęs į Lietuvą buvo dar kartą represuotas. Mirė Sibiro tremtyje. K. Ambrozaičio filosofiniai interesai buvo nukreipti į socialinę problematiką; socialinio pažinimo metodologijos, asmenybės ir visuomenės santykio, valstybės prigimties ir paskirties ir kt. klausimus jis nagrinėjo neoscholastinės metodologijos požiūriu, stengėsi pagrįsti ir ginti tradicinę katalikiškąją pasaulėžiūrą, ypač katalikiškas socialines koncepcijas. Nors K. Ambrozaičio filosofinis palikimas ir buvo negausus, tačiau jo veikalai Lietuvos neoscholastinės filosofijos kontekste atkreipia dėmesį palyginti aukštu profesiniu lygiu.

DIE STAATSLEHRE WL. SOLOWJEWS [VL. SOLOVJOVO VALSTYBĖS TEORIJA]. Paderborn, 1927, S. 112.

Dalys: Literatur, 5—7. Vorwort, 9. Einleitung, 11—14. Abschnitt I. Die ethischen Grundlagen der Solowjewschen Staatstheorie, 15—32. Abschnitt II. Entstehung und Wesen des Staates, 33—51. Abschnitt III. Die Aufgabe des Staates, 53—82. Würdigung der Solowjewschen Staatslehre, 83—97. Anhang zum ersten Abschnitt, 101—104. Anhang zum zweiten und dritten Abschnitt, 105—111.

K. Ambrozaičio filosofijos daktaro disertacija, apginta 1925 Fribūro universitete. Ji skirta V. Solovjovo valstybės teorijos išdėstymui ir kritikai. Remiantis neoscholastinės filosofijos principais, kritikuojama V. Solovjovo valstybės kaip „organizuoto gailesčio" samprata, pasaulinės teokratinės valstybės utopija, valstybės primato asmenybės atžvilgiu idėja. Jai priešinama tomistinė valstybės, kaip gerovės ir teisingumo saugotojos, koncepcija.

SUB SPECIE AETERNITATIS AUT DURATIONIS? Dėlei prof. Karsavino veikalo «О личности». –„Logos", 1930, Nr. 1, p. 33—72. *Taip pat išleistas atspaudas:* Kaunas, 1930, 40 p.

Dalys: I. Asmens problema ir jos reikšmė, 33—37. II. Asmuo ir asmenybė, 37—38. III. Žmogaus asmuo skolastinės filosofijos šviesoje, 38—43. IV. Asmuo prof. Karsavino filosofijoj, 43—45. V. Žmogus ir Dievas, angelai ir velniai prof. Karsavino filosofijoj, 46—51. VI. Kritika prof. Karsavino filosofijos apie asmenį, 51—65. VII. Kelios pastabos dėl prof. Karsavino pažinimo teorijos, 65—69. VIII. Santrauka ir išvados, 70—72.

Analizuojamas ir kritiškai vertinamas prof. L. Karsavino veikalas „Apie asmenybę" („О личности "). Kaunas, 1929, XVI, 224 p. Humanitarinių mokslų fakulteto raštai, t. V, sąs. III.

Asmenybės problema laikoma viena svarbiausių metafizikos problemų. Apžvelgiama asmenybės problemos kėlimo ir sprendimo filosofijoje raida. Teigiama, kad nuodugniausiai ją sprendė scholastinė filosofija. Kritikuojama naujųjų laikų tendencija sumenkinti asmenybės vertę „bevardės visumos naudai". L. Karsavino koncepcija priskiriama prie „teosofinių gnostinių deklamacijų apie asmenį apskritai".

Recenzentas pateikia savo asmenybės sampratą. Skiriamos asmens ir asmenybės sąvokos. Asmeniu vadinamas žmogus jo prigimties požiūriu, konkreti jo būtis. Asmenybe laikoma konkreti idealinė žmogaus būtis, kuri pasireiškianti kaip žmogaus projektas, jo tikslų ir pastangų realizacija, kaip dorinis tobulumas. Dėl to asmenybės problemą turinti gvildenti etika. Remiantis scholastine asmenybės koncepcija, asmuo yra materijos ir formos, potencijos ir akto, kūno ir sielos substanciali vienovė, todėl jis negalįs būti nei dalimi, nei visuma. Autoriaus nuomone, tai ypač svarbu pabrėžiant asmens savarankiškumo ir vertingumo aspektus. Todėl L. Karsavino asmenybės koncepcija kritikuojama dėl būties ir asmens suliejimo panteistiniu pagrindu, taip pat dėl asmens substancialumo neigimo. Teigiama, kad L. Karsavino asmenybės koncepcija yra ne tik gnoseologiškai nepagrįsta, bet ir apskritai nesuderinama su krikščionybės tiesomis.

ŠV. AUGUSTINO VALSTYBINĖS IR SOCIALINĖS IDĖJOS.—„Logos", 1930, Nr. 2, p. 193—242.

Dalys: I. Įvadas. 1. Bendroji pratarmė, 193—194. 2. Kai kurie Augustino laikų istorinio gyvenimo vaizdai ir tų laikų sukelti klausimai, 194—201. 3. Valstybės teorijų problema, 201—211. 4. Valstybės problema Augustino filosofijoj, 211—218. 5. Antikinė kultūra. Krikščionybė ir Augustinas, 218—228. II. Doroviniai socialinės tvarkos pagrindai, 229—241. 1. Visuotinasai gyvenimo tvarkingumas, 229—232. 2. Dorovinių dėsnių visuotinumas ir socialinis žmonių gyvenimas, 232—239. 3. Žmogaus valios laisvumas, 239—241.

Nebaigta studija, skirta Augustino socialinių koncepcijų analizei remiantis veikalu „De civitate Dei". Trys antrosios dalies skyriai — 4. Psichologinis visuomeninių veikimų akstinas, 5. Do-

roviniai valstybės pagrindai, 6. Civitas Dei et Civitas terrena — nebuvo paskelbti.

Valstybės koncepcijų istorinėje raidoje skiriamos dvi kryptys: empirizmas, kuriam priskiriamos ir materialistinės koncepcijos, ir universalizmas. Abi tendencijas konkrečiai išreiškia asmeninis arba grupinis individualizmas arba visuomeninis idealizmas. Empiristines (individualistines) koncepcijas autorius kritikuoja dėl to, kad jos viską palenkiančios gamtinės tvarkos dėsniams, o valstybės esmė grindžiama atskirų asmenų ar jų grupės naudos požiūriu. Todėl individualistinės teorijos neišvengiamai skatina atsirasti diktatūros, tironijos ar formalios demokratijos formas. Organiška ir laisva žmonių bendravimo praktika galinti būti pagrįsta tik idealistine teorija, kurios pamatas — konkreti metafizinė idėja (amžinojo gėrio, Dievo ir pan.). Prie idealistinių teorijų šalininkų priskiriami Platonas, Aristotelis, Augustinas, Tomas Akvinietis ir kt.

Augustinas nelaikomas sistemingos valstybės teorijos kūrėju, tačiau teigiama, kad jo užuominos, kai kurios idėjos, intuityvūs pastebėjimai esą reikšmingi sudarant naujas valstybės normas, kuriomis grindžiama krikščioniška valstybės teorija. Augustino valstybės koncepcija laikoma originalia, palyginti su graikų (Platono, Aristotelio), romėnų, taip pat patristikos koncepcijomis.

ASMUO IR VISYBĖ OTHMARO SPANNO UNIVERSALISTINĖJ SOCIJOLOGIJOJ. Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, 1933, t. I. K., 1935, p. 433—451.

Katalikybės socialinės doktrinos požiūriu analizuojama ir vertinama austrų filosofo ir sociologo Otmaro Špano (1878—1950) asmenybės ir visuomenės santykio koncepcija. Teigiama, kad visuomenės mokslų pagrindą, net objektą sudaro asmens, individo santykio su visuomene bei valstybe problema ir jos sprendimas. Dėl to, norint įvertinti Špano universalistinę sociologiją, esą pakanka aptarti klausimą, kokia vieta jo sociologijoje skirta atskiram asmeniui. O. Špano universalistinė sociologija priskiriama tradicijai, einančiai nuo antikinės filosofijos, kurioje asmenybės problema sprendžiama visuomenės naudos požiūriu. Antikinė filosofija buvusi valstybės filosofija. Individas ją domino vien tik kaip valstybės dalis. G. V. F. Hėgelis šią problemą sprendęs taip pat antikinės tradicijos požiūriu: individas yra tik visumos dalis. Todėl ir Špano metodas esąs visybės metodas. Visuma jam yra pirmapradė realybė, socialinės sklaidos ir individų būties šaltinis, o ne tik egzistencijos sąlyga, nors Španas ir neatsakęs į klausimą — kas yra ta visuma (visybė). Antra vertus, aptariamoje koncepcijoje individas suprantamas kaip biosocialinė būtybė, bet ne dvasinė būtis, o tai reiškia, kad ignoruojama individo dvasinė vertė bei dvasinis savaimingumas. Dėl to Špano sociologija laikoma nepriimtina katalikams, nepritariama jo sociologijos šalininkams Lietuvoje, nes krikščioniškam universalizmui asmuo yra savarankiškas, duotas ir amžinas,

o ne visybės dalis. Neigdamas tai, O. Španas neišvengiamai turi neigti asmens laisvę. Dėl to jo idėjos, tapusios visuomenine praktika, galinčios tapti žmogaus ir visuomenės nelaime.

A. POŠKA

AVIŽONIS Petras, 1875.04.17 Pasvalyje — 1939.10.17 Kaune, visuomenės veikėjas, gydytojas. 1894 baigė Mintaujos (dab. Jelgava) gimnaziją. 1895 įstojo į Peterburgo un-tą studijuoti medicinos, jį baigė 1900. Dirbo gydytoju Ariogaloje, Žagarėje, Šiauliuose, Kaune. 1914 tapo medicinos mokslų daktaru. Nuo 1922 — Kauno un-to Akių ligų katedros vedėjas, profesorius. 1922—23 — Medicinos f-to dekanas, 1924—25 — prorektorius, 1925—26 — rektorius. Vokietijos ir Prancūzijos oftalmologų mokslinių d-jų narys, Latvijos un-to garbės daktaras (1939). 1906 įstojo į LSDP. 1917 Maskvoje buvo įstojęs į bolševikų partiją, 1918—19 priklausė LKP, iš jos 1919 pasitraukė. Perėjo į LSDP, vėliau dar labiau sudešinėjo. Nuo 1895 bendradarbiavo nelegalioje periodinėje spaudoje: „Varpe", „Ūkininke", „Naujienose".

P. Avižonis — gamtos mokslų populiarintojas, ateistas. Mokslo populiarinimo knygelėse, poleminiuose straipsniuose, skirtuose religinės pasaulėžiūros kritikai, materialistiškai aiškino pasaulio, gyvybės, žmogaus kilmės klausimus, gynė darvinizmą, neigė vitalizmą, įrodinėjo gamtos reiškinių tarpusavio sąryšį (organinės ir neorganinės gamtos vienybę), priežastingumą, dėsningumą. Pažinimo klausimais per daug nesidomėjo; pabrėžė gamtos dėsnių pažinimo utilitarinį aspektą, mokslo žinių santykinumą. XX a. pradžioje tyrinėjo socialinius klausimus. Tuo metu pritarė socializmo idėjoms. Kritikavo tuometinę socialinę santvarką. Domėjosi etinėmis problemomis: kritikavo religinį dorovės pagrindimą, skleidė dorovės priklausomumo nuo mokslo, dorovės socialinio sąlygotumo idėjas, svarstė profesinės medicinos etikos problemas. Daugumą savo raštų P. Avižonis pasirašinėjo slapyvardžiais ir kriptonimais: Aguona, Atgalainis, Gvildys, Žiamasis P. A., P. A., M., Bežemis ir kt.

GAMTA IR MOKSLAS (PAGAL HUXLEY).—„Ūkininkas", 1898, Nr. 11, p. 174—176. *Pasirašyta:* P. A.

Gamtos reiškinių priežastinis ryšys aiškinamas mechanistinio determinizmo požiūriu. Pabrėžiamas gamtos dėsnių visuotinumas, jų pažinimo naudingumas. Pažymima, kad mokslo žinių pagrindą sudaro patyrimas.

ŠIS TAS IŠ MOKSLO ISTORIJOS. Voronežas, 1918, 37 p. *Pirmoji publikacija:* „Lietuvos ūkininkas", 1909, Nr. 19, p. 172—174; Nr. 20, p. 182—183; Nr. 21, p. 193—194; 1911, Nr. 23—26, 28—31.

Knygelėje išspausdinti anksčiau skelbti poleminiai straipsniai. Polemizuojama su religijos šalininkais Žemės, gyvybės, žmogaus kilmės klausimais. Ginamas transformizmas — gyvūnų rūšių kitimo idėja. Plačiau supažindinama su Č. Darvino evoliucijos teorija.

TIKYBA IR MOKYKLA. Iš W. Börner. Religionsunterricht oder Moralunterricht.— „Mokykla ir gyvenimas", 1922, Nr. 8 (22), p. 1—14. *Pasirašyta:* P. A.

Nurodomos trys dorovinio auklėjimo priemonės: gyvas pavyzdys, tikslingas pratinimas, doros mokymas. Kritikuojamas religinis dorovės pagrindimas. Krikščioniškoji etika laikoma atgyvenusia.

ŽEMĖ IR ŽMOGUS. Berlynas, 1921, 68 p. *Pirmoji publikacija:* „Lietuvos ūkininkas", 1909, Nr. 37, p. 344—345; Nr. 38, p. 353—354; Nr. 39, p. 361—363; Nr. 40, p. 369—370; Nr. 41, p. 379—380; Nr. 42, p. 390—391; Nr. 43, p. 398—399; Nr. 44, p. 406—407; Nr. 45, p. 416—417.

Remiantis mokslo duomenimis, neigiamas religinis pasaulėvaizdis, dėstomos M. Koperniko, Dž. Bruno, G. Galilėjaus, J. Keplerio, I. Niutono ir kt. mokslinės idėjos. Pasaulio, Žemės kilmė aiškinama remiantis Kanto ir Laplaso kosmogonijos teorija. Aptariama gyvybės kilmės problema. Įrodinėjama, kad gyvybė atsiradusi natūraliu būdu, be antgamtinių jėgų įsikišimo. Gamtinė žmogaus kilmė grindžiama Č. Darvino evoliucijos teorija.

GYVYBĖ IR JOS ATSIRADIMAS ANT ŽEMĖS. Šiauliai, 1928, 54 p. *Pirmoji publikacija:* Voronežas, 1918.

Plačiau nei ankstesniuose darbuose svarstomos gyvybės esmės, kilmės problemos, nurodomi pagrindiniai gyvybės požymiai. Kritikuojamas vitalizmas. Pažymima, kad tarp organinės ir neorganinės gamtos yra glaudus ryšys. Tačiau, paneigus vitalistinį požiūrį, biologiniai reiškiniai aiškinami supaprastintai — tik fiziniais ir cheminiais procesais. Pateikiama keletas gyvybės atsiradimo hipotezių.

KELIOS PASTABOS DĖL PROF. LANDAU'O „BIOLOGIŠKOSIOS RELATIVYBĖS" TEORIJOS.—„Kosmos", 1928, Nr. 5—6, p. 259—272.

Kritikuojamos E. Landau pažiūros. Prieštaraujama svarbiausiam E. Landau teiginiui, kad gyvūnų rūšys esančios pastovios, ir ginama gyvosios gamtos evoliucijos idėja. Aiškinama, kad rūšių kitimo principą patvirtina paleontologija, embriologija.

Lit.: *Kuzminskis V., Vaitkevičius K.* P. Avižonis — ateistas ir materialistinės pasaulėžiūros skleidėjas // LTSR MA mokslo darbai. Medicina.— 1973.— T. XIV; *Žemaitis V.* Etinės Petro Avižonio pažiūros // Etikos etiudai — 3.— V., 1979.

G. PRANCKIETYTĖ

B

BAGDANAVIČIUS Vytautas, 1908.12.26 Slavikuose (Šakių r.), filosofas ir teologas, 1936 baigė Vilkaviškio kunigų seminariją, 1939 — Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-to Teologijos skyrių. Iki 1943 un-te studijavo humanitarinius mokslus, kartu dirbo kunigu Kalvarijoje, Aleksote, Veiveriuose. 1945 pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 gyvena JAV. Reikšmingiausius filosofijos veikalus parašė emigracijoje. Juose remiamasi neotomizmo ir kai kuriomis modernių katalikų filosofų idėjomis. „Šaltiniuose" skelbiamas licenciato darbas, parašytas baigiant Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-tą.

ORGANIŠKAS ŽMOGAUS TIKSLŲ SĄRYŠIS. Licenciato darbas. K., 1938, III+ 70 p., *mašinraštis.*

Dalys: Panaudoti šaltiniai, II. Panaudota literatūra, III. Įvedamoji dalis. Bendros pastabos apie tikslą, 1—17. II dalis. Žmogaus tikslas natūralinėje tvarkoje, 18—35. III dalis. Antgamtinis žmogaus tikslas, 36—56. IV dalis. Organiškas žmogaus tikslų sąryšis, 57—67. Pabaigos žodis, 68—70.

Dėstoma neotomistinė tikslingumo koncepcija. Remiamasi Tomo Akviniečio, XX a. neotomistų pažiūromis; ontologiniai tikslingumo pagrindai aiškinami remiantis ir P. Kuraičio „Ontologija". Tikslo uždavinys — padaryti būtį gerą. Būtis gera tampa įgydama tikslą ir kartu vis labiau tobulėdama. Teigiama esant visuotinę teleologiją; pasaulis buvęs sukurtas tikslingai, negyvoji ir gyvoji gamta palenktos bendram, aukščiausiam pasaulio tikslui — tam, kurį turėjęs pasaulio kūrėjas. Vykdydamas savo tikslingą paskirtį, žmogus turi tobulėti doroviškai, lavinti pažintines galias ir valią. Kartu aukščiausias žmogaus tikslas suponuoja ir jo žengimą į antgamtinę sritį. Darbe visiškai nenagrinėjamos žymiausių pasaulietinės filosofijos atstovų, gamtos tyrinėtojų pažiūros tikslingumo klausimu.

CVA, F 631, ap. 18, b. 22.

R. PLĖČKAITIS

BALTRUŠAITIS Juozas (MĖMELĖ), 1875.08.16 Buktiškiuose (Šakių r.) — 1942.11.22 Pitsberge (Pensilvanija, JAV), poetas, publi-

cistas, visuomenės ir kultūros veikėjas. 1898, ieškodamas darbo, išvyko į Varšuvą. 1902 mokėsi Vilniaus piešimo m-loje. Įsitraukė į revoliucinę veiklą. 1904 pabėgo į Šveicariją. 1905 atvykęs į JAV, aktyviai dalyvavo darbininkų judėjime, vienas Amerikos lietuvių socialistų partijos organizatorių. 1905—07 redagavo „Vienybę lietuvninkų", 1907—09 — LSS laikraštį „Kova", 1906—16 leido ir redagavo satyrinį laikraštį „Dilgėlės", 1916 — žurnalą „Tiesa", 1909—12 — „Žmonių knygyno" mokslo populiarinimo knygeles. 1919 LSS suskilus ir susikūrus Lietuvių komunistų sąjungai, tapo jos nariu. 1923 Pitsberge suimtas. 1923—24 redagavo frakcinį „kairiųjų komunistų" žurnalą „Apšvietimas". Vėliau nuo komunistinio judėjimo nutolo, tačiau bendradarbiavo „Vilnyje", „Laisvėje" ir kitoje JAV lietuvių spaudoje.

J. Baltrušaitis kūrė eilėraščius, satyras, pjeses, vaisingai dirbo publicistikoje, populiarino mokslo žinias. Savo raštus spausdino „Varpe", „Darbininkų balse", „Ūkininke", „Vilniaus žiniose", „Kovoje", „Dilgėlėse", „Naujojoje gadynėje" ir kt. Be J. Mėmelės, pasirašinėjo M. M-lės, J. B., Dilgiaus, J. Juozaičio ir kt. slapyvardžiais. J. Baltrušaitis propagavo gamtos mokslų žinias apie natūralią dangaus kūnų kilmę, gyvybės atsiradimą iš negyvos materijos, skelbė nuolatinio gamtos kitimo, senybės ir naujybės ryšio, jos dėsningo vystymosi idėjas. Jo raštuose labiausiai išplėtota visuomeninė problematika; Baltrušaitis nemažai domėjosi socialistinės revoliucijos teorijos klausimais.

REVOLIUCIJA. Jos prasmė, priežastys ir pamatas. Plymouth, Pa., 1907, 44 p.

Dalys: Abelna revoliucijos apybrieža, 3—8. Ar revoliucija priešinga gamtai? 9—14. Puvimas — Degimas, Reformos — Revoliucija, 15—21. Teroras, 23—31. Ar krikščionystė priešinga revoliucijai? 32—40. Karė ir revoliucija, 41—44.

Populiariai dėstoma revoliucijos ir klasių kovos teorija, aiškinamas revoliucijos santykis su evoliucija.

KAIP ŽMOGUS ANT ŽEMĖS ATSIRADO? Pagal G. Krauz, Boelsche ir kitus parašė J. Baltrušaitis. Pittsburgh, Pa., 1909, 40 p.

Dalys: Įžanga, 3—5. Kokia yra mūsų žemė? 5—10. Istoriškasis žmonijos gyvenimas, 10—12. Ledynų laikų žmonės, 12—15. Ar trečiaeilėje gadynėje randama žmogaus būties pėdsakas? 15—20. Žmogaus ir gyvių kraujo skirtumas, 20—21. Veislių giminystės sutaikymas arba sistematika, 21—24. Embrijologija arba mokslas apie gemalus ir paleontologija — mokslas apie išnykusiąją gyvybę, 24—40.

Populiariai dėstoma materialistinė evoliucijos teorija. Teigiama, jog viskas, kas egzistuoja, — vystosi, vystymosi šaltinis yra pati gamta. Gyvybė atsirado iš negyvosios materijos, žmogus — iš mokslui dar nežinomos beždžionių rūšies.

REIKIA KARTAIS BŪT FILOZOFU... Biskis Apie — Didelį Dalyką — Filozofiją. Paskaita, Skaityta Raudonosios Savaitės Susirinkimui. Parašė J. B.—„Tiesa", 1917, Nr. 4—5, p. 5—38.

Filosofija laikoma tiesos ieškojimu. Ji lavina protą, skleidžia šviesą, reikalinga kiekvienam. Darbininkams ypač reikalinga praktinė filosofija, padedanti kovoti dėl socializmo. Demokratijos esmė — daugumos valdymas, bet tam, kad dauguma valdytų, kiekvienas jos narys turi mokėti savo protu gyventi ir mokėti protauti. Skiriami trys sąmonėjimo laipsniai. Pirmas laipsnis — kai semiamasi žinių, studijuojama įvairaus pobūdžio filosofija. Antras laipsnis — kai susidaromos savo pažiūros į gyvenimą. Trečias laipsnis — kai tos pažiūros yra įgyvendinamos, paverčiamos realybe. Nurodoma neapgalvotų sprendimų ir vertinimų žala. Reiškinys teisingai suprantamas tik tada, kai įsigilinama į aplinkybes, į bendrą situaciją.

TVERIAMASIS REVOLIUCINIS SOCIALIZMAS. Pamatinė mūsų Minimum Programo Permaina — iš „Taktikos" Stovio į Principus. Philadelphia, Pa., 1918, 109 p.

Dalys: Įžanga. Sumindžiotos socialistų programos, 5—13. Iš partijų programų istorijos, 14—25. Socialistai — kapitalizmo plėtotojai, 26—30. Netikęs antgalvis —„Socialistai ir darbininkai", 31—34. Palaikymas buržuazijos ir veikimas be kompromisų, 35—41. Reformistiškumas mūsų programe, 42—50. Nerevoliucinė ir revoliucinė reforma, 51—63. Socialistai drauge su reformistais, 64—72. Principai ir taktika, 73—85. Demokratija — faktais ir idėjomis, 86—93. Naujoji darbininkų politika, 94—100. Medžiaga mūsų programui, 101—109.

Nagrinėjama taikios socialistinės revoliucijos problema. Teigiama, jog tam tikromis aplinkybėmis yra galimas konstruktyvus (tveriamasis) socializmas, kuris įgyvendinamas revoliucinėmis reformomis. Revoliucinės reformos nuo nerevoliucinių skiriasi tuo, kad mažina ir pagaliau iš viso pašalina prarają tarp kapitalistų ir proletarų, jomis pirmiausia siekiama ekonominių tikslų — panaikinti kapitalistų ir darbininkų turtinę nelygybę. Kartu proletariatas turi kelti ir politinius reikalavimus. Politinės kovos tikslas — pasiekti, kad fabrikai, įmonės ir kitos gamybos priemonės laipsniškai pereitų darbo žmonių valdžion. Pažymima, jog socializmo ir demokratijos principai vieni kitiems neprieštarauja, tačiau kapitalizmas savaime į socializmą neperauga, socializmui sukurti būtina aktyvi revoliucinė proletariato kova.

Lit.: *Pranskus B.* Proletarinė lietuvių literatūra.— V., 1964; Ideologinės srovės lietuvių išeivijoje.— V., 1978.

E. KRIŠČIŪNAS

BALTRUŠAITIS Jurgis, 1873.05.02 Paantvardyje (Jurbarko r.) — 1944.01.03 Paryžiuje, poetas, literatūros kritikas, kultūros veikėjas. Baigęs Kauno g-ją, 1893—98 studijavo Maskvos un-to Fizikos ir matematikos f-to Gamtos skyriuje. Lankė taip pat Istorijos

ir filologijos f-to paskaitas, išmoko apie 15 kalbų. 1899 debiutavo kaip poetas. 1900 su S. Poliakovu įsteigė „Skorpiono" leidyklą, buvo aktyvus jos leidinių rengėjas ir bendradarbis. Dalyvavo K. Mardžanovo vadovaujamo Laisvojo teatro ir A. Tairovo vadovaujamo Kamerinio teatro veikloje, vertė dramas Maskvos dailės teatrui. 1900—14 keletą kartų keliavo po Vakarų Europą. Pirmojo pasaulinio karo metais įsitraukė į lietuvių visuomeninę bei kultūrinę veiklą. Po Spalio revoliucijos dalyvavo kultūriniame Tarybų Rusijos gyvenime, kurį laiką buvo Maskvos rašytojų sąjungos pirmininkas. 1920 pradėjo diplomatinę tarnybą, 1921—39 — Lietuvos pasiuntinys Tarybų Sąjungoje. 1932 — Kauno un-to literatūros garbės daktaras. Nuo 1939 — Lietuvos pasiuntinybės patarėjas Prancūzijoje.

J. Baltrušaičio filosofinės ir estetinės pažiūros susiformavo rusų simbolizmo teorinių principų ir nuostatų veikiamos; jos atsiskleidžia straipsniuose, recenzijose, laiškuose, jas išreiškia filosofiniai jo poezijos motyvai. Ypač artimos J. Baltrušaičiui buvo V. Briusovo filosofinės idėjos. Jo pasaulėžiūrai nemažą poveikį darė taip pat Platono, romantikų, ypač vokiečių Jėnos mokyklos, F. Nyčės, V. Solovjovo, O. Vaildo filosofija ir estetika. Filosofinis išsilavinimas, nuodugnus įvairių šalių meno pažinimas padėjo Baltrušaičiui praturtinti intelektualinį simbolizmo akiratį, jis papildė jį savitu kultūros reiškinių supratimu, individualia filosofinių ir estetinių problemų interpretacija.

Svarbiausi teoriniai J. Baltrušaičio samprotavimai ir pasisakymai daugiausia susiję su estetika — jam rūpi menas apskritai, menas kaip žmogiškoji kūryba. Aiškindamas šią problemą, poetas remiasi idealistine visatos samprata, kad, įveikiant pasaulio ir ypač žmogaus sielos prieštaringumus, būtina siekti visumos harmonijos. Pasak Baltrušaičio, menas yra pati galingiausia pasaulio pertvarkymo ir atnaujinimo priemonė. Jis keičia pasaulį, kurdamas ir skleisdamas dvasinę kultūrą. Tai sudėtingas procesas, nes menas ir pats vystosi, pamažu artėja prie pasaulio perkūrimo paskirties.

Daug dėmesio J. Baltrušaitis skiria kūrėjui, jo individualybei ir kūrybos galiai. Menininkas ne tik turi būti apdovanotas ypatinga intuicijos jėga, padedančia pažinti pasaulį, surasti jo atnaujinimo būdus, jis taip pat turi būti turtingos ir stiprios dvasios asmenybė, pasižyminti nepakartojamu individualumu. Kūrėjas privalo brandinti savo dvasios jėgas aukščiausiai meno paskirčiai — aukai. Išraiškos būdas tada atsiras savaime. Baltrušaitis pabrėžė menininko ištikimybės savo individualybei svarbą ir kartu teigė, kad kūrėjas negali atsiriboti nuo laiko poreikių: jis privalo būti aktyvus gyvenimo dalyvis, jo atnaujinimo šauklys ir vykdytojas. Kalbėdamas apie ypatingą intuityvaus pažinimo galią, J. Baltrušaitis apriboja jį meno sfera. Vienu svarbiausių meninės kūrybos principų jis laiko kūrinio formos ir turinio vienybę, vėlgi sąlygojamą meno paskirties bei kūrėjo uždavinių

sampratos. Menas atlieka savo paskirtį tik tada, kai sprendžia esminius būties klausimus. Tenkindamasis tik formos ieškojimais, jis darosi beprasmis, tampa žaidimu. Tuo remdamasis Baltrušaitis teigė, kad stilius nėra išorinis kūrinio atributas, tai — menininko sielos išraiška, talento savitumo atsiskleidimas.

Gimtąja lietuvių kalba J. Baltrušaitis pradėjo intensyviai kurti antroje savo gyvenimo pusėje. Bendra filosofinė koncepcija tuo laikotarpiu išliko nepakitusi. Poezijoje daugiau dėmesio kreipiama į nacionalinę lietuvių kultūrą, keliama jos savitumo vertė. Kai kurie Baltrušaičio samprotavimai persmelkti simbolistams būdingo misticizmo, vartojamos tokios sąvokos, kaip: „Visatos paslaptis", „Visatos Valia", „Dievybė". Čia galima pastebėti analogijų su teosofija bei su romantikų skelbta gamtos ir Dievo tapatumo filosofija.

ЮГАН ЛЮДВИГ РУНЕБЕРГ [JOHANAS LUDVIGAS RUNEBERGAS].— «Весы», 1904, № 2, с. 55—56. *Pasirašyta:* М. Р.

Apibūdindamas suomių poeto J. Runebergo kūrybą, J. Baltrušaitis teigia, kad ji ne tik atskleidžia poeto sielą, bet kartu yra ir tautos kūrybinių galių apraiška. J. Runebergas vertinamas kaip kūrėjas, poetinės išraiškos jėga įsiskverbęs į savo tautos dvasinės kultūros gelmes, pakėlęs ją iki pasaulinės kultūros aukštumų. Jo pasaulėžiūra pagrįsta siekimu suharmoninti žmogaus ir pasaulio santykius. To siekiant reikšmingą vaidmenį atliekąs menas, savo misija panašus į religiją: abu ieško gyvenimo dieviškojo prado.

RICHARD DEHMEL. ZWEI MENSCHEN. 1903. ROMAN IN ROMANZEN [RICHARDAS DĖMELIS. DU ŽMONĖS. 1903. ROMANSŲ ROMANAS].— «Весы», 1904, № 4, с. 57—58. *Pasirašyta:* М. Р.

Aptardamas vokiečių rašytojo R. Dėmelio romaną „Du žmonės", J. Baltrušaitis kelia meninės kūrybos esmės klausimą. Poetas teigia, kad kūryba — tai ne tik gyvenimo atspindys, ne tik naujų kelių ieškojimas, bet ir vidinė kūrėjo būtinybė, jo sielos apraiška. Estetinė mokykla traktuojama kaip laikinas prieglobstis: menas vystosi ne pagal jos gaires, o pagal žmogaus sielos vingius ir poreikius.

М. АРЦЫБАШЕВ. РАССКАЗЫ. Т. 2. Изд. С. Скирмунта. М., 1906 [M. ARCYBAŠEVAS. APSAKYMAI. T. 2. S. Skirmunto leid. M., 1906].— «Весы», 1906, № 9, с. 64—67.

Nagrinėdamas rusų rašytojo M. Arcybaševo apsakymus, J. Baltrušaitis aiškina kūrėjo individualybės reikšmę. Kūrėjo individualybė pasireiškia ne tik per santykį su pasauliu, ne tik sugebėjimu savaip suvokti ir išgyventi tai, kas vyksta gyvenime; ji turi reikštis taip pat menine kalba, stiliumi, nes „stilius — tai pati menininko siela". Pabrėžiama kūrėjo laisvė pasirinkti medžiagą, tik svarbu, kad ta medžiaga būtų sąlygota vidinės kūrėjo būtinybės.

О ВНУТРЕННЕМ ПУТИ К. БАЛЬМОНТА [APIE VIDINĮ K. BALMONTO KELIĄ].— «Заветы», 1914, № 6, с. 62—68.

Nagrinėjamos dvi pagrindinės kūrybos sąlygos: 1) kūrybinė intuicija, įkvėpimas, galia kurti, 2) menininko sielos turinys, individualus santykis su pasauliu. Menininko kūrybinė galia ir jo dvasinis pasaulis yra artimai vienas su kitu susiję dalykai. Kūrėjas bręsta tikram menui turtindamas savo dvasinį pasaulį, persiimdamas dvasiniais savo laiko poreikiais, siekdamas išreikšti individualų požiūrį į pasaulį. Šiais kūrybos principais remiantis, nagrinėjama vidinė K. Balmonto kūrybos raida.

ВНУТРЕННИЕ ПРИМЕТЫ ТВОРЧЕСТВА РЕРИХА [VIDINIAI RERICHO KŪRYBOS POŽYMIAI].— Рерих П., 1916, с. 13—18, 20—22, 24—28.

Svarbiu kūrybos vertingumo kriterijumi laikoma formos ir turinio harmonija. Kūrinio forma turi būti sąlygota išreiškiamų žmogiškų vertybių, o ją nužiedžia kūrėjo mintys ir valia. Harmoningo meno šaltinis — vidinė būtinybė, menas yra gyva ir galinga jėga, atskleidžianti žmogaus dvasios paslaptis. Tokiu menu laikoma N. Rericho kūryba. Jis pradėjo kurti, kai gyvenime imta ieškoti naujų dvasinių vertybių, o mene — naujų kelių. Ne taip, kaip tie kūrėjai, kurie vienpusiškai visą dėmesį skyrė tik formai, N. Rerichas novatoriškumo siekė meistrišką formą derindamas su giliu turiniu. Jis esąs vienas tų menininkų, kurie stengiasi mene sukurti naują pasaulį, naują realybę, pakylėtą virš žemiško gyvenimo. Kurdamas vizijomis, sakmėmis, mitais pagrįstą pasaulį, N. Rerichas įrodęs, kad mene svarbiausia — ne realaus gyvenimo atkūrimas, o mintys apie pasaulį, savitas pasaulio regėjimas. Tikrovės atributai tik padedą išreikšti tas mintis, įkūnyti tą regėjimą. N. Rericho menas esąs simbolio menas, tarpininkas tarp realaus ir idealaus pasaulių, dvasinės gyvybės žadintojas.

ЖЕРТВЕННОЕ ИСКУССТВО [MENAS AUKA].— **Мысль и слово. Философский ежегодник, издаваемый под ред. Г. Шпета. М., 1918, т. 2, с. 219—224.** *Lietuviškas vertimas:* Baltrušaitis J. Ars sacrificans.—„Vairas", 1931, Nr. 3, p. 265—270.

Dėstoma simbolistinė meno paskirties bei prigimties samprata. Menas esąs svarbiausia gyvenimą pertvarkanti jėga, pasireiškianti dvasinės kultūros ugdymu. Karas, revoliucija traktuojami ne kaip visuomeninių konfliktų, o kaip dvasinės įtampos protrūkio rezultatas, pagreitinantis dvasinį žmonijos brendimą. Tame protrūkyje menas tapatus atsinaujinančiam gyvenimui. Atsinaujinimas yra vienintelė „tikroji kūryba", vienintelis galimas „pasikeitimo stebuklas", sudarantis meno esmę. Menas, savo prigimtimi būdamas vientisas, pagal santykį su gyvenimu esąs trejopas: menas žaidimas, menas pažinimas ir menas auka. Tikroji, aukščiausioji kūryba yra menas auka. Šio meno esmė — menininko valios susiliejimas su aukščiausia kūrybos valia, kuri patiriama intuityviai, per įkvėpimą.

1903 M. SPALIO 3 D. LAIŠKAS A. DJAKONOVUI.— Poezijos pavasaris. V., 1968, p. 111. *Laiško ištraukos publikacija, vertimas. iš rusų k.*

Teigiama, kad meninė kūryba — tai begalinis paties savęs nugalėjimas, meno gilumas — menininko dvasios stiprumo atspindys. Kūrybos šaltiniu laikomas įkvėpimas.

1904 M. KOVO 17 D. LAIŠKAS A. DJAKONOVUI.— Poezijos pavasaris. V., 1968, p. 111—112. *Laiško ištraukos publikacija, vertimas iš rusų k.*

Teigiama, kad tikroji kūryba gimsta iš didelės vidinės būtinybės. Meno kūriniui reikia atiduoti save visą, tik tokiu būdu jis įgaus gyvą jėgą, pasidarys „neabejotinas ir būtinas". Nesiremiantis šiuo principu menas gali būti sąmojingas, įmantrus, bet tai nebus „visa jėga išreikštas kūrybinis pradas", su kuriuo sieja savo viltis žmonija.

1904 M. BALANDŽIO 1 D. LAIŠKAS A. DJAKONOVUI.— Poezijos pavasaris. V., 1968, p. 112. *Laiško ištraukos publikacija, vertimas iš rusų k.*

Pabrėžiama kūrėjo individualybės svarba. Menininko dvasioje glūdinčio kūrybinio prado niekas negali padėti puoselėti, mažiausiai — meno kryptis, mokykla. Iš meno mokyklos galima perimti tik elementarią techniką ir pritaikyti ją savo individualybei, nes kiekviena mokykla pamiršta tai, kas svarbiausia,— konkretų žmogų. Norėdamas kurti, menininkas pirmiausia turi įsigilinti į save, pats apsivalyti kaip žmogus. Tik tada jis geriau suvoks pasaulį, sugebės kūrybiškai persikūnyti, lems „išlaisvinantį meno stebuklą". Perimti galima tik bendrus dalykus. Tai, kas individualu, yra neperimama.

1905 M. RUGSĖJO 11 D. LAIŠKAS V. MEJERHOLDUI.—„Nemunas", 1973, Nr. 4, p. 39. *Vertimas iš rusų k.*

Pasisakoma meno suvokimo ir interpretavimo klausimais. Pagrindinė sąlyga, padedanti gyvai suvokti meną, yra nepakartojamas kūrinio savitumas, jo individualumas. Interpretuojant meno kūrinį, pvz., scenoje statant dramos veikalą, svarbiausia yra pajusti jo savitumą, jo meninę atskirybę. Tai pasiekus, išorinės išraiškos priemonės atsiras savaime, intuityviai gims kūrybos metu. Pabrėžiamas meno suvokimo sąlygiškumas: beprasmiška siekti kuo didesnio panašumo į realybę, nes kiekvienas meno suvokėjas yra individualus; rasti bendrą, visų vienodai suvokiamą realybę — neįmanoma. Menas turi stengtis užvaldyti suvokėjo sielą, o tam pakanka psichologinio poveikio priemonių. Maksimalų kūrinio veiksmingumą tikras menininkas atranda intuityviai, naudodamasis kūrybinės pajautos dovana.

Lit.: *Sruoga B.* Baltrušaičio vainikas // *Baltrušaitis J.* Ašarų vainikas.— K., 1942.— D. 1; *Aistis J.* Jurgis Baltrušaitis // *Baltrušaitis J.* Poezija.— Boston (Mass.), 1948; *Kubilius V.* Jurgio Baltrušaičio kelias // *Baltrušaitis J.* Poezija.— V., 1967; *Daujotytė V.* Jurgis Baltrušaitis.— V., 1974.

V. BAGDONAVIČIUS

BARTUŠKA Vincas, 1881.01.09 Kazliškiuose (Marijampolės r.) — 1956.01.31 Marijampolėje, visuomenės ir kultūros veikėjas, kata-

likiškosios filosofijos atstovas. 1893—98 mokėsi Marijampolės g-joje, 1898—1903 — Seinų dvasinėje seminarijoje. 1905—11 studijavo Fribūro un-te Šveicarijoje, 1911 įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Keletą metų gyveno JAV, buvo lietuvių parapijų vikaras, vėliau — klebonas. Pirmojo pasaulinio karo metais atvyko į Lietuvą. 1917—18 dirbo Lozanoje lietuvių komitetuose, siekusiuose sukurti nepriklausomą Lietuvos valstybę, redagavo žurnalą „Pro Lithuania". Po karo grįžo į Lietuvą, buvo pradėjęs leisti politikos ir satyros laikraštį „Žaibas", tačiau netrukus išvyko į JAV. 1926 grįžęs dirbo kunigu, bendradarbiavo spaudoje. Jo straipsnių yra išspausdinta „Vilniaus žiniose", „Viltyje", „Vadove", „Draugijoje", „Ateityje", „Naujojoje romuvoje", „Šaltinyje" ir kt. Pasirašinėjo pavarde ir slapyvardžiais: V. Perkūnas, V. P-nas, Žaibas.

Pagrindinė V. Bartuškos raštų tema — nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimasis. Apie tai parašė keletą knygų. Filosofijos klausimams skirtas daktaratas „Filosofijiniai Tolstojaus doros mokslo pamatai" (1911), tie klausimai taip pat keliami ir straipsniuose, kuriuose nagrinėjamos aktualios visuomeninės problemos. V. Bartuškos samprotavimai ir vertinimai pagrįsti neotomistinės filosofijos principais.

FILOSOFIJINIAI TOLSTOJAUS DOROS MOKSLO PAMATAI.—„Vadovas", 1911, t. VIII, Nr. 29, p. 55—61; Nr. 30, p. 151—157; Nr. 31, p. 260—268; t. IX, Nr. 33, p. 48—62; Nr. 34, p. 145—152; Nr. 35, p. 252—261. *Pasirašyta:* Perkūnas.

Dalys: Įžanga, 55—61. Pirmoji dalis. Tolstojaus Dievo supratimas, 151—157. Antroji dalis. Tolstojaus dūšios supratimas, 260—268, 48—52. Tolstojaus gero supratimas, 52—62. „Nesipriešink blogiui", 145—152. Tolstojaus meilės supratimas, 252—258. Užbaiga, 258—261.

Nagrinėjama L. Tolstojaus etika. Teigiama, kad ji pagrįsta panteistine Dievo samprata, kuri gimininga H. Spenserio „energijos", A. Šopenhauerio „valios" sampratoms, taip pat kai kurių Rytų religijų Dievo sampratai. Pasak L. Tolstojaus, žmogaus siela yra mirtinga; nemirtinga esanti žmonija, kuriai lemta visados gyventi „objektyvinio proto amžinumoje". Aptariama, kaip suprantama valios laisvė Aristotelio, Tomo Akviniečio, klasikinės vokiečių filosofijos atstovų doktrinose, laikomasi nuomonės, kad jų koncepcijos padarė didelį poveikį Tolstojui. Daroma išvada, jog valios laisvė, anot Tolstojaus, yra noras daryti tai, ką apreiškia dieviškasis protas. Gėrį Tolstojus supranta kaip nesipriešinimą blogiui, o priešinimąsi blogiui prievarta jis laiko blogiu. Pažymima, kad blogį Tolstojus sieja su tuo, kas stiprina gyvulišką individualizmą, o gėrį — su tuo, kas jį slopina. Tolstojiškoji „nesipriešinimo blogiui" koncepcija apibūdinama kaip „pasyvus anarchizmas". Teigiama, jog šią koncepciją lėmė nacionalinis rusų charakteris, kuriam esąs būdingas religingumas, aktyvios

kovos dėl geresnio gyvenimo atsisakymas. Šie nacionalinio charakterio bruožai sudarą „nesipriešinimo blogiui" koncepcijos ištakas. L. Tolstojaus etika vertinama kritiškai, jai prikišamas negatyvus pobūdis, polinkis į asketiškumą ir misticizmą.

J. STANKAITIS

BASANAVIČIUS Jonas, 1851.11.23 Ožkabaliuose (Vilkaviškio r.) — 1927.02.16 Vilniuje, istorikas, gydytojas, politinis veikėjas, Lietuvos nacionalinio išsivadavimo judėjimo ideologas. 1873 baigė Marijampolės gimnaziją, 1879 — Maskvos un-to Medicinos f-tą. 1879—82 dirbo gydytoju ir ligoninės direktoriumi Lompalankoje (Bulgarija), 1882—84 gilino medicinos studijas Vienoje ir Prahoje, rinko medžiagą apie senovės trakus. 1884—85 dirbo gydytoju Elenoje, 1885—92 — Lome, 1892—95 — Varnoje, įstojo į Bulgarų demokratų partiją. Nuo 1891 Bulgarijos pilietis. Po 1893 — Bulgarijos kunigaikščio Ferdinando rūmų gydytojas. Nuo 1905 su pertraukomis gyveno Vilniuje. 1917—24 — Vilniaus lietuvių gimnazijos gydytojas.

J. Basanavičius Lietuvos moksliniame ir visuomeniniame gyvenime išvarė platų barą. Jis populiarino sanitarijos, higienos ir medicinos žinias, rinko ir skelbė tautosaką, tyrinėjo Lietuvos istoriją, archeologiją ir etnografiją, rūpinosi liaudies švietimu ir kitus šiam darbui skatino, aktyviai dalyvavo politiniame gyvenime. 1883 parengė pirmuosius „Aušros" numerius, reikalavo spaudos laisvės, lietuvių kalbos teisių valstybinėse įstaigose ir mokyklose. 1905 buvo vienas iš Lietuvių suvažiavimo Vilniuje iniciatorių, vadovavo jo organizaciniam komitetui. Kaip liberalizmo ideologas, 1905—07 revoliucijoje rėmė konstitucinės monarchijos projektą, siekė, kad revoliucija baigtųsi taikiai. 1907 J. Basanavičiaus iniciatyva buvo įkurta Lietuvių mokslo draugija, kuriai jis pirmininkavo iki mirties ir redagavo tęstinį draugijos leidinį „Lietuvių tauta". 1917—18 dalyvavo Lietuvos tarybos darbe, kartu su kitais pasirašė Lietuvos nepriklausomybės aktą. 1919 buvo lojalus Tarybų valdžiai; V. Mickevičiui-Kapsukui pakvietus, ėmėsi kurti Istorijos ir etnografijos muziejų. Lietuvos istorijos veikaluose J. Basanavičius teisingai vertino Kryžiuočių ordino ekspansiją ir ją rėmusių popiežių politiką, atskleidė vokiškojo imperializmo tikslus Lietuvoje. Veikiamas romantinės istorijos bei tautosakos mokslo mitologinės mokyklos metodologijos, istorijos reiškinius dažniausiai suvokė idealistiškai, juos aiškino moraliniais ir kultūriniais motyvais, beveik visą gyvenimą stengėsi pagrįsti lietuvių kilmės iš trakų-frygų hipotezę. Svarbiausia J. Basanavičiaus kūrybos tema — tautinės sąmonės problema. Jis skelbė, kad visų luomų idealas turįs būti bendras — lietuvybė, ir visi jie turį laikytis klasinės santaikos ir būti vieningi.

PRIEKALBA. Rinktiniai raštai. V., 1970, p. 695—699. *Pirmoji publikacija:* „Aušra", 1883, Nr. 1, p. 2—7.

Nubrėžiami „Aušros" laikraščio uždaviniai. Lemiamu tautos gyvenimo veiksniu laikoma kultūra. Kalba ir tautinė sąmonė traktuojamos kaip svarbiausi tautos egzistavimo momentai. Juos puoselėti reikią plėtojant švietimą, lietuviškose mokyklose mokant gimtąja kalba.

APIE IMANUELIŲ KANTĄ.—„Varpas", 1900, Nr. 5, p. 52—54.

Straipsnis skirtas pagerbti I. Kantą kaip pasaulinio masto filosofą; ypač pabrėžiama jo parama lietuvybei. Aptariami J. Zembrickio paskelbti archyviniai duomenys apie I. Kanto prosenelio, senelio ir tėvo gyvenimą Mažojoje Lietuvoje. Minimi kiti argumentai I. Kanto lietuviškajai kilmei paremti. Pateikiamas I. Kanto parašytos K. Milkaus žodyno pratarmės lietuviškas vertimas.

PRIEDĖLIS PRIE LIETUVIŠKO KLAUSIMO. Chicago, 1905, 38 p. *Pasirašyta:* J. Sapalius. *Pirmoji publikacija:* „Apšvieta", 1892, Nr. 1.

Keliama lietuvybės ir būsimo Lietuvos valstybinio suverenumo problema. Smerkiama sulenkėjusi bajorija ir dvasininkija kaip polonizacijos ramsčiai. Viena svarbiausių lietuvių tautos atgimimo priemonių laikomas švietimas. Propaguojama klasinė santaika, visi luomai privalą turėti bendrą idealą — lietuvybę. Socializmo idėjos laikomos nepriimtinomis — esą jos skaldytų lietuvių tautos vienybę.

IŠ KRIKŠČIONIJOS SANTYKIŲ SU SENOVĖS LIETUVIŲ TIKYBA IR KULTŪRA (Prie studijos „Lietuvių kryžiai archaiologijos šviesoje"). V., 1912, 100 p.

Dėstomas požiūris į krikščionybę, aiškinamas jos santykis su senovės lietuvių tikyba ir kultūra. Pabrėžiama, kad senovės lietuviams buvo būdinga savita dvasinė kultūra ir aukšta materialinė kultūra. Neigiamas krikščionybės vaidmuo Lietuvoje siejamas su baudžiavos įtvirtinimu ir senovės lietuvių papročių naikinimu. Demaskuojamas Kryžiuočių ordinas ir popiežių politika prūsų ir lietuvių atžvilgiu.

Lit.: Lietuvių literatūros istorija.— V., 1958.— T. 2; Lietuvių tautosakos apybraiža.— V., 1963; *Jurginis J.* Jonas Basanavičius — rašytojas ir publicistas // Istorija ir poezija. Kultūros istorijos etiudai.— V., 1969; *Jurginis J.* Jono Basanavičiaus kultūrinis palikimas // *Basanavičius Jonas.* Rinktiniai raštai.— V., 1970.

R. PLEČKAITIS

BAUMGARTENAS (Baumgarten) Artūras, 1884.03.31 Karaliaučiuje (Kaliningradas) — 1966.11.27 Berlyne, teisininkas. 1909—33 — baudžiamosios teisės ir teisės filosofijos profesorius Ženevos, Kelno, Bazelio, Frankfurto prie Maino un-tuose. 1935—39 Kauno un-to Teisės f-te dėstė Klaipėdos krašto baudžiamąją teisę ir baudžiamąjį procesą. Dirbdamas Kauno un-te, parašė ir išleido toliau anotuojamą veikalą.

LOGIK ALS ERFAHRUNGSWISSENSCHAFT. STUDIEN ZUR REFORM DER LOGIK [LOGIKA KAIP PATYRIMIŠKAS MOKSLAS. LOGIKOS REFORMOS TYRINĖJIMAI]. K., 1939, 94 p.

Dalys: 1. Wesen, Methode und Aufgaben der Logik, 1—12. 2. Urteil und Satz, 13—22. 3. Negative und hypothetische Urteile, 22—27. 4. Die Allgemeinbegriffe, 28—34. 5. Die Gesetze der Identitätslogik, 35—44. 6. Die Syllogistik und ihre Bedeutung für die Wissenschaftslehre, 44—60. 7. Der Empirismus, 60—66. 8. Die Dialektik, 66—77. 9. Die Geisteswissenschaften in ihrem Verhältnis zur Philosophie, 78—87. 10. Die Ideologienlehre, 88—92. 11. Rückblick, 92—94.

Kritikuojama pažiūra, kad logika turinti būti pažinimo teorija. Logiką siūloma plėtoti kaip mokslinio tyrimo logiką, o dėl to ji pati turinti tapti patyrimišku mokslu. Tokiu ji galėsianti tapti, jei remsis atskirų mokslų duomenimis. Tiriamos kai kurios dialektinės logikos problemos, pavyzdžiui, prieštaravimų antinomijų ir jų pašalinimo problema. Kritikuojamas tuometinis neopozityvizmas (Vienos ratelio programa), kad atsisako daugelio tradicinių filosofijos problemų. Autoriui vis dėlto nepavyko įgyvendinti gerų ketinimų, nes jis logiką traktavo ne kaip moderniąją (matematinę), bet kaip tradicinę. Knygoje nepateikta radikalių priemonių, kurios padėtų logikai atlikti deklaruojamą metodologinį vaidmenį.

Lit.: *Valšvila A.* Logikos mokslas Lietuvoje.— V., 1980.

R. PLEČKAITIS

BIČIŪNAS Vytautas Pranas, 1893.09.01 Klovainiuose (Pakruojo r.) — 1945.11.18 Vilniuje, meno kritikas. 1912 baigė Šiaulių g-ją, 4 metus mokėsi Kazanės meno m-loje, kurį laiką gyveno Peterburge, o nuo 1918 — Lietuvoje. Dėstė Kauno meno mokykloje, dalyvavo „Vilkolakio" teatro veikloje, 1931 įsteigė „Žvaigždikio" teatrą. Rašė teoriniais meno bei estetikos klausimais, buvo vienas aktyviausių trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečio meno kritikų Lietuvoje. Bendradarbiavo „Gaisuose", „Gairėse", „Vaivorykštėje", „Bare", „Židinyje" ir kt. leidiniuose. Parašė pirmąją lietuvių kalba monografiją apie M. K. Čiurlionį.

V. Bičiūno pažiūros nesudarė nuoseklios estetinės koncepcijos. Tačiau jų evoliucijai nemažos įtakos turėjo neotomistų idėjos. Dėl idėjiškumo ignoravimo mene jis kritikavo futurizmą bei kitas modernizmo kryptis, kurių programos, jo manymu, susiformavo pozityvizmo pamatu. Idėjiškumą V. Bičiūnas siejo su religinio pobūdžio dvasingumu, todėl nuolatos pabrėždavo didelę religijos reikšmę menui. Lietuvių meno (pirmiausia literatūros) raidoje perspektyvia laikė nacionalinę jo orientaciją. V. Bičiūno požiūriu, tokią orientaciją kitados atitiko romantizmas, o iš vėlesnių pakraipų jai artimiausia filosofiškai estetiškoji kryptis. Ekspresionizmą ir pozityvistiniu požiūriu pagrįstas kryptis trakta-

vo kaip svetimas lietuvių kultūros tradicijoms ir nacionalinei dvasiai.

M. K. ČIURLIONIS. K., 1927, 32 p., 11 iš. l.

Pirmoji monografija apie M. K. Čiurlionį lietuvių kalba. Trumpai peržvelgiama Čiurlionio biografija ir kūrybos raida, aptariama aplinkos nacionalinių tradicijų, tuometinio Europos meno bei kitų kultūros reiškinių įtaka jo kūrybai. Čiurlionio kūryba interpretuojama remiantis B. Lemano, V. Ivanovo, V. Čiudovskio, S. Šalkauskio ir I. Šlapelio veikalais. Akcentuojamas Čiurlionio ryšys su epocha, kurios svarbiausiais bruožais laikoma tai, kad žlunga pozityvizmas ir atsinaujina iracionalios, mistinės, religinės koncepcijos. Čiurlionis vertinamas kaip vienas žymiausių epochos dvasinio turinio reiškėjų, išvengusių pozityvizmo ir mistikos kraštutinumų. Svarstydamas Čiurlionio vietą Lietuvos kultūros raidoje, autorius remiasi Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės koncepcija, kuri susiformavo S. Šalkauskio idėjų veikiama.

ČIURLIONIO DAILĖ IR RUSŲ KRITIKA.—„Vaivorykštė", 1913, ketvirtoji knyga, p. 764—769.

Dėstomos mintys apie M. K. Čiurlionio dailę, komentuojami jai skirti rusų menotyrininkų S. Makovskio, B. Lemano, V. Ivanovo veikalai. Kritikuojama V. Ivanovo koncepcija, traktuojanti Čiurlionį kaip teosofą ir mistiką.

MENO KULTŪRA.—„Gairės", 1923, Nr. 3, p. 145—163.

Aptariama meno kultūra ir jos istorinės raidos ypatybės. Meno kultūra suprantama kaip „išviršinė išraiška to vidaus stovio, kurį gyveno pasaulis ar atskiros tautos ilgus amžius". Teigiama, kad po Renesanso, kuriam buvo būdingas tautinės kultūros klestėjimas, įsivyravo kosmopolitinio pobūdžio kultūros tendencijos. Nuo XIX a. vėl formuojasi tautinės kultūros, susijusios su mažų tautų kova dėl politinio ir kultūrinio savarankiškumo. XX a. meno kultūrą apibūdinančios trys tendencijos: „separatyvus individualizmas", atskirų tautinių kultūrų siejimas su pasauline kultūra ir pantautiškumas. Perspektyviausias lietuvių kultūrai esąs separatyvus raidos kelias.

MENAS IR RELIGIJA.—„Židinys", 1929, Nr. 2, p. 140—149.

Nagrinėjami meno ir religijos santykiai. Teigiama, kad religija esanti aukščiausia kultūros forma, būdas visatai pažinti, tuo tarpu menas tesąs regimybės pažinimo forma. Pabrėžiama ypatinga religijos reikšmė menui. Šiuo aspektu peržvelgiama meno istorija. Įrodinėjama, kad XX a. formalizmas ir individualizmas atsirado dėl meno dechristianizavimo, kuris prasidėjo nuo XVII a.

44 POETAI (MŪSŲ POEZIJOS IDEOLOGINIAI METMENS).—„Židinys", 1929, Nr. 12, p. 407—420.

Analizuojama lietuvių poezijos raida, įvairių estetinių-idėjinių programų formavimasis. Išskiriamos trys kūrėjų generacijos, nu-

lėmusios tris XX a. lietuvių poezijos kryptis: idealistiškai romantišką (Maironis ir kt.), filosofiškai estetiškąją (F. Kirša, B. Sruoga ir kt.) ir realistiškai ekspresionistinę (K. Boruta, Žengė ir kt.). V. Bičiūno požiūriu, didžiausią vertę turi antrosios krypties poetų kūryba.

ROMANTIZMAS BEI TAUTIŠKAS IDEALIZMAS.—„Židinys", 1929, Nr. 3, p. 232—240.

Atsiliepiama į „Keturių vėjų" organizuotą literatūrinį romantizmo teismą, aptariama romantizmo esmė, teigiama, kad romantizmui atsirasti sąlygas sudarė mažų nacijų formavimasis XIX a., todėl jo idėjinį turinį turįs sudaryti „tautinis idealizmas".

ADOMAS JAKŠTAS.—„Gaisai", 1930, Nr. 6, p. 141—164.

Kritiškai vertinama A. Jakšto poezija, pažymima, kad joje vyrauja „matematiškai metafiziškos visatos supratimas". Analizuojamos A. Jakšto estetinės pažiūros, jų trūkumu laikomas neobjektyvumas ir „nepajudinami įsitikinimai".

TARP ROMANTIZMO IR REALIZMO.—„Gaisai", 1931, Nr. 4, p. 321—332; Nr. 5, p. 424—437.

Nagrinėjamas romantizmo ir realizmo santykių klausimas lietuvių literatūroje „tautinio atgimimo pradžioje". Aptariama romantizmo literatūros ir susidomėjimo tautos praeitimi reikšmė, kritikuojamos romantikų pažiūros į lietuvių tautos kilmę. Pabrėžiama lietuviškojo „pozityvizmo" (realizmo) reikšmė nacionalinio savarankiškumo idėjų kėlimui. Tačiau kritinio realizmo literatūra vertinama neigiamai.

G. VAITKŪNAS

BILIŪNAS Jonas, 1879.04.11 Niūronyse (Anykščių r.) — 1907.12.08 Zakopanėje (Lenkija), rašytojas, literatūros kritikas, publicistas. 1899 baigė Liepojos g-ją. 1900—01 Tartu un-te studijavo mediciną, iš un-to pašalintas už dalyvavimą anticarinėse studentų demonstracijose. Gyveno Šiauliuose ir Panevėžyje, vertėsi privačiomis pamokomis, įsitraukė į revoliucinį socialdemokratų judėjimą. 1903 rudenį įstojo į Leipcigo aukštąją komercijos m-lą, 1904 pavasarį perėjo į Leipcigo un-tą, ten studijavo literatūrą. Susirgęs džiova, 1904 rudenį persikėlė į Ciūrichą, tęsė literatūros studijas, gilinosi į filosofiją. Nuo 1905 rudens gydėsi Zakopanėje. Gyvenimo pabaigoje iš aktyvios politinės veiklos pasitraukė.
Bendradarbiavo „Ūkininke", „Varpe", „Vienybėje lietuvninkų", „Naujienose", „Darbininkų balse", „Vilniaus žiniose", V. Kapsuko leistame jaunimo laikraštyje „Draugas". Pasirašinėjo slapyvardžiais: J. Anykštėnas, J. Barzdyla, Jonas Barzdyla, Jonas Bežemis, Jonas Gražys, Jonas Niūronis, Jonas Žaltys, Jonelis, Mergaitė, Panevėžietė ir kt. J. Biliūno filosofinės ir visuomeninės pažiūros nenuoseklios, formavosi XIX a. pabaigos — XX a. pra-

džios pozityvizmo ir marksizmo idėjų veikiamos. Materiją laikė esant pirmine sąmonės atžvilgiu, amžina, nuolat kintančia, iš vienos formos į kitą pereinančia realybe, kurioje visi reiškiniai tarpusavyje susiję, o vystymąsi — laipsnišku ir progresyviu. Aiškindamas mąstymo kilmę, daug dėmesio kreipė į fiziologinį jo pagrindą. Visuomeninės J. Biliūno pažiūros pagrįstos socializmo idealu, joms būdingas revoliucinis demokratizmas, nors pastebimas taip pat kai kurių šviečiamųjų tendencijų ir liberalizmo poveikis. Griežtai kritikavo carizmą, kapitalistinę santvarką, nacionalinę priespaudą, grobikiškus karus. Pagrindine revoliucijos jėga laikė darbininkų klasę. Antra vertus, nebuvo visiškai nuoseklus. Tikėjo, kad, iškovojus demokratines laisves, atsikračius nacionalinės priespaudos, o liaudžiai tapus labiau apsišvietusia, būsią galima be revoliucijos, „be jokio kraujo praliejimo" panaikinti klasinį antagonizmą. Jis vienas pirmųjų Lietuvoje išdėstė kritinio realizmo teoriją. Meno esmę sudaraą teisingas gyvenimo atspindėjimas, tai pasiekiama ne natūralistiškai kopijuojant, o vaizduojant tipiškus dalykus, realistiškai apibendrinant gyvenimo medžiagą. J. Biliūnas pasisakė už visuomeniškai aktyvų meną, skatinantį keisti tikrovę, kritikavo formalizmą, koncepcijos „menas menui" apraiškas literatūroje. Tačiau jis kreipė dėmesį ir į specifines meno savybes, pabrėžė meno estetinio poveikio svarbą, smerkė abejingumą meniškumo klausimams.

STEBUKLAI MOKSLO.— Biliūnas J. Raštai. V., 1980, t. II, p. 61—69 (*leidinys sutrumpintai toliau:* Raštai, II). *Pirmoji publikacija:* „Naujienos", 1901, Nr. 1, p. 2—3; Nr. 2, p. 10—12. *Pasirašyta:* Jonas Barzdylas.

Remiantis N. Rubakino knyga „Mokslo stebuklai", aiškinamas visuotinis gamtos reiškinių sąryšis, išryškinama mokslo ir švietimo svarba pažįstant ir pertvarkant pasaulį.

APSIREIŠKIMAI IŠ ŽEMĖS GYVENIMO.— Raštai, II, p. 171—215. *Pirmoji publikacija:* Tilžė, 1902, 44 p. *Pasirašyta:* J. Barzdyla.

Materialiąiškai, remiantis Č. Darvino evoliucijos teorija, aiškinama gamtos raida ir reiškiniai. Materija apibūdinama kaip „amžina, begalinė, be pradžios ir be pabaigos, negimstanti ir nemirštanti", keičianti formas, bet ne turinį. Žmogus esąs labiausiai išsivysčiusi gamtos būtybė. Teigiama, kad pasaulis yra pažinus, atskleidžiamas sudėtingas jo pažinimo procesas, didėjantis pažinimo vaidmuo pertvarkant pasaulį. Akcentuojama abstraktaus mąstymo svarba pažinimui.

ŽEMAITĖS „PAVEIKSLAI".— Raštai, II, p. 6—16. *Pirmoji publikacija:* „Vilniaus žinios", 1908, Nr. 190 ir 191. *Pasirašyta:* Jonas Niūronis.

Nagrinėjamos estetinės problemos, pasisakoma svarbiausiais kritinio realizmo teorijos klausimais. Pagrindiniu meninės kūrybos uždaviniu laikomas teisingas tikrovės atspindėjimas, tai pasiekiama apibendrinant gyvenimo medžiagą, išryškinant svarbiausius jo bruožus. Tipizavimas traktuojamas kaip principas, pade-

dantis įveikti natūralizmui būdingą paviršutinišką faktų fiksavimą, leidžiantis įsiskverbti į reiškinių esmę. Pasisakoma prieš subjektyvistinį tendencingumą, prasilenkiantį su tikrovės reiškinių logika. Pabrėžiama aktyvi visuomeninė meno paskirtis. Vaizduodamas tikrąjį gyvenimą, išryškindamas jame slypintį blogį, veikdamas protą ir jausmus, menas turi žadinti protestą, siekimą keisti tikrovę. Aptariama meno estetinio poveikio specifika, kuriai yra būdingas jausminio prado vyravimas, nurodoma pažintinė meno funkcija, ji skiriama nuo mokslinio pažinimo.

KAIMIEČIŲ KOVOS SU PONAIS BELGIJOJE IR PRANCŪZIJOJE XIV AMŽIUJE.— Raštai, II, p. 215—229. *Pirmoji publikacija:* Iš istorijos. Kaimiečių kovos su ponais. Sutaisė Varguolių Bičiuoliai. Plymouth, 1905, p. 29—47. *Pasirašyta:* Jonas Gražys.

Liaudies kova dėl savo teisių traktuojama kaip vienas svarbiausių veiksnių, pagreitinančių pasenusių gamybinių santykių pertvarkymą, atgyvenusios ekonominės formacijos pakeitimą nauja. Aiškinama, kad kapitalizmo sąlygomis ekonominių ir politinių laimėjimų gali pasiekti tik vieninga ir gerai organizuota darbininkų klasė.

ŪGIS MIESTŲ IR PRAMONĖS IR JŲ ĮTEKMĖ ANT MŪSŲ SODIENČIŲ.— Raštai, II, p. 99—110. *Pirmoji publikacija:* „Varpas", 1902, Nr. 3—4, p. 54—60. *Pasirašyta:* Jonas Bežemis.

Nagrinėjami prieštaringi sparčios kapitalizmo raidos Lietuvoje reiškiniai. Aptariama valstiečių klasinė diferenciacija, pažangus darbininkų klasės augimo ir konsolidavimosi procesas, didėjantis darbo žmonių išnaudojimas.

SOTIEJI IR ALKANIEJI.— Raštai, II, p. 111—119. *Pirmoji publikacija:* „Darbininkų balsas", 1902, Nr. 4, p. 2—8. *Pasirašyta:* Jonas Gražys.

Atskleidžiamas išnaudotojiškas klasinės santvarkos pobūdis, smerkiamas kapitalizmas. Griežtai pasisakoma prieš carinę monarchiją, neduodančią žmonėms elementarių demokratinių laisvių, raginama kovoti su ja. Pagrindine kovos jėga laikoma darbininkų klasė, pabrėžiama visų darbo žmonių vienybės, švietimosi, politinio sąmoningumo svarba.

PIEŠINĖLIS APIE MŪSŲ INTELIGENTUS.— Raštai, II, p. 120—131. *Pirmoji publikacija:* „Varpas", 1902, Nr. 7, p. 148—155. *Pasirašyta:* Jonas Barzdyla.

Kritikuojamas lietuvių inteligentijos dvasinis apsnūdimas, abejingumas visuomeninio gyvenimo aktualijoms. Smerkiama tendencija nacionaliniame judėjime atsiriboti nuo darbininkų ir smulkiosios valstietijos, pasisakoma prieš šių Lietuvos visuomenės sluoksnių interesų ignoravimą. Pabrėžiama, jog kovojant su nacionaline priespauda būtina kovoti ir su visuomeniniu neteisingumu, būtina siekti, kad liaudžiai išnaudojimo jungo neužkrautų sava buržuazija. Liaudis laikoma pagrindine nacionalinio ir demokratinio judėjimo jėga, inteligentija turinti rodyti jai teisingus kovos kelius. Dėl to, kad neatsižvelgiama į klasinę lietuvių visuomenės diferenciaciją, kad nenurodoma, su kuo konkrečiai

ir kaip reikia kovoti siekiant išsivaduoti iš nacionalinės bei socialinės priespaudos, kritikuojama Lietuvių demokratų partijos programa, išdėstyta P. Višinskio parašytame „Credo" („Varpas", 1901, Nr. 5 ir 6).

KAS TAI PER VIENI TIE SOCIALISTAI? — Raštai, II, p. 166—170. *Rankraštis.* [1903.07.04.]

Aiškinami socialistų tikslai ir uždaviniai. Socialistai siekia sukurti socializmą — visų žmonių laisvės ir lygybės principais pagrįstą neklasinę santvarką. Artimiausias uždavinys esąs iš caro valdžios iškovoti politines laisves.

MŪSŲ GYVENIMO DILGĖLĖS IR USNYS.— Raštai, II, p. 29—38. *Pirmoji publikacija:* „Vilniaus žinios", 1905, Nr. 41 ir 43. *Pasirašyta:* Jonas B... as.

Nagrinėjami kritinio realizmo klausimai. Griežtai pasisakoma prieš natūralizmą, jis laikomas svetimu menui ir realizmui. Iškeliami meno tikroviškumo, teisingo gyvenimo atspindėjimo, tipiškumo principai, išryškinama estetinė meno specifika. Neigiamų gyvenimo reiškinių vaizdavimas neturįs būti savitikslis, svarbiausia yra sukelti norą pakeisti tikrovę, pažadinti gražesnio gyvenimo troškimą.

Lit.: *Kapsukas V.* Raštai.— V., 1962.— T. 5; *Korsakas K.* Jonas Biliūnas // Literatūra ir kritika.— V., 1949; *Šarmaitis R.* Jonas Biliūnas // *Biliūnas J.* Raštai.— V., 1954.— T. 1; *Lukšienė M.* Jono Biliūno kūryba.— V., 1956; *Barzdaitis J.* Materialistinės J. Biliūno pažiūros // Problemos.— 1978.— Nr. 2 (22); *Veljetaga P.* J. Biliūno estetinės pažiūros Lietuvos estetinės minties raidoje // J. Biliūnas literatūros moksle ir kritikoje.— V., 1979; *Stonys J.* Jono Biliūno palikimas // *Biliūnas J.* Raštai.— V., 1980.— T. 1.

V. BAGDONAVIČIUS

BISTRAS Leonas, 1890.10.20 Liepojoje — 1971.10.18 Kaune, filosofas, visuomenės veikėjas. Baigęs Liepojos g-ją, 1911—12 Ženevoje, 1912—14 Tartu studijavo mediciną, 1914—18 tarnavo rusų kariuomenėje medicinos felčeriu, 1919 — Kauno spaudos biuro vedėjas, „Lietuvos" oficiozo redaktorius. 1920—21 studijavo Fribūro un-te. 1921 apgynė disertaciją „Gėrio pateisinimas, arba V. Solovjovo moralės filosofija" ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. Tais pačiais metais redagavo „Laisvę", 1921—23 —„Ateitį", 1926—36 —„Rytą". Nuo 1922 — Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-to Filosofijos sistemos katedros docentas. Dėstė gamtos filosofiją, teisės filosofiją, etiką, logiką, teodicėją, filosofijos įvadą. Aktyviai dalyvavo katalikiškų organizacijų veikloje, buvo vienas Lietuvos krikščionių demokratų partijos vadovų, nuo 1926 — jos pirmininkas. 1923—25 — Lietuvos Respublikos seimo pirmininkas, 1923—25, 1926—27 ir 1939 — švietimo ministras, 1925—26 — ministras pirmininkas. 1940 represuotas. 1956 grįžo į Kauną. Rašė įvairiais kultūros ir politikos klausimais, pasirašinėjo pavarde ir slapyvardžiais, dažniausiai — A. Pakalniškis. Filosofijos problemų nagrinėjimui L. Bistras skyrė nedaug dėmesio. Tai, ką parašė, turint galvoje ne tik filosofinius straipsnius, bet

ir gausią publicistiką, apibūdina jį kaip neotomistinės filosofijos šalininką ir populiarintoją.

DIE RECHTFERTIGUNG DES GUTEN ODER DIE MORALPHILOSOPHIE W. SOLOWJOFF'S [GĖRIO PATEISINIMAS, ARBA V. SOLOVJOVO MORALĖS FILOSOFIJA]. K., 1922, 94 S.

Dalys: Vorwort, 3—6. Einleitung: die Moralphilosophie als Wissenschaft, 7—13. I Teil. Das Gute in der menschlichen Natur, 15—38. Kapitel I. Von den primären Beweisen der Moral, 17—22. Kapitel II. Das Prinzip der Askese in der Moral, 22—25. Kapitel III. Mitleid und Altruismus, 25—29. Kapitel IV. Das religiöse Prinzip in der Moral, 30—33. Kapitel V. Von den Tugenden, 34—38. II Teil. Das göttliche Gute, 39—59. Kapitel I. Von den Einheit der moralischen Grundlagen, 41—48. Kapitel II. Das absolute Moralprinzip, 49—54. Kapitel III. Die Realität der moralischen Ordnung, 54—59. III Teil. Kritische Würdigung, 61—90. 1. Der Begriff Gottes bei Solowjoff, 63—69. 2. Die All-Einheitsidee in der Moralphilosophie Solowjoff's, 69—72. 3. Die Norm der Moralität bei Solowjoff, 72—78. 4. Solowjoff's Tugendlehre, 78—86. 5. Einige Bemerkungen über Mitleid und Ehrfurcht, 87—89. 6. Schlusswort: Solowjoff's Bedeutung in Russland, 89—90. Inhaltsübersicht, 91—94.

Filosofijos daktaro disertacija. Pirmose dviejose dalyse, remiantis V. Solovjovo veikalu „Gėrio pateisinimas", dėstomos pagrindinės jo moralės filosofijos idėjos. Trečioje dalyje kritiškai vertinami šios filosofijos metodologiniai pagrindai — Dievo ir pasaulio ryšio samprata, visuotinybės idėja, taip pat V. Solovjovo sukurta gėrio ir blogio santykio koncepcija. Vertinimas pagrįstas tomistiniu būties kaip gėrio supratimu. Blogis pagal tą supratimą laikomas gėrio rūšimi, kuriai būdingas žemesnis tobulumo laipsnis.

MATERIALIZMAS IR MOKSLAS.—„Ateitis", 1912, Nr. 5, p. 236—241.

Glaustai aptariamas materializmas. Katalikiškosios filosofijos požiūriu vadovaujantis, jis vertinamas neigiamai. Bandoma įrodyti, kad dauguma gamtos mokslų atstovų buvę materializmo priešai. Kritikuojamos E. Hekelio ir kt. darvinistų koncepcijos.

VALDYMASIS IR KRIKŠČIONIŠKOJI DORA.—„Ateitis", 1918, Nr. 12, p. 321—326; 1919, Nr. 2, p. 33—39.

Svarstomas tautos politinio savarankiškumo ir dorovės santykio klausimas. Laikydamasis idealistinės tradicijos, autorius visuomeninį teisingumą grindžia dorove ir religija. Pasisakoma prieš revoliucinį visuomenės pertvarkymą, jei tas pertvarkymas nėra pateisinamas doroviškai. Neigiamai vertinamos D. Bentamo ir I. Kanto etinės koncepcijos. Teigiama, kad tik krikščioniškoji dorovė esą pasiekia doros ir visuomeninio teisingumo harmoniją, tik ja pagrįstas visuomenės valdymas turįs vertę.

RELIGIJA IR MOKSLAS.—„Ateitis", 1921, Nr. 4—5, p. 85—87.

Didesnio nebaigto straipsnio pradžia. Neotomistinės filosofijos požiūriu kritikuojamos I. Kanto, G. Leibnico, D. Hiūmo, G. V. F. Hėgelio koncepcijos, teigiama, kad jos pervertina protą.

TIKYBINIAI ELEMENTAI MOKSLE.—„Ateitis", 1923, Nr. 3, p. 160—167.

Sekdamas neotomistu O. Vilmanu, autorius bando įrodyti mokslo ir religijos harmoniją. Jis teigia, kad religija praeityje nulėmusi mokslų atsiradimą, o dabar yra jungiantis juos pradas. Religiją su mokslais sieja filosofija, kuri savo ruožtu yra tiesiogiai susijusi su religija. Dėl to religija niekada nevaržiusi ir nevaržanti mokslų, ji juos globojanti. Remiamasi tikinčių mokslininkų pavyzdžiais.

A. POŠKA

BYTAUTAS Romanas, 1886.08.22 Drobūkščiuose (Telšių r.) — 1915.06.22 Lezene (Šveicarija), psichologas, filosofas, publicistas. Mokėsi Kražių pradžios m-loje, Permės ir Vilniaus g-jose. 1905 įstojo į Maskvos un-to Fizikos ir matematikos f-tą, tais pat metais perėjo į Teisės f-tą, o 1907 — į Istorijos ir filologijos f-tą, jame studijavo filosofiją ir psichologiją, lankė prof. G. Čelpanovo vadovaujamą eksperimentinės psichologijos seminarą. Un-tą baigė 1912. Už diplominį darbą „Vunto mokslo apie sielos substancijos sąvoką kritika" gavo 1-o laipsnio diplomą ir aukso medalį. 1912—13 vienoje iš Maskvos g-jų dėstė logiką, psichologiją, lotynų ir rusų kalbas. Buvo laikinai įstojęs į Rusijos socialdemokratų partiją, susipažino su kai kuriais K. Markso, A. Bebelio, Ž. Žoreso veikalais. Aktyviai dalyvavo Maskvos liberaliųjų studentų visuomeniniame gyvenime, buvo veiklus Vilniuje veikusios Lietuvių mokslo draugijos narys. Aktyviai bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje — iš pradžių katalikų „Draugijoje", vėliau — liberaliųjų moksleivių žurnale „Aušrinė", kurį pats padėjo įkurti. Daugiausia rašė kalbos ir filosofijos klausimais. Dar neryškų savarankiškumą įgauti tepradėjusios filosofinės R. Bytauto pažiūros formavosi XIX a. pabaigos — XX a. pradžios rusų ir vokiečių filosofų bei psichologų idealistų G. Čelpanovo, L. Lopatino, V. Vunto, R. H. Locės, F. Paulseno ir kt. idėjų veikiamos. Savo pažiūrose jis bandė derinti materializmą ir idealizmą; iš esmės laikėsi psichofiziniam paralelizmui artimų dualizmo pozicijų, nors ir bandė jas įveikti. Bytautas pripažino, kad materializmas gali aiškinti materialių reiškinių pasaulį ir būti metodologiniu gamtos mokslų pagrindu, tačiau laikė jį nepakankamu aiškinant būties esmę, sąmonės reiškinius, dvasinę žmogaus veiklą. Jis teigė, kad tie reiškiniai kylą iš dvasinės visumos esmės, tik jiems reikštis esąs reikalingas materialus pasaulis. Veikiausiai sekdamas R. H. Loce, Bytautas aiškino, kad pirminiai visatos

elementai yra kartu ir materialūs, ir dvasiniai. Panpsichizmo požiūriu jis teigė, jog visi visatos objektai, net patys primityviausi, gyveną savo psichinį gyvenimą, nors ir tolimą žmogiškajam. Savaiminę visatos raidą, kurią postuluoja mechanistinis materializmas, reikią papildyti teleologizmu. Tai esą įmanoma padaryti materializmą pakeičiant panteizmu. Pritarė F. Paulsenui ir teigė, kad su panteizmu logiškai siejasi ir materializmas, nes pripažįsta pasaulio procesų dėsningumą, t. y. ne atsitiktinę, o protingą jų saviraidą. Kiekvienas atomas esąs protingas ir pats savaime veikiąs tikslingai. Taip esą galima teigti apie panteistiškai suprantamo pasaulio imanentinį protą.

Pažinimo klausimais R. Bytautas laikėsi introspekcinio požiūrio, kad pasaulio esmę geriausiai galima pažinti remiantis savo vidiniu patyrimu. Neneigiamas ir galimumas pažinti objektyvų materialųjį pasaulį, jeigu jis tyrinėjamas moksliškai. Tačiau atskiri mokslai tirią pasaulio visumos dalis, o pati visuma, jos esmė tesanti prieinama tik filosofiniam pažinimui.

Analogiškais principais grindžiamos ir etinės R. Bytauto pažiūros. Dorovė pagal jos atliekamas funkcijas traktuojama kaip socialinis gyvenimo reiškinys, reguliuojantis individo ir visuomenės santykius, turintis savo imanentinius dėsnius. Tačiau panašiai kaip iš substancialios sielos dvasinių apraiškų galima spręsti apie dvasinę būties esmę, taip iš moralinių dėsnių esą galima spręsti ir apie moralinę būties prasmę. Pažymėjęs dorovės — socialinio gyvenimo reguliatoriaus — vaidmenį, jos genezę Bytautas vedė ne iš socialinių santykių, o iš visoms būtybėms, tarp jų ir žmogui jau duoto, įgimto siekimo „sveikai gyventi", pasireiškiančio dar ir žmogaus pastangomis tobulėti, plėtoti potencialiai turimas dvasines pajėgas.

Reikšminga yra R. Bytauto tautos samprata. Tauta traktuojama dvejopai: kaip sudėtingas socialinės raidos, ekonominių santykių ir istorinių aplinkybių darinys, taip pat kaip viena žmogaus egzistavimo, dvasinės saviraiškos ir individualybės plėtotės sąlygų. Tautoje žmogus galįs geriausiai realizuoti savo kaip socialinės, tik visuomenėje galinčios gyventi ir reikštis būtybės, taip pat kaip individualios, kūrybiškai veikti siekiančios dvasinės esybės interesus. Tauta esanti socialinė ir kultūrinė-dvasinė terpė, kurioje sušvelninami tiek prieštaravimai tarp individo ir visuomenės, tiek klasinis antagonizmas, kurioje įveikiamas kapitalizmo sąlygomis vis labiau įsigalintis susvetimėjimas. Anot Bytauto, tuo esą galima paaiškinti kapitalizmo epochoje suintensyvėjusį nacijų formavimosi procesą. Taip pat idealistinis Bytauto požiūris ir į klasinę visuomenės struktūrą: pripažįstama, kad ją lemia ekonominiai santykiai, kartu bandoma postuluoti jos tikslingumą — visuomenė esanti „vienybė įvairybėj"; tarpusavyje dėl savo ekonominių interesų kovojančios klasės yra tos „įvairybės" apraiška, o jos antagonizmą panaikina visiems visuomenės nariams bendra dvasinė žmoniškumo esmė.

ŠIS TAS IŠ LIETUVIŲ KALBOS FILOSOFIJOS.—„Draugija", 1908, Nr. 16, p. 412—440.

Akcentuojama mąstymo ir kalbos vienovė. Kiekviena tauta turinti savo mąstymo būdą, kuris išreiškiamas jos kalboje. Kalbos istorinė raida yra susijusi su tautos dvasiniu ir materialiniu gyvenimu, jos kultūros raida. Tas kalbos ryšys su tautos kultūros procesu ypač aiškiai atsispindįs semantiniame kalbos klode, jį ryškiai rodo minčių reiškimo būdas.

APLINK MŪSŲ DAILĖS PARODĄ.—„Draugija", 1908, Nr. 17, p. 23—26.

Aptariama antroji lietuvių dailės paroda. Remdamasis kai kuriais M. K. Čiurlionio paveikslais, autorius bando nusakyti, kur slypi estetinis simbolinio meno veiksmingumas. Gretinamas realistinis ir simbolinis menas, teigiama, kad realistinio meno estetinė vertė ir veiksmingumas esą nulemti tikroviškumo, vaizdo panašumo į patį tikrovės objektą. Svarbiausi simbolinio meno bruožai esą metaforiškumas, asociatyvumas. Meninė idėja atskleidžiama detalėmis, palyginimais. Tų palyginimų grožyje reikią ieškoti simbolinių kūrinių estetinės vertės. Detalės čia turinčios ne tiesioginę, o perkeltinę prasmę ir esančios tuo veiksmingesnės, kuo įspūdingesnes asociacijas jos sukelia. Vertingiausi esą tie M. K. Čiurlionio paveikslai, kuriuose nuosekliausiai realizuotas šis principas.

LIETUVIŲ RAŠTKALBĖS REIKALAI.—„Draugija", 1908, Nr. 17, p. 62—66.

Kalbos aiškumas ir apibrėžtumas siejamas su mąstymo logiškumu ir aiškumu. Tarptautiniais žodžiais, kurių pavadinimų nėra savoje kalboje, temdomas mąstymas, pažeidžiamas jo logiškumas. Tikslingiausia esą kurti savus terminus, išvedant sąvokų pavadinimus iš turimų savų pirminių žodžių.

ARGI? —„Aušrinė", 1911, Nr. 1, p. 12—18; Nr. 2, p. 34—41.

Atsiliepiama į P. Dovydaičio straipsnį „Tikėjimo elementas žmogaus gyvenime" („Aušrinė", 1910, Nr. 6), kuriame kritikuojama materialistinė pasaulėžiūra; stengiamasi paaiškinti materializmo esmę, parodyti istorinę jo reikšmę bei santykį su idealizmu. Nagrinėjami pasaulėžiūros ir dorovės, religijos ir dorovės, etikos ir metafizikos (ontologijos) ryšių klausimai. Pažymima, kad materializmas, siekiantis paaiškinti pasaulio reiškinių esmę, skiriasi nuo pozityvizmo, kuris tokį aiškinimą laiko neįmanomu ir betiksliu. Materializmo esmė aiškinama remiantis pagrindiniais senovės ir naujųjų laikų mechanistinio materializmo postulatais. R. Bytautas nesitenkina mechanistiniu pasaulio struktūros, ypač priežastingumo, aiškinimu, laiko tą aiškinimą teisingu, bet nepakankamu ir bando jį papildyti teleologiniu principu, teigiančiu, kad pasaulio raida turi tikslą. Autorius pripažįsta istorinį materializmo reikšmingumą, kurį lemia jo metodas, garantuojantis racionaliai pagrįstą mokslinių tyrinėjimų tikslumą, kartu teigia jį esant ribotą kaip pasaulėžiūrą. Nagrinėdamas pasaulėžiū-

ros ir doros ryšio klausimą aiškina, kad tokio ryšio iš esmės nėra. Neigiamas ryšio tarp religijos ir dorovės bei pačios religijos būtinumas.

КРИТИКА УЧЕНИЯ ВУНДТА О ПОНЯТИИ СУБСТАНЦИИ ДУШИ [VUNTO SIELOS SUBSTANCIJOS SĄVOKOS KRITIKA]. M., 1912, c. 94—157. *Pasirašyta:* Битовт Р. *Mašinraštis. Ištraukos lietuvių k. spausdintos:* „Logos", 1926, Nr. 2, p. 129—169. Vertė P. Dovydaitis.

Kritikuojamos vokiečių psichologo ir filosofo V. Vunto pažiūros sąmonės klausimu, pasisakoma prieš sielos substancialumo neigimą. V. Vunto sielos aktualumo teorija nepaaiškinanti, kodėl sąmonė išlieka tapati sau, kai psichiniai procesai laikinai nutrūksta. Tai paaiškinti esą galima pripažįstant nekintamos, visada sau tapačios sielos substancijos egzistavimą. Prieštaraujama V. Vunto tautos bendros sąmonės koncepcijai. Sąmonė galinti būti tik individuali, o tautos sąmonė esanti tik tos tautos nariams bendrų išgyvenimų junginys.

VUB, F 45.

LAVINIMOS REIKALUI. FILOSOFIJA.—„Aušrinė", 1912, Nr. 14, p. 8—13. *Pasirašyta:* R. B.

Populiariai aiškinama filosofijos paskirtis, objektas, santykis su kitais mokslais. Filosofija iš esmės sutampanti su moksline pasaulėžiūra. Jos objektas — pasaulis kaip visuma. Specialūs mokslai tiria atskiras tos visumos dalis, bet neaprėpia jos visos. Teigdama visuotinį pasaulio daiktų sąryšį, filosofija atlieka visų mokslų metodologijos vaidmenį, kelia jiems reikšmingas pasaulio visumos problemas, nukreipia juos į galutinį pažinimo tikslą — įminti pasaulio mįslę. Filosofijos pagrindas esąs ontologija, o sudedamosiomis filosofijos dalimis laikomos gnoseologija, logika, psichologija, etika ir estetika. Filosofinės disciplinos statusas psichologijai suteikiamas dėl to, kad ji, tirdama žmogų kaip mikrokosmą, kartu atskleidžia ir reikšmingus visumos aspektus.

KAIP TARTI IR RAŠYTI SVETIMŽODŽIUS? —„Aušrinė", 1912, Nr. 15, p. 42—46; Nr. 16, p. 82—83; Nr. 17, p. 115—117; Nr. 18, p. 149—151.

Teigiama, kad vienos tautos kitų tautų kultūrines vertybes perima ne mechaniškai, o organiškai įtraukia jas į savo kultūrinių vertybių sistemą, suteikia joms savo specifines savybes, pritaiko jas prie savo tautinės savimonės. R. Bytauto nuomone, patį kultūrinių vertybių mechanizmą esą galima paaiškinti remiantis apercepcijos dėsniu.

TAUTA IR TAUTIŠKA SĄMONĖ.—„Aušrinė", 1912, Nr. 17, p. 112—115; Nr. 18, p. 145—149; Nr. 19, p. 179—186; Nr. 20, p. 139—146; Nr. 21, p. 238—242; 1913, Nr. 22, p. 22—28.

Bandoma nusakyti tautos esmę, parodyti tautybės virtimo tauta (nacija) procesą, išryškinti svarbiausius jo momentus. Esminiu tautos atributu laikoma kalba, kuri esanti ne tik komunikacijos priemonė, bet ir ypatingas kolektyvinis dvasios veiklos organas. Dvasinė kūryba traktuojama kaip pagrindinis tautos egzistavimo

tikslas. Kuriantis nacijoms ir perimant kitų tautų dvasines vertybes, veikiąs tautinės apercepcijos dėsnis. Svarbiausiu tautiškumo aktyvumą lemiančiu veiksniu laikomas individualizmas. Polemizuojama su K. Kautskio teorija, teigiančia, kad tautos išnyks, kai bus ekonomiškai suartėjusios. Žmonijos kultūrai plėtojantis esanti reikalinga ne tik jos integracija, bet ir atskirų nacionalinių kultūrų augimu pasireiškianti diferenciacija, kuri sudaro sąlygas žmogui dvasiškai tobulėti. Sekdamas V. Zombartu, autorius visuomenę traktuoja ne kaip vientisą organizmą, o kaip ją sudarančių dalių sintezę.

Lit.: *Gučas A.* Psichologijos raida Lietuvoje (XIX a. pabaiga — XX a. pradžia).— V.: Mintis, 1968; *Bytautas Romanas.* Bibliografija.— V., 1986.

V. BAGDONAVIČIUS

BLAŽYS Juozas, 1890.05.02 Šiauliuose — 1939.04.25 Kaune, gydytojas psichiatras, antropologas. 1914 baigė Peterburgo karo medicinos akademiją. Karo metu dirbo fronte karo gydytoju. 1918—24 — Tauragės psichiatrinės ligoninės direktorius. Nuo 1924 — Kauno un-to Nervų ir psichinių ligų katedros vedėjas, nuo 1937 profesorius, 1938—39 — un-to prorektorius. Paskelbė veikalų psichiatrijos, psichinės higienos, paveldėjimo ir kt. klausimais.

TOLERANCIJA KAIP KULTŪROS PRINCIPAS. STUDIJA. 1936, 201 p.

Dalys: Pratarmė, 7—8. Įvedamosios pastabos apie toleranciją, 11—20. Objektingi tolerancijos pagrindai, 21—59. Istorinė tolerancijos idėjų ir jų vykinimo apžvalga (nuo senovės iki mūsų laikų), 61—184. Tolerancijos krizė, 185—193. Tolerancijos ribos, 195—201.

Tolerancija apibūdinama kaip pripažinimas teisės turėti savo pažiūras bei įsitikinimus ir tos teisės gerbimas. Abejojama, ar lietuviškas terminas „pakanta" gali išreikšti visą tolerancijos sąvokos turinį, linkstama manyti, kad tolerancija — platesnė sąvoka negu pakantos sąvoka. Objektyviais tolerancijos pagrindais pirmiausia laikoma įgimtas asmenybės tipas, paskui — socialiniai veiksniai: auklėjimas, socialinė aplinka, pasaulėžiūra. Tolerancijos problemą mėginama sieti su laisvės ir tiesos problemomis, tačiau apie tai tik užsimenama, tema neišplėtota. Didžiausia knygos dalis skirta istorinei tolerancijos idėjų apžvalgai. Istorinė tolerancijos raida aiškinama iš esmės kaip sąžinės laisvės, tikėjimo ir išpažinimo laisvės įgyvendinimo ir varžymų raida, t. y. kaip religinės tolerancijos istorinė apžvalga. XX a. pradžioje toleranciją ištikusi krizė dėl to, kad Europoje susikūrė totalitarinės valstybės, kurios visiškai nepakančios svetimoms ideologijoms. Tolerancijos ribų problema tik keliama, o pati problema nesprendžiama. Tolerancijos teorija studijoje menkai teišplėtota, tačiau pačios problemos kėlimas buvo reikšmingas tuometinio gyvenimo aplinkybėmis.

R. PLEČKAITIS

BUČYS Pranciškus Petras, 1872.08.20 Šilgaliuose (Šakių r.) — 1951.10.25 Romoje, teologas filosofas, visuomenės veikėjas. 1895 baigė Seinų kunigų seminariją, 1899 — Peterburgo dvasinę akademiją. 1899—1901 studijavo Fribūro katalikų un-te, ten 1901 gavo teologijos daktaro laipsnį. 1902—15 — Peterburgo katalikų dvasinės akademijos dogmatinės ir fundamentinės teologijos profesorius, 1912 — prorektorius, o 1913—15 ėjo akademijos rektoriaus pareigas. Nuo 1909 — marijonų ordino narys, 1922—28 — Kauno un-to fundamentinės teologijos profesorius, 1924—25 — to paties un-to rektorius. 1927—51 (su pertraukomis) — marijonų generolas, 1930 Romoje buvo konsekruotas Rytų apeigų vyskupu. Nuo 1939 gyveno Romoje. Bendradarbiavo „Ūkininke", „Varpe", „Draugijoje", „Tiesos kelyje", „Šaltinyje", „Tėvynės sarge", „Dirvoje", „Žinyčioje", „Vienybėje lietuvninkų", „Przegląd katolicki", „Ateneum Kaplanskie", „Messager de Sacre Coeur" (Belgija) ir kt. 1905—06 redagavo Petrapilio Metraštį, arba Kalendorių, 1917—21 — Amerikoje leidžiamą „Draugą", 1921—„Laisvės dienraštį" Kaune. Pasirašinėjo slapyvardžiais: Černica, P. B. Pulvis, Studentas, Žemaičių Prietelis ir kt.

P. Bučys daugiausia rašė teologijos, apologetikos, krikščioniškos pasaulėžiūros ir katalikų visuomeninio gyvenimo klausimais. Aiškindamas tikėjimo tiesas, kėlė ir filosofines problemas, kurios prisidėjo prie neoscholastikos susiformavimo Lietuvoje. Dažniausiai P. Bučio straipsniuose tomistiškai aiškinamos mokslo ir tikėjimo santykio, mąstymo prigimties bei gyvybės kilmės problemos. Jis nuolat domėjosi gamtos mokslų, ypač biologijos, laimėjimais ir rėmėsi jais analizuodamas teologines problemas. Improvizuoti ginčai su pozityvistais ir net ateistais — taip pat dažnas Bučio rašinių siužetas, rodantis XX a. pradžios Lietuvos katalikiškos pasaulėžiūros atstovų pastangas įsiterpti į margą to meto pasaulėžiūrinį gyvenimą.

TIKĖJIMO DALYKAI. K., 1913, 112 p.

Aiškinamos pagrindinės tikėjimo tiesos, tikėjimo šaltiniai, tikėjimo ir žinojimo problema. Tiesos pažinimo šaltiniais laikomi jutimai, protas, paliudijimas (autoritetas) ir tikėjimas. Pirmenybė teikiama apreiškimo tiesoms. Svarstydamas Dievo buvimo problemą, autorius pateikia argumentą, kad gamtos mokslai negali paaiškinti, kaip iš negyvosios gamtos buvo pereita į organinę.

ŽMOGUS IR GYVUOLYS. Chicago, 1920, 63 p.

Dalys: 1. Žmogaus kilmė, 1—21. 2. Žmonių veislės, 22—36. 3. Dūšia, 37—49. 4. Moteris, 50—57. 5. Žmogus — Dievo paveikslas, 57—59. 6. Šv. Raštas ir mokslas apie žmogų, 60—63.

Supažindinama su darvinistine evoliucijos teorija. Teigiama, kad žmogaus kilmė iš beždžionės esanti neįrodyta. Gamtos mokslais esą negalima paaiškinti ir perėjimo iš negyvosios gamtos į organinę, esminio skirtumo tarp žmogaus ir gyvulio, taip pat ne-

galima paaiškinti sąmonės prigimties. Pateikiama kreacionistinė pasaulio ir žmogaus kilmės teorija.

M. LAURINKUS

TEOLOGIJOS ENCIKLOPEDIJOS KURSAS. Marijampolė, 1925, 246 p.

Dalys: Enciklopedija ir mokslas, 1—20. 2. Teologija, 21—43. 3. Teologijos mokslo šakos, 44—188. 4. Kaip tapti mokslininku, 189—228.

Aiškinama teologijos vieta mokslo sistemoje, teologijos ir filosofijos santykis. Dėstoma istorinė mokslų klasifikacijos apžvalga: pradedama senovės graikų ir baigiama H. Spenserio ir D. S. Milio klasifikacijomis. Pateikiama K. Volfo pasiūlyta filosofinių disciplinų skirstymo schema. Skiriami keturi filosofijos istorijos laikotarpiai. Pirmasis — nuo I—VIII a. pr. m. e. iki krikščionybės atsiradimo (daugelio filosofijos problemų iškėlimo laikotarpis). Antrasis — nuo mūsų eros pradžios iki scholastikos įsigalėjimo. Tai — filosofijos ir teologijos santykių derinimo periodas. Trečiasis — nuo XII iki XVII a.: filosofijos ir teologijos suderinimo bei Aristotelio atgimimo ir platonizmo smukimo laikotarpis. Ketvirtasis — nuo XVII a. iki šių dienų. Šiuo laikotarpiu dominuojanti pažinimo problema. Autoriaus nuomone, filosofijos ir teologijos vienybė atsiradusi dėl to, kad reikėjo netikintiesiems įrodyti tikėjimo tiesas ne apreiškimu, bet protu. Daug vietos skiriama mokslinio darbo metodikai.

A. VAIŠVILA

TRUMPA APOLOGETIKA. Trečioji pataisytoji laida. Marijampolė, 1926, 190 p. *Pirmoji laida:* Chicago, 1922, 220 p.

Apologetikos objektas apibrėžiamas kaip racionalus tikėjimo tiesų pagrindimas. Svarbia apologetikos dalimi laikoma pažinimo ir tiesos kriterijų problema. Aiškinamas jutiminio ir loginio pažinimo santykis, apreiškimo, kaip esminio tiesos kriterijaus, reikšmė. Dievo buvimo įrodymų problema siejama su sunkumais, kurie kyla gamtos mokslų atstovams, aiškinantiems gyvybės kilmės klausimus.

M. LAURINKUS

FUNDAMENTALINĖ TEOLOGIJA. III pataisytas ir papildytas leidimas. Išleido Lietuvos universiteto teologijos-filosofijos fakulteto Teologijos skyriaus Bendrojo ruožo studentai. K., 1928, d. I—II, 891 p.

Paskaitos, skaitytos Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te. Aptariamos pagrindinės krikščionybės dogmos. Supažindinama su įvairių religijos formų istorija. Filosofinės problemos keliamos įvade, jame nemaža vietos skiriama tiesos kriterijų problemai. Dėstomi skepticizmo, dogmatizmo ir sušvelninto kriticizmo požiūriai į galimybę pažinti tiesą. Skiriamos įvairios tiesos formos: akivaizdumas, tikrybė, nuomonė, abejonė ir t. t. Aptariama apreiškimo reikšmė tiesai pažinti.

A. VAIŠVILA

PASIKALBĖJIMAI APIE SIELĄ. Marijampolė, 1930, 88 p.

Dalys: Prakalba. 1. Yra nematomų daiktų, 1—8. 2. Gyvybė, 9—20. 3. Smegens ir protas, 20—29. 4. Valia, 29—42. 5. Siela, jos galios ir vieningumas, 42—56. 6. Siela ir asmuo, 57—68. 7. Siela ir religija, 68—85.

Improvizuoto pokalbio forma aptariamos mąstymo prigimties, gyvybės kilmės, mokslo ir tikėjimo santykio ir sielos egzistavimo problemos. Teigiama, kad mąstymas, nebūdamas smegenų funkcija, esąs nepaaiškinamas fiziologiškai, gyvybės atsiradimas — gamtamoksliniu požiūriu, kad žmoguje slypi galios, liudijančios sielos buvimą. Mokslas ne tik neprieštaraująs tikėjimui, bet ir papildąs jį.

SU JAKŠTU PER PIKTO LAUKUS. PIKTO NAIKINIMAS IR ILJINAS. K., 1937, 44 p.

Nagrinėjama jėgos naudojimo blogiui įveikti problema, kritikuojamos kai kurios blogio sampratos ir L. Tolstojaus nesipriešinimo blogiui koncepcija. Pritariama A. Jakšto pateiktai tomistinei blogio kaip gėrio stokos definicijai ir aptariami atvejai, kai jėga reikalinga blogiui įveikti.

TIESOS IEŠKOJIMAS.—„Draugija", 1907, Nr. 3, p. 231—238. *M. LAURINKUS*

Aptariamos psichologinės kliūtys, trukdančios pažinti tiesą. Jos esančios tokios: 1) akivaizdumo reikalavimas, 2) dėmesio nukreipimas į pašalinius dalykus, 3) sprendimas apie objektą pagal išorinę jo formą ir t. t. Teigiama, kad tiesos tikrumas priklauso nuo pažinimo priemonių ir metodų tobulumo. Kadangi tos priemonės (stebėjimas, protas, paliudijimas) esančios netobulos, tai ir tiesa visada esanti netobula, o tai daro neigiamą poveikį mokslinėms teorijoms. Pažinimo priemonių netobulumui kompensuoti naudojamas apreiškimas.

TIKĖJIMAS, JAUSMAI IR PROTAS.—„Draugija", 1907, Nr. 6, p. 147—151.

Įrodinėjama, kad religinis tikėjimas daraąs didelę įtaką pažinimui. Protas galįs pažinti religinius objektus, tačiau tokio pažinimo rezultatas stokojąs akivaizdumo. Todėl jam sustiprinti reikalingas apreiškimas. Bandoma teologijai priskirti tą pažintinę galią, kurios stinga mokslo priemonėms.

BAŽNYČIOS GYVYBĖS JĖGA.—„Draugija", 1910, Nr. 46, p. 116—124; Nr. 47, p. 231—245.

Komentuojama popiežiaus Pijaus X enciklika „Pascendi domini gregis". Popiežiaus pasmerktam filosofijos subjektyvizmui priešinama Aristotelio pažinimo teorija, kartu pabrėžiama, kad pažinimo objektas esąs nepriklausomas nuo subjekto. Tiesos kriterijumi laikomas Kristaus mokslas. Teologijos ir gamtos mokslų santykis aiškinamas tomistiškai: Bažnyčia neneigianti gamtos mokslų, o ginanti juos nuo vienpusiškumo ir skatinanti nuodugniau tirti savo objektą. *A. VAIŠVILA*

APIE LOURDES'O STEBUKLUS. Atsakymas mano kritikui p. Jakštui.—„Draugija", 1911, Nr. 52, p. 325—350.

Stebuklai apibūdinami kaip išimtis, prieštaraujanti gamtos dėsniams. Gamtoje egzistuojąs griežtas priežastingumas, joje vyraująs tolydumas, tuo tarpu stebuklai susiję su diskretinio pobūdžio procesais, kurie gamtos mokslų nefiksuojami.

DEGENERACIJOS TEORIJA RELIGIJOS KILMĖS KLAUSIME.—„Tiesos kelias", 1925, Nr. 2, p. 69—72.

Aptariama XX a. pradžioje antropologijoje paplitusi degeneracijos teorija, aiškinanti religijos genezę kaip perėjimą nuo monoteizmo į politeizmą. Pažymima, kad ši teorija labiau atitinkanti etnologijos duomenis. Antra vertus, tik apreiškimo doktrina padedanti nustatyti, kokia buvo pirmykštė žmonių religija.

RELIGIJOS KILMĖ.—„Tiesos kelias", 1925, Nr. 4, p. 197—205.

Religinis jausmas esąs būdingas tik žmogui, vieninteliam iš gyvūnų galinčiam susidaryti dievybės sąvoką. Kritikuojamos teorijos, religiją kildinančios iš totemizmo (E. Diurkheimas), iš baimės (H. Lubokas), iš religijos instinkto (F. M. Miuleris), iš Babilono astronomų idėjų paplitimo, iš ligos ir animizmo. Autoriaus manymu, teisingiausia esą religijos kilmę aiškinti remiantis apreiškimu.

SAVAIMINIS GIMIMAS. PASTEURAS IR TEOLOGIJA.—„Kosmos", 1926, Nr. 11—12, p. 469—482.

Gyvybės kilmės problema laikoma fundamentinės teologijos sudedamąja dalimi. Kadangi, autoriaus nuomone, L. Pastero tyrinėjimai rodo, kad savaiminės gyvybės atsiradimo hipotezė esanti nepagrįsta, tai gyvybė turinti kilti iš versmės, turinčios kitas savybes negu materija. L. Pastero tyrinėjimų rezultatai vadinami Pastero dėsniu, kuris gretinamas su kitais teologijos dėsniais: amžinosios būties, tikslingumo ir judėjimo pradžios.

ĮVADAS.— Kn.: Jakštas A. Mokslas ir tikėjimas. K., 1930, p. 5—10.

Aptariami A. Dambrausko-Jakšto asmenybės ir veiklos bruožai.

Lit.: *Tumas J.* Kun. Dr. Pranciškus Būčys // Tiesos kelias.— 1927.— Nr. 1; *Totoraitis J.* Šiek tiek apie P. Būčio veikimą // Ten pat; *Ivinskis Z.* Vysk. Pranciškus Petras Būčys, Žmogus, vienuolis, lietuvis // Aidai.— 1952.— Nr. 1.

M. LAURINKUS

BUDZINSKIS Juozas, 1903.05.07 Kaltinėnuose — 1986.01.12 Vilniuje, pedagogas. 1922—26 — pradžios mokyklos mokytojas Kaune, 1926—36 Kėdainių, Telšių, Plungės, Šiaulių mokytojų seminarijose dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, pedagogikos dalykus. 1930 baigė Kauno un-to Humanitarinių mokslų fakultetą. 1936—39 — Klaipėdos, nuo 1940 — Vilniaus pedagoginio instituto dėstytojas, docentas (1949), pedagogikos mokslų kandidatas (1953),

profesorius (1958). Parašė darbų lietuvių kalbos ir literatūros dėstymo metodikos klausimais.

LOGIKA. VADOVĖLIS AUKŠTESNIAJAI MOKYKLAI. K., 1932, 128 p.

Dalys: Pratarmė, 3. Įvadas, 5—11. Pirmoji dalis. Proto padarinių mokslas. A. Sąvokos teorija, 13—29. B. Sprendimo teorija, 30—47. C. Išprotavimo teorija, 48—83. Antroji dalis. Metodų mokslas, 84—126.

Logikos vadovėlis gimnazijoms ir mokytojų seminarijoms. Remiantis G. Čelpanovo, N. Loskio, A. Pfenderio ir V. Sezemano vadovėliais, dėstoma tradicinė formalioji logika. Ji apibrėžiama kaip mokslas apie įvairias taisyklingo mąstymo lytis, tų lyčių derinius ir santykius. Aiškinamas sąvokų turinys ir apimtis, sąvokų santykiai, terminai, sprendinių rūšys, jų santykiai, betarpiški ir tarpiški samprotavimai, silogistika. Antrojoje dalyje, metodų moksle, pateikiama metodo samprata, aiškinama analizė ir sintezė, indukcija, indukcinio tyrimo metodai, dedukcija, hipotezė, apytikriai apibendrinimai, analogija, mąstymo dėsniai — tapatybės, prieštaravimo, negalimo trečiojo, pakankamo pagrindo, gvildenamas sąvokų apibrėžimas ir skirstymas, įrodymas ir galimos jo klaidos. Pabaigoje užsimenama apie sistemą ir galutinį mokslo tikslą, kuris suprantamas kaip bendrųjų dėsningumų atradimas.

R. PLEČKAITIS

Č

ČEPINSKIS Vincas, 1871.05.03 Dargaičiuose (Joniškio r.) — 1940.08.22 Kaune, fizikas, pedagogas, visuomenės veikėjas. Baigęs Šiaulių g-ją, 1890—94 studijavo chemiją Peterburgo un-te. 1894—96 — prof. D. Mendelejevo laborantas Rusijos matų ir saikų rūmuose. 1896—1900 tęsė studijas ir dirbo mokslinį darbą Ciūricho politechnikos in-te. 1900—02 — Tiudoro akumuliatorių dirbtuvių technikos biuro vadovas. 1902—15 mokytojavo Liepojos komercinėje m-loje, nuo 1904 — šios m-los direktorius. 1915—16 dirbo Maskvos susisiekimo in-to laboratorijoje. 1916—18 dėstė fiziką: iš pradžių Lutugino liaudies un-te Peterburge, vėliau Ugličo m-lose. 1919 — Lietuvos atstovas Londone. 1920—22 buvo Kauno aukštųjų kursų lektorius. 1922—36 — Kauno un-to profesorius, Fizikos, o nuo 1926 — Fizinės chemijos katedros vedėjas. 1922—23 ir 1928—29 — Kauno un-to prorektorius, 1923—24 ir 1929—33 — rektorius. 1926 m. birželio 15 d. — gruodžio 17 d.— švietimo ministras. Nuo 1936 pensininkas. Bendradarbiavo „Kultūroje", „Kosmos", „Židinyje" ir kt. žurnaluose.

Plati ir vaisinga V. Čepinskio mokslinė ir visuomeninė veikla. Be fizikos ir chemijos, kurioms skyrė daugiausia dėmesio, Čepinskis domėjosi biologija, mokslų istorija, filosofija, politine ekonomija. Reikšmingą jo veiklos barą sudaro mokslo žinių populiarinimas, mokslinės pasaulėžiūros skleidimas. V. Čepinskio pasaulėžiūrai būdingas gamtamokslinis empirizmas, visuomeninėms pažiūroms — socialdemokratinės krypties liberalizmas. Gamtos ir visuomenės reiškinius suprato kaip istoriškai besivystančius, laikėsi nuomonės, kad pažanga yra objektyvus tikrovės procesas, kurio vienas svarbiausių matų — žmogaus gerovė. Jo nuomone, pažangos stimulų vaidmuo tenka ne tik materialioms aplinkybėms, bet ir dvasiniams veiksniams — sąmonei ir moralei. Civilizacijos blogybes aiškino moralinės ir techninės pažangos disproporcija, kultūros raidos netolygumu. Pagrindinėmis moralinėmis vertybėmis laikė humaniškumą, toleranciją, meilę tiesai ir teisingumui. V. Čepinskis buvo įsitikinęs, kad mokslinė pasaulėžiūra yra „pirmutinė ir pagrindinė sąlyga išeiti iš to baisaus ekonominio, socialinio ir politinio chaoso, kuriame yra dabar-

tinis žmonijos pasaulis". Tačiau išsimokslinimas būtinai turi būti susijęs su žmoniškumu, tik tada jis tampąs pažangos veiksniu, visuomeninės ir individualios gerovės sąlyga. Filosofinės ir visuomeninės Čepinskio pažiūros nebuvo nuoseklios. Jis pasisakė už religijos ir mokslo sintezę, nematė kokybinio skirtumo tarp fizinių ir visuomeninių reiškinių. Demokratijos sampratoje, kuria vadovavosi Čepinskis, nemažai utopinių elementų. V. Čepinskis daug nuveikė ugdydamas mokslinę pasaulėžiūrą, kūrybinę iniciatyvą, novatorišką ir kartu blaivų tikrovės reiškinių suvokimą.

DEMOKRATIJA IR DIKTATŪRA. Šiauliai, 1927, 56 p.

Liberalizmo požiūriu kritikuojama asmens autoritetu ir masių paklusnumu pagrįsta valdymo forma. Jai priešinamas Platono idealas: piliečiai patys turi savarankiškai tvarkyti savo politinį ir ūkinį gyvenimą. Anot V. Čepinskio, demokratinis valdymas bus garantuotas tada, kai bus įgyvendinta Š. L. Monteskjė sukurta valstybės valdžios diferencijavimo teorija. Pagal šią teoriją valdžia skirstoma į įstatymų leidžiamąją valdžią (legislatūra), vykdomąją valdžią (egzekutyva) ir teismus. Demokratiją lemia jų sąveikos harmonija. Remiantis šiuo principu, nagrinėjami įvairūs demokratinės valstybės institutai ir jų funkcionavimas. Pasisakoma už taikų visuomeninio gyvenimo formų keitimo būdą. Pripažįstama, kad teisėta priemonė visuomeniniam gyvenimui keisti yra ir revoliucija, tačiau ji tinkanti tik tada, „kada jau nebėra kito kelio visuomenei išgelbėti iš pražūties ir naujai tobulesnei tvarkai įvykdyti". Diktatūra pateisinama tik kaip laikina būtinybė, pavyzdžiui, karo atveju. Diktatūrų atsiradimas ir gyvavimas siejamas su visuomenės tamsumu, moraliniu ir intelektualiniu pakrikimu, abejingumu politiniam gyvenimui.

RELIGIJA IR MOKSLAS. K., 1928, 32 p.

Nagrinėjama religijos ir mokslo santykio problema. Religija traktuojama kaip tam tikras dvasinis nusistatymas nežinomų gamtos jėgų atžvilgiu. Dievas suprantamas panteistiškai, kaip „didžioji realybė". Pasisakoma už religijos ir mokslo vienybę, kuri grindžiama tuo, kad abi šios dvasinės veiklos sritys yra žmogaus proto kūriniai ir jų šaknys tos pačios, t. y. ir religija, ir mokslas kilo iš „nustebimo prieš iškilmingą ir gražią gamtos panoramą" ir galingų gamtos jėgų baimės. Atmetamas transcendentinis religijos šaltinis. Religijos atsiradimas siejamas su istorinėmis žmogaus egzistavimo sąlygomis. Dievo supratimas esąs toks, koks yra pats žmogus. Pripažįstamas religijos ir mokslo prieštaravimas, tačiau laikomasi nuomonės, kad jis nėra absoliutus. Priešingai, prieštaravimas skatina abiejų sričių — ir religijos, ir mok-

slo raidą. Abi šios sritys papildo viena kitą. Pabrėžiama metodologinė prieštaravimų reikšmė.

MOKSLAS.—„Kultūra", 1923, Nr. 1, p. 5—16.

Empiristiškai aiškinama mokslo kilmė. Mokslas — žmogaus kovos su gamta dėl egzistavimo produktas, jis atsirado iš praktinių poreikių. Mokslo pradžia siejama su graikų spekuliatyviąja mintimi, iškėlusia visas dabartinės filosofijos problemas. Mokslas apibrėžiamas kaip visos žmonijos žinyba, kaip stebėjimo eksperimento ir mąstymo būdu gautų žinių sistema. Svarbia mokslo savybe laikomas gebėjimas numatyti ateitį. Tarptautinis mokslo kolektyvumas vertinamas kaip aplinkybė, kuri suartina tautas ir grindžia kelią visuotinei taikai.

EVOLIUCIJA IR REVOLIUCIJA.—„Kultūra", 1928, Nr. 5, p. 193—199; Nr. 6, p. 241—247; Nr. 7—8, p. 307—315.

Aiškinama evoliucijos idėja, gamtos ir visuomenės evoliucijos procesas. V. Čepinskio nuomone, evoliucija ir revoliucija yra tos pačios rūšies reiškiniai, skiriasi tik jų tempai. Labai vertinami darvinizmo nuopelnai evoliucijos procesui pažinti. Aptardamas visuomenės evoliucijos ypatybes, Čepinskis pabrėžia sąmonės ir valios vaidmenį. Plačiai apžvelgiama visuomeninio gyvenimo formų raida nuo pirmykštės visuomenės iki socializmo, kuris laikomas aukščiausia žmogaus suvisuomeniškėjimo forma ir objektyviu visuomenės evoliucijos rezultatu. Pažymima, kad visuomeninio gyvenimo formų grandinėje socializmas yra kokybiškai nauja pakopa: jam būdingos pastangos planingai ir sąmoningai įsikišti į evoliucijos procesą. Aptariama marksistinė visuomenės raidos teorija. Pripažįstami jos pranašumai ir populiarumas, kartu prikišamas materialinio gyvenimo aspekto pervertinimas. Neatmetama materialinių paskatų reikšmė visuomenės evoliucijai, tačiau lemiamais laikomi dvasiniai veiksniai. Visuomeninės revoliucijos sėkmė siejama su kultūros lygiu, su vidiniu visuomenės pasirengimu išspręsti gyvenimo iškeltas problemas, pabrėžiama moralinio tobulėjimo svarba visuomenės evoliucijai.

RELIGIJA IR MOKSLAS. Keletas pastabų dėl A. Jakšto straipsnio „Religija ir mokslas", tilpusio „Židinio" 11 nr., 311—321 pusl.—„Židinys", 1929, Nr. 1, p. 40—54.

Atkirtis A. Jakštui, kritikavusiam („Židinys", 1928, Nr. 11) V. Čepinskį dėl požiūrio į religiją, nesutampančio su ortodoksiniu požiūriu. Pasisakoma prieš suasmeninto Dievo vaizdinį, jam priešinama „didžiosios realybės" samprata. Įrodinėjamas religijos ir mokslo sintezės reikalingumas. Pateikiama nemažai žinių apie mokslinę kūrybą, loginius mokslo teorijos raidos principus, pabrėžiama mokslų sintezės svarba žinijos pažangai.

PROGRESO PROBLEMA.—„Kultūra", 1929, Nr. 1, p. 1—6; Nr. 2, p. 65—72.

Nagrinėjama pažangos problema. Pažanga suprantama kaip tam tikra kryptinga gyvybės evoliucija, kaip gyvenimo formų tobulėjimas, kurio esmė — geresnis organizmo prisitaikymas prie aplinkos sąlygų. Kadangi aukščiausia gyvybės forma yra žmogus, svarbiausiu pažangos momentu laikomas sąmonės (būdingos aukštesniems organizmams) ir sąžinės (būdingos tik žmogui) tobulėjimas. Keliama kūno ir sielos ryšio problema. Nagrinėjami etiniai laimės, gyvenimo prasmės ir kt. klausimai, pažymima, jog jie yra subjektyvūs. Viena visuomeninės pažangos sąlygų esanti ta, kad sumažėtų gyventojų skaičiaus didėjimo tempai.

KAPITALIZMO KRIZĖ IR SOCIALIZMO PERSPEKTYVOS.—„Kultūra", 1934, Nr. 1, p. 3—13; Nr. 2, p. 75—82.

Aiškinamos pasaulinės kapitalizmo krizės priežastys. Pažymima, kad jos yra objektyvios. Įveikti krizę esą galima pertvarkant visuomenę pagal socializmo principus, tačiau abejojama, ar kapitalizmą būtinai pakeis socializmas. Pabrėžiama kultūros reikšmė kuriant socializmą. Supažindinama su pagrindiniais ekonomikos funkcionavimo ir valdymo dėsniais. Tos pačios problemos gvildenamos kitame V. Čepinskio straipsnyje, žr.: „Kultūra", 1934, Nr. 3, p. 131—136; Nr. 4, p. 198—201.

MOKSLINĖS TIESOS PROBLEMA.—„Židinys", 1935, Nr. 1, p. 3—9; Nr. 2, p. 156—165.

Nagrinėjama tiesos sampratos raida nuo senovės graikų mąstytojų iki XIX a. racionalistų ir empirikų, aiškinama, kas yra tiesa, iškeliamos filosofijos, mokslo ir religijos požiūrio į tiesą skirtybės, akcentuojama sensorinė mokslo aksiomos kilmė. Išryškinama tiesos sampratos specifika matematikoje ir fizikoje, nagrinėjama tiesos santykinumo ir objektyvumo problema. Stengiamasi atskleisti vidinį mokslo ir meno ryšį. Estetiškumas laikomas vienu tiesos požymių. Mokslo objektyvumas siejamas su mokslo nešališkumu, teigiama, kad mokslui tiesa yra svarbiausias ir galutinis tikslas, tuo tarpu kitose žmogaus veiklos srityse ji dažnai yra priemonė kitam tikslui siekti. Mokslo tiesa nepriklauso nuo žmogaus aistrų ir emocijų, nuo asmeninės naudos ir materialinių išskaičiavimų. Visuomenės mokslams stokojama mokslinio nešališkumo.

VERTYBĖS IR CIVILIZACIJA.—„Židinys", 1935, Nr. 4, p. 364—376.

Nagrinėjami kai kurie aksiologijos (vertybių teorijos) klausimai. Vertybė laikoma būtina visuomeninio gyvenimo klestėjimo sąlyga. Svarbiausios gyvenimo vertybės — tiesa, grožis ir gėris. Vertybės klasifikuojamos neotomistinės metodologijos pagrindu: aukščiausiomis laikomos religinės, žemiausiomis — ekonominės vertybės. Etinės, estetinės vertybės turi tarpinę padėtį. Pažymimas visų vertybių vidinis sąryšis. Nurodoma idealų svarba visuomeninio gyvenimo plėtotei, mokslas ir menas laikomi visuome-

nės pažangos stimulais. Aiškinama civilizacijos sąvoka. Civilizacija suprantama kaip materialinių ir dvasinių vertybių įkūnijimas gyvenime; šiam procesui būdingas klestėjimas ir nykimas. Būtinas civilizacijos elementas — žmogaus kultūra. Civilizacijos laimėjimai siejami su taika, aptariamas taikos vertybiškumas.

AUTORITETAS IR LAISVOJI MINTIS.—„Kultūra", 1936, Nr. 5, p. 323—328; Nr. 6—7, p. 387—392; Nr. 11, p. 645—652.

Išryškinamas abipusės priklausomybės ryšys tarp autoriteto ir laisvos kūrybinės minties moksle ir visuomenės gyvenime. Autoritetas ir laisva originali mintis yra priešingi ir kartu reikalingi vienas kitam. Jų priešingumas laikomas vienu pažangos stimulų. Pateikiama daug istorinės medžiagos apie mokslo atradimus ir jų kelią į pripažinimą. Aiškinami visuomeniniai ir biologiniai konservatyvumo pagrindai.

TAIKA, KARAS IR ŽMOGAUS PRIGIMTIS.—„Kultūra", 1937, Nr. 1, p. 3—13; Nr. 2, p. 95—104.

Apžvelgiama istorinė pasaulinės taikos idėjos raida, aptariamos senovės Egipto faraono Akhenatono, žydų pranašo Izaifo, ankstyvosios krikščionybės atstovų, Dantės, I. Kanto, D. Fokso pažiūros, supažindinama su XX a. koncepcijomis. Pripažįstamos biologinės karų priežastys, tačiau manoma, kad sąmonė gali pakeisti biologinę žmogaus prigimtį. Iškeliama altruizmo — ypatingo žmogaus dvasios reiškinio — reikšmė. Pasisakoma už pacifizmą, jis laikomas natūraliu, t. y. biologiškai ir visuomeniškai atitinkančiu žmogaus prigimtį. Civilizacijos ateitis siejama ne su jėga, bet su dvasiniais veiksniais, su žmogaus sąmoningumu ir sąžine. Griežtai smerkiamos ginklavimosi varžybos, prekyba ginklais.

MOKSLO KRIZĖ.—„Židinys", 1938, Nr. 1, p. 32—45; Nr. 2, p. 189—210.

Aptariama visuotinė kapitalizmo krizė, aiškinamos jos priežastys. Viena iš priežasčių — neatitikimas tarp kapitalistinio gamybos būdo ir produktų paskirstymo tvarkos. Krizę didinančia aplinkybe laikomas mokslo vienpusiškumas, žinių neišsamumas. Plačiai aptariama naujų mokslo atradimų (reliatyvumo teorijos, kvantų mechanikos) sukelta mechanistinio pasaulėvaizdžio krizė. Konstatuojama etikos evoliucija: antropomorfizmą keičia mechanomorfizmas. Tai traktuojama kaip dar vienas visuotinės krizės požymis. Šiuo aspektu analizuojamos Č. Darvino evoliucijos, Z. Froido psichoanalizės, A. Einšteino reliatyvumo teorijos. Reliatyvumo teorija aiškinama idealistinio energetizmo požiūriu.

Lit.: *Žvironas A.* Profesorius Vincas Čepinskis // Kultūra.— 1931.— Nr. 5; Prof. V. Čepinskis // Lietuvos fizikos rinkinys.— 1971.— T. XI.— Nr. 3; *Dundulytė I.* Vincas Čepinskis ir fizika // Mokslas ir gyvenimas.— 1977.— Nr. 1.

A. VAIŠVILA

ČIURLIONIENĖ-KYMANTAITĖ Sofija, 1886.03.13 Joniškyje — 1958.12.01 Kaune, rašytoja, literatūros kritikė, visuomenės ir kul-

tūros veikėja. Mokėsi Peterburgo (1900—02) ir Rygos (1903—04) g-jose, 1904—07 studijavo filosofiją Krokuvos un-te. Gyvendama Krokuvoje, dalyvavo „Rūtos" d-jos veikloje, bendradarbiavo almanache „Gabija" (1907). Grįžusi į Lietuvą, 1907—08 dirbo „Vilties" redakcijoje Vilniuje. 1910—14 dėstė lietuvių kalbą „Saulės" mokytojų kursuose Kaune, 1915—18 — lietuvių g-joje Voroneže. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, kurį laiką gyveno Vilniuje, nuo 1919 — Kaune. 1925—38 dėstė lietuvių kalbą ir lietuvių kalbos dėstymo metodiką Kauno un-te, 1933—34 redagavo žurnalą „Gimtoji kalba". Aktyvi visuomenininkė. S. Čiurlionienė-Kymantaitė parašė nemažai straipsnių aktualiais visuomenės gyvenimo, kultūros ir literatūros klausimais, nagrinėjo estetikos problemas. Išleido kritišką apybraižą apie lietuvių inteligentiją „Lietuvoje" (1910, drauge su M. K. Čiurlionio straipsniu „Apie muziką"), kritikos straipsnių rinkinį „Iš mūsų literatūros" (1913), lietuvių literatūros vadovėlių moksleiviams. Bendradarbiavo „Vilniaus žiniose", „Viltyje", „Aušrinėje", „Vaire", „Bare", „Akademike", „Naujojoje romuvoje", „Karyje" ir kt., pasirašinėjo pavarde arba slapyvardžiais ir kriptonimais: A. S. Č., K. S., Pragiedrulis, S. Č., S. Č. K., S. K., S. K. Č., Sofija, Z. K. S. Čiurlionienės-Kymantaitės pasaulėžiūra pagrįsta idealistinės filosofijos principais. Ji formavosi antipozityvistinių XIX a. pabaigos — XX a. pradžios Europos filosofijos krypčių veikiama. Esamybę, paprastai suvokiamą gyvenimo ir pasaulio aspektais, Čiurlionienė-Kymantaitė traktuoja kaip dvasios darinį, nors aiškiai neatsako, kas yra dvasios subjektas. Dažniausiai juo laikomas žmogus (menininkas, kūrėjas), kitais atvejais — visuomenė (tauta). Dvasia, kaip ją traktuoja Čiurlionienė-Kymantaitė, yra universali kitimo, judėjimo, atsinaujinimo jėga, tai kūrybos šaltinis, skatinantis gyvenimą žengti į priekį. Svarbiausiomis dvasios apraiškomis Čiurlionienė-Kymantaitė laiko dorovę, grožį ir tiesą. Šios apraiškos kartu yra ir vertybės, lemiančios visuomeninę būtį. Labiausiai Čiurlionienei-Kymantaitei rūpi estetinis dvasios reiškimasis, grožio ir meno sfera. Estetikos klausimai yra nuolatinis jos dėmesio objektas, jie nagrinėjami lietuvių kultūrinio gyvenimo kontekste. Rašytoja pabrėžia meno savarankiškumą, gina jo nepriklausomumą nuo kitų dvasinės veiklos formų, išryškina savaiminę meno vertę; aukščiausia meno paskirtimi ji laiko neturintį jokių utilitarių tikslų žmogaus ir visuomenės dvasinį tobulinimą. Šia samprata pagrįstas jos požiūris į estetikos problemas, iš kurių labiausiai ją domino nauji lietuvių meno raidos keliai, meno nacionalinio savitumo problema, meniškumo kriterijai, meno ir tikrovės santykis, meno visuomeninė reikšmė, estetinės ir apskritai dvasinės kultūros ugdymas. S. Čiurlionienė-Kymantaitė akcentavo subjektyviosios meno sferos, t. y. menininko vaizduotės, idealų, troškimų, pergyvenimų, svarbą. Jos nuomone, svarbiausia kūryboje — nevaržoma kūrėjo saviraiška, vidinių regėjimų ir pajautų ekspresija. Ši nuostata lėmė kritišką Čiurlionienės-Kymantaitės požiūrį į realizmą. Ji skelbė, kad rea-

lizmas yra atgyvenęs meno reiškinys, svetimas lietuvių tautos dvasiai ir todėl netinkąs tapti nacionalinio meno pagrindu. Sektino meno pavyzdžiais rašytoja laikė M. Meterlinko, H. Ibseno kūrybą, aukštino Vydūno ir J. A. Herbačiausko simbolizmą, džiaugėsi subjektyvaus nuotaikingumo, vidinių išgyvenimų apraiškomis Šatrijos Raganos, Lazdynų Pelėdos ir kt. lietuvių rašytojų kūriniuose. S. Čiurlionienė-Kymantaitė ypač vertino lietuvių liaudies dainas. Liaudies meną ji laikė gryniausia ir meniškiausia tautos dvasios atodanga. Svarbiausiu meno vertės kriterijumi Čiurlionienė-Kymantaitė skelbė esant meniškumą. Ji griežtai kritikavo pozityvistinę meno sampratą, pažymėjo, kad nei siaurai suprantamas visuomeninis auklėjimas, nei švietimas, nei idėjinis tendencingumas nėra būtinos meno apraiškos, jos negali būti laikomos svarbiausiais meno vertės matais. Antra vertus, žadindama grynojo meno troškimą, skatindama kritiškai pervertinti tai, kas sukurta, Čiurlionienė-Kymantaitė nenukrypo į elitinio, išrinktiesiems skirto meno propagavimą. Reikšmingas jos estetinių pažiūrų bruožas — meno demokratiškumo teigimas. Ji pripažino atotrūkį tarp meno ir visuomenės, dėl to kaltino visuomenę, kad ši nepakankamai pasirengusi suprasti meną, ir kartu pažymėjo plačiųjų liaudies masių estetinio lavinimo poreikį, smerkė buržuazijos abejingumą kultūrai, dvasinėms vertybėms. S. Čiurlionienė-Kymantaitė vaisingai pastūmėjo į priekį XX a. lietuvių meno ir estetinės minties raidą, skatino kūrybingumą, novatoriškus ieškojimus; lietuvių visuomeninį gyvenimą ji praturtino naujais požiūriais ir naujomis sampratomis.

MŪSŲ KNYGOS.—„Viltis", 1907, Nr. 10. *Pasirašyta:* Zofija Kymantaitė.

Poleminis atsakymas A. Dambrauskui-Jakštui; jame nesutinkama su „Draugijoje" (1907, Nr. 10) paskelbtu „Gabijos" almanacho vertinimu. J. A. Herbačiausko apkaltinimas dekadentizmu laikomas nepagrįstu. Pažymima, kad Vakarų Europos literatūroje paplitęs dekadentizmas yra „liguistos dvasios apsireiškimas", atsirandantis tada, kai menininkas „nebeieško gyvų šaltinių, nebemoka prabilti gyvu, galingu žodžiu". J. A. Herbačiausko kūryba esanti kitokia. Jo sukurtas „Lietuvos griuvėsių himnas", kurį kritikuoja A. Dambrauskas-Jakštas, apibūdinamas kaip „gyvas, galingas poezijos žodis", keliantis aktualias tautos likimo problemas. Dambrauskui-Jakštui priekaištaujama, kad jis vadovaujasi atgyvenusia poezijos samprata.

PIRMASIS DAILIOSIOS LITERATŪROS APSIREIŠKIMAS „VARPE".— Čiurlionienė (Kymantaitė) S. Iš mūsų literatūros. K., 1913, p. 147—158. *Pirmoji publikacija:* „Viltis", 1908, Nr. 84, 85, 88, 89. *Pasirašyta:* Sofija Kymantaitė.

Kritiškai vertinama „Varpe" paskelbta grožinė proza, pasisakoma estetikos klausimais, pažymima meno estetinio poveikio svarba. Grožine, arba dailiąja, literatūra laikomi kūriniai, sukurti vadovaujantis grožio principu, veikiantys skaitytojų vaizduotę,

kalbantys vaizdais. Skiriami du kūrybos būdai. Jei kūrybos pagrindas yra realybė, gimsta realistinis menas, jeigu jos išeities taškas — vaizduotė, gimsta menas, kuris yra tiesioginė menininko sielos išraiška. Toks menas yra atitolęs nuo realios tikrovės, jo išraiškai būdingos abstrakcijos, simboliai. Labiau meno prigimtį atitinkąs antrasis kūrybos būdas. Šiuo požiūriu vertinama lietuvių rašytojų kūryba. Pasisakoma prieš visuomeninį politinį meno tendencingumą, nes jis nesiderinąs su meniškumu.

LIUOSOS MINTYS. Dailės troškimas žmonių dvasioje.—„Viltis", 1909, Nr. 12, 13.

Aiškinama, kas yra menas, aptariamos meniškumo sąlygos. Estetikos klausimai nagrinėjami išryškinant lietuvių nacionalinio meno raidos perspektyvas. Menas traktuojamas kaip naujų, nežinomų dvasios pasaulių atodanga, kaip savitas, menininko vaizduotės laisve pagrįstas tikrovės interpretavimas. Pabrėžiamas gyvenimą tobulinantis ir taurinantis meno vaidmuo. Menui lemta kurti naujas vertybes, o ne mėgdžioti tai, kas yra gyvenime. Tikrajam menui esąs svetimas švietėjiškumas, visuomeninis tendencingumas, patriotinių, tautinių jausmų ugdymas bei kiti utilitarūs tikslai. Nagrinėjama meno nacionalumo ir internacionalumo problema. Menas yra nacionalinis, jeigu jis atskleidžia tautos dvasią, jos charakterį. Jo raidos pagrindas — tautos gyvenimas. Kartu menas yra ir internacionalinis reiškinys, peržengiantis nacionalinio egzistavimo ribas. Tai kyla iš meno prigimties — grožio ir tiesos jutimo.

KELI ŽODŽIAI APIE LAZDYNŲ PELĖDĄ.—„Viltis", 1909, Nr. 44.

Lazdynų Pelėdos apsakymų rinkinio „Motulė paviliojo" recenzija. Išryškėja požiūris į realizmą, kuriam priešinamas tobulesnis, vidinį menininko pasaulį išreiškiantis menas. Poetiško talento ženklas — skverbimasis į fantazijos, svajonės, idealų sritį, mokėjimas pažvelgti į tikrovę sielos akimis. Priekaištaujama tiems menininkams, kurie neturi „ilgėjimosi kibirkštėlės", „troškimo paieškoti gražesnių stygų sieloje", bet priešingai, akis į žemę įbedę kapstosi po aplinkos smulkmenas ir mano, kad jas parodyti — tai ir esanti didžiausia menininko pareiga. Pabrėžiama, jog Lazdynų Pelėdos realizmas esąs kitoks, jam būdingas „tobulesnės dvasios" ilgėjimasis. Teigiamomis jos realizmo ypatybėmis laikomas poetiškumas ir emocingumas, gebėjimas skurdžią kasdienybės tiesą nušviesti gražios svajonės žybtelėjimu.

LIETUVOJE. Kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją. V., 1910, 83 p. *Ištraukos perspausdintos kn.:* Lietuvių literatūros kritika. V., 1971, t. 1, p. 383—394.

Dalys: Pratarmė, 5—6. Visuomenė, 7—12. Lietuviai inteligentai, 13—15. Lietuvos jaunuomenė, 16—27. Dailės kilimas. Dainos, 28—41. Kritika, 42—46. Dailė: tapymas, skulptūra, 47—52. Mūsų teatras, 53—56. M. K. Čiurlionis. Apie muziką, 57—83.

Kritiškai vertinama lietuvių inteligentija, pasisakoma kultūros ir

meno klausimais, nagrinėjamos visuomeninio gyvenimo problemos. Svarbiausia lietuvių tautos egzistavimo sąlyga laikomas nacionalinės kultūros ugdymas, kuris siejamas su visuomeninio gyvenimo branda, jautrumu dvasinėms vertybėms. Nepakankamas lietuvių visuomeninio gyvenimo subrendimas aiškinamas istorinėmis aplinkybėmis, taip pat inteligentijos jaunumu, visuomeninio darbo patirties stoka. Nagrinėjamos nacionalinio meno ugdymo problemos. Nacionalinio meno ateitis siejama su liaudies meno tradicijomis, išryškinamas lietuvių tautosakos ir tautodailės savitumas. Ypač gerai vertinamos lietuvių liaudies dainos, jos laikomos pačia gryniausia poezija, tautos sielos atodanga. Profesionalusis menas turįs remtis liaudies menu, mokytis iš jo, tik tada jis taps nacionalinės kultūros vertybe, telkiančia tautos jėgas, šalinančia nutautėjimo pavojų. Antra būtina meno sąlyga — jis turįs būti meniškas. Kritikuojamas žemas meninis lietuvių literatūros lygis. Į literatūrą lietuvių visuomenė žiūrinti kaip į švietimo ir auklėjimo priemonę, estetiniai reikalavimai laikomi mažesnės svarbos dalyku. Pažymima, kad šviečiamoji literatūros paskirties samprata esanti atgyvenusi, jos reikia atsisakyti. Analogiškai vertinama profesionalioji lietuvių dailė ir teatras. Pasisakoma prieš pataikavimą neišprususiam visuomenės skoniui, pažymima, jog ne žmonių reikalavimai kuria ir tobulina meną, bet atvirkščiai — menas keičia gyvenimą, daro jį gražesnį ir tobulesnį. Realistinis menas laikomas pasenusiu, meno ateitis siejama su naujos rūšies, simbolistiniu menu, kuriam yra būdingas didesnis žmogaus sielos supratimas. Aptariama meno kritikos paskirtis. Meno kritika turinti aiškinti meną, būti tarpininku tarp menininko ir visuomenės, tačiau ji neturinti vadovauti menui. Nagrinėjamos kritikos veiksmingumo sąlygos. Kad kritika pateisintų save, kritikas privalo pats būti menininku, turėti įgimtą estetinį jausmą, mylėti meną, mokėti suprasti menininko sielos ilgėjimąsi. Pasisakoma prieš dogmatišką ir diletantišką kritiką, nesugebančią suprasti meno siekimų.

DAILĖS PRASMĖ GYVENIME.—„Viltis", 1913, Nr. 47, 48, 50.

Nagrinėjami svarbiausi estetikos klausimai, dėstoma meno ir grožio samprata. Menas — žmogaus „ilgėjimosi", t. y. jo idealų, troškimų įkūnijimas vadovaujantis grožio jutimu. Glaustai dėstoma meno istorija, aptariamas gyvasis įvairių tautų ir epochų meno reiškimasis, apžvelgiama istorinė grožio sampratos plėtotė. Gražu tai, kas iškyla virš naudingumo, niekam netarnauja, yra pats sau tikslas. Šia grožio samprata grindžiama meno savarankiškumo idėja. Aptariami pagrindiniai meno aspektai — turinys, forma, medžiaga, harmonija, menininko individualybė, meninio objekto vertė ir kt. Pažymima, jog būtina meniškumo sąlyga yra turinio ir formos tarpusavio atitikimas, nors kartu pripažįstama, kad abu šie aspektai santykiškai yra savarankiški. Pabrėžiama individualaus tikrovės suvokimo, vaizduotės svarba menui, ap-

tariamos subjektyvumo ribos, aiškinamas filosofijos idėjų, pasaulėžiūros poveikis meninei kūrybai. Nemažai dėmesio skiriama meno ir visuomenės santykiui nušviesti. Kritikuojamas neteisingas visuomeninės meno paskirties supratimas, išleidžiantis iš akių svarbiausią meno funkciją — žmogaus dvasios tobulinimą, traktuojantis meną kaip pigių emocijų žadintoją, lėkštą juokintoją. Menas plačiajai visuomenei dažnai yra sunkiai suprantamas, egzistuoja atotrūkis tarp meno ir visuomenės. Tai aiškinama socialine nelygybe, kuri būdinga buržuazinei visuomenei. Skurstančioji visuomenės dalis, kitaip negu turtingųjų klasių atstovai, neturi galimybių lavinti estetinį skonį, geriau pažinti meną. Pažymima, jog menas yra skirtas visiems žmonėms, jis neturi priklausyti nuo turtuolių užgaidų ir malonės. Kad menininkai būtų nepriklausomi nuo užsakovų norų, visuomenė privalo jiems padėti, ji turi suprasti didžią visuomeninę meno misiją — būti „dvasios duona". Meno atrama yra ne kapitalizmas, o „gyva siela", t. y. neturtinga, bet išsilavinusi inteligentija. Tam, kad menas galėtų atlikti savo paskirtį, kad taptų tautos dvasios tobulintoju, būtinas visuomenės švietimas, kultūros kilimas.

ŽEMAITĖS RAŠTAI.—„Viltis", 1913, Nr. 71.

Aptariamas Žemaitės talento pobūdis ir kūrybos reikšmė, kartu paliečiami realizmo estetikos klausimai. Svarbiausias realizmo principas — ištikimybė gyvenimo tiesai, kai gyvenimas vaizduojamas toks, koks regimas. Realizmo vertę sudaro gyvenimo pažinimo nuodugnumas; meninis suvokimas esąs ne toks svarbus. Pagrindiniu Žemaitės kūrybos nuopelnu laikomas liaudiškumas. Žemaitė esanti inteligentijos mokytoja, nes ji atskleidžia teisybę apie sunkų liaudies gyvenimą, primena, kad negalima nutolti nuo liaudies ir užmiršti jos rūpesčių.

Lit.: *Mykolaitis-Putinas* V. Literatūros sąjūdis Vilniuje po spaudos grąžinimo // Raštai.— V., 1969.— T. X; *Zaborskaitė* V. Realizmo klausimai 1905—1917 metų lietuvių literatūroje.— V., 1957.

P. VELJETAGA

ČIURLIONIS Mikalojus Konstantinas, 1875.09.22 Varėnoje — 1911.04.10 Pustelnike (netoli Varšuvos), dailininkas, kompozitorius, kultūros veikėjas. 1889—92 mokėsi M. Oginskio orkestro m-loje Plungėje. 1894—99 studijavo Varšuvos muzikos in-te, 1901—02 — Leipcigo konservatorijoje. 1904—06 mokėsi K. Stabrausko vadovaujamoje Varšuvos dailės m-loje. Nuo 1907 gyveno Vilniuje, aktyviai ėmėsi kultūrinės veiklos. Vienas pirmosios lietuvių dailės parodos, Lietuvių dailės d-jos organizatorių, „Vilniaus kanklių" d-jos choro vadovas (1907—08). 1908—09 lankėsi ir gyveno Peterburge, dalyvavo „Meno pasaulio" d-jos Rusų dailininkų s-gos parodose.

M. K. Čiurlionis — pirmasis lietuvių kompozitorius profesionalas, lietuvių simfoninės muzikos kūrėjas, pasaulinio masto dailinin-

kas. Pagrindinė jo dvasinės raiškos sritis yra menas. Nedidelis Čiurlionio rašytinis palikimas — keletas straipsnių, šiek tiek užrašų ir pastabų, laiškai.
Pirmoji M. K. Čiurlionio pasaulėžiūros formavimosi sąlyga — lietuvių liaudies dvasinė kultūra.
Kitas pasaulėžiūrą lėmęs veiksnys — XIX a. pabaigos — XX a. pradžios Europos intelektualinė atmosfera. Tą atmosferą kūrė romantizmo ir simbolizmo išpuoselėtas dvasingumo kultas, iracionalistinės gyvenimo filosofijos paskatinti modernistinio meno ieškojimai, Rytų tautų filosofijos, religijos ir meno sugestijos. Studijuodamas Leipcige, Čiurlionis domėjosi vokiečių filosofija, klausė V. Vunto paskaitų, nemažą poveikį jam padarė kai kurios F. Nyčės idėjos. Jis gilinosi į senovės indų tikybą ir filosofiją, domėjosi gamtos mokslų idėjomis. Trečias veiksnys, formavęs pasaulėžiūrą,— intensyvus visuomeninis gyvenimas. Stiprų įspūdį Čiurlioniui paliko 1905 m. revoliucija, o besiplečiantis nacionalinis lietuvių sąjūdis įtraukė jį į aktyvią ir vaisingą veiklą. Pasaulio vizija, atsiskleidžianti Čiurlionio kūryboje, leidžia teigti ją esant pagrįstą keliomis fundamentaliomis idėjomis. Pirmiausia — tai panteistinė žmogaus ir gamtos vienybės idėja, išreikšta visais sukurto meninio pasaulio vaizdais. Kiti Čiurlionio pasaulio sampratos aspektai — neįspėjama ir nesuprantama būties paslaptis, amžinas kitimas ir mainymasis, formų ir galių įvairovės kuriama pasaulio vienybė. Savo filosofinių pažiūrų Čiurlionis nėra išdėstęs teorinių koncepcijų pavidalu. Su tam tikromis išlygomis teoriniais galima laikyti jo straipsnius, parašytus lietuvių meno klausimais. Juose atsiskleidžia estetinės Čiurlionio pažiūros. Nagrinėdamas meno ryšio su epocha, su liaudies gyvenimu ir kūryba problemas, išryškindamas liaudies meno raidos perspektyvą, jis ieško meno nacionalinio savitumo pradų. Čiurlionio mintys buvo vienas iš atspirties taškų teorinei nacionalinio meno koncepcijai formuotis. Ta koncepcija atliko svarbų vaidmenį, skatindama XX a. lietuvių meno ir estetikos raidą.

ANTROJI LIETUVIŲ DAILĖS PARODA.— Čiurlionis M. K. Apie muziką ir dailę. V., 1960, p. 279—280. *Pirmoji publikacija:* „Vilniaus žinios", 1908, Nr. 25.

Išryškinama liaudies meno svarba kultūrai. Liaudies menas laikomas nacionalinio stiliaus pagrindu, iš jo išsirutulioja profesinis menas.

APIE MUZIKĄ.— Čiurlionis M. K. Apie muziką ir dailę. V., 1960, p. 295—316. *Pirmoji publikacija kn.:* Čiurlionienė (Kymantaitė) S. Lietuvoje. V., 1910, p. 57—83.

Nagrinėjami nacionalinio muzikos savitumo ir apskritai meno tautiškumo klausimai. Muzika laikoma pirmąja ir svarbiausia žmogaus kalba, spontaniška sielos palydove, išreiškiančia jausmų įvairumą. Ji vystėsi kartu su žmogumi, veikiama jo gamtinės aplinkos, gyvenimo būdo ir istorijos. Šių veiksnių skirtybės suformavo savitą įvairių tautų liaudies melodijų charakterį. Profe-

sinė muzika išauga iš liaudies melodijų, ir tai lemia jos tautiškumą. Straipsnyje aptariami žymių Europos kompozitorių kūrybos ryšiai su tautinėmis liaudies melodijomis. Analizuojamos įvairiais istorijos laikotarpiais susiformavusių lietuvių liaudies melodijų ypatybės, kuriomis remiantis klasifikuojamos liaudies dainos. Nagrinėjami lietuvių profesinės muzikos ryšių su liaudies daina klausimai, šios muzikos raidos perspektyvos.

Lit.: *Иванов В.* Чурлянис и проблема синтеза искусств // Аполон.— Пб., 1914.— № 3; *Šlapelis I.* M. K. Čiurlionies kūrybos filosofiniai pagrindai // Logos.— 1925.— Nr. 2; M. K. Čiurlionis / Red. P. Galaunė.— K., 1938; *Worobjow N.* M. K. Čiurlionis. Der litauische Maler und Muziker.— Kaunas—Leipzig, 1938; *Rannit A.* M. K. Čiurlionis, the first abstract painter of modern times // Lituanus.— (Čikaga), 1957.— Nr. 3; *Gaudrimas J., Savickas A.* M. K. Čiurlionis.— V., 1965; *Landsbergis V.* Pavasario sonata.— V., 1965; *Vaitkūnas G.* Mikalojus Konstantinas Čiurlionis.— Dresden, 1975; *Landsbergis V.* Čiurlionio dailė.— V., 1976; Čiurlioniui 100.— V., 1975.

G. VAITKŪNAS

D

DABŠYS Aleksandras, 1905.11.05 Pakruojo r., Beržiniuose, teisininkas. 1932 baigė Kauno un-to Teisės f-tą. Nuo 1932 — teisėjas Marijampolėje, nuo 1936 dirbo advokatu Radviliškyje, nuo 1941 — advokatas ir juriskonsultas Šiauliuose. Karo metu pasitraukė į Vakarus.

DIPLOMINIS DARBAS. LAISVĖS IR TEISĖS KONCEPCIJA HEGELIO FILOSOFIJOJE. K., 1933, 35 p., *mašinraštis.*

Dalys: I, 1—22. II, 23—33. Šaltiniai, 34—35.

Kritiškai vertinama G. V. F. Hėgelio teisės filosofija. Pabrėžiama, kad jo filosofija atgimė XX a. Kadangi, pasak Hėgelio, teisę įrodo jėga, tai tokia pažiūra remiamasi siekiant įteisinti smurtą tarptautiniuose santykiuose. Atskleidžiamas laisvės ir teisės sąryšis, pažymima, kad Hėgelis buvo nenuoseklus, kai teigė valstybę esant tautos dvasios reiškėją: partijos, kaip kolektyvai, labiau išreiškia tautos dvasią negu monarchas, kurį Hėgelis aukština. Hėgelio teisės filosofijoje nėra piliečiams garantijų, kad jų teisės bus apsaugotos nuo valdovų uzurpavimo. Dėl to asmens teisėms visada gresia pavojus, nes valdovai toli gražu ne visada vadovaujasi „objektyvia dvasia", kuria Hėgelis šventai pasitiki. Hėgelio valstybės teorijoje nėra vietos klasių kovai, ji reikalauja iš piliečių atsidavimo teisinei valstybei. Atskleidžiamas Hėgelio tapsmo dialektikos ir jo teisės filosofijos sąryšis, bet vis dėlto Hėgelio teisės filosofijoje galiausiai vyraujanti statika ir konservatyvumo dvasia. Daroma išvada: Hėgelio teisės filosofija skelbia valstybinį asketizmą (ne valstybė egzistuoja žmonėms, bet žmonės valstybei) ir slopina visuomenės iniciatyvą valstybės gyvenime. Hėgelio teisės filosofija siejama su Lietuvos Respublikos realijomis: tautininkų ideologai vadovaujasi Hėgelio mintimi, kad žinoti, ko tautai reikia,— tai ne tautos reikalas.

VUB, F 85—VDU—229.

R. PLEČKAITIS

DAMBRAUSKAS Aleksandras (JAKŠTAS Adomas), 1860.09.08 Kuronyse (Kėdainių r.) — 1938.02.19 Kaune, lietuvių visuomenės ir kultūros veikėjas, filosofas, poetas, literatūros kritikas. 1880

baigė Šiaulių gimnaziją ir tais pačiais metais įstojo į Peterburgo un-to Matematikos ir gamtos mokslų f-tą. 1881 m. kovo mėn. iš jo išstojo. 1881—84 mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, paskui Peterburgo dvasinėje akademijoje, ją baigęs 1888 gavo teologijos magistro laipsnį ir buvo paskirtas Panevėžio realinės gimnazijos kapelionu. Už dalyvavimą lietuvių nacionaliniame judėjime buvo išsiųstas į Kretingos vienuolyną, o 1889 ištremtas 5 metams į Ustiužną. Grįžęs iš tremties, gyveno Kaune, 1898—1900 — Kauno kunigų seminarijos dėstytojas, 1900—02 — Žemaičių vyskupo sekretorius, 1902—05 — Peterburgo dvasinės akademijos profesorius. 1914 paskirtas prelatu. Nuo 1906 gyveno Kaune, atsidėjo literatūriniam darbui, redagavo žurnalus „Draugija", „Ateitis", „Garnys", esperantininkų laikraštį „Litova stelo". Rašė straipsnius ir studijas literatūros ir meno, teologijos ir religijos klausimais, parašė poezijos kūrinių, kalbotyros ir publicistikos straipsnių, biografinių apybraižų, matematikos darbų, parengė esperanto k. vadovėlį. Nuo 1926 — Lietuvių katalikų mokslo akademijos pirmininkas. Kauno un-to garbės profesorius (1922) ir garbės daktaras (1926).

A. Jakštas yra vienas žymiausių katalikybės filosofų Lietuvoje. Jis domėjosi daugelio filosofijos sričių problemomis, reiškė savo nuomonę gnoseologijos, logikos, estetikos, etikos, gamtos mokslų filosofijos klausimais. Tačiau savo pažiūrų Jakštas (matyt, būdamas per daug užsiėmęs kitais darbais) neišdėstė sistemos pavidalu.

A. Jakšto filosofinės pažiūros formavosi V. Solovjovo (jo paskaitų klausė Peterburgo universitete), lenkų mesianizmo ir „absoliučios filosofijos" kūrėjo J. Henės-Vronskio, taip pat tomistinės filosofijos idėjų veikiamos. Iš visų lietuvių filosofų, kurie daugiau ar mažiau rėmėsi V. Solovjovo pažiūromis, Jakštas jomis rėmėsi nuosekliausiai. Ypač jam imponavo Solovjovo visuotinės vienybės koncepcija; Jakštas ja grindė religijos, mokslo ir filosofijos taikų sambūvį, jų sintezę kaip „pilnutinį žinojimą". Filosofijoje V. Solovjovas jam buvo didesnis autoritetas negu Tomas Akvinietis, nors, žinoma, tomizmas, kaip kanonizuota filosofija, Jakštui buvo privalomas. Susipažinęs su naujausiais gamtos mokslų laimėjimais ir jų filosofine interpretacija, Jakštas solidarizavosi su katalikiškojo modernizmo filosofijos atstovais, kuriems ortodoksinis tomizmas buvo per ankšta sistema. Tomistines pažiūras jis laikė geromis ir teisingomis „tik elementariems gyvenimo klausimams gvildenti". Jakštas teigė, kad nūdieniam katalikų filosofui reikią platesnio horizonto, ir siūlė tomizmą papildyti Solovjovo idėjomis. Jis gerai suprato, kokią reikšmę filosofijai turi gamtos mokslų laimėjimai, tomistinei filosofijai siūlė į juos atsižvelgti ir jais papildyti savo turinį. Jakštas visuomet stengėsi parodyti, jog naujausius mokslo laimėjimus galima taip interpretuoti, kad ta interpretacija ne tik negriaus tikėjimo kaip savarankiškos, mokslui prilygstančios pažinimo ver-

tybės, bet jį patvirtins. Matematiką laikė visuotiniu gamtos esmės atskleidimo metodu, pačią gamtos esmę aiškino idealiais veiksniais, transcendentiniu pagrindu, į kurį esą vedąs matematikos kelias. Tačiau Jakštui dažnai stigo kvalifikacijos, kad galėtų suvokti naujausius gamtos mokslų, ypač fizikos, laimėjimus, juos suvokdavo netiksliai, iškreiptai, o tai lėmė ir išankstiniai jo — ne tik filosofo, bet ir teologo — nusistatymai. Jis neigiamai vertino reliatyvumo teoriją, priėmė tik kreacionistinę gyvosios materijos atsiradimo iš negyvosios interpretaciją, gamtinius procesus siūlė aiškinti antgamtiniais veiksniais. Jakšto pažiūroms būdingas ir primityvumas, tariamas intelektualumas bei racionalumas, ypač kai jis stengiasi paneigti materialistinę filosofiją bei jos išvadas. Savo etines ir estetines pažiūras Jakštas grindė „amžinojo logo" (t. y. dievybės) įvaizdžiu: gėris ir grožis esą šio logo atspindžiai, dėl to jiems būdinga harmonija, tvarka ir vienybė. Tai, kas nesiderina su amžinuoju logu, esą nemoralu ir neestetiška. Lietuvių menininkų kūrybą Jakštas vertino katalikiškojo konservatyvumo požiūriu: smerkė avangardistines idėjas, siūlė nesekti Vakarų Europoje susiklosčiusiais moderniojo meno stiliais, patarė meninėje kūryboje vadovautis religiniais idealais ir kurti pagal amžinojo logo nustatytus dėsnius. Teologo požiūriu aiškindamas visuomenės raidą, Jakštas pateikė teokratinę istorijos sampratą, skelbė teokratinį pacifizmą. Dalyvaudamas lietuvių nacionaliniame sąjūdyje, jis bekompromisiškai gynė lietuvybės idealą, smerkė nutautusią dvasininkiją, ragino sulenkėjusius dvarponius atlietuvėti.

KRUVINA REVOLIUCIJA AR RAMUS KULTŪROS DARBAS? Parašė Druskius. K., 1906, 16 p. *Pirmoji publikacija:* „Nedėldienio skaitymas", 1906, Nr. 37, p. 1—3; Nr. 38, p. 1—3.

Vertinami 1905 m. revoliucijos įvykiai ir apskritai revoliucija. Dialogo forma (Lietuvos ūkininkas kalbasi su lietuviu revoliucionieriumi) revoliucija vaizduojama kaip krikščionybės požiūriu griežtai smerktinas, asocialus reiškinys. Revoliucionieriams siūloma veikti taikiomis priemonėmis ir tik kultūros srityje.

TRYS PAŠNEKESIAI ANT NEMUNO KRANTO. K., 1906, 62 p.

Dalys: Prakalbos vieton, 3—4. I. Pašnekesys su „nykštuku", 5—13. II. Pašnekesys su „didvyriu", 14—36. III. Pašnekesys su Lietuvos „lenku", 37—62.

Keliama lietuvių tautinės savimonės problema. Prieštaraujama nuomonei, kad lietuvių tauta pati nieko nenuveiksianti be kaimynų pagalbos. Siūloma šviestis, stiprinti religinį tikėjimą. Socialistinės idėjos ir jų skleidėjai Lietuvoje laikomi lietuvybės priešais, teigiama, kad socialistai tarnauja ne tautiškumo, bet socializmo idėjai. Siūloma dalyvauti krikščionių demokratų politinėse akcijose. Smerkiami sulenkėję Lietuvos dvarponiai.

KAS TU ESI? IR KAS TAVE VERČIA NEBŪTI TUO, KUO ESI? K., 1911, 32 p. *Antrasis pataisytas leidimas tuo pačiu pavadinimu:* 1911, 32 p.

Dalys: I. Apie Lietuvą ir lietuvius, 3—6. II. Apie lietuvių kalbą ir lietuviškus poterius, 6—11. III. Apie išsižadančius lietuviškos kalbos, 11—15. IV. Ar svetimos kalbos geresnės? 15—20. V. Ar lietuvių kalba niekam netikusi, 20—24. VI. Dėl ko lietuvių kalba neturi lygių teisių bažnyčioje, 24—27. VII. Ar teisingai ponai reikalauja lenkiškų evangelijų Lietuvos bažnyčiose, 27—29. Apie vilniečius lietuvius, 29—32.

Knygelė sudaryta klausimų ir atsakymų forma. Keliamas lietuvybės ir sulenkėjusiųjų atlietuvinimo klausimas. Svarbiausiu lietuvybės požymiu laikoma kalba ir tėvynės meilė. Smerkiami tie žmonės, kurie išsižada lietuvių kalbos, smerkiama sulenkėjusi dvasininkija. Teigiama, kad lenkinimas prieštaraująs Bažnyčios principams.

GŁOS LITWINÓW DO MŁODEJ GENERACYJI MAGNATÓW, OBYWATELI I SZLACHTY NA LYTWIE [LIETUVIŲ ŽODIS JAUNAJAI LIETUVOS DIDIKŲ, PILIEČIŲ IR BAJORŲ KARTAI]. (Tilžė, 1902), 32 p. *Antrasis leidimas tuo pačiu pavadinimu:* K., 1906, 28 p.

Dalys: I. Nasz ideal, 4—11. II. Nasz program, 12—16. III. Nasze postulaty, 16—24. Kwestya litewska, 24—32.

Šia knygele stengiamasi sulenkėjusiems dvarponiams išaiškinti, kas yra Lietuvos nacionalinis sąjūdis, kurį jie vadina litvomanų sąjūdžiu. Pabrėžiama, kad lietuvių tauta yra savita ir skiriasi nuo lenkų. Reikalaujamą lietuvių kalbos teisių pripažinimo mokyklose, bažnyčiose ir apskritai viešajame gyvenime. Smerkiama sulenkėjusi dvasininkija. Įrodinėjama, kad Lietuvos nacionalinis sąjūdis esąs ne tik tautinis, bet ir religinis.

LOGIKA. Sekdamas Mercieru ir Čelpanovu sustatė A. Jakštas. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Tilžėje, 1922, 285 p. *Pirmoji publikacija:* Logika. Sekdamas Mercieru ir Čelpanovu sustatė A. Jakštas. K., 1919, 264 p.

Dalys: Pirmojo leidimo prakalba, 3—7. Antrojo leidimo prakalba, 8. Įžanga, 9—16. Pirmoji dalis. Proto padarų mokslas. A. Sąvokų mokslas, 17—68. B. Sprendimų mokslas, 68—92. C. Protavimų mokslas, 93—159. Antroji dalis. Metodų mokslas, 160—249. Logiškų pavyzdžių ir uždavinių rinkinys, 250—277. Vartojamų tekste logikos terminų žodynėlis, 277—282.
Antrasis leidimas papildytas skirsniu „Logikos evoliucija", kurio pirmoji publikacija: „Draugija", 1919, Nr. 9—10, p. 412—424. Kitų papildymų ir pataisymų nedaug.

Tai pirmas logikos vadovėlis lietuvių kalba, nesavarankiškas, parašytas remiantis D. Ž. Mersjė ir G. Čelpanovo logikos vadovėliais, kai kas paimta iš N. Langės, V. Liutoslavskio, B. Minto, N. Loskio, H. Pešo ir kitų vadovėlių. Dėstoma senoji formalioji logika. Logika apibrėžiama kaip „mokslas apie teisingo mintijimo taisykles", ji laikoma ne naujų tiesų atradimo, bet jų įrodymo te-

orija. Antrojo leidimo įžangos poskirsnyje „Logikos istorija ir svarbiausi josios krypsniai" užsimenama ir apie matematinę logikos kryptį, minimi Dž. Būlio, E. Šrėderio, L. Kutiura veikalai, nurodomas logikos algebros objektas. Trumpai kalbama apie tikimybių skaičiavimą, metalogiką. Logikos ir matematikos panašumas siejamas su abiejų mokslų aksiominiu pobūdžiu. Šių mokslų dėsniai laikomi reiškinių pasaulio atspindžiu žmogaus sąmonėje. Nors logikos ir psichologijos požiūrio į mąstymą stengiamasi netapatinti ir šiuos du požiūrius skirti, vis dėlto dalyje „Metodų mokslas" keliamos ir psichologinės problemos — pažymima, kad mąstymo klaidos atsiranda dėl psichologinių ir moralinių priežasčių. Vadovėlis buvo reikšmingas lietuviškosios logikos terminijos kūrimui, kai kurie A. Jakšto pasiūlyti logikos terminai tebevartojami ir dabar.

A. JAKŠTO NAUJOS TRIGONOMETRIŠKOS SISTEMOS. Bandymas filosofiškai nušviesti trigonometrijos pagrindus. Berlynas, 1922, 72 p. *Leidimas esperanto k.:* Pri novaj trigonométriaj sistemoj. Originale verkis Prof. A. Dombrovski, Berlino, 1906. *Leidimas prancūzų k.:* Nouveaux systèmes trigonométriques par A. Dambrovski, traduit de l'Esperanto par E. Lefèvre, professeur á l'Ecole militaire de Belgique, 1908.

Dalys: Prakalba, 5—11. Naujos trigonometriškos sistemos, 12—72.

Dėstomos autoriaus atrastos elementarios trigonometrijos sistemos. Prakalboje įvertinama filosofinė atradimo reikšmė. Visos sistemos laikomos lygiateisėmis. Viena trigonometrinės sistemos idėja galinti pasireikšti daugeliu pavidalų ir neprarasti savo pamatinės vienybės. Tuo remiantis paskelbiama hipotezė, kad trigonometrijos sistemų įvairovė primena begalinę organinio pasaulio įvairovę, kilusią iš bendrojo organizmo pagrindo. Dar daugiau, tarp įvairių trigonometrijos sistemų ir organinio pasaulio esama ne abstrakčios analogijos, bet tam tikro vidinio sąryšio, kurio regima išraiška yra tam tikras išorinis trigonometrijos sistemų kreivių panašumas į kai kurias paprasčiausių organizmų formas. Viša tai siejama su „Aukštesniosios Išminties" pasireiškimu pasaulio procesuose.

MOKSLAS IR TIKĖJIMAS. Populiarių apologiškų straipsnių rinkinys. Įvadą parašė J. E. vysk. P. Bučys. K., 1930, 400 p.

Dalys: Leidėjų žodis, 3. Įvadas, 5—10. Materijos paslaptis, 11—27 („Logos", 1927, Nr. 1). Pasaulis ir jo ribos, 27—39 („Ateitis", 1916, Nr. 2). Pasaulio pradžia mokslo ir apreiškimo šviesoje, 39—64 („Židinys", 1926, Nr. 6). Katalikiškojo transformizmo 50 metų jubiliejus (1871—1921), 65—72 („Draugija", 1921, Nr. 9—10). Žmogaus paslaptis, 73—96 („Draugija", 1908, Nr. 13). Žmogaus siela, 97—114 (pirmoji publikacija: tuo pačiu pavadinimu knygelė. K., 1928). Žmogaus laisvė ir religija, 115—122 („Draugija", 1909, Nr. 35). Telepatija ir teleidija, 123—141 („Draugija", 1922, Nr. 3—6). Trys didieji Dievo žodžiai, 141—154 („Draugija",

1910, Nr. 10). Tikėjimo paslaptys, 155—176 (tuo pačiu pavadinimu knygelė. K., 1928). Transsubstanciacijos paslaptis, 177—191 („Draugija", 1908, Nr. 20). Viešpaties malda, 191—210 (tuo pačiu pavadinimu knygelė. K., 1928). Šalin siauraprotystė! 211—219 („Draugija", 1907, Nr. 9). Prie ko gi pirmyn? 219—229 („Draugija", 1909, Nr. 33). Kurgi išganymas? 229—245 („Draugija", Nr. 42—45). Kas yra teokratija, 245—254 („Lietuvos žinios", 1912, Nr. 119). Religija ir mokslas (Keletas pastabų dėl prof. V. Čepinskio tuo vardu parašytos brošiūrėlės), 254—266 („Židinys", 1928, Nr. 11). Atsakymas prof. V. Čepinskiui. „Didžioji realybė" ir Dievas, 267—280 („Židinys", 1929, Nr. 1). Subjektyvizmas katalikų publicistikoje, 281—303 („Draugija", 1913, Nr. 76). Principų klausimai (Atsakymas ponui J. K.), 303—323. Antimilitarizmas Lietuvoje, 323—329 („Draugija", 1922, Nr. 5—6). Katalikiškojo pacifizmo dėsniai, 329—330 („Draugija", 1922, Nr. 1—2). Masonijos panegirikas Jokas'o apysakoj „Pajudinkim, vyrai, žemę", 331—335 („Draugija", 1922, Nr. 9—10). Kas yra politika? 335—338 („Draugija", 1907, Nr. 7; 1908, Nr. 14). Kas yra istorija? 339—348 („Ateitis", 1926, Nr. 9—10). Ką mokslas gali pasakyti apie pasaulio pabaigą? 349—374 (pirmoji publikacija: knygelė „Ką mokslas gali pasakyti apie pasaulio pabaigą ir apie apokaliptiškąjį skaičių 666". K., 1920). Ar daug bus išganytųjų, 375—396 („Tiesos kelias", 1929, Nr. 2).

Rinkinį daugiausia sudaro jau skelbti straipsniai ar knygelės. Dalis jų yra grynai religinio ir teologinio turinio arba kitokio pobūdžio, neturinčio ryšio su filosofija.

„Materijos paslaptis". Dėstoma XX a. pradžios reliatyvistinės fizikos pažiūra į materiją. Jakštas netiksliai vertina tuometinės fizikos laimėjimus ir daro išvadą, kad esą fizika visiškai pritarianti kreacionizmui, o materijos evoliucija turėjusi pradžią. Filosofinės išvados iš fizikos laimėjimų daromos visiškai katalikiškosios filosofijos požiūriu, t. y. materija ir jos būviai laikomi Dievo apsireiškimo išdava.

„Pasaulis ir jo ribos". Pateikiama istorinė pažiūrų į visatą apžvalga, XX a. pradžios astronomijos žinios apie visatos sandarą.

„Pasaulio pradžia mokslo ir apreiškimo šviesoje". Trumpai aptariamos senovės kosmogoninės pažiūros, plačiau nagrinėjamos XX a. pažiūros. Aiškinama visatos ir žemės evoliucija, gyvybės atsiradimas žemėje. Pateikiami Šventraščio teiginiai apie pasaulio sukūrimą ir siūloma Šventraštį aiškinti remiantis naujausiais mokslo atradimais. A. Jakštas laikosi pažiūros, kad Šventraštį reikia suprasti kaip poemą, kurios tik pamatas istorinis, o detalės yra sugalvotos. Dėl to Biblija ir gamtos mokslai kalba apie visai skirtingus dalykus. O jeigu jie kalba ir apie tuos pačius dalykus, tai skirtingu požiūriu. Religijos sritį reikią griežtai atskirti nuo mokslo srities, ir tada tarp mok-

slininkų ir Biblijos tyrinėtojų nekilsią konfliktų. Aiškindamas gyvybės kilmę, Jakštas atmeta pažiūrą, kad gyvoji materija yra atsiradusi iš negyvosios. Kalbėdamas apie žmogaus kilmę teigia, jog priimtinos tik tokios teorijos, kurios ir žmogaus kūno kūrimą sieja su antgamtiniais veiksniais. Teologija nesmerkianti transformizmo absoliučiai, ji tik draudžianti transformizmą taikyti žmogaus sielai. Jei Biblija suprantama perkeltine prasme, tai tikybai esą nesvarbu, kada žmogus buvęs sukurtas — prieš 10 000 ar prieš 100 000 metų.

„Katalikiškojo transformizmo 50 metų jubiliejus (1871—1921)". Skiriamas Ž. B. Lamarko, Č. Darvino ir katalikiškasis transformizmas. Pastarasis pripažįsta, kad žmogaus kūnas yra kilęs iš žemesniųjų gyvūnų, tačiau siela esanti tiesioginio kūrimo padarinys. A. Jakštas išdėsto įvairius argumentus tiek transformizmo, tiek priešingos pažiūros naudai. Jo nuomone, nė viena iš abiejų pažiūrų dar nesanti pakankamai pagrįsta.

„Žmogaus paslaptis". Aiškinama antropologinė problema proto ir tikėjimo požiūriu. Supažindinama su įvairiomis pažiūromis, teigiančiomis, kad žmogus yra sukurtas pagal Dievo paveikslą. Žmogaus dvasiškumas ir kūrybinė galia iškėlė jį virš kitų gyvūnų, žmogaus paskirtis — baigti žemėje dieviško kūrimo aktą.

„Žmogaus siela". Dėstoma krikščioniškoji idealistinė sielos samprata, ji grindžiama Šventraščio, katalikų teologijos ir katalikiškosios filosofijos argumentais. Žmogaus siela nuo vadinamosios gyvulio sielos skiriasi tuo, kad jai būdingas dvasiškumas, ji esanti aukštesnės kilmės, Dievo įkvėpta. Dėl to žmogus yra panašus į Dievą. Žmogaus sielos dvasiškumą įrodąs žmogiškojo „Aš" pastovumas, kalba ir mąstymas, laisva valia ir iš jos kylantys veiksmai. Siela nemari, amžina, gali gyvuoti ir be kūno. Ji todėl nemari, kad jos maistas dvasiškas, tai — tiesos; kiekviena tiesa yra amžina. Laikomasi substancialios sielos koncepcijos, teigiama, jog siela esanti grynai dvasinė substancija.

„Žmogaus laisvė ir religija". Katalikybės dogmatikos požiūriu nagrinėjama laisvės problema. Laisvė suprantama idealistiškai, ji reiškiasi dvasios dalykais — protu ir moralės principais; ji esanti absoliuti, nes apibrėžta nekintamais proto, tikėjimo ir dorovės dėsniais. Laisvė žmogui skiria trejopą pareigą — mylėti tiesą, jos ieškoti ir būti sąžiningam jos ieškant.

„Telepatija ir teleidija". Aptariama parapsichologijos problema. Telepatija suprantama kaip minčių perdavimas ir būsimų įvykių nuojauta, teleidija — tolimų, paprastam regėjimui nepasiekiamų daiktų matymas. Daugiausia remiamasi R. Tišnerio knyga „Über Telepathie und Hellsehen. Experimentelle Untersuchungen" („Apie telepatiją ir aiškiaregystę. Eksperimentiniai tyrimai") (München, 1921), atpasakojami joje aprašyti eksperimentai. Telepatijos ir teleidijos reiškinius turį tirti ne tik psichologai, bet ir filosofai. Telepatija aiškinama kaip sugebėjimas pajusti

kito asmens smegenų molekulių virpesius ir juos dešifruoti. Parapsichologijos reiškiniai aiškinami teologijos požiūriu, pritariama pažiūrai, kad „aukštesnės dvasios" lemia pasaulio įvykius. „Šalin siauraprotystė!" Pagrindinė straipsnio mintis — mokslo, filosofijos ir religijos santarvė. Žmonijos bėdos kylančios dėl to, kad ji neatranda tikros religinės ir filosofiškos tiesos bei gėrio, siauras žmonių protas sukūręs daugybę netikrų tikėjimų. Pristatydamas žymius mokslininkus ir politikus, Jakštas stengiasi parodyti, kad jie mąstę vienpusiškai. Tik religijos, filosofijos ir mokslo sintezė tiesą aprėpianti visapusiškai.

„Kas yra teokratija". Pasisakoma prieš klerikalizmo ir teokratijos tapatinimą. Anot Jakšto, teokratija išreiškianti tokią valdymo ir valstybės formą, kuriai esant Dievas laikomas vienatiniu, tiesioginiu ar bent visų aukščiausiu valdytoju. Teokratija reiškianti, kad pasaulietiškoji ir dvasinė valdžia turinti atlikti Dievo tarnų ir jo valios vykdytojų funkciją. Aiškinama, kodėl dvasininkija tautybę ir demokratiją atsisako pripažinti aukščiausiais savo veiklos principais.

„Religija ir mokslas (Keletas pastabų dėl prof. V. Čepinskio tuo vardu parašytos brošiūrėlės)". Polemizuojama su V. Čepinskiu, konfliktui tarp religijos ir mokslo išvengti siūloma tikėjimą ir mokslą atskirti. Tikėjimui ir mokslui bendra tai, kad abu ieško tiesos, tačiau skirtingais būdais. O jei tarp jų kyląs prieštaravimas, tai arba tikėjimas ir mokslas nesusitiko, prasilenkė, arba nuo tiesos nukrypo mokslininkas ar teologas. Prieštaraujama V. Čepinskio nuomonei, kad mokslas esąs žmogaus proto, o religija — jo jausmų padarinys; pasisakoma prieš tokį religijos traktavimą, kai religija laikoma estetine ir moraline vertybe. V. Čepinskio knygelėje aprašytus konfliktus tarp religijos ir mokslo siūloma aiškinti remiantis katalikiškojo moderniojo gamtos mokslo atstovų pažiūromis, taip pat Biblijos autoritetu.

„Atsakymas prof. V. Čepinskiui. „Didžioji realybė" ir Dievas". Tolesnė polemika su V. Čepinskiu, šiam atsakius į A. Jakšto straipsnį „Religija ir mokslas". Griežtai prieštaraujama V. Čepinskio siūlymui Dievo sąvokos nesieti su antromorfizmu ir ją pakeisti beasmene „Didžiosios realybės" sąvoka. Prieštaraujama ir pažiūrai, kad fiziką reikia laikyti bendru visų mokslų principu. Siūloma gamtos mokslų atstovams nesikišti į religijos dalykus. Daroma išvada, kad V. Čepinskis padedąs griauti religiją.

„Antimilitarizmas Lietuvoje". Aiškinama katalikybės pažiūra į karus. Teigiama, kad Šventraštyje ir Bažnyčios tėvų raštuose griežto draudimo kariauti nesą. Pacifistiniai katalikybės idealai XX amžiuje negalį būti visiškai įgyvendinti. Lietuva turi būti pasirengusi atremti jai kylančią grėsmę, antikarinis judėjimas Lietuvoje smerktinas.

„Katalikiškojo pacifizmo dėsniai". Išvardijama

trylika tokių dėsnių. Straipsnio mintis ta, kad tik remiantis krikščionybės idealais galima įgyvendinti taiką. Pateikiama teokratinė pacifizmo samprata: taika būsianti įgyvendinta, jei vyriausybės tautų interesų nelaikys „vyriausiais dėsniais", o krikščioniškos brolybės labui sueis „vienon šeimon", popiežiaus vadovaujamos.

„Kas yra politika?" Aiškinamos pagrindinės politikos sąvokos. Politika apibrėžiama kaip mokslas apie valstybę ir jos funkcijas. Tik krikščionybės idealais pasiremianti politika verta gero vardo. Smerkiama revoliucionierių veikla Lietuvoje, nes ji nesiderinanti su krikščionybės nuostatomis.

„Kas yra istorija?" Nagrinėjamas istorijos sąvokos turinys, pateikiama teokratinė istorijos samprata. Siūloma istorijoje matyti ne tik žmonių, bet ir Dievo veiklą. Visuotinė istorija esanti „Dievo veikalai, nuveikti tautų jėgomis". Straipsnis paremtas Augustino istoriosofijos idėjomis — istorijos turinį sudaranti krikščionybės ir jos priešininkų tarpusavio kova.

„Ką mokslas gali pasakyti apie pasaulio pabaigą?" Vadinamosios pasaulio pabaigos klausimas nagrinėjamas religijos ir mokslo požiūriu. Kada būsianti ta pabaiga,— teologijos požiūriu apie šį aktą nieko negalima pasakyti, nes tai absoliučiai priklauso nuo antgamtinio įsikišimo. Aptariamos kai kurios astronominės hipotezės dėl visatos, Saulės sistemos ir Žemės egzistavimo trukmės. Straipsnyje daugiausia nagrinėjama žmonijos gyvavimo trukmės problema. Teigiama, kad žmonija nustosianti gyvuoti tąda, kai bus gyventojų perteklius ir kils energetikos krizė. Numatoma ir informacijos krizė — jos perteklius. Žmonijos amžių bandoma nustatyti matematinėmis priemonėmis, jį A. Jakštas nustato juokingai mažą — žmonija išgyvenusi tik 6000 metų. Žmonijos pabaigą vėlgi „apskaičiuoja" matematiškai, ją numato po 1027 metų. Šią pabaigą grindžia ir krikščioniškosios eschatologijos argumentais. Teologo požiūriu aptariamas lietuvių tautos vaidmuo žmonijos dramos pabaigoje.

UŽGESĘ ŽIBURIAI. Biografijų ir nekrologų rinkinys. Rašytojai, mokslo vyrai, visuomenės veikėjai, tebegyvieji. K., 1930, 502 p.

Dalys: J. Tumas, Prelatas Aleksandras Dambrauskas. Minint 70 m. jo amžiaus sukaktį 1860—VIII—27 — 1930, p. V—XVI. Pirmoji dalis. Paminėtieji lietuviai. I. Rašytojai. II. Mokslininkai. III. Visuomenės veikėjai, 3—327. Antroji dalis. Minėtieji kitataučiai. I. Rašytojai. II. Mokslininkai. III. Visuomenės veikėjai, 329—499.

Leidinyje surinktos periodikoje A. Jakšto skelbtos biografijos ir nekrologai. Pirmoje dalyje — 22 personalijos, antroje dalyje — 14. Nagrinėjamos šių autorių filosofinės pažiūros: L. Tolstojaus, V. Solovjovo, J. Henės-Vronskio.

L. N. Tolstojus (1828—1908), p. 360—364 (pirmoji publikacija: „Draugija", 1908, Nr. 12; „Vienybė", 1928, Nr.

51). L. Tolstojus vertinamas teigiamai kaip menininkas ir publicistas, smerkęs Rusijos gyvenimo negeroves, tačiau visiškai neigiamai vertinamos filosofinės jo pažiūros, nes jos esą neturinčios pagrindų, skelbiančios individualinį morališkumą ir teizmą. Pasak A. Jakšto, filosofinės Tolstojaus pažiūros tik gadinančios jo grožinę kūrybą. Lietuviams Tolstojus negalįs būti dvasios vadas, nes jis atmetęs Šventraštį ir apreiškimą. Jakštas įžvelgia tik griaunamąją L. Tolstojaus pažiūrų galią, jį laiko didžiausiu katalikybės priešu.

VI. S. Solovjovas (1853—1900), p. 365—394. Pateikiama plati V. Solovjovo biografija. Solovjovą Jakštas labiausiai vertina dėl pravoslavybės ir socialistinių idėjų kritikos. Esą Solovjovas grynai teologiškai įrodęs, kad pravoslavybė yra ir bus bejėgė, kol nepripažins Romos popiežiaus primato; esą jis išaiškinęs, kad socializmo idealais pagrįsta santvarka yra negalima. Nagrinėjami kai kurie Solovjovo filosofijos aspektai. Jakštas pritaria versijai, kad Solovjovas savo dvasia buvęs katalikas.

Du didžiausiu slavių filosofu — Vl. Solovjovas ir J. M. Hoene-Wronskis, p. 423—429 (pirmoji publikacija: „Lenkiškasis V. S. Solovjovo pirmtakas J. M. Hoene-Vronskis", rusų k. «Путь», 1903, № 12; „Draugija", 1907, Nr. 10). Lyginamos V. Solovjovo ir J. Vronskio pažiūros. Abu jie savo pažiūras grindę absoliučiu principu, abu kūrę universalią sistemą, „pilnutinį žinojimą", abiem būdingas mesianizmas ir kt. Jie skyręsi tik idėjų reiškimo forma ir būdais, kuriais tas idėjas suvokę.

MENO KŪRYBOS PROBLEMOS. Parašė A. Jakštas. K., 1931, 366 p.

Dalys: Prakalba, 3—4. Meno kūrybos problemos. Kūrimo darbas, 5—14 („Draugija", 1919, Nr. 1). Kas yra menas, 15—17 („Draugija", 1921, Nr. 7—8). Meno katekizmas, 18—22. Kas yra grožis, 23—28 („Draugija", 1909, Nr. 30). Meno tikslas ir menininkas, 29—32 („Pradai ir žygiai", 1926, Nr. 6). Menas ir kūrybiškumas, 33—35 („Meno kultūra", 1928, Nr. 7—8). Meno problemos (P. Jurkūno paskaita), 36—46 („Viltis", 1915, Nr. 25). Meno esmės klausimas (Atsakymas V. Mykolaičiui), 47—66 („Židinys", 1927, Nr. 1). Menas ir grožis. Atsakymas V. Mykolaičiui, 67—86 („Židinys", 1927, Nr. 4). Meno kūrybos klaidos ir uždaviniai, 87—100 („Ateitis", 1926, Nr. 2). Nuogybė ir menas. I. Nuogybių problema mene, 101—109 („Rytas", 1925, Nr. 125—127). II. Ar absoliučios nuogybės mene pateisinamos? (Atsakymas J. Vienožinskiui), 110—120 („Rytas", 1925, Nr. 150—152). III. Naujas absoliučių nuogybių gynėjas, 121—127 („Lietuva", 1925, Nr. 181). IV. Dar dėl nunuoginto kūno mene, 128—131. V. „Lietuvos žinios" ir jų meno kritikas p. Dilgė, 132—135. VI. Nuogybių ekshibicija ir nauji meno keliai, 136—146. Mūsų meno parodos. I. Trečioji lietuvių meno paroda (1909 m.), 147—158 („Draugija", 1909, Nr. 30). II. Lietuvių meno apžvalgos paroda (1920 m.), 159—196

(„Draugija", 1920, Nr. 7—10). III. 1921 metų meno paroda, 197—206 („Draugija", 1921, Nr. 5—6). Meno srovės. I. Ekspresionizmas mene ir poezijoje, 207—241 („Draugija", 1921, Nr. 3—4; atskiras atspaudas pavadinimu „Ekspresionizmas dailėje ir poezijoje". K., 1921). II. Dekadentizmas ir jo atstovai mūsų poezijoj, 242—286 („Židinys", 1926, Nr. 10). III. Naujoviškos poezijos paradoksai, 287—294 („Ateitis", 1925, Nr. 2). Menas ir jo kritikai, 295—301 („Meno kultūra", 1928, Nr. 1). Mano kritikams, 302—328. Epilogas, 329—330. Priedas. Matematiškasis meno dėsnis, 331—361 (atskiras atspaudas pavadinimu „Dieviškoji proporcija. Matematiškas dailės dėsnis". K., 1921).

Knygą sudaro straipsniai meno klausimais, daugiausia skelbti periodikoje. Juose A. Jakštas rašo apie meno esmę ir funkcijas, nagrinėja grožio problemą, socialinę meno paskirtį, lietuvių meną, aktyviai polemizuoja su kitaminčiais. Estetinė Jakšto koncepcija paremta Bažnyčios autoritetų pažiūromis. Menas esąs žmogiškoji grožio kūryba. Svarbiausiu meninės kūrybos kriterijumi laikomas grožis, suderintas su krikščioniškaisiais idealais. Grožis — tai ne tik subjektyvus stebėtojo jausmas, bet ir objektyvios estetikos normos. Jam būdinga harmonija, tvarka, vienybė. Meno objektą sudaro šie elementai: idėja, jos įkūnijimas tam tikra forma, tos formos prieinamumas protui ir malonumo jausmas, išorinė vienybės ir įvairovės sintezė. Menininkui pripažįstama kūrybos laisvė, kartu pažymima, kad ta laisvė turinti ribas: meno kūriniuose neturi būti šlykštynių, tikybos ir tautybės išniekinimo; Jakštas apeliuoja į liaudies meną, kaip gyvybingiausią kūrybos šaltinį, pabrėžia religinius jo motyvus. Ribotas Jakšto pažiūras į meną lėmė katalikiškasis konservatyvumas: Jakštas smerkė nuogybės vaizdavimą mene, laikė tai amoralumu, lietuviams dailininkams siūlė nepriimti Vakarų Europoje susiklosčiusių meno stilių, neigiamai vertino žymių Vakarų Europos rašytojų (H. Ibseno, K. Hamsūno, M. Meterlinko) kūrybą, nes ji esą silpninanti dvasią. M. K. Čiurlionio dailę iš esmės laikė visiškai nesuprantama ir neidėjiška, skatino kurti religinį meną, meno kūrėjui kėlė reikalavimą būti „Dievu persisunkusiu", kurti Dievo garbei pagal „amžinojo logo" nustatytus dėsnius. Priede „Matematiškasis meno dėsnis" aiškinama, kaip žmogaus kūryboje — poezijoje, dailėje, muzikoje, architektūroje, skulptūroje — ir gamtoje reiškiasi dieviškoji proporcija ir aukso dalymas. Apibūdinamos matematinės priemonės, kuriomis išreiškiama ta proporcija, jos esą gali padėti nustatyti kūrybos objektyvumo kriterijų. Nurodoma rusų kalba išleista knygelė, kuria Jakštas rėmėsi nagrinėdamas šią problemą.

PIKTO PROBLEMA. K., 1935, 235 p.

Dalys: Įžanga, 7—13. Pirmas pašnekesys. Pikto esmė ir jo kilmė, 14—39. Antras pašnekesys. Kam Dievas leido piktą pasauly? 40—57. Trečias pašnekesys. Didžiausiojo pikto kalvė — bolševizmas, 58—89. Ketvirtas pašnekesys. Žiauriausioji piktenybė — ka-

ras, 90—120. Penktas pašnekesys. Kentėjimų prasmė, 121—153. Šeštas pašnekesys. Neišvengiamoji piktenybė — mirtis ir pomirtinė būklė, 154—183. Septintas pašnekesys. Nesibaigiamoji piktenybė — pragaras, 184—227. Literatūra, 229—230. Turinys, 231—235.

Knyga parengta išgalvotų Lietuvos intelektualų pašnekesių forma. Aptariamos Augustino ir Tomo Akviniečio, taip pat Šventajame Rašte išdėstytos pažiūros į blogio kilmę. Bažnyčios tėvų ir daktarų argumentais įrodinėjama, kokių intencijų turėjęs Dievas, kai leido pasaulyje blogį. Remiantis krikščioniškuoju artimo meilės ir kitais argumentais, atrandama marksistinės visuomenės sampratos netikslumų. Smerkiamas ateizmas ir TSRS valstybinė santvarka, socialistinė ideologija. Krikščioniškojo pacifizmo argumentais smerkiami karai, aiškinama, kokių nelaimių jie sukelia. Karai skirstomi į teisingus ir neteisingus, apibrėžiama katalikiškoji teisingo karo samprata. Karą ir jo žiaurumus pašalinti iš visuomenės gyvenimo esą galima tokiomis priemonėmis: reikia dorinti tarptautinius santykius, sukrikščioninti politiką, sudaryti jungtinę Europos vyriausybę ir pasaulio vyriausybę, kuri vadovautųsi krikščioniškąja morale. Kita vertus, teigiama, kad karai leisti Dievo: jie esą Dievo botagas tautoms plakti už nuodėmes,— pačios tautos tą botagą nusiveja ir juo save nuplaka.

AUKŠČIAUSIS GĖRIS. Pašnekesiai. K., 1937, 189 p.

D a l y s: Įžanga. Kas yra Dievas, 5—18. Pirmas pašnekesys. Dievas vienas, 19—42. Antras pašnekesys. Dievas triasmenis, 43—63. Trečias pašnekesys. Dievas ir pasaulis, 64—91. Ketvirtas pašnekesys. Dievas ir žmogus, 92—117. Penktas pašnekesys. Dievas ir žmonija, 118—136. Šeštas pašnekesys. Dievas ir bažnyčia, 137—161. Sekmas pašnekesys. Dievas ir kitos tikybos, 162—183. Turinys, 185—189.

Knyga parašyta išgalvotų Lietuvos intelektualų pašnekesių forma. Joje autorius dėsto teosofinius samprotavimus apie Dievą kaip aukščiausią gėrį. Kartu 3—5 pašnekesiuose išryškėja plati filosofinė problematika. Stengiamasi paneigti ateizmą ir materialistinę filosofiją, teigiama, kad dabartinis mokslas net nežinąs, kas yra materija, tuo tarpu ji ir kartu erdvė bei laikas aiškintinos kreacionizmo požiūriu. Visatos ir gyvojo pasaulio evoliucija aiškinama vadovaujantis aristotelizmo tradicijos argumentais: materija esanti pasyvi, o jai aktyvumą suteikiąs Dievas; veikdamas inertišką materiją, jis kuriąs naujas jos formas. A. Jakštas priima tik kreacionistiškai interpretuojamą pažiūrą, kad gyvoji materija atsirado iš negyvosios, kad yra galimos kitos nežemiškos civilizacijos. Žmogaus kūrybinė galia apibūdinama kaip transcendentinė, jai apibūdinti vartojami lenkų filosofo J. Henės-Vronskio argumentai. Iškeliama žmonijos moralinio smukimo tezė, tai aiškinama žmonijos nutolimu nuo Bažnyčios skelbiamų idealų ir ateizacija. Visuomenės pažangai skatinti siūlomas žmonijos tarybos ir pasaulinės tautų sąjungos projektas.

KULTŪROS VIEŠPATIJA.—„Draugija", 1919, Nr. 7—8, p. 287—307. *Atskira knygelė:* Kultūros Viešpatija. K., 1919, 23 p.

Aptariama Vakarų Europoje dar XIX a. atsiradusi idėja, kad šalia Bažnyčios, kaip žmoniją dorinančios asociacijos, ir valstybės, kaip žmonijos juridinės asociacijos, reikalinga dar trečioji asociacija, kuri žmoniją vestų į geresnę ateitį. Tokia asociacija dirbtų visuotinį kultūros darbą. Išdėstomas utopinio H. Ninkampo veikalo „Nevainikuotieji kunigaikščiai" turinys, atskleidžiamas jo sumanytas „kultūros viešpatijos" projektas. A. Jakštas tą projektą vertina teigiamai ir mano, kad panašių kultūros draugijų atsiras ir Lietuvoje.

DR. STASYS ŠALKAUSKIS. L'AME DU MONDE DANS LA PHILOSOPHIE DE VLADIMIR SOLOVIEV. Berline, 1921, 122 p.—„Draugija", 1921, Nr. 7—8, p. 156—158.

S. Šalkauskio daktaro disertacijos recenzija. Konstatuojama, kad V. Solovjovo pasaulio sielos koncepcija išdėstyta labai tiksliai. Tačiau A. Jakštas kritiškai vertina Šalkauskio pastangas sukritikuoti Solovjovo pažiūras į pasaulio sielą. Pasaulis nesąs besielis, antraip jis būtų negyvas mechanizmas, milžiniškas perpetuum mobile, ir tam mechanizmui išaiškinti Dievo hipotezė nebūtų reikalinga. Pasaulio sielos koncepcija neprieštaraujanti ir Tomo Akviniečio filosofijai, Šalkauskis pasaulio sielos koncepcijos kritiką veltui norįs remti tomizmo filosofijos teiginiais. Priekaištaujama, kad Šalkauskis filosofijos sintezės pagrindu laikąs tomistinę filosofiją. Jakšto nuomone, ta sintezė negalima, jei neatsižvelgiama į Solovjovo filosofiją. Nė vieno tuometinio Vakarų pasaulio filosofo pažiūrose nesą tiek krikščionybės elementų kaip V. Solovjovo.

LIETUVOS KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA.—„Draugija", 1923, Nr. 1—2, p. 35—44.

Straipsnis parašytas Lietuvių katalikų mokslo akademijos įsteigimo 1922 m. proga. Pagrindžiamas šios institucijos įkūrimas: mokslas, atskirtas nuo tikėjimo, virstų miglotu reliatyvumu, reikštų kultūros žlugimą.

NAUJA PAŽIŪRA Į MATERIJĄ.—„Židinys", 1926, Nr. 8—9, p. 69—71.

Dėstoma H. Veilio pažiūra į materiją. Ji vadinama „organizmiškąja" pažiūra ir laikoma pagrįsta — esą H. Veilis pagrindęs analogiją tarp organizmo ir fizinių reiškinių. A. Jakšto nuomone, ši pažiūra iškelianti visatos gyvumo idėją.

GAMTOS DĖSNIAI IR ŽMOGUS.—„Vienybė", 1928, Nr. 28. *Antroji publikacija:* Ką yra pasakęs A. Jakštas? K., 1930, p. 59—62.

Katalikiškojo dogmatizmo požiūriu aiškinamas santykis tarp natūralių gamtos procesų ir vadinamųjų pirminių priežasčių. Milžiniška gamtos mašina privalanti turėti aukščiausią ir išmintingiausią mašinistą — Dievą, jis nustatęs gamtos dėsnius ir tvarkąs gamtinius procesus.

PAŠNEKESYS APIE NUOSAVYBĘ.—„Vienybė", 1928, Nr. 25. *Antroji publikacija:* Ką yra pasakęs A. Jakštas? K., 1930, p. 51—53.

Straipsnis parašytas kumečio ir kunigo pašnekesio forma. Ginama gamybos priemonių privati nuosavybė kaip katalikų Bažnyčios požiūriu teisėta ir geriausiai atitinkanti žmogaus prigimtį.

KAS YRA VYDŪNAS?—„Vienybė", 1928, Nr. 19. *Antroji publikacija:* Ką yra pasakęs A. Jakštas? K., 1930, p. 36—40.

Straipsnis parašytas, Kauno un-te suteikus Vydūnui filosofijos garbės daktaro laipsnį jo šešiasdešimtmečio proga. Teigiama, kad Vydūno negalima vadinti filosofu, nes jis savo pažiūras grindžiąs senovės padavimais. Vydūnas veikiau esąs teosofas, jo veikalai neturi didesnės vertės, nes jie paremti ne moksliškais metodais ir griežta logika, bet vaizdais ir poetiškais palyginimais. Vydūnas mokąs „tikrojo žmogiškumo", o nematąs aukštesnio idealo —„sudievinto žmogiškumo".

BOLŠEVIZMAS IR RELIGIJA.—„Rytas", 1930, Nr. 23. *Antroji publikacija:* Ką yra pasakęs A. Jakštas? K., 1930, p. 135—138.

Aptariama ateistinė propaganda Tarybų Sąjungoje. Teigiama, kad istorijos arenoje veikia ne tik žmonės; svarbiausias istorijos veikėjas esąs Dievas, istoriniai procesai atsiranda ir vyksta tik jam leidus. Tarybų valdžią siūloma traktuoti kaip Dievo bausmę Rusijai, nes nė vienas jos luomas negyvenęs krikščioniškai.

PLATONO FEDONAS (APIE SIELĄ). Išvertė prof. M. Račkauskas. K., 1930, 64 p. in-8.—„Vairas", 1930, Nr. 7, p. 376—379.

Teigiamai vertinamas veikalo vertimas į lietuvių kalbą. Nagrinėjamos šiame Platono dialoge išdėstytos pažiūros į sielą. Platono pateiktą sielos nemirtingumo įrodymą A. Jakštas laiko sofizmu, ypač kritikuoja teiginį, kad gyvenimas kyląs iš mirties. Neigiamai vertinama pažiūra, jog sąvokos yra įgimtos, o siela egzistuoja dar iki gimimo. Visa tai Jakštas laiko ne tik neįrodytu, bet ir tuščiu dalyku. Kartu pažymimos dialoge išdėstytų pažiūrų teigiamybės: dieviškumo pradas žmoguje, žmogaus pašaukimo — siekti tiesos — samprata, sielos nemirtingumo pripažinimas ir kt. Jakštas prisipažįsta, kad, išskyrus „Puotą", jis jokių kitų Platono kūrinių nebuvo skaitęs.

AMŽINASIS KOSMO RATAVIMAS.—„Židinys", 1930, Nr. 4, p. 324—334; Nr. 5, p. 422—433. *Atskiras atspaudas tuo pačiu pavadinimu:* K., 1930, 28 p.

Straipsnyje pateikiama vokiečių mokslininko R. Falbo knygos „Perversmai visatoje" kritika. Nors R. Falbo vardas, rašo A. Jakštas, dabar jau užmirštas, tačiau tos kritikos paskelbimas būsiąs naudingas apskritai materializmo kritikai. R. Falbas aiškinęs, kad nesurado nei kūrimo akto, nei Dievo, teigęs, kad materija, erdvė, laikas ir judėjimas yra amžini. Jakštas iš gamtos mokslų atradimų daro idealistines išvadas: įvyksianti šiluminė visatos mirtis, tai ir būsianti pasaulio pabaiga. Jei pasaulis būtų amžinas, tai jis

jau seniai tą šiluminės mirties būvį būtų pasiekęs, vadinasi, turėjusi būti pasaulio pradžia ir kartu — pasaulio kūrėjas. Kritikuojamos R. Falbo pastangos remtis Kanto ir Laplaso, eterio ir kitomis hipotezėmis, pažymima, kad hipotezių nedera laikyti įrodyta tiesa, griežta moksline teorija. Galutinė straipsnio išvada: pasaulio evoliucija nepašalinanti kūrimo akto.

ŠVENTAS AUGUSTINAS.—„Vairas", 1930, Nr. 9, p. 502—508; Nr. 10, p. 19—27.

Dalys: Jo gyvenimas, 502—508. Jo valstybės ir visuomenės mokslas, 19—27.

Nagrinėjamas šv. Augustino gyvenimas ir kūryba, joje siūloma neieškoti sistemos, nes ši kūryba esanti mozaikiška, pagrįsta nenuosekliomis, kartais net prieštaringomis mintimis. Augustinas sukrikščionines senovės kultūrą, nutieses tiltą tarp antikos ir viduramžių. Aiškinami Augustino pažiūrų šaltiniai, jo sukurta dviejų valstybių — dieviškosios ir žemiškosios — koncepcija, jo požiūris į lygybę, karus. A. Jakštas Augustino visuomenines pažiūras atestuoja kaip visiškai konservatyvias, teigia, kad esą jis teisino tuometines visuomenės institucijas. Jakšto nuomone, Augustinas neskelbęs jokių visuomenės gyvenimo reformų. Jo nuopelnas tas, kad senoms visuomenės gyvenimo formoms jis suteikęs naują, krikščionišką turinį, kuris „veikė gal labiau kaip kokia revoliucija".

EINŠTEINO PARADOKSAI ARBA DABARTINĖ MINTIJIMO KRYPTIS FIZIKOJE.—„Naujoji romuva", 1930, Nr. 23, p. 546—547.

Kritikuojami A. Einšteino teiginiai, išdėstyti jo pokalbyje su Dž. Papiniu (pokalbis paskelbtas „Naujojoje romuvoje", 1930, Nr. 20). Pažymima, kad teiginys „kažkas juda" esąs nepreciziškas ir jį reikią konkretinti teiginiu „materija juda". Katalikiškosios filosofinės ontologijos argumentais bandoma ginčyti reliatyvumo teorijos teiginius, kad nėra absoliučios erdvės ir absoliutaus laiko, kad erdvė ir laikas priklauso nuo judančio objekto.

RELIATYVYBĖS TEORIJA VAKARŲ EUROPOJ IR SOVIETŲ RUSIJOJ.—„Kosmos", 1931, XII, p. 105—110.

Nagrinėjami įvairių mokslininkų reliatyvumo teorijai daromi priekaištai. A. Einšteino reliatyvumo teorija vertinama neigiamai, esą ji neturinti mokslinės vertės. Aiškinama, kaip reliatyvumo teorijos pažinimo klausimas traktuojamas Tarybų Sąjungoje. Ten ši teorija turinti vertę, nes ji laikoma tinkama priimti filosofinio materializmo požiūriu. Aptariamas 1925 m. Leningrade išleistas straipsnių rinkinys «Теория относительности и материализм». Bandymą įvertinti fizikinės teorijos filosofinę prasmę A. Jakštas apibūdina kaip tyrinėjimų laisvės praradimą, mokslo pavertimą ideologijos vergu.

MŪSŲ KOVA SU TREČIAFRONTININKAIS.—„Židinys", 1931, Nr. 8—9, p. 99—111.

Katalikiškųjų teorinių principų požiūriu kritikuojama idėjinė trečiafrontininkų kūryba. Ta kūryba, ypač poezija, esanti revoliucinė, ji kilusi iš socializmo idėjų. Katalikiškoji kritika skatinama griežčiau vertinti trečiafrontininkų kūrybą, ją izoliuoti nuo katalikiškosios visuomenės.

POEZIJA IR PAREIGA (Atsakymas p. p. A. Maceinai ir A. Vaičiulaičiui).—„Židinys", 1931, Nr. 11, p. 320—326.

Stengiamasi plačiau pagrįsti teiginius, išdėstytus anksčiau skelbtame straipsnyje „Mūsų kova su trečiafrontininkais". Revoliucinė poezija smerkiama, vietoj jos poetui siūloma siekti vis tauresnio grožio. Naujoji poezija esanti ir neaiški, ji negalinti prabilti į tautą, neaiškumas — didžiausia meno yda. Meno pažangą lemia jame įkūnytas grožis.

INDRAŠIUS. PSICHINIO PASAULIO RELIATYVYBĖS TEORIJA, KETURI LAIKINŲ IR AMŽINŲ ESAMYBIŲ DĖSNIAI.—„Židinys", 1933, Nr. 8—9, p. 230—235.

Kauno un-to Medicinos f-to studento N. Indrašiaus 40 p. knygelės recenzija. Kritikuojami principai, kuriais remiantis parašytas N. Indrašiaus darbas, taip pat pragaro buvimo ir apskritai viso Biblijos autoriteto neigimas.

JAKŠTO ŽODIS, PASAKYTAS 1936.II.9 SURENGTAME JO 75 METŲ SUKAKTIES PAMINĖJIME V. D. UNIVERSITETE.—„Naujoji romuva", 1936, Nr. 10 (27), p. 217—218.

Pasisakoma prieš matematikos reikšmės absoliutinimą. Siūloma V. Solovjovo skelbtoji visuminio žinojimo koncepcija: visuminį žinojimą turi sudaryti teologijos, teorinės (racionaliosios) filosofijos ir eksperimentinio gamtos mokslo sintezė. Siūloma filosofams, teologams ir gamtininkams tarpusavyje bendradarbiauti, kad būtų surasta grynoji tiesa.

PRADŽIOS IR GALO PINKLĖS.—„Židinys", 1936, Nr. 5—6, p. 557—565.

Straipsnis parašytas dialogo forma ir skirtas laisvamanybės kritikai. Katalikiškosios dogmatikos požiūriu kritikuojami du principai, kurie vadinami laisvamanybės aksiomomis: kas turi pradžią — turi ir pabaigą, kas neturi pradžios — neturi ir pabaigos. Pareiškiama, kad, šiuos teiginius atmetus (tam naudojamos netgi matematikos priemonės), Lietuvos laisvamanių spaudą būsianti diskredituota.

[LAIŠKAI ST. ŠALKAUSKIUI]. ST. ŠALKAUSKIS. KUN. A. DAMBRAUSKAS, MANO MOKYTOJAS IR KRITIKAS (Abipusis susirašinėjimas).—„Logos", 1938, XVIII, p. 1—53.

1913—1932 metų susirašinėjimas su S. Šalkauskiu. Paskelbta penkiolika Jakšto laiškų S. Šalkauskiui. Juose aptariama filosofijos, filosofijos istorijos, V. Solovjovo, J. Henės-Vronskio filosofijos reikšmė, nagrinėjamos estetikos, lietuviškų filosofijos terminų,

leidybinio darbo problemos. Keli laiškai visai trumpi. Reikšmingiausi Jakšto filosofinėms pažiūroms suprasti yra laiškai Nr. 2—6, 9—10, 12—13, 15. Priede pateikiamos Jakšto pastabos dėl S. Šalkauskio „Pagrindinių filosofijos terminų projekto". Laiškuose Nr. 2—3 — pastabos dėl „Draugijai" įteikto S. Šalkauskio straipsnio „Bažnyčia bei kultūra" kai kurių teiginių tikslumo. Kituose laiškuose keliama filosofijos ir teologijos tvirto pagrindimo problema, aiškinama, kad ją spręsti padedanti V. Solovjovo filosofija. Pritariama S. Šalkauskio sumanymui „sukatalikinti Solovjovą", tačiau manoma, jog būtų gerai atlikti ir priešingą darbą — susolovjovinti krikščioniškąją Vakarų filosofiją. Laikomasi nuomonės, kad tomizmo filosofija esanti netinkama XX a. katalikų Bažnyčiai ir kad naujausioji scholastika neturinti to bruožo, kuris būdingas Solovjovo visuminio žinojimo filosofijai. Solovjovo pažiūrų pirmtakė buvusi lenko J. Henės-Vronskio filosofija. Jo ir Solovjovo filosofinės sistemos — tai naujas krikščioniškosios filosofijos etapas. Tomo Akviniečio pažiūros geros turint galvoje teologijos dalykus, tačiau Henė-Vronskis ir Solovjovas ne vienu atveju yra pralenkę Tomą Akvinietį ir tikėjimo klausimais, dėl to jie gali būti vadinami ir teosofais. Scholastika nesanti absoliučios tiesos reiškėja. Laiške Nr. 13, rašytame 1920 m., A. Einšteino reliatyvistinės idėjos laikomos labai svarbiomis filosofijai — jos sukeliančios daugiau permainų, negu sukėlė M. Koperniko sistema; kosmologija darosi vis problemiškesnė. Laiške Nr. 15 kalbama apie S. Šalkauskio estetines pažiūras. Konstatuojama, kad meno kūrinys negali teikti daugiau grožio, negu jo yra gamtoje. Gamtos grožis esąs Dievo sukurtas grožis.

MANO UŽRAŠAI (DIENORAŠTIS, 1907—1920 m.), 278 p., *rankraštis.*

A. Dambrausko-Jakšto dienoraštis. Jo p. 100—117 užrašytos pastabos dėl pagrindinių filosofijos problemų, scholastinės filosofijos pobūdžio, dieviškosios kūrybos ir jos tikslo, katalikybės pobūdžio ir jos santykio su filosofija.

VUB, F1—D 1089.

Lit.: *Maceina A.* Jakšto filosofija // Naujoji romuva.— 1938.— Nr. 11, 13, 14; *Šalkauskis St.* Kun. A. Dambrauskas, mano mokytojas ir kritikas (Abipusis susirašinėjimas) // Logos.— 1938.— Nr. XVIII; *Kuraitis P.* Prel. Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas — filosofas ir teologas // Tiesos kelias.— 1939.— Nr. 9; *Leskauskaitė B.* Mokslinio pažinimo ir tikėjimo santykis A. Jakšto-Dambrausko filosofinėse pažiūrose // Problemos.— 1971.— Nr. 2; *Leskauskaitė B.* Aleksandro Dambrausko-Adomo Jakšto visuomeninės filosofinės pažiūros (filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacija).— 1975 (mašinraštis, Vilniaus universiteto biblioteka); *Šliogeris A.* Tomistinės ir V. Solovjovo idėjos A. Dambrausko-Jakšto filosofijoje // Problemos.— 1973.— Nr. 2; *Sverdiolas A.* Kultūros filosofija Lietuvoje.— V., 1983.

R. PLEČKAITIS

DAUSA Kazys, 1907.12.06 Kazimieravoje (Utenos r.), pedagogas, filosofas, visuomenės veikėjas. 1925 baigė Panevėžio gimnaziją.

1934 Kauno un-to Humanitarinių mokslų fakultete studijavo pedagogiką ir filosofiją, buvo išvykęs tobulintis į Vieną ir Berlyną. Baigęs Kauno un-tą, 1934—36 mokytojavo. 1936—40 dirbo Humanitarinių mokslų f-to vyr. asistentu Kauno ir Vilniaus un-tuose, dėstė pedagogikos ir filosofijos disciplinas: pedagogikos istoriją, dabartinės pedagogikos sroves, spec. kursus: jėgos filosofija dabartinėje pedagogikoje, asmenybės problema. Vadovavo filosofijos proseminarui Filosofijos sistemos katedroje. K. Dausa dalyvavo tautininkų, ypač jaunalietuvių, veikloje. 1929—30 redagavo tautininkų jaunimo žurnalą „Jaunoji karta", 1940 —„Vairą". Bendradarbiavo „Vaire", „Tautos mokykloje", „Akademike", „Jaunojoje kartoje". 1941 buvo represuotas.

K. Dausos filosofinis palikimas nedidelis (paskelbtas diplominis darbas ir keliolika straipsnių), bet nepriklausomos Lietuvos filosofijoje išsiskiria savo problematika ir metodologine orientacija. Jis buvo bene vienintelis filosofinės antropologijos atstovas Lietuvoje. I. Tamošaičio paveiktas Dausa susidomėjo vokiečių fenomenologo ir filosofinės antropologijos atstovo M. Šėlerio filosofinėmis pažiūromis. Jis daugiausia nagrinėjo filosofinės antropologijos problemas, bandė paaiškinti, ginti ir pateisinti Europos filosofijos posūkį nuo intelektualizmo prie iracionalizmo (gyvenimo filosofijos, filosofinės antropologijos, egzistencializmo). Šį posūkį laikė žingsniu į priekį, „suteikiančiu filosofijai jėgos ir perspektyvų". Tiesa, Dausa šiuo atžvilgiu nelabai buvo savarankiškas, daugiausia sekė M. Šėleriu. Neperžengdamas filosofinės antropologijos problematikos ir metodologinių pozicijų ribos, nagrinėjo asmenybės problemą, kai kuriuos filosofijos istorijos reiškinius (žmogaus koncepcijos raidą, Sokrato filosofiją ir kt.). Taip pat bandė vertinti kai kuriuos Lietuvos filosofinės minties reiškinius, konfrontuodamas su neoscholastiniu požiūriu (ginčijo V. Šilkarskio požiūrį į Sokratą, su A. Maceina polemizavo dėl S. Šalkauskio vietos kultūros filosofijoje).

MAKSO SCHELERIO FILOSOFINĖS ANTROPOLOGIJOS BRUOŽAI (diplominis darbas).—„Eranus", 1935, t. 3, p. 87—143.

Dalys: I. Bendriausias Makso Schelerio filosofijos charakteris, 89—96. II. Filosofinės antropologijos problema, 96—101. III. Žmogaus idėja istorijoje, 102—112. IV. Gamta ir dvasia, 112—120. V. Dvasios ir gamtos sferų santykiai, 120—131. VI. Asmuo, 131—134. VII. Žmogus ir Dievas, 134—139. Makso Schelerio raštai, 139—142 (nurodytos 33 pozicijos). Literatūra apie Scheleri, 142—143 (nurodyta 17 pozicijų).

Nagrinėjamos vokiečių filosofo M. Šėlerio (1874—1928), fenomenologijos ir filosofinės antropologijos atstovo, filosofinės pažiūros: metodologinės pozicijos, pagrindinė filosofinės antropologijos problematika, nuopelnai filosofinei antropologijai. Pabrėžiamas Šėlerio metodologinių pozicijų ryšys su gyvenimo filosofija,

iracionalistinių tendencijų derinimas su E. Huserlio fenomenologija. Teigiama, kad Šėleris pirmasis Huserlio fenomenologizmą pritaikė etikos, kultūros filosofijos ir religijos filosofijos sritims. Bandoma paaiškinti filosofijos posūkio į antropologinę problematiką priežastis ir aktualumą, apibūdinamos svarbiausios antropologijos problemos. Pagrindinė Šėlerio filosofijos problema laikoma žmogaus (antropologinė) problema. Sekdamas Šėleriu, autorius pateikia ir vertina filosofinę žmogaus sampratos raidą. Tipologiškai išskiriamos tokios žmogaus sampratos, kaip homo creatura (tradicinė krikščioniška samprata, kuri šių laikų filosofijai ir mokslui esanti nereikšminga), homo sapiens (racionalistinė, graikų ir naujųjų amžių filosofijos pažiūra, kurios yda esąs vienpusiškas žmogaus proto pervertinimas), homo faber (materialistinių, socialdarvinistinių, pozityvistinių ir kt. sampratų samplaika, tarp gyvulio ir žmogaus pastebinti tik laipsnio, o ne esmės skirtumus), homo morbus (A. Šopenhauerio, A. Bergsono, ypač gyvenimo filosofijos atstovų O. Špenglerio, L. Klago, G. E. Lesingo ir kt. koncepcijos, žmogaus protą laikančios liga, nelaime) ir homo atheista (N. Hartmano samprata, išaukštinanti žmogaus „savisąmonę", dvasią). Autoriaus manymu, Šėlerio žmogaus samprata nesutampa nė su viena iš aptartųjų. Šėlerio žmogaus koncepcijos specifiką lemiąs naujas, originalus požiūris į dvasią; kadangi Šėleris „būties formų vertę ir prasmę skiria nuo jų pajėgumo", tai ir dvasia esanti bejėgė, negalinti egzistuoti be gamtos, nes jėgą jai suteikianti gamta. Žmogaus dvasios jėgos šaltinis taip pat esąs kūnas. Pagrindinės dvasios savybės: „laisvė, objektų turėjimas, savisąmonė ir grynas aktualumas". Atkreipiamas dėmesys į kai kuriuos sunkumus, su kuriais susiduria Šėlerio filosofija, bet teigiama, kad ji padėjo išspręsti daugelį psichologijos, sociologijos problemų. Konstatuojama Šėlerio antropologijos įtaka egzistencializmui, ypač M. Heidegeriui. K. Dausa savo pozicijų atskirai neapibūdina (darbas yra aprašomojo pobūdžio), tačiau, atrodo, pritaria svarbiausioms Šėlerio koncepcijoms.

MAKSAS SCHELERIS.—„Vairas", 1933, Nr. 7—8, p. 381—385.

Aptariama pagrindinė M. Šėlerio filosofijos problematika, filosofijos sritys, kurias jis tyrinėjo; aiškinamas jo metodologinių pozicijų ryšys su gyvenimo filosofija ir fenomenologija, nuopelnai filosofijai. Konstatuojamas M. Šėlerio ir I. Tamošaičio „artimas dvasios giminingumas". Daugelis straipsnio teiginių ir vertinimų vėliau beveik pažodžiui buvo pakartoti K. Dausos diplominiame darbe „Makso Schelerio filosofinės antropologijos bruožai".

J. LINDĖ-DOBILAS.—„Vairas", 1935, Nr. 2, p. 156—162.

Aprašomi kai kurie J. Lindės-Dobilo pasaulėžiūros aspektai: jo požiūris į žmogų, mąstymo bruožai, asmenybės ir tautos, žmonijos santykio samprata. Straipsnyje remiamasi daugiausia asmeniniais įspūdžiais, prisiminimais.

GRAIKIŠKASIS ŽMOGUS.—„Vairas", 1935, Nr. 12, p. 465—468.

Supažindinama su Berlyno un-to prof. Vernerio Jagerio veikalo „Paideia" (Paideia. Die Formung des griechischen Menschen, von Werner Jager. I. Band. S. 513. Berlin und Leipzig, 1934) pagrindinėmis idėjomis. Veikalas teigiamai vertinamas dėl to, kad jame atskleista antikinių laikų žmogaus samprata ir parodyta, kaip formavosi žmogus, taip pat dėl „graikiškojo žmogaus priartinimo mūsų laiko žmogui".

SOKRATO GYNIMASIS TEISME IR KRITONAS.—„Vairas", 1936, Nr. 2, p. 141—147.

Straipsnis parašytas išleidus lietuvių kalba Platono dialogus (Platonas. Sokrato gynimasis teisme ir Kritonas. Iš graikų kalbos vertė Antanas Smetona. Kaunas, 1935. Šv. M-jos Knygų Leidimo Komisijos Leidinys N. 467). Trumpai apibūdinama Sokrato filosofinė problematika, polemizuojama su knygos įvadą ir komentarus parašiusio V. Šilkarskio vertinimais. Teigiama, kad Sokrato filosofija buvusi graikų filosofijos raidos posūkis, reiškęs perėjimą nuo išorinio pasaulio nagrinėjimo į žmogaus problematiką. V. Šilkarskio studijai „Sokratas ir jo „Evangelija"" iškeliami šie priekaištai: 1) studijoje Sokratas ne tiek siejamas su graikų pasauliu, kiek su Kristumi ir jo evangelija; 2) svarstant tiesos problemą, sielos nemirtingumo ir kitus klausimus, Sokratas per daug sukrikščioninamas, taip pat diskutuojamas Sokrato racionalizmo vertinimas. Nors Sokrato filosofijos racionalizmas ir siejamas su „mistiškai religiškuoju elementu", vis dėlto, K. Dausos manymu, Sokratas esąs racionalistas.

FILOSOFINĖJ ANTROPOLOGIJOJ PASIŽVALGIUS.—„Vairas", 1936, Nr. 10, p. 125—137.

Sekdamas M. Šėlerio schematiškai apžvelgiamomis senesnės ir naujausios filosofinės antropologijos koncepcijomis, K. Dausa pagrindinėmis laiko šias (vartojama Šėlerio terminologija): homo creatura ir homo sapiens (jos abi vadinamos „klasiškuoju" žmogaus supratimu), homo faber ir homo morbus („negatyvinis" supratimas, atsiremiantis į intuityvistinę filosofijos raidos tendenciją) ir homo atheista (N. Hartmano požiūris). Išsamiau aprašoma Šėlerio antropologinė koncepcija, ji ankstesnėms nepriskiriama. Straipsnyje daugiausia kartojami diplominio darbo „Makso Schelerio filosofinės antropologijos bruožai" vertinimai ir mintys.

ASMENYBĖS KLAUSIMU.—„Akademikas", 1936, Nr. 15, p. 304—310.

Remiantis gyvenimo filosofijos ir ypač egzistencializmo metodologiniais principais, aptariama asmenybės problema. Neigiamai vertinami ankstesnės filosofijos bandymai spręsti šią problemą, nes jos bendrieji teoriniai principai esą schematizuoja žmogų, atitrūksta nuo gyvos asmenybės. Trumpai supažindinama su S. Kierkegoro, F. Nyčės, A. Bergsono, M. Šėlerio, M. Heidegerio pažiūromis į asmenybės problemą.

GRAIKIŠKOJO ŽMOGAUS FORMAVIMAS.—„Tautos mokykla", 1936, Nr. 19, p. 448—450.

Populiariai dėstoma senovės graikų kultūros žmogaus samprata, kuri esą jungusi žemiškumą ir dvasiškumą, realizmą ir heroizmą. Minimos Platono ir Aristotelio pažiūros šiuo klausimu.

GEOPOLITIKA MOKYKLOJE.—„Tautos mokykla", 1936, Nr. 23, p. 554—557.

Trumpai apžvelgiama geopolitikos raida, apgailestaujama, kad Lietuvoje geopolitika beveik nežinoma, rekomenduojama pradėti rengtis ją dėstyti mokyklose. Pritariama K. Pakšto antropologiniams tyrinėjimams ir idėjoms.

ASMENYBĖS AKTYVIŠKAJAME IDEALIZME.—„Akademikas", 1937, Nr. 17—18, p. 357—359.

Vertinamos klasikinio ir dabarties idealizmo asmenybės koncepcijos. Pirmasis (vadinamasis „teoriškasis" arba „pasyviškasis") idealizmas vertinamas neigiamai dėl dualizmo, perdėto racionalistinio schematizmo. Antrasis (vadinamasis „aktyviškasis idealizmas" arba „heroiškasis realizmas") laikomas pranašesniu, jis priartėjąs prie konkretaus žmogaus, „tikrovę juntančio žmogaus" egzistencijos. „Aktyviškasis" idealizmas siejamas daugiausia su S. Kierkegoro ir M. Heidegerio koncepcijomis. Jomis remiantis svarstomos individo ir asmens, asmenybės ir vertybių santykio problemos.

Minėtos idėjos ir koncepcijos išdėstytos dar šiuose K. Dausos straipsniuose: Tarp idealizmo ir realizmo (Dausos paskaitos, skaitytos mokytojams Kaune, š. m. balandžio 15 d., santrauka).—„Tautos mokykla", 1936, Nr. 8, p. 181—185; Aktinga asmenybė (Dausos paskaitos, skaitytos š. m. birželio 1 d. L. M. S-gos Utenos kongreso dalyviams, santrauka).—„Tautos mokykla", 1936, Nr. 11, p. 253—257.

PRIV. DOC. A. MACEINA. KULTŪROS FILOSOFIJOS ĮVADAS. 225 p. V. D. universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto leidinys. Kaunas, 1936 metai.—„Vairas", 1937, Nr. 2, p. 224—228.

A. Maceinos veikalo recenzija. Teigiama, kad Maceinos koncepcija iš esmės sutampanti su S. Šalkauskio koncepcija. Daugiausia polemizuojama dėl Šalkauskio vietos tarp Lietuvos kultūros filosofijos kūrėjų ir jo vaidmens. Laikomasi nuomonės, kad Šalkauskio vaidmuo pervertintas, nes jo kultūros filosofijos koncepcija nesanti originali ir, palyginti su naujausiomis koncepcijomis (pvz., M. Šelerio būties laipsnių problemos sprendimas, prometėjizmo idėjos ir kt.), yra pasenusi, kritikuotina dėl to, kad pereina į teologijos sritį, atvirai remiasi apreiškimu.

A. POŠKA

DIELININKAITIS Pranas, 1902.05.05 Juškuose (Vilkaviškio r.) — 1942.04.06 Šiauliuose, katalikų sociologas, visuomenės veikėjas.

1924 baigė Marijampolės mokytojų seminariją, 1928 Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te studijavo filosofiją ir pedagogiką. 1933 Paryžiaus un-te apgynė filosofijos daktaro disertaciją „L'Etat et l'Ecole" („Valstybė ir mokykla"), kurioje nagrinėjo valstybės, auklėjimo ir mokyklinės laisvės problemas. Nuo 1933 dėstė socialinės filosofijos ir pedagogikos kursus Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te. 1940 suimtas, nuteistas, bet, prasidėjus karui, iš Kauno IX forto išlaisvintas. Nuo 1941 — Kauno un-to Filosofijos f-to sociologijos docentas ir katedros vedėjas. Socialinės filosofijos veikalai skirti daugiausia valstybės ir kitų visuomenės institucijų ir struktūrų santykiams nagrinėti. Jų metodologinį pagrindą sudarė tradicinė katalikybės socialinės filosofijos doktrina, kuri socialinių problemų sprendimo pagrindu laiko dorovinį tobulėjimą. Iš kitų Lietuvos katalikų socialinės filosofijos atstovų išsiskyrė tuo, kad labiau domėjosi korporacine santvarka ir ją tyrinėjo.

SOCIALINĖ KORPORATYVINĖ SANTVARKA ŠVEICARIJOJ.—„Židinys", 1933, Nr. 8—9, p. 203—206.

Aprašoma, kaip Šveicarijoje formavosi korporacinė santvarka, pažymimi jos privalumai. Korporacija laikoma socialinių, tarp jų klasinių konfliktų reguliavimo ir sprendimo forma.

KORPORATYVINĖ SANTVARKA ORGANIŠKOJE VALSTYBĖJE.—„Naujoji romuva", 1936, Nr. 14, p. 318—319; Nr. 15—16, p. 344—345; Nr. 17, p. 372—375; Nr. 18, p. 397—399.

Dalys: Atomistinis ir mechanistinis visuomenės ir valstybės supratimas, 318. Organiškas visuomenės ir valstybės supratimas, 318—319. Keli istoriniai korporacijos bruožai, 344—345. Korporatyvinės minties ir korporatyvinės santvarkos pasireiškimai mūsų laikais, 345, 372—375. Draugijinis korporatizmas kaip viena organiškumo išraiškų socialinėje ekonominėje srityje, 397—399.

Svarstomi korporacinės visuomenės ir valstybės doktrinos pranašumai, palyginti su individualistinio liberalizmo doktrina. Teigiama, kad individualistinio liberalizmo doktrina įsigalėjusi po Prancūzijos didžiosios revoliucijos, kuri panaikino korporacijas, iki kraštutinumo iškėlė individo veikimą ir sukūrė atomistinę visuomenės ir valstybės sampratą. Ši doktrina teigianti, kad politinę visuomenę sudaro tik du elementai: individas ir valstybė. Tuo tarpu organiškoji valstybės samprata atsižvelgia į tai, kad tarp individo ir valstybės yra tokie būtini visuomenės junginiai, kaip šeima, valsčius, religinė konfesija ir profesija. Korporacinė santvarka pranašesnė tuo, kad ji atitinkanti organiškosios valstybės struktūrą. Dėstoma korporatyvizmo istorija nuo senovės Romos ir Bizantijos laikų. Teigiama, kad korporacijos klestėjusios viduramžiais. Aprašomas korporacijų atgimimas XX a. Italijoje, Šveicarijoje, Austrijoje, Portugalijoje ir kitur. Skiriami du korporatyvizmo tipai: etatistinis ir draugijinis. Pažymima, kad korporacinės santvarkos įvedimas neprieštarauja demokratijos prin-

cipams, iš esmės šalina klasių kovą ir padeda įsigalėti socialinei taikai.

KORPORACINĖ SANTVARKA. Jos supratimas, bandymai realizuoti ir du pagrindiniai tipai.— Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, 1936, t. II. K., 1937, p. 336—359.

Dalys: I. Keli istoriniai korporacijų momentai, 336—339. II. Reakcija prieš liberalizmą ir korporacinės minties atgimimas, 339—341. III. Praktinės korporacinės santvarkos pasireiškimas mūsų laikais, 341—353. IV. Etatistinis ir draugijinis korporatizmas, 354—358.

Sutrumpintas ir naujai suredaguotas straipsnis „Korporatyvinė santvarka organiškoje valstybėje", paskelbtas „Naujojoje romuvoje".

VALSTYBĖ, AUKLĖJIMAS IR MOKYKLINĖ LAISVĖ.—„Lietuvos mokykla", 1937, Nr. 2, p. 85—90; Nr. 3, p. 165—170; Nr. 4, p. 245—252; Nr. 5, p. 325—333.

Dalys: Auklėjimo reikšmės klausimas. Spontaniškas ir organizuotas auklėjimas. Auklėjimo ryšys su pasaulėžiūra ir visuomenės struktūra, 85—90. Keli valstybės ir auklėjimo santykiavimo tipai. I. Mokyklinio monopolio sistema, 165—170. II. Mokyklinės laisvės sistema be valstybės pagalbos, 245—252. III. Mokyklinės laisvės sistema su valstybės pagalba, 325—333.

Nagrinėjama valstybės ir mokyklinio auklėjimo santykio problema. Kadangi kiekviena visuomenė susikuria tam tikrą žmogaus idealą, tai valstybė nėra abejinga mokyklinei sistemai ir auklėjimo reikalams. Skiriami trys būdingesni mokyklinės sistemos tipai: monopolio sistema, mokyklinės laisvės sistema, kai laisvė įgyvendinama vien privačios iniciatyvos pastangomis, ir mokyklinės laisvės sistema, kai prie laisvės principo realizavimo šalia privačios iniciatyvos prisideda ir valstybė. Pastarasis tipas laikomas pozityviausiu ir vadinamas sintetiniu mokyklinės organizacijos klausimo išsprendimu. Monopolis auklėjimo srityje reiškia, kad auklėjimo teisė patikėta tik valstybei arba kuriai nors privilegijuotai organizacijai. Šios sistemos pagrindėjais laikomi Aristotelis ir Platonas. Ji yra nesuderinama su pasaulėžiūriniu neutralumu. Mokyklinės laisvės sistema vadinama tokia sistema, kuri leidžia kurtis ir gyvuoti privačioms mokykloms. Tai demokratinis pasaulėžiūrinės įvairovės pripažinimas. Pranašesniu už pasyvų „valstybės neutralumą" laikomas aktyvus „valstybės neutralumas", kuris pasireiškia vienoda parama, teikiama mokyklai nepaisant pasaulėžiūrinio ir tautinio pobūdžio skirtumų. Sintetinio mokyklinės organizacijos klausimo išsprendimo pavyzdžiu laikoma Belgijos mokyklinė sistema, ji gana plačiai aprašoma straipsnyje.

PIJUS XI IR SOCIALINĖ KATALIKŲ DOKTRINA.— Pijus XI. Aktualieji katalikų gyvenimo ir pasaulėžiūros klausimai pagal Pijaus XI gyvenimo ir jo raštų mokslą. Marijampolė, 1937, p. 176—215.

Dalys: I. Katalikų socialinės doktrinos klausimas. XIX am-

žiaus socialinio ekonominio gyvenimo didieji pasikeitimai. Ekonominio liberalizmo įtaka, 176—180. II. Reformistinio socialinio katalikų sąjūdžio plėtotė įvairiuose kraštuose, 180—184. III. Rerum Novarum enciklika, 184—193. IV. Pijaus XI indėlis į socialinę katalikų doktriną, 194—215.

Nagrinėjama katalikybės socialinės doktrinos raida XIX a. pabaigoje ir XX a. Svarbiausiomis šios doktrinos gairėmis laikomos Leono XIII enciklika „Rerum novarum" ir Pijaus XI enciklika „Quadragesimo anno". Atpasakojamos pagrindinės enciklikų idėjos. Teigiama, kad Pijaus XI socialinė doktrina pratęsia ir papildo Leono XIII koncepciją. Katalikybės socialinės doktrinos privalumu laikoma tai, kad ji ekonominę diktatūrą ir socialinius konfliktus šalina remdamasi socialinio teisingumo, socialinės meilės ir dorovės dėsniais.

PASTARŲJŲ LAIKŲ BANDYMAI SOCIALINĮ KLAUSIMĄ SUŠVELNINTI.—„Židinys", 1938, Nr. 2, p. 182—188; Nr. 3, p. 321—334.

Dalys: Kas yra socialinis klausimas? 182—183. Šeiminis atlyginimas ir šeiminiai priedai, 183—188. Dalyvavimas įmonės pelne, 321—325. Dalyvavimas įmonių vadovavime, 326—328. Darbo akcionariatas, 328—334.

Socialinis klausimas apibrėžiamas kaip visuma materialinių ir moralinių sunkumų, kylančių visuomenėje dėl to, kad egzistuoja socialinės klasės ir esama skurdo, taip pat kaip visuma priemonių, kuriomis tuos sunkumus galima pašalinti ar bent sušvelninti. Socialinio klausimo branduolį sudaro darbininkų klausimas. Aprašomos naujausios priemonės, kuriomis siekiama spręsti socialinį klausimą: darbininkų atlyginimo didinimo būdai atsižvelgiant į šeimos dydį, pelno dalies panaudojimas atlyginimams, darbininkų skatinimas prisidėti prie vadovavimo įmonėms, individualaus, kolektyvinio ir sindikatinio akcionariato plėtimas. Teigiama, kad nė vienas būdas nėra tobulas, tačiau iš dalies padeda švelninti socialinius konfliktus.

A. POŠKA

DONSKIS Izaokas, 1898 Kaune — 1938.12.20 Paryžiuje, filosofas, teisininkas. 1919—23 studijavo filosofiją Peterburgo ir Berlyno un-tuose. 1923 Berlyno un-tas suteikė jam filosofijos daktaro laipsnį už disertaciją „Atskirybės ir visuotinybės supratimas" („Der Individualbegriff und der Allgemeinbegriff"). 1931—33 Londono un-te studijavo tarptautinę teisę. Bendradarbiavo žurnale „Logos", „Židinyje", kai kuriuose leidiniuose. žydų kalba. I. Donskio filosofinis palikimas negausus, bet nepriklausomos Lietuvos filosofijoje išsiskiria tiek problematika, tiek metodologiniu pobūdžiu. Pagrindiniai straipsniai skirti erdvės ir laiko problemoms. Nagrinėjami laiko struktūros, sielos reiškinių erdvumo klausimai, Augustino laiko koncepcija. I. Donskis taip pat yra analizavęs A. Bergsono, Maimonido ir kt. pažiūras. Jis

pirmasis Lietuvos filosofinėje literatūroje aptarė neorealizmo koncepcijas. Nors Donskis kategoriškesnių sprendimų vengė, tačiau ir problematika, ir nagrinėjimo kryptis leidžia teigti, kad jo filosofinės pažiūros buvo artimos anglų (S. Aleksanderio, A. N. Vaithedo) neorealizmui.

PRAĖJUSIO LAIKO BŪTIES PROBLEMA.—„Logos", 1929, Nr. 1, p. 1—12.

Praeities būties problema svarstoma lyginant sveiko proto ir filosofijos požiūrius. Pabrėžiama, kad praeities būtį dabartyje pripažįstančios ir religija, ir teorinė fizika. Nagrinėdamas filosofinį požiūrį, autorius mini A. Bergsono, S. Aleksanderio, L. Karsavino, M. Šėlerio, N. Loskio koncepcijas, atmeta F. Nyčės amžino visų įvykių grįžimo koncepciją. Jis konstatuoja, kad minėtos filosofinės pozicijos prieštarauja sveiko proto pažiūrai, bet problemą laiko neišspręsta.

SIELOS REIŠKINIŲ ERDVUMO KLAUSIMU.—„Logos", 1930, Nr. 1, p. 89—103.

Sielos reiškinių erdvumo problema svarstoma psichinių reiškinių tįsumo ir jų lokalizacijos aspektais. Nagrinėjamos filosofinės pažiūros, neigiančios sielos erdvumą (Platonas, Aristotelis, viduramžių filosofija, R. Dekartas, N. Malbranšas, G. V. Leibnicas, I. Kantas, H. Rikertas, A. Bergsonas) ir teigiančios jį (Anaksagoras, Demokritas, Heraklitas, taip pat S. Aleksanderis, Č. Strongas, L. Karsavinas, M. Šlikas, M. Heidegeris). Pats autorius pripažįsta „pojūtinių suvokimų ir įsivaizdavimo elementų" tįsumą. Lokalizacijos klausimas laikomas neišspręstu.

LAIKO PAŽINIMO PROBLEMA ŠV. AUGUSTINO FILOSOFIJOJE.—„Logos", 1931, p. 79—88.

Dėstoma Augustino laiko samprata, pabrėžiama, kad Augustino filosofijoje gnoseologija griežtai neskiriama nuo ontologijos, o pažinimo problematika sudaranti tik vieną metafizikos aspektą. Konstatuojama Platono įtaka Augustino laiko sampratai, o kai kurių tos sampratos pėdsakų esą ir XX amžiaus koncepcijose.

BERGSON'O ĐOROS IR RELIGIJOS FILOSOFIJA.—„Logos", 1932, p. 51—75.

Remiantis A. Bergsono veikalu „Les deux sources de la morale et de la religion" („Du moralės ir religijos šaltiniai"), Paris, 1932, nagrinėjamos jo religinė ir etinė koncepcijos. Trumpai aptartos ankstesniuose A. Bergsono veikaluose keltos idėjos šiais klausimais, plačiau išdėstomos problemos, nagrinėjamos minėtame veikale. Pateikiamas kritiškas A. Bergsono idealistinių koncepcijų vertinimas.

MATERIJA IR ORGANIZMAS NAUJOSIOSE MOKSLO IR FILOSOFIJOS SROVĖSE.—„Židinys", 1933, Nr. 4, p. 352—362.

Svarstoma gyvo organizmo ir neorganinės gamtos skirtumo ir panašumo problema. Ryšium su tuo kritikuojamas ir atmetamas mechanistinis materializmas (autorius jį tapatina su materializmu apskritai) ir jam priešinama anglų filosofo A. N. Vaithedo kon-

cepcija, pripažįstanti visos fizinės realybės organišką neapibrėžtumą ir laisvę. Autorius šią koncepciją laiko kitu kraštutinumu, nors pripažįsta, kad ji labiau pagrįsta fizikos, biologijos ir kitų mokslų duomenimis.

A. POŠKA

DOVYDAITIS Pranas, 1886.12.02 Runkiuose (Marijampolės r.) — 1942.11.04 Sverdlovske, filosofas, visuomenės veikėjas. 1912 baigė Maskvos un-to Teisės f-tą, dar vienerius metus mokėsi Istorijos ir filologijos f-te. 1916—22 — Kauno gimnazijos direktorius. 1919 vieną mėnesį buvo Lietuvos vyriausybės ministras pirmininkas. 1922—40 — Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-to profesorius. Dėstė senovės ir viduramžių filosofijos istoriją, religijų istoriją, pedagogikos istoriją, pirmykštės visuomenės, graikų ir romėnų istoriją. Vadovavo Religijų istorijos katedrai. 1935 Teologijos ir filosofijos fakultetas už mokslo darbus suteikė jam filosofijos daktaro laipsnį.

1911 Kaune išleido katalikų žurnalo „Draugija" priedą moksleiviams „Ateitis" (redagavo iki 1915), 1913—14 redagavo „Viltį", 1918—24 įsteigė ir redagavo „Lietuvos mokyklą", 1920—40 — gamtos ir gretimų mokslų žurnalą „Kosmos", 1921—40 — filosofijos žurnalą „Logos", 1921—25 — moksleivių ateitininkių žurnalą „Naujoji vaidilutė", 1924—30 — teologijos žurnalą „Soter". 1934—40 vėl leido ir redagavo „Ateitį", 1939—40 — katalikų savaitraštį „Darbininkas". Būdamas Kauno un-to profesoriumi, dirbo ir mokslinį darbą, parašė per 100 įvairaus pobūdžio straipsnių. P. Dovydaičio mokslinių interesų sfera buvo plati. Ji apėmė filosofiją, filosofijos istoriją, gamtos filosofiją, religijos istoriją, etnologiją, kultūros istoriją, pedagogiką. Dovydaitis domėjosi naujomis mokslo pasaulio idėjomis. Tačiau tas įvairiapusiškas domėjimasis buvo kryptingas, atitiko jo filosofines pažiūras, kurios formavosi neoscholastinės filosofijos veikiamos.

Pagrindinis Dovydaičio tikslas buvo sukurti plačiai suprantamą krikščionišką pasaulėžiūrą, kuri integruotų visas žmogaus veiklos sferas. Siekdamas to tikslo, ieškojo visas šias sferas vienijančio dvasinio prado, kuris būtų ir pasaulio esmė, ir žmogaus gyvenimo tikslas, ir jo veiklos motyvas. Dovydaičio nuomone, gamtos problemas sprendžiamti gamtos filosofija, įvairios teleologinės kosmologijos ir biofilosofijos koncepcijos. Pastarosiomis ypač domėjosi. Remdamasis Tomu Akviniečiu ir Leono XIII enciklika „Aeterni patris", teistinės teleologijos požiūriu interpretavo gyvybės esmės, žmogaus kilmės, genetikos, organizmo vientisumo ir kt. problemas. Kovojo su darvinizmu ir propagavo neovitalizmą, populiarino gamtininkų teistų koncepcijas; savitai įrodinėjo neotomizmo tezę, kad mokslas ir tikėjimas iš principo yra suderinami, laikėsi nuomonės, jog gamtos mokslų atradimai patvirtins svarbiausius neotomistinės filosofijos teiginius. Dovydaitis pabrėždavo materializmo ir idealizmo konfrontaciją

filosofijos istorijoje, tačiau, kaip ir daugelis Lietuvos neotomistų, supaprastino materializmo sampratą, atvirai ir sąmoningai laikėsi idealistinės filosofijos, besiremiančios racionaliai grindžiama metafizika, pozicijų.

Savo socialinės filosofijos idėjas P. Dovydaitis rėmė neotomisto H. Pešo koncepcijomis, ypač krikščioniškojo solidarizmo teorija, priešino ją tiek individualizmą pateisinančioms teorijoms, tiek K. Markso socializmui. Socialinių problemų pamatu laikė moralę, todėl minėtas problemas siūlė spręsti auklėjimu. Daug dėmesio P. Dovydaitis skyrė religijos istorijos, religijos kilmės ir turinio aiškinimui. Tuo tikslu įsteigė ir pats redagavo religijotyros žurnalą „Soter".

TRYS PAMATINIAI KLAUSIMAI.—„Ateitis", 1911, Nr. 1, p. 6—26. *Pasirašyta:* „Ateitininkai".

Supažindinama su katalikiškos jaunimo organizacijos — ateitininkų pasaulėžiūriniais principais. Vadovaujantis šūkiu „Visa atnaujinti Kristuje!", keliami ateitininkų veiklos uždaviniai ideologinėje ir praktinio gyvenimo srityse: atgaivinti tikrąjį tikėjimą, propaguoti krikščionišką filosofiją, reliatyvistinei XX a. moralei priešpriešinti tvirtus dorovinius principus ir savo gyvenime jais vadovautis.

KRISTAUS PROBLEMA. K., 1914, 152 p. *Pirmoji publikacija:* Problema apie Kristų.—„Draugija", 1910, Nr. 42—43, p. 140—159; 1911, Nr. 50, p. 122—147; Nr. 53, p. 32—70; Nr. 59, p. 264—282; 1912, Nr. 62, p. 164—177; Nr. 64, p. 347—360; Nr. 66—67, p. 123—140.

Nagrinėjama Kristaus istoriškumo problema, aiškinamas krikščionybės doktrinų istorinis vaidmuo ir jų aktualumas naujaisiais laikais. Polemizuojama su B. Bauerio, F. Engelso, ypač K. Kautskio koncepcijomis. Teistiniu požiūriu vertinamas istorinis materializmas. Remiantis neotomistų D. Ž. Mersjė, M. Grabmano, K. Boimkerio ir kt. veikalais, nagrinėjama „krikščioniškos filosofijos" (scholastikos) metodologinė funkcija ir istorinis vaidmuo, tikėjimo ir žinojimo, filosofijos ir teologijos santykis, neoscholastinės filosofijos santykis su scholastine, pateikiama „moderniosios filosofijos" (B. Spinozos, I. Kanto ir kt.) neotomistinė kritika.

TIKĖJIMO ELEMENTAS ŽMOGAUS GYVENIME. ĮŽANGA Į KRIKŠČIONIŠKĄJĄ PASAULIOŽVALGĄ.—„Aušrinė", 1910, Nr. 6, p. 17—30.

Aptariamos dvi pagrindinės pasaulėžiūros: materialistinė ir idealistinė. Materializmas interpretuojamas supaprastintai. Idealizmas skirstomas į panteizmą ir teizmą. Teistiniu požiūriu kritikuojamas tiek materializmas, tiek panteizmas.

ŠIS TAS APIE DARVINIZMĄ IR P. AVIŽONIO PRINCIPUS.—„Draugija", 1910, Nr. 39, p. 209—230. *Pasirašyta:* Pr. D.

Polemizuojama su žinomu gamtotyrininku P. Avižoniu, 1909 „Lietuvos ūkininke" paskelbusiu seriją straipsnių, kuriuose buvo populiarinamas darvinizmas, svarstomos gyvybės, žmogaus kilmės ir kitos gamtotyros problemos. Remiantis katalikų tyrinėtojų, dar-

vinizmo priešininkų teiginiais, abejojama, kad žmogus galėjęs išsirutulioti iš bendrų jo ir beždžionių protėvių.

ŽINOJIMAS IR TIKĖJIMAS.—„Ateitis", 1912, Nr. 1, p. 41—45; Nr. 2, p. 65—72; Nr. 8, p. 324—333; Nr. 9, p. 379—389; Nr. 10, p. 419—425; Nr. 11—12, p. 481—508.

Dalys: 1. Objektyvizmas ir subjektyvizmas? 41—45, 65—72. 2. Jausmo dalykas ar proto aktas? 324—333, 379—389, 419—425, 481—508.

Gnoseologiniu aspektu nagrinėjami žinojimo ir tikėjimo santykiai. Objektyvizmo požiūriu kritikuojamas I. Kanto subjektyvizmas ir iš jo kylantis reliatyvizmas. Aptardamas tikėjimo sąvoką, autorius remiasi Tomu Akviniečiu ir polemizuoja su R. Bytautu. Daugiausia vietos skiriama religinio tikėjimo gnoseologiniam ir ypač psichologiniam aspektui. Ginama tomistinė tikėjimo kaip proto, o ne valios, akto koncepcija. Autoriaus pozicijos grindžiamos neotomisto J. Mausbacho idėjomis.

ŽMOGAUS IŠSIRUTULIOJIMAS IR PALEONTOLOGIJA. K., 1914, 24 p. *Pirmoji publikacija*: „Draugija", 1913, Nr. 77—78, p. 60—79; Nr. 82, p. 165—177.

Polemizuojama su P. Avižonio propaguota darvinistine žmogaus kilmės koncepcija. Žmogaus kilmės problema svarstoma remiantis paleontologijos duomenimis. Ginčijamas pitekantropo istoriškumo faktas, pitekantropas nelaikomas žmogaus protėviu. Aprašomi paleontologų ginčai dėl pitekantropo, neandertaliečio ir kitų radinių. Svarbiausias tikslas — paneigti, kad naujieji paleontologijos radiniai patvirtina mintį, jog žmogaus protėviai buvo beždžionės ar bendras jo ir beždžionių protėvis.

DĖL GYVULIŲ PROTO.—„„Vilties" mokslo ir literatūros priedas", 1914, Nr. 7, p. 214—224; Nr. 8, p. 225—244.

Svarstoma gyvulių proto problema, iškilusi psichologijoje. Nepritariama psichologų vartojamai „gyvulių proto" termino reikšmei, nes protas, kaip sugebėjimas kurti abstrakcijas, esąs būdingas tik žmogui.

ISTORIJOS FILOSOFIJA IR JOS PROBLEMOS.—„„Vilties" mokslo ir literatūros priedas", 1914, Nr. 9—10, p. 273—334.

Dalys: Istorijos filosofijos ir jos uždavinių apribojimas, 273—276. Mesiologinis istorijos supratimas, 276—284. Biologinis arba organinis istorijos supratimas, 284—286. Materialistinis istorijos supratimas, 286—299. Istorinė idėjų reikšmė, 299—309. Individualizmas ir kolektyvizmas, 309—312. Dievo Apvaizda istorijoje, 313—330.

Aprašoma istorijos filosofijos specifika ir uždaviniai ir nagrinėjamos pagrindinės istorijos filosofijos koncepcijos; jos skirstomos į deterministines ir metafizines. Deterministiniu laikomas mesiologinis istorijos supratimas, jam priskiriamos tos koncepcijos, kurios pripažįsta aplinkybių įtaką istorijos raidai. Aptariamos kon-

cepcijos, laikančios istorijos raidą priklausoma nuo fizinių ir geografinių aplinkybių (H. T. Baklis, Ž. E. Renanas ir kt.), taip pat rasinių ir etnologinių (Ž. A. Gobino, H. Tenas ir kt.), psichologinių (L. Gumplovičius ir kt.), biologinių (organinės teorijos, H. Spenseris) aplinkybių. Nagrinėjama ir materialistinė istorijos samprata (K. Marksas, F. Engelsas, K. Kautskis, E. Bernšteinas), ji apibūdinama kaip ekonominis materializmas ir taip pat laikoma determistine. Metafizinėmis istorijos filosofijos pažiūromis laikomos panteistinės ir teistinės teorijos. P. Dovydaitis gina teistinę istorijos sampratą ir ja remdamasis vertina visas kitas.

OTONAS WILLMANN'AS 1839.IV.24—1919.—„Lietuvos mokykla", 1919—1920, kn. 2, p. 203—222.

Dalys: Darbuotė, raštai, evoliucija, 203—209. Auklėjimo principai, 209—215. Idealizmo pasaulėžvalga ir jos istorija, 215—222.

Aprašomas žymaus neotomisto pedagogo ir filosofijos istoriko O. Vilmano gyvenimas, supažindinama su jo pedagoginėmis pažiūromis (remiantis veikalu „Didaktika"), nagrinėjamos filosofinės pažiūros ir trumpai atpasakojamas pagrindinio filosofinio veikalo „Idealizmo istorija" turinys.

ERNESTAS HAECKELIS IR APLINK JĮ. KELI JO GYVENIMO BRUOŽAI, GAMTOTYROS IR KITI DARBAI IR PALYDĖJIMAS NUMIRUS.—„Kosmos", 1920—1921, sąs. 2, p. 269—291.

Aprašomas žinomo darvinisto, metafizinio materializmo atstovo E. Hekelio gyvenimas ir mokslinė veikla. Pagrindines mokslininko gamtos filosofijos idėjas autorius aiškino neovitalizmo požiūriu ir jas vertino neigiamai.

FILOSOFIJOS KILMĖ, JOS SĄVOKA, DARBO SRITYS IR UŽDAVINIAI.—„Logos", 1921—1922, Nr. 1 ir 2, p. 1—7.

Straipsnį sudaro filosofijos propedeutikos kurso, kurį P. Dovydaitis dėstė Kauno gimnazijoje, išplėstas pirmas skyrius. Aptariama filosofijos termino ir filosofijos objekto raida, filosofijos ir specialiųjų mokslų santykis, pateikiama filosofijos disciplinų klasifikacija, aiškinamos I. Kanto, H. Spenserio, V. Vunto, V. Vindelbando, E. Huserlio, H. Rikerto, pragmatizmo pažiūros į filosofijos funkcijas. Filosofija apibrėžiama kaip universalus mokslas, nagrinėjantis bendrus kitų mokslų ir būties pagrindus. Pateikiama filosofijos disciplinų klasifikacija: 1) pagrindžiamoji filosofijos disciplinų grupė (gnoseologija, metafizika), 2) jungiamoji filosofijos disciplinų grupė, atbaigianti atskirus mokslus (gamtos, dvasios ir socialinė filosofija), 3) atbaigiamoji filosofijos disciplinų grupė (religijos filosofija).

AR ESAMA TAUTINĖS FILOSOFIJOS?—„Logos", 1921—1922, Nr. 1 ir 2, p. 27—40.

Dėstomos V. Vunto, A. Bergsono pažiūros, teigiančios, kad egzistuoja tautinė filosofija, ir J. Benrubio pažiūros, neigiančios filosofijos tautiškumą. Teigiama, kad lietuvių tauta dar turinti

susikurti savo filosofiją, kuriai reikia ne ieškoti naujų principų, o pasinaudoti jau seniai besivystančia „amžinąja filosofija" (philosophia perennis), nes ji labiausiai atitinka lietuvių tautos dvasią ir mąstymo būdą.

ROGERAS BAKONAS. 700 METŲ JO GIMIMO SUKAKTUVĖMS PAMINĖTI.—„Kosmos", 1922—1923, sąs. 1, p. 80—87.

Pripažįstami dideli viduramžių nuopelnai gamtotyrai, pateikiama viduramžių filosofo ir gamtos mokslininko R. Bekono biografija, aprašomi jo nuopelnai matematikai, optikai, chemijai, medicinai, geografijai, technikai.

OSKARO HERTVIGO DARVINIZMO KRITIKA.—„Kosmos", 1924, sąs. 2, p. 157—174.

Apžvelgiamos vokiečių biologo neovitalisto O. Hertvigo idėjos, parodoma, kaip evoliucionavo jo pažiūros: jis atsisakė E. Hekelio koncepcijų ir ėmė teleologiškai aiškinti gyvybės ir raidos problemas. Teleologiniu požiūriu kritikuojamas darvinizmas.

KAIP STOVI GYVIJOS EVOLIUCIJOS PROBLEMA ŠIŲ DIENŲ GEOLOGIJOJ IR PALEONTOLOGIJOJ. SENĄJĄ ŠIUO KLAUSIMU LITERATŪRĄ ATSIMINUS IR NAUJĄJĄ PAVARČIUS.—„Kosmos", 1924, sąs. 3, p. 243—271.

Remiantis kai kuriais geologų ir paleontologų veikalais, neotomistiškai aiškinama gyvybės evoliucija ir kritikuojama darvinistinė jos interpretacija.

NAUJIEJI ETNOLOGIJOS KELIAI IR KAI KURIE IŠDAVINIAI.—„Soter", 1924, I, p. 3—35.

Nusakomas etnologijos objektas, aprašomi pagrindiniai jos raidos etapai. Nagrinėjami evoliucionistinis ir istorinis etnologijos tyrimo metodai. Pastarasis, pripažįstantis lygiagrečius kultūros ciklus, priešinamas evoliucionistiniam kaip pasenusiam. Ypač neigiamai vertinamas materialistiškai suprantamas evoliucionizmas. Remiantis Vatikano etnologijos muziejaus įkūrėjo ir direktoriaus V. Šmito promonoteistine teorija, kritikuojamos E. Teiloro, L. Morgano ir F. Engelso pažiūros į pirmykštės visuomenės gyvenimą bei kultūrą.

KANTO SANTYKIAI SU GAMTOS IR GRETIMAISIAIS MOKSLAIS. Įvedamosios pastabos.—„Kosmos", 1925, sąs. 6, p. 317—320.

Įvadinis straipsnis serijai straipsnių, skirtų I. Kanto santykiui su gamtos mokslais nušviesti; straipsniai buvo išspausdinti tame pačiame „Kosmos" sąsiuvinyje. Apžvelgiama filosofinė gamtotyros tradicija (Aristotelis, R. Bekonas, Albertas Didysis, Leonardas da Vinčis, J. V. Gėtė ir I. Kantas), pažymimas I. Kanto gamtotyrinių interesų platumas ir aptariami šios srities veikalai.

KANTO KOSMOGONIJA BEI KOSMOLOGIJA TIKRUMOS, ISTORIJOS IR ŠIŲ DIENŲ MOKSLO ŠVIESOJ.—„Kosmos", 1925, sąs. 6, p. 366—394.

Nagrinėjama ir kritikuojama I. Kanto kosmogonijos hipotezė, aiškinamas jos santykis su kitomis kosmogonijos hipotezėmis. Vietoj Kanto kosmogonijos teorijos kritikos pateikiama astro-

nomo B. Kodačio kalba, pasakyta Kauno un-te minint Kanto 200 m. gimimo sukaktį.

ŠIŲ DIENŲ DORINĖS PROBLEMOS.—„Logos", 1925, Nr. 1, p. 26—31.

Studentiško konkursinio darbo „Giujo etikos kritika", parašyto 1910, įvadas. Teigiama, kad etikos problemų populiarumas aiškintinas moralės krize. Krizės priežastimi laikomas nutolimas nuo religijos, sekuliarizacijos procesas. Aptariami įvairūs pasiūlymai, kaip įveikti šią krizę (vienas iš tokių ir esąs prancūzų pozityvisto Ž. M. Giujo mėginimas moralę paremti mokslu).

ŠIŲ DIENŲ GAMTOS MOKSLO PROBLEMOS KATALIKIŠKOS PROGRAMOS ŠVIESOJ.—„Židinys", 1925, Nr. 2, p. 104—111.

Konstatuojama mokslo krizė. Svarbiausia jos prielaida laikoma tai, kad buvo sugriautas viduramžių pasaulėvaizdis ir gamta pradėta tyrinėti tik kaip materialus objektas. Teigiama, jog tikintis protas galėtų prisidėti prie tos krizės įveikimo išspręsdamas tris uždavinius, kuriuos Leonas XIII iškėlė enciklikoje „Aeterni patris": pažinti daiktų vidinę esmę, ištirti gamtos vientisumą jos įvairiopumo atžvilgiu ir nustatyti gamtoje idealius savitarpio giminystės santykius.

HUGO GROTIAUS PIRMTAKAI. PASVARSTYMAI TEMA: „KRIKŠČIONYBĖ, KARAS, TAUTŲ TEISĖ".—„Logos", 1926, Nr. 1, p. 107—119.

Įvertinami H. Grocijaus — pirmojo tarptautinės teisės sistemintojo — istoriniai nuopelnai. Tačiau, autoriaus nuomone, tautų teisės plėtojimosi pagrindas buvo krikščionybė, nes, būdama bendra religija, ji sukūrė ir žmonijos vienybės vaizdą. Apžvelgiamos Augustino ir Tomo Akviniečio pažiūros karo ir taikos klausimais. Jomis rėmėsi P. Vitoria, P. Siauregas ir G. Vaskvezas, turėję tiesioginės įtakos H. Grocijui.

GUYAU MORALĖS MOKSLO KRITIKA.—„Logos", 1926, Nr. 2, p. 224—249; Nr. 3, p. 308—332.

Dalys: I. Kokion mokyklon priskirtinas Guyau kaip filosofas ir moralistas? Guyau „išimtinai moksliškoji" moralė ir jo metodas, 224—227. II. Trumpas įkainojimas Guyau metafiziškų hipotezių kritikos pareigai pateisint, 227—230. III. Gyvybė kaip žadinančioji dorovingumo jėga ir jos korelatyvai, 230—249. IV. Guyau siūlomųjų pareigos ekvivalentų neganėtinumas, 308—317. V. Moralė be sankcijos, 317—323. Išvados, 323—332.

Supažindinama su pagrindinėmis prancūzų pozityvisto Ž. M. Giujo etinėmis idėjomis ir pateikiama teistinė jų kritika.

ETIMOLOGIJA IR SĄVOKA ŽODŽIO „RELIGIJA".—„Soter", 1926, III, p. 1—18.

Plačiai aprašoma „religijos" termino etimologija, reikšmių aiškinimo istorija, ginčai dėl skirtingų etimologijos aiškinimų, peržvelgiamos Augustino, Tomo Akviniečio, F. Suareso ir kitų nuomonės.

KRIKŠČIONYBĖ IR BUDIZMAS. PIRMASIS SUPAŽINDINIMAS SU ŠIĄJA PROBLEMA: KAIP JI KILO, PLĖTOJOSI IR KAIP JI ŠIANDIEN STOVI.—„Soter", 1926, III, p. 92—101; 1927, Nr. 1, p. 68—87.

Kultūros istorijos kontekste nagrinėjama budizmo kilmė ir turinys. Konstatuojama, kad Europoje imta domėtis budizmu, ir bandoma nustatyti jo populiarumo priežastis. Europoje budizmas išpopuliarėjęs dėl materialistinio-ateistinio savo doktrinos pobūdžio ir dėl Vakarų civilizacijos ydų (perdėtas technikos plėtojimasis, menkas dėmesys dvasiniam žmogaus gyvenimui).

ŠIŲ DIENŲ FILOSOFINĖS PASAULĖŽIŪROS KOVŲ LAUKAS.—„Židinys", 1926, Nr. 1—2, p. 24—34; Nr. 4, p. 213—219; Nr. 6—7, p. 389—396; Nr. 8—9, p. 24—35.

Dalys: A. Antimetafiziškos pasaulėžiūros, 24—34. B. Metafiziškos pasaulėžiūros, 213—219. C. Gyvybinė filosofija, 389—396. D. Moderniosios filosofijos chaosas ir jo priežastys, 24—35.

Straipsnis sudaro nebaigto didesnio veikalo „Idealizmo pasaulėžiūros laimėjimai šių dienų filosofijoj, moksle ir literatūroj' pirmąją dalį. Aptarus filosofijos genezę, konstatuojama, kad tarpusavyje kovoja įvairios filosofijos srovės ir kryptys, įvairios pasaulėžiūros, iš kurių išskiriamos kaip prieštaraujančios metafiziška ir antimetafiziška. Antimetafiziškai pasaulėžiūrai priskiriamas materializmas (D. Didro, P. A. Holbachas, Ž. O. Lametri, K. Fochtas, J. Molešotas, L. Biūchneris), natūralizmas (Č. Darvinas, K. Marksas, V. Džeimsas, A. Bergsonas), pozityvizmas (O. Kontas, D. S. Milis, H. Spenseris, E. Machas, R. Avenarijus), neokantizmas (H. Kohenas, P. Natorpas, H. Rikertas, V. Vindelbandas). Antimetafiziška pasaulėžiūra vertinama neigiamai, kaip nukrypimas nuo tikrojo filosofijos kelio. Metafizišką pasaulėžiūrą bandę kurti A. Šopenhaueris, E. Hartmanas, F. Nyčė, gyvenimo filosofijos atstovai (G. Zimelis, V. Diltėjus). Tie bandymai taip pat esą nepavykę. Moderniosios filosofijos krizės priežastimi laikomas naujaisiais amžiais prasidėjęs nukrypimas nuo tikrojo filosofijos kelio. Tikroji filosofija turinti būti idealizmo filosofija, kuri remtųsi racionaliai pagrįsta metafizika. Tokia esanti Aristotelio ir scholastikos metafizika.

ATSIGIMIMAS IR PAVELDĖJIMAS. PIRMASIS SUPAŽINDINIMAS SU ŠIAIS GYVYBINIAIS REIŠKINIAIS IR JUOS TYRINĖJANČIAIS BIOLOGINIAIS MOKSLAIS BEI JŲ NOMENKLATŪRA.—„Kosmos", 1927, Nr. 2—3, p. 49—83.

Apžvelgiama pagrindinė genetikos problematika, paveldimumo mechanizmas; aprašomi G. J. Mendelio ir kitų nuopelnai genetikai. Taip pat nagrinėjama gyventojų skaičiaus didėjimo ir eugenikos problema. Pateikiama teistinė nagrinėjamos problematikos interpretacija.

V. E. KETTELERIS — SOCIALINIS VYSKUPAS. 50 METŲ NUO JO MIRTIES PRAĖJUS.—„Krikščionis demokratas", 1927, Nr. 3—5, p. 171—188.

Aprašomi kai kurie Vestfalijos vyskupo V. E. Ketelerio (1811—1877) gyvenimo faktai ir socialinė programa. V. Keteleris laiko-

mas šių laikų katalikiškos socialinės programos kūrėju, popiežiaus Leono XIII pirmtaku. Nagrinėjama jo organiškos visuomenės koncepcija, valstybės samprata, socialinio klausimo sprendimas.

KRIKŠČIONIŠKO SOLIDARIZMO SOCIALEKONOMINĖ SISTEMA. H. PESCHO GYVENIMO KŪRINIŲ KELIAIS BRUOŽAIS PAMININT.—„Logos", 1927, Nr. 1, p. 83—91; „Židinys", 1927, Nr. 6, p. 369.

Nagrinėjama krikščioniškos socialinės doktrinos atstovo H. Pešo (1854—1926) socialinė koncepcija, išdėstyta 5 tomų veikale „Politinės ekonomijos vadovas" („Lehrbuch der Nationalökonomie"). H. Pešo socialinės koncepcijos pagrindas esąs krikščioniškasis solidarizmas, užimantis tarpinę padėtį tarp individualizmo ir socializmo ir jungiantis ekonominį gyvenimą su socialine etika. Krikščioniškojo solidarizmo principų įgyvendinimas priklausąs nuo krikščioniško visuomenės nusistatymo, dorovinio atsinaujinimo. P. Dovydaičio nuomone, įgyvendinus Lietuvoje krikščioniškojo solidarizmo idėją, būtų sušvelninti „socialiniai priešingumai".

IŠ GAMTOS MOKSLO ISTORIJOS PRIEŠ RENESANSĄ. ŠIŲMETINIŲ NEWTONO SUKAKTUVIŲ MINĖJIMO PROGA.—„Kosmos", 1927, Nr. 10—11, p. 283—412.

Straipsnis parašytas I. Niutono 200 metų mirties sukakčiai paminėti. Aptariami Platono, Aristotelio, Heraklito ir ypač vidurinių amžių scholastų ir teologų nuopelnai gamtos mokslams, supažindinama su viduramžių mokslo atradimais, aukštinama viduramžių scholastinė filosofija.

RELIGIJŲ LYGINIMAS SENIAU IR DABAR.—„Soter", 1927, Nr. 1, p. 17—49; Nr. 2, p. 117—145.

Dalys: 1. Senovė iki krikščionijos laikų, 18—28. 2. Nuo krikščionijos pradžių iki viduramžių, 28—41. 3. Viduriniai amžiai, 41—49. 4. Renesansas bei Reformacija, 117—125. 5. Racionalizmo ir agnosticizmo gadynė, 125—133. 6. XIX ir XX šimtmečio religijos mokslo pažanga, 133—145.

Aprašoma religijotyros istorija ir religijos koncepcijų raida, apibūdinamos įvairių filosofų pažiūros į religiją.

ORGANIZMO IR GYVYBĖS IDĖJA ŠIŲ DIENŲ BIOFILOSOFIJOJ (H. DRIESCH'O 60 METŲ AMŽIAUS SUKAKTUVIŲ PROGA, KAIP ĮVADA Į JO BIOFILOSOFIJĄ).—„Logos", 1928, Nr. 1, p. 85—112.

Dalys: I. Organizmo ir gyvybės sąvokų sumechanėjimas naujųjų laikų filosofijoj ir to pasėkos visoj pasaulėžiūroj, 85—91. II. Antimechanistinė kryptis šių dienų biofilosofijoj, 91—97. (Šios dvi dalys taip pat paskelbtos kaip darbo „Šių dienų filosofinės pasaulėžiūros kovų laukas" tęsinys „Židinyje", 1928, Nr. 8—9, p. 121—135.) III. Neovitalizmas, teleologija ir organizmo pilnaties tyrinėjimas šių dienų biologijoj, 97—112.

Nagrinėjamas dviejų organizmo koncepcijų — mechanistinės (pasiremiančios materializmu) ir vitalistinės santykis. Neovitalistinės

pažiūros šaltiniu laikoma Aristotelio gyvybės samprata, toliau išplėtota scholastinėje filosofijoje ir vėl atgaivinta naujųjų laikų biologų (H. Dryšo, J. Reinkės, O. Hertvigo ir kt.) veikaluose. Remdamasis neotomistinėmis pozicijomis, autorius kritikuoja naujųjų laikų filosofų (R. Dekarto, B. Spinozos, G. V. Leibnico) pažiūras į gyvybę.

ORGANIZMO IR GYVYBĖS SĄVOKA H. DRIESCH'O BIOFILOSOFIJOJ. H. DRIESCH'O 60 METŲ AMŽIAUS SUKAKTUVIŲ PROGA.—„Logos", 1928, Nr. 2, p. 169—178.

Aprašoma žymaus vokiečių neovitalizmo atstovo, Kelno ir Leipcigo un-to prof. H. Dryšo koncepcija, jos raida ir reikšmė bendrajai neovitalizmo problematikai.

APIE PRIEŠISTORINIO ŽMOGAUS RELIGIJOS PĖDSAKUS EUROPOJ.—„Soter", 1928, Nr. 1, p. 43—74; 1929, Nr. 1, p. 11—32.

Aprašomi paleolito, neolito ir vėlesnių laikų pirmykštės visuomenės žmonių religingumą liudijantys duomenys. Juos vertindamas autorius gina krikščionybės pažiūrą, kad pirmykščiams žmonėms buvusios būdingos didelio religingumo formos (monoteizmas ir pan.), iš esmės nesiskiriančios nuo vėlesnių laikų religijos formų.

KATALIKYBĖ IR MOKSLAS.—„Židinys", 1928, Nr. 8—9, p. 142—161.

Viešoji paskaita, skaityta Lietuvos universitete Teologijos ir filosofijos f-to kanoniško įkūrimo iškilmėse 1928 m. rugsėjo 12 d. Sekdamas neotomistine tradicija, autorius aptaria religijos ir mokslo santykį, pabrėžia jų harmoniją. Jis teigia, kad Bažnyčia ir dvasininkija turinčios didelių nuopelnų mokslui ir kultūrai. Supažindinama su universitetų, daugiausia katalikiškųjų, kūrimosi istorija.

DVEJOS SUKAKTUVĖS EUROPOS DVASIOS ISTORIJOJ, ARBA PRASMINGAS 529-JŲ METŲ SINCHRONIZMAS.—„Logos", 1929, Nr. 2, p. 161—165.

Paminimi 529 metai, kai buvo uždaryta graikų filosofijos mokykla — Platono akademijos tradicijų tęsėja ir Italijoje įkurtas pirmas benediktinų vienuolynas, tapęs vienuolynų pradžia. Svarstomos filosofijos mokyklos uždarymo priežastys, neoplatonizmo krizė, jo ryšys su pagonybe. Teigiama, jog krikščioniška filosofija turėjusi žalos dėl to, kad rėmėsi neoplatonizmu, o ne visa graikų filosofija. Pabrėžiamas benediktinų vienuolynų vaidmuo perrašinėjant senus rankraščius.

KULTŪRA, RELIGIJA IR MOKYKLA. K., 1930, 32 p. *Pirmoji publikacija:* Kultūros, religijos ir mokyklos santykių klausimu. Atviras laiškas mokytojams (joms) — pirmiausia mokytojams (joms) katalikams (kėms), o taip pat ir visiems (oms).—„Lietuvos mokykla", 1930, Nr. 14, p. 401—416.

Laiške pasisakoma prieš reikalavimus atskirti Bažnyčią nuo valstybės, o mokyklą — nuo religijos. Tokie reikalavimai buvo iškelti VI kultūros kongrese, posėdžiavusiame Kaune 1930 m. lapkričio 1 d. Remdamasis S. Šalkauskio kultūros teorija, P. Dovydaitis aptaria kultūros ir civilizacijos sąvokas. Religija greta

mokslo ir meno laikoma pagrindine struktūrine kultūros dalimi, todėl, atskyrus mokyklą nuo religijos, kartu pakertamos ir kultūros šaknys. Pasitelkęs pedagogikos ir etnografijos istorijos faktus, autorius įrodinėja, kad yra būtinas religinis auklėjimas.

ŠV. AUGUSTINO ASMENYBĖS MODERNUMAS IR JO FILOSOFIJOS AKTUALUMAS. TRUMPAS SUPAŽINDINIMAS SU ŠVENTOJO SIELOS ISTORIJA BEI JOS PROBLEMOMIS, SU JO FILOSOFIJOS IDĖJOMIS IR JŲ POVEIKIU IKI MŪSŲ LAIKŲ.—„Logos", 1930, Nr. 2, p. 145—186; 1931, Nr. 1, p. 33—78.

Dalys: 1. Mūsų laikų susidomėjimas šventuoju Augustinu ir to priežastys, 145—149. 2. Šv. Augustino sielos kovos gyvenimo prasmės beieškant, 149—159. 3. Augustino atsivertimo kai kurios problemos ir to įvykio nušvietimas psichologiniu atžvilgiu, 159—168. 4. Šv. Augustino filosofijos pagrindinės idėjos, 168—176, 33—71. A. Tiesos problema, 168—171. B. Dievo problema, 171—173. C. Pasaulio (gamtos) problema, 173—176. D. Sielos problema, 33—41. E. Doros problema, 42—54. F. Politikos problema, 54—69. G. Istorijos ir kultūros filosofijos problema, 69—71. 5. Augustino idėjų poveikis Vakarų dvasios istorijoj, 72—78.

Išplėsta ir šaltiniais papildyta paskaita, skaityta 1930 m. gruodžio 14 d. Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos ir filosofijos fakulteto surengtose iškilmėse Augustino mirties 1500 metų sukakčiai paminėti. Aptarta augustinizmo vieta scholastikoje, atpasakojami svarbiausi Augustino gyvenimo įvykiai, ypač jo perėjimo į katalikybę peripetijos. Daugiausia dėmesio skirta Augustino filosofijos išdėstymui: apžvelgiamos gnoseologijos, ontologijos, kosmologijos, psichologijos, etikos, politikos ir istorijos filosofijos pagrindinės idėjos, bandoma nustatyti jų genezę ir reikšmę scholastinei filosofijai. Augustinizmo atgimimas XX a. siejamas su nepaprasta Augustino asmenybe ir patraukliu jo filosofavimo būdu: filosofuojant dalyvauja ne tik protas, bet ir jausmai.

ŠIŲ DIENŲ MOKSLO PERSIORIENTAVIMAS KAI DĖL ŽMOGAUS DVASIOS PRIGIMTIES PRAEITY IR DABARTY.—„Soter", 1930, p. 1—18.

Straipsnio pagrindą sudaro paskaita, skaityta 1930 m. vasario 16 d. Lietuvos universitete jo įkūrimo aštuntųjų metinių proga. Kritiškai vertinamos visuomenės dvasinio gyvenimo evoliucijos koncepcijos, atsiremiančios į Č. Darvino evoliucijos teoriją. Plačiau aprašoma ir kritiškai vertinama L. Levi-Briulio pažiūra. Ginamas požiūris, kad pirmykščiam žmogui buvo būdingos aukštos dvasinio gyvenimo ir religingumo formos.

ISTORIJOS FILOSOFIJA IR JOS PROBLEMOS.—„Logos", 1932, p. 97—144.

Dalys: Istorijos, filosofijos ir istorijos filosofijos sąvokų apibrėžimas, 98—101. I. Istorijos filosofijos trumpa istorinė apžvalga, 102—144. Istorijos filosofijos elementai priešistorinių laikų galvosenoj, 102—111. Istorijos filosofijos elementai Rytų kūryboj, 112—117. Istorijos filosofija graikų kūryboj, 118—144.

Nebaigto didesnio veikalo pradžia.

Aptariamos istorijos, filosofijos ir istorijos filosofijos sąvokos ir trumpai aprašomos istorijos filosofijos idėjos pirmykštės visuomenės mitologijoje, senovės Rytų tautų epinėje kūryboje ir graikų filosofijoje. To paties pavadinimo straipsnyje („„Vilties" mokslo ir literatūros priedas", 1914, Nr. 9—10) šie klausimai nenagrinėjami.

IŠ MŪSŲ PASAULĖVAIZDŽIO ISTORIJOS NUO SENIAUSIŲ LAIKŲ IKI ŠIŲ DIENŲ.—„Kosmos", 1933, Nr. 7—12, p. 161—288.

Dalys: 1. Nuo seniausių laikų iki Koperniko, 161—266. II. Mikalojus Kopernikas, 267—288.

Veikalas parašytas kartu su S. Antanaičiu, A. Juška ir P. Slavėnu. Pirmąsias dvi dalis parašė P. Dovydaitis. Pirmojoje dalyje supažindinama su įvairių laikų pasaulėvaizdžiu: priešistorinės epochos, senovės kinų, indų, persų, egiptiečių, babiloniečių, graikų (Homeras, Heziodas, Talis, Anaksimandras, Anaksimenas, Ksenofanas, Empedoklis, Anaksagoras, Pitagoras, Platonas, Aristotelis, Demokritas, Epikūras, K. Ptolemėjas, Biblija), viduramžių (Origenas, Augustinas, arabai, Albertas Didysis, Tomas Akvinietis, Dantė, Ž. Buridanas, Oresmas) ir Renesanso (M. Kuzietis, Leonardas da Vinčis).

Antrojoje dalyje nagrinėjama M. Koperniko vieta pasaulėvaizdžio istorijoje, svarbiausi heliocentrinio pasaulėvaizdžio principai ir jų likimas po Koperniko mirties. Pateikiamos Koperniko priešininkų ir šalininkų nuomonės.

ŠIŲ LAIKŲ BIOLOGŲ PAŽIŪROS Į GYVYBĖS REIŠKINIUS (BIBLIOGRAFINĖS APŽVALGOS BRUOŽAI).—„Logos", 1933, p. 81—128; 1934, Nr. 2, p. 161—187; 1935, Nr. 1, p. 53—64; Nr. 2, p. 125—145; 1937, Nr. 1, p. 57—68.

Dalys: Mechanizmo įžengimas naujųjų laikų biofilosofijon, 82—85. Materialistinis mechanizmas 19-tojo šimtmečio biologijoj, 85—93. Ką parodė organizmų raidos mechanikos tyrinėjimas, 93—97. Mechanizmo susilpnėjimas ir antimechanizmo sustiprėjimas 20-jam dešimtmečiui prasidėjus, 97—105. Paskiausio laiko mechanistai ir antivitalistai filosofuose, biologuose ir... miniose, 105—128, 161—169. Nemechanistai ir įvairių krypčių vitalistai šių dienų biologuose, 170—187, 53—64. Psichovitalistai, 125—137. Kitų krypčių vitalistai ir antimechanistai, 137—145. Šių dienų biologijos kryptis nuo merizmo į holizmą, 57—59. Driesch'o paskutinieji veikalai ir jo kritikai, 59—68.

Aprašoma mechanicizmo ir vitalizmo atstovų tarpusavio kovos istorija. Pritariama neovitalizmui, jis derinamas su neoscholastine filosofija.

LYČIŲ KOVA DĖL PRIMATO ARBA APIE ANDROKRATIJOS IR GYNAIKOKRATIJOS RUNGTYNES PRAEITY IR DABARTY.—„Naujoji vaidilutė", 1933, Nr. 7, p. 257—284.

Apžvelgiama lyčių santykių istorija nuo pirmykštės visuomenės iki XX a. Aiškindamas lyčių santykių raidą, autorius teigia, kad

monogamija egzistavusi nuo pat visuomenės pradžios. Išaukštinama krikščionybės įtaka lyčių santykiams, neigiamai vertinami Renesanso, ypač socialistiniai lyčių santykių principai, skelbiama, kad artėja naujas matriarchatas. Lyčių santykių analogiją rodanti ir filosofijos raida: moterišką pradą atitinkąs platonizmas, o vyrišką — aristotelizmo (racionalistinė) tradicija.

MENDELIO UŽMIRŠIMAS, PRISIKĖLIMAS IR TRIUMFAS.—„Kosmos", 1935, Nr. 4—6, p. 77—108.

Aprašomas G. J. Mendelio genetinių idėjų likimas, mendelizmo plitimas ir raida, genetikos idėjų atsiradimas Lietuvoje.

ERICH WASMANN S. J. (1859—1931).—„Gamtos draugas", 1936, p. 130—146.

Aprašomas vokiečių zoologo, skruzdžių gyvenimo tyrinėtojo, žinomo antidarvinisto E. Vasmano gyvenimas ir pažiūros. Vertinama E. Vasmano kova su materializmu, jo pastangos interpretuoti evoliuciją teleologiniu požiūriu.

GAMTININKO KOPIMAS NUO KURMIO IKI KIKILIO. JONO REINKĖS (1849—1931) MIRTIES PENKMETINIŲ PROGA.—„Gamtos draugas", 1936, p. 165—176.

Aprašomas vokiečių botaniko neovitalisto J. Reinkės gyvenimas ir mokslinė veikla. Pozityviai vertinama tai, kad jis rėmėsi scholastine filosofija, kad gamtos filosofijoje laikėsi teistinių pozicijų.

ERAZMAS ROTERDAMIETIS. ŠIS TAS APIE JO GYVENIMĄ, VEIKLĄ IR PEDAGOGIKĄ.—„Lietuvos mokykla", 1936, Nr. 12, p. 737—742; 1937, Nr. 1, p. 10—16; Nr. 2, p. 91—103; Nr. 3, p. 171—182; Nr. 4, p. 253—274; Nr. 5, p. 334—341.

Aprašomas Erazmo Roterdamiečio gyvenimas, pasaulėžiūros prieštaravimai, supažindinama su pagrindinėmis pedagoginėmis idėjomis, aiškinami jo nuopelnai apskritai mokslui. Erazmo Roterdamiečio idėjiniai svyravimai, Bažnyčios kritika, taip pat svarbiausias veikalas „Pagiriamasis žodis kvailybei" vertinami nepalankiai. Roterdamiečiui priešinamas „tikras katalikas" Tomas Moras.
Pateikiama Erazmo Roterdamiečio darbų ir veikalų apie jį bibliografija.

PIERRE DUHAM (1861—1916). DIDŽIO MOKSLININKO NESULAUKTŲ SUKAKTUVIŲ PROGA.—„Gamtos draugas", 1937, p. 129—144.

Aprašomas žinomo prancūzų fiziko, filosofo ir mokslo istoriko P. Diuhamo gyvenimas, mokslinė veikla ir pasaulėžiūra. Mokslininkas ypač vertinamas dėl to, kad mėgino suderinti mokslą ir religiją, labai iškėlė viduramžių scholastikos nuopelnus mokslui.

KAS YRA VISATA: MAŠINA AR MINTIS. J. JEANS'O 60 METŲ AMŽIAUS SUKAKTIES PROGA.—„Kosmos", 1938, Nr. 1—3, p. 4—12.

Aprašomas anglų astrofiziko D. H. Džynso gyvenimas ir pažiūros. Jomis remiama nuomonė, kad ir fizikos raidoje tolstama nuo materialistinio pasaulėvaizdžio, pripažįstamas visatos ribotumas

ir laikinumas, teigiama, kad tikslusis mokslas taip pat įrodąs, jog egzistuoja visatos kūrėjas.

EDMUND HUSSERL (1859—1938).—„Logos", 1938, p. 187—190.

Nekrologas. E. Huserlis vertinamas kaip filosofas, gynęs metafizikos galimumą ir tuo būdu artėjęs prie philosophia perennis. Pateikiama E. Huserlio biografija, apžvelgiama pažiūrų raida, trumpai apibūdinamos filosofinės ir religinės jo pažiūros.

Lit.: *Balčius J.* P. Dovydaitis — M. Giujo moralės teorijos kritikas // Problemos.— 1976.— Nr. 2 (18); *Balčius J.* P. Dovydaitis — neotomistinės metodologijos grindėjas // Filosofija: praeitis ir dabartis.— V., 1981; *Balčius J.* P. Dovydaičio gamtamokslinės pažiūros // Problemos.— 1981.— Nr. 2 (26); *Balčius J.* P. Dovydaičio filosofinės ir visuomeninės pažiūros 1910—1940 (kandidatinė disertacija, mašinraštis).— 1986; *Girnius J.* P. Dovydaitis.— Chicago, 1975.

A. POŠKA

E

ERETAS Juozas, 1896.10.18 Bazelyje (Šveicarija) — 1984.03.19 Šveicarijoje, literatūros ir filosofijos istorikas, publicistas. 1918 baigė Fribūro un-tą ir įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Studijų metu susipažino su lietuvių studentais, padėjo redaguoti žurnalą „Litauen", parašė apžvalginio pobūdžio knygą apie Lietuvą („Lithauen in Vergangenheit", 1919); 1916—1918 dalyvavo Lietuvių informacijos biuro (Šveicarija) veikloje. 1919 apsigyveno Lietuvoje. 1922 priėmė Lietuvos pilietybę, 1919—20 — Lietuvos užsienio reikalų ministerijos Informacijos departamento direktorius, 1920— Eltos direktorius; 1922, atsisakęs pareigų ministerijoje, ėmėsi įvairiapusiškos visuomeninės veiklos, priklausė krikščionių demokratų frakcijai (1923—24 — II seimo atstovas). Nuo 1920 Aukštųjų kursų humanitarinių mokslų skyriuje dėstė vokiečių kalbą ir literatūrą, 1922 išrinktas Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-to ekstraordinariniu profesoriumi. Nuo 1922 — Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys. Redagavo tęstinius mokslo darbų leidinius „Athenaeum" (1930—38), „Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai" (1935—37), kelis periodinius leidinius. 1941 m. kovo mėn. grįžo į Šveicariją. Filosofinės J. Ereto pažiūros, fragmentiškai išdėstytos literatūros istorijos monografijose ir eseistinio pobūdžio vokiečių mistikų biografijose, artimos neoscholastikai, augustinizmui. Mistiką laikė svarbia religinės pasaulėžiūros dalimi, todėl daug dėmesio skyrė mistikos istorijai. Svarbiu veiksniu, galinčiu padėti spręsti opias XX a. dvasinio gyvenimo problemas, laikė modernizuotą katalikybę. Savo pažiūras apibūdino kaip krikščionišką humanizmą.

IŠ MISTIKOS ISTORIJOS. TRUMPA MISTIKOS ISTORIJOS APŽVALGA NUO PRIMITYVIŲJŲ TAUTŲ IKI ECKEHARTO, KAIP ĮŽANGA Į „VOKIEČIŲ MISTINĖS LITERATŪROS ISTORIJĄ VIDURINIAIS AMŽIAIS". K., 1928, 55 p. *Atspaudas iš:* „Soter", 1928, Nr. 2, p. 105—160.

Dalys: I. Nekrikščioniškoji mistika, 106—130. 1. Mistiniai pradai primityviųjų tautų religijose, 106—107. 2. Indų mistika ir arabų, 107—110. 3. Persų mistika, 110—115. 4. Graikų mistika, 115—120. 5. Neoplatonizmas, 120—129. II. Krikščioniškoji mistika, 130—160. 1. Naujojo Testamento krikščionybė ir jos mistiniai ele-

mentai, 130—133. 2. Graikų Bažnyčios mistika, 133—143. 3. Romos Bažnyčios mistika, 143—160.

Apžvelgiama mistikos raida, atskleidžiamas mistikos vaidmuo ir vieta įvairių šalių religijoje. Šiuo aspektu aptariamos Indijos, Persijos ir Arabijos religijos. Plačiau nagrinėjamos mistinės tendencijos senovės Graikijos kultūroje, jų raida nuo Platono iki neoplatonizmo, aiškinamas ankstyvosios krikščionybės mistikos ryšys su helenizmo kultūriniu palikimu. Analizuodamas scholastikos laikotarpį, autorius įrodinėja, kad mistika ir scholastika viena kitai padeda: scholastikos padedama mistika įgyjanti mokslinį pagrindą, o scholastika esanti paremta platonizmo pagrindais.

HEINRICHAS SEUSE IR ELSBIETA STAGEL. K., 1929, 65 p.

Nagrinėjamos vokiečių mistiko asketo H. Zoizės ir jo sekėjos E. Štagel idėjos. Greta istorinių ir biografinių faktų dėstomas požiūris į mistikos ir scholastikos santykį. Teigiama, kad tarp viduriniųjų amžių scholastikos ir mistikos nėra priešingumo, nes scholastika esanti „teologija platesne prasme", o mistika — jausminio ir praktinio pobūdžio jos išraiška. Mistinė filosofija kildinama iš neoplatonizmo. Trumpai apibūdinami kai kurių jos atstovų veikalai.

HEINRICH SEUSE (SUSO). JO GYVENIMO APRAŠYMAS IR JO MISTINĖS SPEKULIACIJOS TRAKTATAS „DAS BÜCHLI DER WAHRHEIT". K., 1929, 64 p.

Įvade ir komentaruose H. Zoizė apibūdinamas kaip praktinės mistikos propaguotojas.

MEISTER ECKEHARTAS IŠ HOCHHEIMO. GYVENIMAS—BYLA—MOKSLAS. K., 1930, 150 p.

Apžvelgiama viduramžių mistiko J. Ekharto veikla ir kūryba. Apibūdindamas Ekharto filosofiją, autorius remiasi daugiausia jo paties veikalų citatomis. Ekhartas vadinamas svarbiausiu mistikos teoretiku, tomistinės krypties atstovu; jo veikaluose ryškūs panteizmo elementai, dėl kurių jis buvęs katalikų Bažnyčios apkaltintas.

JONAS TAULERIS IŠ STRASBURGO. JO GYVENIMO APRAŠYMAS IR DEŠIMTS IŠVERSTŲ BEI KOMENTUOTŲ JO PAMOKSLŲ. K., 1930, 128 p.

Apžvelgiama mistinės literatūros atstovo J. Taulerio veikla, glaustai aptariama jo įtaka vėlesnio laikotarpio (baroko ir klasikos) mistikos sekėjams. Tauleris laikomas itin reikšminga figūra mistikos istorijoje. Teigiama, kad mistika buvusi Europos masto dvasinis judėjimas. Knygoje pateikti Taulerio pamokslų tekstai.

GOETHE IR SCHILERIS. MEDŽIAGA PALYGINAMAJAI CHARAKTERISTIKAI. K., 1932, 15 p.

Gretinamos J. V. Gėtės ir F. Šilerio pasaulėžiūros, lyginami asmenybės bruožai, charakteriai, aptariamas jų kūrybos pobūdis. Akcentuojami kai kurie prieštaraujantys krikščionybei Gėtės pa-

saulėžiūros momentai, jiems priešinamas palankus Šilerio požiūris į religiją.

JONAS WOLFGANGAS GOETHE. K., 1933, 263 p.

Analizuojami J. V. Gėtės gyvenimo, kūrybos ir pasaulėžiūros ypatumai. Priešingai kitiems biografams, išskiriantiems du Gėtės kūrybos periodus, bandoma pateikti koncepciją, artimą lenkų mokslininko T. Žilinskio tuo metu keltoms idėjoms. Pirmojoje dalyje aprašomas išsivadavimas iš rokoko pasaulėžiūros, J. G. Herderio įtaka, „grįžimo į gamtą" šūkio poveikis. Antrojoje dalyje, apimančioje klasicizmo periodą, akcentuojamas vokiečių idealizmo filosofijos poveikis, Vinkelmano estetikos įtaka. Teigiama, kad neohumanizmas „buvo pavojingas krikščionybei", nes iškėlė panteizmą. Trečiojoje dalyje įrodinėjama, kad Gėtė, supratęs klasicizmo ribotumus, „orientavosi į krikščionybę", pakeitė savo „mikrokosminį-antropocentristinį" pasaulį į „makrokosminį-teocentristinį". Ypač daug dėmesio knygoje skiriama idėjinių Gėtės kūrybos pozicijų ir krikščionybės santykiui nušviesti, stengiamasi įrodyti, kad grįžimas prie Dievo suteikęs jo talentui „genialumo šventumą".

FREDERIKAS OZANAMAS. K., 1934, 95 p.

Supažindinama su prancūzų katalikų mokslininko ir visuomenės veikėjo A. F. Ozanamo (1813—1853) gyvenimu, moksline veikla ir pažiūromis. Ozanamas laikomas popiežiaus Leono XIII enciklikose socialiniu klausimu keliamų idėjų pirmtaku.

KATALIKAI IR MOKSLAS. K., 1935, 288 p.

Dalys: I. Besiplėtojančios Bažnyčios laikotarpis, 3—13. A. Pirmieji krikščionybės amžiai, 3—8. B. Šv. Augustinas, 9—13. II. Belaiminančios Bažnyčios laikotarpis, 13—52. A. Priešscholastinis laikotarpis, 16—18. B. Ankstyvoji scholastika, 19—21. C. Scholastikos klestėjimas, 21—52. III. Besiginančios Bažnyčios laikotarpis, 53—107. A. Kova su Bažnyčia (15—16 šimtmečiai), 57—81. B. Kova su Apreiškimu (17—18 šimtmečiai), 81—107. IV. Atgimstančios Bažnyčios laikotarpis, 109—269. C. Kova su religingumu apskritai (19—20 šimtmečiai), 111—182. D. Kova su religingumu apskritai (20 šimtmetis), 183—269. Pabaiga, 270—276.

Nagrinėjamas tikėjimo ir mokslinio pažinimo santykis, šis santykis laikomas „pagrindine krikščionybės mokslo problema". Teigiama, kad iš esmės mokslas ir tikėjimas vienas kitam neprieštarauja. Šiuo požiūriu aptariama Bažnyčios įtaka įvairių istorinių laikotarpių filosofinės minties raidai ir mokslo įstaigų veiklai. Ypač daug dėmesio skiriama neoscholastikos raidos laikotarpiui, to laikotarpio filosofinėms koncepcijoms ir ideologinei Bažnyčios veiklai nušviesti. Nagrinėjama sudėtinga XX a. situacija. Liberalizmui ir rasizmui priešinama katalikiškoji pasaulėžiūra. Teigiama, kad žlungančią visuomenę galinti išgelbėti katalikiškoji

doktrina, įrodinėjama būtinybė ją modernizuoti ir sukonkretinti pasinaudojant „pozityviu moksliniu darbu", tikima katalikiškos filosofijos suklestėjimu.

FILOSOFIJA IR POEZIJA.—„Logos", 1924, Nr. 1, p. 68—79.

Nagrinėjamas filosofijos ir poezijos santykis. Pateikiama plati filosofijos istorijos apžvalga, teigiama, kad „nėra tokios poezijos formos, kuria nebūtų pasinaudoję filosofai savo idėjoms reikšti". Literatūros meninės išraiškos kalbą filosofija naudojanti mintims aiškiau ir įtaigiau perteikti.

ŠIS TAS APIE TAINE'Ą.—„Logos", 1927, Nr. 2, p. 137—163.

Straipsnyje, skirtame H. Teno 100-osioms gimimo metinėms, kritiškai analizuojama Teno estetinė koncepcija, išdėstyta jo „Meno filosofijoje". Aptariamos pagrindinės Teno idėjos, filosofinių pažiūrų raida, romantizmo įtaka. Taip pat nagrinėjama Teno koncepcijos struktūra. Pažymima, kad literatūros istorijos veikaluose Tenas vadovavosi tyrinėjimo metodu, pagrįstu psichologine teorija. Apibūdindamas Teną kaip meno istoriką ir kritiką, autorius detaliai aptaria jo grožio sampratą ir „Meno filosofijoje" pateiktą menų klasifikaciją. Pažymimas Teno požiūrių nenuoseklumas ir prieštaringumas. Peržvelgiama įvairių filosofų įtaka jo pažiūroms, nurodoma, kad daugelis jo teiginių buvo perimti iš kitų teoretikų, ir daroma išvada, jog „negalima jo laikyti originaliu kūrėju tos sistemos, kuri yra jo vardu „pakrikštyta"". Reziumuodamas Teno koncepcijos nagrinėjimą, autorius kaip labiausiai kritikuotinus Teno pažiūrų momentus pažymi metodo dogmatiškumą, „žmogaus individualinių potencijų neigimą" ir sociologizavimo tendencijas traktuojant meno reiškinius. Teigiamai vertinama Teno „aplinkos teorija" ir vaizdingas jo raštų stilius.

HIPPOLYTE'O TAINE'O FILOSOFINIŲ PAŽIŪRŲ SUSIDARYMO SVARBIAUSI BRUOŽAI JO GIMIMO 100-io METŲ (1828—1928) SUKAKTUVĖMS PAMINĖTI. K., 1928, 30 p. *Atspaudas iš:* „Logos", 1928, Nr. 1, p. 21—51.

Pateikiama išsami H. Teno biografija, išryškinami svarbiausi asmenybės ir pažiūrų bruožai. Detaliai aptariamos Teno filosofinės pažiūros.

HIPPOLYTE'O TAINE'O „MENO FILOSOFIJA". K., 1929. *Atspaudas iš:* „Logos", 1929, Nr. 1, p. 17—56.

Nagrinėjamos H. Teno „Meno filosofijos" sukūrimo aplinkybės, gana detaliai analizuojamas kiekvienas veikalo skyrius; daug kur kartojamos ankstesnių straipsnių mintys. Griežtai kritikuojama Teno „definicijos" teorija, teigiama, kad ji yra perimta iš metafizikos, taip pat pažymima G. V. F. Hėgelio estetikos įtaka H. Tenui.

LITERATŪROS NAGRINĖJIMO METODAI (KONSPEKTAS IR BIBLIOGRAFIJA PROF. DE MUNNYNCK'O STRAIPSNIO MINTIMS ILIUSTRUOTI).—„Logos", 1929, Nr. 2, p. 154—160.

Komentuojamas Fribūro un-to profesoriaus M. de Muninko straipsnis „Literatūros menas" (spausdinamas tame pačiame žurnalo numeryje). Aptariamas Muninko požiūris į literatūros mokslo objektą, peržvelgiama literatūros analizės metodų istorinė raida, apibūdinama tų metodų esmė.

QUID DE NOCTE? KELIAS IR ETAPAI Į ŠIŲ DIENŲ DVASIOS KRIZĘ.— Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, K., 1937, t. 2, p. 3—44.

Skiriami ir nagrinėjami keturi teocentrinės pasaulėžiūros žlugimo Europoje etapai: kova su scholastika (XIV—XV a.), kova su Bažnyčia (reformacija, XVI a.), kova su tradiciniu tikėjimu (deizmas, Prancūzijos revoliucijos idėjų poveikis, XVII—XVIII a.), kova su Dievu (pastangos pašalinti „iš Dievo sąvokos krikščioniškąjį turinį", XIX—XX a.). Teigiama, kad XX a. pradžioje kilusi reakcija prieš individualizmą, liberalizmą ir pozityvizmą savo ruožtu rodo teocentrinę pasaulėžiūrą pakeitusio antropocentrizmo krizę, kurios metu vėl aktualios tampa Dievo ir tikėjimo problemos.

M. LAURINKUS, G. VAITKŪNAS

F

FOLKAS Otonas (Volk Otto), 1892.07.13 Viutenberge — ?, matematikas, filosofas. 1918 baigė Miuncheno aukštąją technikos m-lą. Nuo 1920 — Miuncheno un-to filosofijos daktaras. 1920—23 — Miuncheno un-to asistentas ir privatdocentas. 1923—30 — Kauno un-to Matematikos ir gamtos fakulteto matematikos profesorius. Vienas pirmųjų lietuvių spaudoje svarstė filosofines matematikos problemas, matematiką siejo su religiniu pasaulėvaizdžiu.

MATEMATIKA IR PASAULĖŽIŪRA.—„Logos", 1924, Nr. 1, p. 64—67.

Apžvelgiama teorinė situacija matematikoje ryšium su loginių paradoksų atskleidimu aibių teorijoje ir didėjančia tikimybių teorijos įtaka matematikai ir apskritai pažinimui. Tikimybinėje pasaulio sampratoje ieškoma argumentų religiniams vaizdiniams pagrįsti. Tikimybės kaip priežasčių atskleidimo instrumento samprata derinama su laplasiškuoju vienareikšmiu determinizmu.

APIE MATEMATIŠKĄ PAŽINIMĄ.—„Logos", 1925, Nr. 2, p. 85—114.

Aptariamos logicizmo, intuicionizmo ir formalizmo koncepcijų siūlomos loginės priemonės loginiams paradoksams aibių teorijoje eliminuoti. Loginių paradoksų priežastys siejamos su netiksliu kvantorinių sąvokų „visi", „yra" vartojimu. Formuluojamos kai kurios semantinės prasmingų teiginių sudarymo taisyklės. Bandoma kritiškai vertinti B. Raselo loginių tipų teorijos metodologines galimybes išvengti paradoksų. Pasisakoma prieš bandymą šalinti paradoksus iš aibių teorijos kartu su kai kuriomis logikos požiūriu nepriekaištingomis matematikos tiesomis.

A. VAIŠVILA

G

GALVYDIS Juozas, 1896.11.16 Davainiuose (Zarasų r.) — 1982.01.03 Vilniuje, istorikas. 1931 baigė Kauno un-tą. 1928—33 — liberaliosios inteligentijos žurnalo „Kultūra" bendradarbis ir faktinis redaktorius. 1944 — Kauno un-to docentas. Ilgalaikis Vilniaus un-to TSRS ir Lietuvos TSR ir Visuotinės istorijos katedrų vedėjas. J. Galvydis daugiausia rašė filosofijos istorijos klausimais. 1931—33 „Kultūros" žurnale išspausdino seriją kompiliatyvaus pobūdžio straipsnių iš dialektinio ir istorinio materializmo; juose marksistinė filosofija buvo dėstoma su kai kuriomis scientizmo tendencijomis.

SENOVĖS MATERIALIZMAS.—„Kultūra", 1931, Nr. 9, p. 495—501.

Aptariama antikinės materialistinės minties raida nuo hilozoistų (Talio, Anaksimeno, Heraklito) iki Demokrito, Epikūro ir Lukrecijaus. Hilozoizmas (materijos sudvasinimas, sugyvinimas) laikomas perėjimo į materializmą etapu. Tikrojo materializmo pradžia siejama su Demokrito atomistine teorija. Teigiama, kad ši teorija turėjusi didelės įtakos „naujai Europos kultūrai".
Epikūro įnašu į atomizmo teoriją laikomi teiginiai, kad atomo formų įvairovė nėra begalinė, kad dideli ir maži atomai erdvėje juda vienodu greičiu ir susiduria tik nukrypę nuo statmenos judėjimo linijos. Kartu siekiama atgaivinti Epikūro hedonistinę etiką, pažymima, jog didžiausia vertybe Epikūras laikęs dvasinius malonumus. Dėstomos Epikūro pažiūros į religiją, pabrėžiama, kad jis ragino aplinkos reiškinius aiškinti gamtos savybėmis. Vertindamas Lukrecijaus teorinį palikimą, autorius akcentuoja materialistinę jo pažiūrą į žmonių visuomenės evoliuciją, nuosavybės, teisės, meno kilmę.

NAUJŲ LAIKŲ MATERIALIZMAS.—„Kultūra", 1931, Nr. 10, p. 557—564; Nr. 11, p. 625—634.

Naujųjų laikų materializmo atgimimas siejamas su XVI—XVII a. įsivyravusia praktiškumo ir tikrovės tyrinėjimo dvasia, kuri atsirado kartu su poslinkiais socialinėje bei ekonominėje visuomenės struktūroje. Aptariamos svarbiausios naujųjų laikų filosofijos atstovų F. Bekono, T. Hobso, Dž. Loko ir XVIII a. prancūzų švietėjų koncepcijos. F. Bekonas apibendrinęs to meto filoso-

finę mintį, kurios pagrindiniai bruožai esą priešinimasis autoritetui ir polinkis į praktinį gamtos pažinimą. Filosofijai ir mokslui Bekonas nurodęs naujus tikslus: pažinti gamtą ir jos jėgas pajungti žmogaus tarnybai. Filosofija turinti iš loginių abstrakcijų nusileisti į empirizmą ir tapti bendrąja mokslų metodologija. Materialistinę Bekono pažiūrų dvasią atskleidžianti ir jo idėja, kad tuos pačius pažinimo metodus reikia taikyti analizuojant tiek gamtos, tiek visuomenės reiškinius. Teigiama, jog Bekonas nebuvo nuoseklus materialistas. Aiškinamos to nenuoseklumo priežastys. T. Hobso filosofinės pažiūros traktuojamos kaip F. Bekono pažiūrų sisteminimas ir populiarinimas; akcentuojama Hobso koncepcija, teigianti matematinio metodo reikšmę tikrovės pažinimui. Dėstoma empiristinė Dž. Loko pažinimo teorija, pateikiama Loko suformuluotų įgimtų idėjų kritika, atskleidžiami jo materialistinės pozicijos nenuoseklumai. XVIII a. prancūzų materializmas vertinamas kaip mechanistinis. Svarbiausi jo bruožai esą šie: siekimas sisteminti žinias ir sukurti integralinę pasaulėžiūrą, antireligiškumas, idealistiškas visuomenės gyvenimo ir jo dėsnių aiškinimas, švietimo reikšmės visuomenės organizacijos pertvarkymui absoliutinimas ir kt.

FEUERBACHO FILOSOFIJA.—„Kultūra", 1932, Nr. 1, p. 24—29.

Teigiama, kad L. Fojerbacho materialistinės filosofijos atsiradimą nulėmusi Vokietijos buržuazinė revoliucija, padidėjęs domėjimasis praktiniais reikalais, gamtos mokslais. Supažindinama su pagrindinėmis Fojerbacho pažinimo teorijos idėjomis. Pati Fojerbacho pažinimo teorija laikoma vienu iš dialektinio materializmo šaltinių. Pritariama Fojerbacho pateiktai religijos kritikai, kartu nurodomi tos kritikos nenuoseklumai. Silpniausia Fojerbacho filosofijos dalis esanti jo pažiūra į visuomeninio proceso esmę.

HĖGELIO FILOSOFIJA.—„Kultūra", 1931, Nr. 12, p. 683—687.

Marksistiniu požiūriu interpretuojamos G. V. F. Hėgelio filosofijos, ypač jo dialektinio metodo, pagrindinės idėjos. Aiškinamos teorinės ir socialinės tų idėjų atsiradimo prielaidos. Pažymima, kad Hėgelio filosofijos esmė — dialektinis metodas. Atskleidžiamas dialektinio metodo turinys.

DIALEKTIŠKAI MATERIALISTINĖ PASAULĖŽIŪRA.—„Kultūra", 1931, Nr. 8, p. 424—429.

Dialektinis materializmas apibrėžiamas kaip pasaulėžiūra, susiformuojanti dialektiniu metodu apibendrinant įvairių mokslų duomenis. Dialektinio materializmo pamatą sudarą teiginiai, nusakantys materijos pirmumą sąmonės atžvilgiu ir visuotinį reiškinių saryšį, apibūdinantys prieštaravimus kaip vystymosi šaltinį, aiškinantys kitimų laipsniškumo ir šuolių santykį vystymosi procese. Plačiai aptariamas dialektinis materializmas kaip monistinė filo-

sofija, jos esmė ir funkcijos. Autoriaus nuomone, filosofija esanti mąstymo formų ir jų raidos teorija. Jos uždavinys — aiškinti mąstymo dėsnius, kurti vientisos pasaulėžiūros principus. Kultūros pažanga remiasi mokslu, o filosofijos pažanga esanti tariama, nes iš tikrųjų progresuoja tik specialūs mokslai.
Įspėjama dėl materializmo kaip metodologinio principo suvulgarinimo pavojaus. Pabrėžiama, kad dialektinis materializmas skiriasi nuo kitų istorinių materializmo formų, ypač mechanistinio materializmo.

VOLTAIRE (1694—1778).—„Kultūra", 1928, Nr. 10, p. 412—420.

Trumpas Voltero socialinių pažiūrų konspektas. Pabrėžiamas pragmatiškas Voltero požiūris į socialinį religijos vaidmenį, išryškinama jo idėja švietimo pagrindais pertvarkyti klasinę visuomenę, kad būtų labiau gerbiamos politinės asmens teisės. Atskleidžiamos istorinės ir socialinės priežastys, nulėmusios Voltero socialinių pažiūrų ribotumą.

APIE VALIOS LAISVĘ. GAMTOS IR VISUOMENĖS REIŠKINIŲ DĖSNINGUMAS IR VALIOS LAISVĖ.—„Kultūra", 1932, Nr. 10, p. 518—524; Nr. 11, p. 569—576.

Teigiama, kad visuomenės dėsniai yra tokie pat objektyvūs kaip ir gamtos. Tačiau visuomeninio gyvenimo dėsniai skiriasi nuo gamtos dėsnių statistiniu pobūdžiu: griežtai determinuoti galima ne atskirus socialinius reiškinius, o tik visuomeninių procesų kryptį. Kritikuojama teleologinė pasaulio samprata, pažymima, kad regimas tikslingumas gyvojoje gamtoje „yra ne kas kita, kaip priežastinio būtinumo dėsnio išreiškimas". Visuomeninio gyvenimo tikslingumas taip pat gali būti suprastas tik atskleidus visuomeninių tikslų priežastis. Todėl metodologiškai priežastingumas čia iškeliamas kaip mokslinio aiškinimo instrumentas. Patį priežastingumą autorius aiškina mechanistinio materializmo požiūriu, nepalikdamas jame vietos atsitiktinumui kaip objektyviam tikrovės egzistavimo būdui. Atsitiktinumas suprantamas kaip priežasčių nežinojimas. Pasisakoma prieš absoliutų laisvės ir būtinumo supriešinimą. Laisvas pasirinkimas priklausąs nuo būtinumo supratimo. Valios laisvė apibrėžiama kaip suvoktas būtinumas.
Visuomeninių reiškinių dėsningumo pripažinimas vertinamas ne tik kaip sąlyga, lemianti visuomenės mokslų raidą, bet ir kaip priemonė, padedanti moksliškai ir planingai pertvarkyti kapitalistinę visuomenę į socialistinę.

ŽODIS JAUNIESIEMS. KELETAS MINČIŲ PASAULĖŽIŪROS KLAUSIMU.—„Kultūra", 1939, Nr. 2, p. 104—108; Nr. 3, p. 162—167.

Skiriami du pasaulėžiūros susiformavimo būdai: 1) pasyvus, tradicinis, dogmatinis ir 2) aktyvus, savarankiškas, kritiškas. Šiuo aspektu pasaulėžiūra skirstoma į konservatyvią ir kūrybinę. Struktūriniais pasaulėžiūros elementais laikomi mokslinis žinojimas, tikėjimas idealais, jausmai, dorovė ir sąžinė. Pasaulėžiūra esanti

atviras nesibaigiantis procesas. Apžvelgiama asmenybės ir pasaulėžiūros santykio istorinė raida.

KAROLIUI MARKSUI PAMINĖTI.—„Kultūra", 1933, Nr. 4, p. 210—219.

Pateikiama K. Markso politinės ekonomijos teiginių santrauka. Aiškinamas Markso požiūris į klases, tokias kategorijas, kaip klasių kova, prekė. Moksliškai pagrįstas būdas kapitalizmo krizei įveikti esąs toks: reikia pertvarkyti gamybą socializmo pagrindais.

GAMYBINĖS JĖGOS IR GAMYBINIAI SANTYKIAI.—„Kultūra", 1933, Nr. 1, p. 25—34; Nr. 2, p. 87—91.

Remiantis K. Markso atlikta kapitalistinės gamybos proceso analize, aptariamos darbo objektų, darbo priemonių ir darbo jėgos kategorijos. Darbas — gamybinių jėgų plėtojimo šaltinis — laikomas visuomenę organizuojančiu veiksniu ir kultūros pagrindu. Gamybinės jėgos apibūdinamos kaip pagrindinė kategorija, padedanti pažinti visuomeninį procesą, nes jos esančios labiausiai kintamas materialinis visuomenės veiksnys (joms kintant, keičiasi gamybos būdas ir visuomeniniai santykiai). Gamybiniai santykiai skirstomi į techninius ir nuosavybės santykius, jais aiškinamas klasinis visuomenės susiskirstymas. Pateikiama istorinė gamybinių santykių raidos analizė.

BAZIS IR ANTSTATAS.—„Kultūra", 1933, Nr. 3, p. 158—164.

Aiškinama marksistinė bazės ir antstato koncepcija. Teigiama, kad visą visuomenės procesą lemia materialinės gamybos raida. Kartu įspėjama dėl šio santykio sudogminimo pavojaus, nes antstato ir bazės sąvokos esančios reliatyvios, glaudžiai susijusios ir viena kitą veikiančios. Akcentuojamas sąmonės (antstato) grįžtamasis poveikis bazės raidai, pažymima, kad bazė netiesiogiai lemia antstatą. Kritikuojamos suvulgarintos bazės ir antstato santykio interpretacijos.

KLASĖS IR KLASIŲ KOVA.—„Kultūra", 1933, Nr. 5—6, p. 283—288; Nr. 7—8, p. 333—343.

Dėstoma marksistinė klasių kovos teorija, pažymima, kad ji praturtino klasių kovos sampratą, nes klasių kovą sieja su istoriškai konkrečiomis gamybos formomis. Neišvengiamas klasių kovos padarinys yra proletariato diktatūra, o pati proletariato diktatūra tėra tik perėjimas į tokią visuomenę, kurioje klasės bus visiškai panaikintos. Aiškinama, kad klasės atsiradusios dėl to, jog gamintojai atsiskyrę nuo gamybos priemonių. Klasių diferenciacijos kriterijus esąs toks: kokią vietą gamybos procese turi tam tikra visuomenės grupė. Nagrinėjama klasės, kaip politinio reiškinio, evoliucija, pažymima, jog klasė laikoma susiformavusia, kai susiformuoja jos psichologija ir ideologija, kai klasė žino, kas ji yra, kokie jos interesai ir ko ji siekia. Šiai klasės politinio brendimo raidai diferencijuoti nurodomi K. Markso terminai „klasė savyje" ir „klasė sau". Atskleidžiami teoriniai kovojančios

klasės pažangumo pagrindai: jei ekonominė sistema kliudo gamybinių jėgų raidai, tai kovojančios su ta sistema klasės interesai sutampa su visos visuomenės interesais. Šiuo aspektu vertinama klasių kovos istorija. Pabrėžiamas marksizmo požiūris į klasių kovą kaip į istorinį, laikiną reiškinį, kritikuojama socialdarvinistinė šio klausimo interpretacija.

VERTĖJO PASTABOS PRIE S. VOLFSONO STR. „DIALEKTIKA".—„Kultūra", 1932, Nr. 8—9, p. 433—437.

Aiškinami pagrindiniai dialektikos dėsniai: kiekybinių kitimų perėjimo į kokybinius, neigimo neigimo, prieštaravimų. Teigiama, kad visi šie dėsniai skirtingais aspektais apibūdina gamtos ir visuomenės kaip vieningo fenomeno raidos procesą. Polemizuojama su dialektinio metodo kritikais.

DIALEKTINIO MATERIALIZMO PAŽINIMO MOKSLAS.—„Kultūra", 1932, Nr. 4, p. 213—218; Nr. 5, p. 269—272.

Atomistinė materijos struktūra aiškinama remiantis naujausiais gamtos mokslų duomenimis. Kritikuojamos idealistinės žmogaus — pažinimo subjekto — koncepcijos. Kaip būtina metodologinė pažinimo sąlyga iškeliamas materijos pirmumas sąmonės atžvilgiu. Pojūčių teikiamos pažintinės medžiagos kriterijumi laikoma praktika, pabrėžiama, kad klausimas — ar gali žmogaus protas pažinti daiktus tokius, kokie jie yra,— esąs daugiau praktikos negu teorijos klausimas. Kritikuojamas gnoseologinis agnosticizmas, pažymima, kad iš principo nėra nepažintų daiktų, nes pažinimas yra istorinis procesas: pasaulį pažįstame tiek, kiek leidžia to momento praktika ir ja pasiremianti teorija. Pažinimo teorija aiškinama kaip kompleksinė problema, kurios negalima spręsti nesiejant su konkrečia filosofijos ir specialiųjų mokslų istorija.

A. VAIŠVILA

GERULIS Petras (KRAGAS), 1889.08.15 Balčiūniškėse (Vilkaviškio r.) — 1966.05.10 Kaune, literatūros kritikas. 1907 įstojo į Seinų kunigų seminariją, iš jos 1911 už bendradarbiavimą lietuviškoje spaudoje buvo pašalintas. 1911—12 Fribūro un-te studijavo vokiečių ir prancūzų literatūrą, dailės istoriją ir psichologiją. 1912 pašauktas į Rusijos kariuomenę. Po Pirmojo pasaulinio karo liko gyventi Ukrainoje, dirbo buhalteriu. 1948 grįžo į Lietuvą, gyveno Kaune. Literatūros kritika pradėjo domėtis XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, bendradarbiavo „Draugijoje" ir „Ateityje", kurį laiką pavadavo „Draugijos" žurnalo redaktorių A. Jakštą-Dambrauską.

P. Gerulis-Kragas atstovavo katalikiškojo meno kritikai. Kaip ir daugelis tomistų, pagrindine meno paskirtimi laikė grožio kūrybą ir manė, kad šiam tikslui realizuoti tinka kiekvienas meninis metodas, sugebantis perteikti objektyvaus grožio vaizdą. Remdamasis šia nuostata, labiausiai vertino realistinį meną, kurio principus gynė polemikoje su S. Čiurlionienė-Kymantaite. Kartu

kritikavo kritiniame realizme pasireiškiantį idėjinį tendencingumą, nustelbiantį estetinę literatūros kūrinio išraišką. Pasirašinėjo slapyvardžiu Kragas ir kriptonimu P. Kr.

S. ČIURLIONIENĖ APIE MŪSŲ LITERATŪRĄ.—„Draugija", 1910, Nr. 47, p. 246—252. *Pasirašyta:* P. Kr.

Kritikuojamas S. Čiurlionienės požiūris (knyga „Lietuvoje") į lietuvių meno raidos perspektyvas ir realizmo vaidmenį lietuvių literatūroje. Įrodinėjama, kad realizmas ne tik istoriškai yra lietuvių literatūros sudedamoji dalis: realizmas labiausiai tiko atskleisti lietuvių liaudies pasaulėžiūrą, be to, realistiniuose kūriniuose objektyviau, įtikinamiau ir adekvačiau negu modernistiniuose pavaizduotas liaudies gyvenimas. Antra vertus, realistinė literatūra pranokstanti modernistinę ir meniniu požiūriu.

MAČYS-KĖKŠTAS.—„Draugija", 1910, Nr. 48, p. 350—358. *Pasirašyta:* P. Kragas.

Analizuojama J. Mačio-Kėkšto kūryba, stengiamasi parodyti, kad idėjinis tendencingumas kenkia meninei išraiškai.

ŽEMAITĖ.—„Draugija", 1911, Nr. 51, p. 208—236. *Pasirašyta:* P. Kragas.

Analizuojama Žemaitės kūryba, atskleidžiami svarbiausi realistinio meno ypatumai: objektyvumas, charakteris, natūralumas ir tipiškumas, vaizdo adekvatumas tikrovei. Silpnesniais laikomi Žemaitės antiklerikalinio pobūdžio kūriniai, kuriuose iliustratyvumas ir moralizavimas trukdą atskleisti objektyvią tikrovę ir jos grožį.

J. BILIŪNO PAŽIŪROS Į BELETRISTIKĄ.—„Draugija", 1912, Nr. 70, p. 107—112.

Remiantis J. Biliūno nebaigtos studijos „Žemaitės „Paveikslai"" įžanga, analizuojamos jo estetinės pažiūros, kartu keliamos kai kurios problemos, susijusios su tuo metu vykusia polemika dėl modernizmo ir realizmo perspektyvų lietuvių literatūroje. Didžiausia tiek modernizmo, tiek realizmo gynėjų yda esanti ta, kad jie neskiria meno esmės ir meno metodo sąvokų. Aptardamas J. Biliūno neaiškiai ir negriežtai suformuluotą pažiūrą į meno paskirtį, Kragas pateikia meno kaip grožio kūrybos sampratą. Jo nuomone, objektyvaus grožio kūrybai tinkąs kiekvienas metodas, nors daugiausia dėmesio esąs vertas realizmas. Kritikuojama Biliūno samprotavimuose apie meną ryškėjanti tendencija pagrindine meno funkcija laikyti auklėjamąją.

P. VELJETAGA

GYLYS Antanas, 1894.03.14 Jurginiškiuose (Kauno r.) — 1966.11.15 Tūsone (Arizona, JAV), medikas, filosofas. Baigęs Marijampolės g-ją, 1914—15 studijavo mediciną Maskvos un-te. Keletą metų dirbo mokytoju Vilniuje. 1917—24 Miuncheno un-te studijavo filosofiją ir mediciną, apgynęs disertaciją apie Alfredo Anglo psichologines ir fiziologines pažiūras, įgijo filosofijos daktaro laipsnį (1921), o už disertaciją apie neigiamą alkoholio poveikį psichi-

kai jam buvo suteiktas medicinos daktaro laipsnis (1924). 1924—35 dirbo Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te: iki 1931 buvo Teorinės ir eksperimentinės psichologijos katedros docentas, vėliau — vyr. asistentas Pedagogikos ir jos istorijos katedroje. Dėstė gamtos mokslų įvadą, eksperimentinę psichologiją, eksperimentinę pedagogiką, mokyklinę higieną, pastoralinę mediciną. 1935 Kaune įsteigė kliniką ir dirbo gydytoju. Buvo aktyvus antialkoholinio judėjimo veikėjas. Išspausdino straipsnių „Ateityje", „Tiesos kelyje", „Logos", „Kosmos", „Židinyje" ir kt. Antrojo pasaulinio karo metais emigravo į JAV, ten vertėsi gydytojo psichiatro praktika.

A. Gylio filosofinis palikimas nėra didelis. Iš jo matyti, kad aiškios filosofinės koncepcijos Gylys nesukūrė. Jo filosofiniai svarstymai ir teiginiai pagrįsti neotomizmo principais. Dažniausiai rėmėsi neotomistiniais K. Boimkerio, M. Grabmano, H. Dryšo, taip pat Tomo Akviniečio veikalais. Gamtos filosofijoje laikėsi vitalistinio požiūrio. Savitą kai kurių filosofinių problemų interpretavimą nulėmė tai, kad Gylys kartu buvo ir gamtininkas. Dėl to, nagrinėdamas specialiųjų mokslų ir filosofijos santykio problemą, gamtos mokslams pripažino didelį savarankiškumą, laikėsi nuomonės, kad jie turi filosofijai teikti patyrimo duomenis. Jo nuomone, filosofija turi ne tik remtis specialiųjų mokslų duomenimis, bet ir naudotis jų metodais, į savo teorinę struktūrą įtraukti santykinį ir hipotetinį žinojimą.

ALFREDO ANGLO PSICHOLOGINĖS IR FIZIJOLOGINĖS PAŽIŪROS PAGAL JO RAŠTĄ „DE MOTU CORDIS".—„Logos", 1923, Nr. 1—2, p. 1—16.

Dalys: Psichologinės Alfredo pažiūros, 2—8. Fizijologinės Alfredo pažiūros, 8—16.

Filosofijos daktaro disertacija, sutrumpintas vertimas iš vokiečių kalbos. Nagrinėjamos XIII a. gydytojo ir filosofo Alfredo Anglo psichologinės, fiziologinės ir filosofinės pažiūros, aptariama jo metafizika, sielos koncepcija, gyvybės samprata. A. Anglas laikomas naujos aristotelizmo srovės pradininku Vakarų Europos scholastikoje, nors jam ir nepavykę išvengti neoplatonizmo įtakos. Veikale „Apie širdies plakimą" aristoteliška gamtos filosofija derinama su neoplatoniška metafizika. Siela traktuojama kaip gyvybę kurianti substancija, kartu pritariama Aristotelio minčiai, kad sielos ir gyvybės organas yra širdis. Pažymima, jog A. Anglas pirmasis po Aristotelio sukūrė sistemingą vitalistinę gyvybės teoriją, tai esąs jo istorinis nuopelnas. Aptariami neovitalizmo atstovų (ypač H. Dryšo) koncepcijų ir A. Anglo vitalizmo teorijos bendrumai. Pritariama vitalistinei gyvybės teorijai.

METAFIZIKA IR REALŪS MOKSLAI.—„Logos", 1925, Nr. 1, p. 43—50.

Paskaita, skaityta Kauno un-te 1924 m. spalio 8 d. Nagrinėjamas filosofijos (vadinamos „metafizikos" terminu) ir specialiųjų mok-

slų santykis, šių pažinimo rūšių kompetencija. Filosofija laikoma mokslu, tiriančiu tikrovės visumą, jos sudedamąsias dalis ir tų dalių santykius su visuma. Šio mokslo reikalingumas grindžiamas tokiomis aktualiomis specifinėmis problemomis, kaip pasaulio pradžia ir pabaiga, jo raidos tikslas, tikrovės dalių ir visumos santykis ir kt. Pripažįstama palyginti didelė specialiųjų mokslų kompetencija, teigiama, kad jie yra savarankiški, pajėgūs atskleisti tiriamųjų sričių daiktų esmę. Filosofija turinti naudotis specialiųjų mokslų metodais. Specialiųjų mokslų duomenys laikomi būtina filosofinio pažinimo sąlyga. Pripažįstama santykinio žinojimo ir hipotezių reikšmė filosofijai.

CLEMENS BAEUMKER (1853—1924).—„Logos", 1925, Nr. 2, p. 196—205.

Supažindinama su vokiečių neotomisto K. Boimkerio, autoriaus mokytojo, gyvenimu, mokslo darbais ir filosofinėmis pažiūromis. Ypač vertinami jo sukurti viduramžių filosofijos istorijos veikalai ir metafizikos paskaitos, kuriose griežtai laikomasi Tomo Akviniečio koncepcijų. Pastebimas straipsnio autoriaus neotomistinis požiūris, nors jis nėra aiškiai suformuluotas.

KANTO MEDICINA.—„Kosmos", 1925, Nr. 6, p. 361—366.

Supažindinama su I. Kanto mintimis apie psichines ligas ir proto trūkumus, su jo pateikta tų trūkumų klasifikacija ir bandymais nustatyti ligų priežastis. Aptariama Kanto filosofijos reikšmė psichiatrijai.

GYVYBĖS PROBLEMA.—„Židinys", 1926, Nr. 1—2, p. 35—42.

Gretinamos mechanistinė ir neovitalistinė gyvybės koncepcijos. Kaip vienas žymiausių vitalistų pristatomas H. Dryšas. Konstatuojama, kad jo koncepcija yra artima XIII a. mąstytojo A. Anglo pažiūroms. Mechanistinis požiūris laikomas ne tokiu patikimu kaip neovitalistinis, nors kartu pažymima, kad neovitalistinė gyvybės samprata susiduria su daugeliu sunkumų. Autoriaus nuomone, gyvybės problema tebėra neišspręsta.

A. POŠKA

GIRNIUS Juozas, 1915.05.23 Sudeikiuose (Utenos r.), filosofas. 1936 baigė Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-tą. 1936—38 studijas tęsė Leveno, Fribūro, Paryžiaus (Sorbonos) un-tuose. 1941—44 dėstė Kauno un-to Filosofijos fakultete. 1944 pasitraukė į Vakarus. 1946—49 mokytojavo lietuvių gimnazijoje Vakarų Vokietijoje, 1949 persikėlė į JAV, 1951 Monrealio un-te (Kanada) jam buvo suteiktas filosofijos daktaro laipsnis. 1953—69 redagavo „Lietuvių enciklopediją", 1965—80 — išeivijoje leidžiamą prancūzkonų žurnalą „Aidai". J. Girniaus filosofinės pažiūros artimos religiniam egzistencializmui. Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te išėjęs tomistinę mokyklą, daug dėmesio skyrė egzistencialistinės filosofijos atstovų pažiūrų analizei. Su egzistencialistais ir emigracijoje jį sieja nagrinėjamos problemos, jų kėlimo bei

analizės būdas. Monografijose ir straipsniuose J. Girnius analizuoja žmogaus situaciją XX a., jos sąlygotas tikėjimo, kūrybos, apsisprendimo ir dvasinio tobulėjimo problemas. Rašo etikos, estetikos, filosofinės literatūros ir Lietuvos filosofinio palikimo klausimais. Čia pateikiamuose darbuose, kurie buvo paskelbti iki 1940 m., daugiausia nagrinėjamos M. Heidegerio ir K. Jasperso filosofinės pažiūros; jas Girnius vertino neotomistiškai.

A. GAIDYS

HEIDEGGERIO EGZISTENCIALINĖS FILOSOFIJOS PAGRINDAI. Diplominis darbas, įteiktas V. D. U. Teologijos-Filosofijos fakulteto Filosofijos skyriui 1936 rudens semestrą. [Kaunas], 181 p., *mašinraštis.*

Dalys: Turinys. Įvadas. Egzistencialinė filosofija kaip laiko filosofija, 1—16. Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindai. A. Beieškant egzistencijos. I. Filosofija kaip egzistencija, 18—31. II. Filosofija iš egzistencijos, 32—43. B. Centriniai egzistencijos svarstymai. I. Egzistencija kaip transcendencija, 44—79. II. Tikroji egzistencija kaip anticipacinis apsisprendimas, 80—112. III. Egzistencijos ontologinė prasmė: laikiškumas, 113—126. IV. Būties apskritai prasmė: niekas, 127—132. Kritiškas svarstymas Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindų. I. Transcendentalinė egzistencialinės ontologijos linkmė, 133—146. II. Egzistencialinis monizmas ontologiniu atžvilgiu, 147—155. III. Egzistencialinis monizmas gnoseologiniu atžvilgiu, 156—165. IV. Egzistencialinis monizmas etiniu atžvilgiu, 166—173. V. Niekas ar Dievas? 174—179. Naudotoji literatūra, 180—181.

Vienas kvalifikuočiausiai parašytų diplominių darbų, parengtų Vytauto Didžiojo un-to Teologijos ir filosofijos f-te; jam būdingas geras dalyko išmanymas, visapusiška ir nuodugni problemų analizė. Įvade pažymimas egzistencinės filosofijos aktualumas XX a., aiškinamas M. Heidegerio filosofijos pobūdis, jos istorinės prielaidos ir ištakos. Analizuojami šios filosofijos ontologiniai pagrindai. Heidegerio filosofija apibūdinama kaip fundamentinė ontologija, apžvelgiama jos gnoseologinė problematika. Ši filosofija atskleidžiama kaip hermeneutika, nustatomos jos hermeneutinio pobūdžio konceptualinės priemonės, jos santykis su E. Huserlio ir V. Diltėjaus hermeneutika. Aptariama Heidegerio filosofijos problematika. Kritinėje diplominio darbo dalyje nesutinkama su Heidegerio pateiktu ontologijos įvertinimu. Teigiama, kad Heidegeris ją išdaiktinęs, todėl jo projektuojama metafizika nesanti metafizika tikrąja žodžio prasme, bet antropologija. Pabrėžiama, jog Heidegerio žmogaus sąvokoje glūdįs prieštaravimas: žmogui kaip subsistuojančiai būtybei priskiriama esminė, t. y. objektų kūrimo funkcija. Heidegerio filosofijoje teigiamai vertinama tai, kad joje įveiktas idealistinis gnoseologizmas. Būties — mirčiai koncepcijoje Heidegeris fiziologinius kūno procesus netiksliai tapatinąs su visa žmogaus gy-

vastimi, rūpesčio kategorijos kaip apsisprendimo, atsakomybės už istorinę situaciją analizė vis dėlto atitrūkusi nuo istorinės konkretybės. Heidegerio egzistencinė etika esanti fatalistinė, neorientuojanti į dorybes, nes skelbianti, kad autentiškoji egzistencija nėra vertingesnė už neautentišką. Heidegeriui nepavykę sukurti etikos tikrąja žmogiškųjų vertybių mokslo prasme, ši etika — XX a. depresyvinės psichologijos išraiška, ji nesiekia žmogų išvesti į skaidresnio gyvenimo erdves. Heidegerio filosofijos laimėjimas — subtiliai ir iki galutinių išvadų išplėtotas antropocentrizmas. Tačiau įveikti Heidegerio išsakytiems antropocentrinio požiūrio priešingumams reikia krikščioniškojo egzistencializmo — tik jis pajėgus žmogaus egzistencijai pateikti jos dvasinės orientacijos pagrindus.

CVA, F 631, ap. 18, b. 109.

R. PLEČKAITIS

PASTABA APIE EGZISTENCIALIZMĄ.— Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, 1936, t. II. K., 1937, p. 156—158.

Egzistencializmas apibūdinamas kaip moderni antropocentrinio humanizmo forma. Tačiau egzistencialistinis humanizmas nesugebėjęs nei deramai pagrįsti žmogaus būties, nei atskleisti žmogaus egzistencijos tikrąją vertę. Autoriaus nuomone, tai gali padaryti tik krikščioniškasis, teocentrinis humanizmas.

ĮVADAS Į HEIDEGGERIO EGZISTENCIALINĖS FILOSOFIJOS PAGRINDŲ SVARSTYMĄ.—„Logos", 1936, Nr. 1, p. 81—100.

Dalys: I. Egzistencialinė filosofija, kaip laiko filosofija, 81—83. II. Heideggerio egzistencialinės filosofijos istoriniai pagrindai, 83—91. III. Transcendental-hermeneutinė egzistencialinės filosofijos linkmė, 91—100.

Straipsnis — sutrumpinta J. Girniaus diplominio darbo „Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindai" įvado dalis. Aptariamos egzistencinės filosofijos formavimosi socialinės prielaidos, pagrindinės egzistencializmo ypatybės. Išsamiai analizuojamos M. Heidegerio filosofinių pažiūrų idėjinės ištakos, jų ieškoma S. Kierkegoro, F. Nyčės, A. Bergsono koncepcijose. Aptariamas V. Diltėjaus, G. Zimelio, E. Huserlio, M. Šelerio filosofinių pažiūrų santykis su egzistencializmu.

HEIDEGGERIO EGZISTENCIALINĖS FILOSOFIJOS PAGRINDŲ KRITIŠKAS SVARSTYMAS.—„Logos", 1936, Nr. 2, p. 155—180.

Dalys: I. Transcendentalinė egzistencialistinės metafizikos linkmė, 155—162. II. Egzistencialinis monizmas ontologiniu atžvilgiu, 162—166. III. Egzistencialinis monizmas gnoseologiniu atžvilgiu, 167—172. IV. Egzistencialinis monizmas etiniu atžvilgiu, 172—177. V. Niekas ar Dievas? 177—179.

Tomistiniu požiūriu, dažniausiai remiantis Ž. Maritenu ir P. Kuraičiu, kritikuojamos M. Heidegerio filosofinės pažiūros. Kritiš-

kai vertinama egzistencialistų idėja, teigianti žmogaus būties ir esmės vienovę, bandoma atskleisti Heidegerio žmogaus būties sampratos vidinius prieštaravimus. Pagrindine Heidegerio pažiūrų klaida laikoma jo pastangos pažįstančio subjekto egzistenciją suabsoliutinti ir traktuoti kaip egzistenciją apskritai. Aptariamas egzistencializmo ir kitų XX a. dvasinio gyvenimo tendencijų (nihilizmo, reliatyvizmo, fatalizmo) ryšys.

EGZISTENCIALINĖ FILOSOFIJA IR ATEITIES FILOSOFAVIMO RŪPESČIAI.— „Židinys", 1939, Nr. 5—6, p. 645—670. *Straipsnis perspausdintas:* Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, 1939, t. III. K., 1940, p. 141—160.

Dalys: I. Kierkegoardo ir Nietzsches individualistinė reakcija prieš idealizmą, kaip istorinė egzistencialinės filosofijos versmė, 646—651. II. Pagrindinės egzistencialinės filosofijos linkmės, 651—664. III. Komunikatyvinė egzistencialinės filosofijos kritika, 664—670.

Aptariamos egzistencializmo teorinės ištakos, analizuojamos M. Heidegerio ir K. Jasperso filosofinės pažiūros. J. Girniaus nuomone, egzistencinė filosofija sugebėjusi atskleisti tiesos egzistenciališkumą ir žmogaus veiklos asmeniškumą bei herojiškumą. Tačiau tie laimėjimai esą netikri, nes „nėra pasiektas ontologinis tiesos bei gėrio pagrindas, t. y. Dievas". Egzistencinė filosofija parodžiusi būties rūpesčio reikšmę žmogaus egzistencijai, bet nepateikusi patenkinamo būties problemos sprendimo. To sprendimo ieškojimas — tradicinis katalikiškosios filosofijos uždavinys.

ŽMOGIŠKOJI KANČIOS PRASMĖ.—„Židinys", 1940, Nr. 2, p. 160—173.

Dalys: 1. Kančios klausimo baimė, 160—161. 2. Kančia, kaip žmogiškosios tobulybės kaina, 161—164. 3. Žmogiškosios kančios tikrovė, 164—168. 4. Kančios žmogiškojo priėmimo būdai, 168—173.

Eseistinis straipsnis; sekdamas egzistencializmui artima problemos svarstymo maniera, autorius aptaria kančios reikšmę žmogaus gyvenime ir jos reiškimosi formas.

Lit.: Ideologinės srovės lietuvių išeivijoje.— V., 1978.

A. GAIDYS

GRINIUS Jonas, 1902.02.21 Giminėnuose (Šiaulių r.)— 1980.11.10 Miunchene (Vokietija), estetikas, meno istorikas, kritikas. 1922 baigė Šiaulių gimnaziją, 1926 — Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-tą, kelis metus gilino žinias Grenoblio ir Paryžiaus untuose, studijavo prancūzų kalbą, literatūrą, estetiką, meno istoriją. 1929 apgynė daktaro disertaciją „O. V. Milašius poetas". 1929—40 — Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-to docentas, dėstė estetiką ir meno istoriją. 1940—41 Kauno un-to Statybos fakultete dėstė meno istoriją ir prancūzų kalbą. Redagavo „Ateitį" (1924—25), „Židinį" (1930—40), „XX amžių" (1936—40). 1944 pasitraukė į Vakarus, gyveno Vokietijoje, vėliau JAV.

J. Grinius parašė veikalų ir straipsnių estetikos, meno istorijos ir teorijos klausimais. Iškilus būtinybei kurti sintetinę, įvairias meno teorijas integruojančią estetiką, ketvirtojo dešimtmečio lietuvių estetikoje laikėsi neotomistinės krypties. Ši kryptis tuo metu atsisakė ankstesnio kategoriško dogmatizmo, kuriam atstovavo A. Jakštas, ir evoliucionavo nuosaikesne kryptimi, tolerantiškiau traktavo daugelį modernaus meno reiškinių. Neotomistinės krypties pasirinkimas buvo susijęs su teocentrinės pasaulėžiūros reikšmės menui iškėlimu, su viltimi, kad ši pasaulėžiūra prikels meną iš nuosmukio, prasidėjusio įsigalint Renesanso epochoje susiformavusiai antropocentrinei pasaulėžiūrai, išgelbės meną nuo modernizmo subjektyvumo ir sustiprins dvasinius kūrybos pradus. Spręsdamas teorines estetikos problemas, Grinius rėmėsi daugelio Vakarų Europos estetikos krypčių atstovų veikalais, kartais neišvengė eklektiškumo. Jo koncepcijai būdinga tai, kad jis akcentavo nesuinteresuotumo principą, žmogiškų vertybių reikšmę menui ir neigė idėjiškai tendencingą meną. Tokį meną Grinius laikė taikomuoju menu, priešino jį aukštesniam grynajam menui. Kitų krypčių atžvilgiu Griniaus pozicija nebuvo pastovi: kurį laiką jis simpatizavo daugeliui modernaus meno srovių, vėliau ėmė laikytis iš esmės konservatyvaus požiūrio. Spręsdamas grožio problemą, laikėsi objektyvistinio požiūrio, bet darė daug nuolaidų subjektyvistinėms tendencijoms, todėl gerokai modifikavo A. Jakšto ir S. Šalkauskio atstovaujamą grožio sampratą. Daug dėmesio skyrė estetinio suvokimo klausimams, ypač jų psichologiniam aspektui.

O. V. MILAŠIUS POETAS. K., 1930, 196 p.

Plati O. V. Milašiaus gyvenimo ir kūrybos studija. Teoriniu požiūriu įdomus bandymas poeto kūrybą aiškinti jo gyvenimo ypatybėmis. Reikšmingu veiksniu, lėmusiu poeto polinkius, prieštaringą kūrybos kelią — iš vėlyvojo romantizmo per simbolizmą į misticizmą — laikomas konfliktas su tėvais vaikystėje ir pasaulėžiūros formavimosi sunkumai (pozityvistinių bei antipozityvistinių idėjų susidūrimas) jaunystėje. Kitu reikšmingu veiksniu, paskatinusiu poetą lituanistinei veiklai, laikomas nacionalinis apsisprendimas.

GROŽIS IR MENAS. ESTETIKOS PAGRINDAI. K., 1938, 352 p.

Dalys: Pratartis. A. Grožis: I. Grožis subjektyviu atžvilgiu, 11—26. II. Grožis objektyviu atžvilgiu, 27—40. III. Grožis mene, 41—66. IV. Grožis gamtoje, 67—77. V. Grožis ir erotika, 79—94. VI. Estetinės kategorijos, 95—126. B. Meno kūrinys: I. Idėja ir medžiaga, 129—142. II. Tikrovė ir meno tiesa, 143—166. III. Kūrėjo asmuo ir vaizdavimo būdas, 167—200. IV. Visuomenės įtaka ir stilius, 201—236. V. Išraiška ir forma, 237—269. C. Meno kūrėjas: I. Kūrėjo prigimtis, 271—299. II. Kūrėjų tipai, 299—310.

III. Kūryba, 311—328. Pabaiga. Menas ir gyvenimo tikslai, 329—347. Literatūros sąrašas, 347—348.

Knygos pagrindą sudaro estetikos kursas, skaitytas Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te. Aptariamos kai kurios būdingos XIX—XX a. estetikos teorijos, kritiškai vertinamos pozityvistinės (H. Teno ir Š. Lalo) ir psichoanalitinės (Z. Froido) teorijos. Remiamasi E. de Brujino, P. Klodelio, I. Folkelto, S. Machnievičiaus (nagrinėjant meno stiliaus problemą) ir ypač V. Bašo teiginiais (knyga savo struktūra artima pastarojo kūriniui „Maître de l'Esthetique" („Estetikos vadovas")). Knygoje dėstomai koncepcijai būdinga tai, kad autorius stengiasi estetiniame suvokime ir meno kūryboje sujungti objektyvų ir subjektyvų veiksnius. Šiais veiksniais susiejamos pagrindinės knygoje analizuojamos grožio, meno kūrinio struktūros, kūrėjo asmenybės ir kūrybos proceso problemos. Svarbus koncepcijos principas yra meninės kūrybos ir suvokimo nesuinteresuotumas; šis principas priešinamas meno tendencingumui bei suvokimo praktiškumui. Remiantis šiuo principu, grožis apibūdinamas kaip „estetinis (t. y. nesuinteresuotas) gėrėjimasis, kilęs iš intuityvaus pažinimo to idėjos spindėjimo, kuris pasireiškia daikto formoje". Atitinkamai meninio kūrinio grožis laikomas priklausomu nuo kūrėjo technikos, žmogiškai vertingos idėjos, autoriaus dvasios spindėjimo, autoriaus nesuinteresuotumo „realizuojant savo intuityvinę viziją". Logiškai su šiuo požiūriu siejama ir meno tiesos problema: meno tiesa priešinama gyvenimo tiesai; iškeliama kūrybiškumo, stilizavimo, meninės įtaigos reikšmė. Aptariama menininko individualybės, visuomeninių kultūrinių sąlygų ir nacionalinių tradicijų įtaka meno kūriniui. Teigiama, kad lietuvių kultūrai yra svetimas realizmas, o būdinga lyriškumas, simboliškumas ir misticizmas. Aptardamas kūrėjo asmenybę, autorius nurodo tam tikrus kūrėjų tipus, remiasi įvairiomis psichologinėmis, froidistinėmis, egzistencialistinėmis teorijomis. Pabrėžiama didelė religijos reikšmė visuomenės ir meno gyvenime.

GROŽIS IR EROTIKA.—„Lietuvos mokykla", 1934, Nr. 1, p. 12—23.

Aptariama erotinio jausmo įtaka meno kilmei bei meno suvokimui, polemizuojama su darvinistine ir froidistine šios įtakos interpretacija. Polemikai būdinga tai, kad minėtos teorijos visiškai neatmetamos, tačiau laikomos nepakankamomis sudėtingiems ir daugiaaspekčiams meno bei grožio fenomenams paaiškinti. Meno, meninės kūrybos grožio atsiradimui esą svarbūs daugelis kitų veiksnių, neredukuojamų į seksualinį instinktą. Erotinis grožis gyvenime skiriamas nuo tokios pat rūšies grožio mene. Autoriaus nuomone, erotinis grožis mene esąs mišraus pobūdžio, čia lemiamas vaidmuo tenkąs nesuinteresuotam gėrėjimuisi, kontempliacijai, nors visada egzistuojąs pavojus „nukrypti į praktinį erotinį geismą".

KŪRĖJAS IR KŪRYBA.—„Lietuvos mokykla", 1934, Nr. 2, p. 81—101.

Nurodomos savybės, skiriančios menininką nuo „paprasto žmogaus". Tokiomis savybėmis laikomos objektyvuojančioji intuicija, spontaniškas linkimas į išraišką, formos kūrimas. Kiekviena šių savybių plačiai aptariama.

DAILUSIS MENAS IR JO ARTIMIEJI TIKSLAI.—„Logos", 1934, Nr. 1, p. 59—83.

Aptariama meno paskirties problema, grožio ir estetinio išgyvenimo esmė. Teigiama, kad menas turi dvejopus tikslus: grynąjį (artimąjį) — kai svarbiausias tikslas yra sukurti grožį ir šį tikslą atitinka nesuinteresuotas estetinis malonumas — ir specialųjį, kurį sudaro visi kiti neestetinio pobūdžio tikslai (auklėjamieji, pažintiniai, idėjiniai ir pan.). Autoriaus manymu, visi šie tikslai turi derintis. Jei kūrėjas ar suvokėjas daugiau dėmesio kreipia į specialiuosius kūrinio tikslus, tai estetinio išgyvenimo pusiausvyra pažeidžiama. Grožis aiškinamas kaip estetinis jausmas, atsirandantis objekto ir subjekto santykio metu, jis priklauso ir nuo formalių objekto ypatybių, ir nuo psichinės subjekto reakcijos. Estetinis išgyvenimas apibūdinamas estetinės pusiausvyros sąvoka. Ja nusakoma, kad estetinės emocijos turi būti intuityvios, intelektualiai sudrausmintos ir praktiškai nesuinteresuotos. Straipsnio pabaigoje pateikiama įvairių meno teorijų klasifikacija.

LITERATŪROS IR MENO PATRIOTIŠKUMAS IR VISUOMENIŠKUMAS.—„Židinys", 1934, Nr. 7, p. 28—34.

Polemizuojama su L. Giros „Manifestu Lietuvos poetams", teoriškai aptariamas idėjos ir meno kūrinio santykis. Teigiama, kad meninės idėjos turi emocionaliai veikti, taip pat turi būti estetiškai įvaldytos ir praktiškai nesuinteresuotos. Tendencingas menas, orientuotas vien į tautiškas ir visuomenines aktualijas, laikomas taikomuoju menu, turinčiu tik vienadienę reikšmę. Meno tikslas esąs ne bet kokių, o būtent žmogiškų idėjų estetinis realizavimas.

PRANCŪZAI INTEGRALINĖS POETIKOS KŪRYBOJE.—„Naujoji romuva", 1936, Nr. 72, p. 270—274. *Pirmoji publikacija:* Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, K., 1936, t. II.

Poetika apibūdinama kaip „poetinės kūrybos ir poezijos žanrų praktinė filosofija" ir laikoma estetikos dalimi. Remiantis šiuo požiūriu, apžvelgiama meno istorijos raida, pateikiama neotomistinė jos interpretacija. Teigiama, kad XX a. meno krizės reiškinių šaknys glūdi Renesanse, kuris, iškeldamas realų žmogų, suskaldęs vieningą viduramžių pasaulėvaizdį, pagrįstą teocentrizmo principais. Krizės įveikimo perspektyva siejama su neotomistų Ž. Mariteno, P. Klodelio, M. Brijano, H. Masi kuriama integralinė poetika, gražinančia teocentrinę pasaulėžiūrą.

A. JAKŠTO ESTETIKOS ESKIZAS.—„Židinys", 1938, Nr. 3, p. 311—315.

Aiškinama, kaip A. Jakštas sprendė meno ir grožio esmės, meninės tiesos, turinio ir formos santykio problemas. Ne visi

A. Jakšto apibrėžimai laikomi tiksliais ir preciziškais. Autoriaus nuomone, vienas svarbiausių jo trūkumų esąs tas, kad neatsižvelgiama į subjektyvųjį grožio momentą. Originaliausias dalykas A. Jakšto estetikoje esąs mėginimas „estetikos klausimams pritaikyti matematikos formules".

Lit.: *Andriuškevičius A.* Jono Griniaus estetinės pažiūros iki 1940 m. (1. Grožio problema) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A.— 1983.— T. 2 (83); Jono Griniaus estetinės pažiūros iki 1940 m. (2. Meno problema) // Lietuvos TSR MA darbai. Serija A.— 1986.— T. 2 (95); *Andriuškevičius A.* Grožis ir menas lietuvių estetikoje 1918—1940.— V. 1989.

G. VAITKŪNAS

GUSTAINIS Valentinas, 1896.07.15 Vinkšnupiuose (Šakių r.) — 1971.10.11 Griškabūdyje, žurnalistas, sociologas. Mokėsi Lietuvos (Kauno), Heidelbergo ir Paryžiaus (Sorbonos) un-tuose. 1927—32 —„Lietuvos aido" vyriausiasis redaktorius, 1939—40 — Eltos direktorius. 1941 buvo represuotas, 1956 grįžo į Lietuvą.

Bendradarbiavo „Vaire", „Naujojoje romuvoje", „Židinyje", „Tautos ūkyje". Rašė sociologijos klausimais, vienas pirmųjų populiarino Lietuvoje eugenikos idėjas. Teigė, kad eugenika padeda išspręsti daugelį aktualių socialinių problemų. Visuomenės gyvenimo pagrindu laikė abstrakčiai suprantamą teisingumo įgyvendinimą. Kritiškai vertino kai kuriuos fašizmo aspektus, kartu manė, kad demokratinė struktūra irgi esanti neperspektyvi, pasisakė prieš demokratinius rinkimus. Visuomenės tobulėjimo sąlyga laikė savaimingą vadų iškilimą, intelektualinio elito susidarymą esant politinių partijų konkurencijai.

DEMOKRATIJA IR JOS VADAI.—„Vairas", 1931, t. III, p. 434—442; 1932, t. IV, p. 41—47.

Remiantis „aristokratijos" ir „demokratijos" sąvokų etimologija įrodinėjama, kad savo reikšme jos negali būti priešinamos, kadangi „liaudies valdžią" nelogiška supriešinti su „geriausiųjų valdžia". Demokratiškai įgyvendinamas socialinis teisingumas suponuojąs dvasinės aristokratijos iškilimą. Nuoseklios demokratijos sąlyga laikoma rasinė ir tautinė lygybė, reikalavimas, kad demokratijos principai kiltų iš tautos, o ne iš klasės interesų ir kad dvasinio elito susidarymas būtų savaimingas procesas, o ne rinkimų rezultatas. Nuosekliausiais Lietuvos demokratais laikomi tautininkai, kadangi jie, autoriaus teigimu, atstovauja visos tautos, o ne klasės interesams.

RASIZMO FILOSOFIJA IR ETIKA.—„Vairas", 1933, t. VIII, p. 49—60.

Aptariami argumentai, kuriais rasistai grindžia savo teoriją. Autoriaus manymu, teoriniai rasizmo pagrindai pradėję formuotis F. Nyčės filosofijoje. Vėliau rasizmas tapęs savarankiška teorija, kurios pagrindinis bruožas yra priešingumas demokratijai. Įrodinėjama, kad rasizmo idealas esąs toks: biologinę kovą dėl

būvio perkelti į visuomenės gyvenimą. Rasizmo principai kritikuojami, jiems priešinami eugenikos teiginiai.

STANDARTIZUOTAS ŽMOGUS.—„Vairas", 1935, t. XIV, p. 332—343.

Pažymima, kad civilizuotas šalis yra apėmęs visuotinis standartizacijos procesas, aptariamos standartizuoto arba „sumasinto" žmogaus psichologinės savybės. Teigiama, jog tokiam žmogui būdinga save tapatinti su masėmis, atsisakyti individualios nuomonės, garbinti jėgą ir vadus. Standartizacijos priežastys esančios šios: pasaulio sudėtingumas, religijos autoriteto mažėjimas, specializacija, civilizacijos ir technikos vaisių prieinamumas, kuris lemia madų vyravimą. Teigiama, kad orientacija į „vidurkio žmogų" atitinka fašistų ir nacionalsocialistų idealus. Įrodinėjama, jog standartizacija esanti objektyvi ir neišvengiama amžiaus tendencija ir, kaip viena hėgeliškos triados pakopų, ateityje būsianti paneigta.

SOCIALINIS KLAUSIMAS IR EUGENIKA.—„Naujoji romuva", 1937, Nr. 8 (318), p. 176—177.

Įrodinėjama, kad socialinių problemų (visų pirma skurdo) priežastys esančios dvejopos: visuomeninės ekonominės ir genetinės. Manoma, kad, sprendžiant šias problemas, reikia jas pirmiausia vertinti eugenikos požiūriu.

KAS YRA VISUOMENĖ? —„Židinys", 1934, t. XX, p. 386—392.

Aptariamas tautos, visuomenės ir valstybės sąvokų turinys bei tarpusavio santykis. Visuomenės gyvenimo pagrindu laikomas teisingumo siekimas. Teisingumas esąs amžinas ir nekintantis.

G. VAITKŪNAS

H

HERBAČIAUSKAS (HERBAČEVSKIS, GERBAČIAUSKIS) Juozapas Albinas, 1876.10.20 Lankeliškiuose (Vilkaviškio r.) — 1944.12.03 Krokuvoje, rašytojas, literatūros kritikas, publicistas. 1901—06 studijavo Krokuvos Jogailos un-te (laisvu klausytoju), tęsė studijas Italijos ir Čekoslovakijos un-tuose, 1904 su dailininku A. Varnu Krokuvoje įsteigė lietuvių „Rūtos" draugiją, kurį laiką buvo jos pirmininkas. 1911—24 Krokuvos un-te skaitė lietuvių kalbos paskaitas. 1925—32 — Kauno un-to Humanitarinių mokslų f-to lenkų kalbos ir literatūros dėstytojas. 1933 išvyko į Lenkiją, apsigyveno Varšuvoje. 1943 persikėlė į Krokuvą. Bendradarbiavo žurnaluose „Skaitymai", „Baras", „Pradai ir žygiai", „Gaisai" ir kt. Pasirašinėjo slapyvardžiu Jaunutis Vienuolis, kriptonimu J. A. H. Filosofinės ir estetinės Herbačiausko pažiūros, išreikštos straipsniuose apie literatūrą, dailę, nacionalinę kultūrą ir socialinį gyvenimą, vieningos sistemos nesudaro. Joms būdingas eklektiškumas, intuityvistinė meno, kūrėjo asmenybės, dvasinės kultūros traktuotė. Panašiai traktuojamas ir kūrybinis genijus, jo pašaukimas, prigimtis bei misija. Metafiziškai sprendžiamos tautos dvasios, nacionalinio savitumo, tautinės kultūros specifikos problemos. Publicistiniuose straipsniuose apie Lietuvos valstybės socialinio ir kultūrinio gyvenimo krizę J. Herbačiauskas pasitenkina formų (kultūros išraiškų) kritika. Savo eseistikoje ir publicistikoje rėmėsi vokiečių filosofo F. Nyčės mintimis (genijaus kūrybiškumo, išskirtinumo ir vienišumo kultas, minios ir kūrėjo priešprieša, antžmogio teorija). Svarstydamas kūrybinio akto ir kūrėjo asmenybės klausimus, propagavo A. Šopenhauerio voliuntaristines idėjas. Kultūros problemų analizėje pastebima O. Špenglerio kultūros koncepcijos atšvaitų, o interpretuodamas kūrybos psichologijos klausimus vadovavosi austrų psichoanalitiko Z. Froido teiginiais. Herbačiausko estetinių pažiūrų branduolį sudaro „menas menui" doktrinos postulatai, propaguoti moderniųjų lenkų rašytojų „Młoda Polska" („Jaunoji Lenkija") grupės, kuriai ir pats, dėstydamas Krokuvos un-te, priklausė. Jo intelektualinė ir kultūrinė veikla sutapo su nacionalinės lietuvių kultūros raidos etapu, kai buvo bandoma ieškoti lietuviškos pasaulėjautos ištakų, nacionalinio charakterio specifikos, speci-

finių išraiškos formų kultūriniame gyvenime ir mene. Herbačiauskas savo straipsniuose kultūros ir estetikos klausimais intuityviai įspėjo kai kurias aktualias ir reikšmingas problemas, bet dėl išraiškos metaforiškumo, neišsamios ir perdėm voliuntaristinės, asociatyvios argumentacijos didesnės įtakos estetikos raidai Lietuvoje neturėjo.

ERŠKĖČIŲ VAINIKAS. Krokuva, 1908, 84 p. *Pasirašyta:* Jaunutis Vienuolis (Juozapas Gerbačiauskis).

Straipsnių rinkinys. Propaguojama tautinio atgimimo per kultūrą, kūrybą, dvasią idėja. Istorija ir kultūra traktuojamos kaip idėjų raida, skelbiama liaudies, inteligentijos, valdovų vienybės idėja, skatinama tautiškumą suvokti ne vien kaip formą, bet ir kaip dvasią. Tautos dvasia suprantama kaip visus visuomenės luomus vienijanti idėja, racionaliai (išminties) sutvarkyta tautinių jausenų visuma. Tautos dvasia atsiskleidžianti „iššifruojant" kultūrinį patyrimą. Kritikuojamas tautiškumo supratimas, neatsižvelgiantis į kultūros specifiką. Neigiamai vertinama materialistinė istorijos ir kultūros samprata. Skelbiama, kad religinis jausmas yra tautinės pasaulėjautos centras, vienijantis visą dvasinės kultūros palikimą (mitai, menas ir t. t.). Neigiamai vertinamas proto kultas, civilizacijos laimėjimai, iškeliamas jausmo žmogus. Nemažai dėmesio skiriama tautos dvasios raiškos mene problemai. Nauja dvasia literatūroje privalanti turėti ir naują išraišką, antraip būtų neįmanoma kūrinio turinio ir formos dermė. Pasisakoma prieš formos konservatyvumą. Kūrinio mintis turinti būti „kosmiškai gaivališka", peržengianti dabarties „reališkai apribotą" horizontą. Menas suprantamas kaip nuolat evoliucionuojančių ir „amžinojo grožio" pradus išreiškiančių formų kūryba, tačiau mintis ir jausmas kūryboje laikomi pirminiais, lemiančiais formą. Formos plėtotė tapatinama su individualumo raiška.

GENIJAUS MEILĖ.— GABIJA. Rinktinė knyga, paaukota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Baranausko atminimui. Krokuvoje MCMVII. Gebethnerio ir Co knygynas. Atspausta Jegailos universiteto spaustuvėje, p. 6—17.

Genijus traktuojamas kaip tautos dvasios siejamų žemiškųjų (konkretybė, realybė, apčiuopiama forma) ir „dangiškųjų" (amžinybė, idealas, stichija) pradų vienybė, kuri kartu esanti ir kūrybos pamatas. Romantiškai traktuojamoje idealo ir realybės, „proto" ir „gyvenimo" sandūroje pirmenybė teikiama jausmui, intuicijai, gyvenimui.

MENO TAKAI IR TAKELIAI.—„Skaitymai", 1923, kn. 24, p. 143—154.

Aptardamas ekonominio ir kultūrinio gyvenimo krizę Europoje po Pirmojo pasaulinio karo, autorius akcentuoja meno idealų amžinumą, pastovumą. Akcentuojama laisvės būtinybė meninėje kūryboje visuomenės, jos politikos, net religijos atžvilgiu. Pabrėžiamas meno autonomiškumas. Meninė kūryba siejama su mistine satanizmo ir prometėjizmo dvasia. Iš jos kildinamas meninės

kūrybos tragiškumas, nes grožis esąs tragiškas savo antžmogiška raiška. Aptardamas meno formos problemą, autorius ypač akcentuoja judėjimo, ritmikos kategoriją. Aiškinama žmogaus-kūrėjo ir gamtos vienybė mene. Skeptiškai vertinamas lietuviškojo meno lyrizmas, heroizmo baimė. Svarstydamas kūrybos psichologijos problemas, autorius pasisako už vyriškojo ir moteriškojo prado kūryboje harmoniją, idealistiškai aiškina kūrėjo asmenybės prigimtį. Keliama menininko santykio su liaudimi problema.

KŪRYBA IR KRITIKA.—„Baras", 1925, Nr. 7, p. 50—63.

Aptariamas meno ir tautos kultūros tradicijos santykis. Akcentuojamas kūrėjo dvasinės laisvės, individualumo, tautinio gyvenimo stiliaus reikšmingumas. Propaguojamas dvasinis kūrėjo aristokratizmas, heroizmas, mesianizmas. Menas čia suprantamas kaip tautinės dvasios instrumentas, genijaus dvasinio aristokratiškumo išraiška.

Dvasinė kultūra suprantama kaip istorinio gyvenimo produktas, nes tik besivystanti tauta turi kultūrą. Pabrėžiamas moralinio autoriteto ir meno sąsajų tvirtumas, nes moralumas — tai laisvos valios ir sąžinės problema, o kūrybos be valios nėra. Menas — talento ir žmogaus moralinio vertingumo vienybė. Aptardamas mokslo ir meno santykį, J. Herbačiauskas pirmenybę teikia meninei intuicijai, pabrėžia, kad menininkas yra svetimas realiam gyvenimui. Menininko individualizmas suprantamas kaip maištas prieš Dievą ir gyvenimą ir siejamas su prieštaraujančiais jiems pradais.

VARIACIJOS MŪSŲ, LIETUVIŠKO, MENO TEMA.—„Baras", 1925, Nr. 8, p. 46—53.

Kritikuojama futuristų estetinė nuostata, taip pat meno partiškumas, meno administravimas, autoritarizmas. Ginamas seno ir naujo požiūrio kovos būtinumas meninėje kūryboje, tačiau pabrėžiama praeities ir dabarties meninės kultūros kūrybinių ryšių svarba. Menas suprantamas kaip nuolatinė dvasios reinkarnacija vis naujesne forma. Akcentuojamas idealo reikšmingumas meninėje kūryboje. Menininko talento problema sprendžiama remiantis intuityvistine estetika, pabrėžiamas kūryboje jausmo pirmumas proto atžvilgiu, akcentuojamas menininko genijaus išskirtinumas, priešiškumas realiam pasauliui, minios ir kūrėjo priešprieša.

KOVA PRIEŠ A. MICKEVIČIAUS GENIJAUS DIKTATŪRĄ.—„Gaisai", 1930, Nr. 4, p. 327—339; Nr. 5, p. 50—64.

Pabrėžiama praeities kultūrinio palikimo svarba dabartinei meninei kūrybai, kritikuojamos beatodairiškos praeities revizijos, akcentuojamas kultūros palikimo perimamumo principas. Kultūros tradicijų neigimas ir menkinimas esąs naujosios eros bruožas. Teigiama, kad keičiasi tik meninės kūrybos išraiškos formos, tuo tarpu kūrybos dvasia esanti amžinai aktuali, aktyvi, jauna, todėl

grįžimas prie J. V. Gėtės, F. Šilerio, A. Mickevičiaus kūrybinio palikimo neišvengiamas. Idealistiškai traktuodamas romantizmą kaip tautos valią būti laisva, J. Herbačiauskas kūrėjams siūlo atskleisti romantizmo dvasią naujomis, moderniškomis formomis, nes praeities ir dabarties kultūros bei kūrybos dvasia ir tikslai esantys bendri. Naujosios kartos kūrybinis uždavinys — suvokti A. Mickevičiaus palikimą kaip laisvės ir kūrybos problemą, kaip lenkų, lietuvių, baltarusių santykių problemos pozityvų sprendinį.

MENO TRAGEDIJA.—„Židinys", 1930, Nr. 4, p. 305.

Svarbiausia meno nuopuolio XX a. priežastis esanti ta, kad meninė kūryba virto amatu, pasipelnymo šaltiniu. Menininkai pamiršę, jog meno tikslas esąs laisva, nesuinteresuota dvasinė veikla. Netiesiogiai iškeliama masinės vartojimo kultūros problema, nuo kurios sprendimo priklausąs meno likimas. Kaip vienas galimų šios problemos sprendimo būdų siūloma atsigręžti į praeities dvasinio gyvenimo patirtį.

J. KUBILIUS

KULTŪRA IR KULTŪROS ŽMOGUS.—„Naujoji romuva", 1931, Nr. 7, p. 162—163.

Teigiama, kad Europos kultūra žlunganti. Kultūra atsinaujinsianti ir dvasiškai atgimsianti tik vėl pradėjusi orientuotis į pastovias moralines ir religines vertybes.

MŪSŲ TAUTIŠKO CHARAKTERIO (BŪDO) IR MISIJOS (PAŠAUKIMO) KLAUSIMU.—„Naujoji romuva", 1931, Nr. 5, p. 106—107.

Teigiama, jog lietuvių tautai reikią atgaivinti kitose tautose turėtą autoritetą. Lietuviams iš seno būdinga aukšta moralė, kuri esanti ir jų tautinio charakterio pagrindas. Tik palaikydami aukštą dorovingumo lygį ir atspindėdami jį visose savo gyvenimo srityse (taip pat ir meninėje kūryboje), lietuviai atliksią savo misiją pasaulyje.

VAKARIEČIAI IR RYTIEČIAI (Studijos eskizai).—„Naujoji romuva", 1932, Nr. 8, p. 172—173.

Aptariamos Rytų ir Vakarų kultūrų ypatybės. Rytų kultūra, kuriai priklausanti ir Rusija, apibūdinama kaip menkinanti asmenybės vertę, linkusi į iracionalumą ir chaotiškumą įvairiose gyvenimo srityse. Vakarų kultūra siejama su pagarba žmogaus asmeniui, logiškumu, tvarkingumu ir organizuotumu.

Lit.: *Keliuotis J.* Pasikalbėjimas su J. A. Herbačiausku // Naujoji romuva.— 1932.— Nr. 12; *Sierotwinski S.* Herbaczewski Jozef Albin // Polski Słownik Biograficzny.— Wroclaw—Warszawa—Kraków, 1961; *Sverdiolas A.* Kultūros filosofija Lietuvoje.— V., 1983.

M. LAURINKUS

I

ILGŪNAS Jonas, 1881.06.15 Vaivadiškiuose (Jonavos r.) — 1956.05.28 Kaune, pedagogas, visuomenės veikėjas. 1912 baigė Peterburgo komercijos in-tą. Grįžęs į Lietuvą, dėstė komercijos dalykus „Saulės" d-jos kursuose Kaune. Pirmojo pasaulinio karo metu dirbo dėstytoju Peterburgo komercijos m-lose, 1919—41— buhalterijos ir kooperacijos kursuose Kaune. Mokytojavo Kauno aukštesniojoje komercijos mokykloje. Pokario metais dirbo Kauno finansų ir kredito technikumo dėstytoju. J. Ilgūno pažiūros susiformavo jam mokantis Peterburge. Didelę įtaką jo pasaulėžiūrai padarė L. Tolstojaus ir kai kurios I. Kanto idėjos. Lietuvoje J. Ilgūnas aktyviai dalyvavo laisvamanių sąjūdyje, buvo vienas Lietuvos laisvamanių etinės kultūros d-jos (LLEKD) organizatorių ir veikėjų. 1933—35 redagavo LLEKD organą „Laisvamanis", vėliau „Laisvąją mintį", juose išspausdino daug savo straipsnių ateizmo klausimais. Be to, dar paskelbė straipsnių „Lietuvos žiniose", „Kultūroje" ir kt. periodiniuose leidiniuose. Išleido keletą knygelių, pasirašinėjo „Vaivadiškiečio" slapyvardžiu.

„ŠVENTASIS TĖVAS" RYME. K., 1925, 16 p.

Kritikuojamas tariamas popiežiaus neklaidingumas, teigiama, kad religinės dogmos yra nepagrįstos.

KRISTUS IR KRIKŠČIONYBĖ. K., 1923, 68 p.

Aptariamas Šventraščių tekstų autentiškumo klausimas, Kristaus asmenybės istoriškumas, nagrinėjama krikščionybės kilmė, atskleidžiamas istorinis jos vaidmuo, kritikuojami religiniai prietarai.

AR YRA TOKS TIKĖJIMAS, BE KURIO ŽMOGUS NEGALI GYVENTI. K., 1930, 72 p.

Aiškinamas religijos ir tikėjimo skirtumas. Sekdamas L. Tolstojumi, autorius propaguoja „naujos religijos" idėją.

APIE TIKĖJIMĄ, DIEVUS, APEIGAS IR JĖZŲ KRISTŲ ANT KRYŽIAUS.— „Kultūra", 1930, Nr. 2, 4, 6—7, 9, 12.

Parodomos religijos atsiradimo istorinės sąlygos, aiškinama, kaip politeizmas evoliucionavo į monoteizmą, aprašomas kryžiaus kultas, kritikuojama „trejybės" sąvoka, aiškinama Šventraščių kilmė.

PALYGINAMOJI RELIGIJŲ ISTORIJA.—„Laisvamanis", 1933, Nr. 2, 11; „Laisvoji mintis", 1933, (Nr. 1), 2; 1934, Nr. 1—5, 6—7.

Įrodinėjama, kad pirmykščiai žmonės nežinojo religijos, svarstoma, kaip atsirado tikėjimas dvasiomis, pomirtiniu gyvenimu, daroma išvada, kad ne Dievas sukūrė žmogų, o žmogus Dievą. Pateikiama žinių apie vadinamuosius „šventuosius akmenis", aptariami krikščionybės atsiradimo, Kristaus asmens istoriškumo ir kt. klausimai.

Lit.: *Bartininkas M.* Laisvamanybė Lietuvoje.— V., 1964; *Masionienė B.* Levas. Tolstojus ir Lietuva.— V., 1978.

V. ŽEMAITIS

J

JAKAS Povilas, 1908.06.10 Kuliškiuose (Šilalės r.) — 1968.03.23 Kaune, filosofas, publicistas. Baigė Kauno kunigų seminariją, 1933 įšventintas kunigu, buvo Kauno katedros vikaras, vėliau — įvairių Kauno mokyklų kapelionas. Karo ir pokario metais kurį laiką buvo kunigas. Bendradarbiavo „Tiesos kelyje", „Draugijoje", „Židinyje". P. Jakas — vienas katalikiškojo modernizmo atstovų Lietuvoje, nagrinėjo krikščionybės atsinaujinimo, jos prisitaikymo prie dabarties problemas, naujus krikščionybės idėjų propagavimo būdus. Jo kūrybai būdinga smarki klerikalizmo kritika, dėmesys socialinėms problemoms, pastangos suaktualinti tokius žmogaus dvasinio gyvenimo aspektus, kurie labiausiai prisidėtų prie krikščionybės atnaujinimo. Jakas ypač akcentavo socialinį jautrumą ir svarbiausiu krikščionybės principu laikė artimo meilę. Veikiamas XIX a. pabaigos vokiečių rašytojo J. Langbeno (Julius Langbehn, 1851—1907), jis kėlė „žmogiškosios krikščionybės" idėją. Tokia krikščionybė, Jako dažnai apibūdinama kaip „naujasis humanizmas", turinti integruoti visas žmonijos kultūroje kilusias idėjas, ginančias žmogaus orumą ir vertę, ir, remdamasi šia patirtimi, humanizuoti socialinį gyvenimą. Todėl socialines reformas Jakas suprato kaip dvasinio žmogaus atsinaujinimo ir tikrųjų krikščionybės principų perėmimo rezultatą. Vadovaudamasis „žmogiškosios krikščionybės" idėjomis, P. Jakas eseistinio pobūdžio veikaluose analizavo blogio, gėrio, laisvės, meilės, pareigos ir kitas etikos kategorijas.

IEŠKAU ŽMOGAUS. K., 1938, 283 p.

Įvairių religinių švenčių proga parengtų paskaitų ir eseistinio pobūdžio straipsnelių rinkinys. Fragmentiškai aptariamos krikščionybės principų funkcionavimo Europos istorijoje aplinkybės. Pabrėžiama autentiško krikščionybės suvokimo ir naujo evangelijos skelbimo būdo svarba. Atkreipiamas dėmesys į „tikroje krikščionybėje" slypinčią pagarbą natūraliai žmogaus prigimčiai. Vadovaujantis šia nuostata, aiškinamos žmogaus prigimties, blogio, kančios ir laisvės problemos. Aptariamos psichologinės ir moralinės socialinės neteisybės priežastys. Komentuojamos Le-

ono XIII ir V. E. Ketelerio (Wilhelm Emmanuel von Ketteler, 1311—77) pažiūros socialiniu klausimu.

KRIKŠČIONYBĖS TRAGIZMAS. K., 1938, 94 p.

Atsakymas į straipsnio „Ko katalikybė nedavė Lietuvai?" kritiką. Autoriaus nuomone, krikščionybės tragizmas kyląs dėl neatitikimo tarp idealo ir tikrovės, krikščionybės principų ir jų taikymo gyvenime, krikščionio pašaukimo ir jo praktinės veiklos, taip pat dėl to, kad krikščionybės vardu atliekami jos esmei priešingi veiksmai. Nušviečiama Bažnyčios autoritarinės valdžios plėtotė ir analizuojami šio proceso padariniai. Apgailestaujama, kad Bažnyčia ilgą laiką nekėlusi tų idėjų, kurias XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje kelia įvairūs socialiniai judėjimai.

REFORMATORIUS JULIUS LANGBEHN. K., 1939, 323 p.

Vokiečių rašytojo ir kultūros kritiko J. Langbeno biografija ir jo raštų ištraukos. Aptariamos J. Langbeno pažiūros, akcentuojama jo kova su racionalizmu, „mechanistine" kultūra, paviršutinišku dvasiniu gyvenimu, religinės praktikos dogmatiškumu.

SOCIALINĖ KRIKŠČIONYBĖ. K., 1939, 246 p.

Dalys: Pratartis, 7—8. I. Socialinė krikščionybė, 9—33. II. Žvilgsnis į senąjį pasaulį, 35—57. III. Socialinės krikščionybės principai, 59—116. IV. Socialinė krikščionybė gyvenime, 117—168. V. Socialinė enciklika, 169—189. VI. Dabartis, 191—238. Baigiamasis žodis, 239—240.

Aiškinamos krikščionybės socialinės pažiūros. Keliamos problemos: krikščioniškasis idealas ir krikščioniško gyvenimo realybė, socialinių problemų perkėlimas į religijos plotmę, dabartinio krikščionio elgesys socialinės neteisybės atžvilgiu. Trumpai supažindinama su krikščionybės socialinių idėjų raida krikščionybės istorijoje, aiškinama, kokiomis aplinkybėmis pasirodė popiežiaus Leono XIII enciklika „Rerum novarum", dėstomos šios enciklikos pagrindinės idėjos. Teigiama, jog svarbiausia sąlyga, kad būtų sprendžiamos opios socialinės problemos, yra tokia: reikia teisingai suvokti krikščionybės principus ir sugebėti juos taikyti praktinėje veikloje.

ŽMOGUS TARP ŽMONIŲ ARBA NAUJASIS HUMANIZMAS. K., 1940, kn. 1, 351 p.

Dalys: Pratartis, 5—8. I. Bendrieji klausimai, 9—168. II. Kūno ir dvasios pusiausvyra, 169—242. III. Turtas ir nuosavybė, 243—343.

Naujasis humanizmas apibūdinamas kaip XX a. teistinė pasaulėžiūra, suderinta su tradicine humanizmo idėja, teigiančia prigimtines žmogaus teises. Socialinio teisingumo įgyvendinimą autorius laiko pagrindine šių teisių realizavimo sąlyga. Pateikiama socialinės nelygybės ir jos atsiradimą nulėmusių aplinkybių istorinė apžvalga. Kritikuojamas kapitalistinis gamybos būdas, ka-

pitalizmą pateisinančios teorijos, bet kartu ir K. Markso siūlomos priemonės jam pakeisti. Vienintelis būdas, kaip įveikti kapitalistinių santykių sukeltą krizę, esanti dvasinė revoliucija, žmogaus dorovinis tobulėjimas. Aptariamos etikos kategorijos: blogis, gėris, laimė, meilė, tolerancija ir t. t. Polemizuojama su A. Maceinos veikalo „Buržuazijos žlugimas" idėjomis, aptariamos kai kurios dvasiškai reformuoto gyvenimo formos.

KO KATALIKYBĖ NEDAVĖ LIETUVAI? V., 1986, 36 p. *Pirmoji publikacija:* „Židinys", 1938, Nr. 7, p. 60—70.

Smarkios polemikos susilaukęs straipsnis, nušviečiantis politines, socialines ir moralines priežastis, dėl kurių krikščionybės įvedimas nedavė Lietuvai to, ką iš tikrųjų turėjo duoti. Jėga primesta „pseudokrikščionių" kryžiuočių, pati jau nuo XIV a. išgyvenanti smukimą, t. y. nutolimą nuo savo principų, krikščionybė Lietuvoje tik sustiprinusi socialinę neteisybę, baudžiavinę santvarką ir suteikusi privilegijų bažnyčioms bei turtingųjų luomui. Autoriaus nuomone, formalus krikštijimas pasitarnavęs paviršutiniškam krikščionybės idėjų supratimui. Keliama krikščionybės, kaip „žmoniškumo" religijos, idėja.

Lit.: *Pruskus V.* Modernistinės tendencijos buržuazinės Lietuvos katalikiškoje socialinėje filosofijoje (disertacija, mašinraštis).— V., 1985; *Pruskus V.* Modernistinės A. Maceinos ir P. Jako pažiūros į katalikybę // Problemos.— V., 1983.— Nr. 30.

M. LAURINKUS

JAKŠEVIČIUS Vytautas (ALANTAS), 1902.06.18 Sidabrave (Radviliškio r.) — 1990.04.24 JAV, rašytojas, publicistas, kultūrologas. 1921 baigė Šiaulių g-ją. 1923—24 mokėsi Kauno un-to Humanitarinių mokslų f-te, 1925—29 studijavo ir baigė Monpeljė un-tą Prancūzijoje. 1930—34 — Eltos direktorius, 1934—39 — laikraščio „Lietuvos aidas" vyr. redaktorius, 1941—44 — Vilniaus teatro direktorius. 1944 emigravo į Vakarus, nuo 1949 gyveno JAV.

V. Alantas tautininkų spaudoje rašė įvairiais visuomeninio gyvenimo klausimais. Filosofiniu požiūriu reikšminga polemika su S. Šalkauskio kultūrų sintezės koncepcija ir pastabos apie lietuvių kultūrinio gyvenimo raidos perspektyvas. Teigė, kad lietuvių kultūros pagrindą sudaro europietiškoji kultūrinė tradicija, kritikavo S. Šalkauskio Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės teoriją, laikė ją dirbtine, neatitinkančia Lietuvos istorijos faktų, aiškino, kad ji iš esmės skeptiškai vertina vidines lietuvių kultūros galias. Atsižvelgdama į XX a. pasikeitusį tarptautinių santykių pobūdį, Lietuva turinti eiti savitu, „tautiniu" keliu ir lietuvį auklėti racionaliu, praktišku ir dinamišku žmogumi.

ŽYGIUOJANTI TAUTA. K., 1940, 261 p.

Dalys: Žygiuojanti tauta, 3—33. Lietuviško nacionalizmo erdvės, 35—97. Tautinės kultūros problema, 99—154. Lietuviško

charakterio bruožai, 155—189. Jaunimo problema, 191—229. Lietuva — jūros valstybė, 231—243. Lietuvių tautos genijus, 245—257.

Straipsnių rinkinys, apimantis įvairius Lietuvos kultūrinio ir politinio gyvenimo aspektus. Pagrindinėmis Lietuvos kultūros ydomis laikomas inertiškumas ir dinamizmo stoka. Šių ydų priežastys: istorinis palikimas ir tokie tautinio charakterio bruožai, kaip defenzyvumas, iracionalumas, lyriškumas, tuščias svajojimas, nepateisinamas nuolaidumas. Kritikuojama S. Šalkauskio Vakarų ir Rytų kultūrų sintezės koncepcija. Ji esanti metodologiškai ydinga, nesiremianti kultūros raidos vidine patirtimi, prieštaraujanti Lietuvos istorijos faktams ir dėl pasikeitusių tarptautinių santykių pobūdžio esanti nereali. Siūlomas perspektyvesnis visuomenės modelis: puoselėjant Vakarų Europos kultūrines tradicijas, auklėti praktišką, darbštų ir aktyvų žmogų.

AR GALIMA VAKARŲ IR RYTŲ KULTŪRŲ SINTEZĖ? —„Lietuvos aidas", 1938, Nr. 249 (4058).

Polemizuojama su S. Šalkauskiu, teigiama, kad lietuvių kultūros problemos turėtų būti sprendžiamos remiantis Lietuvos geopolitine padėtimi. S. Šalkauskio „kultūrų sintezės" teorija esanti sukurta „mechaniniu" būdu, nepaisant lietuvių istorijos faktų. Lietuvių tauta iš Rytų nieko pozityvaus negavusi praeityje ir negalėsianti paimti ateityje. Jai reikią labiau ugdyti savo pačios kultūrinį pajėgumą, o ne mechaniškai perimti kitų tautų laimėjimus.

KULTŪRINIS APSISPRENDIMAS BE RYTŲ.—„Lietuvos aidas", 1938, Nr. 295 (4104).

Vienintelė galimybė klestėti lietuvių kultūrai esanti tautinės kultūros ugdymas. Kultūriniai ryšiai su Rytais — juos straipsnio autorius tapatina su Rusija — esą negalimi dėl psichologinių kliūčių (istorinis palikimas). Universalumą, kurio siekiąs S. Šalkauskis, esą galima pasiekti tik per tautinį individualumą.

TAUTINĖ KULTŪRA SAVO LINKME.—„Lietuvos aidas", 1938, Nr. 327 (4136).

Tolesnė polemika su S. Šalkauskiu. „Kultūrų sintezės" teorija reiškianti nepasitikėjimą vidine lietuvių galia. Be to, S. Šalkauskis Rytus suprantąs labai plačiai, tuo tarpu lietuvių kultūra esą patyrusi tik neigiamą rusų kultūros įtaką.

Lit.: *Sverdiolas A.* Kultūros filosofija Lietuvoje.— V., 1979.

M. LAURINKUS

JASUTIS Aleksas, 1910.08.24 Reibiniuose (Joniškio r.) — 1938.04.02 prie Morelijos (Ispanija), rašytojas, publicistas. 1923—27 mokėsi Žagarės ir Joniškio progimnazijose, 1927—28 — Šiaulių suaugusiųjų g-joje. 1928—33 už komunistinę veiklą kalintas. Išėjęs iš kalėjimo, dirbo Lietuvos jaunimo s-gos Šiaulių apskr. taryboje.

1934 vėl suimtas, ištremtas į Kalvariją ir Liubavą. Nesėkmingai bandė pabėgti į užsienį. 1935—36 nelegaliai gyveno Kaune, vertėsi atsitiktiniu uždarbiu, 1937 išvyko į Ispaniją, stojo savanoriu į tarptautinę kovotojų antifašistų brigadą. Žuvo Aragono fronte. A. Jasutis bendradarbiavo „Jaunime", „Socialdemokrate", „Balse", „Laisvėje", „Komuniste", „Kultūroje", „Laisvojoje mintyje", „Priekale" ir kt. Pasirašinėjo: A. A., A. Adalas, J. M., Julius Misiukevičius, Julmis, V. V., Vainis, V. Varašius ir kitais slapyvardžiais bei kriptonimais. Jasučio pasaulėžiūra susiformavo marksizmo veikiama. Estetinės jo pažiūros išdėstytos straipsniuose literatūros ir meno klausimais. Jis kritikavo idealistines estetikos koncepcijas ir bandė pateikti marksistinį, istoriniu materializmu pagrįstą meno esmės supratimą. A. Jasučio pažiūrose pasitaiko vulgaraus sociologizavimo tendencijų ir tuometinėje komunistinėje spaudoje pasireiškusio kairuoliškumo.

PAŽIŪRŲ Į MENĄ KLAUSIMU.— Jasutis A. Rinktinė. V., 1954, p. 188—199. *Pirmoji publikacija:* „Kultūra", 1937, Nr. 8, p. 429—436. *Pasirašyta:* A. Adalas.

Dėstoma marksistinė estetikos problemų samprata. Vadovaujantis istorinio materializmo požiūriu, jog visuomenės santykiai skirstomi į bazę, arba gamybinius santykius, ir antstatą, arba ideologinius santykius, jog bazė sąlygoja antstatą, nagrinėjamas meno, kaip antstatinio reiškinio, pobūdis ir paskirtis. Pažymimas meno ryšių su baze sudėtingumas, aptariamas istorinis meno pobūdis ir specifika, dvasinio (psichoideologinio) poveikio visuomenei funkcija. Pabrėžiamas santykinis dviejų meninės kūrybos dalių — meno ir meninės kritikos savarankiškumas. Kritikuojama Z. Froido psichoanalitinė meninės kūrybos teorija, idealistinė istorijos samprata H. Teno meno filosofijoje. Straipsnyje neišvengta vulgaraus sociologizavimo klaidų, suabsoliutintas ideologinis meno turinys.

Lit.: *Korsakas K.* Aleksas Jasutis // *Jasutis A.* Rinktinė.— V., 1954; *Bulota J.* A. Jasutis.— V., 1961.

R. SKEIVYS

JOČYS Petras, 1894.09.14 Jusiškiuose (Ukmergės r.), teisininkas. 1933 baigė Kauno un-to Teisės f-tą. 1935—44 — teisėjas Alytuje ir Ukmergėje. Buvo Steigiamojo ir vėlesnių seimų narys, atstovavo Darbo federacijai. Kalintas Varnių koncentracijos stovykloje. 1944 pasitraukė į Vakarus.

TEISĖS FILOSOFIJA IR SOCIALIS KLAUSIMAS. K., 1933, 1+95 p., *mašinraštis.*

Dalys: Įvedamosios mintys, 1—3. Teisės filosofijos esmė ir uždavinys, 3—4. Teisingumo idėjos supratimas, 4—5. Vergovė senovėje, 5—13. Socialinės Kristaus mokslo mintys, 13—16. Viduramžiai, 16—24. Naujieji laikai, 24—30. Kova dėl ekonominės laisvės, 30—31. Žymiausieji socializmo atstovai ir jų doktrinos socialinio klausimo problemai išrišti, 31—84. Solidarizmas, 84—

88. Krikščioniškasis socialis sąjūdis, 88—93. Baigiamosios mintys, 93—94. Panaudota literatūra, 95.

Diplominis darbas, parašytas baigiant Kauno un-to Teisės f-tą. Istoriniu požiūriu aptariamos socialinės doktrinos nuo senovės iki XX a., ypač akcentuojamos jose išreikštos socialinio teisingumo idėjos. Didžiausia darbo dalis skirta socializmo doktrinai nušviesti. Daroma išvada, kad istorijos raidoje socialinių doktrinų turinį lėmė ir teisės filosofijos idėjos, jos „griaunančiai veikė amžiais nusistovėjusią santvarką ir statė naujus gyvenimo rūmus" (p. 93). Teisės filosofija, projektuodama idealią visuomenę, atliko strateginį vaidmenį: padėjo išvaduoti žmones iš ekonominės ir individualios priespaudos. Socialinio teisingumo idėja iki šiol buvo įgyvendinama netobulomis formomis, tačiau, kilusi gilioje senovėje, ji virto galinga, nesulaikoma jėga.

VUB, F 85—VDU—244.

R. PLEČKAITIS

JUODELIS Petras, 1909.07.01 Aukštadvaryje (Trakų r.) — 1975.08.24 Vilniuje, literatas, literatūros kritikas. 1927—31 Kauno un-to Humanitarinių mokslų f-te studijavo literatūrą. 1929—31 redagavo ir leido literatūrinį žurnalą „Pjūvis". 1931—40 dirbo Virbalio, Panevėžio ir Vilniaus gimnazijose lietuvių kalbos ir literatūros mokytoju. Bendradarbiavo „Gaisuose", „Šviesos keliuose", vėliau „Prošvaistėje" ir „Literatūroje". 1940—41 — Švietimo liaudies komisariato Meno reikalų valdybos viršininkas. 1941 baigė Vilniaus un-tą. 1944—46 — Vilniaus un-to dėstytojas. Buvo represuotas. Grįžęs į Lietuvą, 1959—70 — Vilniaus dailės muziejaus mokslinis bendradarbis. Spausdino straipsnius „Kultūros baruose", „Pergalėje". P. Juodelio straipsniai, paskelbti ikikarinės Lietuvos laikotarpio periodikoje („Pjūvyje", „Gaisuose"), yra skirti literatūros, estetikos, kultūros klausimams. Moksleivių žurnale „Šviesos keliai" publikavo šviečiamojo pobūdžio straipsnius apie kultūros, estetikos, literatūros raidą pasaulyje. Estetinės Juodelio pažiūros iš pradžių buvo artimos romantizmui, vėliau jis perėmė kai kurias kritinio realizmo idėjas. Dažnai straipsniuose buvo keliamos gyvenimo tikrovės atspindėjimo, visuomenės idealų ir meninės kūrybos santykio, nacionalinio meno savitumo problemos. Pabrėžė, kad meno būklė tiesiogiai priklauso nuo visuomenės gyvenimo ypatybių; kritikavo tuometinę Lietuvos visuomenės santvarką, jos sumiesčionėjusią kultūrą. Dalyvavo antifašistinių menininkų grupuočių veikloje ir vis labiau akcentavo idėjinio turinio reikšmę meno kūrinyje, teigė, kaip svarbu, kad menas atspindėtų kritišką požiūrį į tikrovę. Pasirašinėjo slapyvardžiais: T. Galinis, A. Eidukas, Vyt. Vanagaitis, A. Vaiginis, Kazys Narjauskas ir t. t.

KODĖL MUMS NEPAKELIUI SU „KETURIAIS VĖJAIS".—„Pjūvis", 1929, Nr. 1, p. 17—24. *Pasirašyta:* J. P.

Aptariamos idėjinės „Keturių vėjų" grupuotės atstovaujamo futurizmo pozicijos. Futurizmas traktuojamas kaip buržuazinei ideologijai atstovaujanti srovė, atskleidžiama formalistinė jo esmė. Remiantis istorine medžiaga, atspindinčia meno stilių raidą ir jų kaitą, parodoma, kokią vietą turi futurizmas bendroje meno raidoje. Apžvelgiama, kaip futurizmas paplito Lietuvoje, pažymimas pažangus „Keturių vėjų" vaidmuo kovoje su saloniniu menu.

LAIŠKAS p. KIRŠAI.—„Pjūvis", 1929, Nr. 1, p. 3—7; Nr. 2, p. 64—67. *Pasirašyta:* P. J.

Aptariama idealistiško nusiteikimo reikšmė valstybės gyvenime. Autoriaus nuomone, idealizmo turinys priklausąs nuo keliamo idealo. Idealas turįs atitikti laiko dvasią, realią politinio ir kultūrinio gyvenimo situaciją. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje lietuvių inteligentų idealas buvęs nepriklausoma Lietuva, todėl patriotizmas ir gera valia buvę pakankamas pagrindas kultūrinei kūrybai. Atgavus nepriklausomybę, turįs keistis ir idealas. Kūryba nebegalima vien dėl patriotinio nusiteikimo. Kritiškai vertinama F. Kiršos poema „Pelenai"; teigiama, kad joje kritikuojamos Lietuvos gyvenimo ydos yra poemoje skelbiamo idealo natūralus padarinys. Nepriklausomoje Lietuvoje esąs reikalingas ramus, pozityvus darbas ir tikras kūrybos prigimties ir paskirties supratimas.

MŪSŲ SRITIS.—„Pjūvis", 1929, Nr. 1, p. 29—34.

Aptariamos lietuvių literatūrinės kritikos problemos, svarstoma meno kūrinio esmė, meno kūrinio funkcijos ir jų tarpusavio santykiai, pateikiami meno turinio ir formos apibūdinimai. Meno stiliaus ir epochos ryšys traktuojamas kaip mechaniška jų tarpusavio priklausomybė. Nagrinėjamos menininko psichologijos, nacionalinio meno savitumo problemos ir kritikuojama literatūroje paplitusi „tautinės sąmonės" samprata.

„ROMANTIŠKASIS IDEALIZMAS GRĮŽTA..."—„Pjūvis", 1929, Nr. 2, p. 69—81.

Svarstomi Lietuvos meno raidos keliai. Nusivylus miesčioniška kultūra, ieškoma naujų idėjinių meno pozicijų, siūloma atgaivinti romantizmą.

PERMANENTINIS KRIZIS.—„Gaisai", 1930, Nr. 9—10, p. 435—444.

Analizuojamos buržuazinės kultūros ir meno smukimo priežastys. Teigiama, kad sumiesčionėjusi visuomenė nebeturinti meno poreikio. To priežastimi laikoma kapitalistinė santvarka, kurioje neišvengiamai kyla menininko ir visuomenės konfliktas.

APIE ŠIŲ DIENŲ MODERNIZMĄ.—„Šviesos keliai", 1931, Nr. 9, p. 571—574. *Pasirašyta:* T. Galinis.

Analizuojamos įvairios modernizmo sampratos. Aptariama modernaus meno vieta ir reikšmė lietuvių kultūroje.

POZITYVIZMAS IR KUDIRKA.—„Šviesos keliai", 1934, Nr. 1, p. 7—16. *Pasirašyta:* Vyt. Vanagaitis.

Pateikiama pozityvizmo filosofijos raidos apžvalga. Aptariama pozityvizmo filosofijos reikšmė Lenkijos ir Lietuvos pažangiųjų jėgų judėjime XIX a. pabaigoje. Teigiama, kad V. Kudirkos ir jo leidžiamo „Varpo" idėjinė programa buvo suformuluota remiantis pozityvizmo principais.

PROZOS ŠUOLIS AUKŠTYN.—„Literatūra", 1936, Nr. 2, p. 7—10. *Pasirašyta:* J. P.

Aptariama lietuvių literatūros padėtis, pažymima, kad lietuvių literatūroje įsigalėjo kritinis realizmas ir opozicinės nuotaikos. Konfrontuojama su „Lietuvos aido" atstovaujamomis oficiozinėmis pažiūromis. Remiantis I. Simonaitytės, P. Cvirkos kūryba, keliama socialinio konflikto vaizdavimo reikšmė literatūroje. Pabrėžiama meno, kaip gyvenimo tikrovės atspindėjimo, funkcija.

Lit.: *Вайткунас Г.* Очерк развития эстетической мысли в Литве.— М., 1972.

P. VELJETAGA

K

KAIRIŪKŠTIS Vytautas, 1890.11.14 Seinuose (Lenkija) — 1961.06.13 Vilniuje, dailininkas, meno istorikas ir teoretikas. 1911—12 Vilniuje lankė I. Trutnevo piešimo mokyklos vakarinį kursą. 1912—16 mokėsi Maskvos un-to Teisės f-te. Kartu lankė K. Juono piešimo studiją, 1917 įstojo į Maskvos tapybos, skulptūros ir architektūros m-los antrą kursą. 1920—21 mokėsi Valstybinėje dekoratyvinio meno studijoje, kuriai vadovavo P. Kuznecovas. Grįžęs į Lietuvą, 1921—32 dirbo Vilniaus Vytauto Didžiojo g-joje, dėstė piešimą seminarijoje. Buvo įsteigęs piešimo studiją ir jai vadovavo. 1931 gavo aukštojo mokslo diplomą. 1932—40 dirbo piešimo mokytoju Panevėžio ir Kauno g-jose. Nuo 1936— Lietuvos dailininkų sąjungos narys, o nuo 1940 — LTSR dailininkų sąjungos narys. 1944—51 — Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejaus meno skyriaus vedėjas, Taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to dėstytojas, nuo 1947 — docentas.

Spaudoje V. Kairiūkštis pradėjo bendradarbiauti nuo 1918 m. Savo straipsniuose jis daugiausia nagrinėjo visuomenės estetinio auklėjimo problemą. Jo pažiūroms turėjo įtakos moderniojo meno srovių estetiniai principai. 1923—24 laikotarpiu ypač gyvai domėjosi kubizmo, lučizmo, kubofuturizmo ir suprematizmo estetinėmis programomis, palaikė ryšius su lenkų modernistų „Blok" ir „Praesens" grupuotėmis. Itin svarbiu dalyku Kairiūkštis laikė nacionalinį meno savitumą, pabrėžė liaudies kūrybos tradicijų reikšmę. Jo veikaluose plačiai analizuojama M. K. Čiurlionio kūryba, kaip atitinkanti šiuolaikiškumo ir nacionalinio savitumo reikalavimus.

О НОВОМ ИСКУССТВЕ [APIE NAUJĄJĮ MENĄ].— «Виленское утро», 1924, 11 мая.

Polemizuojama su įvairiais autoriais, dėstomas požiūris į tapybos esmę ir uždavinius. Teigiama, kad tapybos tikslas esąs „paveikslo plokštumoje spalvomis, linijomis, formomis ir t. t. perteikti ypatingą jausmą, dvasinę būseną, tiesiogiai susietą su spalvų, linijos, formų stebėjimu". Svarbiausiais meno kūrinio vertės kriterijais laikomi profesinis meistriškumas ir forma. Kūrinio idėja ir turinys esą ne tokie reikšmingi dalykai.

O KONSTRUKCJI W MALARSTWIE [APIE KONSTRUKCIJĄ TAPYBOJE].— „Wiek", 1928, N 4.

Remiantis įvairių epochų klasikinių dailės kūrinių analize teigiama, kad kompozicijos ir kolorito meninio meistriškumo „paslapčių" įvaldymas — svarbiausias menininko uždavinys. Pažymima, kad tapybos kūrinio vertę lemianti kompozicija, nes ji visos tapybos priemones sujungia į organišką vieningą konstrukciją.

MENAS IR VISUOMENĖ. PRAĖJUSIOS RUDENS DAILĖS PARODOS PROGA.— „Literatūros naujienos", 1936 m. kovo 1 d., Nr. 4—5, p. 7—8.

Aptariami prieštaravimai tarp meno ir publikos, jų priežastimi laikomas žemas visuomenės kultūros lygis. Pabrėžiama estetinio auklėjimo svarba. Teigiama, kad, norint tinkamai suvokti meno kūrinį, reikalingas teorinis pasirengimas. Analizuojama lietuvių dailės padėtis, atkreipiamas dėmesys į naujo laiko reikalavimus. Trūkumu laikoma tai, kad vyrauja peizažo žanras, pažymima didesnių žanrinių ar istorinių kompozicijų stoka. Teigiamai vertinami novatoriški ieškojimai.

MŪSŲ MENO MODERNIZMAS IR JO KRITIKAI.—„Lietuvos aidas", 1937 m. vasario 5 d., Nr. 57.

Pažymima profesinio lygio stoka lietuvių meno kritikoje, atkreipiamas dėmesys į tai, kad daugelio straipsnių autoriai neturi griežtesnių estetinio vertinimo kriterijų. Tokia kritika dezorientuojanti tiek menininkus, tiek visuomenę. Aiškinamos impresionizmo, ekspresionizmo ir kitų meninių srovių estetinės koncepcijos, kurias, autoriaus nuomone, reikėtų kūrybiškai interpretuoti remiantis nacionalinėmis meno tradicijomis. Daroma išvada, kad „paveikslo vertę nusako ne realizmo ar abstrakcijos laipsnis, ne realistinė, ekspresionistinė ar kita technika, ne tamsios ar šviesios spalvos, bet pirmiausia paveikslo tapybinės konstrukcijos kokybė".

M. K. ČIURLIONIES TAPYBOS KŪRYBA.— M. K. Čiurlionis. Kaunas, 1938, p. 34—66.

Dalys: Įvadas, 34—35. Čiurlionio tapybos ir muzikos sintezės klausimas, 35—40. Čiurlionio paveikslų bendras turinys, 41—46. Filosofinio (kosminio) turinio paveikslai, 46—48. Čiurlionio sonatos, 49—59. Paveikslo kompozicija ir technika, 59—60. Čiurlionio kūrybos šaltiniai, jo originalumas ir reikšmė meno istorijoje, 60—66.

Analizuojami pagrindiniai M. K. Čiurlionio meninės kūrybos ir estetinės koncepcijos principai. Prieštaraujama paplitusiam teiginiui, kad esą Čiurlionis stengęsis vaizduoti muziką spalvomis ar kurti „spalvų muziką". Autoriaus nuomone, muzikiniai Čiurlionio kūrybos pradai sietini su savitu daiktų ir gamtos architektonikos traktavimu, poetine simbolika bei įspūdžių dinamika. Aiškindamas filosofinę Čiurlionio kūrybos problematiką, autorius akcentuoja jo kūriniams būdingą šviesos ir tamsos, gyvybės ir

mirties kovą. Ji esanti ypač ryški tapybinėse dailininko sonatose. Daug vietos skiriama Čiurlionio kūrinių kompozicijos ir ją sudarančių komponentų analizei. Autoriaus nuomone, tiek meninio sprendimo, tiek idėjų atžvilgiu Čiurlionio kūryba lygintina su žymių XIX a. pabaigos — XX a. pradžios Europos dailės atstovų kūryba. Teigiama, kad ankstyvaisiais kūrybos laikotarpiais Čiurlionis buvęs artimas literatūriškajam simbolizmui, vėliau nuo jo nutolęs ir siekęs „grynos nuotaikos". Savo pastangomis suartinti tapybą su muzika jis esąs artimas E. T. A. Hofmanui, A. Skriabinui ir kai kuriems kitiems to meto menininkams, tačiau einąs savitu, ne tokiu kaip kiti keliu. Unikalus jo laimėjimas esąs tas, kad jis tapyboje pritaikė sonatos formą. Kalbėdamas apie Čiurlionio savitumą, autorius pažymi glaudų žmogiškų idėjų ryšį su lyrizmu, paveldėtu iš lietuvių liaudies meno.

MENO PROBLEMA LIETUVOJE.—„Naujoji romuva", 1938, Nr. 49, p. 929—934.

Konstatuojama kritiška visuomenės estetinio išsilavinimo būklė. Teigiama, kad „menininkas neturi pataikauti žemesniems žmonių instinktams ir jų beskoniškumui". Aptardamas meno padėtį, autorius skatina kurti modernesnius kūrinius. Antra vertus, menininkas turįs būti nuoširdus ir nepamiršti liaudies meno tradicijų.

M. K. ČIURLIONIS TAPYTOJAS.—„Raštai", 1941, Nr. 4, p. 560—562.

Analizuojama M. K. Čiurlionio tapybos kūrinių meninė struktūra, aptariamos menininko pasaulėžiūros ypatybės. Teigiama, kad jų formavimuisi turėję poveikio simbolizmas ir neoromantizmas. Būtent šioms kryptims atstovaujančių menininkų ir filosofų kūrybos veikiama susiformavusi Čiurlionio pasaulėžiūra, kurios svarbiausia ypatybė — polinkis į misticizmą. Vėlyviesiems Čiurlionio kūriniams esąs būdingas „nepaprastai stiprus ekstatiškas tikėjimas šviesos ir gėrio pergale žmogaus gyvenime". Pažymima, kad didžiausiu Čiurlionio kūrybos impulsu, o neretai ir atskirų kūrinių pagrindu buvęs tikras gamtos išgyvenimas. Taip pat aptariami pagrindiniai dailininko kūrybinio palikimo bruožai, atskleidžiama jo nacionalinė specifika.

Lit.: *Вайткунас Г.* Очерк развития эстетической мысли в Литве. — М., 1972.

G. VAITKŪNAS

KAIRIŪKŠTIS Jonas, 1896.10.13 Seinuose — 1957.10.9 Vilniuje, visuomenės veikėjas, gydytojas. 1916 baigė Voronežo gimnaziją ir įstojo į Petrogrado karo medicinos akademiją. Studijuodamas dalyvavo revoliucinėje veikloje; 1917 buvo išrinktas Petrogrado darbininkų deputatų tarybos deputatu. 1921 baigęs akademiją, dirbo gydytoju Kalvarijoje, Tauragėje, Kaune. Nuo 1937, tapęs medicinos daktaru, dėstė Kauno un-te. 1941 įgijo medicinos mok-

slų profesoriaus vardą. Buvo vienas laisvamanių sąjūdžio Lietuvoje organizatorių, 1933—39 — faktiškasis žurnalo „Laisvoji mintis" redaktorius. 1944—48 dirbo Vilniaus un-to Farmakologijos, 1944—57 dar ir Fakultetinės terapijos katedrų vedėju, 1944—51 taip pat Medicinos f-to dekanu. Nuo 1956 — Lietuvos MA narys korespondentas.

J. Kairiūkštis — gamtamokslinio materializmo atstovas. Jo veikaluose materialistiškai aiškinami materijos, sąmonės, gyvybės, žmogaus kilmės klausimai, pažymimas gamtos reiškinių visuotinis sąryšis, priežastingumas, vystymasis, dėsningumas, kritikuojamas vitalizmas, neovitalizmas, energetizmas. Savo pažiūras grindė XIX a. pabaigos — XX a. pradžios mokslo laimėjimais. Matyt, Kairiūkščio materialistinę orientaciją iš dalies paveikė vokiečių gamtotyrininko E. Hekelio pažiūros. Jis buvo patyręs ir tam tikrą pozityvizmo poveikį, laikė pozityvizmą lygiaverčiu materializmui. Pripažino, kad gamtos mokslai yra vienintelis tikras pažinimo įrankis, o jų metodas — visuotinis, teigė, jog pozityvizmas — mokslo filosofija, turinti vienyti atskirų gamtos mokslų rezultatus. Tikrosios filosofijos pranašumu laikė empirizmą, atmetė spekuliatyvias filosofines sistemas, teigė, kad jos XX amžiuje praradusios vertę (tarp jų minėjo Platono, J. G. Fichtės, G. V. F. Hėgelio filosofiją). Pažinimo problemomis nelabai domėjosi. Jam buvo būdingas gnoseologinis optimizmas. Pasisakė už empirinio ir teorinio pažinimo metodų vienybę, nurodė svarbius pažinimo principus: laisvas tyrinėjimas, objektyvumas, kriticizmas, istoriškumas. Akcentavo, kad tiesą pažinti trukdo aklas tikėjimas dogmomis, prietarai, sekimas autoritetais. Tiesos kriterijumi laikė individualų patyrimą, eksperimentus. Materialistinės pasaulio sampratos, gamtos mokslo žinių propagavimas buvo glaudžiai siejamas su religinės pasaulėžiūros kritika. Religiją kritikavo įvairiais aspektais. Tam argumentų ėmė ir iš užsienio laisvamanių, filosofų veikalų (rėmėsi Dž. Dreiperio, A. Vaito, Z. Froido ir kt. veikalais). Daugiausia domėjosi religijos esmės, kilmės, socialinio vaidmens, poveikio atskiram individui, jos santykio su mokslu ir dorove, jos ryšio su kitomis religijomis klausimais. Kairiūkščio etinėms pažiūroms buvo būdinga natūralistinė tendencija; jis pervertino gamtinių prielaidų įtaką doroviniam elgesiui, dorovinį visuomenės lygį siūlė kelti ne tik etinio švietimo būdu, bet ir pritaikant eugenikos priemones. Be paveldėjimo ir dorovės ryšio problemos, Kairiūkštis kiek plačiau dar nagrinėjo kai kuriuos dorovinės pažangos ir dorovinio auklėjimo aspektus, apibrėžė laisvamanių humanistines etines nuostatas, taip pat nemažai dėmesio skyrė religinės etikos kritikai.

Dalį savo knygų ir straipsnių J. Kairiūkštis pasirašinėjo slapyvardžiais, kriptonimais: J. Atsiskyrėlis, Tomas Karušis, K-is, J. K., K.

POPIEŽIAI IR MOKSLAS.—„Kultūra", 1925, Nr. 5—6, p. 271—273. *Pasirašyta:* Atsiskyrėlis J.

Įrodinėjama, kad popiežiai, religinės institucijos visais laikais kovojo su mokslu, stabdė jo raidą. Trumpai apibūdinama filosofijos, mokslo padėtis, jų plėtotei religinių institucijų sudaromos kliūtys nuo viduramžių iki XX amžiaus. Kiek plačiau kalbama apie scholastiką, jos poveikį mokslams, Dž. Bruno pažiūras, O. Konto filosofiją.

KUR EINI, KATALIKŲ JAUNIME? Tilžė, 1925, 16 p. *Pasirašyta:* Karušis Tomas.

Knygelėje kreipiamasi į tuometinį jaunimą, jis raginamas kritiškai, objektyviai vertinti religijos vaidmenį visuomenės gyvenime, orientuotis į mokslą. Teigiama, kad krikščionybė — jau atgyvenęs reiškinys. Griežtai kritikuojama Biblija: atskleidžiami joje esantys prieštaravimai, aiškinama, kad jos dogmos yra tolimos tiesai, jos doroviniai principai — menkaverčiai. Abejojama Kristaus kaip istorinės asmenybės egzistavimu. Teigiama, kad Bažnyčia, religija yra pavergimo, išnaudojimo, prievartos ramsčiai. Trumpai paliečiama mokslo ir religijos santykio problema, pabrėžiama, jog religija pražūtingai veikianti mokslą, kultūrą, esanti nesutaikoma su mokslu.

GAMTOS MOKSLŲ FILOSOFIJA. STRAIPSNIŲ RINKINYS PASAULĖŽIŪRAI KURTI. Tauragė, 1926, 82 p.

Dalys: Dabartinė filosofija ir jos krypsniai, 3—10. Gamtos mokslai ir filosofija, 11—19. Materijos problema, 20—29. Gyvybės problema, 30—42. Sielos problema, 43—50. Žmogaus kilmės problema, 51—66. Dorovės problema, 67—82.

Knygą sudaro „Kultūros" žurnale anksčiau spausdinti straipsniai. Joje istoriniu aspektu aptariamas filosofijos ir gamtos mokslų santykis. Teigiama, kad filosofija visais laikais buvo daugiau ar mažiau susijusi su gamtos mokslais. Skiriamos dvi filosofijos kryptys: 1) pozityvinė, siekianti apsaugoti gamtos mokslus nuo visokių pašalinių įtakų, 2) mistinė, religinė kryptis. Pastarajai priskiriama a) A. Bergsono intuityvizmas, V. Džeimso pragmatizmas, katalikiškasis modernizmas ir b) ortodoksinė filosofija (neotomizmas). Pagrindine tuometinės filosofijos problema laikoma mokslo vertės problema. Aiškinama, kas yra filosofija ir kuo ji turėtų būti: filosofija tik papildo gamtos mokslus, ji yra bendriausių gamtos mokslo žinių sintezė. Aukštinama gamtos mokslų filosofija ir atmetamos spekuliatyviosios filosofinės sistemos (Platono, J. G. Fichtės, G. V. F. Hėgelio); manoma, kad jos XX amžiuje jau praradusios vertę. Ginama tezė, kad mechanistinės metodologijos pozicijos yra tinkamos pasaulio vaizdui nušviesti. Materijos problema laikoma eksperimentinio pobūdžio problema, todėl „materijos" ir „medžiagos" sąvokos tapatinamos. Medžiagos struktūra aiškinama remiantis elektrono teorija, elektronas laikomas galutine realybe. Kritikuojamas energetizmas, tačiau greta įrodinėjama, jog energijos sąvoka esanti tinkama psichiniams

reiškiniams paaiškinti. Sprendžiamos gyvybės esmės, kilmės, žmogaus, jo sąmonės kilmės problemos. Stengiamasi parodyti, kad tarp gyvosios ir negyvosios gamtos nėra griežtų ribų ir gyvybė atsiradusi evoliucijos būdu, kad gyvoji medžiaga susideda iš tų pačių elementų kaip ir negyvoji. Mechanistiniu požiūriu kritikuojamas vitalizmas ir neovitalizmas (teigiama, kad gyvybę galima paaiškinti fizinėmis ir cheminėmis priežastimis). Remiantis palyginamąja anatomija, embriologija, biochemija, paleontologija ir kt. mokslais įrodinėjama, kad žmogus yra kilęs iš beždžionės. Neigiama sielos nemirtingumo dogma, pabrėžiamas žmogaus ir gyvūnų psichikos bendrumas. Sąmonė siejama su fiziologine smegenų veikla. Pripažįstama dorovės pažanga, tačiau minima, kad tuometinė visuomenės santvarka nesanti palanki dorovei tarpti. Išvardijami dorovei žalingi veiksniai. Siūlomos priemonės dorovės lygiui pakelti: kova su religija, materialinio pobūdžio nepritekliais, eugeninių priemonių taikymas. Puoselėjama mintis, kad šių laikų etika remsis gamtos mokslais. Dorovės pagrindu laikomos paveldimos savybės, socialinis instinktas; iškeliamas svarbiausias dorovinio auklėjimo uždavinys: tobulinti žmogaus prigimtį ir ugdyti dorovines savybes.

LAISVOSIOS MINTIES ABC. STRAIPSNIŲ RINKINYS SVARBIAUSIAIS LAISVAMANYBĖS KLAUSIMAIS. K., 1934, 80 p. *Pasirašyta:* Tomas Karušis.

Dalys: Autoriaus žodis, 2—3. Mokslas ir religija, 5—15. Biblija, jos Dievas ir dorovė, 16—20. Kristus ir jo dorovė, 21—27. Krikščionybė ir mitologija, 28—48. Atlaidai, relikvijos ir stebuklai, 49—55. Velnias ir jo reikšmė krikščionių tikybai, 56—60. Religija, dorovė ir laisvamanybė, 61—67. Laisvamanio tikėjimas, 68—75. Priedas. Klerikalizmas ir lietuvybė. Laisvūno straipsnis iš Laisvamanių Etinės Kultūros Draugijos Kauno skyriaus periodinio leidinio „Laisvoji mintis", kur 1934 metais yra atspausdinta daug įvairių straipsnių laisvamanybės klausimais, 76—80.

Knyga parašyta remiantis anglų, prancūzų, vokiečių laisvamanių veikalais (tarp jų — Dž. Dreiperio ir A. Vaito). Didžioji dalis šią knygą sudarančių straipsnių buvo išspausdinta periodiniame leidinyje „Laisvoji mintis". Istoriniu aspektu aiškinamas mokslo ir religijos konfliktas. Norėdamas parodyti, kad mokslas ir religija yra nesuderinami, autorius pateikia daug faktinių duomenų. Kalbama apie pažintinį, praktinį ir socialinį mokslo vaidmenį. Trumpai paminimi krikščionybės kilmės, raidos, socialinės vertės, vaidmens atskiro individo gyvenime, krikščionybės ir kitų religijų sąryšio klausimai. Pažymima, kad religija esanti paranki visuomenės valdančiųjų sluoksnių interesams remti. Daroma išvada, jog mokslo dėka religijos įtaka vis silpnėjanti. Stengiamasi atskleisti krikščionybės ydas, demaskuoti stebuklus. Tuo tikslu įvairiais aspektais kritikuojama Biblija (daugiausia etiniu požiūriu). Kritiškai aptariamas Biblijoje pateiktas pasaulėvaizdis, Dievo vaizdinys, prieštaraujama krikščionybės teiginiui, kad Kristus

yra tobuliausia asmenybė, aukščiausias dorovinis idealas. Kartu abejojama dėl Kristaus kaip istorinės asmenybės egzistavimo. Bandoma įrodyti, kad Biblija iš esmės yra antihumaniška, kad jos etinė vertė labai menka. Pažymimas evangelijos mitologinis pobūdis. Iškeliama dorovės ir religijos santykio problema, pabrėžiama, kad dorovė nepriklausanti nuo religijos. Aiškinamas laisvamanių požiūris į dorovės kilmę, priežastis. Akcentuojama paveldimų savybių svarba žmogaus elgesiui. Teigiama, kad auklėjimas tik šiek tiek pakoreguoja įgimtas dorovines savybes. Tuo remiantis daroma išvada, kad eugeninėmis priemonėmis galima smarkiai pakelti dorovinį visuomenės lygį. Kritikuojamos tolstojiškos krypties laisvamanių pažiūros: stengiamasi paneigti religinį jausmą ir įgimtas idėjas.

KRIKŠČIONYBĖ IR SOCIALIS KLAUSIMAS.—„Laisvoji mintis", 1938, Nr. 8 (70), p. 1—3. *Pasirašyta:* K-is ir K-ius.

Siekiama parodyti, kad krikščionybė, jos idėjos visuomet buvo žalingos socialiniu požiūriu. Pastebima, jog religija yra susijusi su visuomenės valdančiųjų, turtingųjų sluoksniais, jog ji paranki liaudies masių nepasitenkinimui savo socialine padėtimi slopinti. Teigiama, kad krikščionybė nesirūpino darbo žmonių gerove, buvo abejinga socialiniam teisingumui, kad laisvamanybei socialiniai klausimai esą pagrindiniai.

RELIGIJA IR PSICHOANALIZĖ.—„Laisvoji mintis", 1939, Nr. 15—16 (89—90), p. 12. *Pirmoji publikacija:* „Vaga", 1931, Nr. 4—5, p. 215—218. *Pasirašyta:* J. K.

Trumpai aptariamos Z. Froido pažiūros religijos klausimais. Matyt, jo pažiūroms pritariama; akcentuojama, kad žmogus religiją išgalvojęs, kad religija daranti žalingą įtaką kultūrai, kad ji — tai žmonių liga, tad neturinti ateities ir anksčiau ar vėliau bus nugalėta, išnyks.

Lit.: *Pavilionis S.* Profesorius J. Kairiūkštis // Tiesa.— 1956.— Spalio 2; *Zaksas I.* Mokslininko palikimas // Jaunimo gretos.— 1960.— Nr. 1; *Karakozova E.* Ateistas Jonas Kairiūkštis // *Katriūkštis J.* Laisvosios minties ABC.— V., 1964; *Zaksas I.* Gamtamokslinis materializmas buržuazinėje Lietuvoje // Problemos.— 1971.— Nr. 2 (8); *Šiurkus J.* Jonas Kairiūkštis — mokslininkas, pedagogas, ateistas // Mokslas ir gyvenimas.— 1978.— Nr. 5.

G. PRANCKIETYTĖ

KALINAUSKAS Konstantinas Vincentas (Кастусь Каліноускі), 1838.02.02 Mastaulėnuose (LR, Bialistoko vaivadija) — 1864.03.22 Vilniuje, teisininkas, revoliucinis demokratas, vienas 1863 m. sukilimo Lietuvoje ir Baltarusijoje vadų. Iki 1860 Peterburgo un-te studijavo teisę. Studijų metais domėjosi Lietuvos istorija, palaikė ryšius su revoliucine karininkų organizacija. 1861 kartu su kitais įkūrė slaptą revoliucinę organizaciją Gardine, o 1862— Judėjimo komitetą. Skleidė revoliucinę propagandą tarp valstiečių, spausdino baltarusiškus ir lietuviškus atsišaukimus. 1862 m. spalio mėn.— 1863 m. vasario mėn. vadovavo Lietuvos provincijų komitetui. Nuo 1863 m. vasario 11 d.— Lietuvos provincijų val-

dymo skyriaus įgaliotasis komisaras Gardino gub. Iki 1864 vadovavo sukilimo organizavimui.

K. Kalinausko visuomeninės pažiūras atspindi jo redaguoti periodiniai atsišaukimai „Mužikų tiesa" (1862—63), kurių dalį parašė pats, taip pat laiškai iš kalėjimo, žinomi „Laiškų iš po kartuvių" pavadinimu. Kalinauskas reiškėsi kaip ryžtingiausias ir nuosekliausias revoliucinis demokratas, propagavo N. Černyševskio suformuluotą valstiečių revoliucijos idėją. Pagrindine sukilimo varomąja jėga laikė valstiečius, ragino sukilėlius drauge su lenkais ir rusais kovoti prieš ekonominę ir nacionalinę priespaudą. Pasisakė už savarankišką kultūrinį ir valstybinį tautų vystymąsi. Valstybės valdžios idealu laikė demokratinę respubliką, kuri vadovautųsi laisvės, lygybės ir teisingumo principais. Pasirašinėjo slapyvardžiais: Jaško haspadar z pad Wilni, Makrevič, Chamovič, Chamut, Glebovič, Čarnovski, Černocki, Ignatii Vitoženec.

MUŽYCKAJA PRAUDA [MUŽIKŲ TIESA], Nr. 1—7. *Pasirašyta:* Jaško haspadar z pad Wilni. *Vertimas į rusų kalbą:* Nr. 1, 2, 4, 5, 6.— **Революционный подъем в Литве и Белоруссии в 1861—1862 гг. М., 1964, с. 124—133; Восстание в Литве и Белоруссии 1863—1864 гг. М., 1965, с. 25—26.**

Pasisakoma prieš carinę patvaldystės sistemą ir išnaudojimu pagrįstus žmonių santykius. Sprendžiami žmogaus ir tautų laisvės klausimai. Atskleidžiamas išnaudotojų ir išnaudojamųjų interesų priešingumas. Įrodinėjama, kad pragyvenimas turi būti grindžiamas ne išnaudojimu, o savo darbu, kuris laikomas aukščiausia žmogaus gyvenimo vertybe. Bendrais bruožais nusakomas idealios visuomeninės santvarkos modelis: tokia santvarka turi būti pagrįsta laisvės, lygybės ir teisingumo principais. Keliamas valstiečių dalyvavimo valstybės valdyme klausimas. Laisvė interpretuojama kaip socialinė, ekonominė, dorovinė kategorija. Valstiečių laisvė suprantama kaip laisvė valdyti žemę. Teisė į žemę pripažįstama tik ją dirbantiems.

PRIKAZ AD RĄDU POLSKAHO NAD CELYM KRAJAM LITOUSKIM I BIELORUSKIM, DA NARODU ZIEMLI LITOUSKOJ I BIELORUSKOJ [LENKŲ VALDŽIOS ĮSAKAS VISIEMS LIETUVOS IR BALTARUSIJOS KRAŠTAMS, LIETUVIŲ IR BALTARUSIŲ TAUTOMS].— **Восстание в Литве и Белоруссии 1863—1864 гг. М., 1965, с. 29—31.**

Sukilimo tikslu laikomas laisvės siekimas ir paprastų žmonių teisių gynimas. Akcentuojama liaudies teisė jėga ginti savo interesus. Keliamas socialinių pertvarkymų klausimas ir teigiama, jog tokius pertvarkymus turi įvykdyti patys valstiečiai. Pasisakoma už tai, kad žmonės būtų lygūs prieš įstatymą nepriklausomai nuo jų socialinės padėties.

ZŁOTA HRAMOTA [AUKSO GROMATA].— Historija powstania narodu polskiego w 1861—1864 r. przez Agatona Gillera. Paryž, 1867, t. I, s. 314—316.

Aiškinami sukilimo tikslai, laisvės, lygybės ir brolybės principais pagrįstos naujos valstybės kūrimo teisiniai ir politiniai pagrindai.

Kritikuojama caro politika krašte. Pasisakoma už tai, kad valstybės santvarkos klausimai būtų sprendžiami vadovaujantis ne išnaudotojų, bet liaudies interesais. Sprendžiami tautų savarankiškos kultūrinės ir valstybinės raidos, taikaus jų sugyvenimo klausimai.

PISMO Z POD SZUBIENICY [LAIŠKAS IŠ PO KARTUVIŲ].— Historija powstania narodu polskiego w 1861—1864 r. przez Agatona Gillera. Paryž, 1867, t. I, s. 327—335.

1863 m. sukilimas vertinamas kaip bendro Europos demokratinio judėjimo tiesai ir teisingumui ginti dalis. Pasisakoma prieš išnaudotojų ir išnaudojamųjų bendravimo galimybę. Aiškinama mokslo svarba visuomenės gyvenime. Autoriaus nuomone, mokslo padedamas žmogus galėsiąs valdyti likimą. Carizmas laikomas mokslo ir tiesos priešu.

Lit.: *Janulaitis A.* 1863 m. sukilimo veikėjai Lietuvoje // Švietimo darbas.— 1921.— Nr. 1—2; *Kardowicz W.* Konstanty Kalinowski.— Warszawa, 1955; *Смирнов А.* Кастусь Калиновский.— М., 1963; *Майхрович А.* Белорусские революционные демократы.— Минск, 1977.

J. KUDIRKA

KARSAVINAS Levas (Карсавин Лев Платонович), 1882.12.01 Peterburge — 1952.07.12 Abezėje (Komijos ATSR), filosofas, medievistas, kultūros istorikas. 1901 aukso medaliu baigė Peterburgo V g-ją. 1901—06 Peterburgo un-te studijavo istoriją. Diplominis darbas įvertintas aukso medaliu ir I laipsnio diplomu. Žinomo rusų medievisto prof. I. Grevso mokinys. Gavęs valstybinę stipendiją, 1910—12 dirbo Prancūzijos ir Italijos archyvuose, 1909—10, 1912—16 dėstė visuotinę istoriją Petrogrado istorijos ir filologijos in-te (1912—21 — šio in-to inspektorius, 1921—22 — rektorius), 1909—10, 1912—21 — K. Bestuževo aukštuosiuose moterų kursuose, 1912—22 — Petrogrado un-te (1921—22 — Humanitarinių mokslų f-to dekanas). 1913 gavo istorijos magistro, 1916 — daktaro laipsnius. Profesorius (1916). Tais pačiais metais Peterburgo dvasinė akademija (Romos katalikų) jam suteikė teologijos daktaro laipsnį. Šalia originalios kūrybos vertė į rusų kalbą Platoną, vokiečių mistikus. 1922 ištremtas iš Tarybų Rusijos. 1922—26 gyveno Berlyne, dalyvavo N. Berdiajevo įkurtos religinės filosofinės akademijos veikloje, euraziečių judėjime. 1926 persikėlė į Paryžių. 1927 pakviestas dėstyti visuotinės istorijos kursą Kauno un-te. 1928—40 Kauno, 1940—46 Vilniaus un-to profesorius, Visuotinės istorijos katedros vedėjas. 1943—44 — Vilniaus dailės muziejaus meno kūrinių ekspertas, 1944—49 — direktorius. Dėstė visuotinę meno istoriją Dailės in-te. 1949 nuteistas. Paskutiniais gyvenimo metais tremtyje nors ir sunkiomis sąlygomis tęsė darbą, rašė filosofinius ir teologinius traktatus, eilėraščius. L. Karsavinas atvyko į Kauną jau parašęs savo svarbiausius filosofinius veikalus. Lietuvoje jis naujai permąstė kai kuriuos filosofijos klausimus (asmenybės, kultūros problemos),

sistemino savo ankstesnes idėjas (teologija, personologija), rašė politinėmis temomis. Lietuvos intelektualinės tradicijos Karsavino filosofiją paveikė labai nežymiai. Jo politinės pažiūros taip pat susiformavo svetimų tuometinei Lietuvai idėjų veikiamos. L. Karsavinas redagavo Humanitarinių mokslų f-to darbus „Senovė" (I—IV, 1935—38), rašė į „Lietuviškąją enciklopediją" (straipsniai „Europos istorija" „Feodalizmas", „Gotika" ir kt.). Lietuvoje parašė veikalą, apibendrinantį visą jo, istoriko ir filosofo, kūrybą —„Europos kultūros istorija" (1931—36, 5 t.). Karsavinas — vienas žymiausių religinės „visa ko vienovės" filosofijos atstovų, savitai ir sistemingai apmąstęs daugelį tradicinių filosofijos (taip pat teologijos) problemų. Tokia sistema, jos kūrėjo manymu, turėjo įveikti dar XIX a. viduryje išryškėjusią stačiatikybės krizę, pasipriešinti iš Vakarų Europos plintančiam katalikiškajam modernizmui ir pateikti XX a. poreikius atitinkančią vientisą krikščionišką pasaulėžiūrą. Be Rytų patristikos, Mikalojaus Kuziečio, svarbus šaltinis Karsavino mąstymui buvo G. V. F. Hėgelio ir Vl. Solovjovo idėjos.

L. Karsavino filosofijos išeities taškas —„visa ko vienovės" (Всеединство) idėja, reiškianti ontologinę kūrėjo (Dievo) ir kūrinio (pasaulio) vienybę. Faktiškai Karsavino filosofijoje visuotinybė identiška Dievui, kurio mes, kaip dalinės (netobulos) būtybės visiškai pažinti ir tiksliai įvardyti negalime. Dievas laisva valia kuria pasaulį iš nieko. Šiuo aspektu „visa ko vienovė" gali būti suprantama kaip dinaminis esamybės pradas, skatinantis nuolatinį būties tapsmą ir vystymąsi. Esamybė yra tampanti, ji traktuojama kaip visuotinybės realizacija ir modusas. Visas šis procesas mums atsiveria istorijos pavidalu. Jei išsivystymą suprasime kaip nenutrūkstamą istorijos subjekto eksplikaciją, vis naujų jo reiškimosi formų plėtrą, tai aišku, kad istorijos procesą ir jo subjektą galima atskirti tik santykinai. Karsavinas išskiria visą istorijos subjektų hierarchiją. Aukščiausias istorijos subjektas esąs dievažmonija, kuri veikiau suprantama kaip „empirinės" istorijos tikslas (prasmė). Realus istorijos subjektas yra „socialiai veikli" žmonija kaip dauginga vienovė, pasireiškianti per savo individuacijas, t. y. socialinius subjektus: kultūras, tautas, įvairias mobilias socialines grupes, šeimas. Individualus subjektas (žmogus) tarsi užbaigia šią hierarchiją. Asmenybė reali tik ją sudarančių „momentų" dėka. Taigi kiekviena asmenybė netobulai, dalinai įkūnija „visa ko vienovę". Tokiu požiūriu Karsavinas sprendžia ir filosofinės antropologijos problemas. Žmogus, būdamas „visa ko vienovės" momentu ir netobulai, ne visiškai išreikšdamas ją pačią, yra dauginga vienovė. Nuo jo paties priklauso pasirinkimas: vienybės siekimas, vadinasi, religingumas, meilė žmonėms, socialinis aktyvumas arba, priešingu atveju, „riedėjimas į daugingumą", egoizmas, ateizmas, individualizmas, gyvenimas prieš prigimtį. Tai lėtas „niekėjimas", mirimas gyvenant. Šiuo atžvilgiu etinių problemų sprendimus

Karsavinui diktuoja teologinės prielaidos. „Visa ko vienovės" idėja nulėmė ir gnoseologijos problemų sprendimą. Žmogaus pažintinių galių ribas nustato jo ontologinė situacija (religijos dėka išplėsdama jas faktiškai iki begalybės). „Pilnas" žinojimas (gnoseologinis „visa ko vienovės" modusas) žmogui nepasiekiamas dėl jo prigimties. Vis dėlto absoliučios tiesos nebūties pripažinimas Karsavinui yra paties filosofavimo prasmingumo paneigimas. Galimybę pasiekti tokią tiesą žmonijai suteikė jai apreikštas Dievo žodis. Teologija tampa pamatine filosofijos ir mokslų disciplina, o šie jos atžvilgiu yra antriniai ir išvestiniai. Tokio monizmo dėka Karsavinas teigia vieningą pažinimo metodą, nors gamtos ir visuomenės atžvilgiu įteisinami du jo tipai: aiškinimas (galioja priežastingumo principas; gamtos mokslai) ir supratimas („laisvai būtino proceso" pažinimas; istorijos mokslai).
L. Karsavino filosofija yra idealizmas, ypač akcentuojantis savo priklausomumą religinei (panenteistinei) pasaulėžiūrai. Jos vertinimas nėra vienareikšmis, nes sietinas tiek su principine teologinio koncepcijos fundamento kritika, tiek su pozityviais pradais, atspindinčiais paties filosofo kaip istoriko praktiką.

ОСНОВЫ СРЕДНЕВЕКОВОЙ РЕЛИГИОЗНОСТИ В XII—XIII ВЕКАХ, ПРЕИМУЩЕСТВЕННО В ИТАЛИИ. Петроград, 1915, XVI+360 с. [VIDURAMŽIŲ RELIGINGUMO PAGRINDAI XII—XIII AMŽIUJE, YPAČ ITALIJOJE].

Dalys: Предисловие, XIII—XVI. I. Введение, 1—48. II. Основы вульгарной догмы, 49—159. III. Основы религиозной деятельности, 161—290. IV. Заключение, 291—306. Примечания, 307—353.

Daktaro disertacijoje plėtojamos ankstesniuose veikaluose iškeltos idėjos, tikslinamos sąvokos. Aiškinamos „religinio fondo" ir „vidutinio religinio žmogaus" sąvokos. Principinę reikšmę turi „religingumo" (religijos) ir „tikėjimo" (tikybos) skyrimas. Tikyba suprantama kaip sąvokinė, santykinai statiška „tiesų" sistema, fiksuojanti religingumo ribas, nukreipianti jį tam tikra vaga. Religingumas — tas pats tikėjimas, tik subjektyviu aspektu. Religingam žmogui tikėjimo išpažinimas visada yra ypatinga dvasinė būsena. Šio darbo tikslas — atskleisti kasdienines religingumo formas, o ne pateikti institucinės katalikybės, oficialios dogmatikos analizę.

КУЛЬТУРА СРЕДНИХ ВЕКОВ [VIDURAMŽIŲ KULTŪRA]. Петроград, 1918, 223 с.

Monografija skirta Vakarų Europos viduramžių kultūrai (IV—XIII a.). Kultūros istorija suprantama kaip „pagrindinės psichinės stichijos" išsiskleidimo įvairiose „gyvenimo sferose" aprašymas. Iš jų nė viena nėra svarbiausia. Tačiau minėta stichija ypač ryški religijoje, todėl šiai skiriama daugiau dėmesio.

КАТОЛИЧЕСТВО [KATALIKYBĖ]. Петроград, 1918, 134 с.

„Visa ko vienovės" filosofijos požiūriu nagrinėjama katalikybė, ji suprantama kaip viena iš galimų, ne viską apimančių, todėl netobulų krikščionybės idėjos išraiškų. Daug dėmesio skiriama dogmatikai. Taip pat svarstomi filosofiniai (tiesa, valios laisvė) ir teologiniai-politiniai (tolerancija, Bažnyčios ir valstybės santykis) klausimai. Autorius teigia, jog stačiatikybė adekvačiau išreiškia krikščionybės dvasią negu katalikiška rigoristinė dogmatika, ribojanti visokį individualų krikščionybės supratimą.

ВВЕДЕНИЕ В ИСТОРИЮ (ТЕОРИЯ ИСТОРИИ) [ISTORIJOS ĮVADAS (ISTORIJOS TEORIJA)]. Петроград, 1920, 78 с.

Dalys: Основные вопросы теории истории, 8—45. II. Краткий обзор литературы по методологии истории, 45—61. III. (Klasikinės istoriografijos rodyklė), 61—68. IV. (Pagalbinės literatūros rodyklė), 68—78.

Knyga sumanyta kaip istorijos studijų įvadas. Istorijos teorija suprantama kaip metodologija. Istorijos mokslo objekto ribos sutampa su socialiniu-psichiniu žmonijos raidos turiniu. Kartu „socialiai veikli žmonija" yra istorijos proceso subjektas. Pastarasis tik teoriškai atskiriamas nuo savo vystymosi, vadinasi, tėra besivystantis, visaerdvis ir visalaikis subjektas (žmonija). Todėl istorijos procesas yra vientisas. Tačiau istorikui kaip duotybė yra subjekto raiškos įvairovė. Vienybės ir daugybės sampynos istorijos procese problemai spręsti vartojama individuacijos kategorija. Istorijos mokslo objekto samprata lėmė ir istorijos pažinimo metodo specifiką. Istorikas „įsigyvena", „įsijaučia" į savo objektą ir tuo būdu supranta jo „laisvai būtiną" vidinę raidą. Plačiau aptariama psichinio priežastingumo kategorija. Kritikuojama neokantinė H. Rikerto vertybių teorija, jai priešinama absoliučių idėjų, atsiskleidžiančių pačiame istorijos procese, koncepcija. Trumpai aptariamos įvairios istorijos metodologijos kryptys, supažindinama su svarbiausiais šios srities veikalais.

NOCTES PETROPOLITANAE [PETERBURGO NAKTYS]. Петроград, 1922, 203 с.

Literatūrine forma pateikiama filosofinė-teologinė meilės koncepcija. Meilė suprantama kaip kosminis jausmas, kuriuo žmogus jungiasi su Dievu, t. y. laisvai pildo jo valią. Konkretaus žmogaus meilė kitam žmogui reiškia Dievo meilę savo kūriniui. Meilės dėka mes galime išeiti už savojo „aš" ribų, priimti į save kitus ir atiduoti save kitiems, pamažu tapdami visa ko vienove (Dievu). Tai liudija tobulos meilės įsikūnijimas — Dievas-žmogus Kristus.

ВОСТОК, ЗАПАД И РУССКАЯ ИДЕЯ [RYTAI, VAKARAI IR RUSŲ IDĖJA]. Петроград, 1922, 80 с.

Aptariamos kultūros specifikos ir jos tipologijos problemos. Kultūros specifiką išreiškia jos idėja. Idėjos turinys yra religinis,

t. y. Dievo ir pasaulio santykio supratimas. Remiantis šia samprata, pateikiami kultūrų tipai.

ДИАЛОГИ [DIALOGAI]. Берлин, 1923, 112 с.

Dalys: I. Об основных свойствах русского народа и царственном единстве добродетелей, 5—55. II. О прогрессе о социализме, 57—112.

Pirmajame dialoge aptariamos rusų tautos charakterio savybės. Pabrėžiamas tiek jos poreikis tikėti, tiek nesugebėjimas (nenoras) visiškai atsiduoti tikėjimo objektui. Tokia situacija atspindi bendrą doros pakrikimą. Norint pagrįsti šį teiginį, reikia įrodyti dorybių vienybę. Tam skirta likusi dialogo dalis. Teigiama, jog įvairios dorybės, būdamos daugingoje vienybėje, viena be kitos egzistuoti negali. Tobuliausiai jų vienybė įsikūnijo Kristuje, todėl jis yra sektinas idealas kiekvienam žmogui. Svarbiausia antrojo dialogo problema — pažangos teorijos teisingumas. Dalyvauja inteligentas, skeptikas ir filosofas. L. Karsavino nuomonę išreiškia filosofas, abejones — jo ir skeptiko ginčai. Problema sprendžiama konkrečiai: nagrinėjama perėjimo iš kapitalizmo į socializmą situacija. Inteligentas teigia, kad socializmas yra pažangesnė santvarka, abu oponentai tai neigia. Socialistinė santvarka traktuojama kaip inteligentų grupelės išmonė, realizuota tinkamai pasinaudojus iracionaliais masių instinktais. Pažangos idėja atmetama, nes visuotinybės filosofijoje visi istorijos momentai yra lygiaverčiai tuo atžvilgiu, kad ne visiškai (netobulai) realizuoja tik vieną ar kitą visuotinybės aspektą. Pirmasis dialogas parašytas 1920 m., antrasis — 1922 m.

ДЖОРДАНО БРУНО [DŽORDANAS BRUNAS]. Берлин, 1923, 277 с.

Dalys: I. Жизнь Бруно, 5—94. II. Схоластика, Николай Кузанский и Бруно, 95—156. III. Философская система Бруно, 157—248. IV. Бруно и трагедия Ренессанса, 249—276.

Plačiame kultūros kontekste aptariamas Dž. Bruno gyvenimas, asmenybė, nagrinėjamos jo filosofinės pažiūros. Glaustai apibūdinama scholastinė Vakarų Europos filosofija, neoplatoniškoji (ypač — mistinė) ir aristoteliškoji jos raidos linijos. Viduramžių filosofija, siekdama pažinti Dievą, tapo bejėgė, kai norėjo tais pačiais principais tirti konkrečią individualybę. Šių problemų kompleksą bandė spręsti Mikalojus Kuzietis, jis laikomas tiesioginiu Bruno pirmtaku. Tačiau ir jam transcendencija buvo svarbiausias orientyras. Taigi XVI a. išryškėjo dvi mąstymo tendencijos: dėmesys sutelkiamas į konkretybę (pasaulį) arba absoliutą (Dievą). Abi kryptys buvo vienpusės. Brunas taip pat liko viduramžių mąstytoju, nors stengėsi kalbėti ir apie pasaulį. Čia slypi jo nenuoseklaus panteizmo paslaptis. Brunas vertinamas kaip visuotinybės filosofijos tradicijos atstovas. Jo filosofinė sistema yra bendresnių Renesanso kultūros prieštaravimų individuacija.

ФИЛОСОФИЯ ИСТОРИИ [ISTORIJOS FILOSOFIJA]. Берлин, 1923, 366 с.

Dalys: I. Основные предпосылки и понятия философии истории, 5—76. II. Границы истории. Исторический субъект и его моменты, 77—182. III. Историческое обобщение. Закон развития, 183—219. IV. Историческое развитие и теория прогресса, 220—288. V. Настоящее и прошедшее в истории. Причины и личность. История и природа, 290—358.
Analogiškos idėjos reiškiamos: О свободе.— «Мысль», Петроград, 1922, № 1.

Vienas reikšmingiausių L. Karsavino filosofijos veikalų. Istorijos filosofija galima kaip istorijos teorija („istorinės būties ir istorijos pažinimo teorija"), istorijos filosofija (siaurąja prasme) (tie patys klausimai, bet susieti su absoliutu), istorijos metafizika („istorijos proceso apskritai" prasmės atskleidimas). Akcentuojamas istorijos proceso tolydumas (nenutrūkstamumas), kuris tiesiogiai sietinas su istorijos subjekto savybėmis. Istorijos subjekto aktyvumas svarstomas tik „socialinės-psichinės būties" kontekste. Ši taip pat nesuskaidoma kaip ir subjekto „sielos gyvenimas". Viso veikalo pagrindinė tezė: „Tik psichiškumo pagrindu įmanoma istorinė sintezė". Materialinio gyvenimo faktai yra „išoriniai" istorijos mokslo objekto atžvilgiu. Antra vertus, jeigu istorijos proceso dėl jo prigimties negalima suskaidyti, tai reikia atmesti kaip klaidingas visas determinizmą istorijoje teigiančias koncepcijas ir juo pagrįstas pažangos teorijas. Istorijos vertinimo kriterijus — Kristaus įsikūnijimas. Kiti istorijos vertinimo kriterijai netinka, nes patys yra empirinės kilmės (istoriški.) Daug dėmesio skiriama XX a. Rusijos istorijos interpretavimui. Bendriausia prasme pateikta koncepcija vertintina kaip stačiatikiškai orientuotos istoriosofijos variantas.

О НАЧАЛАХ (ОПЫТ ХРИСТИАНСКОЙ МЕТАФИЗИКИ). I. БОГ И ТВАРНЫЙ МИР [APIE PRADMENIS (KRIKŠČIONIŠKOSIOS METAFIZIKOS APMATAS). I. DIEVAS IR SUTVERTASIS PASAULIS]. Берлин, 1926, 191 с.

Vienas svarbesnių L. Karsavino filosofinių-teologinių veikalų. Visuotinybės filosofijos (ir ja interpretuotos teologijos) požiūriu aiškinamas Dievo, pasaulio ir žmogaus santykis. Detaliai nagrinėjamos dievybės, dievažmonijos, teofanijos, kūrimo, sudievėjimo (teozės) ir kitos sąvokos. Teigiama, jog šalia tikėjimo Dievą reikia pažinti ir protu. Šio būdo nepaneigia faktas, kad mistikams sunku diskursyviai išreikšti savo patyrimą. Nė vieno būdo negalima pervertinti. Apofatinė teologija, neigdama galimybę racionaliai pažinti Dievą, pati sau prieštarauja. Kita vertus, tokio tipo pažinimas nepanaikina abejonių, kurios įveikiamos tik religinio akto dėka. Būtina jo sąlyga — Dievo ir žmogaus vienybė (bei diferenciacija), kuri aiškinama visuotinybės ontologijos požiūriu. Daug dėmesio skiriama gnoseologijos klausimams. Pabrėžiama, kad mokslas (ir filosofija) galimas tik „absoliučios tiesos"

dėka, vadinasi, krikščioniško tikėjimo pagrindu. Todėl filosofijos kaip teologijos tarnaitės statusas yra natūralus ir būtinas.

[PRATARMĖ].— Хомяков А. С. О ЦЕРКВИ. С примечаниями, предисловием и под редакцией Л. П. Карсавина. Берлин, 1926, с. 3—19.

Rusų filosofo ir rašytojo, slavofilo A. Chomiakovo veikalo pratarmė, joje trumpai aptariamos veikalo idėjos. Katalikų Bažnyčia vertinama neigiamai. Su A. Chomiakovo idėjomis siejamos tolesnės stačiatikybės teologijos raidos perspektyvos.

СВЯТЫЕ ОТЦЫ И УЧИТЕЛИ ЦЕРКВИ. РАСКРЫТИЕ ПРАВОСЛАВИЯ В ИХ ТВОРЕНИЯХ [ŠVENTIEJI TĖVAI IR BAŽNYČIOS MOKYTOJAI. STAČIATIKYBĖS IŠAIŠKINIMAS JŲ KŪRINIUOSE]. Paris, (1927 ?), 270 c.

Nagrinėjama ankstyvosios krikščionybės filosofija ir teologija: nuo gnosticizmo iki Jono Damaskiečio (VIII a.). Akcentuojamos visuotinybės filosofijai palankios idėjos. Minėtas laikotarpis apibūdinamas kaip „didingiausias ir kol kas vienintelis kūrybinis etapas krikščioniškosios teologijos raidoje".

ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ (IDEEN ZUR CHRISTLICHEN METAPHYSIK) [APIE PRADUS. (KRIKŠČIONIŠKOSIOS METAFIZIKOS IDĖJOS)]. Memel, 1928, 58 S.

Trumpas „visa ko vienovės" metafizikos pagrindų išdėstymas.

ISTORIJOS TEORIJA. K., 1929, 86 p.

Papildytas vertimas iš rusiško 1920 m. leidimo. 12 paragrafas skirtas Kristui ir jo „gadynei", kaip istorijos proceso apogėjui ir vertinimo kriterijui. Teigiama, jog tuo būdu galima išvengti reliatyvizmo. 15 paragrafe aptartas mokslinis žinojimas, gamtotyros ir humanitarinių mokslų santykis. Knyga papildyta nauja literatūra.

О ЛИЧНОСТИ [APIE ASMENYBĘ]. K., 1929, 224 c.

Dalys: Введение, 1—14. Индивидуальная личность, 15—76. Симфоническая личность, 77—170. Совершенство и несовершенство личности, 170—224.

Dėstoma visa ko vienovės filosofija pagrįsta asmenybės koncepcija. Asmenybė yra kūniškai dvasiška būtybė, kurią galima apibūdinti kaip daugybės vienybę. Vienybės sinonimas — dvasia (dvasingumas), daugybės — kūniškumas. Asmenybė visa dvasiška ir visa kūniška. Jos kūniškumas yra duotybė, būtinumas, dvasia — laisvė. Asmenybė yra aukštesnės vienybės — momentas. Individuacijų sekos dėka postuluojama asmenybės ir Dievo vienovė esanti ontine pradžia ir pabaiga. Asmenybė vystosi (tobulėja) tik plėtodama savo laisvę. Asmenybės struktūra atskleidžiama remiantis švč. Trejybės (Dievo) dogma, kuri teigia, kad asmenybė yra netobulas švč. Trejybės atspindys. Knyga sukėlė diskusijas, susilaukė palankių atsiliepimų (V. Sezemanas, „Vairas", 1932, Nr. 4, p. 522—528) ir labai kritiškų recenzijų (K. Ambrozaitis, „Logos", 1930, Nr. 1, p. 33—72).

EUROPOS KULTŪROS ISTORIJA. I—V t. K., 1931—37.

Dalys: I t. Romėnų imperija, krikščionybė ir barbarai. K., 1931, 352 p.; II t. Bažnyčia, imperija ir feodalizmas. K., 1933, 471 p.; III t. Kova dėl dievo karalystės ir tautinės valstybės. K., 1934, 523 p.; IV t. Viduramžių kultūrai bekylant ir iškilus. K., 1934, 560 p.; V t. Viduramžių ir Naujųjų amžių sąvartoj. 1 sąs., 1936, 368 p.; 2 sąs. K., 1937, 343 p.

Remiantis visuotinybės istorijos filosofijos principais, sintetiškai aptariama Europos kultūros kilmė, raida (I—XVI a.), svarbiausios tendencijos. Kultūra suprantama dvejopai. Ji yra žmonijos (kaip asmens) individuacija ir kartu virsta jau savo momentų dauginga vienybe. Kiekvienoje kultūroje „suspenduotai" reiškiasi visa žmonija, kuri ir yra jos subjektas. Kultūra taip pat yra „politiškas organizmas", kuris gimsta, vystosi, pasiekia apogėjų ir miršta, nors kai kurie jos momentai turi „pomirtinį" gyvenimą. Kultūra, priklausydama istorinei būčiai, t. y. socialinei-psichinei, negali būti tiriama ieškant joje priežastinių ryšių, „faktorių" ir pan. Kita vertus, kultūra suprantama kaip „tendencijų sistema", socialinių-psichinių faktų vienovė, aprašoma empiriškai. Pirmuoju aspektu kultūra suvokiama dinamiškai (jos tapsmas rekonstruojamas istorijos filosofijoje), antruoju — fiksuojama statiškai kaip tam tikro laikotarpio konkreti kultūra. Bandymą suderinti abu aspektus galima įžvelgti ir „Europos kultūros istorijoje".

Europos kultūra susiformavo IX—XI a. antikinės graikų ir romėnų, taip pat keltų, germanų kultūrų pagrindu. Kiekviena šių kultūrų apibūdinta detaliau. Įvairiais aspektais aptarta Romos imperijos situacija, pabrėžiami tie momentai (individualizmas, formalizmas, kūrybingumo atrofija), kurie paspartino jos žlugimą; daug dėmesio skiriama krikščionybės (kaip Europos kultūros idėjos) istorijai nuo pat pirmųjų amžių. Krikščionybė buvo įvairius prieštaravimus vienijantis pradas, „atbaigęs" daugelio tautų religinius ieškojimus. Įsikūnijusi visais atžvilgiais labai nevienalytėse kultūrose, ji krypo į panteizmą (germanų tautos, Bizantija) arba dualizmą (romanų tautos). Daug dėmesio skirta patristų (ypač Origeno, Augustino), J. Škoto Eriugenos, Anzelmo Kenterberiečio, Tomo Akviniečio filosofijai ir teologijai.

Europos kultūros formavimasis ir pradinė sklaida sietina su romanų tautomis, o vėliau pradeda dominuoti germanai. Šių kultūrų tarpusavio prieštaravimus ryškiausiai atspindi popiežių kovos su vokiečių imperatoriais. Detaliau aprašomi įvairūs abiejų kultūrų momentai: valstybingumo formos, filosofija, religingumo ypatybės, tipiškos erezijos, menai, literatūra. Europos kultūros raidos apogėjus (XIII a.) kartu yra krizės pradžia. Formuojasi Europos tautų savimonė, kuriasi atskiros valstybės, politinį ir kultūrinį universalumą keičia partikuliarios ambicijos. Krikš-

čionybė XIV—XVI a. prarado savo santykinę vienybę Vakarų Europoje ir įgijo naujas nacionalines formas. Keitėsi mąstymo orientacija: jos prieštaringumą išreiškė Renesanso kultūra. Nagrinėjamos Mikalojaus Kuziečio, M. Fičino ir kitų pažiūros. Iš truputį chaotiškos Renesanso kultūros išsikristalizavo naujųjų laikų idėja — mokslas. Viduramžių kultūros saulėlydis reiškė naujos — buržuazinės kultūros gimimą. Veikale trumpai aptariama XIII a. pradžios — XIV a. pabaigos Lietuvos kultūra. Pagrindinė idėja — Lietuvos „ribinė" situacija, lėmusi ir jos kultūros ypatumus. Būdama tarp Vakarų Europos (katalikybės) ir Rytų kultūros, Lietuva negalėjo išlikti pagoniška. Krikščionybės recepcijos procesą pagreitino lietuvių tautos plitimas „natūraliai kaip stichija" į rytus ir pietus. Tipologiškai tai toks pat reiškinys kaip germanų genčių ekspansija („primityvus imperializmas"). Taigi sąjunga su Lenkija buvo neišvengiama, bet kartu — Lietuvos tragiško likimo užuomazga (turima omenyje vėlesnė Lietuvos—Lenkijos valstybė). Kritiškai vertinama vokiečių ordinų veikla Lietuvoje, taip pat Lenkijos politika jos atžvilgiu. Knygos bibliografiją, skirtą Lietuvos istorijai, sudarė prof. Ignas Jonynas.

ИЗ ИСТОРИИ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ ПАДАЮЩЕЙ РИМСКОЙ ИМПЕРИИ (ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ СИДОНИЯ АПОЛЛИНАРИЯ) [IŠ ŽLUNGANČIOS ROMOS IMPERIJOS DVASINĖS KULTŪROS (SIDONIJAUS APOLINARIJAUS POLITINĖS PAŽIŪROS)].— «Журнал министерства народного просвещения», 1908, февраль, с. 285—336.

Straipsnis yra L. Karsavino diplominio darbo santrauka. Aptariama Sidonijaus, V a. vyskupo ir poeto, asmenybė, jo idėjos nagrinėjamos tuometinės epochos politiniame ir kultūriniame kontekste. Sidonijus vertinamas kaip vienas paskutinių romėnų intelektualų, siekusių antikinio palikimo ir krikščionybės sintezės dėka išsaugoti kultūrinių vertybių perimamumą „barbarybės jūroje".

ОЧЕРКИ РЕЛИГИОЗНОЙ ЖИЗНИ В ИТАЛИИ XII—XIII ВЕКОВ [ITALIJOS XII—XIII A., RELIGINIO GYVENIMO APYBRAIŽOS] Санкт-Петербург, 1912, XX +843 с.

Magistro disertacijoje aptariami Italijos religinio gyvenimo bruožai (nuo XII a. vidurio iki XIII a. vidurio). Stengiamasi išryškinti epochos „masių religingumą" ir „religinį fondą". Pastaroji sąvoka yra metodologinio pobūdžio abstrakcija, ja autorius apibrėžia svarbiausias minėto laikotarpio religingumo raidos tendencijas, pagrindą, „iš kurio išauga visi epochos religiniai judėjimai" (p. XVII). Šio fondo komponentus — sielos išganymo idėją, asketines praktikas, mistiką, apaštalavimo ir evangelizacijos imperatyvus — pripažino tiek katalikų Bažnyčia, tiek įvairios neortodoksinės mokyklos. Pastarųjų suklestėjimas XII—XIII a. aiškinamas tik pačios religijos raidos specifika. Bažnyčia, paskelbusi evangelinį idealą, pati nuo jo nutolo ir taip nuteikė prieš save „vidutinį religinį žmogų". Religinių kovų su eretikais lauke buvo

sukurtas „nuosaikus moralinis idealas", kuris įsivyravo XIII a. antrojoje pusėje; jo dėka Bažnyčia galėjo pateisinti savo praktiką. Knygos „Prieduose" publikuojami nauji šaltiniai erezijų istorijai tirti, juos autorius surado Vakarų Europos archyvuose ir panaudojo disertacijoje.

РЕЛИГИОЗНОСТЬ И ЕРЕСИ В XII—XIII В. [RELIGINGUMAS IR EREZIJOS XII—XIII A.].— «Вестник Европы», СПБ., 1913, апрель, с. 128—145.

Populiariai dėstomos magistro disertacijos idėjos.

ЦЕРКОВЬ И РЕЛИГИОЗНЫЕ ДВИЖЕНИЯ В XII—XIII В. [BAŽNYČIA IR RELIGINIAI JUDĖJIMAI XII—XIII A.].— «Голос минувшего», 1913, № 7 (июль), с. 39—61.

XII—XIII a. religinių-etinių krypčių įvairovė yra ne erezijų plitimo (tai „optinė apgaulė"), bet katalikų Bažnyčios naujų religinio gyvenimo formų paieškų rezultatas. Teigiama, jog tik Bažnyčia gali sukurti teisingo, nuosaikaus ir plataus religinio-etinio idealo sampratą.

МИСТИКА И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В РЕЛИГИОЗНОСТИ СРЕДНЕВЕКОВЬЯ [MISTIKA IR JOS REIKŠMĖ VIDURAMŽIŲ RELIGINGUMUI].— «Вестник Европы» СПБ., 1913, август, с. 118—135.

Nagrinėjama mistikos įtaka XII—XIII a. religiniams judėjimams. Mistikai, priskirdami sau išskirtinį vaidmenį Dievo pažinimo atžvilgiu, objektyviai atmetė Bažnyčią kaip išorinę, nereikalingą arba tik pagalbinę instituciją. Vietoj Bažnyčios sankcionuotos tiesos teigdami savo individualias mistines įžvalgas, jie ardė krikščionybės skelbiamą visuotinumo pradą. Detaliau aptariamos Joachimo Floriečio pažiūros.

ОСНОВЫ ПОЛИТИКИ [POLITIKOS PAGRINDAI].— «Евразийский временник», V, Париж, 1927, с. 185—239.

Politika vadinamas „sisteminis mokymas apie kultūrą kaip visumą", tuo pabrėžiant valstybingumo reikšmę kultūrai. Valstybingumas, būdamas kultūros momentu, kartu yra veiksnys, lemiantis jos vienybę, „saugumą ir pilnumą". Tik valstybė sudaro sąlygas realizuoti pačią kultūros idėją. Apibūdinami įvairūs valstybės tipai. Straipsnis parašytas remiantis euraziečių postulatais: tik Rusija gali padėti Azijai ir išgelbėti Europą nuo „individualizmo krizės".

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ РЕВОЛЮЦИИ [REVOLIUCIJOS FENOMENOLOGIJA].— «Евразийский временник», V, Париж, 1927, с. 28—74.

Nagrinėjami įvykiai Anglijoje (1640—1653—1660), Prancūzijoje (1789—1800—1815), Rusijoje (1588—1610—1613—1917). Visi jie vadinami „revoliucijomis". Turinio atžvilgiu jos esti labai įvairios, bet jų „mechanika" rodo tam tikrus pasikartojančius procesus. Tų procesų atodangai bei lyginimui (fenomenologijai) ir skirtas straipsnis. Revoliucijos vyksmas apima šiuos etapus: 1) senojo valdančiojo sluoksnio irimas ir žuvimas, 2) naujo val-

dančiojo sluoksnio atsiradimas ir 3) jo susiformavimas. Minėti etapai aptariami detaliau.

УРОКИ ОТРЕЧЕННОЙ ВЕРЫ [ATSISAKYTO TIKĖJIMO PAMOKOS].— «Евразийский временник», III, Берлин, 1925, с. 82—154.

Straipsnis skirtas katalikybės dogmatikos kritikai, tačiau apima kur kas daugiau problemų. Po Spalio revoliucijos mirštant senajai rusų kultūrai, „rusų istorijos etnologiniam substratui", visokia kultūrinė veikla tapo betikslė. Norint jai suteikti prasmę, reikia rasti religinį naujos rusų kultūros turinį. Teigiama, kad tokį turinį gali suteikti tik „gryna" stačiatikybė, kuri interpretuojama visuotinybės filosofijos požiūriu.

DAS PROBLEM DER LEHRE VON DEN ENGELN (ANGELOLOGIE) [MOKYMO APIE ANGELUS PROBLEMA (ANGELOLOGIJA)].—„Der russische Gedanke", Bonn, 1929, S. 138—145.

Straipsnyje greta teologinių problemų plačiai analizuojamos tobulumo, netobulumo ir asmens sąvokos. Straipsnis buvo palankiai įvertintas lietuvių periodikoje (J. Jakštas, „Vairas", 1929, Nr. 2, p. 187—188).

PRIE RUSŲ REVOLIUCIJOS PAŽINIMO.—„Vairas", 1929, Nr. 1, p. 27—38.

Iš esmės kartojamos studijos „Revoliucijos fenomenologija" idėjos. Pritariama „naujai politiškajai Tarybų respublikos lyčiai", galinčiai laiduoti normalų, „organišką" valdančiojo sluoksnio ir masių santykį. Tik jos naujas turinys turėtų būti ne „komunistinė ideologija", bet tam tikro tipo religinė pasaulėžiūra.

EUROPA IR RUSIJA. EURAZINĖS IDEOLOGIJOS APMATAI.—„Židinys", 1929, Nr. 3, p. 241—250; Nr. 4, p. 330—340.

Kalbama apie Europos civilizacijos krizę, kurios kulminacija buvo Spalio revoliucija. Rusijos įvykiai išryškino bendras krizės šaknis — vertybinį reliatyvizmą, materializmą, „atomistinę" visuomenės sampratą (ir ja paremtą pseudodemokratiją), ateizmą ir pan. Visi šie reiškiniai įsivyravo Europos kultūroje nuo XVIII a. ir suardė vieningą viduramžių visuomenę. Tačiau grįžti į viduramžius neįmanoma. Kita vertus, Spalio revoliucija rodo ne pačios Rusijos krizę, bet „europinės Rusijos", nutautusio valdančiojo sluoksnio žlugimą. Rusija nėra tik Europa arba tik Azija. Ji — Eurazijos, tam tikros geografinės, ekonominės ir kultūrinės vienybės branduolys. Rusijos įvykiai turi pasaulinę reikšmę, nes nurodo, kokiu keliu turės eiti Europa. Nauja santvarka bus ne demokratinė (europinė, „atomistinė"), bet demotinė (eurazinė, simfoninė).

ISTORIJOS MOKSLO KRIZĖ.—„Vairas", 1930, Nr. 4, p. 8—14.

Pažymima, jog dabartinė mokslinė pasaulėžiūra išgyvena krizę, kuri labiausiai apėmė humanitarinius mokslus. Galima konstatuoti „liūdną faktą: daugumas istorikų negali gerai sumoti atsakyti į klausimą: ką jie turi daryti?" Apibūdinamos nomotetinė ir ideo-

grafinė istorijos metodologijos kryptys, teigiama, kad jos esančios pernelyg partikuliarios. Kadangi filosofijos uždavinys yra „vienumo ir visumo būties atstatymas", tai reikia kalbėti apie vieningą mokslo metodą, kuris atitiktų būties dialektiškumą. Kitoje straipsnio dalyje autorius glaustai formuluoja savo istorijos filosofijos principus. Norint įveikti istorijos mokslo krizę, reikia jį „sukrikščioninti". Tai galioja ir visai filosofijai.

VALSTYBĖ IR DEMOKRATIJOS KRIZĖ.—„Židinys", 1934, Nr. 5—6, p. 433—450.

Nagrinėjamos įvairios valstybės teorijos. Valstybės idealas yra demokratija, tačiau dabartinės „demokratinės valstybės" neteisėtai taip pasivadino. Kritikuojamas fašizmas kaip diktatūros forma. Teigiama, jog neišsiaiškinus, kas yra tauta ir individas, negalima suprasti valstybės idėjos. Toliau kartojamos ankstesnių veikalų idėjos.

APIE TOBULYBĘ. *Rankraštis, 56 p. B. d., apytikrė parašymo data* 1950—52.

Traktate nagrinėjami įvairūs tobulybės problemos aspektai. Tobulybė yra „visa ko vienovės" aksiologinis modusas, netobulybė — visuotinybės individuacijos „momento" charakteristika. Tobulybė ontiškai pirmesnė už netobulybę, be to, pastaroji neturi savarankiškos būties. Jos šaltinis yra pats žmogus, nenorintis tapti visiškai tobulu. Šiuo atžvilgiu egzistencinė žmogaus situacija visada dramatiška. Analizuojamos įvairios istorinės tobulybės sampratos. Kritiškai vertinamos visos subjektyvaus idealizmo atmainos.

VUB, F 151—2.

ОСНОВОПОЛОЖНЫЕ ИДЕИ СОВРЕМЕННОЙ М.-ФИЗИКИ [PAGRINDINĖS ŠIŲ LAIKŲ METAFIZIKOS IDĖJOS]. *Rankraštis, 37 p. B. d., apytikrė parašymo data* 1950—52.

Dalys: I. Понятие личности (как индивидуации мира); ее самораскрытие в эмпирическом бытии и отношение к совершенному, 1—18. [II]. Ни воли, мыслей, чувств, ни этих слов... *(eilėraštis),* 19. [III.] Комментарий, 20—37.

Nežinomo asmens sudaryta įvairių L. Karsavino rankraščių kompiliacija. § 1—25 apibūdinama betarpiškos duotybės sąmonė, analizuojama, kas yra sąmonė ir pažintinio akto struktūra, pastaroji nagrinėjama kaip „transsubjektyvumo" problema. § 26—32 minėti klausimai siejami su teologija (švč. Trejybės struktūra). § 33—79 įvairiais aspektais aiškinamas Dievo (tobulybė) ir žmogaus (netobulybė) santykis. Kitoje rankraščio dalyje pateikti Karsavino parašyti jo paties sonetų ir tercinų komentarai, kuriuose atsispindi bendros teologinės-filosofinės autoriaus idėjos. Pažymėtinas dėmesys nekrikščionių (kinų, indų) religijoms.

VUB, F 151—3.

ПО ПОВОДУ РЕФЛЕКСОЛОГИИ И СПОРОВ О НЕЙ [DĖL REFLEKSOLOGIJOS IR GINČŲ APIE JĄ]. *Rankraštis, 24 p. B. d., apytikrė parašymo data* 1950—52.

Nagrinėjama gamtos ir žmogaus sąveikos problema. Visuotinybės filosofijos požiūriu abu sąveikos nariai yra aukštesnės vienybės individuacijos, t. y. jų galutinis tyrimas priklauso metafizikos kompetencijai. Kritikuojamas griežtas jų supriešinimas, vienareikšmių kauzalinių ryšių ieškojimas.

VUB, F 151—5.

КОГДА КУРБЕ И МИЛЛЕ... [KAI KURBE IR MILE...]. *Rankraštis, 17 p. B. d., apytikrė parašymo data* 1950—52.

Nebaigtame fragmente „visa ko vienovės" filosofijos požiūriu nagrinėjamos kai kurios klasikinės estetikos problemos: grožio objektyvumas, jo ontologinis statusas, menininko vaidmuo kuriant grožį, suvokėjo aktyvumas ir t. t.

VUB, F 151—6.

DVASIA IR KŪNAS. *Rankraštis, 53 p. B. d., apytikrė parašymo data* 1950—52.

Dalis traktato skirta įvairiems gnoseologijos klausimams. Nagrinėjamos sąmonės, savižinos, pažinimo akto ypatybės, jų teologinės implikacijos, bendrųjų sąvokų euristinės galimybės. Pabrėžiamas Aristotelio pateiktų kategorijų vaidmuo filosofijoje, tačiau jos vertinamos kaip vienpusės ir pernelyg statiškos. Teigiama, kad „dvasios ir kūno problemos" šaknys slypi mitologiniame pasaulėvaizdyje. Žmonės, nujausdami nemirtingumą ir jo siekdami, „leido" numirti kūnui (kaip empiriškai neišvengiamam faktui) ir paliko amžinai gyventi „visiškai nematerialią" sielą. Tokią formuluotę nekritiškai perėmė ir filosofija. Remiantis Šv. Rašto, patristikos idėjomis teigiama, jog dvasia ir kūnas negali egzistuoti vienas be kito. Asmuo, kaip jų aukštesnė vienybė, „dvasuoja" ir „kūnuoja", t. y. reiškiasi, „išsipildo" abiem būdais. Todėl ši problema yra „dirbtinė, materialistinė [...] ir atmestina".

VUB, F 151—9.

AUTORIAUS PASIKALBĖJIMAS SU POZITYVISTU IR SKEPTIKU „DVASIOS IR KŪNO" PROGA. *Rankraštis, 16 p. B. d., apytikrė parašymo data* 1950—52. *Rankraštis paskelbtas:* Laikas ir idėjos. V., 1980, p. 234—241.

Kartojamos traktato „Dvasia ir kūnas" idėjos. Kritikuojamas empirizmas.

VUB, F 151—10.

„VIEŠPATIES MALDAI ĮSISĄMONINTI". *Rankraštis, 14 p. B. d., apytikrė parašymo data* 1950—52. *Rankraštis paskelbtas:* Katalikų kalendorius žinynas. 1989 (c), p. 172—180.

Maldos „Tėve mūsų..." komentaras. Plačiai analizuojami dorovės klausimai. Teigiama, jog negali būti dorovės be religijos, o kiekviena religija „naturaliter christiana". Mėginimas skelbti eti-

nių principų autonomiją rodo, kad norima paneigti Dievą ir iškelti kitas vertybes (stabus).

VUB, F 151—12.

[STUDIJA FILOSOFIJOS KLAUSIMAIS]. *Rankraštis, rusų k., 224 p. Apytikrė parašymo data* 1923—27 m.

Netikėtai nutrūkstantis rankraštis greičiausiai yra didesnio veikalo dalis (išliko atskiras p. 545). Išsamiai aptariamas sąmonės, nesąmoningumo ir „Aš" santykis. Plačiai nagrinėjama sąmonės erdviškumo ir laikiškumo problema. „Aš" analizuojamas kaip konkreti „visa ko vienovė". Būdamas netobulas, „Aš" suvokia visalaikiškumą kaip laiką, o visaerdviškumą — kaip erdvę. Išvengti tokių klaidų padeda „vidinis patyrimas". Šiuo požiūriu aptariama laiko samprata M. Prusto romanų cikle „Prarasto laiko beieškant", kuriame „visalaikiškumo patyrimas" išreikštas ypač „objektyviai, tiksliai ir teisingai". Prancūzų rašytojo „atradimai — apreiškimai" yra susiję su mistiniu patyrimu. Aptariama psichofizinė problema. Savižinos (saviskaidos) proceso analizė rodo konkretaus „Aš" trinarę struktūrą. Tobulybės ir netobulybės santykis apmąstomas kaip būties ir nebūties dialektika. Pažymima, kad klasikinį realizmo ir nominalizmo ginčą gali išspręsti tik „visa ko vienovės" idėja. Šis L. Karsavino veikalas yra viena išsamiausių filosofo studijų sąmonės klausimu.

MRB, F 56—3.

О НАЧАЛАХ (ОПЫТ ХРИСТИАНСКОЙ МЕТАФИЗИКИ), Ч. II—III. БОГ И МИР, В БОГОЧЕЛОВЕКЕ ВЕЧНЫЙ АД ПОБЕЖДАЮЩИЙ [APIE PRADMENIS (KRIKŠČIONIŠKOSIOS METAFIZIKOS APMATAS), D. II—III. DIEVAS IR PASAULIS, DIEVUJE-ŽMOGUJE AMŽINĄ PRAGARĄ NUGALINTIS]. *Rankraštis,* 164 p. Берлин, «Обелиск», 1925.

Parengtas spaudai rankraštis. Kartu su Berlyne išleista pirmąja dalimi laikytinas svarbiausiu L. Karsavino teologijos veikalu. Įvairiais aspektais nagrinėjama trinitarinė problematika: švč. Trejybės asmenų santykis, Dievo vardai, Dievo žodis (Logas, Visakovienis Protingasis Pasaulis). Daug dėmesio skiriama moralės teologijai ir stačiatikių ekleziologijai. Nagrinėjamos pneumatologijos (mokymo apie šv. Dvasią) problemos.

MRB, F 56—5.

ОБ ОПАСНОСТЯХ И ПРЕОДОЛЕНИИ ОТВЛЕЧЕННОГО ХРИСТИАНСТВА [APIE ABSTRAKČIOS KRIKŠČIONYBĖS PAVOJUS IR ĮVEIKIMĄ]. *Rankraštis, 17 p. Apytikrė parašymo data* 1923—27 m.

Krikščionybė abstrakčia tampa tada, kai ji sutapatinama tik su teorija, doktrina arba tik su religine veikla, t. y. kai atskiriami „tikėjimas ir darbai". Dar pavojingiau, kai krikščionybė (ir Bažnyčia) apribojama kuria nors konkrečia gyvenimo sfera, o kitos suprantamos kaip iš esmės ne bažnytinės. Daug dėmesio skiriama katalikų ekleziogijai, jos didžiausiu trūkumu laikomas „romietiškumas" — vietines (nacionalines) bažnyčias unifikuojantis

principas. Jis lyginamas su Rytų bažnyčių (ypač Rusijos) autokefalizmo idėją. Jeigu kosminė teozė (sudievėjimas) yra pasaulio (kūrinio) prasmė ir tikslas, o krikščionybė —„konkreti Dievo būties pilnatvė", tai viso gyvenimo sferos turi būti sukrikščionintos.

MRB, F 56—4.

[ISTORIJOS METAFIZIKA]. *Mašinraštis, XVIII+561 p. Apytikrė parašymo data* 1940—47 m.

Dalys: Turinys, I—XVIII. Pastabos, 1—69. I. Istorija ir krikščionių mokslas, 1—93. II. Krikščionybė, kultūra ir istorijos metmenys, 94—199. III. Žmonijos vienumas, priešistorė ir senovė, 200—256. IV. Religinis natūralizmas ir žmogaus savimonė, 257—300. V. Žmogaus savimonė, religijos raida ir visuomenės valstybėjimas, 301—352. VI. Helenistinė kultūra ir krikščionybė, 353—437. VII. Helenizmas ir azijinių kultūrų sistema, 438—492.

Autorius sistemingai dėsto istorijos teoriją ir filosofiją. Istorijos mokslas siekia pažinti istorijos konkretybėje įsikūnijusias vertybes. Tačiau jų nustatymas ir hierarchija negali remtis empiriniais pagrindais. Postuluojamas istorijos apogėjaus — Įsikūnijimo — momentas, kuris turėtų būti absoliučiu vertybių matu. Aiškinama krikščioniškosios pasaulėžiūros reikšmė istorijai. Teigiama, kad jau apaštalo Pauliaus laiškuose esanti išdėstyta tam tikra istorijos metafizika, kurios principais remiasi ir „visa ko vienovės" istoriosofija. Autorius teigia, jog religija geriausiai tinka įvertinti žmonijos sąmonėjimo procesui, kurio kulminacija yra Įsikūnijimas. Todėl išsamiai aptariamos pirmykštės religijos, Egipto, Kinijos, Persijos religinės sistemos, azijinių kultūrų sistema (induizmas, budizmas). Krikščionybės mokymas galutinai susiformuoja krikščioniškoje helenistinėje kultūroje, kurios analize ir baigiama knyga. „Istorijos metafizika" priskirtina prie svarbiausių L. Karsavino veikalų ir iš esmės papildo daugiatomę „Europos kultūros istoriją".

MRB, F 56—1.

ЖОЗЕФ ДЕ МЕСТР [ŽOZEFAS DE MESTRAS].— «Вопросы философии», 1989, № 3, с. 93—115. *Apytikrė parašymo data* 1918—22.

Petrogrado leidyklos «Огни» archyve rasto L. Karsavino rankraščio publikacija. Nagrinėjamas Ž. Mestro (Maistre, 1753—1821), prancūzų politinio veikėjo ir filosofo, gyvenimas bei pažiūros.

Plg. Хоружий С. С. Карсавин и де Местр.— «Вопросы философии», 1989, № 3, с. 79—92.

Lit.: *Wetter* G. L. P. Karsawins Ontologie der Dreieinheit // Orientalia Christiana Periodica.— 1943.— IX.— S. 366—405; *Semionkinas N.* L. Karsavino antropologija // Problemos.— 1971.— Nr. 2 (8); *Raudeliūnas T.* Istorijos procesas ir jo subjektas „visuotinybės" ontologijoje // Problemos.— 1988.— Nr. 38; *Raudeliūnas T.* Malda ir filosofija // Katalikų kalendorius žinynas.— 1989 (c); *Trumpa V.* Leonas Karsavinas — istorikas, filosofas, žmogus // Metmenys. Kūryba ir analizė.— 1977.— Nr. 34; *Jakštas J.* Leonas Karsavinas — istorikas-filosofas ir Europos

kultūros istorijos autorius // Lietuvių tautos praeitis.— 1977.— Nr. 1 (13); *Genzelis B.* Paskutinieji Levo Karsavino darbai // Laikas ir idėjos.— V., 1980; *Tamošiūnienė I.* L. Karsavino etinių pažiūrų ontologiniai pagrindai // Problemos.— 1982.— Nr. 27; *Sverdiolas A.* Kultūros filosofija Lietuvoje.— V., 1983; **Чертков** *А. Б.* Православная философия и современность.— Рига, 1989.

T. RAUDELIŪNAS

KELIUOTIS Juozas, 1902.08.22 Joniškyje (Rokiškio r.) — 1983.03.25 Vilniuje, menotyrininkas, kultūros istorikas, rašytojas. 1926 baigė Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-tą. 1926—29 Sorbonos un-te studijavo filosofiją, literatūrą, žurnalistiką, dailę ir sociologiją. 1929 buvo „Ryto" redaktorius, 1930 — žurnalo „Ateities spinduliai", 1931—40 —„Naujosios romuvos" redaktorius ir leidėjas, 1943—44 redagavo „Kūrybą". 1935 pakviestas dėstyti žurnalistiką Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te. 1942—44 — Žurnalistikos katedros vedėjas. Buvo ilgametis Lietuvių rašytojų draugijos sekretorius. Pokario metais du kartus represuotas. Grįžęs į Lietuvą dirbo vertėju.

J. Keliuotis rašė menotyros, estetikos, bendraisiais kultūros ir visuomenės gyvenimo klausimais. Filosofinės pažiūros formavosi katalikiškojo modernizmo veikiamos, propagavo iracionalizmą bei intuityvizmą. Nagrinėjo laisvės, autoriteto ir patriotizmo problemas, supažindino skaitytojus su įvairių socialinių institutų prigimtimi, istorija ir jų funkcionavimo ypatybėmis XX amžiuje. Kritikavo Vokietijos ir Italijos fašizmą. 1936 pritarė „Naujojoje romuvoje" inteligentų grupės skelbtam demokratiškesnės visuomenės, pavadintos „organine valstybe", projektui. Lietuvių kultūros raidos perspektyvą siejo su krikščioniškosios kultūros (katalikybės) ir „tautinės civilizacijos" sinteze. Keliuotis nuosekliai laikėsi tokios orientacijos ir tapo aktyviu modernių meno srovių šalininku Lietuvoje, nors daugelis neomodernistinių kraštutinumų jam buvo nepriimtini. Ši orientacija, taip pat absoliučios menininko laisvės teigimas suartino jo estetines pažiūras su ketvirtojo dešimtmečio lietuvių dailėje vyravusių „nepriklausomųjų", „individualistų" ir iš dalies „arsininkų" grupuočių pozicijomis. Teorinę vertę lietuvių estetikai turėjo Keliuočio straipsniai meno ir meninės idėjos specifikos klausimais, taip pat modernaus meno tyrinėjimai.

VISUOMENINIS IDEALAS. VISUOMENĖS FILOSOFIJOS METMENYS. K., 1935, 200 p.

Dalys: Įvadas. 1. Dabarties epocha ir visuomeninis idealas, 5—14. 2. Žmogus — visuomeninė būtybė, 15—24. I. Civilizacijos institucijos: 1. Civilizacija, 27—37. 2. Institucijos, 38—52. 3. Šeima, 53—73. 4. Tauta, 74—89. 5. Valstybė, 90—106. 6. Universalinė visuomenė, 107—122. II. Visuomeninio gyvenimo principai: 1. Autoritetas, 125—144. 2. Laisvė, 145—166. 3. Teisingumas, 167—176. 4. Meilė, 177—196.

Knygą sudaro „Naujojoje romuvoje" skelbti straipsniai visuomenės gyvenimo klausimais. Joje aptariamos teorinės visuomenės gyvenimo problemos, tuometinio visuomenės gyvenimo principai. Žmogaus atsiradimas aiškinamas biologinės jo prigimties socializavimu. Visuomeninį pobūdį turinčios tiek išorinės žmogaus gyvenimo normos (moralė, papročiai ir t. t.), tiek jo dvasinio pasaulio reiškiniai (emocijos, jausmai, mintys). Kitaip negu gyvulys, žmogus sugeba formuoti ir gamtinę aplinką, ir save; jam padeda aukštesnė idėja, kurios turinį nusakanti atitinkama kultūra. Objektyvuojamas kultūros turinys sukuria civilizaciją, kuri reiškiasi konkrečiomis institucijomis: šeima, mokykla, tauta, valstybe. Ypač reikšmingomis laikomos tauta ir ją atitinkanti tautinė valstybė. Visuomeninius idealus įkūnija tokie visuomenės gyvenimo principai, kaip autoritetas ir asmenybės laisvė; šie principai turi sudaryti harmoningą pusiausvyrą. Autoriaus nuomone, tą pusiausvyrą turi garantuoti teisingumo ir meilės principai. Dabartinio civilizuoto pasaulio valstybių gyvenime vis labiau ryškėja autoritarinės tendencijos, pakeitusios XIX amžiaus kovas dėl laisvės. Tačiau šios tendencijos nėra amžinos — diktatūros įsigalėjimas numato ateityje suaktyvėsiant kovą dėl asmenybės laisvės.

RUSIJA, VAKARŲ EUROPA IR LIETUVA.—„Židinys", 1928, t. VIII, p. 233—246, 399—410.

Svarstoma lietuvių kultūros raidos kryptis. Kaip du galimos orientacijos atvejai gretinamos dvi kultūros: Rusijos (Rytų) ir Vakarų Europos. Aptariamos vienos ir kitos kultūros ypatybės, ypač didelis vaidmuo skiriamas gamtinės aplinkos poveikiui („fizinei tautos būklei"), kuris, nors ir nebūdamas lemiamu kultūros raidos veiksniu, turėjęs nemažą reikšmę formuojantis nacionalinei psichologijai. Pranašesne laikoma Vakarų Europos kultūra, sudariusi sąlygas formuotis veikliai asmenybei ir organizuotai civilizacijai. Ypač reikšmingais laikomi trys Vakarų Europos istorijos etapai: senovės Graikija (mokslinio mąstymo, harmonijos principų formavimasis), Roma (visuomenės organizacijos klestėjimas) ir krikščionybės įsigalėjimo laikotarpis (moralinių principų iškėlimas aukščiau už žemiškas gėrybes). XX a. Vakarų Europos kultūra vertinama kritiškai, parodomos tokios jos ydos, kaip individualizmas, nacionalizmas, natūralizmas, industrializmas ir militarizmas. Pastarųjų reiškinių priežasčių ieškoma Renesanso epochoje — jos siejamos su jo individualizmu ir krikščionybės idėjų atsisakymu. Kritiškai vertinama Lietuvos kultūrinio gyvenimo padėtis, atkreipiamas dėmesys į tai, kad vyrauja siauri interesai, intrigos, stokojama kilnesnių siekių ir tikslų.

KRITIKOS PSICHOLOGIJA.—„Židinys", 1929, t. X, p. 131—145.

Trumpai peržvelgiama XIX—XX a. meno kritikos istorija, apibūdinamos pagrindinės jos raidoje susiformavusios mokyklos. Kritikuojamos intelektualinio ir pozityvinio pobūdžio mokyklos,

taip pat modernistinės voliuntaristinio pobūdžio pakraipos. Teigiamai vertinamos dabartinių filosofų ir meno teoretikų (V. Diltėjaus, A. Bergsono, M. Blondelio, S. Cveigo ir ypač B. Kročės) formuojamos estetinio, psichologinio ir kultūrfilosofinio pobūdžio kritikos kryptys. Pateikiami meno koncepcijos principai, kurių turinti laikytis dabartinė kritika.

POEZIJOS MENO PROBLEMA.—„Granitas", 1930, p. 3—10.

Analizuojama poezijos specifika ir keliamos kai kurios teorinės meno problemos. Meno kūryba siejama su intuicija ir laikoma neprieinama racionaliam pažinimui. Remiantis meno kūrybos proceso ir meno kūrinio ypatybių analize, daroma išvada, kad idėja yra būtinas meno kūrinio komponentas ir kad meninė idėja — ji apibūdinama kaip „intelektualizuotas jausmas" arba „emocinė mintis"— turi savitą specifiką, skiriančią ją nuo kitų idėjų.

MODERNINĖS PRANCŪZŲ LITERATŪROS ESTETIKA.—„Granitas", 1930, p. 106—110.

Nagrinėjami XX a. prancūzų meno srovių estetiniai principai. Bendrais šiuolaikinio meno bruožais laikomi kūrybiškumas (suprantamas kaip naujų kelių ir meninių sprendimų ieškojimo tendencija) ir siekimas išreikšti epochos dvasią. Šią dvasią atitinka pasaulėvaizdis, formavęsis pozityvizmo žlugimo aplinkybėmis, naujų mokslo bei filosofijos idėjų veikiamas (A. Bergsonas, A. Einšteinas, A. Puankarė ir kt.). Todėl nei natūralizmas, nei XIX a. realizmas jo išreikšti negalįs.

KŪRYBA IR DOROVĖ.—„Naujoji romuva", 1931, Nr. 35, p. 825—827.

Aptariamas menininko kūrybos ir jo dorovinio elgesio ryšys. Autoriaus nuomone, doras menininko elgesys ugdo kūrybinį pajėgumą, teikia kūrybai dinamiškumo ir emocionalumo, organizuoja, taupo ir sutelkia kūrybinę energiją.

LIETUVIŲ TAUTA IR JOS UGDYMAS.—„Naujoji romuva", 1933, Nr. 138—139, p. 673—677; Nr. 140—141, p. 697—700; Nr. 143, p. 747—749.

Straipsnis iš esmės yra išplėsta to paties pavadinimo S. Šalkauskio darbo recenzija. S. Šalkauskis teigiamai vertinamas kaip teoretikas, tačiau pažymima, kad, visur siekdamas idealiai harmoningos loginės sistemos, jis dažnai negalįs paaiškinti kai kurių tikrovės reiškinių, tarp jų — lietuvių tautos dvasinio turinio. Tuo remiantis polemizuojama su kai kuriais Šalkauskio teiginiais: kritikuojamas neigiamas Šalkauskio požiūris į daugelį modernių gyvenimo reiškinių (modernų meną, literatūrą, šokius ir t. t.), priekaištaujama, kad jis akcentuoja Rytų kultūros įtaką lietuvių kultūrai ir nepakankamai pripažįsta krikščionybės reikšmę pastarajai.

ŽMOGAUS TRAGIZMAS.—„Židinys", 1935, t. XX, p. 263—269.

Įrodinėjama, kad žmogaus sukurta dabartinė civilizacija vis labiau ribojanti žmogaus kaip asmenybės reiškimosi sferą. Mašina

pavergusi žmogų, mokslo laimėjimai sudarę prielaidas standartizacijai, valstybė paneigusi asmenybės vertę, todėl laisvai mąstanti sąmoninga asmenybė dabartinės civilizacijos požiūriu esanti neįmanoma.

CIVILIZACIJOS PROBLEMA.—„Naujoji romuva", 1935, Nr. 12—13, p. 269—276.

Dalys: 1. Civilizacijos psichologija, 269—272. 2. Civilizacijos evoliucijos fazės, 272—273. 3. Moderninės civilizacijos krizė, 273—276.

Aptariamos civilizacijos kūrimosi aplinkybės ir naujaisiais laikais ją apėmusios krizės priežastys. Svarbiausia civilizacijos prielaida — kuriančioji žmogaus dvasia, iškėlusi žmogų virš gamtos ir pasireiškianti sąmoningumu, protu, laisva valia ir visuomeniškumu. Skiriami du civilizacijos raidos periodai: ikiistorinis (homo faber), kuriam būdinga žmogaus ir gamtos kova, ir istorinis (homo sapiens); būdingas pastarojo bruožas — laisva žmogaus galių sklaida, aukščiausią savo raidos pakopą pasiekusi krikščioniškojo tipo kultūrose, derinančiose materialinės ir dvasinės kultūros raidos aspektus. Civilizaciją krizė ištikusi dėl to, kad žlugo ši harmonija ir ėmė vyrauti materialinė kultūra. Moderniosios civilizacijos ydos (technokratija, niveliacija, individualizmas, totalitarizmas) įveikiamos atstačius pusiausvyrą tarp materialinio ir dvasinio gyvenimo pradų.

MODERNINIO MENO ORIENTACIJA.—„Naujoji romuva", 1935, Nr. 18, p. 299—393; Nr. 19, p. 419—422.

Aiškinamos moderniojo meno atsiradimo aplinkybės. Pagrindine moderniojo meno savybe laikomas revoliucingumas, svarbiausiais principais — dinamiškumas ir originalumas. Vadovaudamasis introspekcijos metodu, modernusis menas atskleidė individo unikalumą, įtraukė į meninio vaizdavimo sferą naujas žmogaus dvasinio gyvenimo sritis, praturtino išraiškos priemones. Ateities menas turėtų labiau domėtis universaliais žmogaus dvasinio gyvenimo bruožais.

NAUJASIS HUMANIZMAS. Į NAUJĄJĮ MATERIALINĮ GYVENIMĄ.—„Naujoji romuva", 1937, Nr. 15, p. 321—327. Į NAUJĄJĄ VISUOMENĘ.—„Naujoji romuva", 1937, Nr. 37—38, p. 657—661.

Straipsnių cikle, pavadintame „Naujasis humanizmas", aptariami visuomenės dvasinio gyvenimo atsinaujinimo, kaip svarbiausios visuomeninių reformų prielaidos, būdai. Pagrindinė dvasinės krizės priežastis esanti ta, kad išnyko vertybių hierarchija, todėl krizę įveikti galima nauju vertybių hierarchijos atstatymo būdu, atitinkančiu XX a. žmogaus poreikius. Dvasinis atsinaujinimas suponuoja ir naują, „organinės valstybės" principais paremtą visuomenės santvarką, kuri išvengia individualizmo, liberalizmo, demokratizmo ir totalitarizmo ydų ir sudaro sąlygas laisvai, harmoningai asmenybės plėtotei.

MODERNUSIS MENAS.—„Naujoji romuva", 1938, Nr. 48, p. 905—910; Nr. 49, p. 935—940; Nr. 51—52, p. 988—990.

Aptariamas moderniojo meno ir tradicijų santykis, analizuojami šio meno pranašumai. Detaliai nagrinėjama moderniojo meno istorija nuo impresionizmo iki siurrealizmo, aiškinami netgi smulkių srovių estetiniai principai ir tarpusavio santykiai, apibūdinamos žymesnių atstovų estetinės pažiūros.

MENAS KAIP INDIVIDUALYBĖS, TAUTYBĖS IR MODERNUMO EKSPRESIJA.— „Naujoji romuva", 1939, Nr. 48, p. 869—871.

Straipsnyje formuluojama 1939 m. rudens dailės parodoje išsiskyrusios ir „individualistais" pasivadinusios dailininkų grupės estetinė programa, turėjusi daug bendra su „nepriklausomųjų" grupės principais. Straipsnis prilygo teoriškai argumentuotam manifestui.

Lit.: *Вайткунас Г.* Очерк развития эстетической мысли в Литве.— М., 1972.

G. VAITKŪNAS, M. LAURINKUS

KEMĖŠIS Fabijonas, 1879.01.20 Vastapuose (Molėtų r.) — 1954.01.21 Marijinske (Krasnojarsko sr.), ekonomistas, visuomenės veikėjas. Baigęs Liepojos gimnaziją, 1897—02 mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. 1902—11 buvo Tauragės, Subačiaus, Vabalninko bažnyčių vikaras. 1911—13 dirbo „Vilties" laikraščio redakcijoje Vilniuje. 1913 m. išvyko į Angliją, Glazgą, ten redagavo „Išeivių draugą". 1914 atvyko į JAV, aktyviai veikė įvairiose katalikiškose draugijose ir spaudoje, studijavo Čikagos Lojolos universitete ir Vašingtono katalikų un-te, Filosofijos f-to Ekonomikos ir pedagogikos skyriuje, jį baigė 1924. Tais pačiais metais už disertaciją „JAV lietuvių kooperacija" ("Cooperation among the Lithuanians in the USA") Vašingtono un-tas suteikė jam filosofijos daktaro laipsnį. 1924 grįžo į Lietuvą ir pradėjo dirbti Dotnuvoje ŽŪA docentu, nuo 1927 — profesoriumi. Vadovavo Žemės ūkio ekonomikos katedrai. Dėstė politinę ekonomiją, žemės ūkio kooperaciją, protarpiais anglų kalbą. Ten pat 1924—35 ir 1941—44 ėjo šv. Povilo bažnyčios rektoriaus pareigas. Pokario metais represuotas. F. Kemėšis buvo aktyvus įvairių organizacijų ir draugijų veikėjas (ateitininkų, blaivybės draugijos, kooperatinio judėjimo ir kt.). Bendradarbiavo „Draugijoje", „Ryte", „XX amžiuje", Tiesos kelyje," „Židinyje", „Naujojoje romuvoje", „Sargyboje", „Talkoje" ir kt. Kartais pasirašydavo Uosio slapyvardžiu.

Svarbiausi teoriniai F. Kemėšio veikalai skirti socialinei problematikai, daugiausia politinės ekonomijos problemoms. Tačiau jis nemažai domėjosi ir bendrais socialiniais dalykais — svarstė visuomeninių santykių ir procesų pagrindų klausimus, kūrė visuomenės struktūros, raidos ir ateities modelius ir pan. Kemėšio socialinės koncepcijos rėmėsi tradicine katalikybės socialine doktrina, apibrėžta Leono XIII ir vėlesnėse socialinėse enciklikose,

kuriose buvo postuluoti amžinieji socialinio teisingumo principai, o liberalinei ir socialistinei visuomenės struktūros ir socialinių prieštaravimų sampratai priešinamas krikščioniškasis solidarizmas. Kemėšis buvo plačiai susipažinęs su pasaulietiškomis socialinėmis koncepcijomis, dėl to kai kuriais klausimais laikėsi platesnio požiūrio negu kiti katalikų sociologai. Jis daugiau domėjosi ekonominės struktūros analize, ypač nuosavybės santykių reformavimo ir reguliavimo problema, tačiau bendrieji metodologiniai principai buvo pagrįsti katalikybės socialine doktrina: ekonomines problemas iš esmės laikė moralinėmis, politinę ekonomiją — taip pat ir etiniu mokslu, o svarbiausia visuomenės tobulinimo sąlyga — moralinį žmonijos atgimimą. Krikščioniškosios moralės aspektu kritikavo kapitalizmą, siūlė „iš pagrindų" pagerinti esamą tvarką reformuojant privatinę nuosavybę pagal krikščioniškuosius socialinio teisingumo ir meilės principus. Privatinės nuosavybės instituciją suprato kaip turtų ir pajamų paskirstymo tvarką, atitinkančią žmonių prigimtį, todėl priešiškai vertino marksistinį požiūrį, visuomenės ateities perspektyvas siejantį su privatinės nuosavybės išnykimu, ir siūlė tik panaikinti privatinės nuosavybės paskirstymo disproporcijas: apriboti žemės rentą, pajamas iš nuosavybės, materialinės naudos motyvą, įgyvendinti visuotinio darbo principą. Tokio reguliavimo priemonėmis, kurios padėsiančios įveikti ir kapitalistinį ekonominį liberalizmą, Kemėšis laikė kooperaciją ir krikščioniškojo solidarizmo principais pagrįstą korporacinę santvarką.

KELIO BEIEŠKANT. K., 1932, 46 p. *Pirmoji publikacija:* Kapitalistinės santvarkos krizė.—„Naujoji romuva", 1932, Nr. 10, 11, 14, 15.

Dalys: Įžangos žodis, 5. Turinys, 7. I. Kapitalistinės santvarkos krizė, 9—17. II. Nuosavybės teisių ir pareigų klausimu, 18—24. III. Nuosavybės institucijos reformos pagrindai, 25—37. IV. Iš krizės išeities beieškant, 38—46.

Nagrinėjama kapitalistinės visuomenės krizė ir aptariamos tolesnės visuomenės raidos perspektyvos. Pateikdamas vertinimus, autorius plačiai remiasi Pijaus XI enciklika „Quadragesimo anno". Privatinė nuosavybė laikoma institucija, atitinkančia žmogaus prigimtį. Kapitalizmo krizė esanti moralinė liga, jai plėtotis sudaręs sąlygas nepakankamas nuosavybės kiekio reglamentavimas, vadinamasis „ekonominis liberalizmas". Susidariusios didelės nuosavybės paskirstymo disproporcijos, kurios savo ruožtu skatina militarizmą ir karus, dar labiau gadina žmones morališkai. Būdas krizei įveikti — socialiniu teisingumu ir meile paremtas paskirstymo reguliavimas; pavyzdžiu laikoma viduramžių ūkio sankloda, siūlomos konkrečios nuosavybės paskirstymo reformos priemonės, tačiau pagrindine šios reformos sąlyga laikomas „moralinis žmonijos atgimimas". Įveikti kapitalizmo krizę esą įmanoma tik einant trečiuoju visuomenės raidos keliu, kurio pradžią rodąs kooperatinis judėjimas.

SOCIALINĖS BEI POLITINĖS EKONOMIJOS ĮVADAS. K., 1938, 430 p.

Dalys: Įžangos žodis, III—IV. I dalis. Pagrindinės žinios, 3—19. I. Politinės ekonomijos objektas, 3—9. II. Reikmuo ir vertė, 9—14. III. Politinės ekonomijos metodas, 14—19. II dalis. Ekonominių doktrinų trumpa istorija, 20—147. IV. Senieji ir vidurinieji amžiai, 20—28. V. Merkantilizmas, 28—33. VI. Fiziokratai, 34—42. VII. Ekonomistai klasikai, 42—61. VIII. Klasikinės mokyklos kritikai, 61—84. IX. Liberalizmo apogėjus ir smukimo pradžia, 84—92. X. Istorinė mokykla, 92—98. XI. Valstybinis socializmas, 98—108. XII. Marksizmas, 108—119. XIII. Krikščionybės įkvėptos doktrinos, 120—129. XIV. Naujausios doktrinos, 129—147. III dalis. Ekonominės veiklos bendros sąlygos, 148—200. XV. Žmogaus prigimties tyrimas, 148—168. XVI. Gamtos ir žmonių aplinkuma, 168—178. XVII. Juridinė aplinkuma, 179—184. XVIII. Individai, jų grupės ir valstybės, 184—190. XIX. Ekonomijos techniškas pagrindas, 190—200. IV dalis. Gamyba. Įmonės, 201—234. XX. Darbas ir kapitalas. Jų koordinavimas, 201—209. XXI. Privatinės įmonės, 209—213. XXII. Viešosios ir mišriosios įmonės, 213—218. XXIII. Kapitalo koncentracija. Karteliai ir trestai, 218—233. V dalis. Mainai, 234—291. XXIV. Rinka. Jos dėsniai ir strategija. Transportas, 234—261. XXV. Pinigai, kreditas, bankai, 262—282. XXVI. Tarptautiniai ekonominiai santykiai, 283—291. VI dalis. Paskirstymas ir suvartojimas, 292—339. XXVII. Darbo algos, 292—303. XXVIII. Kapitalo palūkanos (procentai), 304—309. XXIX. Renta, 310—314. XXX. Pelnas, 315—319. XXXI. Turtų ir pajamų paskirstymas socialinio teisingumo atžvilgiu, 319—331. XXXII. Suvartojimas, 331—339. VII dalis. Viešieji finansai arba valstybės ūkis, 340—359. XXXIII. Bendrosios žinios, 340—353. XXXIV. Lietuvos biudžetas, 353—359. VIII dalis. Ekonominių santykių gerinimas, 360—421. XXXV. Valstybės uždaviniai, 360—376. XXXVI. Ekonominė demokratija, 376—383. XXXVII. Tarp individualizmo ir socializmo, 383—393. XXXVIII. Kooperacijos teorija ir trumpa istorija, 394—415. XXXIX. Dabartinė pasaulinės kooperacijos padėtis, 415—421.

Veikalą sudaro ŽŪA studentams skaitytos paskaitos. Jame remiamasi amerikiečių, anglų (A. Maršalas) ir prancūzų politinės ekonomijos autoriais. Analizuojami ir Lietuvos ekonominio gyvenimo reiškiniai, teigiama, kad esanti galima ir lietuvių tautinė ekonomika. Veikale dėstomai socialinei koncepcijai būdinga tai, kad tradicinė katalikiškojo solidarizmo socialinė doktrina derinama su vadinamosios vulgariosios buržuazinės politinės ekonomijos teorijomis. Nekintamos žmogaus prigimties struktūra ir ja pasiremianti veikla esą lemia ekonominių dėsnių susidarymą ir ekonominius santykius. Dėl to ekonomikos mokslas, autoriaus nuomone, kartu esąs ir žmogaus prigimties mokslu. Teigiama, kad paskirstymo problemą galima išspręsti remiantis krikščioniškojo socialinio solidarumo ir socialinio teisingumo principais; toks sprendimas priešinamas tiek kapitalistiniam, tiek socialisti-

niam būdui, kurie esą prieštarauja žmogaus prigimčiai ir socialiniam teisingumui. Numatomos tobulesnės santvarkos pagrindas turinti būti privatinė nuosavybė ir krikščioniškojo solidarizmo principas. Taip pat joje turėtų būti įgyvendintas visuotinio darbo principas. Tokią santvarką esą galima sukurti tik nuosekliai ir pasauliniu mastu plečiantis kooperatininkų judėjimui.

SOCIJALINĖS-EKONOMINĖS KRIKŠČIONIŲ IDĖJOS NUO ŠV. AUGUSTINO IKI TOMO AKVINIEČIO.—„Naujoji romuva", 1932, Nr. 23, p. 535—538; Nr. 24, p. 558—562.

Aptariami kai kurie krikščionybės socialinės doktrinos realizavimo viduramžiais aspektai, laikomasi požiūrio, kad krikščionių visuomeninis idealas visais laikais buvo ir lieka tas pats —„socijalinis teisingumas ir socijalinė meilė". Šis idealas tobuliausiai buvęs įkūnytas viduramžiais. Nagrinėjama viduramžių žemės valdymo raida, prekybininkų ir amatininkų gildijos, procentų ėmimo klausimas ir labdarybės darbai. Bažnyčios nuopelnas esąs tas, kad ji Romos vergą padariusi ūkininku, valstiečiu. Krikščionių civilizacijos rezultatu laikomos ir gildijos, kaip laisvo priklausymo organizacijos, įkurtos religiniais, socialiniais ir ekonominiais tikslais. Gildijos esančios dabarties kooperatyvų prototipas.

KAS GI TOLIAU? —„Naujoji romuva", 1934, Nr. 5 (161), p. 108—109.

Įrodinėjama, kad socialinis gyvenimas turįs remtis trimis amžinais principais, kuriuos nustatęs visatos kūrėjas: teisingumu, visuotiniu darbu ir meile. Kapitalistinę visuomenę krizė ištikusi dėl to, kad ši visuomenė paneigė visus tris principus ir svarbiausiu veiklos motyvu pasirinko pelną. Teisingumui atkurti esą nereikia panaikinti privatinės nuosavybės ir įgyvendinti socializmo. Siūlomas kitas būdas: nuosavybė be išnaudojimo. Dėl to esą reikia įvesti visuotinę darbo prievolę ir panaikinti pajamas, gaunamas ne iš darbo.

KOOPERACIJOS KELIAS.—„Naujoji romuva", 1934, Nr. 6, p. 129—130.

Teigiama, kad, norint sukurti socialinę tvarką, kurioje būtų įgyvendintas socialinis teisingumas ir socialinė meilė, reikia kurti kooperacijos remiamą korporacinę politinę santvarką.

KORPORATYVIZMAS KITUR IR PAS MUS.—„Naujoji romuva", 1935, Nr. 47, p. 845—848.

Trumpai aprašomi korporacinės santvarkos įvedimo bandymai Italijoje, Vokietijoje ir kituose kraštuose, atkreipiamas dėmesys ir į neigiamus dalykus. Korporatyvizmas vertinamas politiniu, ekonominiu ir socialiniu aspektais, jis laikomas atsvara tiek ekonominiam liberalizmui, tiek marksistiniam socializmui.

KORPORATYVIZMAS LIETUVOJE.—„Naujoji romuva", 1935, Nr. 49, p. 893—897.

Svarstomas klausimas, ar reikalinga Lietuvai korporacinė santvarka, ir bandoma prognozuoti „lietuviškojo korporatyvizmo" bruo-

žus. Teigiama, kad Lietuvoje be reikalo svyruojama tarp dviejų ekonominių sistemų: kapitalistinės ir kooperatinės (pastaroji priešinama kapitalistinei). Aptariami teigiami korporacinės santvarkos bruožai. Korporatyvizmas ypač vertinamas dėl to, kad esą padėtų iškelti vertingiausius profesijų atstovus, o tai sudarytų galimybes gabiausiems žmonėms planuoti ūkį. Kritikuojama esama Lietuvos valstybės santvarka, Lietuvoje siūloma įvesti „naująją politiškąją korporatyvinę santvarką", atsisakius vokiškosios ir itališkosios santvarkos trūkumų. Ta korporacinė santvarka turėtų išlaikyti ryšį su kooperatiniu judėjimu.

TURTŲ IR PAJAMŲ PASKIRSTYMAS SOCIALINIO TEISINGUMO ATŽVILGIU.— „Židinys", 1935, Nr. 8—9, p. 176—183.

Svarstoma, kaip būtų galima teisingai paskirstyti turtą ir pajamas, paliekant neliečiamą privatinės nuosavybės institutą. Kadangi paskirstymo (distribucijos) problema laikoma moraline problema, tai siūloma paskirstymui taikyti „amžinuosius socialinio teisingumo dėsnius", kurie esą diktuojami sveiko žmonių proto ir yra nurodomi visų religijų, ypač krikščioniškosios. Rekomenduojamos tokios teisingo paskirstymo gairės: privatinės nuosavybės instituciją reikia palikti, bet apriboti; vietoj turtų koncentracijos įvykdyti difuziją (apriboti paveldėjimo teisę, laipsniškai panaikinti ne darbo pajamas, sunormuoti darbo pajamas), sutvarkyti darbo hierarchiją.

TARP INDIVIDUALIZMO IR SOCIALIZMO.—„Židinys", 1935, Nr. 10, p. 294—302.

Aptariama trečio visuomenės raidos būdo (be kapitalizmo ir socializmo) galimybė. Teigiama, kad ekonominis liberalizmas išugdęs nežabotą kapitalizmą, kuris varžo ir slopina teigiamus žmogaus prigimties polinkius ir stiprina egoistinius. Socializmas laikomas kitu kraštutinumu, dar labiau priešingu žmogaus prigimčiai, nes vidutiniam žmogui privatinė nuosavybė esanti būtina. Piktas žmogaus prigimties pradas esąs toks stiprus, kad jokia aplinka jo neišrausianti, dėl to komunistų orientacija į kilniadvasiškumą neturinti pagrindo. Siūlomas ribotos nuosavybės ir visuotinio darbo santvarkos kūrimo būdas, jis esąs realiausias žmogaus prigimties ir socialinio teisingumo požiūriu. Teigiama, kad tuo būdu jau praktiškai naudojasi pasaulio kooperatininkai.

A. POŠKA

KUDIRKA Vincas, 1858.12.31 Paežeriuose (Vilkaviškio r.) — 1899.11.16 Naumiestyje (dab. Kudirkos Naumiestis), rašytojas, publicistas, visuomenės veikėjas. 1871—81 su pertraukomis mokėsi Marijampolės g-joje. Per tą laiką įstojo į Seinų kunigų seminariją, bet dėl „pašaukimo stokos" iš jos pašalinamas, nuo 1881 studijavo Varšuvos un-te iš pradžių filologiją, o vėliau mediciną. Už ryšius su „Proletariato" partija 1887 iš un-to pašalinamas. Tais pačiais metais, patenkinus malonės prašymą, studijavo to-

liau. Lietuviško „Aušros" laikraščio ir lenkų liberalinio pozityvizmo idėjų veikiamas įsitraukė į lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimą ir su grupe jo dalyvių įkūrė „Lietuvos" draugiją. Ši draugija 1889 pradėjo leisti lietuvišką laikraštį „Varpas", kurį Kudirka redagavo su nedidelėmis pertraukomis iki 1899. 1889 baigė Varšuvos un-tą ir iki 1894 dirbo gydytoju Šakiuose, 1894—97 gydėsi nuo džiovos Kryme ir Adrijos pajūryje, o paskutinius dvejus metus gyveno Naumiestyje. Šiuo dešimties metų laikotarpiu intensyviai kūrė, redagavo ir bendradarbiavo ne tik „Varpe", bet ir „Ūkininke", JAV lietuvių periodikoje („Lietuviškajame balse", „Vienybėje lietuvninkų", „Lietuvoje") ir lenkiškame laikraštyje „Głos" („Balsas"). Pasirašinėjo slapyvardžiais ir kriptonimais: V. Kapsas, Nemunėlis, V. K. ir kt.

V. Kudirka buvo vienas žymiausių XIX a. pabaigos liberalinės nacionalinio judėjimo srovės ideologų Lietuvoje. Rašė politikos, ekonomikos ir kultūros klausimais „Varpe" bei kituose laikraščiuose. Didelės įtakos jo pažiūroms turėjo lenkų laikraščių „Głos", „Przegląd tygodniowy" („Savaitės apžvalga") ir kt. pozityvistinė programa, vietoj radikalios politinės kovos propaguojanti aktyvų kultūrinį darbą. Kudirkos nuomone, svarbiausias vaidmuo pozityvioje kultūrinėje veikloje (kovoje dėl tautinio savarankiškumo, nacionalinės rinkos, naujų ūkininkavimo metodų įvedimo, nacionalinės švietimo sistemos sudarymo, mokslo populiarinimo) priklausąs inteligentijai. Kudirka formulavo tautos ir tautiškumo sampratą. Tautos pamatu laikė kalbą, kurios dėka formuojasi tautinė savimonė. Kova dėl kalbos ir ja pasireiškiančios kultūros išsaugojimo — vienas svarbiausių nacionalinio išsivadavimo tikslų, efektyvios kovos sąlyga — visų tautos klasių ir luomų santarvė. Nors Kudirka ir propagavo „tautinės vienybės" idėją, tačiau jis kritikavo konservatyviai nusiteikusius žemvaldžius, įmonių savininkus, pirklius, klerikalines kunigų aspiracijas, valstiečių nuolankumą, tamsumą bei prietaringumą; kartu jis reikalavo religinės tolerancijos ir aiškino, kad kova su buržuazijos įtakai pasidavusia dvasininkija nesanti kova su tikėjimu, o mokslo tiesos neprieštaraujančios religijos tiesoms. Ne kartą šioje polemikoje įvairiais aspektais buvo keliamos auklėjimo, švietimo ir dorovės problemos; sėkmingas jų sprendimas siejamas su tautiškumo idėjos ugdymu. Literatūros kritikoje V. Kudirka laikėsi kritinio realizmo pozicijų, vienas pirmųjų Lietuvoje aptarinėjo meniškumo problemą, ieškojo objektyvių jo kriterijų.

[TĖVYNISZKI VARPAI].— Kudirka V. Raštai. Tilžė, 1909, t. 2, p. 42—329.

„Tėvyniški varpai"—„Varpo" rubrika, su kuria išspausdinti poleminiai straipsneliai Lietuvos ekonominio ir kultūrinio gyvenimo klausimais. Diskutuodamas su „Varpo" kritikais, autorius nuolat primena laikraščio šviečiamąją paskirtį ir nekonfesinį jo pobūdį. Aiškinami tikrieji carizmo politikos Lietuvoje tikslai, pabrėžiama kultūros pažangos, kaip pozityvaus pasipriešinimo nacionalinei

priespaudai, reikšmė. Aptariamos subjektyvios kultūrinio atgimimo sąlygos, mokslo įtaka ūkinei ir kultūrinei žmogaus veiklai, asmenybės formavimuisi, apibūdinamas mokslo ir religijos santykis, iškeliama kalbos kaip tautos pamato reikšmė tautinės savimonės formavimuisi. Tautos jausmo ugdymas laikomas vienu svarbiausių asmenybės tobulėjimo veiksnių. Patriotizmas, tėvynės meilė, doroviniai principai nėra įgimti, bet išsiugdomi, todėl švietimas ir auklėjimas — neatskiriami kultūringos tautos elementai. Teigiama, kad, norint padėti kraštui ekonomiškai ir kultūriškai suklestėti, jau nebepakanka romantinio nusistatymo, bet reikia imtis rimtai studijuoti to krašto gyvenimo sritis. Propaguojama visuomenės klasių bei luomų vienybės idėja, aiškinama, jog nacionalinės nepriklausomybės ir darbininkų klausimai nėra identiški, jog klasių kova skaldanti tautos vienybę ir trukdanti kovai dėl nacionalinio savarankiškumo. Taip pat pabrėžiama, kad kovos dėl tautiškumo nederėtų grįsti ir religija, nes iš esmės kosmopolitiška religijos nuostata ne visada sutampa su nacionalinį savarankiškumą ir kultūrinį savitumą propaguojančiomis idėjomis.

TAUTYSTĖS PAMATAS.— Kudirka V. Raštai. Tilžė, 1909, t. 3, p. 175—181. *Pirmoji publikacija:* „Varpas", 1892, Nr. 8.

Aiškinama, kaip kilo tautiškumo idėja ir kokią reikšmę ji turi visuomenės gyvenime. Teigiama, jog tautų atbudimas XIX a. yra natūralus ir neišvengiamas procesas, kuris atitinka šios epochos dvasią. Tai esą susiję su tautiškumo savimonės atsiradimu, o tautiškumo savimonė savo ruožtu yra padidėjusio kalbos vaidmens kultūriniame visuomenės gyvenime rezultatas. Būtent kalba, o ne žmogaus anatominė struktūra, rasė ar geografinė aplinka ir esanti kriterijus, skiriantis vienas tautas nuo kitų.

[PRO DOMO SUA].— Kudirka V. Raštai. Tilžė, 1909, t. 3, p. 226—233. *Pirmoji publikacija:* „Varpas", 1896, Nr. 12, p. 177—180.

Aiškinama, kad istoriją kuria „žemesnė luoma" (artojai, darbininkai), o ne atskiros apsišvietusios asmenybės. Tačiau radikaliai pertvarkyti visuomenės gyvenimą gali tik apsišvietusi ir politiškai išprususi tauta. Kadangi lietuviai tokiam judėjimui dar nesubrendę, dėl to jiems ypač reikalingi ne siauri savo specialybės žinovai, o švietėjai, tautos sąmonės ugdytojai, visuomenininkai.

Lit.: *Kapsukas V.* Vincas Kudirka // Raštai.— V., 1963.— T. 6; *Lebionka J.* V. Kudirkos idėjinių pažiūrų formavimasis // LTSR MA darbai. Serija A.— 1958.— T. 1 (4); *Būtėnas J.* Vincas Kudirka.— Kaunas, 1937.

M. LAURINKUS

KURAITIS Pranas, 1883.07.04 Pavasijų km. (Šakių r.) — 1964.12.18 Kaune, filosofas. 1909 baigė Peterburgo dvasinę akademiją, 1909—11 studijavo filosofiją Aukštajame filosofijos in-te prie Leveno un-to, ten 1911 apgynė disertaciją „V. Vunto pažinimo

teorija" ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1911—12 Miunsteryje studijavo apologetiką. Nuo 1914 — Seinų kunigų seminarijos profesorius. 1922—40 — Kauno un-to profesorius, Filosofijos įžangos ir istorijos katedros vedėjas, 1929—37 — Teologijos ir filosofijos f-to dekanas. Dėstė ontologiją, gnoseologiją, filosofijos istorijos įvadą, viduramžių filosofiją, naujųjų ir naujausiųjų laikų filosofiją, taip pat Teologijos skyriuje — sociologiją, specialius dogmatinės teologijos klausimus, moralinę spekuliatyvinę teologiją. 1912—15 redagavo žurnalą „Vadovas", 1925—40 leido ir redagavo „Tiesos kelią". Bendradarbiavo žurnale „Logos", „Židinyje", „Lietuvos mokykloje", „XX amžiuje" ir kt. Pokario metais represuotas. Grįžęs į Lietuvą, dirbo Kauno kunigų seminarijoje.

P. Kuraitis buvo vienas žymiausių neoscholastų Lietuvoje. Visus tarpukario metus Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te dėstydamas pagrindines filosofines disciplinas daug prisidėjo prie neotomistinės filosofijos metodologinių principų įtvirtinimo. Vienas pirmųjų Lietuvos filosofijos istorijoje parašė reikšmingesnius veikalus lietuvių kalba, kuriuose nagrinėjamos fundamentalios filosofinės problemos. Kuraitis buvo Leveno neotomistinės mokyklos auklėtinis. Jo filosofinės pozicijos brendo veikiamos D. Ž. Mersjė, L. Noelio, S. Depluažo ir kitų Leveno neotomistų idėjų. Tų pozicijų jis nuosekliai laikėsi visą gyvenimą. Kuraitis sekė tarptautinį neoscholastinį judėjimą ir jame aktyviai atstovavo Lietuvos neotomistams: dalyvavo ir kalbėjo pirmajame (1925) ir antrajame (1936) tarptautiniame tomistinės filosofijos kongrese. Taip pat atstovavo Kauno un-to filosofams I. Kanto jubiliejuje Karaliaučiuje (1924) ir G. V. F. Hėgelio jubiliejuje Berlyne (1931). Vertingiausi ir profesionaliausi veikalai priklauso trims fundamentalioms neotomistinės filosofijos sritims: ontologijai, gnoseologijai ir filosofijos istorijai. Neotomistinės metafizikos požiūriu ypač vertingas dvitomis veikalas „Ontologija". Ontologiją jis laikė svarbiausia tomistinės sistemos dalimi, sudarančia metodologinį kitų filosofijos disciplinų pamatą. Ją grindė ne specialiais mokslais, bet sveiku protu, iš jo kildino ir spekuliatyvinę būties sampratą. P. Kuraitis griežtai skyrė filosofiją nuo specialiųjų mokslų, teigė, kad jie visai nekompetentingi spręsti filosofijos klausimus, dėl to jų pažanga neturinti jokios įtakos ontologinei problematikai ir geriausiu atveju gali veikti tik antraeilę filosofijos discipliną — gamtos filosofiją. Taip pat griežtai skyrė filosofiją nuo teologijos, atmetė net „krikščioniškos filosofijos" terminą, tačiau teigė, jog ontologiją ir etiką sieja glaudus ryšys, nes dorovinės normos turinčios būti racionaliai pagrįstos. Norėdamas nustatyti filosofijos kompetenciją, Kuraitis nagrinėjo realias filosofijos specifikos problemas: metodologines ir socialines filosofijos funkcijas, profesionalios filosofijos ir sveiko proto filosofijos santykį, filosofijos ir pasaulėžiūros santykį, filosofijos tautiškumą ir kt. Daug ir nuodugniai Kuraitis dirbo gnoseologijos srityje. Veikale „Pagrindiniai gnoseologijos klau-

simai" ir daugelyje straipsnių jis tyrinėjo neotomistinės gnoseologinės problematikos struktūrą, aiškino svarbiausius principus ir sąvokas, mėgino nustatyti jos vietą tarp kitų gnoseologijos krypčių. Jo pažiūros buvo artimos tiesioginio realizmo krypčiai, kurios laikėsi ir kai kurie Leveno neotomistinės mokyklos filosofai. Kuraičio filosofijos istorijos samprata taip pat neoscholastinė: esą egzistuoja „tikroji filosofija", siejama su Aristotelio ir Tomo Akviniečio tradicija, o visos kitos filosofinės mokyklos yra tik didesni ar mažesni nukrypimai nuo „tikrojo" kelio. Todėl Kuraitis daugiausia tyrė ir pozityviai vertino Tomo Akviniečio, Leveno mokyklos neotomistų, taip pat kitų katalikybės filosofų (Augustino, B. Paskalio ir kt.) pažiūras ir menkino nereliginių filosofinių krypčių koncepcijas. Jis pripažino, kad naujųjų amžių filosofija yra iškėlusi kai kurių idėjų, kurios gali papildyti philosophia perennis, bet jos ne tokios reikšmingos, kad galėtų paveikti tomizmo pagrindus. Remdamasis šiuo požiūriu, specialiai tyrinėjo ir kritiškai vertino I. Kanto ir G. V. F. Hėgelio filosofiją. Kuraitis originaliai, taikliai ir pagrįstai kritikavo subjektyvizmą ir iracionalizmą.

P. Kuraitis vienas pirmųjų kėlė mintį, kad reikia tyrinėti Lietuvos filosofijos istoriją, ir pats padarė tam tikrą pradžią, mėgindamas įvertinti A. Dambrausko-Jakšto filosofines pažiūras.

PAGRINDINIAI GNOSEOLOGIJOS KLAUSIMAI. Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto leidinys. „Šviesos" spaustuvė, K., 1930, IV+ 104 p.

Dalys: Prakalba, III. Kas yra gnoseologija? 1—5. Ar galima ir kaip yra galima kritiška gnoseologija? 6—15. Svarbesniųjų gnoseologinių srovių apžvalga, 16—62. I. Skepticizmas, 16—21. II. Sensualistinis empirizmas, 21—27. III. Gnoseologinis idealizmas, 27—32. IV. Ant racionalizmo ir metafiziškojo idealizmo pagrindų paremtos gnoseologijos sistemos, 32—49. V. Kanto kriticizmas, 49—58. VI. Svarbesnieji aristotelinės ir tomistinės gnoseologijos punktai, 58—62. Svarbesnieji punktai orientacijai gnoseologinių sistemų įvairume, 63—72. Pagrindinių gnoseologijos faktų ir sąvokų išsiaiškinimas, 73—90. Pažinimo ribų klausimas ir agnosticizmas, 91—104.

Veikalas skirtas ne sistemingam gnoseologinės problematikos nušvietimui, o tik kai kurių problemų sprendimui ir sąvokų aiškinimui. Taip pat aptariama gnoseologijos vieta filosofinėje sistemoje. Didžiausią dalį sudaro filosofijos istorijoje išryškėjusių gnoseologijos srovių neotomistinė kritika.

ONTOLOGIJA. Kaunas, Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto leidinys. „Šviesos" spaustuvė, 1931, t. I, 207 p. 1933, t. II, 165 p.

Dalys: T. I. Įvedamieji klausimai, 9—78. I dalis. Apie būtį apskritai, 81—147. I. Būties sąvokos prasmė, 81—95. II. Aktas ir potencija (aktualus ko turėjimas ir reali galimybė), 96—106. III.

Apie esmę ir egzistavimą pasaulio būtyse, 107—119. IV. Apie galimas būtis, 120—133. V. Būties, kaipo pirmosios sąvokos, gilesnis supratimas, 134—147. II dalis. Apie transcendentalines būties ypatybes, 151—195. I. Apie transcendentalines būties ypatybes apskritai, 151—155. II. Apie transcendentalinį vienį (apie transcendentalinę būties vienybę), 156—165. III. Tiesa kaipo transcendentalinė būties ypatybė, 166—177. IV. Apie gėrį, kaipo transcendentalinę būties ypatybę, 178—195. Bibliografija, 196—203.

T. II. Pirmieji dėsniai ir kategorijos. III dalis. Apie pirmuosius dėsnius, 7—75. I. Apie pirmuosius dėsnius apskritai, 7—26. II. Tapatybės, prieštaravimo, trečiaip negalimumo dėsniai, 27—40. III. Pakankamo pagrindo, priežastingumo ir substancijos dėsnis, 41—56. IV. Pirmasis praktinio proto dėsnis, 57—75. IV dalis. Apie būties kategorijas, 79—156. I. Apie būties kategorijas apskritai, 79—83. II. Apie substanciją, 84—114. III. Klausimai, liečiantieji visus akcidensus bendrai, 115—126. IV. Apie kokybę, 127—139. V. Apie santykio kategoriją, 140—154. VI. Apie likusias kategorijas, 155—156. Bibliografija, 157—161.

Veikale sistemingai dėstomos neotomistinės ontologijos pagrindinės koncepcijos. Autorius laikosi Vakarų Europos XX a. pirmajai pusei būdingos neotomizmo ontologijos sampratos, ypač remiasi D. Ž. Mersjė ir G. M. Manzerio darbais. Daugiausia vietos skirta būties ir transcendentalinių jos ypatybių (vienio, tiesos ir gėrio), akto ir potencijos, esmės ir egzistavimo kategorijoms. Būties kategorijų sistemoje plačiau tyrinėjamos substancijos ir akcidensų, taip pat kokybės ir santykio kategorijos. Spręsdamas ontologijos problemas, autorius plačiai polemizuoja su kitų filosofijos krypčių, ypač subjektyvizmo, koncepcijomis.

PAMATINIAI SANTYKIAI TARP KRIKŠČIONYSTĖS IR KULTŪROS.—„Vadovas", 1914, Nr. 72, p. 221—239.

Dalys: Doriniai-religinė kultūra kaipo tiesioginis Bažnyčios uždavinys, 229—234. Bažnyčia ir pasauliškė kultūra, 234—239.

Remiantis neotomisto J. Mausbacho veikalu „Bažnyčia ir modernioji kultūra" („Die Kirche und die moderne Kultur", kn.: „Religion, Christentum, Kirche", herausg. von G. Esser a J. Mausbach, 1911—12, Kempton, III, 13), nagrinėjama religijos ir pasaulietiškos kultūros santykio problema. Pateikiama religinė kultūros ir jos struktūros samprata. Teigiama, kad pasaulietiška kultūrinė veikla nėra religijos tikslas — religija tik gydo kultūros žaizdas ir ją tobulina.

FILOSOFIJOS SUPRATIMAS IR JOS SANTYKIAI SU KITAIS MOKSLAIS.— „Logos", 1921—1922, Nr. 1—2, p. 8—17.

Aptariami sunkumai, susiję su filosofijos objekto apibrėžimu. Aiškinama, kad jį esą galima pateikti tik tyrinėjimų pabaigoje. Teigiamai vertinama Aristotelio filosofija ir su ja lyginamos vi-

sos vėlesnės filosofinės koncepcijos: F. Bekono, R. Dekarto, I. Kanto, J. G. Fichtės, G. V. F. Hėgelio, F. V. Šelingo, O. Konto ir t. t. Filosofijos ir atskirų mokslų santykio problema sprendžiama tomistiškai: filosofija atskiriama nuo specialiųjų mokslų, kaip neturinčių kompetencijos spręsti pasaulėžiūros klausimus.

JAUSMO RELIGIJA.—„Logos", 1921—1922, Nr. 1—2, p. 41—48.

Nagrinėjama ir kritikuojama tarp protestantų teologų ir katalikų modernistų paplitusi religijos koncepcija, teigianti, kad religinio gyvenimo esmė, šaltinis ir pamatas esąs jausmas. Abejojama metodologinių šios koncepcijos prielaidų verte, įrodinėjama, jog dogmos yra vertingos tikinčiam žmogui.

PER KANTĄ Į NYČĘ. Iš moderniosios etikos plėtotės.—„Logos", 1921—1922, Nr. 1—2, p. 64—71.

Teigiama, jog, nepaisant didžiulio skirtumo tarp I. Kanto ir F. Nyčės filosofinių pažiūrų, F. Nyčės imoralizmas jau slypėjęs metodologinėse I. Kanto filosofijos prielaidose. Būtent I. Kanto grynojo proto priešinimas praktiniam protui, taip pat J. G. Fichtės, F. V. Šelingo, G. V. F. Hėgelio ir A. Šopenhauerio filosofinės sistemos sudarė prielaidas F. Nyčės etikai.

ŠIŲ DIENŲ GNOSEOLOGIJOS PADĖTIS IR SVARBESNIEJI JOJE ORIENTACIJOS PUNKTAI.—„Logos", 1921—1922, Nr. 3—4, p. 156—163.

Įžanginė paskaita, skaityta Lietuvos universitete 1922 m. balandžio 8 d. Kritikuojama subjektyvistinė gnoseologija (R. Dekartas, Dž. Lokas, D. Hiumas ir I. Kantas), jai priešinamos Aristotelio ir Tomo Akviniečio neotomistiškai interpretuotos pažiūros. Kritikuojami pagrindiniai metodologiniai subjektyvistinės gnoseologijos principai, teigiama, kad ontologija turinti pirmenybę gnoseologijos atžvilgiu. Pateikiami kriterijai, kuriais remiantis esą galima nustatyti gnoseologinių sistemų principinę vertę.

IŠ ŠIŲ DIENŲ FILOSOFIJOS JUDĖJIMO.—„Logos", 1923, Nr. 1—2, p. 165—170.

Nagrinėjama kantiškąja tradicija pasiremianti subjektyvistinė filosofija, pabrėžiama, kad ji išgyvena krizę. Krizės įveikimas siejamas su „objektyvistinės ir realistinės" filosofijos atgimimu (O. Kiulpės, E. Huserlio, M. Šelerio, E. Hartmano koncepcijos) ir ypač Aristotelio bei Tomo Akviniečio filosofijos atgaivinimu. Filosofijos tolesnės vaisingos raidos sąlyga laikomas tomizmo tradicijų plėtojimas, Tomo Akviniečio filosofijos modernizavimas suderinant ją (Leveno mokyklos ir kardinolo D. Ž. Mersjė pavyzdžiu) su gamtos mokslais ir besikeičiančiu gyvenimu.

DĖL ŠIŲMETINIŲ KANTO SUKAKTUVIŲ.—„Ateitis", 1924, Nr. 5—6, p. 290—297.

Straipsnis parašytas I. Kanto 200-ųjų gimimo metinių proga. Pagrindinė nagrinėjama problema — Kanto filosofijos ir katalikų pasaulėžiūros santykis. Autoriaus nuomone, Kanto filosofija esanti priešinga katalikų pasaulėžiūrai, nes Kantas 1) pasaulėžiūros cen-

tru laikė žmogaus autonomijos idėją, 2) nevertino kai kurių religinių tiesų, 3) apribojo teorinio proto galią. Taip pat aptariamos Kanto ryšio su lietuvybe ir Dekarto—Leibnico—Volfo racionalizmo derinimo su sensualistiniu empirizmu problemos. Kartu pripažįstami ir kai kurie Kanto nuopelnai filosofijai, būtent tai, kad jis kritikavo racionalizmo ir empirizmo kraštutinumus, susistemino gnoseologines problemas, akcentavo kritiškumo principą. Nepaisant to, tomistinė filosofija esanti kritiškesnė ir nuodugnesnė.

KELI BENDROSIOS GNOSEOLOGIJOS BRUOŽAI.—„Logos", 1924, Nr. 1, p. 1—32.

Dalys: I. Pažinimo faktai ir jų svarstymas įvairiuose moksluose. Pažinimo tiesos klausimai ir juos svarstančio mokslo pavadinimai, 1—3. II. Kaip gnoseologija yra galima? Kaip nustatyti pradedamuosius tame moksle punktus? 4—8. III. Tiesos pažinimas ir skepticizmo priekaištai, 8—12. IV. Sensualistinis empirizmas, 12—17. V. Gnoseologinio idealizmo pagrindiniai nusistatymai, 17—21. Ant racionalizmo ir metafiziškojo idealizmo pagrindų paremtos gnoseologinės sistemos, 21—32.

Nagrinėjama gnoseologijos problematikos struktūra, vertinami metodologiniai gnoseologijos principai, dėstoma gnoseologinių koncepcijų istorija. Daugiausia dėmesio skiriama Platono, R. Dekarto, B. Spinozos, N. Malbranšo, G. V. Leibnico, Dž. Berklio koncepcijų kritinei analizei.

DĖL ŠIŲ LAIKŲ KULTŪROS KRIZIO.—„Židinys", 1924—25, Nr. 1, p. 51—56.

Pagrindine Europos kultūros krizės priežastimi laikomas „dvasios kultūros pagrindų menkumas". Tai, kad kultūros raidoje buvo ignoruojamas dvasinės kultūros reikšmingumas, nulėmė daugelio inteligentų pasaulėžiūros lėkštumą, nenuoseklumą ir aiškius prieštaravimus: skelbiamos laisvės, lygybės, meilės, aukojimosi, pažangos idėjos, o iš tikrųjų laikomasi tokių pažiūrų, kuriomis neigiamos šias idėjas grindžiančios koncepcijos: valios laisvė, dvasinė žmogaus prigimtis, protingas socialinės tvarkos ir dorovės pagrindas ir pan. Lietuvių inteligentijai siūloma įsigilinti į „kursuojančių ir visuomenės gyvenimui bei kultūros pažangai reikalingų principų reikšmę ir vertę" ir katalikybės pagrindu kurti tvirtą pasaulėžiūrą.

KANTO GNOSEOLOGIJOS PAGRINDINĖS PAŽIŪROS IR JŲ VERTĖ.—„Logos", 1924, Nr. 2, p. 116—123.

Straipsnis pažymėtas kaip „Logos" 1924 m. 1 numeryje pradėto spausdinti veikalo „Keli bendrosios gnoseologijos bruožai" tęsinys. Pateikiama neotomistinė I. Kanto gnoseologijos kritika, filosofas kaltinamas dogmatizmu, paviršutinišku Aristotelio ir Tomo Akviniečio gnoseologijos pažinimu.

KANTO REIKŠMĖ FILOSOFIJOS ISTORIJOJ.—„Logos", 1924, Nr. 2, p. 81—89.

Straipsnis yra šiek tiek išplėsta P. Kuraičio paskaita, skaityta 1924 m. gegužės 4 d. per Lietuvos universiteto iškilmes, skirtas

I. Kanto 200 metų gimimo sukakčiai paminėti. Tai kritiška Kanto filosofijos apžvalga, kurioje jis kaltinamas tuo, kad ignoravo Aristotelio ir Tomo Akviniečio filosofines pažiūras, nepripažino antgamtinio apreiškimo, menkino religijos vaidmenį, suabsoliutino žmogaus autonomiją. Abejojama, kad Kantas griovęs visokią metafiziką. Autoriaus nuomone, vietoj G. V. Leibnico metafizikos jis iškėlęs savo, kategoriniu imperatyvu paremtą metafiziką. Tai ir esąs svarbiausias Kanto įnašas į filosofijos istoriją.

DĖL KANTO SANTYKIŲ SU LIETUVYBE.—„Logos", 1924, Nr. 2, p. 94—100.

Svarstoma I. Kanto tautinės kilmės problema ir polemizuojama su V. Ėmerio nuomone, kuri išdėstyta jo straipsnyje „Kanto santykiai su lietuvybe", išspausdintame tame pačiame žurnalo numeryje, p. 90—93. Kai kurie V. Ėmerio argumentai kritikuojami, kai kuriais abejojama, tačiau iš esmės nepritariama nė vienai Kanto tautinės kilmės versijai. Pateikiama duomenų, atskleidžiančių Kanto požiūrį į Lietuvą ir lietuvius, komentuojamos K. Milkaus žodyno prakalbos ir žinomas Kanto prierašas prie jų.

INTERNACINIS TOMISTINĖS FILOSOFIJOS KONGRESAS RYME.—„Logos", 1925, Nr. 1, p. 69—78.

Atpasakojamas 1925 m. balandžio 15—20 d. Romos tarptautiniame tomistinės filosofijos kongrese skaitytų pranešimų turinys. Kongresas buvo skirtas Tomo Akviniečio 700-osioms gimimo metinėms pažymėti. Aptariama kongrese svarstyta gnoseologijos, ontologijos, filosofijos ir eksperimentinių mokslų santykio problema. Komentuojami ginčai tarp tomistų ir F. Suareso sekėjų. Pateikiama kongrese autoriaus pasakytos kalbos santrauka.

BLAISE PASCAL KAIPO FILOSOFAS. Jo 300 metų gimimo sukaktuvėms.—„Logos", 1925, Nr. 2, p. 186—195.

Aptariamos B. Paskalio gamtos filosofijos, psichologijos, etikos ir religijos filosofijos koncepcijos. Nagrinėjamos trys, pasak autoriaus, svarbiausios jo filosofijos idėjos: pavyzdingumas, proporcionalumas ir tikslingumas. Paskalis nepriskiriamas jokiai filosofinei mokyklai, tačiau polemizuojama su tais, kurie jo nelaiko filosofu. Akcentuojamos tomizmui artimos Paskalio pažiūrų idėjos.

PAUL NATORP (1854—1924).—„Logos", 1925, Nr. 2, p. 205—208.

Remiantis tomistiniu požiūriu į neokantizmą, dėstomos ir kritikuojamos vieno žymiausių neokantinės Marburgo mokyklos atstovų P. Natorpo idėjos.

KATALIKYBĖS DOGMOS IR BEDOGMĖ KRIKŠČIONYBĖ.—„Tiesos kelias", 1925, Nr. 1, p. 30—36; Nr. 2, p. 90—100; Nr. 11, p. 299—306. *Taip pat atskiras leidinys:* K., 1925, 24 p.

Kritikuojamas protestantų filosofų ir teologų, ypač F. Šlėjermacherio ir jo sekėjų teiginys, jog svarbiausia religinio pažinimo sąlyga yra atskiro žmogaus jausmas. Autoriaus nuomone, religinis aktas pirmiausia yra aktas. Dėl to apreiškimo dogmos atspindinčios „pa-

čią religijos esmę". Taip pat kritikuojamas protestantizmo požiūris į žmogaus prigimtį, kantizmo ir pozityvizmo gnosticizmas, biologinis evoliucionizmas, imanentizmas ir pragmatizmas.

TOMO AKVINIEČIO REIKŠMĖ FILOSOFIJOJ. 700 metų gimimo sukaktuvėms paminėti.—„Židinys", 1925, Nr. 4, p. 287—298.

Aptariama viduramžių scholastinė filosofija, ypač išskiriami Tomo Akviniečio veikalai. Teigiama, kad filosofijos istorikai dažnai nepagrįstai menkinę viduramžių filosofiją. Aiškinama, kuo Tomo Akviniečio filosofija esanti vertinga.

DESIRE-JOSEPH MERCIER KAIP FILOSOFAS.—„Logos", 1926, Nr. 1, p. 120—128.

Supažindinama su vienu žymiausių neotomistinės filosofijos atstovų, Leveno tomistinės mokyklos įkūrėjo D. Ž. Mersjė veikla ir nuopelnais. Ryšium su tuo aptariama tomizmo būklė XIX a. pabaigoje, jo santykis su gamtos mokslais. Pateikiama Mersjė ir jo mokyklos atstovų veikalų bibliografija.

RUDOLF EUCKEN.—„Logos", 1926, Nr. 2, p. 254—256.

Aptariamos vokiečių filosofo, Jėnos universiteto profesoriaus R. Oikeno filosofinės pažiūros. Teigiama, kad jis buvo J. G. Fichtės sekėjas, laikėsi panteistinės pozicijos, savo religine orientacija priklausė liberaliam protestantizmui. Oikenas kritikuojamas dėl to, kad ignoravo teorinius filosofijos klausimus.

ONTOLOGINIO SUBJEKTYVIZMO PAGRINDAI IR JŲ VERTĖ.—„Logos", 1926, Nr. 3, p. 353—364.

Skiriamas penkeriopas ontologinio subjektyvizmo pagrindas: 1) ypatingas filosofijos ir kitų mokslų santykio supratimas, 2) neteisingas pačių filosofijos disciplinų santykio traktavimas, 3) ypatinga gnoseologinė nuostata (skepticizmas, probabilizmas ir t. t.), 4) ontologiniams svarstymams klaidingai pasirinkti metodai ir išeities taškai, 5) klaidingai sprendžiami svarbiausi ontologijos klausimai. Ontologinis subjektyvizmas kritikuojamas remiantis tomistinio objektyvizmo metodologiniu pagrindu.

PAGRINDINIAI ORIENTACIJOS PUNKTAI ONTOLOGIJOJ.—„Logos", 1927, Nr. 1, p. 97—105.

Aptariami svarbiausi, autoriaus požiūriu, ontologijos klausimai: ontologijos funkcijos, transcendentalinė kategorijų dedukcija, metafizikos ir etikos santykis, ontologijos reikšmė socialinei problematikai. Įrodinėjama, kad, sprendžiant šiuos klausimus, reikia remtis Aristotelio ir Tomo Akviniečio ontologinėmis koncepcijomis.

PAGRINDINIAI GNOSEOLOGIJOS KLAUSIMAI IR JŲ SPRENDIMO BŪDAI.—„Logos", 1928, Nr. 2, p. 113—125.

Dalys: Svarbesnieji tomistinės gnoseologijos punktai, 113—117. Keli svarbesnieji punktai orientacijai gnoseologinių sistemų įvairume, 117—125.

Supažindinama su pagrindinėmis Tomo Akviniečio gnoseologinėmis idėjomis, taip pat formuluojami gnoseologinių pažiūrų vertinimo kriterijai.

SIMON DEPLOIGE (1868—1927).—„Logos", 1928, Nr. 2, p. 179—182.

Vieno žymiausių Leveno neotomistinės mokyklos atstovų, Leveno aukštojo filosofijos instituto vedėjo S. Depluažo nekrologas. Dėstoma S. Depluažo biografija, aptariami svarbiausi jo veikalai ir idėjos, vertinami nuopelnai neotomistinei etikai ir sociologijai.

GNOSEOLOGIJOS PAŽANGOS KLAUSIMU.—„Logos", 1930, Nr. 1, p. 73—77.

Aprašytos kliūtys, kurios esą trukdančios gnoseologijos pažangai, ir ieškoma priemonių, kaip pozityviai pagreitinti gnoseologinius tyrimus.

ŠV. AUGUSTINO GNOSEOLOGINĖS PAŽIŪROS.—„Logos", 1930, Nr. 2, p. 184—192; 1932, Nr. 1, p. 76—79.

Dėstomos pagrindinės Augustino gnoseologijos idėjos, analizuojami jo argumentai prieš probabilizmą (Karneadas, M. T. Ciceronas). Aptariami Augustino ir Tomo Akviniečio gnoseologijos skirtumai, polemizuojama su autoriais, mėginančiais gerinti Augustino ir R. Dekarto gnoseologines pažiūras.

ĮVADAS Į HEGELIO FILOSOFIJĄ IR JOS PAGRINDŲ KRITIŠKĄ ĮVERTINIMĄ.— „Logos", 1934, Nr. 2, p. 129—160; 1935, Nr. 2, p. 81—96; 1936, Nr. 1, p. 65—80.

Dalys: I dalis. Hegelio gyvenimas, darbai ir svarbesnieji filosofijos punktai, 1934, 133—160. I. Hegelio gyvenimo ir veikimo bruožai, 133—143. II. Svarbesnieji Hegelio filosofijos punktai, 143—160. II dalis. Hegelio filosofijos dalių vedamosios mintys, 1935, 81—96. I. Hegelio gnoseologijos vedamosios mintys, 1936, 65—80.

Veikalas nebaigtas. Supažindinama su G. V. F. Hėgelio gyvenimu ir filosofinėmis pažiūromis. Aptariamas Hėgelio idealizmo pobūdis, visuotinių sąvokų prigimties problema, dialektinis metodas. Daugiausia vietos skiriama Hėgelio gnoseologinių pažiūrų analizei ir tomistinei jų kritikai.

NACIONALIZMAS KRIKŠČIONIŠKOSIOS DOKTRINOS ŠVIESOJE.— Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, 1936, t. II. K., 1937, p. 305—323.

Remiantis Tomo Akviniečio pažiūromis, neotomistine prigimtinės teisės koncepcija ir popiežių enciklikomis, dėstomas katalikų Bažnyčios požiūris į tautą, naciją, tėvynę, tautos ir valstybės santykius. Aiškinama katalikiška patriotizmo ir nacionalizmo samprata ir kritikuojami priekaištai katalikybei dėl jos kosmopolitiškumo.

HEGELIO LOGIKOS BEI ONTOLOGIJOS SVARBESNIEJI NUSISTATYMAI.— „Logos", 1938, p. 54—86.

1934—36 žurnale „Logos" spausdinto veikalo „Įvadas į Hegelio filosofiją ir jos pagrindų kritišką įvertinimą" tęsinys. Dėstoma ir kritikuojama G. V. F. Hėgelio logika ir dialektinis metodas.

PREL. ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS-ADOMAS JAKŠTAS — FILOSOFAS IR TEOLOGAS.—„Tiesos kelias", 1939, Nr. 9, p. 609—621.

Paskaita, skaityta iškilmingame A. Dambrausko-Jakšto minėjime Kauno un-te 1939 m. kovo 5 d. Supažindinama su filosofinėmis ir teologinėmis Dambrausko-Jakšto pažiūromis. Autoriaus nuomone, Dambrausko-Jakšto idėjos esančios artimesnės apologetikai negu tomistinei filosofijai.

TAUTA IR JOS FILOSOFIJA.— Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, 1939, t. III. K., 1940, p. 112—141. *Tuo pačiu pavadinimu išleistas atspaudas:* K., 1939.

Analizuojamos filosofijos metodologinės ir socialinės funkcijos, tomizmo ypatybės ir uždaviniai visuomenėje. Sprendžiama filosofijos ir sveiko proto santykio problema, aptariamas filosofijos santykis su specialiaisiais mokslais, teologija, etika, pasaulėžiūra. Keliama filosofijos tautiškumo problema. Kritikuojamas V. Vunto ir A. Bergsono teiginys, kad kiekviena filosofija savo pobūdžiu yra tautinė ir todėl iš esmės skiriasi nuo kitoje tautoje sukurtos filosofijos. Autoriaus nuomone, tautiški yra tik kai kurie filosofijos bruožai. Keliamos Lietuvos filosofijos istorijos tyrimo ir tolesnės filosofijos raidos problemos. Teigiama, jog ir ateityje Lietuvai reikėtų toliau plėtoti tomistinę filosofiją.

Lit.: *Poška A.* P. Kuraičio neotomistinė būties samprata // LTSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A.— V., 1973.— T. 1 (42); *Poška A.* Neotomistinės filosofijos struktūra Lietuvoje // Krikščionybė ir jos socialinis vaidmuo Lietuvoje.— V., 1986; *Bagdanavičius V., Meškauskas J.* Kuraičio palikimas lietuvių šviesuomenei.— Čikaga, 1983; *Girnius J.* Pranas Kuraitis // *Kuraitis P.* Filosofijos raštų rinktinė.— Čikaga, 1990.

A. POŠKA

L

LEONAS Petras, 1864.11.16 Leskavoje (Prienų r.) — 1938.05.12 Kaune, visuomenės veikėjas, teisininkas, sociologas. 1889 baigė Maskvos un-to Teisės f-tą. Iki 1893 dirbo Suvalkų apygardos teisme. 1893—1905 — prokuratūros ir teismo darbuotojas Taškente, Samarkande, Naujajame Margelane (Ferganoje). Nuo 1887 aktyviai bendradarbiavo „Šviesoje", „Lietuviškajame balse", „Ūkininke", „Varpe", dalyvavo varpininkų organizacijos veikloje. 1906—14 gyveno Lietuvoje, vertėsi advokato praktika, 1907 buvo išrinktas Suvalkų gubernijos atstovu į II Valstybės dūmą, rėmė kadetų partiją. 1915—18 gyveno Rusijoje, Maskvoje įkūrė politinę „Santaros" partiją, buvo jos vadovu. 1918—19 — nepriklausomos Lietuvos vyriausybės teisingumo ministras, 1919 — vidaus reikalų ministras. 1922—38 Kauno un-te dėstė teisės filosofijos, teisės enciklopedijos, sociologijos kursus. 1922—33 — Teisės fakulteto dekanas. 1933 gavo teisės mokslų garbės daktaro laipsnį. Tuo pat metu (1918—38) dirbo advokatu, 1926 buvo išrinktas Advokatų tarybos pirmininku. Nuo 1933 iki mirties — oficialus žurnalo „Kultūra" redaktorius.

P. Leonas daugiausia domėjosi teisės, teisės filosofijos, politinės ekonomijos, sociologijos, etikos problemomis. Socialinės pažiūros, glaudžiai susijusios su jo politinėmis (liberalo) pozicijomis, formavosi veikiamos daugelio idėjinių šaltinių, iš kurių didžiausią poveikį turėjo rusų pozityvisto M. Kovalevskio ir P. Sorokino (ankstyvojo kūrybos periodo) sociologiniai principai, Vakarų Europos klasikinio pozityvizmo atstovų pažiūros, „katedros" socialistų idėjos. Aptardamas socialines problemas, P. Leonas dažniausiai gretindavo įvairius, kartais net priešingus požiūrius. Plačiau yra svarstęs žmogaus ir gamtos tarpusavio sąveikos, visuomenės struktūros ir jos veiksnių, valstybės, socialinės pažangos, federacinio žmonijos susivienijimo bei kitas problemas. Nemažai domėjosi darbininkų klausimu — jį sprendė daugiausia sekdamas „katedros" socialistais,— taip pat tautos, individo ir visuomenės santykio problemomis. Aiškindamas visuomenės reiškinius, rėmėsi gamtos ir visuomenės tyrimo metodų vienovės, empirizmo, evoliucionizmo, socialinių reiškinių tarpusavio sąveikos, socialinio solidarumo principais. Leonas pastebėjo kai ku-

riuos realius kapitalizmo trūkumus, juos kritikavo, tačiau, būdamas liberalas reformistas, radikaliems visuomenės pertvarkymams nepritarė. Leono etinėms pažiūroms būdinga humanistinė tendencija, svarbiausiais etikos principais laikė harmoningos visumos siekimą ir žmoniškumą, kurį suprato kaip kiekvieno žmogaus vertės ir jo teisių pripažinimą. Jo etinių pažiūrų formavimuisi tam tikrų impulsų teikė kai kurios D. Bentamo, H. T. Baklio etinės idėjos. Leonas yra išsamiai nagrinėjęs dorovės raidos ir pažangos, dorovės priklausymo nuo mokslo, dorovės ir teisės santykio, valios laisvės problemas. Dalį savo raštų jis pasirašinėjo įvairiais slapyvardžiais bei kriptonimais: Atsiradęs, Girininkas, Liutas P., Petras iš T., P. L.

SANTAROS PRADAI IR PROGRAMA. Tilžė, 1917, 15 p. *Pirmoji publikacija:* Demokratinės Tautos Laisvės Santaros pagrindiniai pradai.—„Santara", 1917, Nr. 1, p. 1. Be parašo.

Dalys: Demokratinės Tautos Laisvės Santaros pagrindiniai pradai, 3—6. Demokratinės Tautos Laisvės santaros programa, 7—14.

Nuosaikios liberalinės kadetų tipo grupės programinis dokumentas. Dėstomi pagrindiniai šios partijos principai, apibūdinamas politinis idealas, pateikiama konkreti politinės-socialinės veiklos programa, joje nurodoma, kaip turėtų tvarkytis būsimoji Lietuvos demokratinė respublika. Svarbiausiu partijos principu laikomas „tautybės pradas", akcentuojama, kad tauta yra kultūros kūrėja, o tautų kultūros — tai žmonijos civilizacijos pagrindai ir žmonijos pažangos veiksniai. Pripažįstama, kad tautoje esama ekonominių ir socialinių skirtumų, bet kartu pabrėžiama, jog tauta turinti „bendrų tautos kultūros ir laisvės reikalų". Iš pagrindinio principo kildinami ar su juo siejami kiti partijos principai: tautų individualumas, laisvė, lygybė, savarankiškumas, federacija, individo sąžinės laisvė, kova su klerikalizmu. Kritikuojamos kapitalizmo negerovės, kapitalizmas laikomas perėjimo į tobulesnę socialinę santvarką periodu. Kalbama apie socializmą „kaip ateities ekonominio gyvenimo idealą", tačiau pažymima, kad socializmo negalima įgyvendinti staigiu revoliuciniu perversmu, jo reikia siekti pamažu ir pirmiausia dėmesį kreipti į naujo žmogaus auklėjimą.

TEISĖS FILOSOFIJOS ISTORIJA. Universiteto paskaitos 1927/28 m. K., 1928, 429 p.

Dalys: I. Teisės filosofijos reikšmė teisės istorijai ir praktikai, 1—9. II. Teisės filosofijos epochos. Literatūra, 9—11. A. I-oji epocha. Rytai, 11—24. B. II-oji epocha. Klasiška senovė, 24—78. C. III-ioji epocha. Viduramžiai, 78—99. D. IV-oji epocha. Naujieji laikai, 99—429.

Aptariamas filosofijos objektas, turinys, uždaviniai, filosofijos ir mokslo santykis istoriniu aspektu. Nagrinėjamas teisės filosofijos objektas (teisės filosofija laikoma bendrosios sociologijos dalimi),

jos uždaviniai (svarbiausiu uždaviniu laikomas teisinės santvarkos idealo sukūrimas), jos teorinis ir praktinis reikšmingumas. Išvardijami N. Korkunovo, K. Nevolino, B. Čičerino, R. Štamlerio, F. Štalio, G. Šeršenevičiaus, P. Žanė moksliniai veikalai, kuriais remiantis rengtos šios paskaitos. Skiriami trys naujųjų laikų teisės filosofijos periodai: a) kovos dėl sąžinės laisvės, b) kovos dėl politinės laisvės, c) kovos dėl ekonominės laisvės. Supažindinama su žymesniais kiekvieno laikotarpio atstovais. Plačiai aprašomas Š. L. Monteskjė traktatas „Apie įstatymų dvasią" ir pateikiamas kritinis jo įvertinimas. Taip pat plačiai aptariama ir kritikuojama Ž. Ž. Ruso visuomenės sutarties teorija. Teigiamai vertinama tik jo tautos suvereniteto idėja. Supažindinama su I. Kanto teisinėmis pažiūromis.

DEMOKRATIJA IR PARLAMENTARIZMAS (AR PASTEBIMI JŲ KRIZĖS SIMPTOMAI?). Sutrumpintas prof. P. Leono pranešimas. K., 1930, 47 p. *Pirmoji publikacija:* „Lietuvos žinios", 1930, Nr. 52, p. 2; Nr. 53, p. 2; Nr. 54, p. 2; Nr. 55, p. 2; Nr. 56, p. 2; Nr. 57, p. 2; Nr. 58, p. 2; Nr. 59, p. 2.

Dalys: Įžanga, 5—9. Kas yra demokratija (jos anatomija), 9—14. Demokratijos funkcionavimas (fiziologija), 14—17. Demokratijos ligos, 17—23. Yra ir dar demokratijos ligų, 23—27. Išvada, 27—35. Dėl atskirų demokratijos ligų, 35—36. Kai kurie demokratinių tvarkų požymiai, ... 36—44. Kaip dirbtinos, valstybiniais buterbrodais auklėjamos, ... 44—47.

Išvardijami Vakarų Europos mokslininkų veikalai, kuriais buvo remtasi rašant šią knygelę. Jos tikslas: išaiškinti, kas yra demokratija ir parlamentarizmas ir kaip jie funkcionuoja. Pateikiama demokratijos samprata. Diskutuojama dėl tariamų demokratijos trūkumų. Manoma, kad realius demokratijos trūkumus galima pašalinti atitinkamomis reformomis: pirmiausia — teisinėmis priemonėmis, panaudojant viešąją spaudą ir kt. Trumpai paliečiamos valstybės ir teisės, individo ir visuomenės santykių problemos. Demokratija esanti neišvengiamas socialinės pažangos rezultatas; ji tiesiogiai susijusi su individo laisvės didėjimo procesu. Demokratijos klausimu polemizuojama su tautininku I. Tamošaičiu ir J. P. Aleksa. Kritikuojami politinės diktatūros režimai.

TEISĖS RELIATYVUMAS.— Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto darbai. K., 1931, t. VI, kn. 2, p. 5—13.

Dalys: 1 §. Reiškinių reliatyvumas, 5—6. 2 §. Reliatyvūs ir visuomenės reiškiniai, 6—9. 3 §. Žmogaus teisių ir valstybės teisių reliatyvumo santykis, 9—13.

Aiškinamos gamtos ir visuomenės reiškinių santykinumo priežastys bei jų tarpusavio sąveika, neneigiama jų dėsningumo. Pažymima, kad visuomenės reiškiniams būdingas didesnis santykinumas negu gamtos reiškiniams. Nurodoma, jog visuomenės ir dabartinės valstybės tikslai sutampa. Svarbi jų realizavimo prie-

monė yra teisė, kontroliuojanti, kad valstybė nenukryptų nuo tikslo.

TEISĖS ENCIKLOPEDIJOS PASKAITOS. K., 1931, 263 p. *Pirmoji publikacija:* K., 1924, 189 p.

Dalys: Įžangos žodis pirmai laidai, 5. Pratartis antrai laidai, 6. I. Įvedamieji nuostatai. 1. Kas yra teisės enciklopedija? 7—12. 2. Teisės enciklopedijos istorija, 13—19. 3. Teisės tyrinėjimo metodai, 20—28. II. Visuomenė. 1. Visuomenės pradas apskritai gamtoje, 29—32. 2. Visuomenės veiksniai, 32—38. 3. Teorijos apie visuomenės prigimtį, 38—45. 4. Visuomenės gyvenimas ir evoliucija, 45—51. III. Valstybė. 1. Valstybės elementai, 51—65. 2. Valstybės funkcijos ir organai, 65—75. 3. Valstybių klasifikacija, 75—83. 4. Dabarties valstybių klasifikacija ir valdymo būdai, 83—87. 5. Teisės įtaka valstybės organizacijai, 87—97. 6. Demokratija ar diktatūra? 98—105. IV. Teisė, 105—237. Priedėlis. Teisė — istorijos gyvenimo kūrinys, 238—250.

Paskaitos parengtos remiantis N. Korkunovo, K. Nevolino, L. Petražickio, P. Sorokino, E. Trubeckojaus, Š. L. Monteskjė, E. Diurkheimo, E. Pinardo, R. Štamlerio, G. Tardo, R. Vormso ir kt. veikalais. Pažymima, kad teisės enciklopedija — tai bendroji teisės teorija, apimanti svarbiausius teisės mokslo dėsnius ir valstybės teisę, kad nėra reikalo jos skirti nuo teisės filosofijos. Pateikiama trumpa teisės mokslo plėtotės nuo senovės Romos laikų iki XX a. apžvalga. Pagrindiniais teisės tyrimo metodais laikomi indukcija ir istorinis lyginamasis metodas; teigiama, kad teisės, visuomenės ir valstybės problemos turi būti svarstomos kartu. Apibrėždamas visuomenę, autorius aiškina, kad socialumas — visuotinis reiškinys, jo užuomazgų jau esama gamtoje, tiek organiniame, tiek neorganiniame pasaulyje. Skiriamos trys visuomenės prigimties koncepcijos: 1) visuomenės sutarties, 2) organiškoji, 3) psichologinė. Pirmosios dvi kritikuojamos, trečiajai pritariama; pabrėžiama idėjų, idealų reikšmė socialiniam gyvenimui, teigiama, kad visuomenė — ne mechaninė individų suma ir ne organizmas, o socialinių grupių junginys. Keliama visuomenės evoliucinės raidos idėja. Akcentuojama visų socialinių elementų, reiškinių tarpusavio sąveika. Apibrėždamas valstybę, autorius laikosi pozityvistinės tradicijos ir išskiria tris elementus: teritoriją, gyventojus, valdžią. Nurodomas analogiškas D. Bentamo požiūriui valstybės tikslas. Apžvelgiamos valstybės bendrosios funkcijos, jų istorinė raida. Pateikiama valstybių klasifikacija (pagal įvairius požymius), apibūdinami istoriniai valstybių tipai. Dabarties valstybės skirstomos į monarchijas ir respublikas. Geriausia valdymo forma laikoma demokratija, o proletariato diktatūra vertinama neigiamai. Svarstomos teisės kilmės, teisės ir dorovės santykio, teisingumo, valios laisvės problemos. Plačiau kalbama apie teisės vaidmenį visuomenėje, abipusį valstybės ir teisės poveikį.

TEISĖS FILOSOFIJOS ISTORIJA (PAPILDOMOSIOS PASKAITOS). KINŲ, INDIJOS IR EGIPTO TEISĖ. K., 1936, 136 p. *Pirmoji publikacija:* Teisės filosofijos istorija (papildymas). K., 1933, X+77 p.

Dalys: Pratartis, I—X. 1 §. Kinų teisės istorija, 1—76. 2 §. Indų teisės filosofija, 76—107. 3 §. Egipto teisė, 107—133.

Šis leidinys yra 1928 m. išspausdintos knygos „Teisės filosofijos istorija" papildymas. Pažymima, kad teisės filosofijos istorijos samprata remiasi dviem principais: 1) pagrindiniai visų tautų teisės elementai yra vienodi, 2) žmonijos ir kiekvienos tautos teisė dėsningai progresuoja. Supažindinama su pagrindinėmis teisės problemomis. Daroma išvada, kad teisę tobulinant būtina reformuoti visus teisės elementus, o svarbiausia — teisės subjektą, kuris apibrėžiamas kaip dvasiškai subrendusi asmenybė, viską matuojanti didžiausios vertybės — žmogaus kriterijumi. Aptariamas K. Markso požiūris į teisinius santykius ir jų priklausomumą nuo ekonomikos. Jam prieštaraujama ir teigiama, kad teisė yra svarbiausias ir būtinas visuomeninio gyvenimo elementas, laikui bėgant įgyjantis vis didesnę reikšmę.

ISTORINĖ ŽMONIŠKUMO ETIKOS IR TEISĖS EVOLIUCIJA. K., 1937, 55 p. *Pirmoji publikacija:* „Kultūra", 1936, Nr. 8—9, p. 468—478; Nr. 10, p. 589—596; Nr. 11, p. 659—670; Nr. 12, p. 715—736.

Dalys: 1. Įžanga, 3—8. 2. Pasauly amžinai ir nuolat, dėsningai vyksta reiškinių kitimas, 8—12. 3. Žmogaus ir visuomenės gyvenimo reiškinių dėsningumas, 12—20. 4. Primityvinio žmonių gyvenimo etika ir teisė, 20—27. 5. Viduramžių etika ir teisė, 28—32. 6. Naujųjų laikų etika ir teisė, 32—42. 7. Ateities etikos ir teisės idealai, 42—52. 8. Epilogas, 52—54.

Aiškinama etikos ir teisės taisyklių reikalavimų paskirtis, jų visuotinumas, būtinumas, šaltinis, jų skirtumai. Greta minima, kad valstybė, teisė ir etika — glaudžiai susiję dalykai. Apibrėžiama čia vartojama „žmoniškumo" sąvoka. Etikos pagrindu laikomas harmoningos visumos siekimo principas, teigiama, kad juo remiantis nustatomos atskiro žmogaus teisės ir pareigos. Išskiriami trys dorovės ir teisės plėtojimosi laikotarpiai (nuo jų užuomazgos iki dabartinių amžių): 1) pirmykštė bendruomenė ir vergvaldinė santvarka (dorovės ir teisės raidos pradine faze laikomas matriarchatas), 2) viduramžiai, 3) naujieji laikai (nuo XV a. iki XX a.). Apibūdinami svarbiausi tų laikotarpių dorovės ir teisės požymiai. Keliama dorovės ir teisės pažangos idėja. Konstatuojama, kad dorovė ir teisė progresuoja didesnio žmoniškumo linkme. Pritardamas H. T. Bakliui, autorius dorovinį tobulėjimą sieja su mokslo pažanga. Bendrais bruožais nužymimi ateities doroviniai, teisės idealai (artimesnės ir tolimesnės perspektyvos). Antroje ir trečioje knygos dalyse aprašomas vystymosi, priežastingumo, dėsningumo principų santykinumas. Nurodomi kai kurie vien gamtos reiškinių kitimo dėsniai ir tie, nuo kurių veikimo daugiau ar mažiau priklauso visuomenė. Teigiama, kad nėra griežtos ribos tarp augmenijos ir gyvūnijos, taip pat tarp gyvūnijos ir žmo-

gaus. Paminimi ir specifiniai, autoriaus nuomone, visuomenės dėsniai. Keliama žmogaus ir gamtos tarpusavio sąveikos problema. Reiškiamas tikėjimas socialine pažanga. Socialinio gyvenimo prieštaravimai laikomi daugiausia egoizmo (gobšumo, garbės troškimo) padariniais. Manoma, kad tuos prieštaravimus galima sumažinti tobulinant teisinėmis priemonėmis socialinę santvarką ir auklėjimu — žmogaus sielą. Glaustai aptariama valstybės, jos perspektyvų problema.

SOCIOLOGIJOS PASKAITOS. K., 1939, XXIII+404 p.

Dalys: Petras Leonas, XI—XIX. Pratartis, XXIII. I. Socialinio gyvenimo sudėtingumas ir jo priešingumai (antinomijos), 1—18. II. Kas yra sociologija, 19—36. III. Sociologijos istorija, 36—65. IV. Kas yra socialinis reiškinys, 65—74. V. Socialinių reiškinių tyrimo metodas, 74—90. VI. Kolektyvinis pradas gamtoje, 90—110. VII. Kolektyvumo prado veiksniai, 110—116. VIII. Socialinis pradas žmoguje, 117—146. IX. Socialinių junginių veiksniai, 147—160. X. Socialinio prado evoliucijos dėsniai, 160—174. XI. Svarbiausios žmonių junginių rūšys, 175—211. XII. Socialiniai teisės ir politikos agregatai, 211—246. XIII. Socialiniai žmonių junginiai kinta ir nyksta, 246—256. XIV. Socialinis klausimas, 256—278. XV. Progresas, 279—320. XVI. Visuomenių regreso (atžangos) pasireiškimai, 321—346. XVII. Bendras žvilgsnis į istorinį žmonijos likimą, 346—382.

Nagrinėdamas pasirinktas sociologijos problemas, autorius stengiasi pateikti kuo įvairiausius požiūrius, netgi priešingus vieni kitiems, gausiai cituoja. Paskaitoms parengti daugiausia naudotasi P. Sorokino ankstyvojo kūrybos periodo veikalais ir svarbiausiais M. Kovalevskio sociologijos veikalais. Apžvelgiama, P. Leono nuomone, reikšmingiausia sociologinė (vokiečių, prancūzų, anglų, rusų) literatūra, taip pat trumpai apibūdinama lietuvių literatūra socialiniais klausimais. Apibrėžiamas sociologijos objektas, aptariamas jos santykis su kitais mokslais. Svarbiausiais sociologijos metodais laikomi indukcijos (statistikos) ir istorinis lyginamasis metodai. Apžvelgiama istorinė sociologijos plėtotė (pirmiausia pateikiama išsamesnė O. Konto veikalų analizė). Sekdamas sociologu N. Karejevu, autorius išskiria keturias sociologijos kryptis: 1) organinę, 2) darvinistinę, 3) ekonominę-materialistinę, 4) psichologinę. Nepritariama H. Spenserio organiškajai visuomenės koncepcijai ir jai artimai darvinistinei sociologijos krypčiai. Kritikuojama L. Gumplovičiaus sociologija, nes ji deramai neįvertinusi individo. Laikoma klaidinga ir marksistinė visuomenės koncepcija, jai priešinamas teiginys, kad „ekonominiai reiškiniai, t. y. medžiaginė gamyba ir jos kultūriniai kūriniai, yra pirmiausia žmogaus proto jėgų padarinys". Akcentuojama, kad socialinis gyvenimas labai sudėtingas, kupinas prieštaravimų ir nuolat dėsningai kinta pažangos linkme; nurodomi ir aptariami, autoriaus nuomone, svarbesni socialinio gyvenimo priešingumai

(antinomijos). Pažymima, jog visa žmonijos istorija — išvardytų priešingumų savitarpio kovų istorija. Įrodinėjama, kad socialumo apraiškų pastebima augmenijos, gyvūnijos pasaulyje, net neorganiniuose kūnuose; ypač pabrėžiama žmogaus socialinė prigimtis. Vadovaudamasis socialinių reiškinių tarpusavio sąveikos ir sociologinio pliuralizmo metodologiniais principais, autorius plačiai kalba apie įvairius veiksnius (materialiuosius, dvasinius ir kt.), lėmusius visuomenės susidarymą, ir apie vėliau papildomai atsirandančius veiksnius, turinčius reikšmę visuomenės egzistavimui. Nurodoma nemažai dėsnių, kurie, autoriaus supratimu, veikia gamtoje ir visuomenėje. Apibūdinamas socialinis reiškinys, analizuojami jo elementai — individai ir socialinės grupės, aktai-veiksmai, tarpusavio sąveikos laidininkai; klasifikuojami socialiniai junginiai: jie skirstomi į elementarius, kumuliatyvinius, sudėtingus socialinius agregatus. Sudėtingiausiais laikomi socialiniai teisės ir politikos junginiai. Kritikuojama P. Sorokino valstybės samprata. Ypač daug vietos skiriama darbininkų klausimui nušviesti — šiuo atžvilgiu iš esmės sekama „katedros" socialistais,— nurodomos priemonės jam spręsti. Plačiai svarstoma socialinės pažangos ir regreso problema, išskiriamos atskiros pažangos sritys: mokslo, dorovės, politinių institutų ir kt., apibūdinami žmonijos ateities idealai. Formuluojama pažangos samprata, reiškiama nuomonė, kad socialinė pažanga susijusi su subjektyviais vertinimais.

APIE TAUTISZKĄ IDĖJĄ.—„Šviesa", 1888, Nr. 6, 7, 8, p. 161—179. *Straipsnis nebaigtas. Pasirašyta:* P. Liutas.

Svarstomi visuomenės ir kultūros pažangos klausimai. Keliamas tolesnio Lietuvos likimo klausimas. Pateikiama tautos samprata. Aptariamos tautos sunykimo priežastys. Pabrėžiama, kad reikia šviesti plačiuosius visuomenės sluoksnius, ugdyti jų nacionalinį sąmoningumą.

VALSTIJA, JOS SIEKIS IR UŽDUOTIS. MOKESTYS.—„Lietuviškas balsas", 1889, Nr. 1, p. 5—7; Nr. 2, p. 11—12; Nr. 3, p. 19—20. *Pasirašyta:* P. Liutas.

Pozityvizmui būdingu požiūriu valstybė apibrėžiama kaip trijų elementų (gyventojų, teritorijos ir politinės valdžios) vienovė. Valstybės atsiradimo priežastys siejamos su reikalingumu bendradarbiauti, gintis nuo išorės priešų, palaikyti tvarką pačioje valstybėje. Istoriniu aspektu (nuo valstybės susikūrimo iki XIX a.) apžvelgiami valstybės uždaviniai.

PRIVATIŠKA IR DRAUGIJINĖ ŪKĖS ORGANIZACIJA.—„Varpas", 1890, Nr. 5, p. 71—72; Nr. 6, p. 85—86; Nr. 7, p. 100—102; Nr. 8, p. 117—119; Nr. 9, p. 132—134; Nr. 10, p. 148—151; Nr. 11, p. 165—166; Nr. 12, p. 181—182. *Pasirašyta:* Liutas.

Greta ekonominių svarstomi ir kai kurie socialiniai klausimai. Dėstomos pagrindinės fiziokratų idėjos ir svarbiausi socializmo teorijų teiginiai. Pažymima, kad socializmas — grynai ekonominė teorija. Pritariama „katedros" socialistų ekonominei mokyklai.

Stengiamasi parodyti, kuo jos idėjos skiriasi nuo socializmo teorijos ir kuo į ją panašios. Remdamasis „katedros" socialistų A. Vagnerio ir A. Šeflės veikalais, autorius bando atskleisti kapitalistinės ekonominės sistemos negeroves, kritikuoja ekonominius laisvos konkurencijos principo reiškimosi padarinius. Aiškinama, kokias funkcijas turėtų vykdyti tuometinė reformuota kapitalistinė valstybė. Keliama idėja, kad reikia aktyviai plėsti socialinę-ekonominę valstybės veiklą.

TEISĖ IR DORA. Antrosios Marijampolės paskaitos (3/16 ir 4/17 geg. mėn. 1909 m.). Vilnius, 1910, p. 61—75.

Aiškinama, kas yra teisė ir dorovė, jų atsiradimo ir kitimo priežastys, panašumas ir skirtumas. Įrodinėjama, kad teisės ir dorovės turinys kisdamas tobulėja. Akcentuojama, kad dėl tikrosios teisės ir dorovės įtvirtinimo būtina kovoti.

KAS TA DEMOKRATINĖ TAUTOS LAISVĖS SANTARA?—„Santara", 1917, Nr. 5, p. 1; Nr. 8, p. 1; Nr. 13, p. 1; Nr. 33, p. 1; Nr. 34, p. 1.

Plačiau komentuojami „Santaros" partijos iškelti principai. Nurodomi tautos požymiai — teritorija, papročiai, kalba, istorija. Akcentuojama, kad žmonijos susiskirstymas tautomis yra neišvengiamas dalykas, tačiau kraštutinis nacionalizmas smerkiamas. Aptariama, kaip galima įgyvendinti buržuazines laisves, teigiama, kad tam reikalinga demokratija, teisinės priemonės, taip pat reikia sąmoninti pačius piliečius, kovoti su klerikalizmu. Visuomenės pažanga siejama su materialinių gėrybių gamyba ir asmens kūrybine iniciatyva. Pagrindžiamas santariečių požiūris: „Kodėl negalima būti kapitalizmo pilnu šalininku ir socializmo priešininku." Išreiškiama nuomonė, kad dar ilgai kartu egzistuos privatinė ir visuomeninė nuosavybė.

KANTAS TEISĖS FILOSOFIJOS ISTORIJOJE (Skaityta Kanto 200 m. iškilmėse Lietuvos universitete).—„Logos", 1924, Nr. 2, p. 134—139.

Pabrėžiama socialinių-politinių aplinkybių įtaka filosofo asmenybei, jo veiklai, teorinėms nuostatoms. Glaustai ir fragmentiškai dėstomos I. Kanto socialinės pažiūros, pažymimas Ž. Ž. Ruso poveikis joms. Taip pat gana glaustai nusakomas jo požiūris į teisę, dorovę, teisės ir dorovės santykį.

KULTŪRINIAI LIETUVOS UŽDAVINIAI (Pranešimas, padarytas universiteto salėje 1930.III.23 studentų-humanitarų draugijos viešame susirinkime).—„Kultūra", 1930, Nr. 5, p. 245—247.

Aiškinama pranešimo autoriaus vartotų „kultūros" ir „civilizacijos" sąvokų prasmė. Išskiriamos trys kultūros sritys: materialioji, dvasinė, visuomeninė (apimanti socialinių grupių formas, tarp jų — valstybę, įstatymus). Liberalizmo požiūriu bendrais bruožais nusakomi konkretūs uždaviniai Lietuvai, kaip plėtoti tris minėtas kultūros sritis. Svarbiausiu kultūros uždaviniu laikomas valstybės formos sukūrimas.

VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS SANTYKIAI.—„Kultūra", 1930, Nr. 11, p. 546—552; Nr. 12, p. 602—607.

Pateikiama valstybės ir Bažnyčios santykių istorinė apžvalga ir ja remiantis daroma išvada, kad minimi santykiai kinta tam tikru dėsningumu: ryškėja Bažnyčios konservatyvumas, reakcingumas, silpnėja socialinis Bažnyčios vaidmuo. Straipsnio autoriaus nuomone, Bažnyčia turi būti atskirta nuo valstybės. Aptariami Bažnyčios ir valstybės santykiai nepriklausomoje Lietuvoje.

INDIVIDUALUMO IR KOLEKTYVUMO PRADAI DEMOKRATINĖSE VALSTYBĖSE (Skaityta 1931.XI.29 d. Dotnuvoj, Žemės Ūkio Akademijos salėj, studentų „Kultūros" būreliui pakvietus).—„Kultūra", 1932, Nr. 1, p. 49—56.

Apibrėžiamos čia vartojamos „individualumo" ir „kolektyvumo" sąvokos. Nurodomos priežastys, kodėl kolektyvumo pradas turi prioritetą prieš individualumo pradą. Pateikiama individo ir kolektyvo santykio problemos istorinė apžvalga. Pažymimas asmens ir kolektyvo nuolatinės tarpusavio kovos aspektas. Pabrėžiama, kad istorijos tėkmėje reikėję didelių pastangų, kol asmuo iškovojo religinę, minties, žodžio, politinę laisves. Konstatuojamas visuomenės valdančiųjų sluoksnių interesų savanaudiškumas, sunki darbininkų padėtis kapitalizmo sąlygomis. Tačiau daroma išvada, kad „žmonijos evoliucija palengva veda prie asmens emancipacijos". Liberalo reformisto požiūriu aptariamos teisinės priemonės minėtiems pradams suderinti ir kartu darbininkų būklei gerinti, nes manoma, kad tik teisinėmis priemonėmis galima pašalinti socialinio gyvenimo trūkumus. Teigiama, kad individualumo ir kolektyvumo pradų sintezė lemia dorovinį tobulėjimą, socialinį teisingumą, kultūrinę pažangą.

ŽMONIJOS PROGRESO VARIKLIAI IR STABDŽIAI (Skaityta 1933.III.5 d. Dotnuvos Ž. Ū. Akademijos salėje, studentų „Kultūros Būreliui" pasiūlius, ir 1933.III.26 d. V. D. universiteto salėje, studentų „Teisininkų ir Ekonomistų Draugijai" pasiūlius).—„Kultūra", 1933, Nr. 4, p. 193—198; Nr. 5—6, p. 261—266; Nr. 7—8, p. 325—329.

Aptariamos įvairios „progreso" ir „evoliucijos" sąvokų prasmės. Pripažįstama, kad gamtoje ir visuomenėje esama regreso reiškinių, kartu daroma išvada, jog viskas plėtojasi pažangos linkme. Pažymima, kad visuomenės pažanga yra lėta ir kad ji pasireiškia civilizacijos bei kultūros kūrimu. Antroje straipsnio dalyje dėstoma Č. Darvino evoliucijos teorija. Trečiojoje dalyje daugiausia kalbama apie žmogaus veiklos paskatas: poreikį išlaikyti gyvybę, vengti kančios, jausti malonumą, siekti laimės. Aptariama žmogaus ir gamtos tarpusavio sąveika. Sekdamas H. Spenseriu, autorius teigia, kad tiek žmogus, tiek gamta vystosi didesnio ir tobulesnio organizuotumo linkme. Žmogaus pažangos veiksniais laikomas intelektas ir valia. Ketvirtojoje dalyje aptariamos kai kurios visuomenės susiformavimo, valstybės atsiradimo priežastys, bendrieji valstybės uždaviniai. Iškeliamas demokratinės valstybės tikslas ir nurodomos priemonės jam pasiekti. Teigiama, jog

visuomenėje valstybė tarnauja pažangai — įveda tvarką ir sudaro pagrindines sąlygas kultūros kūrimui. Pabrėžiama, kad žmonijos tikslas — nuolat puoselėti kultūros vertybes. Autoriaus nuomone, pažangą daugiausia stabdo tai, kad nėra tinkamų gamtinių ar socialinių sąlygų kultūrai kurti.

TAUTIŠKUMAS IR NACIONALIZMAS.—„Kultūra", 1933, Nr. 11—12, p. 517—522.

Pažymima, kad šis straipsnis yra susijęs su „Šviesoje" prieš 45 metus (1888) išspausdintu straipsniu „Apie tautišką idėją". Patikslinama anuomet vartota „tautos" sąvoka (kaip papildoma tautos apraiška nurodomas valstybingumo siekis). Išvardijami tautų susiformavimą nulėmę veiksniai: 1) kosminiai (teritorija, geografinė aplinka), 2) biologiniai, 3) socialiniai-psichologiniai. Svarstomi kai kurie asmens, tautos, žmonijos sąryšio kultūros kūrimo procese aspektai. Aptardamas tautiškumą ir nacionalizmą, autorius pabrėžia, kad tautiškumas ir nacionalizmas yra du visai priešingi socialiniai reiškiniai. Nacionalizmas laikomas regreso reiškiniu, liguisto gyvenimo rezultatu; tikima, kad jis ilgainiui silpnės. „Tautiškumo idėją" siejama su socialine pažanga, ji — akstinas asmens, tautos laisvei siekti, žmoniškumui įgyvendinti.

Lit.: *Rimka A.* Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Auszros"—„Varpo" gadynės (1883—93) socialekonominiai raštai // Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto darbai.— K., 1932.— T. VI, kn. 3; *Toliušis Z.* Petras Leonas.— K., 1939; *Lukoševičius V.* P. Leono socialinės ir ekonominės pažiūros // LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Ekonomika.— V., 1970.— T. 10, sąs. 1; *Žemaitis V.* Žmoniškumo etika. Petro Leono etinių pažiūrų bruožai // Etikos etiudai—9: Dorovė ir teisė.— V., 1985.

G. PRANCKIETYTĖ

LINDĖ Julijonas (DOBILAS), 1872.11.17 Dovyduose (Pasvalio r.) — 1934.12.02 Panevėžyje, rašytojas, literatūros kritikas, estetikas. 1898 baigęs Kauno kunigų seminariją, ėjo kunigo pareigas įvairiose Lietuvos ir Latvijos vietose. Nuo 1922 gyveno Panevėžyje, dirbo gimnazijos direktoriumi, skaitė paskaitas literatūros ir estetikos klausimais. Nuo 1921 aktyviai bendradarbiavo spaudoje, daugiausia žurnaluose „Skaitymai", „Švietimo darbas", „Pradai ir žygiai", „Akademikas", „Jaunoji Lietuva", „Tautos mokykla" ir kt. J. Lindė-Dobilas — vienas žymesnių XX a. pirmosios pusės Lietuvos estetikos atstovų. Jo estetinės pažiūros buvo nenuoseklios, dažniausiai jas dėstė beletristiškai. Remdamasis XIX a. antrosios pusės — XX a. pradžios Vakarų Europos filosofų ir meno kritikų, ypač V. Diltėjaus, B. Kročės, H. Teno, O. Valcelio koncepcijomis, aptarė meno specifikos, meno objekto, meno funkcijų, meno ir religijos, meno ir moralės santykio, kūrėjo asmenybės bei kitas estetikos problemas. Lindė-Dobilas derino gnoseologizmui artimą estetikos teoriją su kitomis meno teorijomis ir sukūrė savitą meno sampratą. Meną jis apibūdino kaip „intuiciją", „intuityvinį pažinimą", objektu laikė žmogaus prigimtį, kuri esanti pastovi, susidedanti iš gėrio ir blogio pradų, per ją atsiskleidžianti tautos dvasia. Antra vertus, tik remiantis nuodugniu žmo-

gaus prigimties pažinimu esą galima spręsti visai žmonijai bendras problemas. Meno idealu laikė sugebėjimą sintetiškai pavaizduoti, kas žmoguje yra žemiška (humaniška) ir kas idealu, dieviška. Meną, religiją, mokslą ir filosofiją išskyrė kaip būtinas, tačiau skirtingas žmogaus dvasinio gyvenimo formas; ypač akcentavo meno autonomiškumo idėją. Nors religija, Lindės-Dobilo nuomone, esanti kultūros, taigi ir meno pamatas, vis dėlto menas skiriasi nuo religijos ir mokslo tiek pažinimo pobūdžiu, tiek pažinimo tikslu. Religiniam pažinimui vadovaujanti valia, mokslinis pažinimas esąs loginis, analitinis, tuo tarpu meninis pažinimas — intuityvus, sintetinis. Todėl menas neturįs būti politinių, religinių ar mokslinių idėjų iliustracija. Meno ir moralės santykio klausimu Dobilas teigė, jog menas nesąs moralinis aktas, nors kūrėjas — žmogus — privaląs laikytis visuotinai priimtų moralės normų. Kritikavo H. Teną dėl kūrėjo asmenybės ignoravimo; kūrėjo dvasinio pasaulio turtingumą laikė svarbiausia kūrybos prielaida. Kūrėjas — tai laisva nedeterminuota būtybė, sugebanti atsiplėšti nuo determinuoto, žemiško pasaulio ir pakilti į idealų ir fantazijos sferą. Pagrindine meno funkcija Lindė-Dobilas laikė auklėjamąją, šią funkciją suprato plačiąja prasme. Jo nuomone, menas tobulina, kultūrina žmogų ir žmoniją, bet daro tai savitu būdu. Nemaža vietos Lindė-Dobilas skyrė Lietuvos kultūros problemoms aptarti. Remdamasis cikline kultūros teorija teigė, kad kiekviena kultūra išgyvenanti pakilimo ir stagnacijos periodus. Svarbiais kultūrai ir tautai momentais didelis vaidmuo tenkąs vieningai, kultūros ir tautos dvasines potencijas konsoliduojančiai idėjai ir asmenybei. Šiuo požiūriu Lindė-Dobilas interpretavo daugelio žymių Lietuvos asmenybių kūrybą ir veiklą.

AR PASENO TĖNAS? JO „MENO FILOSOFIJOS" KRITIKA.— Marijampolė, autoriaus leidinys, 1927, 56 p.

Supažindinama su H. Teno estetinėmis pažiūromis. Vertinamos Teno pastangos parodyti, kaip kultūra, socialinė aplinka, rasė bei kitos išorinės aplinkybės veikia menininko asmenybę ir kūrybą. Antra vertus, prancūzų filosofas kritikuojamas dėl pernelyg „mechaniško" požiūrio į kūrybos procesą, dėl determinizmo, menininko individualybės ignoravimo. Teno pažiūroms priešinama V. Diltėjaus meno teorija. Autorius aptaria Diltėjaus pažiūroms artimų meno teoretikų mintis ir jomis remdamasis formuluoja savo meno sampratą. Jo nuomone, meninė kūryba turi būti sintetiška, remtis savo tautos kultūrine patirtimi. Jis teigia, kad kultūros plėtotę skatina tik įvairių idėjų sandūra bei kova. Lietuvių kultūra kritikuojama dėl vienpusiškumo, tendencingumo ir teorinės refleksijos stokos.

IDĖJA, TAUTA IR INDIVIDAS.—„Jaunoji Lietuva", 1927, Nr. 8, p. 5—10.

Aptariama kultūros veiksnių problema. Svarbiausiais iš jų laikoma vieninga, dvasines tautos potencijas konsoliduojanti idėja ir laisva, autonomiška asmenybė.

MENAS. MENO KRITIKA. MENO KRITIKOS ŽURNALAS IR VISUOMENĖ.—„Meno kultūra", 1928, Nr. 5—6, p. 19—20.

Atsakymas į anketą meno problemoms aptarti. Aiškinamas meno ir religijos skirtumas. Nors tikėjimas esąs kūrybos šaltinis, tačiau menas, autoriaus nuomone, sietinas tik su grožio kūrimu. Tuo tarpu religijos tikslas esąs aiškinti teisingo tikėjimo pagrindus. Teigiama, kad Bažnyčia gali panaudoti meną savo tikslams (bažnytinė muzika, giesmės ir t. t.).

LEKTŪRA IR LITERATŪROS NAGRINĖJIMAS MOKYKLOJ.—„Švietimo darbas", 1928, Nr. 9, p. 1117—1173.

Dalys: 1. Kaip surasti kelią į meną? 1118—1125. 2. Literatūros tikslas, 1125—1133. 3. Žvilgsnis į dvasinę mūsų būklę, 1133—1152. 4. Metodai, 1152—1173.

Gvildenamos meno specifikos, meno funkcijų, kūrėjo asmenybės problemos, aptariami meno kūrinio nagrinėjimo principai ir Lietuvos kultūros būklė. Meno objektu laikoma žmogaus prigimtis, meno šaltinis — kūrėjo asmenybė, pagrindinė meno funkcija — kultūrinti žmoniją. Svarbiausios kūrybos prielaidos: įsijautimas, nuoširdumas, meilė. Akcentuojama meno praktinio nesuinteresuotumo idėja. Keliamos meno kūrinio ir suvokėjo, meno priemonių vaidmens problemos. Kalba literatūros kūriny turinti tapti organišku meno kūrinio elementu. Teigiama, kad meno kūrinio nagrinėjimo metodai turi būti kuriami atsižvelgiant į meno specifiką.

NE „MENAS IR KŪRYBIŠKUMAS", BET GYVAS NESUSIPRATIMAS.—„Jaunoji Lietuva", 1929, Nr. 3—4, p. 20—23.

Polemizuojama su A. Dambrausko-Jakšto teiginiu, kad meno negalima apibrėžti kūrybiškumu. Autoriaus nuomone, Platonas, Aristotelis, Plotinas, I. Kantas meną mėginę apibrėžti dedukcijos būdu. Naujoji estetika rėmėsi G. V. F. Hėgelio teorija. H. Tenas pateikęs sintetinį meno apibrėžimą, tačiau užmiršęs svarbiausią dalyką — menininko individualybę. Supažindinama su O. Valcelio pažiūra į meną.

EURIPIDAS.—„Jaunoji Lietuva", 1929, Nr. 9, p. 3—10.

Nagrinėdamas Euripido kūrybą, autorius paliečia kosmopolitizmo ir tautinės kultūros santykio problemą. Jo įsitikinimu, kosmopolitizmas ne tik nesąs priešingas tautinei kūrėjo savimonei, bet tampąs viena menininko platesnio požiūrio į pasaulį prielaidų. Aptariamas menininko kūrybos ir filosofijos santykis. Menininkas taip pat, kaip filosofas ir mokslininkas, privaląs gilintis į žmogaus vidinį pasaulį, bet jis, kitaip negu filosofas ar mokslininkas, ieškąs „meniškosios tiesos".

VYTAUTO ASMENYBĖ.—„Švietimo darbas", 1930, Nr. 9 (132), p. 959—971; Nr. 11 (134), p. 1065—1072.

Remiantis B. Kročės knygos „Grundlagen der Politik" („Politikos pagrindai") teiginiais, interpretuojama Vytauto kaip politiko veik-

la. Keliama politikos autonomiškumo idėja. Spręsdamas asmenybės ir visuomenės (tautos) santykio problemą, autorius teigia, kad iškili asmenybė esanti tautos dvasinių potencijų reiškėja.

DUONELAITIS. JO 150 METŲ MIRIMO SUKAKTUVĖS MININT.—„Jaunoji Lietuva", 1930, Nr. 4, p. 197—208.

Interpretuodamas K. Donelaičio kūrybą, autorius aptaria menininko pasaulėžiūros ir jos atspindžio kūryboje problemą. Straipsnyje pabrėžiama, kad menininkui aktualesnė esanti „meniškoji pasaulėžiūra". Teigiama, jog istorijos ir kultūrų kryžkelėje atsidūrusios Donelaičio kūrybos turinį nulėmusi krikščionybė (liuteronizmas) ir lietuviškumas.

ARS COGNOSCENS.—„Vairas", 1931, Nr. 6, p. 174—182; Nr. 11, p. 287—295; 1932, Nr. 1, p. 48—54; Nr. 7—8, p. 342—348.

Polemizuojama su J. Baltrušaičio straipsnio „Ars sacrificans" teiginiais, kartu aptariamos pagrindinės meno specifikos problemos. Remiantis B. Kroče, menas apibūdinamas kaip intuityvus pažinimas. Aptariamas loginio ir intuityvaus pažinimo santykis. Remiantis teze, kad menas neturi praktinio suinteresuotumo, įrodinėjama, jog jis nepriklauso nuo visuomeninių ir politinių idėjų. Svarstydamas etikos ir estetikos santykius, autorius teigia, kad menas nėra moralinis aktas. Religijos, etikos ir meno tikslai esą skirtingi, todėl menas esąs už etikos ribų.

LITERATŪROS METODIKA. MENO METODAS.—„Akademikas", 1933, Nr. 3, p. 49—50; Nr. 4, p. 75—77; Nr. 6, p. 114—116; Nr. 7—8, p. 152.

Keliamos kūrybos psichologijos, meno specifikos, kultūros tipo bei vyksmo problemos. Teigiama, kad kūrybos procesas esąs spontaniškas, nesuvaržytas išankstinių kanonų. Menas greta mokslo, religijos ir filosofijos apibrėžiamas kaip autonominė žmogaus dvasinio gyvenimo forma. Supažindinama su D. Viko ir B. Kročės „dvasios formų" teorijomis. B. Kročė kritikuojamas dėl to, kad sumenkina valios, kartu ir religijos vaidmenį žmogaus gyvenime. Pateikiama savita dvasinio gyvenimo formų schema: valia pagrįstu pažinimu remiasi religija, intuityviu pažinimu — menas, suvokimu per mąstymą — mokslas ir filosofija. Aptariami pagrindiniai graikų ir Vakarų Europos kultūrų skirtumai.

AR MENAS ŽENGIA Į PRIEKĮ.—„Akademikas", 1933, Nr. 17, p. 326—327.

Teigiama, jog menas istoriškai visada išgyvenąs pakilimo ir smukimo laikotarpį. Pagrindinė dekadanso yda — trūksta universalaus požiūrio į pasaulį, o tokį požiūrį suteikti gali tik religija. Kadangi menas nėra susijęs su naujų tiesų ieškojimu, jam nepritaikoma pažangos sąvoka. Menas gali progresuoti tik išraiškos priemonių (medžiagos) atžvilgiu.

RELIGIJOS PROBLEMA ESTETIKOJE.—„Akademikas", 1934, Nr. 1, p. 160—190.

Teigiama, kad religija, menas, mokslas ir filosofija esančios pagrindinės sudedamosios kultūros dalys. Nors kultūros pamatą su-

daranti religija, tačiau ji išliekanti savarankiška dvasinio gyvenimo forma. Istorijos tėkmėje nuo religijos atsiskyręs ir menas. Autoriaus nuomone, šiuo metu reikia eiti visų dvasinio gyvenimo formų sintezės keliu.

MENAS IR RELIGIJA.—„Akademikas", 1933, Nr. 10, p. 180—181.

Straipsnio „Literatūros metodika. Meno metodas" tęsinys. Aptariami meno, religijos, filosofijos ir mokslo skirtumai. Nors religija yra kultūros ir žmogaus dvasinės veiklos pamatas, tačiau ji sprendžia kitokius uždavinius negu menas. Religija kalba apie žmogaus gyvenimo prasmę, gyvenimo tikslą, mokslas tyrinėja „pirmaprades priežastis", filosofija grindžia pasaulėžiūrą. Tuo tarpu meno sfera — fantazijos, išmonės pasaulis. Jo tikslas — vaizdais perteikti pasaulio grožį. Antra vertus, kadangi meno tikslas yra ir žmogaus prigimties vaizdavimas, religija tampanti ir meno pagrindu.

„ŠARŪNAS", „ALTORIŲ ŠEŠĖLY" IR MŪSŲ RENESANSAS.—„Akademikas", 1934, Nr. 14, p. 311; Nr. 15, p. 338—341.

Remdamasis ciklinei kultūros teorijai artimu požiūriu, autorius interpretuoja V. Krėvės ir V. Mykolaičio-Putino kūrybą. Teigiama, kad kultūros raidą lėmė trys svarbiausios žmogaus dvasinio gyvenimo galios: valia, fantazija ir protas; jos atitinkamai pasireiškiančios religija, menu ir mokslu. Kiekviena kultūra nepriklausomai nuo istorinio tautos gyvenimo turi pereiti pagrindinius kultūrinio gyvenimo etapus: religinį, meno, mokslinį. Lietuva, išsivadavusi iš viduramžių dvasios, psichologiškai išgyvena savo renesansą, kurio reiškėjai esą V. Krėvė ir V. Mykolaitis-Putinas.

ĮSITIKINIMAI IR MENO KRITERIJUS.—„Akademikas", 1934, Nr. 1, p. 9—11; Nr. 2, p. 38—39.

Straipsnio „Literatūros metodika. Meno metodas" tęsinys. Keliama meno autonomiškumo idėja. Meno kūrinys neturįs būti politinių ar religinių idėjų iliustracija. Meno kūriniui reikia taikyti kriterijus, susijusius su meno kūrinio specifika. Įsitikinimai yra svarbūs pačiam menininkui, bet meniškumo kriterijumi jie negali būti. Menininko tikslas taip pat yra ir žmogaus prigimties vaizdavimas. Vaizduodamas ją, kartu atspindi ir kultūros dvasią, jos patirtį. Tačiau tikras menininkas yra tas, kuris kurdamas pasikliauna ne protu ir valia, bet jausmais ir vaizduote.

Lit.: Mūšos Dobilas.— Panevėžys, 1936; *Šaltenis R.* Dobilo bibliografija // Naujoji romuva.— 1935.— Nr. 6, 9; *Keliuotis J.* J. L.-Dobilas // Naujoji romuva.— 1934.— Nr. 205—206; *Serbenta R.* J. Dobilo „Blūdo" ideologiniai pagrindai // Akademikas.— 1934.— Nr. 19; *Andriuškevičius A.* Julijono Lindės-Dobilo pažiūros į meną, meno specifiką // LTSR MA darbai. Serija A.— 1977.— T. 1 (58); Julijono Lindės-Dobilo pažiūros į meną (meno funkcijos ir meno kūrėjas) // LTSR MA darbai. Serija A.— 1977.— T. 2 (59).

M. LAURINKUS

M

MACEINA Antanas, 1908.01.27 Bagrėne (Prienų r.) — 1987.01.27 Vokietijoje, filosofas, visuomenės veikėjas. Mokėsi Prienų g-joje, Vilkaviškio kunigų sem-joje. 1928—32 Kauno un-te studijavo filosofiją ir pedagogiką, 1932—35 gilino studijas Levene, Fribūre (Šveicarija), Strasbūre ir Briuselyje. Apgynė disertaciją „Tautinis auklėjimas" filosofijos daktaro laipsniui gauti, 1936 — habilitacinį darbą „Ugdomasis veikimas". 1935—40 — Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-to privatdocentas. Dalyvavo ateitininkų, Lietuvos krikščionių darbininkų sąjungos veikloje. 1940 pasitraukė į Vokietiją. 1941—43 — Kauno un-to docentas, 1942—43 taip pat Filosofijos f-to dekanas. 1944 emigravo, 1944—49 gyveno persikėlėlių stovyklose. Nuo 1949 gyveno Vokietijoje, Freiburgo, vėliau Miunsterio un-tuose dėstė filosofines disciplinas, vadovavo emigrantų ateitininkų s-gai. Nuo 1934 iki 1987 A. Maceina išleido apie dvidešimt filosofinio pobūdžio knygų, aktyviai dalyvavo nepriklausomos Lietuvos ir emigracijos spaudoje. Iki 1940 savo kūrybą spausdino žurnale „Logos", taip pat „Židinyje", „Naujojoje romuvoje", „Lietuvos mokykloje", „Tiesos kelyje", „Naujojoje vaidilutėje", „XX amžiuje".

A. Maceina kaip filosofas tiek Kauno un-te, tiek Vakarų Europos aukštosiose m-lose formavosi neotomistinės filosofijos veikiamas. Tačiau tomistinį požiūrį greitai nustelbė platoniškasis—augustiniškasis teocentrinis pasaulio suvokimas. Laikydamasis šių pozicijų, svarstė pedagogikos, kultūros filosofijos ir socialines problemas. Maceina tęsė S. Šalkauskio pradėtus kultūros filosofijos tyrinėjimus ir šia tema skaitė paskaitas Kauno un-te; jis daug prisidėjo prie kultūros filosofijos kaip savarankiškos filosofinės disciplinos populiarinimo Lietuvoje, plačiai aptarinėjo kultūros filosofijos objekto problemą, naujai aiškino kai kuriuos S. Šalkauskio iškeltus klausimus. Orientuodamasis į žmogaus egzistencijos problematiką, veikiamas N. Berdiajevo, M. Šėlerio filosofinių pažiūrų, kritikavo racionalistines ir materialistines žmogaus prigimties bei jo buvimo pasaulyje interpretacijas. Jis modifikavo V. Zombarto ir E. Šprangerio idėjas ir pateikė savitą požiūrį į naujųjų laikų Europos kultūros krizės priežastis bei kultūros perspektyvas. Originalus šios srities veikalas buvo knyga „Buržuazijos žlugi-

mas". Augustinizmo požiūriu A. Maceina gvildeno ir socialines problemas. 1936 jis populiarino „organinės valstybės" koncepciją, kritikuojančią autoritarinę Lietuvos santvarką, filosofiniu aspektu analizavo asmenybės ir valstybės santykio problemą, korporacinės santvarkos pagrindus. Teologijos ir pedagogikos klausimus Maceina taip pat nagrinėjo filosofiniu aspektu, pedagogikos sistemose ieškojo pasaulėžiūrinio ar filosofinio pagrindo. Emigracijoje, remdamasis egzistencinės filosofijos patirtimi, A. Maceina daugiau tyrinėjo plačiai suprastos religijos filosofijos problemas. „Šaltiniuose" skelbiami iki 1940 m. parašyti filosofiniai veikalai.

M. LAURINKUS

RELIGIJOS REIKŠMĖ KULTŪRAI. Maceinos Antano, Teologijos-Filosofijos fakulteto, Filosofijos skyriaus studento, diplominis darbas (Kaunas), 1932, 104 p., *mašinraštis.*

Dalys: Turinys. 1. Paaiškinamosios pastabos. 2. Įvadas. Kultūros reikšmė religijai, 3—29. I. Religijos reikšmė kultūros idealų nustatymui, 30—48. II. Religijos reikšmė kultūros idealų realizavimui, 49—74. III. Religijos ir kultūros santykių iškreipimas, 75—95. Pabaiga. Sakralinis kultūros pobūdis, 96—100. Išvados-tezės, 101—103. Literatūra, 104.

Diplominis darbas, parašytas baigiant Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-tą. Problema tiriama katalikiškosios filosofijos požiūriu. Teigiama, kad religija ir kultūra yra kuo glaudžiausiai susijusios: kultūra be religijos netobula, o religija be kultūros negalinti vaisingai plėtotis. Tikėjimas remiasi pažinimu, religiniai kultai — menu, Bažnyčia — civilizacija, viltis — kūrybiniu nusiteikimu. Tačiau religija iškylanti aukščiau už kultūrą kaip baigiamasis gyvenimo laipsnis, religijoje atsiranda tai, ko kultūroje nesą. Religijos reikšmė kultūrai kartu ir įspėjamoji — saugoti kultūrą nuo klystkelių, nuo klaidingų jos tipų susidarymo ir nurodyti kultūrai teisingus idealus bei padėti juos įgyvendinti. Kritikuojama pažiūra, kad religiją reikia laikyti kultūros dalimi,— priešingai, religijoje esama visų kultūros elementų. Tiriamas prometėjizmo fenomenas, jis vertinamas neigiamai — įsigalėjus šiam reiškiniui, įvyksta nužmogėjimas, nes žmogus tampa tik įrankiu kultūrai kurti, prometėjizmas ne žmogų, bet kultūrą daro gyvenimo centru. Tačiau galimas ir kitas kraštutinumas — nusivylimas kultūra, pastumiantis į misticizmą ir pasyvumą. Kultūra taip susijusi su religija, kad savo kilme ir tikslu esanti tiesiog religijos pašventinta ir turinti sakralinį pobūdį.

CVA, F 631, ap. 18, b. 192.

R. PLEČKAITIS

TAUTINIS AUKLĖJIMAS. K., 1934, 293 p.

Dalys: Įvadas: Tauta ir tėvynė, 1—60. I. Tautinis auklėjimas, kaip pedagoginis veikimas, 63—108. II. Tautiškas auklėjimas,

111—179. III. Patriotinis auklėjimas, 183—238. IV. Nacionalinis auklėjimas, 241—275.

Knyga parašyta disertacijos pagrindu. Remiantis tomizmui artima metodologija, pateikiamos tautos ir tautinio auklėjimo koncepcijos. Pasitelkdamas tomistiškai suprantamas materijos ir formos kategorijas, autorius tautą apibrėžia kaip individo buvimo būdą, kaip formą, kuri pasireiškia įgimtų ir kultūrinių veiksnių sąveika. Pagrindiniais tautos formavimosi veiksniais laikomi rasė, gyvenamoji aplinka ir istorinis likimas. Istorinis likimas, skiriamasis tautos bruožas, suprantamas kaip tautos žmonių bendrai išgyvenama ir kuriama tautos kultūra. Tautos bruožų organiška jungtis formuojanti tautinę individualybę, konkrečią žmogiško turinio išraišką, tobulai pasireiškiančią tik tautiniam instinktui virtus tautine savimone. Didesnėje knygos dalyje teoriškai pagrindžiama koncepcija, kad tautinė individualybė turi būti ugdoma auklėjimo priemonėmis. Tautinis auklėjimas aiškinamas kaip integralinė visuomeninio ugdymo dalis, žmogaus parengimas tautos gyvenimui plėtojant įgimtus rasės ir gyvenamosios aplinkos nulemtus pradus, tobulinant jo prigimtį, perteikiant tautos kultūrines vertybes. Aptariami tautinio auklėjimo veiksniai (šeima, mokykla, valstybė, Bažnyčia), auklėjimo priemonės ir metodai. Detaliai analizuojami specialūs tautinio auklėjimo uždaviniai: tautiškas, patriotinis ir nacionalinis auklėjimas. Tautiškas auklėjimas — suvokiamas kaip tautinių kultūros vertybių perteikimas — apimąs etninio tipo tobulinimą, tautiškos mąstysenos lavinimą (gimtosios kalbos reikšmės tautiniam auklėjimui problema) ir religinio tautiškumo, kaip tobuliausios tautinio auklėjimo pakopos, lavinimą. Skiriamas ne tik psichologinis, bet ir ontologinis patriotizmo pagrindas, kurį lemia natūralus žmogaus ryšys su gamta. Kritikuojama nacionalizmo doktrina ir praktika, neigiamais nacionalizmo padariniais laikomas patriotizmo, tautos ir kultūros sunykimas. Analizuojami religiniai patriotizmo pagrindai, krikščionybės ir patriotizmo ryšys. Dėstoma tautos tapimo nacija teorija. Iškeliami svarbiausi nacijos požymiai: išsivysčiusi tautinė individualybė, patriotinė savimonė, subrendusi kultūra, savo pašaukimo supratimas ir sugebėjimas spręsti visai žmonijai bendras problemas.

KULTŪROS FILOSOFIJOS ĮVADAS. K., 1936, 225 p.

Dalys: I. Kultūros filosofija, kaip mokslas, 13—88. II. Kultūros filosofija filosofijos sistemoje, 89—121. III. Kultūros filosofija ir pasaulėžiūra, 122—162. IV. Priedas: Kultūra, kaip žmogaus kūryba, 163—214. Kultūros filosofijos bibliografija, 215—220.

Knyga parengta remiantis Teologijos ir filosofijos f-te autoriaus skaitytomis paskaitomis. Joje tęsiami S. Šalkauskio pradėti kultūros filosofijos tyrinėjimai, aiškinamas kultūros filosofijos objektas ir problematika. Aptariamos kultūros filosofijos, kaip sa-

varankiškos filosofijos disciplinos, susiformavimo priežastys ir aplinkybės: Europos kultūros senėjimas, kultūros krizė, kūrybinių potencijų mažėjimas ir dėl to iškilę kultūros prasmės, tikslo ir paskirties klausimai. Kultūros filosofijos pradžia siejama su romantizmo sąjūdžiu. Aptariamos J. G. Herderio, Ž. Ž. Ruso, V. Diltėjaus, H. Rikerto, J. Kono, Ž. Mariteno, D. Viko, O. Špenglerio, N. Berdiajevo ir S. Šalkauskio kultūrfilosofinės pažiūros. Laikomasi nuomonės, kad kultūros filosofijos definicija turinti apimti kultūros esmės sampratą, ir šiuo požiūriu plačiai aiškinama kultūros kaip žmogiškosios kūrybos koncepcija. Žmogiškoji kūryba, suponuojanti dieviškąją kūrybą ir šios kūrybos nebaigtumą, laikoma iš esmės originaliu aktu, susijusiu su metafiziniu žmogaus pašaukimu. Žmogaus kūrybiškumo ontologinis pagrindas — žmogaus panašumas į Dievą kūrėją, žmogaus pašaukimas —„tęsti toliau Dievo pradėtą kūrimo darbą". Kultūros filosofijos objektu laikoma tikrovė kaip žmogaus kūryba, pagrindinis kultūros filosofijos uždavinys — pažinti kultūros esmę. Bendrais bruožais aptariamos gamtos ir kultūros santykio, kultūros formų ir kultūros tikslų problemos. Knygoje pateikiama savita filosofijos disciplinų struktūra. Žmogus laikomas filosofinio pažinimo objektu, teigiama, kad atskirą filosofijos sistemos dalį sudaro „gyvenimo filosofija", aiškinanti būtį kaip kūrybos procesą. Kultūros filosofija gretinama su kitomis dviem „gyvenimo filosofijos" disciplinomis — istorijos filosofija ir religijos filosofija. Aptariami šių disciplinų objektai ir jų tarpusavio ryšiai. Prie kultūros filosofijos disciplinų priskiriamos kalbos, žinijos, ugdymo, doros, technikos ir meno filosofijos. Reikšminga problema laikomas kultūros filosofijos ir pasaulėžiūros santykis. Pasaulėžiūra apibrėžiama kaip būties ir dvasios sąveikos rezultatas; autorius modifikuoja E. Šprangerio pateiktą dvasios struktūrų tipologiją ir skiria natūralistinę, humanistinę ir teistinę pasaulėžiūras. Kadangi žmogaus kultūriniai nusistatymai sudaro bendrosios pasaulėžiūros dalį, tai atitinkamai susiformuoja ir pasaulėžiūriniai kultūros filosofijos tipai: kultūrinis natūralizmas, kultūrinis humanizmas ir kultūrinis teizmas. Pastarasis kultūrą traktuoja kaip „religijos atramą", o religiją — „kultūros atbaigą". Teigiama, kad, nuosekliai sprendžiant kultūros problemas, kyla kultūros ir religijos santykio klausimas. Tas problemas sėkmingai išspręsti gali tik kultūros teologija, aiškinanti kultūros esmę ir prasmę pagal Evangeliją. Autoriaus nuomone, kultūros problema išsprendžiama būtent šv. Jono Apokalipsėje: kultūra suprantama kaip žmogaus veikla, susijusi su pasaulio parengimu dieviškajai jo transfigūracijai.

SOCIJALINIS TEISINGUMAS. Kapitalizmo žlugimas ir naujos santvarkos socijaliniai principai. K., 1938, 248 p.

Dalys: Įvadas: Socijalinė problema, 1—20. I. Kapitalistinio amžiaus bruožai, 21—78. II. Katalikų įnašas į kapitalizmą, 79—124. III. Socijaliniai principai, 125—222. Pabaiga: Artimesniojo vei-

kimo programa, 223—227. Priedas: Turtas krikščionybės pradžioje, 229—243.

Knygos pagrindą sudaro paskaita, skaityta 1936 m. ir išspausdinta pavadinimu „Socijalinis katalikų teisingumas" („Naujoji romuva", 1937, Nr. 2, 3).
Socialinė problema suprantama ne tik kaip ekonominė (skurdo), bet pirmiausia kaip moralinė problema, susijusi su žmogaus paniekinimu ir pažeminimu. Socialinės problemos sukeltos naujųjų laikų socialinės kovos — tai ne tik kovos dėl geresnio ekonominio gyvenimo, bet ir dėl žmogaus vertės pripažinimo. Nors skurdo problema niekada nebūsianti išspręsta, tačiau moralinis žmogaus tobulėjimas, žmogaus sudvasinimas, pakeitus žmogaus požiūrį į darbą, nuosavybę ir turtą, galįs labai palengvinti žmogaus gyvenimą žemėje. Svarbus vaidmuo sprendžiant socialinę problemą tenkąs Bažnyčiai, kuri turinti ginti žmogaus orumą, aiškinti krikščioniškuosius socialinio gyvenimo principus ir kurti tinkamą moralinę atmosferą tiems principams įgyvendinti. Kapitalizmas, tiesiogiai susijęs su socialinės problemos iškilimu, laikomas buržuazinės dvasios, glūdinčios pačioje žmogaus prigimtyje, ekonomine apraiška. Jam būdingas utilitarizmas, racionalizmas, pasaulio ir gyvenimo sutechninimas, polinkis į perdėtą taupumą bei turto kaupimą. Kapitalizmo kaip ekonominės sistemos ištakos siekia Renesanso epochą. Remiantis vokiečių sociologo V. Zombarto tyrinėjimais, nusakomi pagrindiniai kapitalizmo kaip ekonominės sistemos bruožai. Negatyviais jo padariniais laikomi žmogaus nuasmeninimas ir jo gyvenimo sumechaninimas. Neigiama katalikų įtaka kapitalizmo raidai siejama su tuo, kad katalikai nusigręžę nuo ankstyvosios krikščionybės socialinių principų ir pasukę į antropocentrizmą — tai pasireiškė aristotelinės—tomistinės filosofijos įsigalėjimu,— kad jie supraktinę ir suracionalinę etiką, kazuistiškai aiškinę artimo meilę, pateisinę procentų ėmimą. Dėstomi naujos krikščioniškos santvarkos, pakeisiančios kapitalistinę, socialiniai principai. Kūrybinis, suasmenintas darbas turėsiąs pakeisti nuasmenintą ir sumechanintą kapitalistinės epochos darbą, asmeninis nuosavybės turėjimo ir visuomeninis jos naudojimo principas — individualinį nuosavybės turėjimo ir naudojimo principą, neturto principas, suprantamas kaip dvasinei kultūrai plėtotis reikalingo pragyvenimo minimumo turėjimas ir pertekliaus atidavimas, pakeisiąs pelno principą. Kadangi šie principai galėsią būti realizuoti tik tolimoje ateityje, pateikiama artimiausia teorinė ir praktinė katalikų veiklos programa: aiškinti tikruosius krikščioniško socialinio gyvenimo principus ir steigti socialinį katalikų labdarybės fondą.

BURŽUAZIJOS ŽLUGIMAS. K., 1940, 206 p.

Dalys: Įvadas: Trys dvasios, 11—37. I. Buržuazinės dvasios psichologija, 39—128. II. Buržuazijos apraiškos gyvenime, 129—196. Pabaiga: De novissimis, 197—202.

Knygos pagrindą sudaro Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te skaitytos paskaitos tema „Buržuazija, prometėjizmas ir krikščionybė". Krikščionybės ir prometėjizmo problemos plačiau nenagrinėjamos, daugiausia dėmesio skiriama buržuazijos fenomenui. Greta prometėjizmo ir krikščionybės buržuaziškumu laikoma visais laikais ir kiekvienam žmogui būdinga dvasios struktūra, praktinėje žmogaus veikloje pasireiškianti kaip „kultūrinė pozicija", gyvenimo stilius. Dabartis apibūdinama kaip šių trijų nesuderinamų dvasių kova. Dominavusi Europos kultūroje pastaruosius du šimtmečius, nors istoriškai ir pasmerkta išnykti, buržuazinė dvasia Europos kultūros krizės laikotarpiu tebesanti aktuali. Charakteringi buržuazinės dvasios bruožai: beidėjiškumas, pragmatiškumas, paviršutiniškumas, inertiškumas, kūrybiškumo stoka. Skiriami hedonistinis ir utilitaristinis buržuazinės dvasios tipai. Buržuazinės dvasios apraiškos gyvenime siejamos su klerikalizmu religijoje, moralizmu dorovėje, realizmu mene ir pozityvizmu pažinimo srityje. Buržuazinės dvasios priešybėmis laikomi prometėjizmas, XX a. pasireiškęs bolševizmu, aristotelizmas ir krikščionybė, bet tik pastaroji galinti žmogų iš buržuazinės, profaninės plotmės perkelti į sakralinę.

MODERNIŲJŲ ŠOKIŲ KLAUSIMAS. Bandymas spręsti šį klausimą religiniu bei kultūriniu atžvilgiais.—„Židinys", 1931, Nr. 10, p. 258—267.

Aptariami pagrindiniai bruožai, skiriantys moderniąją kultūrą (jos išdava esantys ir modernieji šokiai) nuo katalikiškos pasaulėžiūros principų. Modernioji kultūra, kurios ištakos siejamos su Renesanso epocha, apibūdinama kaip „antropocentrinė", individualų gyvenimo būdą ir pasaulėžiūrą išplečianti į visas žmogaus veiklos sferas. Moderniajam kultūros laikotarpiui būdingas individo ir visuomenės organiškų ryšių irimo procesas; tuos ryšius atstatyti įmanoma tik priėmus religinę visuomenės gyvenimo sampratą. Siūloma propaguoti liaudies šokius, kurie esą kaip tik ir atspindi harmoningus individo ir visuomenės ryšius.

TECHNIKOS PRASMĖ.—„Naujoji romuva", 1931, Nr. 1, p. 16—18.

Technika laikoma žmogaus kūrybos, fizinio idealo žmogaus gyvenime realizavimo bei faustiškos, prometėjiškos dvasios, glūdinčios žmogaus prigimtyje, apraiška. Technikos plėtotė esą sustiprino žmogaus atsakomybės jausmą, prisidėjo prie tobulesnio žmogaus pašaukimo ir pareigos supratimo. Naujaisiais laikais, iškilus grėsmei, kad technika pavergs žmogų, ypač svarbu esą teisingai suvokti technikos esmę ir paskirtį: kaip ir kitos kultūros sritys, ji esanti viena iš gamtos įvaldymo ir žmogaus tobulėjimo priemonių.

FORSTERIS IR KRIKŠČIONYBĖ.—„Naujoji romuva", 1931, Nr. 35, p. 784—787.

Aptariamas pedagogo ir filosofo F. V. Fersterio požiūris į krikščionybę. Krikščionybės tiesas esą galima vertinti dvejopai: 1) kaip idėjas, aiškinančias antgamtinio gyvenimo realybę, ir 2)

kaip idėjas, išreiškiančias žmogaus gyvenimo idealą. Autoriaus nuomone, Fersteris ir stengiasi paaiškinti moderniam žmogui, kad krikščionybė, kalbėdama apie antgamtinį pasaulį, kartu kalba ir apie žmogų, kuris krikščioniškų tiesų kaip idealo veikiamas turėtų tvarkyti įvairias savo žemiško gyvenimo sritis.

KATALIKIŠKOJI AKCIJA ŠIŲ DIENŲ ŠVIESOJE.—„Naujoji romuva", 1931, Nr. 25, p. 585—586; Nr. 26, p. 609—612. MODERNIŠKUMAS AR KONSERVATIZMAS.—„Naujoji romuva", 1931, Nr. 1, p. 10.

Aptariamas naujos pasauliečių dalyvavimo Bažnyčios apaštalavime formos — Katalikų akcijos (organizacija, įsteigta popiežiaus Pijaus XI katalikų pasauliečių veiklai organizuoti) — teorinis pagrindas ir prasmė. Katalikų akcija esanti vienas iš būdų sujungti istorijos tėkmėje išsiskyrusias religiją ir kultūrą. Religija ir kultūra mokslo, meno ir praktinio gyvenimo srityse turinčios būti sujungtos kuriant naują religinio gyvenimo tipą, kuriam būtų būdingas dinamiškumas tiek religinėje, tiek kultūrinėje veikloje.

KARO PRASMĖ IR TAIKOS PROBLEMA.—„Naujoji romuva", 1932, Nr. 6, p. 129—131; Nr. 7, p. 159.

Karo priežastys siejamos su nuodėminga žmogaus prigimtimi, vidiniu skilimu, žmogaus „aš" iškilimu, noru valdyti kitus. Vidinė žmogaus būsena, pasireiškianti aukštesniųjų ir žemesniųjų žmogaus pradų disharmonija, sukelia ir socialinius konfliktus, kuriuos išspręsti esą galima tik morališkai save įveikiant, atkuriant pirmapradę harmoniją. Žmogaus priešingų pradų dermės principas perkeliamas ir į visuomeninio gyvenimo plotmę, nes visuomenė savo kilme taip pat esanti ne žmogaus materialinių poreikių patenkinimo rezultatas (kaip ir visuomeniniai konfliktai — ne kovos dėl būvio padarinys), bet aukštesnės, metafizinės-mistinės vienybės atspindys. Taigi ir taikos problemą galinti išspręsti tik krikščioniška bendruomenė, kurios narius sieja organiški ryšiai.

KRIKŠČIONIŠKOSIOS VISUOMENĖS KLAUSIMAS.—„Tiesos kelias", 1932, Nr. 7—8, p. 468—483.

XX a. visuomenę ištikusios ekonominės krizės padariniai esą įveikiami kuriant tokią pasaulėžiūrą, kuri padėtų išspręsti asmens ir visuomenės santykio problemą. Perspektyviausia laikoma krikščioniška pažiūra į socialinį gyvenimą, atgaivinanti organinės visuomenės sampratą. Kaip konkreti socialinio gyvenimo organizavimo forma siūlomas krikščioniškasis korporatyvizmas, kurį nuo fašistinio skiriąs ne tik ribotas valstybės dalyvavimas visuomenės gyvenime, bet ir skirtinga pažiūra į žmogaus vertę.

KŪNO PRIKĖLIMAS IR PASAULIO PERKEITIMAS.—„Tiesos kelias", 1933, Nr. 7—8, p. 408—426.

Svarstomos teologinės problemos, turėjusios įtakos autoriaus kultūrfilosofinėms pažiūroms. Krikščionybė laikoma ne tik sielos, bet ir kūno išganymo, jo „perkeitimo", medžiagos sudvasinimo

religija. Remiantis apriorinėmis sielos galiomis (pažinimas, valia, kūryba), keliami idealūs reikalavimai kūnui („tikslus juslių veikimas", „klusnumas valios reikalavimams", „savaiminė kūryba"), kuriuos žmogus iš dalies realizuoja jau kultūrine savo veikla.

TAUTINIS PAŠAUKIMAS.—„Židinys", 1933, Nr. 8—9, p. 97—113; Nr. 10, p. 241—250; Nr. 11, p. 387—394. ATITAUTINIMAS IR JO BŪDAI.—„Židinys", 1933, Nr. 1, p. 23—32; Nr. 2, p. 113—120. NACIONALIZMO PAGRINDAI.—„Židinys", 1934, Nr. 5—6, p. 480—488. NACIONALIZMO PADARINIAI.—„Židinys", 1934, Nr. 7, p. 66—72.

Straipsnių ciklas; pagrindinės straipsnių idėjos išdėstytos knygoje „Tautinis auklėjimas" (K., 1934).

ATEITININKŲ IDEOLOGIJA.—„Židinys", 1933, Nr. 5—6, p. 459—469.

Straipsnis parašytas išėjus iš spaudos S. Šalkauskio knygai „Ateitininkų ideologija paskutinių laikų formavimosi vyksme" (K., 1933). Aptariami svarbiausi ateitininkų organizacijos ideologijos principai, akcentuojama kultūros ir religijos sintezė, kultūros procesas interpretuojamas kaip žmogaus prigimties pratęsimas, kuriuo parengiamos sąlygos absoliutaus idealo įkūnijimui. Religijos reiškimosi intensyvumas tiesiogiai siejamas su kultūrinių formų išsivystymu.

RELIGIJA IR TAUTIŠKUMAS.—„Tiesos kelias", 1934, Nr. 10, p. 539—551.

Dalys: Tauta, kaip religinis vienetas, 539—547. 2. Tautiškumo atbaigimas religiniu auklėjimu, 547—551.

Universalumo ir tautiškumo problema religijoje aiškinama kaip turinio ir formos santykio problema. Orientuojamasi į visuotinę žmogaus prigimtį, teigiama, kad religija esanti visuotinė ir savo turiniu, bet ji išpažįstama individualiai. Dievą individualiai garbinanti tauta tampa religiniu vienetu ir tokiu būdu save įprasmina. Akcentuojamas patriotizmo antgamtiškumas.

KORPORACIJOS PROBLEMA.—„Tiesos kelias", 1935, Nr. 12, p. 639—655.

Korporatyvizmo idėjos populiarumas XX a. siejamas su tuo, kad socialinėse teorijose atgijo visuomenės organiškumo idėja. Korporacija apibrėžiama kaip „viešosios teisės suorganizuota profesija", ji laikoma visuomenine institucija, atkuriančia organiškus profesijos ir visuomenės ryšius, kuriuos, anot autoriaus, buvo išardęs individualistinis visuomenės supratimas. Aiškinama, kuo korporatyvizmo idėja krikščioniškojo solidarizmo doktrinoje skiriasi nuo fašistinės, kurioje egzistuojąs „aiškus ir įstatymais pagrįstas organizacijų monopolis, jas visas įtraukiąs į korporacinius vienetus ir atimąs jiems teisę sudaryti norimas koalicijas".

PROMETEIZMO PERSVARA DABARTIES KULTŪROJE.—„Židinys", 1935, Nr. 8—9, p. 138—153.

Dalys: 1. Du simboliai: šv. Augustinas ir Špengleris, 138—140. 2. Religinis istorijos charakteris, 140—142. 3. Prometeizmo esmė: „erimus siicut Dei", 142—145. 4. Marksizmas, kaip buržuazinė

kultūra, 145—149. 5. Prometėjiškas bolševizmo charakteris, 149—152. 6. Pabaiga: naktinio istorijos perijodo pradžia, 152—153.

Prometėjizmas laikomas žmogaus dvasios nuostata istorijos atžvilgiu, jis neigiąs jos religingumą, siekiąs savo paties pastangomis išplėtoti savo galias. Tokia nuostata esanti susijusi su žmogaus kūrybiška prigimtimi (tai neprieštarauja ir krikščioniškam požiūriui į žmogų), antra vertus, dėl perdėto žmogaus pasitikėjimo savimi ji įstumianti žmogų į įvairiausias kritiškas situacijas. Istoriškai prometėjizmo suklestėjimas siejamas su naujaisiais laikais, kai įsigalėjo antropocentrinė pasaulėžiūra; jo sukelta krizė pasireiškianti tuo, kad XIX a. pabaigoje ėmė vyrauti buržuaziškumas ir miesčioniškumas. Bolševizmas taip pat laikomas prometėjizmo reiškiniu.

KŪRYBOS PROBLEMA.—„Logos", 1935, Nr. 1, p. 65—80.

Dalys: A. Kūrybos buvimo prielaidos, 65—68. B. Kūryba kaip originalus aktas, 69—72. C. Kūrybos sąlygos, 72—76. D. Kūrybos rūšys, 76—80.

Kūrybos galimybė aiškinama remiantis kreacionistine pasaulio kilmės koncepcija. Kūryba apibrėžiama kaip „naujo daikto padarymas"; analizuojamos kūrybos sąlygos ir rūšys. Kaip originalus ir individualus aktas, kūryba priešinama gimdymui, kuris esąs potencijos aktualizavimas, o ne „išvedimas daikto iš nebūties". Pagrindinėmis kūrybos sąlygomis laikoma nebūtis, medžiaga ir laisvė. Taip pat skiriamos ir trys kūrybos rūšys: gamtinė, žmogiškoji ir dieviškoji.

PEDAGOGINIO VITALIZMO PROBLEMA.—„Židinys", 1935, Nr. 5—6, p. 535—549.

Pabrėžiama, kad filosofija turi didelę reikšmę kuriant ugdymo sistemas; pedagoginis vitalizmas laikomas modernia pedagogikos srove, pasiremiančia natūralistiniu požiūriu į žmogų. Pedagoginis vitalizmas, iškeliantis žmogaus „gyvybiškumo pradą", kūno kaip „vertybės sau" idėją, priešinamas transcendentinei pedagogikai, kuri auklėjimo procesą orientuoja dvasinio prado ugdymo linkme. Kritikuojamos su pedagoginiu vitalizmu susijusios rasistinės doktrinos.

INDIVIDAS — ASMUO IR VALSTYBĖ.—„Naujoji romuva", 1936, Nr. 8, p. 265—268.

Tikslinama „organinės valstybės" koncepcija, kurią straipsnyje „Į organiškosios valstybės kūrybą" („Naujoji romuva", 1936, Nr. 8) iškėlė grupė žmonių, tarp jų ir A. Maceina. Aptariamos individo, asmens ir asmenybės kategorijos, kai kurie žmogaus ir valstybės santykio aspektai. Autorius laikosi dualistinės žmogaus prigimties koncepcijos, ontologizuoja individo ir asmens kategorijas ir šiuo požiūriu skiria tarpusavyje susijusias, bet viena su kita nesutampančias žmogaus ir valstybės santykio plotmes: individas — valstybė, valstybė — asmuo. Šių plotmių paisymas

visuomeniniame gyvenime padedąs išsaugoti žmogaus kaip dvasinės būtybės (asmens) nepriklausomybę ir vertę ir aiškiau nustatyti — remiantis žmogaus kaip individo (rūšies atstovo) samprata — jo pareigas ir teises, taip pat valstybės funkcijas.

MOTERS AUKLĖJIMAS KARUI IR TAIKAI.—„Židinys", 1936, Nr. 1, p. 57—65. KARINIO MOTERS AUKLĖJIMO PRASMĖ.—„Židinys", 1936, Nr. 2, p. 159—163.

Karo priežastimi laikoma sugadinta žmogaus prigimtis, noras viešpatauti naudojant prievartą. Taikos išsaugojimo viltis siejama su moters — meilės ir taikos nešėjos — auklėjimu. Antra vertus, moteris palaiko stabilumą ir šeimoje, kurioje savo ruožtu telkiasi tautinės individualybės pradai. Keliama idėja sukurti universalų tautinės kultūros mokslą, kuris apimtų tautinės individualybės, tautinio pašaukimo ir tautinės kultūros problemas.

O. ŠPENGLERIO KULTŪROS SUPRATIMAS.—„Naujoji romuva", 1936, Nr. 33—34, p. 624—626. OSVALDO ŠPENGLERIO PALIKIMAS.—„Židinys", 1936, Nr. 8—9, p. 126—140.

Aptariamos ir įvertinamos pagrindinės kultūrfilosofo O. Špenglerio idėjos. Straipsnio medžiaga panaudota rašant knygą „Kultūros filosofijos įvadas" (K., 1936). Originalia ir teisinga laikoma Špenglerio pateikta civilizacijos charakteristika, taip pat originaliai ir teisingai jis įvertinęs Vakarų Europos kultūros kryptį. Tuo tarpu kultūros tipų ir kultūros uždarumo idėjos, autoriaus nuomone, nesunkiai paneigiamos remiantis moderniosios etnologijos duomenimis.

ŠV. PRANCIŠKAUS MISIJA MODERNIAJAME PASAULYJE.—„Tiesos kelias", 1936, Nr. 9, p. 433—440.

A. Gamelio veikalo „Le message de Saint Francois d'Assise au monde moderne" („Šv. Pranciškaus Asyžiečio misija moderniajame pasaulyje") (Paris, 1935) pasirodymo proga keliama hagiografijos, kaip tam tikros istorijos filosofijos dalies, idėja. Teigiama, kad aprašant šventųjų gyvenimą turi būti parodyta jų reikšmė dabartiniam istorijos periodui.

PROF. ST. ŠALKAUSKIO PEDAGOGIKA.—„Lietuvos mokykla", 1936, Nr. 5, p. 329—348.

S. Šalkauskio pedagogikos problemų svarstymai priskiriami filosofinės pedagogikos sričiai. Joje atsispindėjusias Šalkauskio filosofines pažiūras autorius kvalifikuoja kaip idealistinį realizmą (platonizmo ir aristotelizmo sintezę). Akcentuojamas organiškas pedagogikos ir filosofijos ryšys, teigiama, kad Šalkauskis, kurdamas „pilnutinio" žmogaus ugdymo sistemą, rėmėsi prigimties, kultūros ir religijos filosofija.

PIRMINĖS KULTŪROS PAGRINDAI. Filosofinis kultūros ciklų paaiškinimas.—„Logos", 1936, Nr. 1, p. 1—46; Nr. 2, p. 113—154; 1938, Nr. 1, p. 87—141.

Dalys: Įvadas, 1—8. 1. Pradinė kultūra, 8—46. 2. Totemistinė kultūra, 113—154. 3. Matriarchatinė kultūra, 1938, 87—141.

Remdamasis vokiečių istorinės mokyklos atstovų (daugiausia V. Šmito ir O. Mengino) pažiūromis, autorius pateikia jų sukurtai kultūros ciklų teorijai artimą pasaulio kultūros plėtotės vaizdą ir pagrindinių pasaulio kultūros ciklų (pradinės, totemistinės ir matriarchatinės kultūros) charakteristikas.

IDEOLOGINIAI ŠIŲ DIENŲ PEDAGOGIKOS PAGRINDAI.— Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, 1936, t. II. K., 1937, p. 159—193.

Dalys: 1. Pasaulėžiūra, kaip pedagoginės tipologijos pagrindas, 159—163. 2. Pagrindiniai pasaulėžiūros ir pedagogikos tipai, 163—170. 3. Pedagoginis natūralizmas, 170—176. 4. Pedagoginis humanizmas, 176—185. 5. Pedagoginis teizmas, 185—189. 6. Dabarties pedagogikos bendrosios žymės, 189—193.

Autoriaus nuomone, pagrindinis ugdymo tikslas — žmogaus gamtinį pradą palenkti dvasiniam. Šiuo požiūriu pedagoginės sistemos siejamos su atitinkamu dvasinio gyvenimo tipu bei pasaulėžiūra. Skiriamos trys amžinos žmogaus dvasios struktūros (natūralistinė, humanistinė ir teistinė) ir trys šias struktūras atitinkantys pasaulėžiūros tipai, aptariami jų pagrindu susiformavę pedagoginis natūralizmas, pedagoginis humanizmas ir pedagoginis teizmas. Pedagoginis natūralizmas (Ž. Ž. Ruso, J. H. Pestalocis) esąs pagrįstas pažiūra į žmogų kaip gamtos dalį, pedagoginis humanizmas (V. Humboltas, E. Šprangeris) remiasi kultūros kaip žmogiškosios kūrybos koncepcija, o pedagoginis teizmas (M. Etlingeris, F. V. Fersteris) savo sistemą kuria atsižvelgdamas į žmogaus ir dieviškosios būties santykį. Pedagoginis humanizmas ir teizmas esą pranašesni už pedagoginį natūralizmą, nes pabrėžia organišką ugdymo ir pasaulėžiūros ryšį ir traktuoja žmogų kaip visumą.

BURŽUAZINĖS DVASIOS KULTŪRA.—„Naujoji romuva", 1935, Nr. 51—52, p. 246—248. TRYS GALYBĖS. BURŽUAZIJA. PROMETĖJIZMAS. KRIKŠČIONYBĖ.— „Naujoji romuva", 1937, Nr. 18, p. 411—412; Nr. 19, p. 436—437; Nr. 20, p. 461—462. BIJOLOGINIS BURŽUJUS.—„Naujoji romuva", 1937, Nr. 25—26, p. 513—515. EKONOMINIS BURŽUJUS.—„Naujoji romuva", 1937, Nr. 29—30, p. 565—569. DORINIS BURŽUJUS.—„Naujoji romuva", 1937, Nr. 31—32, p. 589—592. RELIGINIS BURŽUJUS.—„Naujoji romuva", 1937, Nr. 33—34, p. 612—614. EKONOMINIS ŽMOGUS.—„Naujoji romuva", 1938, Nr. 6, p. 141—144.

Straipsnių ciklas, kuriuo remiantis, šiek tiek pakeitus, buvo išleista knyga „Buržuazijos žlugimas" (K., 1940).

GAMTA IR KULTŪRA.—„Logos", 1937, Nr. 1, p. 1—56.

Dalys: 1. Gamtos ir žmogaus sąveika, 2—24. 2. Gamtinė evoliucija ir kultūrinė kūryba, 25—41. 3. Gamta kaip kultūros atrama, 42—56.

Keliama žmogaus — gamtos tobulintojo ir kartu gamtoje slypinčio kūrybinio prado tęsėjo — idėja. Atsakingas žmogaus santykis su gamta, žmogaus paskirtis artinti pasaulį prie dieviškosios esmės grindžiama žmogaus prigimtimi, kurią autorius supranta kaip gamtinių ir dvasinių pradų vienovę, kaip žmogaus galią

sąmoningai siekti pažangos tiek kultūrine, tiek religine forma. Išplėtodama gamtos evoliucijoje slypinčias tendencijas, kultūra sudvasina gamtą, tačiau tik religijoje būtis sutampa su savo pirmavaizdžiu; taip kartu baigiamas ir kosminis kūrybos procesas.

DABARTIES FILOSOFIJOS KELIAI.—„Naujoji romuva", 1937, Nr. 11, p. 259—260; Nr. 12, p. 286—287; Nr. 13, p. 316—317.

Aptardamas to meto filosofines tendencijas, autorius pabrėžia, kad amžinąsias filosofines gamtos, žmogaus ir tikėjimo problemas dabartiniai filosofai stengiasi spręsti vis labiau gilindamiesi į žmogaus būtį. Kultūrai, žmogui ir religijai tapus filosofų domėjimosi objektu, atitinkamai pasikeitė ir filosofinė problematika: kosmologiją pakeitė kultūros filosofija, racionalistinę psichologiją — antropologija, teodicėją — religijos filosofija. Aptariamos šio filosofijos „antropocentrinio posūkio" priežastys. Akstinas kultūros filosofijai atsirasti esąs tas, kad išsivystė etnologija, iškilo tautos principas žmogaus gyvenime, prasidėjo kultūros krizė; svarbiausia antropologijos susiformavimo prielaida tapo žmogaus kaip visumos suvokimas, o dabartiniam žmogaus gyvenimui reikšminga žmogaus ir transcendencijos santykio problema nulėmė religijos filosofijos atsiradimą.

DVIEJŲ ISTORIJŲ KRYŽKELĖJE. Mintys Prisikėlimo istoriosofijai.—„Židinys", 1937, Nr. 3, p. 274—291.

Žmonijos istorija laikoma forma, kurią žmogus turėjęs susikurti dėl nuodėmingo puolimo. Pirmykščio puolimo tragediją nulėmusi ta aplinkybė, kad buvo paneigtas žmogaus kūrybiškumas, būdingas jo būsenai iki puolimo. Todėl žmogaus istorija esanti jo kūrybiškumo atnaujinimas, vykstąs nuolatinio žmogaus vadavimosi iš gamtos kultūrinio gyvenimo formomis.

KRIKŠČIONIŠKOSIOS MOTERYSTĖS PRASMĖ. PERSONALISTINĖS TEORIJOS APMATAI.—„Židinys", 1937, Nr. 7, p. 4—19. MOTERYSTĖS PAGRINDAI.—„Židinys", 1937, Nr. 8—9, p. 139—151. KŪDIKIS IR ASMENS PILNATVĖ.—„Židinys", 1937, Nr. 12, p. 514—528.

Moterystės problema sprendžiama teologinės antropologijos aspektu. Supriešinami du požiūriai į moterystės prasmę: kolektyvistinis, traktuojantis moterystę kaip rūšies plėtimo instituciją ir tyrinėjantis ją socialiniu bei moraliniu atžvilgiais, ir personalistinis, aiškinantis moterystę ontologiškai, kaip žmogaus pilnatvės siekimo priemonę. Straipsnyje gvildenama asmenybės problema išryškina radikalų autoriaus posūkį į augustiniškąją krikščioniškosios filosofijos tradiciją.

DIEVO IEŠKOJIMAS.—„Naujoji romuva", 1937, Nr. 13—14, p. 290—294.

Dievo praradimo priežastys siejamos su tuo, kad naujųjų laikų žmogaus sąmonės išsivystymas neatitikęs tradicinės Dievo sampratos. Statiškas aristotelinis—tomistinis Dievo supratimas (Dievas kaip pasaulio judintojas ir teisėjas) negalėjęs patenkinti dinamiškos Vakarų Europos žmogaus dvasios. Antra vertus, tai sudarę

sąlygas žmogui save patį iškelti kaip absoliučią vertybę, pasitenkinti pačiu savimi, o tai savo ruožtu tiesiogiai esą susiję su dorovinės autorefleksijos stoka. Skiriami du tikėjimo į Dievą būdai: intelektualinis ir asmeniškos patirties būdas. Pastarasis esąs tinkamiausias dabartiniam žmogui, nuolatos susiduriančiam su religijos praradimo, kartu su depersonalizacijos pavojumi.

FILOSOFIJOS PROPEDEUTIKOS PROGRAMA.—„Lietuvos mokykla", 1937, Nr. 5, p. 370—371; Nr. 6—7, p. 452—454.

Kritikuojama filosofijos dėstymo vidurinėse mokyklose metodika. Siūloma atsisakyti minimalių filosofinių žinių perteikimo metodikos ir atrinkti tokias filosofines problemas, kurios padėtų ugdyti mokinio asmenybę.

JAKŠTO FILOSOFIJA.—„Naujoji romuva", 1938, Nr. 11, p. 267—271; Nr. 13, p. 312—314; Nr. 14, p. 336—338.

Supažindinama su kai kuriais A. Dambrausko-Jakšto asmenybės ir filosofinių pažiūrų bruožais. Pažymima, kad Jakšto filosofinėms pažiūroms daugiau įtakos turėjo V. Solovjovo ir J. Henės-Vronskio filosofinės pažiūros negu tomizmas. Pagrindiniais Jakšto filosofijos bruožais laikomi matematinis intelektualizmas, intuicionizmas ir sintetiškumas. Kadangi Jakštas akcentavęs sukurto pasaulio pirmavaizdžio matematinį pobūdį, tai jis atitinkamai interpretavęs ir gamtos filosofijos, ir antropologijos problemas. Originaliausia laikoma Jakšto gamtos filosofija. Autoriaus nuomone, Jakštas, kaip kreacionistinės antropologijos atstovas, taip pat prisidėjęs prie krikščioniškosios antropologijos ir prie kultūros filosofijos tolesnės raidos.

PROMETEJIZMO PROBLEMA.—„Naujoji romuva", 1938, Nr. 35—36, p. 665—668; Nr. 37—38, p. 704; Nr. 39, p. 729—731; Nr. 40, p. 754—756; Nr. 41, p. 776—779; Nr. 42, p. 793—795.

D a l y s: I. Ontologiniai prometejizmo pagrindai, 665—668. II. Psichologiniai prometejizmo pergyvenimai, 754—756, 776—777. III. Moralinės prometejizmo apraiškos, 777—779. IV. Prometejizmo tragedija, 793—795.

Tęstinis straipsnis, parengtas paskaitų ciklo „Buržuazija, prometėjizmas ir krikščionybė" pagrindu. Plačiau negu straipsnyje „Prometeizmo persvara dabarties kultūroje" („Židinys", 1935, Nr. 8—9) aiškinama prometėjizmo sąvoka. Ontologiniais prometėjizmo pagrindais laikomi „žmogaus panašumas į Dievą" ir „žmogaus linkimas į absoliutą" pažinimo, valios bei kūrybos srityse. Psichologinė prometėjizmo išraiška siejama su žmogaus kūrybinės galios jautimu, asmenybės teigimu, žmogaus dvasios pranašumo ir savarankiškumo pabrėžimu. Moralinėmis prometėjizmo apraiškomis laikomas etinis idealizmas, drąsa nusidėti, kaltės jausmo stoka, polinkis į demonizmą. Prometėjizmo tragediją lemiąs žmogaus veikimo būdas, jo pastangos „būti kaip dievu savo, o ne Dievo keliu".

KRIKŠČIONIŠKASIS TURINYS IR LIETUVIŠKOJI FORMA. Lietuviškosios istoriosofijos bandymas.—„Židinys", 1938, Nr. 7, p. 3—16.

Dalys: I. Religijos ir tautybės santykiai, 3—7. II. Krikščioniškojo turinio įtaka lietuviškajai formai, 7—10. III. Lietuviškosios formos įtaka krikščioniškajam turiniui, 11—16.

Plėtojama religijos ir tautiškumo kaip turinio ir formos santykio samprata, bandoma parodyti, kokią įtaką krikščioniškasis turinys turėjo lietuviškai kultūrai ir kaip lietuviška forma paveikė krikščioniškąjį turinį. Autorius laikosi požiūrio, kad lietuvių tautai būdingas matriarchatinės ir nomadinės kultūros tipų junginys, kad ikikrikščioniškuoju laikotarpiu dominavo nomadinė kultūra. Jis teigia, jog krikščionybė Lietuvoje atgaivino matriarchatinį kultūros tipą, kuris lietuviškąją kultūrą pakreipęs iš horizontalios (valstybės kūrimas ir plėtimas, įstatymų leidimas ir hierarchinės visuomenės struktūros sudarymas) vertikalia linkme, išryškinusia pneumatinį (vidinį) lietuviškos krikščionybės aspektą, misteringumą ir kosmiškumą, pasireiškusį Marijos kultu. Nusilpus nomadiniam pradui, lietuviškoje krikščionybėje mažiau dėmesio kreipta ir į juridinį tikėjimo reglamentavimą.

UGDYMAS KAIP KŪRYBA.—„Lietuvos mokykla", 1938, Nr. 1, p. 1—19.

Dalys: 1. Žmogaus tapsmo pobūdis, 4—8. 2. Kuriamasis ugdymo pobūdis, 8—15. 3. Ugdymas kaip originalus aktas, 15—19.

Pedagoginės veiklos pobūdis priklausąs nuo to, kaip sprendžiamos žmogaus tapsmo, žmogaus prigimties ir paskirties problemos. Jei pasirenkama dualistinė žmogaus prigimties koncepcija, jei žmogus esąs nebaigtos dieviškosios kūrybos rezultatas, tai ir ugdymas įgimtoms žmogaus savybėms suteikiąs tam tikrą formą, esąs kūryba ontologine šio žodžio prasme.

TAUTA IR VALSTYBĖ.—„Naujoji romuva", 1939, Nr. 11, p. 227—230.

Aiškinama tautinės valstybės prigimtis ir kilmė. Operuodamas „draugijos" ir „bendruomenės" sąvokomis, autorius skiria du valstybės tipus: a) valstybė, susiformavusi draugijiniu (mechaniniu, valstybė — piliečių suma) principu, ir b) valstybė, susiformavusi bendruomeniniu (organiniu, valstybė — tautos personifikacija) principu. Tauta, kaip organiška bendruomenė, ir esanti naujai susiformuojančių valstybių pagrindas. Šios valstybės labiau atitinkančios dabartinio visuomenės gyvenimo dvasią negu senosios, mechanistinio tipo valstybės, kurių aukščiausia raidos pakopa buvo XIX a. liberalizmas.

KULTŪROS SINTEZĖ IR LIETUVIŠKOJI KULTŪRA.—„Židinys", 1939, Nr. 4, 5—6, 7, 10, 11, 12.

Dalys: Įvadas: dvi priešingos nuomonės, Nr. 4, 433—436. I. Kultūros sintezės prasmė, 436—460. II. Lietuviškos sintezės teorija, Nr. 5—6, 625—644. III. Lietuviškos individualybės bruožai, Nr. 7, 31—50; Nr. 10, 360—374; Nr. 11, 496—514. IV. Lietuviškosios kultūros pagrindai ir gairės, Nr. 12, 691—711.

Analizuojama ir tikslinama S. Šalkauskio kultūros sintezės idėja ir pateikiama savita kultūros sintezės koncepcija. Autorius teigia, kad sintezė neįmanoma „objektyvinėje" (kultūros produktų) srityje, ir siūlo tautinės sintezės pagrindo ieškoti „subjektyvioje" dvasioje, natūraliame kultūros „nusiteikime", tautinėje individualybėje, kurios analizei ir skiriama didžioji studijos dalis. Aptariami trys lietuvių tautinę individualybę formuojantys veiksniai: etninė struktūra, gyvenamoji aplinka ir istorinis likimas. Veikiamas kultūros ciklų teorijos, autorius lietuviškąją individualybę laiko matriarchatinio ir nomadinio pradų junginiu. Aiškinama, kad visa Lietuvos istorija rodanti šių pradų sąveiką. Suformuluojami pagrindiniai lietuvių nacionalinio charakterio bruožai: subjektyvumas (susitelkimas savyje, individualizmas) ir receptyvumas (melancholiškumas, pasidavimas likimui, gamtos ritmo pajautimas, įspūdžių akustiškumas, pavergiamumas). Lietuvių kultūra apibūdinama kaip „išraiškos" ir „vidaus" tipo kultūra, aptariama tolesnė jos raida, ji siejama su lietuvių tautinėje individualybėje glūdinčių pradų derinimu.

KULTŪRA IR ŽMOGUS.—„Židinys", 1940, Nr. 5—6, p. 577—588.

Dalys: I. Žmogaus ryšys su gyvuliu ir su kultūra, 577—580. II. Gyvulio virtimas žmogumi, 580—584. III. Įrankis kaip dvasios priemonė, 584—588.

Remdamasis P. Alsbergo veikalu „Das Menschheitsrätsel" („Žmonijos mįslė") (Vien, 1937), autorius aiškina antropologinį kultūros pagrindą. Teistinė pažiūra į žmogaus kilmę gretinama su evoliucine pasaulio raidos samprata. Kultūra laikoma skiriamuoju požymiu, kokybiškai nauja pasaulio evoliucijos proceso pakopa. Teistiškai aiškinamas kultūros atsiradimas, šiuo požiūriu interpretuojama ir konkreti kultūrinės kūrybos apraiška; įrankių gaminimas — tai dvasios priemonė žmogui atpalaiduoti nuo gamtos priklausomybės.

Lit.: *Sverdiolas A.* Kultūros filosofija Lietuvoje.— V., 1983; *Gaidys A.* Maceinos filosofinių pažiūrų socialinės prielaidos ir idėjinės ištakos // Problemos.— 1971.— Nr. (8); *Pruskus V.* Modernistinės A. Maceinos ir P. Jako pažiūros į katalikybę // Problemos.— V., 1983.— Nr. 30; *Pruskus V.* Modernistinės tendencijos buržuazinėje Lietuvos katalikiškoje filosofijoje (disertacija, mašinraštis).— V., 1985; *Deksnys B.* Teocentrinio humanizmo koncepcija Antano Maceinos filosofinėse pažiūrose // Humanizmas ir katalikybė.— V., 1980; *Girnius J.* Antanui Maceinai 70 metų // Aidai.— 1978.— Nr. 2; *Navickas J.* Maceinos filosofijos samprata ir metodas // Aidai.— 1978.— Nr. 2.

M. LAURINKUS

MACKUS Feliksas, 1911.07.24 Kriaunuose (Rokiškio r.) — 1978.09.25 Klyvlende (JAV), teisininkas. Baigė Kauno un-to Teisės fakultetą. 1936—37 Paryžiaus Sorbonos un-te studijavo konstitucinę teisę. Grįžęs dėstė Kauno ir Vilniaus un-tuose. 1944 pasitraukė į Vakarus.

ROUSSEAU TEISĖS FILOSOFIJA IR VISUOMENĖS SUTARTIES DOKTRINA. In: Jean-Jacques Rousseau, Ženevos pilietis. Visuomenės Sutartis arba politinės tei-

sės principai. Išvertė ir įvadą parašė Feliksas Mackus. K., 1939, p. IX—LXXX, 119—126.

Dalys: Rousseau Visuomenės Sutartis, IX—XI. 1. Rousseau gyvenimas ir raštai, XI—XIX. 2. Mokslo bruožai, XIX—XXI. 3. Gamtinės būklės sąvoka; žmogus iš prigimties — geras, XXI—XXIV. 4. Esamosios visuomenės susidarymas ir kritika; žmonės yra blogi, XXIV—XXVI. 5. Blogybių priežastis. Individas, jo valia, sąmonė ir aistros, XXVI—XXIX. 6. Priemonės žmogui tobulėti, XXIX—XXXIII. 7. Suvereniteto problema, XXXIII—XXXV. 8. Individas ir visuomenė. Visuomenės sutartis, jos sąlygos ir pobūdis, XXXV—XLII. 9. Bendrosios valios, kaip visų ir kiekvienos valios, sąvoka, XLIII—LIV. 10. Imperiumo neigimas. Antikinis laisvės supratimas ir valstybės monizmas. Rousseau atsargumas, LIV—LVIII. 11. Sutarties mokslo istorinės šaknys ir prigimtosios teisės mokykla, LVIII—LXII. 12. Rousseau mokslo įvertinimas, reikšmė ir įtaka, LXIII—LXXVI. Bibliografija, LXXVI—LXXX. Introduction sommaire, 119—126.

Plačiai analizuojama Ž. Ž. Ruso visuomenės sutarties doktrina, detaliai aptariama jos kilmė, ryšys su XVII—XVIII a. paplitusia prigimtinės teisės teorija, gvildenamas doktrinos konceptualinis aparatas ir principai. Pabrėžiama, kad sutartis Ruso veikale jokiu būdu negali būti laikoma realiu aktu, istoriniu faktu. Visuomenės sutartis ir individo teisių perleidimas bendruomenei esą tik proto postulatai, juridinės konstrukcijos principai, kuriais koordinuojamos individų teisės valstybėje. Akcentuojamas visuomenės sutarties doktrinos idėjų originalumas ir jų pažangus vaidmuo XVIII a. gyvenime, šios doktrinos įtaka Prancūzijos didžiosios revoliucijos veikėjų programoms. Pagrindine visuomenės sutarties doktrinos klaida laikomas individo ir valstybės, autoriteto ir laisvės sutaikymas, tapatinimas „bendrojoje valioje". Piliečių sutikimas nesąs visiškas, lygus ir vienbalsis. Kita vertus, visuomenės sutarties doktrina bendrosios valios labui aukojo visuomenės grupių interesus, negarantavo jų laisvių. Nepaisant trūkumų, neginčytina visuomenės sutarties doktrinos pažangi reikšmė: ji apvalė valstybės sampratą nuo viduramžių liekanų ir parodė naujus horizontus. Ši doktrina paveikė I. Kanto, G. V. F. Hėgelio ir daugelio kitų filosofų, valstybės ir teisės teoretikų pažiūras. Prigimtinės teisės doktrinai atgimstant XX a., Ruso pažiūros daro įtaką ir XX a. idėjų kūrybai.

R. PLEČKAITIS

MAČYS-KĖKŠTAS Jonas, 1867 Ingavangyje (Prienų r.) — 1902.12.15 Niujorke (JAV), poetas ir publicistas. 1880—85 mokėsi Marijampolės g-joje. Įsitraukęs į lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimą, platino draudžiamą spaudą, leido rankraštinius laikraščius, 1885 pradėjo bendradarbiauti „Aušroje". 1886—92 Panemunės vls. raštininkas, 1893—97 — Virbalio burmistras, 1898—1900 — Vilkaviškio aps. valdybos sekretorius. 1896—97 jo

bute buvo redaguojami „Varpas" ir „Ūkininkas". 1900, vengdamas caro valdžios represijų, išvyko į Prūsiją, tų pačių metų pabaigoje — į JAV. 1901—02 Plimute redagavo „Vienybę lietuvninkų". Mirė džiova. J. Mačys-Kėkštas rašė eilėraščius ir publicistinius straipsnius. Jo kūryboje vyrauja visuomeninė tematika, keliamos aktualios nacionalinio išsivadavimo judėjimo problemos. Raštus spausdino „Aušroje", „Varpe", „Ūkininke", „Vienybėje lietuvninkų" ir kt. Be Kėkšto, pasirašinėjo slapyvardžiais: J. Kardielius, Jonas Nebylys, J. Neregys, kriptonimu J. M. ir kt.

J. Mačio-Kėkšto pasaulėžiūra susiformavo pozityvizmo idėjų veikiama. Pozityvizmas pasiekė Mačį-Kėkštą per nacionalinio išsivadavimo judėjimo pažiūras (J. Šliūpas, V. Kudirka, J. Andziulaitis). Nemažiau veiksmingi buvo ir kiti jo pažiūras formavę šaltiniai — rusų pažangioji visuomeninė mintis (N. Černyševskis, N. Dobroliubovas, D. Pisarevas, N. Michailovskis), K. Markso klasių kovos teorija. Mačio-Kėkšto pasaulėžiūrai būdinga materialistinė gyvenimo reiškinių samprata ir radikalus demokratizmas.

Labiau išplėtotos socialinės Mačio-Kėkšto pažiūros. Jos pagrįstos dvejopa — liberaline ir socialistine visuomenės problemų interpretacija, atspindinčia liberalizmo atsisakymą ir perėjimą prie socialistinių įsitikinimų. Liberalinių pažiūrų Mačys-Kėkštas daugiausia laikėsi veiklos Lietuvoje periodu (1885—1900), socialistinė pasaulėžiūra įsivyravo persikėlus į JAV, paskutiniaisiais gyvenimo metais (1901—02). Socialistinių Mačio-Kėkšto pažiūrų esmę sudaro išnaudotojiško kapitalistinės santvarkos pobūdžio suvokimas, reikalavimas suvisuomeninti gamybos priemones, įsitikinimas socialistine visuomenės raidos ateitimi, socialistinės revoliucijos propagavimas.

Kaip natūrali visuomeninių pažiūrų dalis traktuotinos estetinės Mačio-Kėkšto pažiūros, kurios atsiskleidžia jam nagrinėjant meno vaidmens visuomenės gyvenime problemą. Estetinė Mačio-Kėkšto koncepcija apibūdinama kaip utilitarinė. Jis neneigia estetiškumo svarbos, tačiau pagrindine meno funkcija laiko šviečiamąjį jo vaidmenį. Meno paskirtis esanti aktualių visuomenės gyvenimo uždavinių sprendimas. Mačys-Kėkštas pasisakė prieš atitrūkusią nuo realaus gyvenimo, paprastiems žmonėms nesuprantamą romantinę poeziją, pabrėžė meno artimumo liaudžiai principą.

MŪSŲ VARGAI.—„Aušra", 1885, Nr. 9, p. 257—261. *Pasirašyta:* J. Kėkštas. *Sutrumpintas tekstas paskelbtas kn.:* Lietuvių literatūros kritika. V., 1971, t. 1, p. 178—182.

Svarbiausia tautos pažangos ir savarankiškumo sąlyga laikoma materialinė gerovė; propaguojama pozityvistinė liaudies švietimo kryptis. Pasisakoma prieš romantinę poeziją, kuri esanti atitrūkusi nuo realaus gyvenimo, nesuprantama paprastiems žmonėms. Kviečiama leisti praktinio pobūdžio knygas, mokinančias geriau ūkininkauti, skleidžiančias mokslo žinias. Pažymima demokratiš-

kos, platiesiems gyventojų sluoksniams prieinamos knygos reikšmė, smerkiamas priešiškas caro valdžios pareigūnų požiūris į lietuvių kalbą ir raštiją.

DVASĖ IR MEDEGA.— Mačys-Kėkštas J. Raštai. V., 1961, p. 161—165. *Pirmoji publikacija:* „Aušra", 1886, Nr. 6, p. 161—165. *Pasirašyta:* J. Mačys (Kėkštas). *Išspausdinta taip pat kn.:* Lietuvių literatūros kritika. V., 1971, t. 1, p. 182—186.

Atsakymas J. Zauerveinui, polemizuojant meno vaidmens visuomenės gyvenime klausimu. Dėstomas utilitarus požiūris į meną. Neneigiama, kad menas turi didelę visuomeninę reikšmę, tačiau svarbiausia tautos egzistavimo ir pažangos sąlyga laikoma materialinė gerovė, ekonominis pajėgumas. Inteligentija turinti šviesti liaudį, padėti jai išbristi iš skurdo, o tai pasiekiama keliant ūkininkavimo kultūrą. Poezija turi būti meniška, gyvenimiškai aktuali, bet paprastiems žmonėms ji yra nesuprantama ir mažai tereikalinga. Pabrėžiamas tautos vienybės, pakantos skirtingiems požiūriams reikalingumas.

KRITIKA. „PAMOKSLAI APIE TRIŪSĄ, ARBA PROCĘ. PAGAL J. I. KRAŠEVSKĮ LIETUVIŠKAI SURAŠĖ P. NERIS".— Mačys-Kėkštas J. Raštai. V., 1961, p. 176—186. *Pirmoji publikacija:* „Vienybė lietuvninkų", 1891, Nr. 39, p. 465—468. *Pasirašyta:* J. M. P. Vileišio, pasirašiusio slapyvardžiu P. Neris, knygelės recenzija.

Akcentuojama P. Vileišio buržuazinė pozicija, aiškinama, kad jis klaidingai ir neišsamiai nušviečia visuomenės ekonominius santykius. Pabrėžiama, jog tikrasis sukuriamos vertės šaltinis yra darbas, o ne privatinė nuosavybė. Kapitalistinė santvarka esanti neteisinga, nes pagrįsta turtine nelygybe, kuri sudaro sąlygas vienai, gamybos priemones valdančiai visuomenės daliai išnaudoti kitą — dirbančiąją dalį, leidžia pasisavinti pastarosios darbo vaisius. Pažymima, kad reikia suvisuomeninti gamybos priemones, panaikinti privatinę nuosavybę; pranašaujama socialistinė visuomenės ateitis. P. Vileišiui priekaištaujama dėl neteisingo valdininkijos visuomeninio vaidmens traktavimo. Teigiama, jog ne valdininkija yra visuomeninės tvarkos ir civilizacijos kūrėja, kaip aiškinama Vileišio knygutėje, bet atvirkščiai — ji pati esanti visuomenės, civilizacijos raidos produktas.

SVARBUS UŽMANYMAS.—„Varpas", 1892, Nr. 8, p. 109. *Pasirašyta:* Kėkštas. *Sutrumpintas tekstas paskelbtas kn.:* Lietuvių literatūros kritika. V., 1971, t. 1, p. 186—188.

Svarstoma, kokia inteligentijos veikla naudingiausia tautai, dėstoma pozityvistinė visuomenės pažangos samprata. Pagrindine tautos gerovės sąlyga laikomas daugelio nors ir ne genialių, tačiau atkaklių, sumanių pasišventėlių darbas. Teigiama, jog svarbiausia yra spręsti realaus gyvenimo problemas; meno puoselėjimas esąs antraeilis uždavinys.

Lit.: *Sprindis A.* Lietuvių literatūrinė kritika 1861—1905.— V., 1957; *Kubilius V.* J. Mačys-Kėkštas // *Mačys-Kėkštas J.* Raštai.— V., 1961; *Petkevičaitė-Bitė G.* Jonas Mačys-Kėkštas // Literatūros istorija.— V., 1968; *Genzelis B.* Švietėjai ir jų

idėjos Lietuvoje (XIX a.).— V., 1972; *Kapsukas* V. Jonas Mačys-Kėkštas // Apie literatūrą.— V., 1980.

R. SKEIVYS

MALAKAUSKIS Petras, 1889.04.18 Mikituose (Kretingos r.) — 1948 Kaune, teologas. 1913 baigė Kauno kunigų seminariją. 1920—21 studijavo Romos Grigaliaus un-te, ten 1921 įgijo bažnytinės teisės daktaro laipsnį. 1922 — Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-to asistentas, 1924 docentas, 1929 ekstraordinarinis profesorius, vėliau ordinarinis profesorius, 1939 — fakulteto dekanas. Nuo 1931 —„Soter" redaktorius. Rašė bažnytinės teisės klausimais.

PRIGIMTINĖ TEISĖ. Antrasis leidimas, 1936, 168 p. *Pirmasis leidimas:* Įgimtoji teisė. K., 1934, 116 p.

Dalys: I. Bendrieji dalykai, 11—52. II. Individinės teisės, 53—69. III. Šeiminės teisės, 71—87. IV. Valstybė, 89—147. V. Tarptautinės teisės, 149—168.

Neotomistiniu požiūriu dėstoma prigimtinės teisės teorija. Jos pamatą sudaro Tomo Akviniečio teiginiai: prigimtinė teisė esanti ta amžinojo įstatymo dalis, kurią sužino žmogaus protas. Prigimtinė teisė aiškinama remiantis neotomistinės metodologijos principais: pasaulio tikslingumo, žmogaus proto galimybės pažinti prigimtinę teisę, laisvos valios ir kt. Tiesioginiu prigimtinės teisės autoriumi laikomas Dievas. Aiškinama prigimtinės teisės istorinė kilmė, jos konceptualinė išraiška antikinėje, viduramžių ir naujųjų laikų filosofijoje, argumentai, įrodantys jos buvimą. Prigimtinės teisės objektas — savaime blogi ar geri žmogaus veiksmai, nepriklausantys nuo pozityvių įstatymų. Savaime gera laikoma tai, kas pačia savo prigimtimi žmogui bei jo prigimčiai naudinga ir reikalinga: filantropija, valdžia, teisingumas, moterystė, išsilavinimas ir kt. Valstybės įstatymai ugdo gerą pilietį, o prigimtinė teisė ugdanti gerą žmogų. Pateikiama prigimtinės teisės dėsnių klasifikacija pagal jų bendrumą ir turinį. Polemizuojama su tomis pažiūromis, kurios Dievo nelaiko prigimtinės teisės šaltiniu,— I. Kanto teorija, utilitarizmu, pozityvizmu. Valstybė apibūdinama kaip įgimta ir tobula draugija, kurios tikslas — visuomenės gerovė. Kritikuojama visuomenės sutarties teorija. Valstybės pobūdis, valstybės ir jos valdžios funkcijos aiškinamos neotomizmo doktrinos požiūriu. Neotomistiškai interpretuota prigimtine teise mėginama grįsti ir tarptautinę teisę.

R. PLEČKAITIS

MALIAUSKIS Antanas, 1877.03.10 Kretingoje — 1941.06.09 Kaune, teologas filosofas, publicistas. 1900 baigė Žemaičių kunigų seminariją. 1906—12 studijavo filosofiją ir socialinius mokslus Levene (Belgijoje), 1911 apgynė disertaciją „La coopération dans l'agriculture en Françe" („Kooperacija Prancūzijos žemės ūkyje")

ir gavo filosofijos daktaro laipsnį, o 1912 Fribūro un-te (Šveicarija) už disertaciją „L'Union du Sud-Est des Syndicats agricoles" („Pietryčių žemės ūkio sindikatų susivienijimas") gavo politinių mokslų daktaro laipsnį. 1915—20 gyveno JAV, 1916 Čikagoje redagavo „Draugą", 1920 grįžęs į Lietuvą, buvo „Laisvės" dienraščio vadovybės pirmininku ir šv. Kazimiero dr-jos leidinių redaktoriumi. Nuo 1922 — Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-to docentas, vėliau profesorius, iki 1931 — Sociologijos katedros vedėjas. Dėstė sociologiją, etiką, teodicėją ir kt. Bendradarbiavo „Draugijoje", „Viltyje", „Šaltinyje", „Vadove" ir kt.

A. Maliauskis rašė religinės pasaulėžiūros, teologijos, etikos ir socialinio gyvenimo klausimais. Savo publicistikoje neotomizmo požiūriu svarstė religijos ir žmogaus praktinės bei pažintinės veiklos santykį, griežtai kritikavo katalikybei priešiškas idėjas ir jas skelbiančių organizacijų (laisvamanių, masonų ir kt.) veiklą. Teoriniu požiūriu reikšmingiausi yra A. Maliauskio veikalai neotomistinės etikos klausimais, juose nagrinėjo etikos mokslo objektą ir uždavinius. Teodicėją suprato ne kaip mokslą apie Dievo „pateisinimą" blogio akivaizdoje, bet kaip mokslą apie Dievo buvimą (Dievo buvimo įrodymai), Dievo prigimtį ir savybes. Veikaluose visuomenės gyvenimo klausimais vyravo empirinė ūkinio ir politinio visuomenės gyvenimo analizė.

DEMOKRATIJA. K., 1924, 208 p.

Supažindinama su demokratijos, kaip valstybės valdymo formos, istorine raida, pagrindiniais principais, jos reiškimosi ypatybėmis Anglijoje, JAV, Vokietijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje ir kitose šalyse. Aptariamas krikščionybės ir demokratijos santykis. Svarstoma Lietuvos steigiamojo seimo priimta konstitucija. Pateikiamas autoriaus parengtas konstitucijos projektas.

ETIKA. Pirmoji knyga. Bendroji dalis. K., 1935, 191 p.

Dalys: Įžanga, 11—17. Etikos istorija, 18—78. Pirmoji knyga. Bendroji etikos dalis. I. Žmogaus prigimtis (natūra), 79—104. II. Tikslas, 104—113. III. Dorumo ir nedorumo norma, 113—133. IV. Subjektyvinis veikimo gerumas, 133—146. V. Etikos santykiai su religija, 146—151. VI. Įstatymai, 151—170. VII. Sąžinė, 170—180. VIII. Etiško veikimo ypatybės. Įstatymų laikymasis ir jų nesilaikymas. Jų pasekmės, 180—182. IX. Teisės, 182—185.

Tai viena išsamesnių nepriklausomos Lietuvos laikotarpio neotomistinės etikos eksplikacijų. Remiantis neotomistine filosofijos disciplinų klasifikacija, aptariamas etikos kaip praktinės filosofijos dalies objektas, uždaviniai ir metodas, aiškinama, kuo ji skiriasi nuo moralinės teologijos. Supažindinama su etikos istorija, plačiau aptariamos I. Kanto ir F. Nyčės etinės pažiūros. Etika laikoma mokslu, pagrindžiančiu žmogaus elgesio taisykles; apžvelgiami bendrieji, nekintama žmogaus prigimtimi pasiremiantys principai, iš jų kildinamos žmogaus elgesio normos.

TEODICĖJA. Dievas, jo buvimas ir esmė. K., 1931, 180 p.

Dalys: Įžanga, 3—4. I. Kas yra aukščiausioji Esybė, 5. II. Kaip pažinti Dievą? 5—8. III. Dievo buvimas, 8—35. IV. Tikėjimui į Dievą ir jo religijai kliūtys, 35—41. V. Kas yra tiesa? 41—43. VI. Kokiu būdu pažįstame daiktus? 44—48. VII. Ar galima įrodyti Dievo buvimą? 48. VIII. Priežastingumo principas, 48—55. IX. Neužtenkantieji Dievo buvimo įrodymai, 55—59. X. Šv. Tomo Akviniečio argumentai Dievo buvimui įrodyti, 59—67. XI. Dievo buvimo įrodymas, paremtas sutveriančios priežasties reikalingumu, 67—72. XII. Dievo buvimo įrodymas, pasiremiant nebūtinų daiktų buvimu, 72—77. XIII. Dievo buvimo įrodymas, paremtas įvairių tobulumo laipsnių buvimu, 77—79. XIV. Dievo buvimo įrodymas, paremtas tvarka ir tikslingumu, 79—120. XV. Žmonijos įsitikinimas liudija, kad yra Dievas, 120—125. XVI. Dievo buvimo įrodymas, paremtas gyvybės atsiradimu, 125—135. XVII. Gyvybės išsiplėtojimas, 135—151. XVIII. Dievo buvimo įrodymas, paremtas jausmo atsiradimu, 152—153. XIX. Žmogaus atsiradimas pasaulyje įrodo Dievo buvimą, 154—166. XX. Dievo esmė, 166—167. XXI. Dievo tobulumai, 167—174.

Knyga parengta remiantis Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te skaitytu kursu. Teodicėja suvokiama plačiąja prasme — tai metafizikos dalis, kurioje svarstoma Dievo esmė, jo savybės, Dievo buvimo įrodymai. Tomo Akviniečio pateiktus Dievo buvimo įrodymus bandoma derinti su XX a. pradžios gamtamokslinėmis teorijomis.

Lit.: *Burnys Z.* Neotomistinė I. Kanto etikos kritika Lietuvoje // Problemos.— V., 1980.— Nr. 1 (23); *Burnys Z.* Katalikiškoji etika Lietuvoje 1920—1940 metais (kandidatinė disertacija, mašinraštis).— V., 1984.

M. LAURINKUS

MANKELIŪNAS Vytautas Matas, 1912.06.27 Jiezne, teologas filosofas. Teologiją studijavo Kauno un-te, Grigaliaus un-te Romoje ir Leveno un-te. 1938 Kauno un-te apgynė disertaciją „Kultūros ir religijos santykiai" ir įgijo teologijos daktaro laipsnį. 1938—40 dirbo Kaišiadorių vyskupijos kurijoje. Nuo 1952 — Javerianos un-to Bogotoje profesorius, čia įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Iki 1982 dėstė psichologiją Kolumbijos nacionaliniame un-te, 1956 kartu su kitais įsteigė žurnalą „Revista de Psicologia" ir buvo jo vyr. redaktorius. 1976 už mokslinius psichologijos tyrinėjimus apdovanotas nacionaline Kolumbijos premija.

KULTŪROS IR RELIGIJOS SANTYKIAI. Sisteminis problemos sprendimas apreiškimo ir proto šviesoje. Disertacija V. D. Universiteto Teologijos-Filosofijos f-te teologijos daktaro laipsniui gauti. K., 1938, XXV+333 p., *mašinraštis.*

Dalys: Turinys, II—VII. Pratartis, VIII—IX. Literatūra, X—XXV. Įvadas, 1—59. I. Kultūros ir religijos prigimtys. 1. Kultūros prigimtis, 60—101. 2. Religijos prigimtis, 101—134. II. Kultūra ir

religija statinėje tvarkoje, 135—188. 1. Kultūros ir religijos skirtingumas, 141—152. 2. Kultūros ir religijos neišskiriamumas, 152—176. 3. Harmoningas kultūros ir religijos sujungimas, 176—188. III. Kultūra ir religija dinaminėje tvarkoje. 1. Kultūros reikšmė religijai, 189—251. 2. Religijos reikšmė kultūrai, 251—292. IV. Kultūra ir religija teleologinėje tvarkoje, 293—321. Pabaiga, 322—324. Vardų sąrašas, 325—328. Dalykų sąrašas, 329—333.

Kultūros ir religijos santykio problema tiriama remiantis kultūros filosofijos neotomistine interpretacija, religijos filosofijos ir katalikiškosios teologijos priemonėmis. Pateikiama plati kultūros filosofijos istorinės raidos apžvalga, nagrinėjamos naujausios kultūros filosofijos teorijos — M. de Unamūno, Ž. Mariteno, dialektinė teologija ir kitos. Aptariamos S. Šalkauskio ir A. Maceinos kultūros filosofijos koncepcijos, jos atestuojamos kaip nuosaikiojo humanizmo apraiškos Lietuvoje. Pripažįstama, kad kultūra gali egzistuoti atskirai nuo religijos ir pasiekti tam tikrą tobulumą, tačiau tokia kultūra nepasiekianti visiško tobulumo. Kultūra ir religija turinčios egzistuoti drauge, turinčios bendradarbiauti, religijos idealai perkeliami į kultūrą, religija kultūrą papildanti ir patobulinanti. Savo ruožtu kultūra palaiko, papildo ir patobulina religiją. Kultūros regresas neigiamai veikia ir religiją. Teigiama, kad kultūros siekiamas humanizmas neįgyvendinamas be šventumo, o kita vertus, pats šventumas neįmanomas be humanizmo. Teoriškai sujungti kultūrą ir religiją galima sujungiant žmogaus prigimtį ir antgamtybę, pagrindžiant jų harmoniją.

CVA, F 631, ap. 18, b. 12.

R. PLEČKAITIS

MANTVYDAS Pranas, 1894.11.21 Pučkorių km. (Plungės r.) — 1960.08.15 Kaune, filosofas, visuomenės veikėjas. 1926 baigė Lietuvos un-to Teologijos ir filosofijos f-to Filosofijos skyrių. 1926—30 tobulinosi Paryžiuje, Miunchene, Kelne, Levene. 1938 Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te apgynė filosofijos daktaro disertaciją „Osvaldo Kiulpės kritiškasis realizmas". 1929—33 buvo faktiškas „Židinio" redaktorius, vėliau — žurnalo „Kosmos" administratorius. Bendradarbiavo „Židinyje", „Naujojoje romuvoje", „Athenaeum" ir kt. Pokario metais represuotas, grįžęs į Lietuvą, dirbo vertėju.

P. Mantvydo filosofinėms pažiūroms būdinga tai, kad jis stengėsi derinti neotomizmo ir vokiečių kritinio realizmo idėjas. Didžiausia jo spausdinta studija apima gnoseologinio realizmo problematiką. Joje keliami pažinimo objekto ir pažinimo galimybių klausimai. Keliuose proginiuose straipsniuose Mantvydas yra aptaręs Augustino, G. V. F. Hėgelio, A. Bergsono ir kt. filosofines pažiūras.

DIDŽIOS SIELOS ISTORIJA.—„Židinys", 1930, Nr. 11, p. 349—359; Nr. 12, p. 443—458.

Remiantis Augustino veikalu „Išpažinimai", aptariama Augustino asmenybė, analizuojama jo gyvenimo raida, perėjimo į krikščionybę priežastys, supažindinama su to meto intelektualine aplinka, neoplatonizmo idėjomis. Keliamas Augustino asmenybės aktualumo XX a. klausimas. Augustinas apibūdinamas kaip žmogus, sugebėjęs paneigti miesčionišką nuodėmingą gyvenimą ir priartėti prie tikrosios gyvenimo prasmės — Dievo.

IDEALIZMO SUKAKTUVĖS MININT. Hegelis ir jo valstybinė mintis.—„Židinys", 1931, Nr. 12, p. 426—441.

Straipsnis parašytas G. V. F. Hėgelio mirties 100 metų sukakties proga. Supažindinama su Hėgelio gyvenimu ir pagrindinėmis jo filosofijos idėjomis. Aptariamas Hėgelio filosofijos pobūdis, metodas, struktūra. Daugiausia vietos ir dėmesio skiriama Hėgelio valstybės ir teisės koncepcijoms ir jų ryšiui su politine Vokietijos tikrove atskleisti. Pabrėžiama, kad Hėgelio politinė mintis atgijo XX a.

LAISVĖS IR KŪRYBIŠKUMO BEIEŠKANT. Paskutinės H. Bergsono knygos proga.—„Židinys", 1932, Nr. 11, p. 360—375.

Aptariamas A. Bergsono veikalas „Les deux Sources de la Morale et de Religion" („Du moralės ir religijos šaltiniai") (Paris, 1932). Trumpai išdėstomos pagrindinės ankstesnių Bergsono veikalų idėjos. Daugiausia vietos skiriama „biologinės" ir „atdarosios" moralės prigimties ir instinktyviosios ir „mistinės" religijos formų analizei. Kritikuojamas Bergsono moralės teorijos neuniversalumas. Teigiama, kad Bergsonas susiaurina proto veiklos ribas, pernelyg radikaliai išskiria dvi morales, negriežtai vartoja sąvokas.

FILOSOFINĖS BEI POLITINĖS SROVĖS RUSŲ EMIGRANTUOSE.—„Židinys", 1933, Nr. 5—6, p. 489—498.

Dalys: Gairių keitėjai (semionoviechovcai), 490—491. Eurazininkai, 491—494. Jaunarusiai, 494—495. Srovės, pakrypusios į religijos filosofiją, 495—498.

Remiantis M. Gorlino straipsniu „Die philosophisch-politischen Strömungen in der russischen Emigration".—„Osteuropa", Februar, 1933 („Rusų emigracijos filosofinės politinės srovės"), trumpai aprašomos rusų emigrantų politinės ir filosofinės srovės Europoje. Kiek plačiau supažindinama su religijos filosofijos atstovų N. Berdiajevo, S. Bulgakovo, S. Franko pažiūromis.

KORPORATYVIZMO PRAEITIS.—„Židinys", 1936, Nr. 11, p. 432—453; Nr. 12, p. 562—578.

Supažindinama su korporacijos kaip visuomeninio instituto struktūra, funkcijomis, istorine raida nuo seniausių laikų iki korporacijų išnykimo naujaisiais laikais.

REALUMO PROBLEMA PER PASKUTINĮ 100 METŲ.—„Logos", 1933, p. 25—52.

Sumanyto platesnio veikalo apie kritinį realizmą dalis. Nagrinėjama pažinimo realumo problema. Išskiriamos pažinimo objekto

ir pažinimo galimybių problemos, aptariama jų raida filosofijos istorijoje.

A. POŠKA

OSVALDO KŪLPĖS KRITIŠKASIS REALIZMAS. Disertacija daktaro laipsniui gauti Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-Filosofijos f-te. K., 1936, IV+260 p., *mašinraštis.*

Dalys: Turinys, II—IV. Įvedamoji dalis. I. Problemos paaiškinimas ir istorinė raida iki Hėgelio mirties, 1—12. II. Realybės problema per paskutinį 100 metų, 13—40. III. Külpės darbai ir mokslinė asmenybė, 41—50. Išdedamoji dalis. Osvaldo Külpės kritiškojo realizmo išdėjimas. I. Problemos formulavimas ir kai kurie paruošiamieji tyrinėjimai, 51—64. II. Realinių objektų galimumas, 65—91. III. Realinių objektų buvimas, 92—122. IV. Realinių objektų pažinimo galimumas, 123—147. V. Realinių objektų pažinimo metodai, 148—171. VI. Induktyvinė metafizika, 172—179. Atbaigiamoji dalis. Vertinamosios pastabos ir realistinės minties apžvalga paskutiniaisiais laikais. I. Külpės darbo vertinimas (imanentinė kritika), 181—206. II. Kritiškojo realizmo pagrindų vertinimas, 207—227. III. Realistinės minties judėjimas paskutiniaisiais laikais, 228—252. Priedas. Külpės raštai (stambesnieji), 253—255. Šaltiniai ir literatūra, 256—260.

Analizuojama O. Kiulpės kritinio realizmo sudedamoji dalis — realybės ir pažinimo samprata. Disertacija parašyta kvalifikuotai, atestacinės komisijos įvertinta „labai gerai". Pateikiama realybės problemos naujųjų amžių filosofijoje apybraiža, analizuojama šios problemos raida XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Europos filosofijoje, apžvelgiamos visos pagrindinės srovės ir jų atstovai. Atskleidžiamos O. Kiulpės pažiūrų ištakos: J. Miuleris ir V. Vuntas, pozityvizmas, iš dalies neokantininkai, F. Brentanas, E. Huserlis. Nepaisant įtakų, Kiulpė buvęs savarankiškas filosofas — jį tepaveikdavusios tokios įtakos, kurios buvo artimos jo paties nusistatymams. Realybės problemą Kiulpė kelia ir tiria gnoseologiniu požiūriu, jo pagrindinė problematika: ar galima pripažinti realių objektų buvimą ir kaip galima pažinti jų esmę. Kiulpė laikytinas žymiausiu kritinio realizmo atstovu. Jo filosofiniai tyrinėjimai pagrįsti patyrimiškais mokslais, jam būdingas sistemingumas, nuodugnumas, blaivumas ir atsargumas; jo stilius tikslus ir paprastas. Spręsdamas realybės problemą, Kiulpė rėmėsi psichologijos priemonėmis pagrįsta mąstymo teorija, kurią jis pats sukūrė. Sunkiausia Kiulpei sekėsi idealizmo kritika — jis kritikavo tik kai kurių idealizmo sistemų principus, o ne pačias sistemas iš esmės, be to, apsiribojo vokiečių literatūra. Atskleidžiama nemažai kitų Kiulpės pažiūrų defektų: jis nelegaliai vartojo transcendencijos sąvoką, jam būdinga ydingojo rato klaida — gamtos realumas negali būti pagrįstas nesuponuojant psichologinio realizmo, o psichinė realybė tegali būti pagrįsta išorinės realybės pažinimu. Autoriaus nuomone, Kiulpės pateikto kritinio realizmo pagrindo negalima laikyti patenkinamu. Jo kritinis realizmas

esąs grindžiamas kompromisinėmis priemonėmis: mėginama jungti kai kuriuos idealizmo ir realizmo momentus. Tikrojo realizmo Kiulpei nepavykę pagrįsti, jis „pasiliko bestovįs pusiaukelėje į realių objektų pasaulį". Vis dėlto Kiulpės darbas nebuvo veltui: jis išvaręs gilią vagą pakeliui į realizmą, paskatinęs domėtis realybės problema ir ją išpopuliarinęs; pagaliau iš Kiulpės galima pasimokyti, kaip nereikia grįsti realybės problemos: iš grynosios minties nėra tikro kelio į realius daiktus.

CVA, F 631, ap. 18, b. 13.

R. PLEČKAITIS

MASAITIS Česlovas, 1912.03.02 Kaune, matematikas. 1937 baigė Kauno un-to Matematikos ir gamtos mokslų f-to Matematikos skyrių ir buvo paskirtas un-to Astronomijos katedros laborantu, vėliau asistentu. 1941—43 — Vilniaus un-to asistentas. 1944 pasitraukė į Vakarus. Nuo 1952 dėstė matematiką JAV Leksingtono ir Noksvilio un-tuose. 1956 įgijo daktaro laipsnį (matematikos srityje). Paskui dirbo balistikos tyrimų laboratorijoje Aberdyne (Merilendo valstija), kartu dėstė matematiką Delavero un-te. Merilendo un-to medicinos m-los konsultantas (1963—72) ir dėstytojas (1958—69). 1971—80 — Aberdyno biomedicinos laboratorijos vyr. matematikas. Nuo 1980 — pensininkas.

TRANSFINITUM. Masaičio Česlovo diplominis darbas, atliktas pas e. p. prof. Vikt. Biržižką. K., 1937, 106 p., *rankraštis.*

Dalys: Panaudotos literatūros sąrašas, III. Įžanga, 1—7. I. Aibės definicija, 7—10. II. Ordinaliniai skaičiai, 11—30. III. Kardinaliniai skaičiai, 31—36. IV. Transfinitiniai skaičiai, 37—51. V. Transfinitinių skaičių veiksmai, 52—63. VI. Antros klasės skaičių savybės, 64—71. VII. Skaičių kūrimo principai, 72—79. VIII. Transfinitinių skaičių geometriška konstrukcija, 80—89. IX. Užbaigiamosios pastabos, 90—106.

Ryšium su begalybės problema aibių teorijoje apžvelgiami kai kurie matematikos filosofijos ir matematinės logikos dalykai — aktualios begalybės sąvokos vartojimo leistinumas, negalimo trečiojo principas, aibių teorijos antinomijos ir tipų teorija kaip priemonė antinomijoms pašalinti. Pažymima, kad loginių tipų teorija sukomplikuoja matematikos metodus. Apžvelgiami matematinio intuicionizmo pagrindai, konstruktyvizmas. Palyginamos trys matematikos pagrindimo kryptys — logicizmas, intuicionizmas ir formalizmas. Daroma išvada, kad matematikos loginių pagrindų problemą bus galima išspręsti ateityje, kad apskritai tebėra atviras klausimas, ar pavyks kada rasti tinkamą matematikos „pasaulėžvalgą", ir visuomet liks klausimas, kas yra matematika.

VUB, F 85—VDU—740.

Lit.: *Valšvila A.* Logikos mokslas Lietuvoje.— V., 1980.

R. PLEČKAITIS

MATULAITIS Stasys, 1866.10.24 Stebuliškėse (Marijampolės r.) — 1956.04.10 Vilniuje, revoliucinio judėjimo Lietuvoje veikėjas, publicistas, istorikas, sociologas. 1886 baigė Marijampolės g-ją, 1891 — Maskvos un-to Medicinos f-tą. Nuo 1891 dirbo gydytoju įvairiose Lietuvos vietose. 1896—1917 — LSDP narys. 1898 už socialdemokratinę veiklą ištremtas į Vologdos gub. 1922—25 mokytojavo Marijampolėje, 1925 kalėjo, emigravo į TSRS. 1927—37 gyveno Minske, dirbo BTSR MA, 1934—37 — jos akademikas. 1945—48 — LTSR MA Istorijos in-to mokslinis bendradarbis. XIX a. pabaigoje dalyvavo varpininkų organizacinėje veikloje, bendradarbiavo „Varpe", „Ūkininke". 1895—96 —„Ūkininko" redaktorius. 1906—07 su V. Kapsuku Vilniuje redagavo socialdemokratų laikraščius „Naujoji gadynė", „Skardas", 1917 Maskvoje redagavo lietuvišką laikraštį „Socialdemokratas", 1919 m. kovo—gegužės mėn.— vienas „Tiesos" redaktorių. Pasirašinėjo slapyvardžiais: D., Dr., G., Gr., M., V., N., Na., S., S. Dr., S. M., S. Ta., Š..., Aš, Aš pats, Bendr., Bendraštis, St. Draugaitis, Dr-is, Driežas, Gydytojas, Parmazonas, Stasys ir kt.

S. Matulaičio kūrybinio kelio pradžia sutapo su šviečiamąja ir pozityvistine „varpininkų" veikla. Kaip ir daugelis XIX a. pabaigos Lietuvos veikėjų, Matulaitis populiarino mokslo žinias, laisvai vertė žymių mokslininkų veikalus gamtos ir istorijos klausimais, savo straipsniuose kritikavo carizmą ir dvasininkiją. Iš gamtamokslinių teorijų labiausiai domėjosi evoliucijos koncepcija, iškėlė jos svarbą žmogaus kilmės aiškinimui. Svarstė Prancūzijos revoliucijos idėjų reikšmę socialiniam ir politiniam Vakarų Europos valstybių gyvenimui, įrodinėjo radikalių permainų būtinybę carinėje Rusijoje. Vėliau, jau tapęs LSDP ir VKP(b) nariu, daugelį visuomenės gyvenimo klausimų stengėsi nagrinėti marksistiniu požiūriu. Tos pastangos labiausiai atsispindėjo tyrinėjant religijos kilmę ir jos socialinį vaidmenį. Remiantis marksistine metodologija parašytas ir svarbiausias S. Matulaičio istorijos veikalas „1863 metai Lietuvoj". Literatūros kritikos straipsniuose daugiau dėmesio kreipė į kūrinių idėjinį turinį, propagavo kritinio realizmo estetiką.

KAIP PRANCŪZAI UŽ LAISVĘ KARIAVO ARBA APIE DIDŽIĄJĄ PRANCŪZŲ REVOLIUCIJĄ 1789—1804. Pagal Blosą ir Mignetą parašė Dr-is. Plymouth, Da., 1902, 159 p.

Remiantis prancūzų istoriko F. O. M. Minjė ir vokiečių politiko bei rašytojo V. Bloso veikalais, nušviečiamos Prancūzijos didžiosios revoliucijos socialinės, politinės ir ekonominės priežastys, supažindinama su pagrindinėmis revoliucijos idėjomis. Reikšmingu šaltiniu, padedančiu pažinti tas idėjas, laikomos Ž. Ž. Ruso, Voltero ir XVIII a. prancūzų materialistų filosofinės pažiūros.

KAIP ŽMOGUS GYVENO ANT ŽEMĖS? Chicago, 1903, 47 p. *Pasirašyta:* S. M.

Remiantis paleontologijos ir archeologijos duomenimis, aptariamos žmogaus gyvenimo sąlygos ir būdas iki geležies amžiaus.

Svarbiausiu, žmonijos raidą lemiančiu veiksniu laikomas žmogaus sugebėjimas kurti naujus darbo įrankius ir proto tobulėjimas.

ŽEMĖS ISTORIJA. Chicago, 1904, 56 p.

Populiariai dėstomas mokslinis požiūris į Žemės, augmenijos ir gyvūnijos kilmę. Aiškinama evoliucinė žmogaus kilmės teorija.

RELIGIJA IR JOS SOCIALINĖ REIKŠMĖ. Prieštikybinis rinkinys. Brooklyn, N. Y., 1931, t. 1, 300 p.; 1932, t. 2, 244 p.

Svarstomi religijos kilmės ir religijos socialinio vaidmens klausimai. Remiantis mitologinės mokyklos ir tarybinių mokslininkų J. Jaroslavskio, R. Viperio, A. Ranovičiaus tyrinėjimais, taip pat religijos kritiko vokiečio O. Korvino veikalu „Dvasininkų veidas", atskleidžiamos gnoseologinės religijos kilmės priežastys, aiškinama, kad religija, kaip socialinis institutas, atlieka neigiamą vaidmenį dabarties pasaulyje. Autoriaus nuomone, tikėjimas esąs nesuderinamas su blaiviu protu, kaip mokslo pagrindu, tikėjimas taip pat nesąs dorovės prielaida.

IŠ KUR KILĘS ŽMOGUS. Minskas, 1932, 84 p.

Remiantis mokslo laimėjimais, aiškinama Žemės evoliucija, Č. Darvino evoliucijos teorija. Darbas laikomas svarbiausiu skiriamuoju žmogaus ir gyvulio bruožu.

PAVASARIO BALSAI. Eilės, parašė S. Maironis.— Atsiminimai ir kiti kūriniai. V., 1957, p. 362—370. *Pirmoji publikacija:* „Varpas", 1898, Nr. 7, p. 9—11.

Analizuojamas Maironio „Pavasario balsų" idėjinis turinys. Polemizuojama su libreto „Kame išganymas?" idėjomis, formuluojama pozityvistinė filosofijos samprata.

Lit.: *Barzdaitis J.* Visuomeninis religijos vaidmuo.— V., 1981.

M. LAURINKUS

MATULEVIČIUS (MATULAITIS) Jurgis, 1871.04.13 Lūginėje (Marijampolės r.) — 1927.01.27 Kaune, visuomenės veikėjas, dvasininkas, sociologas. Mokėsi Marijampolės g-joje (1883—87), Kelcų (1891—93) ir Varšuvos (1893—95) kunigų seminarijose. 1899 baigė Peterburgo dvasinę akademiją. 1902 Fribūro un-te Šveicarijoje apgynė teologijos daktaro disertaciją. Dvejus metus ėjo profesoriaus pareigas Kelcų kunigų seminarijoje, buvo jos vicerektorius. 1904 persikėlė į Varšuvą, ten ėmėsi plačios visuomeninės veiklos, 1906 redagavo katalikišką darbininkų laikraštį „Pracownik Polski" („Lenkijos darbininkas"). 1907—09 — Peterburgo dvasinės akademijos Sociologijos katedros vedėjas. 1909 atkūrė marijonų vienuolių kongregaciją, buvo jos generolas (1911—27). 1918—25 — Vilniaus vyskupas. Lenkijos vyriausybei 1925 pasirašius su Vatikanu konkordatą, nenaudingą Vilniaus diecezijos lietuviams ir baltarusiams, vyskupo pareigų atsisakė. 1925—27 — Vatikano vizitatorius Lietuvai. J. Matulevičius —

krikščioniškosios demokratijos ideologas, katalikų Bažnyčios atnaujinimo šalininkas, vienas iš Lenkijos ir Lietuvos krikščionių demokratų partijų kūrėjų. Siekė pritaikyti Bažnyčią prie pakitusių XX a. visuomeninio gyvenimo aplinkybių. Jo pažiūros pagrįstos tomizmo filosofija, nemažai idėjų yra perėmęs iš Leono XIII enciklikos „Rerum novarum".

J. Matulevičius daugiausia domėjosi socialiniais klausimais, energingai propagavo krikščionybės principais pagrįstą jų interpretaciją. Savo pažiūras glaustai išdėstė paskaitose, kurias skaitė 1907 m. Varšuvoje surengtuose Visuomeniniuose kursuose. (Jis buvo vienas svarbiausių tų kursų organizatorių; juose dalyvavo nemažai Lietuvos dvasininkų. Panašūs kursai, kuriuose formavosi krikščionių demokratų ideologija, 1909 m. sausio 3—5 d. buvo suorganizuoti Kaune.) Tose paskaitose Matulevičius katalikybės požiūriu aiškino darbininkų padėtį kapitalizmo sąlygomis, nagrinėjo nuosavybės, dorovės, visuomeninio teisingumo problemas, iškėlė mintį, kad dvasininkija turi rūpintis ne tik religiniu, bet ir kultūriniu visuomenės gyvenimu. Bendradarbiavo „Draugijoje", „Vadove", „Dirvoje-žinyne", „Viltyje" ir kt. Paskutiniuoju savo veiklos periodu parengė Lietuvos bažnytinės provincijos projektą, suredagavo Vatikano ir Lietuvos konkordato tekstą.

KELI ŽODŽIAI MŪSŲ KUNIGĖLIAMS.—„Dirva-žinynas", 1903, Nr. 9, p. 43—69. *Pasirašyta:* Jurgis.

Aiškinami katalikų dvasininkijos uždaviniai ir veiklos metodai lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjime, ieškoma būdų, kaip apriboti pasauliečių inteligentų įtaką visuomenei. Nagrinėjama Bažnyčios pozicija lietuvių tautos atžvilgiu, pažymima, kad lietuviškumas neprieštarauja Bažnyčios skelbiamoms tiesoms. Kunigai turį ugdyti meilę gimtajai kalbai, remti katalikišką literatūrą, panaudoti religiją liaudžiai šviesti. Tik taip būsiąs užkirstas kelias „bedievybei ir socializmui". Kartu neigiamai vertinamas kunigų dalyvavimas politinėje veikloje. Kaip nurodo autorius, straipsnis parašytas apie 1897 m., keletą metų buvo platinami jo nuorašai.

CHRZEŚCIJANSKA TEORIA PRAWA WŁASNOŚĆI [KRIKŠČIONIŠKOJI NUOSAVYBĖS TEISĖS TEORIJA].—„Kursy społeczne", W., 1907, s. 92—123. *Pasirašyta:* Jerzy Matulewicz.

Dėstomas katalikų Bažnyčios požiūris į nuosavybę. Teigiama, kad Bažnyčia su kolektyvinės nuosavybės šalininkų skleidžiamomis idėjomis kovoja tik tuo atveju, jei nepripažįstama privatinė nuosavybė. Ši nuosavybė esanti susijusi su žmogaus prigimtimi ir todėl ji — amžina. Toliau pažymima, kad privatine nuosavybe turi būti naudojamasi atsižvelgiant į visuomenės interesus: nuosavybė turi būti tausojama, reikia, kad būtų šelpiami neturtėliai ir pan. Kontroliuoti, kaip naudojamasi nuosavybe, turinti valstybė. Tenkindama bendrus visos visuomenės poreikius, valstybinė nuosavybė turi papildyti privatinę nuosavybę.

TRUMPAS IŠAIŠKINIMAS ŠIŲ DIENŲ SOCIALINIO KLAUSIMO.—„Draugija", 1909, Nr. 31—32, p. 327—350.

Aiškinama, kaip atsirado socialinių santykių problema. Domėtis socialiniais santykiais skatina ne tik skirtinga ekonominė visuomenės sluoksnių padėtis, bet ir dorovės bei kultūros pakitimai. Pagrindinis veiksnys, suaktualinęs socialinių santykių problemą, yra pasikeitęs ūkininkavimo būdas ir su tuo susiję šalutiniai procesai: didėjantis darbo pasidalijimas, plintantys mainai, industrijos atsiradimas, amatininkų ir valstiečių nuskurdimas. Tiesioginės priežastys esančios šios: XVIII a. prasidėjęs liberalizmo idėjų plitimas, išaugusi kultūra, kuri padėjo žmonėms suvokti savo varganą padėtį. Nurodomi būdai socialinių santykių problemai spręsti. Šia problema turi rūpintis valstybė, Bažnyčia ir pati visuomenė: ji turi tobulinti švietimą, steigti draugijas, ugdyti savivaldą ir kt.

BAŽNYČIA IR NUOSAVYBĖ.—„Draugija", 1909, Nr. 31—32, p. 351—366.

Remiantis Tomo Akviniečio pažiūromis ir Leono XIII enciklika „Rerum novarum", aiškinamas katalikų Bažnyčios požiūris į nuosavybę, aptariamos jos rūšys ir funkcijos. Nuosavybė laikoma priemone aukštesniems tikslams siekti. Teigiama, kad Bažnyčia nuosavybės klausimu domisi tik tuo atveju, jeigu jis susijęs su doros dalykais. Kartu pažymima, kad Bažnyčia smerkia ne kiekvieną komunizmo formą, o tiktai „tikrąjį komunizmą", kuris reikalauja panaikinti privatinę nuosavybę. Šios nuosavybės panaikinimas esąs nesuderinamas su žmogaus prigimtimi, dora ir teisybe.

MIESTŲ IR APSKRITAI PRAMONIJOS DARBININKŲ KLAUSIMAS.—„Draugija", 1909, Nr. 31—32, p. 367—384. *Atspaudas tuo pačiu pavadinimu:* K., 1909, 20 p.

Katalikiškosios sociologijos požiūriu nagrinėjama darbininkų problema. Aiškinami šie klausimai: darbininkų vieta kapitalistinėje visuomenėje, jų materialinė padėtis, darbo ir kapitalo santykiai; kalbama apie darbininkų skurdą, žemą jų kultūros lygį. Pažymima, kad darbininkai nori jaustis pilnateisiais visuomenės nariais, lygiai naudotis visuomenės sukurtomis gėrybėmis. Tam būtina darbininkų teises sulyginti su kitų luomų teisėmis, labdarybė čia negali padėti. Valstybė privalo leisti atitinkamus įstatymus, darbininkai turi lavintis, steigti savo organizacijas, darbdaviai — deramai atlyginti už darbą, žmoniškai elgtis su darbininkais. Bažnyčios uždavinys esąs ne tik priminti kiekvienai visuomenės institucijai jos pareigas, bet ir aktyviai darbuotis darbininkų organizacijose. Propaguojama klasių santarvė, prieštaravimus siūloma spręsti remiantis krikščionišku artimo meilės principu.

Lit.: Arkv. J. Matulevičius / red. K. Čibiras.— Marijampolė, 1933; *Yla St.* Jurgis Matulaitis.— Putnam, Connecticut, 1977; *Kučas A.* Arkivyskupas Jurgis Matulaitis (Matulevičius). Gyvosios krikščionybės apaštalas.— Chicago, 1979.

V. LUKOŠEVIČIUS

MEDELIS Jurgis Bronius, 1912 Pilėnuose (Kėdainių r.), filosofas. 1935—39 Kauno un-to Humanitarinių mokslų f-te studijavo filosofiją, vėliau dirbo mokytoju Aukštadvaryje (Trakų r.). J. Medelis — vienas XX a. filosofijos propaguotojų Lietuvoje. Domėjosi naujausiomis to meto filosofijos kryptimis: neopozityvizmu, pragmatizmu. Bendradarbiavo žurnale „Vairas", jame paskelbė straipsnių filosofijos klausimais, taip pat recenzijų. Pasirašinėjo kriptonimu „J. B. M."

ERNST MACHO NEOPOZITYVIZMAS (Mokslinės metodologijos pagrindų svarstymas). Diplominis darbas. K., 1939, 46 p.

Aptariama neopozityvisto E. Macho (1838—1916) mokslo metodologijos koncepcija, empirinė sąvokų ir mokslo postulatų kilmė, indeterminizmo principas, hipotetinis-aksiominis metodas, statistinė mokslo dėsnių prigimtis, „mąstymo ekonomijos" principas ir kt. Teigiamai vertinamas instrumentinis loginių objektų apibrėžimas, kartu kritikuojamas E. Macho bandymas absoliutinti tvarkančią bei sisteminančią mąstymo funkciją. Medelio nuomone, ji esanti tik viena iš daugelio mąstymo funkcijų. Pasak Medelio, sąvoka — tai ne tik priemonė mąstymo energijai sutaupyti, bet ir tikrovės atspindėjimo forma. Pasisakoma prieš Macho bandymą substancijos sąvoką pakeisti funkciniais ryšiais, o pažinimo objektą traktuoti kaip subjektyvias subjekto būsenas — jutimus. Pažinimo objektas Medeliui yra ne jutimai, o objektyvi tikrovė (substancija), kuri egzistuojanti už subjekto sąmonės ir nepriklausomai nuo sąmonės.

CVA, F 631, ap. 10, b. 153.

PRAGMATIZMAS.—„Vairas", 1938, Nr. 24, p. 473—479.

Aiškinama bendroji pragmatizmo filosofijos pažinimo teorija (Č. S. Pirso, D. Diujo, F. Šilerio ir kt. idėjos). Teorinėmis pragmatizmo ištakomis laikomos Protagoro, I. Kanto, A. Šopenhauerio, D. Bentamo ir kt. idėjos. Pragmatizmo filosofija savo empirine pažinimo teorija siejama su pozityvizmu, o bandymu tiesos ieškojimą pakeisti naudingumo principu — su voliuntarizmu. Akcentuojamas evoliucinis pragmatizmo pažinimo teorijos turinys, kurio dėka pažinimas esąs visada atvira, kintanti sistema. Pritariama pragmatizmo orientacijai į keliamų idėjų praktinį naudingumą, tačiau kartu atmetama jo pretenzija tiesos objektyvumą pakeisti naudingumu.

CONTRA ACADEMICOS LITUANOS.—„Vairas", 1938, Nr. 19, p. 177—184.

Aptariami kai kurie Lietuvos akademinio gyvenimo klausimai. Keliama mokslų integracijos idėja, bandoma formuluoti kai kurias būtinas socialines sąlygas jai realizuotis. Akcentuojama intelektualinio veiksnio svarba doroviniam asmenybės ugdymui: intelektualumas suteikiąs žmogui kilnumo, švelnumo, moralinio rimtumo ir pastovumo.

Lit.: *Vaišvila A.* Logikos mokslas Lietuvoje.— V., 1980.

A. VAIŠVILA

MICKEVIČIUS-KAPSUKAS Vincas, 1880.04.07 Būdviečiuose (Vilkaviškio r.) — 1935.02.17 Maskvoje, revoliucinio judėjimo veikėjas, vienas Lietuvos komunistų partijos organizatorių, marksizmo idėjų propaguotojas. 1890—97 mokėsi Marijampolės g-joje. 1887 įstojo į Seinų kunigų seminariją, iš jos už anticarinę veiklą 1898 pašalintas. 1900 įstojo į Mintaujos g-ją. 1901 išvyko į Vokietiją, dirbo Tilžės „Ūkininko" redakcijoje. 1902—04 Berno (Šveicarija) un-te kaip laisvas klausytojas lankė filosofijos ir politinės ekonomijos paskaitas. 1903 įstojo į LSDP, redagavo periodinius socialdemokratų leidinius: „Darbininkas", „Naujoji gadynė", „Skardas". 1907 m. gegužės 19 d. nuteistas 8 metus kalėti. 1913 iš tremties pabėgo, 1914 išvyko į Tilžę, Krokuvą, metų pabaigoje — į Škotiją, ten redagavo laikraščius „Socialdemokratas" ir „Rankpelnis". 1916 išvyko į JAV ir ėmė redaguoti Lietuvių socialistų sąjungos leidinius „Naujoji gadynė", „Kova". Po Vasario revoliucijos Rusijoje su grupe politinių emigrantų atvyko į Petrogradą. 1917 priimamas į RSDDP(b). 1918—19 — Tarybų Lietuvos vyriausybės pirmininkas. Nuo 1921 gyveno Maskvoje, dėstė partinėse mokyklose, redagavo RKP(b) CK lietuvių sekcijos žrn. „Komunaras". 1923 — Komunistų Internacionalo Vykdomojo komiteto organizacinio skyriaus vedėjo pavaduotojas, vėliau — Lenkijos ir Pabaltijo šalių sekretoriato vedėjas.

V. Kapsukas straipsniuose ir studijose nagrinėjo marksistinės teorijos problemas, Lietuvos revoliucinio judėjimo strategijos ir taktikos klausimus, kapitalizmo raidos Rusijoje ir Lietuvoje ypatumus, marksistiniu požiūriu vertino Lietuvos kultūrinį gyvenimą. Teoriniuose veikaluose vyravo istorinio materializmo problematika, tačiau kai kuriuose straipsniuose aiškino ir dialektinio materializmo klausimus bei jo vietą materialistinės filosofijos raidoje. Nagrinėjo tokius istorinio materializmo klausimus, kaip istorinio proceso dėsningumas ir sąmoninga žmogaus veikla, gamybinių jėgų ir gamybinių santykių dialektika, klasių kovos reikšmė visuomenės istorijoje, valstybės kilmė ir jos socialinis vaidmuo, visuomeninės sąmonės specifika, subjektyvaus veiksnio reikšmė revoliucijoje. Publicistiniuose straipsniuose ir knygose kritikavo religiją ir klerikalizmą, nacionalistines idėjas. Aptardamas lietuvių kultūrą, stengėsi atskleisti jos klasinę prigimtį. V. Kapsukas yra marksistinės estetikos pradininkas Lietuvoje. Studijose apie J. Biliūną, J. Janonį, meninės kūrybos apžvalgose kėlė estetikos bei meno kritikos klausimus, marksistiniu požiūriu formulavo meno kūrinių vertinimo kriterijus, kritikavo sociologizavimo apraiškas meno kritikoje.

KELETAS ŽODŽIŲ APIE SOCIALIZMO MOKSLĄ.— Kapsukas V. Raštai. V., 1961, t. 3, p. 152—164. *Pirmoji publikacija:* „Darbininkų kalendorius 1907 metams". V., 1907, p. 50—58.

Didžiausiu mokslinio socializmo kūrėjų K. Markso ir F. Engelso nuopelnu laikoma tai, kad jie atskleidė istorijos dėsnius. Aptariami socialistinės santvarkos ekonominiai pagrindai, svarbiausi

kapitalizmo prieštaravimai, didėjantis socializmo idėjų vaidmuo visuomenės raidoje.

KAPITALIZMO PLĖTOJIMASIS RUSŲ VALSTYBĖJE IR DARBININKŲ JUDĖJIMAS.— Raštai. V., 1961, t. 3, p. 305—348. *Pirmoji publikacija:* „Žarija", 1907, Nr. 20, 22, 23; 1908, Nr. 1, 2, 3, 4. *Pasirašyta:* Gandras J. M.

Apžvelgiamos bendrosios kapitalizmo raidos Rusijos miestuose tendencijos ir priežastys, trukdančios kapitalizmui intensyviau vystytis kaime. Kritikuojama nuomonė, kad Lietuva žengia nekapitalistiniu raidos keliu. Įrodinėjama, jog Lietuvoje (kaip ir Rusijoje) vystosi kapitalizmas, kurio neišvengiamas padarinys bus socialistinė revoliucija.

SOCIALISTAI-UTOPISTAI.— Raštai. V., 1961, t. 3, p. 360—375. *Pirmoji publikacija:* „Žarija", 1908, Nr. 6, 7, 8.

Vienas ankstyvųjų V. Kapsuko straipsnių, kurį jis buvo numatęs panaudoti kaip 1907 m. pradėto rengti platesnio veikalo apie mokslinio socializmo išsivystymą įvadinę dalį. Remiantis F. Engelso veikalu „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą", aptariamos utopinio socializmo idėjos ir pagrindinių atstovų (Š. Furjė, K. A. Sen-Simono, R. Oveno) teoriniai teiginiai, jų praktinė veikla, atskleidžiamos utopinio socializmo ribotumo priežastys.

ISTORINIS MATERIALIZMAS.— Raštai. V., 1961, t. 3, p. 376—384. *Pirmoji publikacija:* „Žarija", 1908, Nr. 9.

Svarstoma vystymosi idėjos reikšmė moksliniam, kartu ir filosofiniam gamtos ir visuomenės reiškinių traktavimui. Aiškinama, kuo dialektinis materializmas skiriasi nuo G. V. F. Hėgelio dialektikos ir XVIII a. metafizinio materializmo. Vienu didžiausių K. Marksо nuopelnų laikoma tai, kad jis sukūrė materialistinio istorijos aiškinimo pagrindus. Kritikuojamos vulgariosios ir metafizinės istorinio materializmo interpretacijos.

KUR LINK EINA KAPITALIZMO PLĖTOJIMASIS? — Raštai. V., 1961, t. 3, p. 385—404. *Pirmoji publikacija:* „Žarija", 1908, Nr. 10, 11, 12.

Aiškinama metodologinė istorinio materializmo reikšmė. Apžvelgiamas kapitalizmo atsiradimas ir jo istorinė raida, įrodinėjama, kad gamybinių santykių ir gamybinių jėgų konfliktas kapitalizmo sąlygomis neišvengiamai baigiasi gamybos priemonių suvisuomeninimu. Kapitalistinio gamybos būdo pakeitimas socialistiniu esąs objektyvus, iš visuomenės gyvenimo mokslinio tyrimo kylantis reikalavimas.

JONO BILIŪNO BIOGRAFIJA.— Raštai. V., 1962, t. 5, p. 341—470. *Pirmoji publikacija:* Kapsukas V. Jono Biliūno biografija. Filadelfija, 1917.

Pateikiamas J. Biliūno visuomeninės veiklos ir jo pažiūrų vertinimas, aptariama J. Biliūno estetinių pažiūrų reikšmė lietuvių literatūros kritikai. Plačiai nagrinėjami bendri kultūros ir estetikos klausimai. Akcentuojama kultūros vertybių perimamumo būtinybė, svarstomas meninės kūrybos klasinis pobūdis, keliamos meno partiškumo, ideologinio kritikos vaidmens problemos.

DAILIOJI LIETUVIŲ LITERATŪRA 1916 M.— Raštai. V., 1963, t. 6, p. 484—486. *Pirmoji publikacija:* „Naujoji gadynė", 1917, Nr. 1.

Pateikiama 1916 m. grožinės literatūros apžvalga, proletariniai rašytojai raginami daugiau dėmesio kreipti į kūrinio formą, profesionalumą. Teigiamai vertinama J. Janonio kūryba, pažymima, kad jai būdingas meniškumas ir brandus idėjinis turinys.

TRUMPA LIETUVOS SOCIALDEMOKRATŲ PARTIJOS ISTORIJA.— Raštai. V., 1964, t. 7, p. 545—659.

Pirmasis lietuvių istoriografijoje mėginimas marksistiniu požiūriu nušviesti Lietuvos socialdemokratijos raidą nuo jos atsiradimo iki 1918 m. Pateikiama dviejų priešingų kultūrų, buržuazinės ir pasaulinio proletariato, koncepcija.

PRATARMĖ K. MARKSO IR F. ENGELSO „KOMUNISTŲ PARTIJOS MANIFESTO" LIETUVIŠKAJAM 1918 M. LEIDIMUI.— Raštai. V., 1964, t. 7, p. 338—343.

Supažindinama su pagrindinėmis „Manifesto" idėjomis, pabrėžiamas jų aktualumas proletariato kovai. Teigiama, kad gamybos būdas lemia visuomenės socialinę struktūrą, o ši — žmonijos politinę ir intelektualinę istoriją. Apibūdinamas klasių kovos vaidmuo visuomenės istorijoje.

STEIGIAMASIS SUSIRINKIMAS AR TARYBŲ VALDŽA.— Raštai. V., 1964, t. 7, p. 373—381. *Pirmoji publikacija:* „Tiesa", 1918, Nr. 39, 40.

Įrodinėjamas proletariato diktatūros būtinumas. Teigiama, kad socialistinės revoliucijos materialios ir subjektyvios prielaidos yra subrendusios Vakarų Europoje ir Rusijoje. Proletariatas, kaip vienintelė socialistinės revoliucijos varomoji jėga, turi kovoti dėl savo diktatūros įvedimo, panaikinti buržuazinę valstybę, parlamentą, visuotinę rinkimų teisę.

PROLETARIATO DIKTATŪRA.— Raštai. V., 1964, t. 7, p. 451—454. *Pirmoji publikacija:* „Tiesa", 1918, Nr. 50.

Aiškinami proletariato diktatūros uždaviniai ir funkcijos: slopinti nuverstos buržuazijos priešinimąsi ir kurti socialistinę visuomenę.

NAUJOJI EKONOMINĖ POLITIKA.— Raštai. V., 1970, t. 9, p. 238—246. *Pirmoji publikacija:* „Komunaras", 1922, Nr. 3.

Nagrinėjamos vidinės ir išorinės socializmo kūrimo sąlygos. Teigiama, kad socializmo pergalė esanti galima tik pasauliniu mastu. Aiškinama „nepo" esmė. Pasisakoma už smulkaus ir vidutinio kapitalo panaudojimą socialistinei ekonomikai kurti.

BURŽUAZINĖ IR PROLETARINĖ RESPUBLIKA.—„Komunaras", 1922, Nr. 3, 4.

Dėstomos pažiūros į valstybę, buržuazinę demokratiją, proletariato diktatūrą, pereinamąjį laikotarpį, socialistinę ir komunistinę visuomenę. Valstybė apibūdinama kaip viešpataujančių klasių įrankis jos interesams ginti, buržuazinė demokratija laikoma maskuota buržuazinės diktatūros forma. Aiškinama valstybės paskirtis ir funkcijos socializmo laikotarpiu; valstybės išnykimas siejamas su komunistinės visuomenės sukūrimu.

MOKSLINIO KOMUNIZMO UŽGIMIMAS.— Raštai. V., 1970, t. 9, p. 479—483. *Pirmoji publikacija:* „Komunaras", 1923, Nr. 2 (14).

Aiškinama utopinio socializmo atstovų K. A. Sen-Simono, Š. Furjė, R. Oveno idėjų reikšmė mokslinio socializmo susiformavimui, utopistų teiginių ribotumas. Pažymima, kad prancūzų Restauracijos laikotarpio istorikų O. Tieri, F. P. G. Gizo, F. O. M. Minjė pažiūros skiriasi nuo marksistinio klasių kovos supratimo. Žmonijos istorija laikoma dėsningu imanentiniu procesu, tą procesą lemia gamybinių jėgų vystymasis. Visuomenės raida apibūdinama kaip dialektinis procesas, kuriam būdingi objektyvūs dėsningumai ir subjektyvūs veiksniai. Žmonių veikla esanti efektyvi tik tada, jeigu ji atitinka objektyvią visuomenės raidos kryptį.

RKP XIV KONFERENCIJA.— Raštai. V., 1971, t. 10, p. 161—173. *Pirmoji publikacija:* „Komunistas", 1925, Nr. 4—5.

Nagrinėjama socialistinės revoliucijos galimybės vienoje šalyje problema. Teigiama, kad dėl netolygios kapitalistinių šalių raidos socializmas gali laimėti iš pradžių ir vienoje šalyje, tačiau ji turi būti didelė, turėti vidinių materialinių išteklių minimumą ir įstengti atlaikyti karinį bei ekonominį priešiškų kapitalistinių šalių spaudimą. Aptariama lenininė valstiečių kooperacijos teorija.

ŽIUPSNELIS ŽINIŲ IŠ PROLETARŲ REVOLIUCIJOS TEORIJOS.—„Kolektyvas", 1927, Nr. 28, p. 9—11.

Straipsnis nebaigtas. Svarstomos socialistinės revoliucijos problemos. Socialinė revoliucija laikoma objektyviu visuomenės raidos dėsningumu, jos metu pašalinamos kliūtys gamybai vystytis. Socialistinė revoliucija apibūdinama kaip ypatingas socialinės revoliucijos tipas. Aiškinami socialistinės ir buržuazinės revoliucijos skirtumai. Analizuojami pasaulinio revoliucinio proceso ekonominiai pagrindai, revoliucinės situacijos susidarymas.

K. MARKSAS IR F. ENGELSAS APIE Č. DARVINĄ.— Raštai. V., 1978, t. 12, p. 241—243. *Pirmoji publikacija:* „Priekalas", 1932, Nr. 5. *Pasirašyta:* Senas bedievis.

Aptariamas marksizmo klasikų pateiktas Č. Darvino mokslo apie rūšių kilmę ir žmogaus atsiradimą įvertinimas, pabrėžiama gamtamokslinio materializmo reikšmė dialektinio materializmo formavimuisi.

LENINO MOKSLO TRIUMFAS.— Raštai. V., 1978, t. 12, p. 388—395. *Pirmoji publikacija:* „Priekalas", 1934, Nr. 9.

Aptariami V. Lenino nuopelnai mokslui ir visuomenės gyvenimui: jis išplėtojo socialistinės revoliucijos teoriją, atskleidė kapitalizmo raidos dėsningumus imperializmo epochoje, vadovavo socializmo kūrimui Tarybų Sąjungoje.

JULIUS JANONIS — PIRMASIS LIETUVIŲ PROLETARINIS POETAS.— Raštai. V., 1971, t. 10, p. 382—433. *Pirmoji publikacija:* „Po raudonąja vėliava" (almanachas), Minskas, 1934.

Dvi dalys iš plačios J. Janonio biografijos, parašytos 1926 m. Kitų dalių rankraštis nesurastas. Supažindinama su J. Janonio visuomeninėmis ir estetinėmis pažiūromis. Aptariami socialistinio realizmo principai. Keliamos tradicijų, marksistinės pasaulėžiūros ir partiškumo vaidmens meninėje kūryboje problemos. Aiškinamas klasinių menininko pozicijų pasireiškimo meninėje kūryboje specifiškumas. Kritikuojamas vulgarus šios problemos traktavimas.

Lit.: *Kazlauskas V.* Lietuvių revoliucinių socialdemokratų požiūris į aktualiausias marksistinės teorijos problemas pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu // Filosofija.— V., 1968.— T. 8; *Kazlauskas V.* Marksistinė filosofinė mintis lietuvių legaliojoje socialdemokratinėje spaudoje 1906—1908 metais // Filosofija.— V., 1966.— T. 7; *Šarmaitis R.* Vincas Kapsukas // *Kapsukas V.* Raštai.— V., 1960.— T. 1; *Sniečkus A.* Vincas Mickevičius-Kapsukas.— V., 1957; *Mureika J.* Lietuvių materialistinė estetika.— V., 1981.

J. MUREIKA, E. KRIŠČIŪNAS

MIKOLAINIS Petras, 1868.05.26 Čižiškiuose (Vilkaviškio r.) — 1934.01.07 Niujorke, knygnešys. 1886 pradėjo gabenti iš užsienio į Lietuvą caro valdžios draudžiamą lietuvišką spaudą. 1894—95 — varpininkų leidinių atsakingasis leidėjas. 1896 ištremtas iš Rytų Prūsijos, emigravo į JAV. 1897—1900 ir 1902 redagavo „Vienybę lietuvninkų". 1903—13 — JAV imigracijos inspektorius, vertėjas. Bendradarbiavo Tilžės „Naujienose", „Keleivyje", „Lietuvos žiniose", „Lietuvos ūkininke" ir kt. Pasirašinėjo Pelėdos, Zembrų Petro, M. Noveskio, p. Amerikiečio slapyvardžiais.

Įvairiuose leidiniuose P. Mikolainis populiarino gamtos mokslo žinias apie visatą, Žemę, gyvybę, žmogaus kilmę, struktūrą bei raidą; šiuos klausimus aiškino mechanistiškai. Svarstydamas mokslo prigimties ir vaidmens visuomenėje klausimus, pabrėžė utilitarinę mokslo funkciją. Mikolainio nuomone, mokslo žinių skleidimas liaudyje turįs prisidėti prie klasinėje visuomenėje egzistuojančio socialinio neteisingumo panaikinimo.

VISAS SVIETAS, ŽEMĖ, KALNAI, VANDUO, UPĖS, ŽMONĖS, MIESTAI. Tilžė, 1902, 156 p.

Dėstoma evoliucinė Žemės atsiradimo koncepcija. Teigiama, kad mokslinės teorijos turi būti konstruojamos remiantis empyriniu patyrimu. Klasių atsiradimas laikomas natūraliu visuomeninių santykių raidos rezultatu. Siūlomos švietimo priemonės darbininkams išvaduoti iš socialinės priespaudos.

ŽMOGUS (PAGAL EDVARDĄ CLODD). DANGAUS AUKŠTUMAS IR ŽMOGAUS SENUMAS.—„Naujas kalendorius", 1904. Sutaisė ir išleido P. Mikolainis Tilžėje, 1903, p. 15—45.

Dėstoma evoliucinė žmogaus kilmės teorija. Mąstymas ir jo raida siejama su istorine žmogaus kova dėl būvio, privertusia žmogų mąstyti, gaminti darbo priemones ir įrankius. Pirmykščio žmogaus kultūrai buvę būdinga tai, kad jo interesai ribojosi biologiniais poreikiais, o pasaulėvaizdis — stebėtojo patyrimu. Plačiai aiškinama pirmykščio žmogaus religinių vaizdinių metodo-

loginė bazė — antropomorfizmas, pažinimo proceso sudėtingumas ir pažangus jo raidos pobūdis.

Lit.: *Barzdaitis J.* Ateizmo tradicijos Lietuvoje.— V., 1980; *Genzelis B.* Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje.— V., 1972.

A. VAIŠVILA

MYKOLAITIS-PUTINAS Vincas, 1893.01.06 Pilotiškėse (Prienų r.) —1967.06.07 Kačerginėje (Kauno r.), rašytojas, estetikas, literatūros tyrinėtojas. 1909—15 mokėsi Seinų dvasinėje seminarijoje. 1915—17 studijavo Petrogrado dvasinėje akademijoje. 1918—23 Fribūro un-te Šveicarijoje studijavo filosofiją, literatūrą, meno istoriją. 1922, vadovaujamas prof. M. de Muninko, įgijo filosofijos daktaro laipsnį. 1922—23 tobulinosi Miuncheno un-te. Klausė profesorių F. Štricho, K. Foslerio ir kt. paskaitų. Nuo 1923 dėstė Kauno un-te, Teologijos ir filosofijos f-te skaitė lietuvių literatūros istorijos ir literatūros teorijos kursus. Nuo 1928 profesorius. 1929 perėjo į Humanitarinių mokslų f-tą. 1924—32 redagavo „Židinio" žurnalą. 1935 oficialiai pasitraukė iš kunigų luomo. 1933—37 buvo Lietuvių rašytojų draugijos pirmininkas. 1938 redagavo žurnalą „Dienovidis". 1940—43, 1944—54 — Vilniaus un-to profesorius. 1945—46 — Lietuvių literatūros instituto direktorius. 1944—54 dirbo Vilniaus un-to Lietuvių literatūros katedroje. 1954 pasitraukė iš pedagoginio darbo ir atsidėjo literatūrai.

Kaip rašytojas, Putinas gilinosi į XX a. žmogaus situaciją, dvasinę jo būseną, kurią reikšdamas grožinėje kūryboje dažnai pasiekdavo filosofinio apibendrinimo. Kaip literatūros istorikas ir kritikas, lietuvių literatūros raidą analizavo bendrame Europos ir Lietuvos kultūros kontekste, todėl jo studijose ir kritikos straipsniuose gausu istoriosofinio bei kultūrologinio pobūdžio samprotavimų. Kėlė filosofinių idėjų atspindžio literatūroje problemą. Tačiau Lietuvos estetinės minties istorijos požiūriu reikšmingiausi yra rašytojo teoriniai straipsniai, kuriuose nagrinėjama meno esmė, jo funkcijos, meno ir kitų kultūros sričių santykis bei kitos meno problemos. Putino ankstyvojo laikotarpio estetinės pažiūros formavosi rusų simbolizmo teoretikų (V. Solovjovo, V. Ivanovo, A. Belo) ir tomizmo veikiamos. Grožį traktavo kaip betarpiškai, nesuinteresuotai suvokiamą, objektyvią daiktų savybę, kylančią iš transcendentinio ir absoliutaus grožio, kurį menas išreiškiąs savo priemonėmis. Svarbiausia grožio savybe laikė harmoniją. Vėliau, svarstydamas meno esmės, meno ir kitų kultūros sričių santykio problemą, bandė kvestionuoti kai kuriuos meno kaip grožio kūrybos sampratą apibūdinančius teiginius. Remdamasis modifikuota teistine kūrybos samprata ir sekdamas M. de Muninku, meną apibrėžė kaip „žmogiškąją kūrybą". Putinas išplėtė meno sąvokos turinį (specifinėmis meno savybėmis laikė plačiai suprastą kūrybiškumą ir žmoniškumą), stengėsi daugiau dėmesio skirti subjektyviam meninės kūrybos veiksniui

(intuicijai, įkvėpimui, autoriaus saviraiškai, įspūdžio netikėtumui), o kartu ir inovacijai, juos priešino akademinio tipo menu pasiremiančių teorijų akcentuojamam tradiciškumui, taisyklių žinojimui, normatyvumui, išmokimui ir pan. Šios rašytojo pastangos, konfrontuojančios su A. Dambrausko-Jakšto pozicija, buvo labai reikšmingos meno kūrinių vertinimo praktikai: atsisakyti apriorinių schemų, daugiau dėmesio kreipti į pačius meno faktus, teikti didesnę laisvę ieškojimams, eksperimentams. Samprotaudamas meno teorijos klausimais, Putinas rėmėsi H. Velflyno, F. Štricho, K. Foslerio, B. Kročės veikalais. Viena svarbiausių žmogaus veiklos ypatybių jis laikė kūrybiškumą; jį siejo tik su menu. Putinas akcentavo ypatingą meno reikšmę nacionalinės kultūros raidoje. Rašytojo nuomone, meninė kūryba integruoja įvairius nacionalinės kultūros raidos aspektus (naujų idėjų iškėlimą, kultūrinių modelių kūrimą, nacionalinio charakterio rekonstravimą), ir jeigu visa tai meniniu požiūriu yra profesionaliai padaryta, menas tampa svarbiausiu dvasinės kultūros brandos rodikliu. Todėl meną (ypač literatūrą) Putinas laikė svarbiausiu nacionalinės savimonės ugdymo veiksniu. Jo nuomone, šį vaidmenį menas atliekąs net tada, kai jis tiesiogiai ir neišreiškia politinių ar kitokių idėjų: meniniai vaizdai kelia žmogaus dvasią, užkrečia suvokėją kūrybine nuotaika, be kurios neįmanoma jokia kultūra.

GROŽIO IR MENO KURIAMOSIOS DAILĖS REIKŠMĖ.—„Logos", 1921—22, Nr. 1—2, p. 49—64.

Svarstomos grožio ir meno problemos. Grožis suprantamas tomistiškai, kaip absoliuto atspindys (iš čia jo ryšys su gėriu ir tiesa), o drauge ir objektyvi daiktų savybė. Iškeliamas nesuinteresuotas grožio suvokimo pobūdis. Menas laikomas ir grožio atkūrimu, ir menininko sielos išraiška. Meno kūrybos procesas aiškinamas kaip objektyvaus grožio interpretavimas bei „pirmojo kūrėjo" darbo tąsa. Pripažįstamas didelis (ir teigiamas, ir neigiamas) meno poveikis tiek individui, tiek visuomenei (individą jis hipnotizuojąs, o visuomenę jungiąs jausmais). Iš čia kildinama meno kaip nacionalinės konsolidacijos veiksnio reikšmė. Teigiama, kad menas, kreipdamas žmogų link absoliuto, tęsiąs religijos darbą.

VLADIMIRO SOLOVJOVO ESTETIKA. DISERTACIJA.— Raštai. Estetika. V., 1989, p. 44—107. *Pirmoji publikacija:* L'esthétique de Vladimir Soloviev thèse présentee a la faculte des lettrés de l'université de Fribour (Suisse) pour obtenir le grade de docteur par Vincas Mykolaitis [Vladimiro Solovjovo estetika. Vinco Mykolaičio disertacija, pateikta Fribūro (Šveicarija) universiteto Filologijos fakultetui daktaro laipsniui gauti]. Würcburg, C. J. Becker, Universitäts — Druckerei, 1923, 77 p.

Dalys: Pratarmė, 45—50. 1. Grožio apibrėžimas, 51—61. 2. Grožis gamtoje, 62—70. 3. Grožis mene, 71—81. 4. Įkvėpimo teorija, 82—86. 5. Kritinis V. Solovjovo estetikos vertinimas, 87—103. Išvados, 104—105.

Remiantis V. Solovjovo teoriniais bei literatūros kritikos veikalais, taip pat poezija, analizuojamos jo estetinės pažiūros. Reikšmingas jų vertinimas: kritikuojamas Solovjovo estetinių pažiūrų metafiziškumas, per glaudus ryšys su religiniais filosofo įsitikinimais, pažymima, kad „visuotinybės" teorija yra abstrakti ir nepritaikoma šiuolaikiniam menui. Rusų filosofo idealisto pažiūroms į meną priešinama tomisto M. de Muninko estetikos teorija, aiškinanti „meną kaip žmogišką kūrybą". Teistinę kūrybos sampratą stengiamasi pritaikyti žmogaus veiklai.

GYVENIMAS IR POEZIJA.—„Lietuva", 1926 sausio 20, p. 25—27.

Aptariamas meno ryšys su kitomis kultūros sritimis, auklėjamoji meno funkcija. Estetinė meno funkcija laikoma pagrindine, kūrinio meniškumas atskiriamas nuo jo dorovinio poveikio, nors estetinės vertybės griežtai neatsiejamos nuo praktinių. Utilitarinė tendencija, pasireiškianti tada, kai aiškinamas meno kūrinių suvokimas, laikoma silpno estetinio lavinimo mokyklose padariniu.

MENO APTARIMAS.—„Židinys", 1926, Nr. 12, p. 279—285.

Remiantis ne tik teorinių samprotavimų, bet ir meno faktų įvairove, keliamos meno esmės, meno ir kitų kultūros sričių (mokslo ir dorovės) santykio problemos. Pateikiama meno definicija: „menas — žmogiškoji kūryba". Svarbiausiais meno bruožais laikomas plačiai suprastas žmogiškumas ir kūrybiškumas (pastarasis siejamas su autoriaus saviraiška), neigiamas kitų dvasinių kultūros sričių kūrybinis pobūdis. Aptardamas meno ir moralės santykį, rašytojas teigia, jog meno kūrinyje keliamos moralinės idėjos negali būti kūrinio meniškumo kriterijumi.

DĖL MENO APTARIMO. ATSAKYMAS A. JAKŠTUI.—„Židinys", 1927, Nr. 2, p. 116—124.

Polemizuojama su A. Jakštu ir dar kartą aptariama meno kaip žmogiškosios kūrybos definicija, ji priešinama konservatyviai „meno kaip grožio kūrybos" sampratai. Kriterijumi, leidžiančiu kūrybiškumą priskirti tik menui, laikomas kūrybos proceso dvasingumas bei intuityvumas, jo rezultatų „pajautinė objektyvacija". Akcentuojamas meno autonomiškumas kitų kultūros sričių atžvilgiu.

GINČUI BAIGTI.—„Židinys", 1927, Nr. 4, p. 282—288.

Tikslinama anksčiau kelta kūrybos ir meno, kūrybos ir mokslo bei meno ir mokslo santykio problema.

MENAS. MENO KRITIKA. MENO KRITIKOS ŽURNALAS IR VISUOMENĖ.—„Meno kultūra", 1928, Nr. 4, p. 9—11.

Toliau ginama „meno kaip žmogiškosios kūrybos" tezė. Menas negalįs būti apibūdinamas kaip grožio kūryba, nes grožio sąvoka esanti abstrakti ir daugiaprasmė. „Meno kaip žmogiškosios kūrybos" samprata labiau atitinkanti meninės kūrybos patirtį: vertinant meno kūrinius, pirmiausia turi būti remiamasi meno

faktais, imanentinėmis kūrinio savybėmis, bet ne apriorinėmis schemomis. Aiškindamas meno visuomeninę reikšmę kultūriniam tautos gyvenimui, autorius teigia, kad iš visų žmogaus dvasinės veiklos sričių tik menas įstengiąs išreikšti „tautos sielą". Iš čia kildinama ir ypatinga meno bei menininko paskirtis — ugdyti tautos savimonę.

NAUJOSIOS LIETUVIŲ LITERATŪROS ANGOJE (Tautos dvasia ir tautinė forma).—„Židinys", 1928, Nr. 10, p. 212—220.

Aptariama nacionalinių vertybių raiškos mene problema. Autorius netapatina nacionalumo ir estetiškumo, tačiau pabrėžia jų giluminį ryšį. Meniškos formos kūrinys esąs toks pat reikšmingas ugdant nacionalinę savimonę, kaip ir politinių, filosofinių, moralinių idėjų skelbimas. Naujų meninių raiškos formų ieškojimas kartu prisidedąs prie nacionalinės savimonės kėlimo į aukštesnę pakopą.

„GARBINGA SENOVĖ" LITERATŪROJ IR PRAEITIES SKRIAUDOS TIKROVĖJ.— Literatūros etiudai. K., 1937, p. 142—173. *Pirmoji publikacija:* „Darbai ir dienos", 1934, t. 3, p. 3—21.

Vienas iš daugelio Putino straipsnių, kuriame autorius, aptardamas literatūros istorijos klausimus, pateikia istoriosofinio pobūdžio ekskursų. Svarstoma dvasinės kultūros, ypač meno, reikšmė tautos istorijoje, apibūdinami nacionalinės kultūros raidos ypatumai feodalinėje Lietuvoje. Autoriaus įsitikinimu, dvasinė kultūra esanti visos kultūros pamatas, o ypatinga vieta tenkanti menui kaip „tautos dvasios" reiškėjui. Literatūros išsivystymas laikomas svarbiausiu kriterijumi tautos kūrybiniam pajėgumui įvertinti. Nurodomos prielaidos dvasinei kultūrai atsirasti. Tai — tautos dvasinis vieningumas, išplėtoti visuomeniniai ir politiniai institutai, savo kultūros savitumo suvokimas, gebėjimas gyventi vadovaujantis aukštesniais idealais. Svarbiausia priežastis, stabdžiusi lietuvių nacionalinės kultūros raidą, esanti ta, kad buvo per vėlai įvesta krikščionybė ir kad feodalinės Lietuvos valdančiosios klasės mažai domėjosi nacionalinėmis vertybėmis.

VYDŪNO DRAMATURGIJA.— Raštai. V., 1969, t. 10, p. 306—470. *Pirmoji publikacija:* „Darbai ir dienos", 1935, t. 4, p. 3—117.

Vienas ryškiausių Putino kaip literatūros kritiko bandymų grožinę kūrybą analizuoti remiantis rašytojo filosofinėmis pažiūromis. Parodoma, kaip teosofinės Vydūno idėjos atsispindi jo grožinių kūrinių turinyje ir lemia jų stilių. Teigiama, kad literatūroje iliustruojant filosofines idėjas dažnai sukuriami meniškai silpni ir schematiški kūriniai.

POETIKA IR KŪRYBA.—„Jaunoji Lietuva", 1939—40, Nr. 4, p. 197—199.

Tikra menininko kūryba, kurios pagrindiniu požymiu laikoma stipraus išgyvenimo, intuityvumo, o kartu ir konstruktyvumo bei harmoningumo sintezė, priešinama netikrai, mechaniškai, chaotiškai ir išmokimu paremtai kūrybai.

Lit.: *Grinius J.* Putino lyrika.— K., 1932; *Korsakas K.* Kunigas Liudas Vasaris literatūroje ir visuomenėje // Kritika.— K., 1936; *Maceina A.* Nuvainikuota Vaidilutė. Prometeizmo idėja Putino interpretacijoje // Lietuvių rašytojų metraštis.— Tübingen, 1947; *Venclova A.* Pastabos apie V. Mykolaičio-Putino poeziją // Laikas ir rašytojai.— V., 1958; *Kubilius V.* Dramatizmas V. Mykolaičio-Putino poezijoje // Naujų kelių ieškant.— V., 1964; *Kostkevičiūtė I.* Vincas Mykolaitis-Putinas // Literatūros dienovidžiai.— V., 1964; *Grinius J.* V. Mykolaitis-Putinas als Dichter. Zum seinem 70. Geburtstag.— Bonn, 1964; *Zaborskaitė V.* Mūsų profesorius // Literatūra.— V., 1969.— T. XI (1); *Žukas V.* V. Mykolaičio-Putino pedagoginė ir mokslinė veikla // Literatūra.— V., 1969.— T. XI (1); *Lankutis J.* Vinco Mykolaičio-Putino kūryba.— V., 1973; *Nastopka K.* Vincas Mykolaitis-Putinas // Lietuvių literatūros istorija.— V., 1979.— T. I; *Lankutis J.* Vinco Mykolaičio-Putino kūryba.— V., 1987; *Daujotytė V.* Lietuvių filosofinė lyrika.— V., 1977.

M. LAURINKUS

MILAŠIUS Oskaras (Oscar Vladislas de Lubicz-Milosz), 1877.05.28 Čerėjoje (Vitebsko sr.) — 1939.03.02 Fontenblo (greta Paryžiaus), lietuvių kilmės prancūzų poetas ir filosofas. 1889—96 mokėsi Paryžiuje, Žansono de Saji licėjuje, jį baigęs įgijo literatūros bakalauro laipsnį. 1899 baigė Luvro mokyklą, kurioje prof. E. Ledreno vadovaujamas studijavo senovės Rytų (finikiečių ir asirų) epigrafiką. Rytų kalbų mokykloje gilinosi į asirologiją ir hebraistiką. 1919 Versalio taikos derybų metu — Lietuvos delegacijos sekretorius. 1920—25 — Lietuvos atstovas Prancūzijoje. 1925—38 — Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje patarėjas. Viešose paskaitose ir prancūzų spaudoje aktyviai gynė Lietuvos interesus, nagrinėjo aktualius Pabaltijo visuomeninio gyvenimo klausimus, propagavo lietuvių kultūrą. Filosofinės O. Milašiaus pažiūros nėra išplėtotos į nuoseklią sistemą. Studijavo Platoną — jį vadino filosofu teigėju didžiulėje filosofų neigėjų grandinėje,— indų vedas, A. Šopenhauerį, F. Šilerį, švedų teosofą E. Svedenborgą. A. Dantės „Dieviškoji komedija" ir J. V. Gėtės „Faustas", mėgstamiausios Milašiaus knygos, skatino jį visatos sąrangos ir kosminio proceso apmąstymams. Sukūrė savitą reliatyvumo koncepciją. Teigė, kad nuo šios teorijos sukūrimo prasideda nauja žmonijos era (susisiekimas su kitais dangaus kūnais tampa realia galimybe). Šią teoriją bandė suderinti su intuityvaus pažinimo principais ir katalikybės doktrina. Dedukcinė įrodinėjimų logika O. Milašiui svetima. Filosofinės pažiūros pagrįstos intuityviomis įžvalgomis, dėstoma remiantis asociacijomis. Filosofiniai veikalai „Laiškai Storgei" (vėliau įtrauktas į „Ars magna"), „Ars magna", „Slėpiniai" parašyti impulsyvia ir fragmentiška poetinių vizijų, meditacijų, vidinės išpažinties maniera.

ARS MAGNA [DIDYSIS MENAS].— O. V. de L. Milosz. Oeuvres complètes. VII, Paris, 1961, p. 7—78. *Pirmoji publikacija:* O. V. de L. Milosz. Ars Magna, Paris, 1924. *Ištrauka lietuvių k.* („Laiškas Storgei") *paskelbta kn.:* Milašius O. V. Septynios vienatvės. Chicago, 1979, p. 119—122.

Dalys: Avertissement, 9. Êpître a Storge (pirmoji publikacija: „Revue de Hollande", 1 janvier 1917, p. 659—671), 11—34. Mémoria, 35—48. Nombres, 49—60. Turba Magna, 61—68. Lumen, 69—78.

Spiritualistinė pagrindinių filosofijos klausimų interpretacija. Stengiamasi paaiškinti „metafizinę reliatyvumo paslaptį". Pirminiu žmogaus pažinimo akstinu laikoma būtinybė gamtos pasaulio objektus „patalpinti" (situer) laike ir erdvėje, kitaip tariant, apibrėžti juos pagal laiko ir erdvės padėtį. Žmogus visų pirma konstatuoja savo paties judėjimą ir kartu pabrėžia daiktus erdvėje ir laike, o po to stengiasi aprėpti, t. y. apibrėžti pačią erdvę ir laiką. Mintis, arba pažinimo aktas, apibrėžiama kaip „judėjimo konstatavimas ir meilė" ir siejama su visatos judėjimu, kuris laikomas pagrindine materijos savybe, neatskiriama nuo padėties sąvokos, nes, neturint galimybės apibrėžti savo padėties gamtos pasaulyje, neįmanoma įsivaizduoti nė pasaulio materialumo. Laiką, erdvę ir materiją reikia suvokti ne kaip atskiras kategorijas, bet kaip tam tikrą visumą, pasireiškiančią judėjime. Norint apibrėžti kurio nors kūno padėtį erdvėje, reikia įvertinti ir apibrėžti jo judėjimą kito kūno judėjimo atžvilgiu. Padėties apibrėžtumas išlieka tik tol, kol galioja judėjimo visuotinumo dėsnis, t. y., kol operuojama atskirais kūnais arba apribotomis ertmėmis. Tačiau nagrinėjant absoliučią materijos visumą begalinėje erdvėje, kurios jau nebegalima apibrėžti kitos erdvės arba jos judėjimo atžvilgiu, vietoj judėjimo visuotinumo susiduriama su absoliučios rimties sąvoka. Todėl visatą reikia interpretuoti kaip absoliučią nejudamybę tokios visumos, kurią sudaro judančių dalelių begalybė. Daroma išvada, kad materijos judėjimas ir padėtis yra grynai reliatyvūs: žmogiškai realūs, kol sudaro atskirus kūnus siejantį ryšį, ir absoliučiai irealūs, kai turima galvoje materijos visuma begalinėje erdvėje. Visatos nejudamybės (arba rimties) absoliutumas apibūdinamas kaip galutinis tikslas, į kurį nukreiptas visoks judėjimas. Mokslas esąs nepajėgus neapibrėžtoje visatoje nustatyti realią kiekvieno objekto padėtį. Ji nustatoma tik visažinės meilės požiūriu: „aš nežinau, kur esu, ir vis dėlto esu aš, kuris myli!" Meilė —„slėpinys", padedantis apibrėžti žmogaus dvasinę padėtį santykiuose su kitais žmonėmis. Meilė —„orfėjiška intuicija", padedanti meninėje kūryboje valdyti medžiagą. Visatoje, kuriai negalioja vietos sąvoka, vienintelis galimas judėjimas yra dvasinis judėjimas —„iš vienos meilės būklės į kitą".

Pagal šią koncepciją žmogus perkelia į save erdvę ir laiką, bet iš tikrųjų erdvė ir laikas, materija ir žmogus sudaro „vientisą bloką", pasireiškiantį tik judėjimu. „Paklausyk, mano kūdiki, aš tau kartosiu ir kartosiu: visata teka tavyje." Žmogus yra ne kas kita, kaip judėjimas tarp kitų judėjimų. Visai taip pat saulė, žolė, debesys, širdis yra kitos judėjimo rūšys. Amžino judėjimo priežastis yra dieviška. Dievas atidavė savo bekūnę šviesą, kad sukurtų pasaulį, ir iki šiol žmoguje tebešviečia „dvasios saulė". Grožis yra šios bekūnės šviesos atspindys. Pasaulis yra gyvas tik dvasia.

LES ARCANES [SLĖPINIAI].— O. V. de L. Milosz. Oeuvres complètes. VIII, Paris, 1960, p. 9—177. *Pirmoji publikacija:* O. V. de L. Milosz. Les Arcanes. Paris, 1927, 147 p.

Dalys: Epigrafas, II. Le Poème des Arcanes, 13—29. Prière de Hiram, 30—31. Notes exégétiques, 32—176. Prière de l'Auter, 176—177.

Biblijos komentarai, jie grindžiami reliatyvumo teorija. Teigiama, kad visata juda spontaniškai, jos judėjimas esąs nepavaldus klasikinės mechanikos dėsniams. Absoliučioje begalybėje nėra judėjimo, neturi reikšmės laiko seka — dabartis ir ateitis, nes ten viešpatauja tik vienuma. Toji begalybė yra Dievo sąmonė, kuri žmogui neprieinama. Gamta nėra Dievas ar jo atvaizdas, bet egzistuoja jo dėka. Mąstydamas žmogus susilygina su kitais greta vykstančiais judėjimais, suvokia save susijusį su jais ir su pačiu savimi. Tad mintis yra savimonės judėjimas. Tiesa ateina ne iš išorės, o iš vidaus, ir atmintis yra svarbiausias pažinimo instrumentas. Minties esmę sudaro jutimas iš kosmoso sklindančios bekūnės šviesos, kurią pagauna žmogaus kraujas. Todėl smegenys tėra širdies palydovas. Žmogus ir kosmosas palenkti tam pačiam meilės įstatymui, sukurtam Dievo, kuris yra meilės Dievas. Mylėti — tai patirti didžiausią gamtos paslaptį. Mąstau — vadinasi, egzistuoju, myliu — vadinasi, gyvenu.

Lit.: *Grinius J.* O. V. Milašius poetas.— K., 1930; *Zidonis G. I.* O. V. de L. Milosz, sa vie, son oeuvre, son rayonnement.— Paris, 1951; O. V. de L. Milosz (1877—1939) / Textes réunis par J. Buge et A. Silvaire.— Paris, 1959; *Lebois A.* L'Oeuvre de Milosz.— Paris, 1960; *Buge J.* Milosz en quête du divin.— Paris, 1963; O. V. de L. Milosz: Ténèbres et Lumière / Les notices rédigees par F. de Lussy et par G. Willemetz.— Paris, 1977; *Bellemin-Noël J.* La Poésie-Philosophie de Milosz: Essai sur une écriture.— Paris, 1977; *Kubilius V.* Oskaro Milašiaus lyrika // *Milašius O.* Poezija.— V., 1981; *Genzelis B., Kubilius V.* O. Milašius ir filosofija // Problemos.— 1982.— Nr. 27.

V. KUBILIUS

P

PALTAROKAS Kazimieras, 1875.10.22 Gailioniuose (Pakruojo r.) — 1958.01.03 Vilniuje, teologas, sociologas. Mokėsi Mintaujos g-joje, Kauno kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje, ten 1902 apgynė disertaciją „De origine animae humanae" („Apie žmogaus sielos kilmę") ir gavo teologijos magistro laipsnį. Nuo 1911 — Kauno kunigų seminarijos dėstytojas, nuo 1914 — vicerektorius. 1922—26 — Lietuvos un-to Teologijos ir filosofijos f-to pastoralinės teologijos profesorius ir katedros vedėjas. 1921 tapo Panevėžio vyskupu, o nuo 1949 tvarkė ir Vilniaus vyskupiją. Aktyviai dalyvavo katalikiškų organizacijų veikloje. Išleido keletą pamokslų knygų, daug rašė vaikams ir jaunimui: tikybos vadovėlius mokykloms, katekizmus, knygas religinio auklėjimo klausimais. Parengė vieną pirmųjų lietuvių kalba katalikiškos socialinės filosofijos veikalą „Socialis klausimas", kuris ilgam tapo vadovėliu kunigų seminarijose ir kitose katalikų mokyklose. K. Paltaroko sociologinė koncepcija nebuvo originali, jis daugiausia rėmėsi Leono XIII enciklikos „Rerum novarum" problematika ir sprendimais.

SOCIALIS KLAUSIMAS. K., 1921, antroji padidinta laida, 309 p. Pirmoji laida 1914 m.

Dalys: Pirmosios laidos prakalba, 3. Antrosios laidos prakalba, 4. Pirmoji pamatinė dalis, 5—161. I. Įžanga, 5—6. 1. Aplamasai socialio klausimo supratimas ir jo padalijimas, 7—11. 2. Socialio klausimo priežastys, 11—16. 3. Socialio klausimo pradžia ir įvairios srovės, 17—21. II. Liberalistų mokykla. 1. Liberalizmo vardai ir pakraipos, 22—25. 2. Liberalizmo pamatai, 26—28. 3. Liberalizmo kritika, 28—33. III. Socialistų mokykla. 1. Socializmo vardai ir pakraipos, 34—41. 2. Socializmo pamatai, 42—52. 3. Socializmo kritika, 52—84. 4. Lietuvos socialistai, 84—101. IV. Krikščionių mokykla. 1. Krikščionių mokyklos vardai ir pakraipos, 102—106. 2. Krikščionių mokyklos atstovai įvairiuose kraštuose, 106—126. 3. Priemonės visuomenės reformai, 126—135. 4. Privatinės nuosavybės teisės ir priedermės, 135—140. 5. Nuosavybės įgijimo būdai, 140—154. 6. Streikas, 154—156. 7. Ūkiškojo veikimo taisyklės, 156—161. Antroji speciali dalis, 162—306. I. Žemdirbių

klausimas. 1. Žemės valdymas praeityje, dabartyje ir ateityje, 163—184. 2. Žemės paskolinimo priežastys, 184—188. 3. Menko žemės pelno priežastys, 189—194. 4. Priemonės pakelti žemės pelnui, 194—209. II. Darbininkų klausimas. 1. Darbininkų klausimo pradžia, svarba ir supratimas, 210—213. 2. Darbininkų klausimo priežastys, 213—219. 3. Priemonės darbininkų būviui pataisyti, 219—248. III. Amatininkų klausimas. 1. Amatų supratimas, istorija ir svarba, 249—254. 2. Amatininkų klausimo priežastys, 254—259. 3. Priemonės amatininkams gelbėti, 259—269. IV. Pirklių klausimas. 1. Pirklybos istorija, rūšys, svarba, 270—274. 2. Pirklių klausimo priežastys, 275—281. 3. Priemonės mažiems pirkliams gelbėti, 281—288. 4. Lietuvių vartotojų draugijos, 289—292. V. Moterų klausimas. 1. Moterų klausimo esmė, svarba, istorija, srovės, 293—299. 2. Moterų klausimo priežastys, 299—301. 3. Priemonės moterų klausime, 301—304. 4. Moterų teisės politikos gyvenime, 304—306.

Remiantis katalikiško požiūrio į visuomenės raidą principais, nagrinėjama kapitalizmo genezė, struktūra, socialiniai konfliktai ir jų sprendimo būdai, kritiškai vertinamos pasaulietinės sociologinės koncepcijos. Sociologija laikoma mokslu, nagrinėjančiu svarbiausias socialinio gyvenimo priežastis ir nustatančiu priemones, kuriomis žmonės gali pasiekti tikslą. Sociologijos branduolį sudarantis socialinis klausimas yra ūkinės reformos klausimas. Jis apimąs žemdirbių (agrarinį), darbininkų, amatininkų, pirklių ir moterų klausimus. Opiausias esąs darbininkų klausimas. Socialinio klausimo kilimo priežastis — individualizmas ir per didelė ekonominė laisvė, o kaltininkas — liberalizmas. Nagrinėjamos ir kritikuojamos sociologinės liberalizmo ir jo priešybe laikomo socializmo koncepcijos. Palyginti plačiai aprašoma K. Markso materialistinė visuomenės samprata ir pridedamosios vertės teorija. Socializmo koncepcijos kritikuojamos dėl to, kad jos individą palenkia visuomenei ir neigia privatinės nuosavybės teisę, kuri atitinka žmogaus prigimtį. Sekdamas Leono XIII enciklika „Rerum novarum" ir remdamasis katalikų sociologų H. Pešo, V. Katreino ir kt. veikalais, autorius dėsto ir gina krikščionišką visuomenės ir jos tobulinimo doktriną. Pagal tą doktriną socialinis klausimas yra pirmiausia dorovinis ir religinis klausimas ir dėl to jį spręsti reikia remiantis dorovės ir religijos principais. Aprašoma socialinio klausimo būklė Lietuvoje ir vertinamos kai kurių partijų socialinės programos.

A. POŠKA

PEČKAUSKAITĖ Marija (Šatrijos Ragana), 1877.03.08 Medingėnuose (Plungės r.) — 1930.07.24 Židikuose (Mažeikių r.), rašytoja, pedagogė. Nuo 1891 mokėsi Peterburgo lenkų g-joje, vėliau namie. 1905—07 Ciūricho ir Fribūro un-tuose studijavo pedagogiką. 1909—15 — Marijampolės „Žiburio" mergaičių progimnazijos ve-

dėja. Nuo 1915 gyveno Židikuose. Nuo 1896 bendradarbiavo „Varpe", „Ūkininke", „Tėvynės sarge", „Vienybėje lietuvninkų", „Vilniaus žiniose", „Viltyje", „Draugijoje", „Naujojoje vaidilutėje", „Židinyje". Greta grožinės literatūros kūrybos M. Pečkauskaitė daug rūpinosi naujų auklėjimo idėjų propagavimu, jas pati aktyvia pedagogine veikla stengėsi praktiškai realizuoti. Tų idėjų šaltinis buvo XX a. Vakarų Europoje populiaraus pedagogo F. V. Fersterio veikalai, dalį kurių rašytoja išvertė į lietuvių kalbą. Kaip ir Fersteris, Pečkauskaitė XX a. pradžioje Vakarų Europos kultūrą ištikusios krizės priežastimi laikė žmogaus sielos krizę ir manė, jog tą krizę įveikti gali padėti dorovinis charakterio ugdymas, dorovinė saviaukla. Todėl lemiamais asmenybės formavimosi veiksniais laikomi doroviškai orientuota valia ir kultivuoti jausmai. Lietuvos estetinės minties istorijoje M. Pečkauskaitė žinoma kaip viena pirmųjų ekspresinės meno sampratos atstovių.

MOTINA — AUKLĖTOJA. K., 1926, 176 p.

Greta praktinio pobūdžio patarimų supažindinama su pagrindiniais auklėjimo principais. Daugiausia remiamasi F. V. Fersterio veikalais; aiškinama, kad svarbiausias auklėjimo tikslas — ugdyti dorovinį charakterį. Dorovingumo pamatu laikomi įsisąmoninti religiniai veiklos motyvai ir jais remiantis kultivuoti jausmai ir valia.

MINTYS APIE DAILĘ.— Antrosios Marijampolės paskaitos. V., 1910, p. 76—101.

Straipsnyje ekspresinės meno teorijos požiūriu nagrinėjamos meno tikslo, meno specifikos, meno ir mokslo, dorovės, religijos, meno nacionalinio savitumo problemos. Polemizuojama su meno kaip grožio kūrybos samprata, menas traktuojamas kaip menininko sielos išraiška. Meno vertės pagrindu laikomas menininko sielos išraiškos artistiškumas. Dorovinė, religinė, nacionalinė problematika meno kūrinyje taip pat esanti svarbi, tačiau ji nesusijusi su meno kaip menininko sielos išraiškos esme. Aptariami kai kurie meno kūriniuose pastebimi lietuvių nacionalinio charakterio bruožai.

Lit.: *Žėkaitė J.* Šatrijos Ragana.— V., 1984.

M. LAURINKUS

PETKEVIČAITĖ-BITĖ Gabrielė, 1861.03.18 Puziniškyje (Panevėžio r.) — 1943.07.14 Panevėžyje, rašytoja, publicistė, visuomenės veikėja. Mokėsi pas L. Ivinskį, vėliau — privačioje Mintaujos mergaičių m-loje. 1878, baigusi m-lą, grįžo į Joniškėlį, atsidėjo liaudies švietimui ir visuomeninei veiklai. 1890 pradėjo bendradarbiauti spaudoje, rašė į „Varpą", „Ūkininką". Užmezgusi ryšius su P. Višinskiu, P. Avižoniu, Žemaite, įsitraukė į lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimą, rėmė knygnešius, platino draudžiamą spaudą. 1894 įsteigė „Žiburėlio" d-ją mokslus einan-

čiam jaunimui remti. 1909—14 dirbo „Lietuvos žinių" redakcijoje Vilniuje, 1911—13 redagavo pažangiųjų moterų laikraštį „Žibutė". Pirmojo pasaulinio karo metais gyveno Puziniškyje. 1919—24 — Panevėžio g-jos mokytoja. 1920 išrinkta į Lietuvos steigiamąjį seimą. Panevėžyje suorganizavo Kalinių globos komitetą, vadovavo „Lietuvos žiburėlio" d-jos Panevėžio skyriui, aktyvi Lietuvos moterų sąjungos veikėja, organizavo Lietuvos abolicionistų draugiją. Nuo 1925 atsidėjo literatūriniam darbui.

G. Petkevičaitės-Bitės pasaulėžiūra susiformavo lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo idėjų veikiama. Būdingi jos pasaulėžiūros bruožai — liberalinės krypties demokratizmas, švietėjiškumas, liaudiškumas ir humanizmas. Ji laikėsi pozityvistinės gyvenimo reiškinių sampratos, kuri dažnai sutapo su materialistine arba buvo jai artima. Ryškiausiai Petkevičaitės-Bitės pažiūros atsiskleidžia publicistikoje, kurios daug yra paskelbusi „Varpe", „Lietuvos ūkininke", „Vilniaus žiniose", „Lietuvos žiniose" ir kt. periodinėje spaudoje. Ji kėlė tautinio sąmoningumo, liaudies švietimo, moters emancipacijos klausimus, kritikavo atitrūkusius nuo liaudies inteligentus, sulenkėjusią bajoriją ir dvarininkiją, caro valdžią palaikančius klerikalus. Nagrinėdama aktualias nacionalinio išsivadavimo judėjimo problemas, Petkevičaitė-Bitė griežtai pasisakė prieš nacionalizmą ir šovinizmą, propagavo tautų bendradarbiavimo idėjas. Vertindama visuomenės gyvenimo reiškinius, ji pabrėždavo priklausomumą nuo ekonominių sąlygų, išryškindavo dvasinio ir materialinio prado vienovę, tarpusavio ryšį.

G. Petkevičaitė-Bitė nemažai rašė literatūros ir meno klausimais. Jos kritika pagrįsta realizmo estetikos principais. Ji pasisakė už meno idėjiškumą ir pažangumą, neigiamai vertino modernistinį meną. Ypač stengėsi nušviesti meno ryšį su visuomenės gyvenimu.

Savo raštus G. Petkevičaitė-Bitė pasirašinėjo slapyvardžiais, kriptonimais, įvairiais ženklais: Bitė, Volungė, Spalgena, Čepulaitis, Amerikietis, Svetimas, Kailis, Aitis, Ten buvęs, Felčerė, G. Ramutė, G. Petkytė, Ab, B., G., G. P., Ksv., Stbr., xy. Nemažai straipsnių yra paskelbusi be parašo.

PASIŠNEKĖJIMAI.— Pasikalbėjimai. V., 1967, p. 66—68. *Pirmoji publikacija:* „Varpas", 1901, Nr. 2, p. 17—18. *Be parašo.*

Smerkiami katalikų dvasininkai, kurie nepadeda žadinti nacionalinio liaudies susipratimo, nesistengia jos šviesti, bet priešingai: gindami savo luominius interesus, kenkia nacionaliniam judėjimui, daro sandėrius su caro valdžia. Kartu pabrėžiama, kad antiklerikaliniu nusistatymu nesiekiama diskredituoti patiės tikėjimo.

PASIKALBĖJIMAS.— Pasikalbėjimai, p. 70—72. *Pirmoji publikacija:* „Varpas", 1901, Nr. 11, p. 122—123. *Be parašo.*

Keliama inteligentijos atotrūkio nuo liaudies, jos galimybių pa-

lengvinti liaudžiai gyvenimą problema. Reiškiama mintis, kad politinė kova turi būti susijusi su materialiniais liaudies poreikiais, jos vienas tikslų privalo būti liaudies ekonominės gerovės kėlimas.

PASIKALBĖJIMAS.— Pasikalbėjimai, p. 134—139. *Pirmoji publikacija:* „Varpas", 1903, Nr. 1, p. 13—15. *Be parašo.*

Apibūdinamas sunkus lietuvių tautos kelias į savarankišką egzistavimą, pažymima, kad tautinės sąmonės šaknys slypi liaudyje, išsaugojusioje gimtąją kalbą, tautosaką, išlaikiusioje nacionalinę pasaulėjautą.

PASIKALBĖJIMAS.— Pasikalbėjimai, p. 161—165. *Pirmoji publikacija:* „Varpas", 1903, Nr. 11, p. 253—255. *Pasirašyta:* xy.

Keliama tautos gyvybingumo, jos normalaus vystymosi problema. Viena iš labiausiai tautą silpninančių jėgų laikoma parazituojanti bajorija. Šis luomas išnyksiąs savaime, stiprėjant gyvybinėms tautos galioms. Nepritariama A. Dambrausko-Jakšto kreipimuisi į sulenkėjusią bajoriją, kuriuo ji kviečiama įsitraukti į lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimą.

NAUJA ERA KATALIKŲ BAŽNYČIOJE.— Pasikalbėjimai, p. 171—191. *Pirmoji publikacija:* „Varpas", 1904, Nr. 6, p. 84—89; Nr. 8, p. 119—121. *Pasirašyta:* B.

Aptariama naujųjų laikų filosofijos, mokslo, visuomenės gyvenimo poslinkių įtaka katalikų Bažnyčios ideologijai ir praktinei veiklai. Ypač didelį atgarsį turinčios demokratinės idėjos. Teigiama, kad patys teologai siekią sumoderninti Bažnyčią, norį filosofiškai pagrįsti teologijos dogmas, kritiškiau vertinti Šv. Rašto tiesas. Konservatyvią Lietuvos dvasininkiją tie radikalūs poslinkiai mažai tepaveikę. Pastebima, kad tam tikra kunigų dalis yra įsitraukusi į nacionalinį judėjimą.

AR IŠ TIKRŲJŲ LIETUVA NESIRŪPINO LIG ŠIOL SAVO JAUNUOMENE? — Pasikalbėjimai, p. 225—234. *Pirmoji publikacija:* „Vilniaus žinios", 1906, Nr. 185. *Pasirašyta:* G. Petkytė.

Atsakymas J. Herbačiauskui, „Vilniaus žiniose" paskelbusiam straipsnį apie sunkią lietuvių kultūros padėtį. Pagrindinėmis kultūros vystymosi prielaidomis laikoma tautos politinė laisvė ir stipri ekonomika.

KĄ DUODA MUMS DAILĖ? — Pasikalbėjimai, p. 389—391. *Pirmoji publikacija:* „Lietuvos žinios", 1910, Nr. 19. *Be parašo.*

Iškeliama meno reikšmė tautos gyvenime, aiškinama, kad menas yra tautos kultūros lygio rodiklis. Teigiama, jog menas — tai viena stipriausių žmogaus veiklos, tobulėjimo, troškimų apraiškų.

SOFIJOS ČIURLIONIENĖS (KYMANTAITĖS) „LIETUVOJE" KRITIKA.— Literatūros istorija. V., 1968, p. 222—240. *Pirmoji publikacija:* „Lietuvos žinios", 1911, Nr. 2, 3, 7, 10, 11 ir 14. *Pasirašyta:* G. P.

S. Čiurlionienės-Kymantaitės knygos kritika. Prikišamas neistoriškas požiūris į lietuvių kultūros raidą, pažymima, kad autorė neatsižvelgė į sunkumus, su kuriais XIX a. pabaigoje susidūrė

lietuvių nacionalinis judėjimas ir kurie turėjo įtakos lietuviškosios kultūros plėtotei. Meno reiškiniai vertinami vadovaujantis realistinės estetikos teiginiais, pasisakoma už demokratinį meną. Knygos „Lietuvoje" autorei priekaištaujama, kad ji pervertina modernųjį meną, pabrėžia mistinius kūrybos momentus. Akcentuojama meno ir gyvenimo ryšio svarba.

TAUTOS ATGIJIMO KLAUSIMAS.— Pasikalbėjimai, p. 519—523. *Pirmoji publikacija:* „Lietuvos žinios", 1912, Nr. 124. *Pasirašyta:* G.

Svarstoma, kas sudaro nacionalinio atgimimo esmę ir kada prasidėjo lietuviškasis atgimimas. Teigiama, kad nacionalinį atgimimą apibūdina politinis susipratimas, susirūpinimas tautos kultūra, švietimu. Svarbus jo bruožas — demokratiškumas, liaudies nacionalinės sąmonės formavimasis. Lietuvoje nacionalinio atgimimo laikotarpį pradėjusi „Aušra", kuri žadino tautinį susipratimą, kvietė ugdyti nacionalinę kultūrą. „Aušros" darbą tęsė „Varpas" ir „Ūkininkas", tautinį susipratimą praturtinę pozityvizmo idėjomis, iškėlę politinio tautos sąmoningumo reikšmę, ieškoję jos ekonominio gyvenimo pagrindų.

PRIE NUOSEKLUMO.— Pasikalbėjimai, p. 551—554. *Pirmoji publikacija:* „Lietuvos žinios", 1913, Nr. 131. *Pasirašyta:* B.

Teigiama, kad lietuvių tauta, palyginti su kitomis tautomis, daugiau reiškiasi dvasinės kultūros srityje. Raginama latvių ir kitų tautų pavyzdžiu plėtoti pozityvią ūkinę veiklą, moksliškai organizuoti tautos ekonominį gyvenimą, siūloma šviečiant liaudį populiarinti visuomenės mokslų žinias. Pasisakoma už dvasinės ir materialinės kultūros sintezę.

MINTYS APIE ROMANTIZMO ESMĘ.— Literatūros istorija. V., 1968, p. 169—174. *Pirmoji publikacija:* „Lietuvos žinios", 1929, Nr. 69 ir 70. *Pasirašyta:* G. Ramutė.

Iškeliami būdingi romantizmo bruožai: maištingumas, individualizmas, nusistatymas prieš kūrybą varžančius kanonus ir taisykles. Romantizmas esąs ne tik meninės kūrybos, bet ir visuomenės gyvenimo reiškinys. Gyvenime jis reiškiasi individualizmu ir nepasitenkinimu tikrove. Naujausios gyvenime pastebimos romantizmo apraiškos — stiprių įspūdžių troškimas, noras užmiršti varginančią kasdienybę.

Lit.: *Dektoraitė I.* Gabrielės Petkevičaitės-Bitės gyvenimas ir literatūrinė bei visuomeninė veikla // Kultūra.— 1936.— Nr. 3, 4, 5; *Kostkevičiūtė I.* Kritinis realizmas lietuvių prozoje XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje.— V., 1956; *Česnulevičiūtė P.* Gabrielė Petkevičaitė-Bitė // *Petkevičaitė-Bitė G.* Krislai.— V., 1966; *Jurginis J.* Gabrielės Petkevičaitės publicistika // *Petkevičaitė-Bitė G.* Pasikalbėjimai.— V., 1967; *Doveika K.* Gabrielės Petkevičaitės-Bitės kritikos raštai // *Petkevičaitė-Bitė G.* Literatūros istorija.— V., 1968; *Jasaitis J.* Gabrielė Petkevičaitė-Bitė.— V., 1972.

V. BAGDONAVIČIUS

PUODŽIUKYNAS Antanas, 1898.02.05 Gulioniškėje (Marijampolės r.) — 1986.10.10 Kaune, fizikas. 1922—23 Miunsterio (Vokie-

tija) un-te studijavo istoriją, filologiją, geografiją, o 1923—27 Vienos un-te — fiziką, matematiką, jį baigęs įgijo filosofijos daktaro laipsnį. 1927—28 mokytojavo Plungės ir Utenos gimnazijose. 1928—37 dėstė Kauno un-te, 1940—45 — Vilniaus un-te, 1945—50 — Kauno un-te, 1950—65 — Kauno politechnikos in-te. Žurnaluose „Kosmos", „Logos", „Naujoji romuva" svarstė metodologines moderniosios fizikos problemas.

ŽMOGAUS PASTANGOS TIKSLIAU PAŽINTI GAMTĄ.—„Kosmos", 1931, Nr. 10—12, p. 113—119.

Aptariama jutimų ir proto svarba pažinimui, jutimų pažintinių galimybių padidinimui, nurodoma, kokiomis priemonėmis galima patikrinti informaciją.

ŠIŲ DIENŲ FIZIKOS PASAULĖVAIZDŽIO BRUOŽAI.—„Kosmos", 1936, Nr. 7—12, p. 273—292.

Dėstomas moderniosios fizikos požiūris į medžiagos, energijos, laiko, erdvės, priežastingumo prigimtį. Remiantis V. Heizenbergo neapibrėžtumo principu, kritikuojama tradicinė vienareikšmio determinizmo koncepcija, pabrėžiama, kad griežtas mikropasaulio objekto priežastinio ryšio nustatymas yra negalimas, kol tokio pažinimo ribą nustato pačios pažinimo priemonės, darančios įtaką mikroskopinių matavimų rezultatams. Todėl pasisakoma už atsitiktinumo ir būtinybės vienovę, nors atsitiktinumas apibrėžiamas kaip priežasčių nežinojimas. Tirdamas priežastinius ryšius, autorius nesistengia pakilti aukščiau eksperimentinio empirizmo. Moderniosios fizikos formuluojamą tikimybinę pasaulio sampratą jis aiškina kaip klasikinės fizikos (vienareikšmio determinizmo) pasaulėvaizdžio apibendrinimą.

MODERNIOJI FIZIKA IR PASAULĖŽIŪRA.—„Židinys", 1938, Nr. 2, p. 168—181.

Analizuojama fizikos mokslo įtaka pasaulėžiūrai. Teigiama, kad dėl fizikos mokslo įtakos ir atsiradęs mechanistinis materializmas, kurio kritika, autoriaus nuomone, esanti apskritai materializmo kaip metodologinio principo kritika. Plačiai aptariamos klasikinės ir moderniosios fizikos pažiūros į medžiagos, masės, energijos prigimtį, aiškinama tikimybinė pasaulio samprata, statistinis dėsningumo pobūdis, atsitiktinumo ir būtinybės vienovė. Aiškindamas faktą, kad moderniosios fizikos pasaulėvaizdis abstraktėja ir objektyvioji tikrovė jame adekvačiau suvokiama matematinėmis priemonėmis, autorius daro išvadą, jog egzistuoja dvasinės substancijos — visų gamtos procesų pagrindas.

GAMTA, RELIGIJA IR MOKSLAS.—„Naujoji romuva", 1938, Nr. 29—30, p. 593—595; Nr. 31—32, p. 633—634; Nr. 33—34, p. 657—658; Nr. 35—36, p. 672—674.

Norima parodyti, kaip modernioji fizika savo laimėjimais sudariusi sąlygas nusistovėti tarp gamtos mokslo ir religijos „abipusio palankumo santykiui". Atskleidžiami kai kurie materialistinės

filosofijos istorijos bruožai, jie siejami su gamtotyros pažanga. Pasisakoma už religiją, kaip žmogaus dvasinių vertybių ugdytoją, kuri sukurianti pusiausvyrą tarp „materialaus ir dvasinio žmogaus prado".

PRIEŽASTINGUMAS IR VALIOS LAISVĖ ŠIŲ DIENŲ FIZIKOS POŽVILGIU.— „Logos", 1933, p. 1—24.

Remiantis moderniosios fizikos atstovų M. Planko, E. Šrėdingerio, V. H. Nernsto ir kitų veikalais, aiškinama priežastingumo principo gamtos moksluose prigimtis; pažymima, kad, turint galvoje moderniosios fizikos laimėjimus, galima kalbėti ne apie vienareikšmį, o tik apie statistinį, tikimybinį determinizmą. Komentuodamas V. Heizenbergo neapibrėžtumo principą, autorius bando orientuotis į kantiškąją priežastingumo sampratą, joje ieško metodologinių priemonių priežastingumo tikimybinei prigimčiai paaiškinti. Straipsnyje plačiai aptariamas fizikinio pasaulėvaizdžio ir tikrovės santykis.

A. VAIŠVILA

R

RAIČINSKIS Konstantinas, 1907.02.05 Užkalniuose (Kelmės r.), filosofas, pedagogas. 1928—33 studijavo Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-to Filosofijos skyriuje, 1937—40 — to paties un-to Matematikos ir gamtos mokslų f-te. 1933 parašė pirmąją Lietuvoje sistemingą matematinės logikos studiją („Matematinis loginis metodas"), už ją gavo filosofijos licenciato laipsnį. 1939 buvo siunčiamas į Oksfordo (Anglija) un-tą rašyti daktaro disertacijos „Loginiai mokslų klasifikacijos pagrindai", bet, kilus karui, neišvyko. Pokario metais įvairiose Lietuvos vidurinėse mokyklose dėstė matematiką ir fiziką.

K. Raičinskio filosofinis palikimas negausus, likęs rankraščiuose. Filosofinės pažiūros dėstomos fragmentiškai, jose galima rasti neotomizmo, neorealizmo bei pozityvizmo idėjų. Raičinskis daugiausia domėjosi matematinės logikos ir mokslotyros klausimais, kėlė logikos matematizavimo, intensionalių savybių (prasmės) formalizavimo, natūralios mokslų klasifikacijos ir simbolinės mokslo kalbos sukūrimo idėjas. Logikoje rėmėsi algebrinės logikos atstovais, siekusiais simbolinę logiką derinti su tradicinės logikos pagrindais, bandė apibendrinti kai kuriuos informacijos teorijos metodus, taip pat gamtininkų D. Mendelejevo ir K. Linėjaus iškeltas klasifikacijos idėjas. Yra parašęs straipsnių pedagogikos klausimais, juos skelbė „Lietuvos mokykloje".

MATEMATINIS LOGIKOS METODAS. K., 1933, 318 p., *mašinraštis.*

Diplominis darbas licenciato laipsniui gauti. Studijos tikslas — per matematinės logikos konstitutyvinių elementų analizę pagrįsti logikos matematizavimo idėją. Bendrojoje dalyje nagrinėjami bendrieji matematinės logikos klausimai: objektas, metodas, šaltiniai, vieta mokslų sistemoje ir kt. Specialioji dalis skirta sąvokų struktūros bei sąvokų objektyvizavimo problemoms. Sąvokų struktūra nagrinėjama tradiciniu gnoseologiniu aspektu, ji aiškinama sąvokos turinio ir apimties santykiu. Remiantis šiuo santykiu, nustatomi įvairūs sąvokų tipai, tų tipų klasės. Svarstydamas sąvokų objektyvizavimo formas, autorius kritikuoja tradicinį požiūrį, kad sąvokų turinys turi būti reiškiamas jų apimtimi, kadangi konkretus sąvokų turinys, kaip labiau dinamiškas sąvokos

elementas, ne visuomet sutampąs su sąvokų apimtimi. Siūloma išplėsti formalizacijos ribas: atskiru simboliu žymėti sąvokos turinį ir atskiru — apimtį, o sąvoką apskritai vaizduoti šių simbolių kombinacija.

VUB, F 1—D 1139.

OBJEKTYVIOSIOS TIKROVĖS LOGINIS MODELIAVIMAS. (Formalios logikos pagrindai), 1933—1939, *rankraštis*, 21 p.

Rašinyje nagrinėjami formalūs sąvokų lokalizavimo atitinkamuose sąvokų kataloguose klausimai. Tikslinama matematinės logikos charakteristika, dėstomi simbolinės mokslo kalbos kūrimo principai.

MAB, F 29—907.

Lit.: *Vaišvila A.* Logikos mokslas Lietuvoje.— V., 1980.

A. VAIŠVILA

REINYS Mečislovas, 1884.02.05 Madagaskaro vienk. (Zarasų r.) — 1953.11.08 Vladimire, filosofas, psichologas, katalikų Bažnyčios veikėjas. 1905 baigė Vilniaus kunigų seminariją, 1909 Peterburgo dvasinėje akademijoje studijavo apologetiką. 1909—13 Aukštesniajame filosofijos institute prie Leveno un-to (Belgija) studijavo filosofiją ir gamtos mokslus. 1912 apgynė disertaciją „Vl. Solovjovo moralės pagrindų teorija" („Théorie de Vl. Soloviev sur le fondement de la moralité") ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1913—14 Strasbūro un-te tęsė apologetikos studijas. 1915—22 — Vilniaus gimnazijos kapelionas ir mokytojas, be to, nuo 1916 — Vilniaus kunigų seminarijos profesorius (dėstė filosofiją ir sociologiją). 1922—31 — Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-to profesorius, Teorinės ir eksperimentinės psichologijos katedros vedėjas, 1932—40 — Filosofijos sistemos katedros privatdocentas. Dėstė teorinės psichologijos kursus: psichologijos įvadą, bendrąją psichologiją, lyginamąją psichologiją, pedagoginę psichologiją, religijos psichologiją. 1925—26 — užsienio reikalų ministras. Nuo 1926 — vyskupas, nuo 1940 — arkivyskupas. Pokario metais nuteistas, mirė Vladimiro kalėjime.

M. Reinys aktyviai bendradarbiavo katalikų spaudoje. Filosofijos, psichologijos, pedagogikos, socialinio gyvenimo klausimais rašė „Draugijoje", „Vadove", „Ateityje", „Viltyje", „Lietuvos mokykloje", „Logos", „Soter", „Naujojoje vaidilutėje", „Tiesos kelyje", „Židinyje", „XX amžiuje" ir kt. Kartais pasirašinėjo slapyvardžiais: Madagaskarietis, Madrietis, M. Rietis ir inicialais M. R. Ŗ.

Išėjęs žinomą neotomistinę Leveno mokyklą (jo mokytojai buvo D. Nysas, L. Noelis, A. Mišotė, S. Depluažas, M. de Vulfas), M. Reinys tapo vienu pirmųjų neotomistinės filosofijos propaguotojų ir atstovų Lietuvoje. Iki pradėdamas dirbti Kauno un-te, savo veikaluose daugiausia populiarino tradicinę neotomistinės filosofijos problematiką: nagrinėjo religijos ir mokslo santykio, filosofijos objekto, funkcijų ir santykio su teologija, pasaulėžiūros

sąrangos, Dievo buvimo įrodymų, tomistinio realizmo ir kitas problemas. Jis pirmasis ir vienintelis iš Lietuvos neotomistų parašė išsamesnę studiją apie Tomą Akvinietį, jo gyvenimą ir metodą. Tapęs Kauno un-to profesoriumi, Reinys daugiausia dėstė teorinės psichologijos dalykus, buvo žymiausias neotomistinės psichologijos atstovas Lietuvoje.

Kaip ir daugelis neotomistų, Reinys psichologiją laikė metafizikos sudedamąja dalimi. Greta ontologijos, kurios objektas — transcendentinė būtis, ir gamtos filosofijos, apsiribojančios materialiąja būtimi, teorinė psichologija turėjo nagrinėti psichinę būtį. Todėl straipsniuose buvo sprendžiamos tokios problemos, kaip psichinė realybė, psichinis subjektas, dvasinė būtis, siela, psichinis priežastingumas, intuicija ir kt. Taip pat rašė religijos ir pedagoginės psichologijos klausimais. Remdamasis neotomistine žmogaus samprata, prigimtinės teisės koncepcija, M. Reinys paskelbė darbų, kuriuose nagrinėjo socialines problemas. Didelę studiją paskyrė rasizmo idėjų analizei ir kritikai.

AR YRA PRIEŠTARAVIMAS TARP TIKĖJIMO IR GAMTOS MOKSLŲ. Tikėjimiškos mokslininkų pažiūros. Sulig Elie de Cyon'o veikalo „Dieu et science".— „Draugija", 1910, Nr. 47, p. 282—295.

Supažindinama su tikinčių gamtos mokslų atstovų pažiūromis į religiją. Mokslas ir religija skiriasi atliekamomis funkcijomis: mokslas tyrinėja gamtą, religija auklėja tautas, dėl to mokslo ir religijos interesai nesusikerta.

PASAULĖŽVALGOS INGIJIMO KELIAS.—„Ateitis", 1911, Nr. 3, p. 83—87.

Nagrinėjama pasaulėžiūros struktūros problema. Gamtos mokslai esą nepakankami pasaulėžiūrai susidaryti, nes jie nesprendžia būties problemos, kuri priklauso filosofijos kompetencijai, taip pat „kentėjimo" ir Dievo apreiškimo istoriškumo problemų, kurias nagrinėjanti teologija. Teigiama, kad „pilna" pasaulėžiūra gali formuotis tik gamtos mokslų, filosofijos ir teologijos sintezės pamatu.

FILOSOFIJOS ŽINOTINUMAS TEOLOGUI.—„Vadovas", 1912, Nr. 52, p. 346—352.

Remiantis tomizmu, aptariamas filosofijos ir teologijos ryšys. Aiškinama, kuo yra naudingos teologui sistemintojui ir propagandininkui filosofijos istorijos ir psichologijos žinios.

INDIVIDUALIZMAS IR KATALIKYSTĖ.—„Ateitis", 1913, Nr. 5—6—7, p. 290—301.

Svarstomi du klausimai: 1) ar individualizmas suderinamas su transcendentinio Dievo pripažinimu, 2) ar katalikų religija varžo asmenybės plėtojimąsi. Straipsnis nukreiptas prieš modernizmą religijoje ir filosofijoje. Remiantis teistinėmis pažiūromis, kritikuojamas pozityvizmas. Teigiama, kad katalikų tikėjimas neprieštarauja asmenybės vystymuisi.

KELETAS MINČIŲ APIE FILOSOFIJĄ.—„Ateitis", 1913, Nr. 8, p. 372—377; Nr. 9, p. 431—434.

Remiantis Aristotelio ir Tomo Akviniečio pažiūromis, aptariamas filosofijos objektas, apžvelgiamos jos ypatybės ir istorija, trumpai aprašomos filosofijos disciplinos ir jos metodas.

RELIGIJOS VISUOTINUMO KLAUSIME.—„Ateitis", 1914, Nr. 5—6, p. 225—234.

Polemizuojama su jo paties straipsnio „Individualizmas ir katalikystė" kritikais, ginamas kosmologinio, teleologinio bei kt. Dievo buvimo įrodymų pagrįstumas. Teigiama, kad, grindžiant religijos tiesas, didelis vaidmuo tenka protui. Įrodinėjamas katalikybės pranašumas kitų religijų atžvilgiu.

NOETINIS DIEVO ESIMO IŠRODYMAS.—„ „Vilties" mokslo ir literatūros priedas", 1914, Nr. 9—10, p. 268—273.

Supažindinama su noetiniu Dievo buvimo įrodymu, kurio laikėsi Platonas, Augustinas ir vėlesnieji teologai neotomistai. Aptariamos objekto ir subjekto sąvokos, o jų santykis pažinimo procese aiškinamas remiantis „realistiniu teizmu". Kritikuojami empirizmo ir panteizmo argumentai.

PRIE GYVENIMO IR PAŽIŪRŲ VIENYBĖS.—„Vadovas", 1914, Nr. 70, p. 95—105.

Nagrinėjama teorijos ir gyvenimo ryšio problema bei vienaip ar kitaip ją sprendžiančios koncepcijos. Kritikuojamos R. Dekarto, I. Kanto, H. Teno pažiūros, esą atskiriančios filosofiją nuo gyvenimo. Teigiama, kad tomistinis realizmas gnoseologijoje padeda išspręsti filosofijos ir tikrovės vienybės problemą.

TOMAS AKVINIETIS. JO GYVENIMAS, RAŠTAI IR METODAS. K., 1916, 26 p. *Pirmoji publikacija:* „Draugija", 1914, Nr. 93—96, p. 14—39.

Tomas Akvinietis pristatomas kaip žymiausias ilgą laiką nepagrįstai ignoruotų viduramžių scholastikos filosofas. Aprašomas Tomo Akviniečio gyvenimas, asmenybė, mokslinio darbo pobūdis ir genezė. Supažindinama su tomistine ontologija, gnoseologija, psichologija, etika, politinėmis pažiūromis. Didžiausiu Tomo Akviniečio nuopelnu laikoma tai, kad jis susistemino viduramžių scholastiką ir teologiją. Neotomizmo atsiradimas ir raida vertinami kaip pozityvus veiksnys, padedantis plėtoti Tomo Akviniečio idėjas.

SĄMONĖ PSICHOLOGIJOS, PAŽINIMO TEORIJOS IR PEDAGOGIJOS ŽVILGSNIU.—„Lietuvos mokykla", 1919, kn. I, p. 1—8.

Sąmonė apibrėžiama kaip „betarpinio kuo įvairiausių mūsų vidaus pergyvenimų žinojimo stovis". Ji nagrinėjama psichologiniu ir gnoseologiniu aspektu, bandoma atskleisti jos ypatybes ir struktūrą. Psichologiniu aspektu sąmonė skiriama į objektus ir aktus, gnoseologiniu — į jutiminę ir protinę. Sąmonės vientisumas ir pastovumas grindžiamas sielos egzistavimu. Remdamasis tokia sąmonės samprata, autorius pateikia rekomendacijų pedagogams.

SIELOS SĄVOKA MŪSŲ LAIKŲ PSICHOLOGIJOJ.—„Logos", 1923, Nr. 1—2, p. 108—113.

Kritikuojama tendencija atsisakyti sielos sąvokos psichologijoje ir filosofijoje. Dėl to neigiamai vertinamos Dž. Loko, D. Hiūmo, V. Vunto, neokantininkų koncepcijos ir pateikiami argumentai sielos egzistavimui paremti.

PRIEŽASTINGUMO KLAUSIMU.—„Logos", 1923, Nr. 1—2, p. 114—119.

Nagrinėjama priežastingumo samprata, kurios laikosi logika, gnoseologija, gamtos mokslai ir psichologija. Kritikuojamas G. V. Leibnico, D. Hiūmo ir I. Kanto požiūris į priežastingumą, įrodinėjama, kad priežastingumas yra objektyvus. Skiriamas psichinis ir mechaninis priežastingumas. Pastarasis derinamas su teologine priežastingumo samprata.

PSICHIŠKOSIOS LAISVĖS BRUOŽAI.—„Logos", 1924, Nr. 1, p. 33—39.

Teigiama, kad egzistuoja laisvė, ji metafiziškai priešinama būtinumui. Kritikuojamas panteizmas ir mechanicizmas (T. Hobsas, B. Spinoza ir kt.), psichinė laisvė priešinama ekonominei ir politinei.

KANTAS IR DIEVO ĮRODYMŲ KRITIKA.—„Logos", 1924, Nr. 2, p. 124—133.

Dalys: A. Kanto kritika dėl Dievo esimo įrodymų, 124—128. I. Absoliučiai būtinos esybės (=būtybės, Wesen) ir aukščiausios realybės sąvokų kilmė, 124. II. Ontologinis įrodymas ir jo kritika, 124—125. III. Kosmologinis įrodymas ir jo kritika, 125—126. IV. Fizikoteologinis įrodymas ir jo kritika, 126—127. V. Dialektinis apsirikimas ir idealas, 127—128. B. Dievo įrodymų Kanto kritikos antikritika, 128—133. I. Ontologinio įrodymo antikritika, 128—130. II. Kosmologinio įrodymo antikritika, 130—132. III. Fizikoteologinio įrodymo antikritika, 132—133.
Pirmoje dalyje supažindinama, kaip I. Kantas kritikavo viduramžių ir naujųjų laikų Dievo buvimo įrodymus. Teigiama, kad Karaliaučiaus filosofas 1) klaidingai pritaikė savo pažinimo teoriją minėtiems įrodymams kritikuoti, 2) polemizuodamas padarė klaidingas išvadas.

PROF. D. NYS (1859—1927).—„Židinys", 1927, Nr. 9, p. 154—156.

Apžvelgiamas žinomo neotomisto, Leveno un-to prof. D. Nyso gyvenimas, mokslinė veikla, nuopelnai neotomistinei gamtos filosofijai, taip pat nuopelnai Lietuvai: jis rengė filosofijos specialistus iš Lietuvos.

KRIKŠČIONYBĖ IR TAUTYBĖ.—„Ateitis", 1928, Nr. 5—6, p. 239—242.

Aptariamas krikščionybės ir tautybės santykis pasaulėžiūroje. Tautos (nacijos) sąvoka laikoma painia, tačiau nurodomi tokie pagrindiniai tautos požymiai: kraujo giminystė, bendra kalba ir bendra dvasia. Remiantis katalikybėje vyraujančiu požiūriu teigiama, kad krikščionybė ir tautybė pasaulėžiūroje nėra lygiavertės, nes pirmoji yra Dievo apreikšta, o antroji — žmonių pa-

darinys. „Kiek Dievo veikimas viršija žmogaus veikimą, tiek krikščionybė viršija tautą." Tokia krikščionybės privilegija vis dėlto nekenkianti tautybei ir net jos padedama apsaugo nuo kraštutinumų. Kritikuojamas nacionalizmas ir šovinizmas.

PSICHINIS SUBJEKTAS.—„Logos", 1928, Nr. 2, p. 137—143.

Dėstomi ir kritikuojami O. Hergeto veikalo „Kas yra siela" (Oskar Herget. Was ist die Seele. Wien, Mayer, 1928, 208 S.) pagrindiniai teiginiai apie sielą, kuri apibūdinama kaip gnoseologinis transcendentinis ir substancialus subjektas. Taip pat aptariami naujųjų amžių ir to meto filosofiniai požiūriai į nagrinėjamą problemą, pateikiama tomistinė sielos samprata.

ŠV. AUGUSTINO PSICHOLOGINĖS PAŽIŪROS.—„Logos", 1930, Nr. 2, p. 177—183.

Svarstomos ir kritikuojamos pagrindinės Augustino iškeltos problemos, susijusios su sielos sampratos analize, kaip antai: kūniška ji ar ne, aptariami sielos ir kūno santykiai, argumentai sielos dvasiškumui ir nemarumui paremti.

ŽMOGUS IR GYVULYS.—„Ateitis", 1931, Nr. 6, p. 297—302.

Aiškinamas žmogaus ir gyvulio skirtumas kūno ir psichikos atžvilgiu. Kritikuojami gamtos mokslų duomenys, paremiantys žmogaus ir gyvulio kūno struktūros giminingumą. Esminiai gyvulio ir žmogaus psichikos skirtumai (gyvuliai neturi proto, kalbos, valios, kūrybiškumo) kartu paneigią ir jų giminingumą. Todėl, teigia autorius, žmogaus kilmės iš gyvulio teorija yra nepagrįsta.

MOKSLIŠKOJO PAŽINIMO KILMĖ ŽMOGAUS PSICHIKOJE.—„Logos", 1934, Nr. 1, p. 84—92.

Aprašytas individo pažinimo procesas, kurio aukščiausia pakopa laikoma pasaulėžiūros susiformavimas. Nagrinėjama pasaulėžiūros struktūra; autoriaus nuomone, ją sudaro gamtos mokslai, filosofija ir teologija. Gamtos mokslai formuoja „pasaulėvaizdį", istorijos — „gyvenimožiūrą", filosofija apima pasaulio, savęs ir Dievo pažinimo sferą, o teologija formuoja religines pažiūras.

PSICHOLOGIJOS REIKŠMĖ MOKSLUI IR GYVENIMUI.—„Logos", 1934, Nr. 2, p. 97—112.

Nagrinėjama psichologijos vieta tarp kitų mokslų ir kultūros sričių, būtent: jos reikšmė gamtos mokslams, medicinai, kalbotyrai, menui, istorijai, teisei ir teisminei praktikai, moralei, pedagogikai ir politinei ekonomijai. Taip pat aptariamas psichologijos ir teologijos, psichologijos ir filosofijos santykis. Teigiama, kad psichologija rengianti dirvą filosofijai.

MOKSLO SINTEZĖS KELIAIS.—„Logos", 1935, Nr. 2, p. 146—158.

Objektų ir metodų bendrumo pamatu bandoma pagrįsti mokslų sintezės (integravimo) reikalingumą. Aukštinama tomistinė tradicija, teigiama, kad ji visada vengusi empirizmo ir kitų kraštutinumų.

INTUICIJOS PROBLEMA.—„Logos", 1936, Nr. 1, p. 101—111.

Supažindinama su neotomistiniu intuicijos problemos sprendimu, juo remiantis vertinamos Augustino, Tomo Akviniečio, R. Dekarto, I. Kanto, V. Džeimso, O. Špenglerio, A. Bergsono, E. Huserlio pažiūros į intuiciją. Autorius kritikuoja intuityvizmą, tačiau neneigia intuicijos reikšmės pažinimo procesui.

SUBJEKTYVAUS OBJEKTYVAUS PROBLEMA.— Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, 1936, II. K., 1937, p. 145—155.

Nagrinėjamos trys problemos: 1) psichologijos ir metafizikos santykis, 2) introspekcijos metodo reikšmė pažinimui ir 3) subjekto ir objekto santykio problema pažinimo procese. Teigiama, kad psichologija vėl pripažįsta racionalius metodus ir realiomis laiko metafizines (filosofines) problemas. Įrodinėjamas introspekcijos metodo vaisingumas. Elementariai dėstoma neotomistinės psichologijos ir gnoseologijos pažiūra į subjekto ir objekto santykį pažinimo procese: nustatomos subjekto, objekto, pažinimo akto sąvokos, kritikuojamas gnoseologinis idealizmas ir subjektyvizmas.

DVASINĖS BŪTIES PROBLEMA.—„Logos", 1937, Nr. 1, p. 95—112.

Nagrinėjamas „sintetinis dvasinės būties problemos" aspektas, apibrėžiamos metodo, sąmonės, mąstymo, noro, dvasios sąvokos. Svarstydamas metodo klausimą, autorius apžvelgia Aristotelio, Tomo Akviniečio, R. Dekarto, I. Kanto, V. G. F. Hėgelio, V. Vunto koncepcijas, biheviorizmo ir neotomistinės psichologijos principus. Straipsnyje taip pat sprendžiamos sąmonės struktūros, mąstymo rūšių, norų objekto ir funkcijų, transcendentinio subjekto egzistavimo problemos.

PASKIRSTOMOJI TEISYBĖ. K., 1937, 20 p. *Pirmoji publikacija:* „Tiesos kelias", 1937, Nr. 5, p. 237—256.

Dalys: I. Reikalas, 1—2. II. Pagrindas, 2—8. III. Sąvoka, 8—9. IV. Paskirstomosios teisybės funkcijos, 9—16. V. Pasėkos, 16—20.

Prigimtinės teisės pamatu skiriamos trys visuomeninės teisybės rūšys: mainų („ką turi atiduoti vienas asmuo kitam"), socialinė („ką turi atiduoti asmuo valstybei") ir paskirstomoji („ką turi atiduoti valstybė kiekvienam asmeniui"). Laikydamasis neotomistinės pasaulėžiūros ir remdamasis Tomu Akviniečiu, popiežių enciklikomis bei daugelio teisininkų neotomistų veikalais, autorius nagrinėja paskirstomąją teisybę, jos kompetenciją ir funkcijas.

RASIZMO PROBLEMA. K., 1939, 108 p. *Pirmoji publikacija:* „Tiesos kelias", 1939, Nr. 1, p. 3—10; Nr. 2, p. 90—99; Nr. 3, p. 160—169; Nr. 4, p. 252—270; Nr. 5, p. 325—343; Nr. 6, p. 420—442, 510—529.

Dalys: I. Rasių mokslo apžvalga, 3—10. II. Rasizmo kilmė ir pagrindai, 11—20. III. Rasizmas ir psichologija, 20—29. IV. Rasizmas ir kosmos, 29—38. V. Rasizmas ir etika, 38—47. VI. Rasizmas

ir religija, 47—57. VII. Rasizmas ir teisė, 57—66. VIII. Rasizmas ir valstybė, 66—88. IX. Rasizmas ir pedagogika, 88—107.

Kompleksiškai analizuojamas ir kritikuojamas rasizmas bei jo koncepcijos. Pateikiama rasių mokslinio tyrinėjimo raidos apžvalga, trumpa rasizmo idėjų (Ž. A. de Gobino, H. Čemberleno, A. Hitlerio) istorija, supažindinama su dabartinių laikų rasėmis. Daugiausia kritikuojamos vokiečių (ypač A. Hitlerio) rasistinės koncepcijos. Rasizmo idėjų kritika grindžiama antropologijos, psichologijos, teisės, etikos, pedagogikos mokslų duomenimis. Rasizmo kritikos pagrindu paimtas Pijaus XI 1938 m. balandžio 13 d. dekretas, smerkiantis aštuonias rasistines tezes.

RASĖ IR PSICHIKA.— Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, 1939, III. K., 1940, p. 101—111.

Nagrinėjamos rasės pagrindo, rasių ir tautų psichikos ir lietuvių tautos psichinių savybių problemos. Autorius nepritaria bandymams rases skirstyti pagal psichines savybes, pagrindinėmis rasių žymėmis laiko somatines. Jis neigia rasių psichikos egzistavimą, pripažįsta specifinius tautinės psichikos bruožus. Straipsnyje bandoma apibūdinti, kokie yra tipiški lietuvių tautos psichikos bruožai.

A. POŠKA

REMERIS (RŌMERIS) Mykolas, 1880.05.07 Bagdoniškyje (Rokiškio r.) — 1945.02.22 Vilniuje, teisininkas, visuomenės veikėjas. 1890—92 mokėsi Vilniaus I g-joje, 1892—1901 — Peterburgo aukštojoje teisės mokykloje. 1901—02 Krokuvos un-te studijavo istoriją, 1905 baigė Paryžiaus politinių mokslų mokyklą. Dvejus metus lankė paskaitas Paryžiaus un-to Teisės f-te, priklausė pažangioms lenkų studentų organizacijoms. Nuo 1904 ėmė domėtis lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimu, kartu su kitais įkūrė lietuvių studentų draugiją „Lituania". 1905—20 (su pertraukomis) dirbo advokatu Vilniuje, 1906 leido liberalinės krypties laikraštį „Gazeta Wileńska" („Vilniaus laikraštis"). 1907—08 buvo priverstas emigruoti, gyveno Krokuvoje. Pirmojo pasaulinio karo metais kurį laiką tarnavo J. Pilsudskio legionuose. 1920 grįžo į Vilnių ir dirbo teisėju. 1921—28 — Lietuvos vyriausiojo tribunolo, vėliau Valstybės tarybos narys, Klaipėdos komisijos prie Ministrų kabineto narys, 1932 kaip teisėjas atstovavo Lietuvai Hagos tarptautiniame tribunole svarstant Klaipėdos bylą. 1922—40 — Kauno un-to, 1940—45 — Vilniaus un-to profesorius, 1927—28 ir 1933—39 — Kauno un-to rektorius. Bendradarbiavo „Lietuvos žiniose", „Vagoje", „Kultūroje", „Teisėje", „Vaire", „Židinyje", prancūzų ir lenkų mokslinėje periodikoje.

M. Remerio teisinės-filosofinės pažiūros formavosi veikiamos XIX a. pabaigos—XX a. pradžios prancūzų teisininkų teoretikų „klasikinės demokratijos" doktrinos kūrėjo A. Esmeino, socialinių funkcijų teorijos atstovo L. Diugi, institucionalizmo pradinin-

ko M. Horiju idėjų. Aiškindamas bendruosius konstitucinės teisės pagrindus, šias koncepcijas derino su pozityvistinės juridinės mokyklos atstovų G. Jelineko ir L. Petražickio idėjomis. Atsižvelgdamas į realią politinio gyvenimo situaciją Lietuvoje, ieškojo būdų tobulinti „klasikinę demokratiją" teisinių institucijų reformomis, nagrinėjo Lietuvos valstybės teisinius pagrindus bei teisinių institucijų reformų perspektyvas. Socialinės filosofijos požiūriu reikšmingi Remerio samprotavimai apie valstybės kilmę, prigimtį ir funkcijas.

LITWA. STUDIUM O ODRODZENIU NARODU LITEWSKIEGO [LIETUVA. STUDIJA APIE LIETUVIŲ TAUTOS ATGIMIMĄ]. Lvovas, 1908, 438 p.

Dalys: Pirmoji dalis. Lietuvos tautinio atgimimo genezė, 1—79. Antroji dalis. Lietuvių tautinio atgimimo raida ir charakteristika, 81—438. Priedas: etnografinis Lietuvos žemėlapis.

Lietuvos tautinio atgimimo genezė siejama su lietuviškosios raštijos pradžia. Apžvelgiama tautinio atgimimo raida iki 1863 m. nacionalinio išsivadavimo judėjimo. Svarbiausia politine tautinio atgimimo prielaida laikoma Lietuvos valstybingumo idėja; ji nagrinėjama istoriniame — krikščionybės priėmimo ir Liublino unijos su Lenkijos valstybe — kontekste. Atskleidžiamas politinės valdžios ir Lietuvos liaudies vaidmuo tautinio atgimimo procese, nacionalinės kultūros raidoje. Tautos savimonės raiška, „lietuvių kultūrinė individualybė" traktuojama kaip visuomenės demokratizavimo sudedamoji dalis. Aptariami ekonominiai, politiniai ir visuomeniniai lietuvių nacionalinio judėjimo šaltiniai, atskleidžiama to judėjimo raida iki 1905 m. revoliucijos. Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas aiškinamas kaip besiformuojančios lietuvių nacijos interesų reiškėjas. Keliama lietuvių tautos suverenumo idėja. Lietuvių tauta traktuojama kaip lygiateisė ir savarankiška Europos tauta, kaip atskiras kultūrinis ir politinis tautinis vienetas.

REPREZENTACIJA IR MANDATAS. K., 1926, 312 p.

Dalys: I. Įžanga, 3—9. II. Jono-Jokūbo Rousseau individualistinė bendrosios valios teorija, 10—18. III. Organinė socialinių junginių ir valstybės teorija, 19—23. IV. Korporatyvinių socialinių vienetų arba juridinė organų teorija, Gierke, Jellinek, 24—35. V. Demokratinė tautos suverenumo teorija Esmeino interpretacijoje, 36—45. VI. Tiesioginis ir reprezentacinis valdymas, 46—87. VII. Antroji demokratinės teorijos srovė, 88—120. VIII. Leono Duguit objektyvinės teisės ir valstybinės visuomenės doktrina, 121—132. IX. Visuomeniškai konstitucinės reformos problema, 133—160. X. Socialinių kvalifikacijų sistema, 161—168. XI. Kurijų sistema, 169—197. XII. Organizuotų socialinių veiksnių atstovavimo sistema, 198—230. XIII. Sindikalizmas ir komunizmas, 231—268. XIV. Nacionalizmas, 269—286. XV. Kėli demokratiniai imperatyvinio mandato pavyzdžiai, 287—300. XVI. Užbaiga, 301. Turinio rodyklė, 302—312.

Aptariami demokratinės valstybės valdžios ir valdymo klausimai. Kritikuojama Ž. Ž. Ruso tiesioginės demokratijos, bendrosios valios, visuomenės sutarties teorija. Reprezentacinio parlamentarizmo koncepcija priešinama socialinio solidarumo teorijos kūrėjų A. Esmeino, L. Diugi ir M. Horiju idėjoms; deklaruojamas sociologinis individualizmas. Prigimtinės teisės teorijoje kritikuojama tautos suverenumo idėja. Teigiama, kad tautos suverenumo valios reiškėja esanti teisinės tautos (piliečių, turinčių politines teises ir turto cenzą) dauguma. Tautos atstovavimas pasireiškiąs socialinių valstybės funkcijų vykdymu. Viena svarbiausių socialinių funkcijų laikoma privatinės nuosavybės gynimas. Valstybė aiškinama kaip funkcionali socialinio bendravimo forma, visuomenės susiskirstymo į socialinius junginius rezultatas. Į valstybės teoriją įtraukiamos pozityvistinės juridinės mokyklos atstovų G. Jelineko ir L. Petražickio idėjos, kad valstybė esanti teisinis asmuo ir vykdanti „socialinę valią". Prancūzų organinės sociologijos mokyklos socialinio solidarumo teorija papildoma funkcionalizmo bei institucionalizmo teiginiais.

VALSTYBĖ IR JOS KONSTITUCINĖ TEISĖ. I DALIS. VALSTYBĖ. K., 1934, I t., XII+340 p.

Dalys: Įžanga, III—IV. Turinys, V—XII. Trys valstybės sąvokos elementai. I. Tauta, kaip valstybės elementas, 1—13. II. Teritorija, kaip valstybės elementas, 13—53. III. Valdžia, kaip valstybės elementas, 53—56. IV. Visuomenės sutarties doktrina, 56—83. V. Organiškųjų doktrinų grupė, 83—109. VI—VII. Klasikinė demokratinė doktrina, 109—170. VIII. Demokratinė M. Hauriou doktrina, 170—191. IX. Jėgos teorija, 191—217. X. L. Duguit doktrina, 218—254. XI. Leono Petražickio doktrina, 254—264. XII. Kelios išvados valdžios sąvokai, 264—272. XIII. Valstybės ir jos konstitucinės teisės mokslo vieta mokslų klasifikacijoje ir metodai, 272—340.

Pozityvizmo požiūriu autorius aptaria visuomenės, valstybės, teisės, tautos, viešosios valdžios ir kt. sąvokas. Kritikuojama racionalistinė asocialaus gamtinio žmogaus samprata ir visuomenės funkcija prigimtinės teisės teorijoje. Teigiama, kad laisvę žmogus gaunąs ne iš prigimties, o ją suteikianti visuomenė, valstybė, teisė. Sekdamas L. Diugi ir E. Diurkheimu, autorius mėgina suderinti objektyvizmą (socialinio mokslo nepriklausomumą nuo politikos) su ontologiniu idealizmu. Remdamasis pozityvistais, jis abstrahuoja kai kuriuos socialinės struktūros elementus. Įvairios visuomeninio gyvenimo funkcijos paverčiamos jėgomis, kurių veikimas neva lemiąs ir paaiškinąs visuomenės raidą. Akcentuojamos socialinė ir tarnybinė valstybės, teisės, valdžios organų, nuosavybės funkcijos. Pabrėžiamos socialinio valdymo ir valdžios galios idėjos. Iš jų kildinama socialinės pareigos idėja. Autorius pritaria L. Diugi jėgos teorijai, socialinės taisyklės (normos) arba

socialinio solidarumo koncepcijai. Jis pripažįsta visuomenės klasinę diferenciaciją ir skelbia socialinės taikos idealą.

VALSTYBĖ IR JOS KONSTITUCINĖ TEISĖ. I DALIS. VALSTYBĖ. K., 1935, II t., XII+412 p.

Dalys: Turinys, III—XII. I. Visuomenė ir valstybė senovėje, viduramžiais ir naujais laikais ligi Didžiosios Prancūzų Revoliucijos imtinai, 1—37. II. XIX amžiaus reakcija prieš visuomenės slopinimą. Socializmas, 39—73. III. Visuomenė: sąvoka ir klasifikacija, 74—97. IV. Socialinių junginių santykiai tarp savęs ir su valstybe, 97—200. V. Nacionalizmas, 208—318. VI. Socialinės valstybės esmės sąvoka, 319—339. VII. Teisinė valstybės personifikacija, 339—393. Literatūra, 395—401. Vardų rodyklė, 402—405. Dalykų rodyklė, 406—412.

Teigiama, kad visuomeninės būties prigimtį sudaraą socialinio solidarizmo realizavimas ir bendrojo visuomenės gėrio siekimas, kad to gėrio siekia įvairūs visuomenėje egzistuojantys institutai. „Teisinė valstybė" visus socialinius junginius organizuojanti naudingai socialinei veiklai. Valstybinio monopolizmo bei korporatyvizmo požiūriu ginama „solidari viešojo ūkio bendruomenė", kuri laikoma antklasiniu reiškiniu, socialinės harmonijos idealu. Mėginama reviduoti kai kuriuos marksizmo valstybės ir teisės teorijos teiginius. Teigiama, kad klasinė visuomenės diferenciacija ir klasių kova esą nepakankamas pagrindas visuomenės fenomenui išaiškinti, kad materialinį ekonominį veiksnį ir klasių kovos principą marksizmas esą suabsoliutinęs. Aiškinama, kad, be skirstymosi, visuomenėje esama jungimosi, socialinių kooperacijos reiškinių. Propaguojamas korporacinės valstybės modelis. Aptariamos reliatyvaus solidarizmo, autonominio solidarizmo, liberalaus ekonomizmo, nacionalistinio solidarizmo (fašizmo) doktrinos. Dėstoma nacionalinės valstybės koncepcija. Pažymima, kad nacionalizmas nesuderinamas su demokratija. Atmetamos šovinistinės fašizmo idėjos.

VALSTYBĖ IR JOS KONSTITUCINĖ TEISĖ. II DALIS. KONSTITUCINĖS INSTITUCIJOS. I TOMAS. SUVERENITETAS. K., 1939, IX+272 p.

Dalys: Turinys, III—VIII. Autoriaus žodis, IX. Suverenitetas. A. Suvereniteto problemos ir sąvokos istorija, 1—2. I. Antikinė senovė, 2—13. II. Viduramžiai, 13—88. III. Suvereniteto koncepcija, 88—219. IV. Suvereniteto esmė, 219—254. Reziumė (prancūzų kalba), 255—256. Rodyklės. I. Vardų rodyklė, 257—268. II. Dalykų rodyklė, 269—272.

Kritiškai analizuojama Ž. Bodeno, Ž. Ž. Ruso, Š. L. Monteskjė, Dž. Loko, T. Hobso, H. Grocijaus suvereniteto samprata. Išskiriamos dvi suvereniteto apibrėžimo dalys — viešpatavimo galia visuomenėje ir jos sociališkai normatyvinė funkcija. Liaudies suverenitetui priešinamas tautos suverenitetas. Tauta — personifikuotas socialinis reiškinys, teisės subjektas. Konstitucinė valstybė

vaizduojama kaip nacionalinio suvereniteto reiškėja. Teisinei valdžiai esąs būdingas funkcinis „galių" susiskirstymas (dėl institucionalizmo įtakos), nukreiptas prieš diktatūros pavojų. Teigiama, kad suverenines steigiamosios galios principas — viena vertingiausių klasikinės demokratijos idėjų. Pripažįstamas teisinis valstybės suverenumas, kartu laikomasi nuomonės, jog teisė galinti „apriboti" valstybės valdžią. Aiškinama, kad revoliucija ir perversmas esą socialiniai normatyviniai faktai, nepriklausomi nuo teisės ir jos nereguliuojami.

TEISINĖ VALSTYBĖS ORGANIZACIJA (Viešoji paskaita, LU Rektoriaus prof. M. Römerio skaityta iškilmingame LU 1927.IX.15 posėdyje imatrikuliacijos akto metu).— Kn.: Lietuvos Universitetas 1927—1928 mokslo metais (1927.IX.15—1928.II.16). K., 1928, p. 6—31.

Nagrinėjama teisinės valstybės priklausymo nuo socialinių jėgų santykio visuomenėje problema. Pažymima, kad, pasikeitus socialinei santvarkai, teisė turinti ginti naują socialinę tvarką.

TREČIASIS TARPTAUTINIS SOCIOLOGIJOS KONGRESAS ROMOJE.— Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai, 1928, t. II, p. 1—13.

Aptariama 1924 m. balandžio mėn. Romoje įvykusio trečiojo tarptautinio sociologijos kongreso pranešimų problematika.

NACIONALIZMAS IR VALSTYBĖ.—„Kultūra", 1932, Nr. 5, p. 257—261; 1932, Nr. 6—7, p. 321—328.

Aptariami nacionalinės valstybės tikslai ir pobūdis. Keliamas nacionalizmo panaikinimo Europoje politinis klausimas.

VISUOMENINĖ TEISĖS KILMĖ.—„Vairas", 1933, Nr. 11, p. 278—290.

Nagrinėjama teisės genezės problema. Apžvelgęs istorinį problemos aspektą, autorius plačiau aptaria L. Diugi objektyvinės teisės koncepciją. Pritariama svarbiausiems tos koncepcijos teiginiams: 1) žmogus — visuomeninė būtybė, 2) teisė — socialinio žmonių bendravimo padarinys, 3) socialinės taisyklės, atsiradusios iki valstybės. Keliamas valstybės, kaip teisės kūrėjos, vaidmuo. Autoriaus nuomone, be visuomenėje susiklosčiusių socialinių normų, į valstybės teisės sistemą turi būti įtrauktos ir kitos socialinio bendravimo normos.

REVOLIUCIJA IR LAISVĖ.—„Kultūra", 1941, Nr. 1, p. 14—23.

Spalio revoliucija vertinama kaip socialinė revoliucija, sprendžianti žmogaus laisvės problemą. Aiškinamas proletariato diktatūros vaidmuo: ji reikalinga socialinėms laisvės prielaidoms kurti, senosios ideologijos liekanoms slopinti ir žmonių sąmonei pertvarkyti.

I. VASILEVSKIENĖ

ROČKA Marcelinas, 1912.04.25 Ambručiuose (Jurbarko r.) — 1983.08.18 Vilniuje, literatūrologas, bibliografas. 1939 baigė Kauno un-to Humanitarinių mokslų f-tą. 1940—51 dėstė Vilniaus un-te, 1951—59 — Vilniaus pedagoginiame in-te. 1951—55 — šio

instituto direktorius. Filologijos mokslų kandidatas (1949), docentas (1953). 1963—77 — LTSR knygų rūmų ikitarybinės spaudos retrospektyvinės bibliografijos skyriaus vedėjas. Vienas leidinio „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba" (LTSR valstybinė premija) sudarytojų. Išvertė Aristotelio „Poetiką", parengė M. Mažvydo raštus „Pirmoji lietuviška knyga" (1974), monografiją „Mykolas Lietuvis" (1988).

PLATONO SIELOS NEMIRTINGUMO ARGUMENTAI „FAIDONE". Diplominis darbas. [K., 1939], 52 p., *rankraštis.*

D a l y s: Turinys, 2. I. 3—21. II. Nemirtingumo argumentai, 22—37. III. Nemirtingumo argumentų įvertinimas, 38—52.

Diplominis darbas, parašytas baigiant Kauno un-to Humanitarinių mokslų f-tą. Analizuojama Platono sukurta sielos nemirtingumo koncepcija, jos vieta Platono filosofijos sistemoje. Aptariami koncepcijos šaltiniai, kitų graikų autorių įtaka, koncepcijos ryšys su meilės teorija ir kitomis Platono filosofijos dalimis. Teigiama, kad Platono pateikti sielos nemirtingumo įrodymai galioja tik tam tikru požiūriu, nes jais iš anksto priimama tai, kas dar turi būti įrodyta. Ši sielos koncepcija remiasi tikėjimo tradicija ir grindžia Platono idealizmą.

CVA, F 631, ap. 10, b. 206.

R. PLEČKAITIS

S

SERBENTA Vitalis, 1895.06.14 Liukiuose (Vilkaviškio r.) — 1980.10.26 Minske, istorikas, filosofas. 1916 baigė lietuvių gimnaziją Voroneže, 1917—18 — Lietuvos revoliucinių socialistų liaudininkų partijos narys. Nuo 1917 įsitraukė į revoliucinį judėjimą Charkove. 1920 įstojo į RKP(b). 1920—22 Charkove redagavo komunistų savaitraštį „Darbininkų balsas". 1920 baigė Charkovo un-to Istorijos ir filosofijos f-tą, 1922 — Medicinos f-tą; dėstė Charkovo aukštosiose mokyklose. 1922—23 Maskvoje dėstė Vakarų tautinių mažumų komunistiniame un-te. 1924 baigė Raudonosios profesūros in-to Filosofijos skyrių. Nuo 1927 dirbo Baltarusijos TSR įvairų pedagoginį ir kultūrinį organizacinį darbą. Buvo represuotas.

Pasirašinėjo slapyvardžiais: Taira, Vitalis, Karklas, Simas, Girinaitis.

Svarbiausia V. Serbentos teorinių apmąstymų tema — ekonominės, politinės ir kultūrinės socializmo kūrimo problemos. Remdamasis materialistinio istorijos supratimo principais aiškino, kad pasaulinės kapitalizmo sistemos „sugriovimas" ir socializmo susikūrimas visame pasaulyje esąs objektyvus žmonijos raidos dėsningumas. Pagrindinė socialistinės revoliucijos varomoji jėga — proletariatas, jo sąjungininkas — vargingieji ir vidutiniai valstiečiai. Serbentos nuomone, socializmo negalima sukurti nepanaikinus politinių buržuazinės visuomenės institutų ir nesukūrus proletariato diktatūros. Svarbiausios jos funkcijos: slopinti buržuazijos priešinimąsi ir sukurti naujo tipo visuomenę — socializmą. Kaip ir kiti to meto marksistai, socializmą tapatino su komunizmu. Jo teigimu, proletariatui paėmus valdžią, panaikinami prekiniai-piniginiai santykiai, o sukūrus socializmą vartojimo reikmenys bus paskirstomi pagal poreikius, nebeliks valstybės. Nagrinėdamas proletarinės kultūros kūrimo problemas pabrėžė, kad būtina perimti geriausias praeities kultūros vertybes.

TARYBŲ SISTEMA, KAIPO DARBININKŲ KLASĖS VALSTYBĖS FORMA.— Kn.: Vit. Serbenta. Raudonoji dirva. Charkovas, 1920, I rinkinys, p. 3—7.

Aptariama valstybės klasinė esmė, valstybės istoriniai tipai, funkcijos. Pažymima, kad valstybė atsirado susiformavus antagonistinėms klasėms, kurių atsiradimą savo ruožtu nulėmė gamybos

vystymasis. Buržuazinė valstybė apibūdinama kaip viešpataujančios klasės įrankis kapitalistiniams santykiams apsaugoti. Buržuazinė demokratinė respublika vertinama kaip labiau užmaskuota buržuazijos diktatūros forma. Neigiama, kad parlamentinės kovos būdu esą galima įvykdyti socialistinę revoliuciją. Socializmo pergalė galima tik panaikinus politinius buržuazinės visuomenės institutus ir sukūrus proletariato diktatūrą.

NUO KAPITALIZMO PRIE SOCIALIZMO.— Kn.: Vitalis. Raudonoji dirva. Charkovas, 1920, I rinkinys, p. 8—12.

Aiškinama, kad pasaulinė kapitalizmo sistema yra objektyviai subrendusi socialistinei revoliucijai. Materialinė socializmo prielaida — finansinio kapitalo įsiviešpatavimas ekonomikoje ir politikoje. Vykstant šiam procesui, atsirandanti visuomenės ekonominio reguliavimo mechanizmo užuomazga. Gamybos priemonių savininkai vis mažiau dalyvauja gamybos valdyme, todėl jų funkcijas perima samdyti specialistai. Aiškinama, kad krizės ir karai atskleidžia ir pasmarkina kapitalizmo prieštaravimus. Šie veiksniai taip pat esą proletarinės revoliucijos „greitintojai".

SOCIALISTINĖ ŪKIO ORGANIZUOTĖ.— Kn.: Taira. Raudonoji dirva. Charkovas, 1920, I rinkinys, p. 13—22.

Analizuojami kapitalizmo ir socializmo skirtumai. Kapitalistinės gamybos tikslas esąs pelnas, socialistinės — visų visuomenės narių gerovė. Kapitalistinės gamybos apimtį chaotiškai reguliuojanti rinka, todėl visose kapitalizmo gyvenimo sferose neišvengiami anarchijos reiškiniai. Socializmas — tai planingai ir harmoningai besivystanti visuomenė. Socializmas tapatinamas su komunizmu. Socializmo sąlygomis išnyksią prekiniai-piniginiai santykiai, vartojimo reikmenys būsią paskirstomi pagal poreikius.

KAME TĖVYNĖ.— Kn.: Antanas Karklas. Raudonoji dirva. Charkovas, 1922, II rinkinys, p. 9—12.

Aptariami buržuazinio patriotizmo ir proletarinio internacionalizmo principai. Remiamasi klasiniu socialinių reiškinių vertinimo kriterijumi. Šiuos du antagonistinius principus nulėmę priešingi klasiniai interesai. Buržuazinį patriotizmą sąlygoja buržuazijos interesas — per tėvynės meilės jausmus suvienyti įvairius socialinius sluoksnius, kuriems vadovautų buržuazija. Proletarinio internacionalizmo principas pagrįstas viso pasaulio proletariato interesų bendrumu: jį lemia būtinumas vieningai kovoti su pasaulio buržuazija. Šis principas reikalaująs, kad proletariatas neturėtų meilės jausmų „buržuazinei tėvynei".

KULTŪROS DARBO REIKALU.— Kn.: Taira. Raudonoji dirva. Charkovas, 1922, II rinkinys, p. 32—36.

Aiškinama, kad socializmo prielaidas sukuriąs gamybos vystymasis. Kapitalistinė gamybos priemonių nuosavybės forma stabdanti gamybos augimą. Kapitalistinio gamybos būdo krizę rodanti ir kultūra. Atsiranda pesimizmas, kultūra pasidaro anti-

humaniška. Laimėjęs proletariatas sukuria naują proletarinę kultūrą, kuriai būdingas optimizmas, kolektyviškumas, humanizmas. Proletarinė kultūra kuriama perimant vertingiausius praeities kultūros perlus.

E. KRIŠČIŪNAS

SEZEMANAS Vosylius, 1884.05.31 Vyborge (RTFSR, Leningrado sr.) — 1963.03.29 Vilniuje, filosofas, pedagogas. 1909 baigė Peterburgo un-tą, įgijo filosofo ir filologo klasiko specialybes. 1909—11 tobulinosi Marburgo (VFR) ir Berlyno un-tuose. 1915—18 — Peterburgo un-to privatdocentas, 1918—21 — Viatkos (dab. Kirovas) pedagoginio in-to, Saratovo un-to docentas. 1922—23 buvo Berlyno rusų mokslų in-to docentas. 1923—40 — Kauno un-to Humanitarinių mokslų f-to Filosofijos ir Filosofijos istorijos katedrų profesorius ir jų vedėjas. Dėstė logiką, gnoseologiją, estetiką, filosofijos istoriją ir kitas filosofijos disciplinas. 1940—50 ir 1958—63 — Vilniaus un-to Filosofijos katedros profesorius. Pokario metais represuotas. Grįžęs toliau dirbo Vilniaus un-te. 1929 parašė logikos vadovėlį aukštosioms mokykloms. Išvertė į lietuvių kalbą Aristotelio veikalą „Apie sielą", parašė jo įvadą ir komentarus.

Filosofinių V. Sezemano pažiūrų neįmanoma apibūdinti vienareikšmiškai. Jos patyrė Marburgo neokantinės mokyklos, G. V. F. Hėgelio dialektikos, M. Šelerio antropologinės filosofijos, „kritinio realizmo" ir kitus poveikius. Plati filosofinė kultūra leido Sezemanui įžvelgti kai kurių filosofinių mokyklų ar metodų vienpusiškumą, atskleisti nepagrįstas pretenzijas į absoliučią tiesą ir visuotinumą, išskirti pozityvų indėlį į filosofinės minties istoriją. Itin reikšmingi yra Sezemano estetikos tyrinėjimai, skirti estetiškumo specifikai, estetinių vertybių pažinimo ir perėmimo, estetikos metodologinio vaidmens, subjektyvizmo ir objektyvizmo kritikos ir kitiems klausimams.

LOGIKA. Paskaitos, laikytos Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. K., 1929, 304 p.

Dalys: I. Įvadas, 5—33. II. Sąvokos teorija, 34—86. III. Sprendimo teorija, 87—143. IV. Logiški mąstymo dėsniai, 144—159. V. Išprotavimo teorija, 160—256. VI. Įrodinėjimo teorija, 257—277. VII. Pažinimo sistema, 278—282. Uždaviniai, 283—303.

Logikos kursas parašytas remiantis A. Pfenderio, N. Loskio ir A. Vedenskio koncepcijomis. Dėstoma tradicinė logika. Ji siejama su visa mokslų sistema ir laikoma bendrąja mokslinio žinojimo metodologija. Logika — mokslas, tiriantis gryno mąstymo lytį ir dėsningumus, aiškinantis, kas yra taisyklingas mąstymas. Matematinė logika palikta nuošalyje kaip esą neturinti tiesioginės metodologinės vertės. Pabrėžiamas glaudus logikos ir gnoseologijos ryšys. Logika, tirdama formalią tiesą, turinti atsižvelgti į jos sąryšį su materialia tiesa (gnoseologijos kompetencija), nes tikras

pažinimas, t. y. materiali tiesa, esąs kiekvieno mokslo galutinis tikslas.

LAIKAS, KULTŪRA IR KŪNAS (Šių dienų kultūros uždaviniams pažinti). Spaudos fondo leidinys, 1935, 37 p.

Teigiama, kad dabartinis europietis pateko į objektyvios (daiktinės) kultūros vergiją. Tačiau nepakanka plėtoti daiktinę kultūrą, kad žmogus galėtų iš tikrųjų išsivaduoti. Būdų kultūros krizei įveikti autorius ieško sąmonės sferoje. Savitvarda kaip ypatingas nusistatymas, dvasios budrumas ir kt. turi padėti sutelkti fizines ir dvasines jėgas situacijoms įvaldyti, idealioms veiklos paskatoms ugdyti. Veiklos svorio centrą iš objektyvios kultūros reikia perkelti į paties subjekto gyvenimą, asmenybės dvasinį ir fizinį tobulinimąsi.

ESTETIKA. V., 1970, 463 p.

Dalys: Pratarmė, 7—10. I. Įžanga, 11—19. II. Metodiniai estetikos keliai, 20—24. III. Estetinio objekto analizė, 25—103. IV. Gamtos (natūralusis) grožis, 104—125. V. Meno kilmė, 126—149. VI. Meninės kūrybos problema, 150—179. VII. Istorinė meno raida ir ją sąlygojantieji veiksniai, 180—211. VIII. Grožio santykiai su kitomis kultūros vertybėmis. Meno vaidmuo kultūriniame gyvenime, 212—256. IX. Istorinė estetikos teorijų apžvalga, 257—279. X. Meno rūšių klasifikacijos klausimas, 280—291. Priedai: Estetinis vertinimas meno istorijoje (Meno istorijos ir estetikos ryšio klausimu), 295—321. Poetinio vaizdo prigimtis, 322—354. Estetinė kultūra ir estetinis auklėjimas, 355—359. Fizinis auklėjimas ir estetinė kultūra, 360—365. Estetika, 366—369. Estetinių vertybių objektyvumas ir subjektyvumas, 370—392. Estetikos istorijos ir teorijos fragmentai, 393—404. Praeities kultūros ir grožio apsauga, 405—406. H. Kairiūkštytės-Jacinienės studijos apie Pažaislį recenzija, 407—408. M. Vorobjovo monografijos apie M. K. Čiurlionį recenzija, 409—412.

Veikalas „Estetika"— tai originalus daugelio metų tiriamojo darbo rezultatas. Autoriaus požiūriu, estetika yra filosofijos šaka — mokslas, tiriantis estetines vertybes. Vertybių mokslai iš esmės skiriasi nuo gamtos mokslų, tą skirtumą lemia savita jų objektų prigimtis. Todėl ir vertybių mokslų metodai negali sutapti su gamtos mokslų metodais. Taigi estetiškumo esmę gali paaiškinti tik tokia teorija, kuri remiasi tiesioginiu estetiniu suvokimu, analitinės ir sintetinės prigimties aktu ir atskleidžia jame objektyvumo ir subjektyvumo dialektiką. V. Sezemanas parodo objektyvistinių ir subjektyvistinių estetiškumo aiškinimų vienpusiškumą, nuosekliai atskleidžia objektyviojo ir subjektyviojo momentų santykinę reikšmę meno srityje. Autorius daugiausia stengiasi paaiškinti vidinį grožio prieštaringumą, sudėtingus subjektyvumo ir objektyvumo perėjimus iš vieno į kitą visame tikrovės estetinio suvokimo procese.

Emocionalųjį objekto turinį, objekto reikšmingumą subjektas patiria ir suvokia aidinių jausmų forma. Aidiniai jausmai įgyja estetinę reikšmę, tampa svarbiausiu estetinio įspūdžio momentu tada, kai „juose prabyla pati objekto tiesiog (jutimiškai) suvokiama struktūra". Estetinė kontempliacija yra ne egocentriška, bet objektocentriška. Subjektas užmiršta save ir išgyvena tik pačiame objekte įkūnytą jausminę reikšmę.

РАЦИОНАЛЬНОЕ И ИРРАЦИОНАЛЬНОЕ В СИСТЕМЕ ФИЛОСОФИИ [RACIONALUMAS IR IRACIONALUMAS FILOSOFIJOS SISTEMOJE].— «Логос», М., 1911, кн. 1, с. 93—122.

Bandoma pažinimo teorijoje vartoti problemos sąvoką ir remtis vystymosi principu. Racionalus esąs neproblemiškas žinojimas, o empirinis žinojimas apimąs ir iracionalius elementus (neišspręstas problemas). Aiškinami racionalizmo ir empirizmo trūkumai. Iracionalumas neturįs būti suprastas kaip besąlygiškas racionalumo neigimas. Atskiruose moksluose iracionalu visa tai, kas nepriklauso to mokslo kompetencijai. Iracionalumas filosofine prasme yra ne kas kita, kaip begalinis problemiškumas, garantuojantis neabejotiną objektyvaus pažinimo pažangą. Žinojimo pagrindai ir esmė esą probleminiai dalykai. Mokslo ir filosofijos raida, jos nepabaigiamumas sudaro prielaidą nuolat pasireikšti iracionalumui, t. y. neišspręstų problemų esamumui.

DIE ETHIK PLATOS UND DAS PROBLEME DES BÖSEN [PLATONO ETIKA IR BLOGIO PROBLEMA].— Samelband H. Cohen zum 70 Geburtstag, 1912, S. 170—189.

Nagrinėjama Platono pateikta blogio samprata ir jos idėjinės ištakos, iškeliamas priešybių principo vertingumas tiriant etines problemas, parodoma gėrio ir blogio dialektika.

J. MUREIKA

DER RYTHMOS UND SEINE BEDEUTUNG FÜR ERZIEHUNG UND KUNST. EINE BEITRAG ZUR WÜRDIGUNG DER RYTHMISCHEN GYMNASTIK V. J. DALCROZE [RITMAS IR JO REIKŠMĖ AUKLĖJIMUI IR MENUI. DĖL Ž. DALKROZO RITMINĖS GIMNASTIKOS VERTINIMO]. *Išspausdinta leidinyje:* Bericht der St. Katharinen-Schule über das Schuljahr 1912/1913. St. Petersburg, 1913, S. 3—37.

Vertinama šveicarų kompozitoriaus ir pedagogo E. Žako-Dalkrozo sukurta ritminės gimnastikos koncepcija. Į ritmą straipsnyje žvelgiama filosofiniu ir estetiniu požiūriu. Ritmas esąs specifinės organinių būtybių veiklos savitumas, jų tikslingos veiklos apraiška. Nagrinėjama antikos laikų ritmo samprata. Ritmui tada buvo suteikta kosminio principo reikšmė ir jis buvo suprantamas kaip pasaulio įvykių ciklišku mas. Aiškinama ritmo įtaka fiziniam ir dvasiniam žmogaus ugdymui. Fiziškumo ir dvasiškumo santykį siūloma spręsti sudvasinant juslumą ir sujuslinant dvasiškumą — tai pasiekti ir padedąs ritmas, čia glūdinti jo estetinė vertė.

R. PLEČKAITIS

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ФИЛОСОФИЯ МАРБУРГСКОЙ ШКОЛЫ [TEORINĖ MARBURGO MOKYKLOS FILOSOFIJA].— Новые идеи в философии. Сб. 5: Теория познания. Вып. 2. С-Петербург, 1913, с. 1—34.

Dėstomos pagrindinės Marburgo mokyklos filosofijos idėjos, požiūris į I. Kanto filosofiją, mokslinio žinojimo metodologiškumas ir hipotetiškumas. Teigiama, kad Marburgo mokykla pirmą kartą aiškiai ir konkrečiai iškėlusi dabartinės matematikos ir fizikos loginių pagrindų klausimą. Mokslų sąvokos esą ėmė prarasti substancialų pobūdį ir virsta funkcinėmis sąvokomis, išreiškiančiomis santykius. Objektyvaus žinojimo loginę esmę sudaro jo sisteminė vienybė, todėl ir žinojimo principai turi būti sisteminiais principais, kurie apibūdintų ne tam tikrus žinojimo elementus, o būtinus jų tarpusavio ryšius bei santykius.

«ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СПЕКТРЫ» г. МОРОЗОВА И ПЛАТОНОВСКИЙ ВОПРОС [p. MOROZOVO „LINGVISTINIAI SPEKTRAI" IR PLATONO KLAUSIMAS].— «Известия Отделения русского языка и словестности Российской Академии Наук», Петроград, т. 22 (1917), кн. 2, 1918, с. 70—80.

Teigiama, kad apie Platono kūrybą, jo kūrinių autentiškumą ir parašymo laikotarpį negalima spręsti remiantis vien lingvistine analize, o reikia vadovautis visų galimų kriterijų visuma.

ОБОЗРЕНИЕ НОВЕЙШЕЙ ГЕРМАНСКОЙ ФИЛОСОФСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ [NAUJAUSIOS VOKIEČIŲ FILOSOFIJOS LITERATŪROS APŽVALGA].— В сб.: София: Проблемы духовной культуры и религиозной философии. (Вып.) 1. Берлин, 1923, с. 173—183.

Apžvalgoje analizuojami H. Rikerto, N. Hartmano, M. Geigerio ir M. Šelerio veikalai, pabrėžiama, kad gnoseologija nepagrindžia ontologijos, o priešingai, tik ontologijoje gnoseologija suranda savo pagrindą. Daug dėmesio skiriama žmogaus dvasinio pasaulio, vertybių pažinimo koncepcijų išryškinimui.

POVILAS NATORPAS (1854—1924).— Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. K., 1925, kn. 1, p. 413—421.

Straipsnis parašytas mirus Marburgo filosofinės mokyklos atstovui P. Natorpui. Jame apibūdinamos filosofinės ir pedagoginės Natorpo pažiūros. Natorpas atestuojamas kaip logiškojo idealizmo atstovas.

DAS PROBLEM DES IDEALISMUS IN DER PHILOSOPHIE [IDEALIZMO PROBLEMA FILOSOFIJOJE].— Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. K., 1925, kn. 1, p. 103—121.

Neokantiškojo idealizmo požiūriu apžvelgiama idealizmo problema filosofijoje, aptariamas subjektyvus idealizmas. Idealizmas priešinamas realizmui (materializmui), pabrėžiamas idealizmo filosofijos ir religijos vidinis sąryšis.

О ПРИРОДЕ ПОЭТИЧЕСКОГО ОБРАЗА [POETINIO VAIZDO PRIGIMTIS].— Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. K., 1925, kn. 1, p. 423—481.

Aiškinamos pagrindinės poetinio vaizdo struktūros ypatybės, pateikiama metodologinių pastabų. Išsamiai analizuojamas poetinio vaizdo ryšys su estetinio bei meninio suvokimo struktūra, daly-

kiškai vertinamos A. Potebnios, T. Mejerio, G. E. Lesingo, B. Christijanseno koncepcijos.

СОКРАТ И ПРОБЛЕМА САМОПОЗНАНИЯ [SOKRATAS IR SAVĘS PAŽINIMO PROBLEMA].— «Евразийский временник», Берлин, 1925, кн. 4, с. 224—267. *Lietuviškas vertimas:* Etikos etiudai. Dorovė ir tradicijos. V., 1984, p. 275—337.

Analizuojama Sokrato etinė koncepcija, moralinių vertybių pažinimas per savęs pažinimą, per savo dvasinę patirtį. Teigiama, kad nedalykinė loginės refleksijos nuostata („intencija") yra svarbiausias pažinimo momentas, reikšmingas tokiam žinojimui, kuris remiasi savęs pažinimu. Tai esą būdinga vadinamiesiems mokslams apie dvasią, tarp jų ir filosofijai. Intelektualizmas, gamtos mokslų suklestėjimas, techninės kultūros laimėjimai kelia ypač dideles dvasinių vertybių pažinimo („emocinio pažinimo") problemas, liečiančias švietimo sistemą, savišvietą ir kitas kultūros sritis.

ПЛАТОНИЗМ, ПЛОТИН И СОВРЕМЕННОСТЬ [PLATONIZMAS, PLOTINAS IR DABARTIS].— «Логос», Прага, 1925, кн. 1, с. 51—107.

Apybraižoje analizuojama Platono ir Plotino gnoseologija. Plotinui priskiriamas principinis intelektualizmo įveikimas per savęs pažinimą, kuris tampa viso pasaulio pažinimo pagrindu.

NIKOLAI HARTMANN. GRUNDZÜGE EINER METAPHYSIK DER ERKENNTNIS. XII — 389 (Berlin, 1921) [NIKOLAJUS HARTMANAS. PAŽINIMO METAFIZIKOS PAGRINDAI]. — «Логос», Прага, 1925, кн. 1, с. 229—235.

N. Hartmano veikalo recenzijoje pažymima, kad idealizmas evoliucionuodamas patyrė krizę, todėl reikia peržiūrėti pačią svarbiausią jo išeities poziciją — kaip jis kelia žinojimo problemą. Pritariama Hartmanui, kad gnoseologijai reikalingas ontologinis pagrindas. Pareiškiama nemažai kritinių pastabų dėl to, kad vienašališkai interpretuojamas racionalumo bei iracionalumo priešingumas, neiškeliami teorinio, etinio bei estetinio patyrimo skirtumai.

BEITRÄGE ZUM ERKENNTNISPROBLEM. ÜBER GEGENSTÄNDLICHES UND UNGEGENSTÄNDLICHES WISSEN [PAŽINIMO PROBLEMOS KLAUSIMAI. APIE DALYKINĮ IR NEDALYKINĮ ŽINOJIMĄ].— Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. K., 1927, kn. II, p. 69—142. *Lietuviškas vertimas:* Sezemanas V. Raštai. Gnoseologija. V., 1987, p. 27—86.

Teigiama, kad ne visas pažinimas yra dalykinio pobūdžio, ne visas pažinimas grindžiamas dalykine sąmonės nuostata. Yra savęs pažinimas, žmogaus dvasinio pasaulio, etinių ir estetinių vertybių pažinimas. Tai atskiros būties sferos, kurios pažįstamos remiantis nedalykiniu sąmonės nusistatymu.

STUDIEN ZUM ERKENNTNISPROBLEM. RATIONALES UND IRRATIONALES [PAŽINIMO PROBLEMŲ STUDIJA. RACIONALUMAS IR IRACIONALUMAS].— Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. K., 1927, t. 3, sąs. IV, p. 127—192. *Lietuviškas vertimas:* Sezemanas V. Raštai. Gnoseologija. V., 1987, p. 87—153.

Analizuojama racionalumo ir iracionalumo dialektika bei interpretacija filosofijos istorijoje, pažymima, kad iracionalumas yra

nevienareikšmis. Racionalumas slypįs jau pirmapradžiame objektyvuojančiame pažinimo akte ir atsiranda iš tiesioginės jutiminės intuicijos kaip dalykine nuostata grindžiamo pažinimo padarinys.

ZUM PROBLEM DES REINEN WISSENS [GRYNOJO PAŽINIMO PROBLEMA].— Sonderabdruck aus dem „Philosophischen Anzeiger". II Jahrgang, Bonn, 1927, Heft 2, S. 204—235; Heft 3, S. 324—344.

Gryną žinojimą autorius vadina nedalykiniu, t. y. nesusijusiu su jokia dalykine nuostata. Pabrėžiamas tokio žinojimo santykinis savarankiškumas, vidinės jo vystymosi galimybės ir tarnybinis vaidmuo, susijęs su konkrečių tikrovės objektų pažinimu. Nedalykinis žinojimas (bendrų sąvokų, loginių dėsnių visuma) yra mokslinio pažinimo, grindžiamo dalykine nuostata, priemonė. Tokia gryno žinojimo galimybė dalyvauti pažinime susidaro dėl to, kad ontologiniai dėsniai sudaro loginių dėsnių pagrindą. Straipsnyje netiesiogiai keliama kategorinės sintezės idėja.

ИСКУССТВО И КУЛЬТУРА. К ПРОБЛЕМЕ ЭСТЕТИКИ [MENAS IR KULTŪRA. ESTETIKOS PROBLEMA].—«Версты», Париж, 1927, № 2, с. 185—204.

Svarstoma, kodėl subjektyvi — psichologinė ir objektyvi — idealistinė (racionalistinė) estetika nesuranda mokslinio pagrindo, estetinės būties daiktiško vientisumo. Estetikos uždavinys — tirti struktūrinių formų išraiškingumą, kuris lemia kiekvienos meno šakos prigimtį. Ištyrus, kas yra menas, ir atsižvelgus į santykinį jo savarankiškumą, galima paaiškinti meno ryšius su kitomis kultūros sritimis, jo vaidmenį kultūriniame gyvenime.

M. HEIDEGGER. SEIN UND ZEIT. Bd. I, Halle, 1927 [M. HEIDEGERIS. BŪTIS IR LAIKAS].— «Путь», Париж, 1928, № 14, с. 117—123.

Recenzuodamas M. Heidegerio knygą, autorius atpasakoja pagrindines jos idėjas, vertina ją kaip pirmą neabejotinai sisteminį darbą, gimusį fenomenologų mokykloje, pažymi Heidegerio filosofinės koncepcijos teigiamybes.

LOGINIS RACIONALUMAS. Raštai. Gnoseologija. V., 1987, p. 154—205. *Pirmoji publikacija:* BEITRÄGE ZUM ERKENNTNISPROBLEM. III. DAS LOGISCH—RATIONALE [PAŽINIMO PROBLEMŲ STUDIJA. III. LOGIŠKUMAS — RACIONALUMAS].—„Eranus", 1930, t. 1, p. 129—195.

Dalys: 1. Sąvoka ir sprendinys, 154—157. II. Loginė erdvė, 158—160. III. Logiškumo statiškumas, 160—169. IV. Loginis racionalumas formaliojoje logikoje, 170—180. V. Ekskursas: N. Hartmano „Pažinimo metafizikoje" pateikto loginio racionalumo apibrėžimo kritinė analizė, 180—184. VI. Loginis laikas, 185—193. VII. Loginis racionalumas ir pagrindiniai loginiai dėsniai, 193—205.

Logiškumas ir racionalumas apibūdinamas kaip tarpiškas žinojimas, kuris atsiranda tik sprendinyje. Būtis, sudaranti pažinimo turinį ir pažinimo išeities poziciją, vadinama realia, daiktiška būtimi. Pažinimo dėsningumai tiesiogiai priklauso nuo būties dėsningumų, kurie juos visiškai pagrindžia. Loginė būtis yra ne kas kita, kaip pažinimo bei mąstymo kūrinys, ir visa idealioji būtis

nėra ontologiškai savarankiška, o išvestinė. Aiškinama, kad reikia skirti šias sąvokas: 1) sąvoka kaip būtis savyje. Šiuo atveju sąvoka laikoma statišku, baigtu, vienareikšmiškai apibrėžtu dariniu. 2) Sąvoka, tiriama tuo atžvilgiu, kaip ji susijusi su savo intuityviais pagrindais bei objektu. Šiuo atveju ji atsiskleidžia kaip nebaigta, dinamiška ir problemiška. Turint galvoje pastarąją sąvokos reikšmę, reikėtų ją vadinti ne sąvoka, o konceptu.

J. MUREIKA

LOGIK UND ONTOLOGIE DER MÖGLICHKEIT. AUGUST FAUST. DER MÖGLICHKEITSGEDANKE. SYSTEMGESCHICHTLICHE UNTERSUCHUNGEN. I TEIL: ANTIKE PHILOSOPHIE. II TEIL: CHRISTLICHE PHILOSOPHIE [GALIMYBĖS LOGIKA IR ONTOLOGIJA. AUGUSTAS FAUSTAS. GALIMYBĖS IDĖJA. SISTEMINIS ISTORINIS TYRIMAS. I DALIS: ANTIKINĖ FILOSOFIJA. II DALIS: KRIKŠČIONIŠKOJI FILOSOFIJA]. Heidelberg, 1932.—„Blätter für deutsche Philosophie", Berlin, 1930, Bd. 10, Heft 2, S. 161—171.

Vokiečių filosofo A. Fausto knygos „Galimybės idėja" recenzija. Knygoje tiriama galimybės loginė ir ontologinė samprata antikinėje ir viduramžių filosofijoje. Pažymima, kad nors A. Fausto tyrimas istorinis, tačiau jis aktualus ir teoriškai reikšmingas, turint galvoje nepertraukiamą filosofijos tradiciją, perimamumą — dabarties filosofijos problemas parengė istorinis filosofijos procesas. A. Faustui gerai pavykę atskleisti žymiausių antikinės ir viduramžių filosofijos atstovų suformuotą loginį ir ontologinį galimybės sąvokos turinį. Recenzijoje detaliai aptariama aristotelinė galimybės koncepcija; autorius stengėsi parodyti, kad ontologinė galimybė esanti ne loginės galimybės parengiamoji pakopa, bet turinti savarankišką reikšmę.

R. PLEČKAITIS

ORGANIŠKOJO PASAULIO LAIPTAI IR ŽMOGUS. Recenzija (H. Plessner. Die Stufen des Organischen und der Mensch. 1928, 246 S.).—„Vairas", 1930, Nr. 4, p. 73—77.

H. Plesnerio veikalas „Organiškumo pakopos ir žmogus" esą vertingas tuo, kad organizmo problema nagrinėjama filosofijos požiūriu — ji siejama su dinamika, veikla. Kūno ir dvasios sąryšis paaiškėja tik tuomet, kai suprantame, kaip organizmas santykiauja su aplinka ir veikia išorinį pasaulį. Stebimoji ir veikiamoji aplinka sutampa ir apima visus savarankiškai egzistuojančius objektus, kurie reikšmingi organizmui ir yra jo atspindimi. Toks klausimo kėlimas turėtų padėti dialektiškai aiškinti žmogaus sąmonę, nes negalima iš atomo judesių ir kombinacijų kildinti sąmonės pasireiškimų, taip pat negalima fizinio pasaulio pripažinti dvasios (proto) padariniu.

VOKIEČIŲ IDEALIZMAS XIX AMŽIAUS PRADŽIOJE IR TAUTOS PROBLEMA.—„Vairas", 1931, Nr. 3, p. 290—298; Nr. 4, p. 440—445.

Remiantis J. G. Fichtės ir G. V. F. Hėgelio istorijos samprata, aiškinama tautos ir dvasinės kultūros problema, pabrėžiama kalbos reikšmė dvasinės kultūros ugdymui. Aptariama individualaus

ir socialinio auklėjimo svarba, kritikuojamas nacionalizmas ir šovinizmas, kurie, būdami pagrįsti neapykanta, stumia tautas į kultūrinę izoliaciją ir provincializmą.

DIE BOLSCHEWISTISCHE PHILOSOPHIE IN SOWJET RUSSLAND [BOLŠEVIKŲ FILOSOFIJA TARYBŲ RUSIJOJE].—„Der russische Gedanke", Bonn, 1931, Heft 2, S. 176—183.

Labai vertinamas dialektinis materializmas, iškeliami jo pranašumai, palyginti su vulgariuoju ir mechanistiniu materializmu. Kritikuojami neteisingi dialektinio materializmo aiškinimai.

DIE LOGISCHEN GESETZE UND DAS SEIN: A) DIE LOGISCHEN GESETZE IM VERHÄLTNIS ZUM SUBJEKTBEZOGENEN UND PSYCHISCHEN SEIN. B) DIE LOGISCHEN GESETZE UND DAS DASEINSAUTONOMIE SEIN [LOGIKOS DĖSNIAI IR BŪTIS: A) LOGIKOS DĖSNIAI SANTYKYJE SU SUBJEKTO SĄLYGOTA BEI PSICHINE BŪTIMI. B) LOGIKOS DĖSNIAI IR AUTONOMIŠKAI EGZISTUOJANTI BŪTIS].—„Eranus", K., 1931, t. II, p. 60—230.

Dalys: A) I. Die logischen Gesetze und die dingliche Wahrnehmung, 61—86. II. Die logischen Gesetze und die Vorstellungswelt, 87—92. III. Die logischen Gesetze und das eigentliche Psychische, 93—98. IV. Ablehnung anderer Deutungen der Unbestimmtheit von Bewusstseinsinhalten, 99—110. V. Die logischen Gesetze und die nichtdingliche Wahrnehmung, 111—117. B) I. Logische Bestimmtheit und Bewegung, 121—144. II. Die logische Bestimmtheit und das Werden, 145—175. III. Die Möglichkeit als Strukturmoment des zeitlichen Seins, 176—212. IV. Ergebnisse und Ausblicke, 213—222. Anhang. Die Unbestimmtheit (Nichteindeutigkeit) in der Sphäre des Logischen, 223—230.

Veikale atskleidžiami loginės visuotinybės ryšiai su konkrečia tikrove. Pažymima, kad sąvokos, idealybė atsiranda iš tikrovės pažinimo ir atlieka tarnybinį vaidmenį — padeda suvokti aktualias konkretybes. Reali tikrovė esanti pažinimo prielaida, išeities pozicija ir galutinis tikslas. Vidiniai realios tikrovės prieštaravimai įvairiausiomis savo apraiškomis sudaro svarbiausią materialų filosofinės dialektikos ir dialektinio metodo pagrindą.

J. MUREIKA

ANTRASIS TARPTAUTINIS HEGELIO KONGRESAS.—„Naujoji romuva", 1931, Nr. 47, p. 121—122; „Vairas", 1932, Nr. 1, p. 112—114.

Informuojama apie antrąjį tarptautinį G. V. F. Hėgelio kongresą, įvykusį Berlyne 1931 m. spalio mėn. Aptariama Hėgelio filosofijos reikšmė XIX—XX a. filosofijai. Kongresas parodęs, kad Hėgelio filosofija galinti sužadinti filosofinį mąstymą. Ypač aktuali tebesanti Hėgelio valstybės teorija, priskirianti valstybei lemiamą vaidmenį tautos gyvenime. Nurodomos pagrindinės pranešimų temos, apžvelgiami G. Kalodžerio, N. Hartmano, Dž. Džentilės pranešimai.

ASMENYBĖS PROBLEMOS NAGRINĖJIMAS.—„Vairas", 1932, Nr. 4, p. 522—528.

L. Karsavino veikalo „Apie asmenybę" («О личности». K., 1929) recenzija. Konstatuojama, kad veikale pateikta nauja asmenybės krikščioniškosios sampratos sistema. Dėstomi filosofiniai šios sampratos principai, pabrėžiama, kad jais neapeliuojama į krikščioniškosios dogmatikos supozicijas,— tuo Karsavino veikalas ir esąs vertingas. Kartu veikalo vertė pranokstanti užsibrėžtą temą — tai esąs drąsus mėginimas iš naujo suprasti ir išaiškinti krikščionybės mokymą ir pasaulėžiūrą. Karsavino koncepcija vadinama krikščioniškuoju imanentizmu.

TAUTINĖS KULTŪROS KLAUSIMU.—„Akademikas", 1934, Nr. 15, p. 342—344.

Aptariama tautiškumo ir tautinės kultūros samprata. Tautiškumas esąs konkretus principas, kuriuo žmonija individualizuojasi. Gyvos tautos tautiškumas nesąs kažkas baigta ir griežtai apibrėžta. Dėl to ir tautinė kultūra neturinti orientuotis tik į savąsias praeities vertybes. Toks orientavimasis tautą pasmerktų užsisklęsti provincializme ir paskatintų iš to kylantį netolerantiškumą ir šovinizmą. Svarbiausias tautos kultūros brendimo veiksnys esanti tautos savimonė, kuri negalinti apsieiti be kitų tautų kultūrų įtakos. Ši įtaka pati savaime tautai nei kenksminga, nei pavojinga. Tokia ji galinti tapti tik tada, kai perimama mechaniškai ir virsta grynai išoriniu pamėgdžiojimu.

R. PLEČKAITIS

ZUM PROBLEM DER LOGISCHEN PARADOXIEN [LOGINIŲ PARADOKSŲ PROBLEMA].—„Eranus", 1935, t. 3, p. 5—85.

Aptariama formali loginė paradoksų struktūra, aiškinama matematinių, loginių ir gnoseologinių paradoksų kilmė bei sprendimo galimybės. Pabrėžiama prieštaringa mąstymo formalizavimo prigimtis, skatinanti loginių paradoksų atsiradimą. Loginiai paradoksai turi būti sprendžiami nuo abstrakčių dalykų pereinant prie konkrečių.

MŪSŲ LAIKŲ GNOSEOLOGIJAI NAUJAI BESIORIENTUOJANT.—„Eranus", 1935, t. 3, p. 175—205. *Antrasis leidimas:* Sezemanas V. Raštai. Gnoseologija. V., 1987, p. 335—366.

Aiškinama, kaip XX a. kinta filosofinės problemos, atskleidžiami fenomenologinio metodo ribotumai. Mokslas negalįs tenkintis pasaulio koncepcija, sudaryta abstrakcijos būdu. Jo tikslas yra pažinti konkrečią realybę, o realybė — tai žmogaus aplinka (Umwelt), kurią ne tik pažįstame, bet vertiname ir veikiame. Todėl svarbiausia dabartinės filosofijos problema laikoma žmogaus problema, kurią turėtų spręsti filosofinė antropologija.

J. MUREIKA

RELIGIJA IR JOS REIKŠMĖ PASAULĖŽIŪRAI SUSIFORMUOTI.—„Akademikas", 1935, Nr. 6, p. 132—136.

Aptariamas religijos vaidmuo kultūros istorijoje ir jos įtaka XX a. dvasiniam gyvenimui. Istoriškai visos žmonijos dvasinio

gyvenimo formos yra kilusios iš religijos arba su ja buvę susijusios. Teigiama, kad netgi ateizmo kilmės vienas šaltinių buvo krikščioniškoji absoliučios vertės suteikimo asmenybei samprata. Nūdienė religijos reikšmė esą kylanti iš kasdieninio gyvenimo patirties, iš transcendentinių ribinių situacijų. Jų išgyvenimas sužadinąs slaptas dvasines asmenybės potencijas, sukuriąs aukščiausias idėjas, tarp jų tobulumo, arba Dievo idėją. Pasaulėžiūra be religinių idėjų esanti paviršutiniška ir banali.

R. PLEČKAITIS

ZUM PROBLEM DER DIALEKTIK [DIALEKTIKOS PROBLEMA].— Blätter für Deutsche Philosophie. Berlin, 1935, Bd. 9, Heft 1, S. 28—61.

Nagrinėjamas dialektikos kaip filosofinio metodo vertės klausimas. Tokią vertę dialektika turinti dėl to, kad dialektinis metodas padeda suvokti reiškinius visybiškai — jų sąryšį, tapsmą, konkretumą. Pažinimas, kurio tikslas yra atskleisti konkrečią realybę, jos dinamiką, turi naudotis dialektine logika; ši atlieka tarnybinį vaidmenį konkretizuodamasi pagal ontologinę objektų struktūrą, nes bendros, visiems objektams tinkamos dialektikos nėra ir negali būti. Dialektika nėra savarankiška proto konstrukcija, jos pagrindas ne loginis, bet ontologinis, ji kyla iš realių vidinių prieštaravimų ir atsiskleidžia tiriant idealios būties ir realios būties santykius. Sąvokų dialektika atsiranda iš konkretaus tapsmo dialektikos ir yra ne kas kita, kaip būties dialektikos atspindys, loginė jos atvaizdavimo forma. Sąvokų statiškumas įveikiamas pažinimo procese.

[ĮVADAS].— Kn.: Platonas. Puota, Faidonas. Klaipėda, 1935, p. 5—39.

Analizuojami du Platono dialogai; idėjų teorija glaudžiai siejama su Sokrato likimu. Bandoma išaiškinti, kas yra žmogus, kokia jo prigimtis ir vieta pasaulyje, ir kartu mėginama apibūdinti jo pašaukimą, jo gyvenimo prasmę, nes tikra filosofija esanti kartu ir etika.

J. MUREIKA

BEGALYBĖ FILOSOFIJOJE.— Lietuviškoji enciklopedija. K., 1935, t. 3, p. 271—273.

Be aktualios ir potencialios begalybės, dar skiriama kiekybinė — kiekvienas objektas kintąs kiekio atžvilgiu, jeigu jis peržengia bet kokį apibrėžtą dydį,— ir kokybinė begalybė — tai absoliuti begalybė kaip realių ir idealių objektų visuma. Aptariama šių begalybės formų sampratos raida filosofijos istorijoje.

KRIKŠČIONYBĖ IR SOCIALIZMAS.—„Akademikas", 1936, Nr. 6, p. 138—140; Nr. 7—8, p. 160—162.

Nagrinėjami krikščionybės ir socialistinės ideologijos požiūriai į socializmą. Teigiama, kad krikščionybei gresia pavojus — jos principai nesuderinami su socialine sankloda bei santvarka, susiklosčiusia krikščioniškose šalyse. Krikščionybė negalinti išvengti socializmo problemos. Krikščionybė jau netekusi įtakos tautų

gyvenimui, nes išleido iš savo rankų iniciatyvą beveik visais klausimais, kuriuos diktuoja socialinis nūdienos gyvenimas. Tą iniciatyvą perėmė abejingi Bažnyčiai arba net priešingi krikščionybei judėjimai — socializmas ir komunizmas. Šie judėjimai savo idėjas esą pasiskolino iš krikščionybės. Krikščionybė turinti kovoti dėl savo principų įgyvendinimo, nes jei to nedarys, tai kiti atliks visuomenės santvarkos pakeitimo ir patobulinimo darbą, bet tai jau būsiąs krikščioniškų idėjų iškraipymas, netgi pavertimas priešingybe.

VYDŪNO „SĄMONĖ".—„Naujoji romuva", 1937, Nr. 6, p. 131—132.

Vydūno knygos „Sąmonė" recenzija. Veikalas vertinamas teigiamai, nes jis pratęsia gyvenimo filosofijos tradiciją ir praturtina XX a. filosofinę antropologiją. Atpasakojamas Vydūno knygos turinys, akcentuojamas joje išdėstytos asmenybės koncepcijos humanistinis ir kuriamasis pradas.

EMPIRIZMAS.— Lietuviškoji enciklopedija. K., 1937, t. 7, p. 841—843.

Apžvelgiamos įvairios patyrimo sampratos filosofijos istorijoje. Atkreipiamas dėmesys, kad patyrimo turinys priklauso nuo struktūros, kuri patyrimo elementus susieja į visumą ir suteikia patyrimui vientisumo. Remiantis Č. Darvinu ir H. Spenseriu, teigiama esant filogenetinį — visos rūšies patyrimą, kuris yra paveldimas. Šis evoliucinis požiūris padedąs sutaikyti empirizmo ir natyvizmo, aposteriorizmo ir apriorizmo priešingumus.

ERDVĖ.— Lietuviškoji enciklopedija. K., 1937, t. 7, p. 988—994.

Dėstoma kantiškoji erdvės koncepcija bei psichologijos, filosofijos ir matematikos moksluose pateikta jos kritika. Pabrėžiama neuklidinės geometrijos, moderniosios fizikos rezultatų reikšmė erdvės sampratai, kuri turi būti grindžiama reliatyvumo teorija. Sprendžiant erdvės problemą, konvencionalizmas nepriimtinas, nes turi egzistuoti ir objektyvūs to ar kito erdvės modelio pasirinkimo pagrindai — erdvės modelis turi atitikti realaus pasaulio dėsningus santykius ir sąryšius. Erdvė nesanti savarankiškas objektas, ji esanti realių daiktų ir jų santykių apibrėžtumas.

ESTETIKA.— Lietuviškoji enciklopedija. K., 1937, t. 7, p. 1086—1089.

Estetika apibrėžiama kaip mokslas, aiškinantis estetinių vertybių prigimtį bei esmę. Nurodomi šie estetinių vertybių požymiai: jos prieinamos juslėms, jų suvokimo aktas esąs ne grynai teorinis, bet jausminis ir jam būdingas nesuinteresuotumas. Skiriamas objektyvus ir subjektyvus estetinio išgyvenimo momentas, estetinės vertybės laikomos autonominėmis, dėstoma jų sampratos istorija.

FENOMENAS.— Lietuviškoji enciklopedija. K., 1940, t. 8, p. 59—63.

Aptariami fiziniai ir psichiniai fenomenai, ketveriopa jų samprata filosofijoje. Tai, kas reiškiasi, ne visuomet sutampa su objekto būtimi. Iš to kyląs pagrindinis pažinimo teorijos klausimas: ar

fenomenai leidžia pažinti tikrąją būtį. Fenomenų pažinimą lemianti žmogaus psichofizinė organizacija. Žmogaus pažinimui prieinama ne pati nepriklausoma nuo pažinimo akto būtis, bet tik fenomenas, t. y. žmogaus psichofizinės prigimties reakcijos į poveikius. Tokia pažinimą siaurinanti pažiūra ir yra fenomenalizmas. Aptariamos įvairios filosofijos istorijoje buvusios ir tebesančios fenomeno ir būties santykio sampratos. Iš straipsnio sunku spręsti, ar pats autorius pritaria fenomenalizmui.

FILOSOFIJA.— Lietuviškoji enciklopedija. K., 1940, t. 8, p. 230—235.

Filosofija apibūdinama kaip mokslas, nagrinėjantis visos būties bendrus pradus žmogaus pasaulėžiūrai racionaliai pagrįsti. Ji tirianti šias pagrindines problemas: pasaulio, žmogaus paskirties ir antgamtinės būties. Pagrindinė filosofijos funkcija — pasaulėžiūrinė. Ji nustatanti principus, sudarančius kitų mokslų, moralės ir religijos pamatą. Aiškinama, kaip filosofija išsiskyrė iš mitų, glaustai aprašoma istorinė jos raida. Pateiktoji filosofijos sistemų klasifikacija šiandien pakitusi.

FORMA.— Lietuviškoji enciklopedija. K., 1940, t. 8, p. 434—438.

Aprašomos įvairios filosofijos istorijoje buvusios ir tebesančios formos sampratos. Pasisakoma prieš fenomenalistinį formos ir turinio supriešinimą, kuris ypač žalingas estetikoje, nes paneigia estetinio objekto vidinę vienybę, verčia vienašališkai vertinti meno kūrinius tik turinio ar formos požiūriu. Turinys estetiškai reikšmingas tiek, kiek jis įsikūnija formoje.

GNOSEOLOGIJA.— Lietuviškoji enciklopedija. K., 1941, t. 9, p. 206—212.

Gnoseologija sprendžianti dvi problemas: 1) kaip subjektas gali suvokti ir pasisavinti nepriklausomą nuo jo būtį, 2) kaip galima įsitikinti pažinimo teisingumu. Straipsnyje dėstoma ribota pažinimo subjekto samprata; juo laikomas atskiras, sugebantis pažinti žmogus. Taip pat ribotai aiškinama praktinė pažinimo funkcija: pažinimas padeda orientuotis aplinkiniame pasaulyje ir tikslingai reaguoti į aplinkos poveikius. Teigiama, kad pasaulis iš principo yra pažinus. Pažinimo problema nekelia klausimo, ar pažinti galima, ar ne, bet aiškina pažinimo sąlygas: kokios jos yra, kodėl pažinimas nenuodugnus, netobulas. Istoriškai apžvelgiamos įvairios gnoseologijos koncepcijos.

HEGEL JURGIS FRIDRIKAS VILHELMAS.— Lietuviškoji enciklopedija. K., 1941, t. 9, p. 1173—1188.

Dėstoma G. V. F. Hėgelio filosofinė sistema, labai vertinamas dialektinis metodas, kuriuo rėmėsi „revoliucinė Marksо dialektika". Dinaminės būties koncepcijos sukūrimas — nuopelnas, leidęs Hėgeliui suprasti evoliucinį istorijos pobūdį ir suvokti kultūros apraiškų visumą kaip besivystančią vienybę. Aptariami Hėgelio filosofijos trūkumai: dialektinio metodo prieštaravimas sistemai, intelektualizmas ir idealizmas, iš kurio kyla ir jo sistemos teleologizmas.

IDEALIZMAS.— Lietuviškoji enciklopedija. K., 1944 (?), t. 10, p. 625—629.

Aiškinamos įvairios „idealizmo" sąvokos reikšmės. Idealizmas apibūdinamas kaip pasaulėžiūra, pripažįstanti, kad tai, kas idealu, sudaro būties pagrindą ir yra žmogaus gyvenimo valdantysis principas. Straipsnyje nagrinėjamos tik gnoseologinės idealizmo šaknys. Idealizmo atmainų skirstymo kriterijai neatitinka dabartinių kriterijų.

R. PLEČKAITIS

ARISTOTELIO FILOSOFIJOS VIETA FILOSOFIJOS ISTORIJOJE.— Aristotelis. Apie sielą. V., 1959, p. 3—60.

Vertinama Aristotelio filosofija, parodomos jos ištakos, atskleidžiama traktato „Apie sielą" reikšmė bei vieta Aristotelio filosofinėje sistemoje.

PAKANKAMO PAGRINDO DĖSNIO KLAUSIMU.— Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto mokslo darbai. Filosofija. V., 1960, t. 1, p. 107—134.

Aiškinama, kad pakankamo pagrindo dėsnis turi pažintinę reikšmę, jam suteikiama vidinio, jungiamojo logikos ir pažinimo teorijos ryšio prasmė.

MATERIALIOSIOS IMPLIKACIJOS METODINĖS REIKŠMĖS KLAUSIMU.— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Filosofija. V., 1962, t. II, sąs. 2, p. 5—30.

Svarstomas klausimas, kodėl teiginių skaičiavimo pagrindu imama ne formalioji implikacija, o vadinamoji materialioji implikacija, kurios metodinė reikšmė esanti tokia: ji padeda apibendrinančiam formaliosios implikacijos ryšių formalizavimui.

ПУСТЫЕ И УНИВЕРСАЛЬНЫЕ КЛАССЫ В СОВРЕМЕННОЙ СИМВОЛИЧЕСКОЙ ЛОГИКЕ [TUŠČIOSIOS IR UNIVERSALIOSIOS KLASĖS ŠIUOLAIKINĖJE SIMBOLINĖJE LOGIKOJE].— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Filosofija. V., 1962, t. II, sąs. 2, p. 31—63.

Teigiama, kad išsiaiškinti pažintinę tuščiųjų klasių reikšmę galima tik atsižvelgiant į jų santykį su tuščiosios klasės loginiu papildiniu — universaliąja klase. Tuščiųjų ir universaliųjų klasių koreliatyvus santykis lemia svarbiausias tuščiųjų klasių ypatybes: joms gali būti taikomi visi tie loginiai veiksmai, kurie atliekami netuščiųjų klasių atžvilgiu. Klasės tuštumas gali būti faktinis arba logiškai determinuotas, jeigu jis priklauso tik nuo loginės struktūros, būdingos tai semantinei sistemai, kuriai priklauso minimoji klasė. Tuščiosios klasės metodinė reikšmė pasireiškia savita dialektika, kurią galima suprasti tik laikantis dialektinio materializmo požiūrio. Pabrėžiama, kad dialektinis materializmas iš esmės skiriasi nuo loginio pozityvizmo, bandoma atskleisti, kuo nusipelnė L. Vitgenšteinas, R. Karnapas ir kt. pozityvistai, spręsdami specialų šiuolaikinės simbolinės logikos klausimą.

J. MUREIKA

GNOZEOLOGIJA. K., 1931, 69 p. *(spausdinta rotatoriumi). Antrasis leidimas:* Sezemanas V. Raštai. Gnoseologija. V., 1987, p. 209—332.

Dalys: Įvadas, 1—3. Žinojimo (pažinimo) fenomenologija, 3—8. Žinojimo (pažinimo) struktūra, 8—51. Pasąmonė, 51—55. Tiesos problema, 55—66. Pažinimo problematiškumas ir pažanga, 66—69.

Gnoseologijos paskaitos, skaitytos Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. Aptariamas gnoseologijos kurso pobūdis, gnoseologijos vieta ir reikšmė XX a. filosofijoje. Rekomenduojama literatūra: R. Dekarto, I. Kanto, N. Hartmano, N. Loskio veikalai. Pažinimo fenomenologijoje nustatomas koreliacijos santykis: nėra subjekto be objekto ir priešingai. Tačiau pažinimas tik suponuoja objektą, o ne jį sukuriąs. Pažinimo subjektas suprantamas ribotai, juo laikomas tik atskiras žmogus. Siūloma diferencijuoti „pažinimo" ir „žinojimo" sąvokas. Gnoseologija nuo formaliosios logikos skiriasi tuo, kad ji tiria materialiąją tiesą — kaip sprendiniai atitinka pažįstamą tikrovę. Pažinimo struktūrą sudaro dvi dalys. Pirmoji — intuicija (percepcija, juslinė arba nejuslinė) subjektui pateikia pažinimo objektą. Intuicija esanti intencionalus aktas, aktyviai nukreiptas į pažinimo objektą, be to, pačioje intuicijoje jau glūdi tam tikras sąmonės kryptingumas, nuostata. Antroji pažinimo struktūros dalis — operavimas sprendimais, išreiškiančiais tam tikrą dalykų padėtį. Sprendimai gaunami analizuojant intuicijos duomenis, jais nustatoma, kad suvoktas objektas turi tam tikrą determinaciją, kuri išreiškiama sąvokos pavidalu. Nuo intuicijos prie loginio žinojimo pereinama pažinimo momentų integracijos bei diferenciacijos procese. Aiškinama priežastingumo principo reikšmė pažinimui, gvildenamas naujųjų laikų empirizmas ir racionalizmas, pažymima, kad abi kryptys yra vienašališkos, abi klaidingai nurodo pažinimo šaltinius: viena — patyrimą, kita — protą, tuo tarpu vienintelis pažinimo šaltinis yra pati tikrovė. Aptariama subjektyviojo idealizmo (ypač I. Kanto) gnoseologija, išryškinamas jos nepagrįstumas, teigiama, kad ji sudaranti prielaidas solipsizmui. Taip pat autoriui nepriimtinas ir Marburgo mokyklos vadinamasis metodologinis idealizmas: jis esąs „pridengta objektyvinių formų subjektyvinio idealizmo atmaina". Daroma išvada, kad idealizmas ir visos jo atmainos be išimties pakliūva į keblumus, kurių jis pats negali išspręsti. Idealistinės gnoseologijos yda ta, kad sąmonę ji laikanti absoliučiai uždara, tuo tarpu ji esanti atvira. Šis sąmonės atvirumas sietinas su praktine žmogaus veikla ir vertybinėmis orientacijomis. Aptariama pragmatizmo, mąstymo ekonomijos pažiūra tiesos teorijoje, atskleidžiamas jų trūkumas — neįvertinami objektyvūs pažinimo momentai. Pagrindinis gnoseologijos klausimas esąs ne tas, ar pažinimas galimas, bet tas, kaip pažįstama. Gnoseologijos problemos spręstinos atsižvelgiant į apriorinių ir aposteriorinių momentų, logiškai determinuoto pažinimo ir tikrovės santykį. Pažinimui būdinga sisteminė tendencija, turinti objekty-

vų pagrindą,— jame atsispindi paties pasaulio kaip pažinimo objekto vienovė. Sisteminė visaapimanti vienovė esanti svarbiausias pažinimo principas.

VUB, F 96—259.

LOGIKA. KURSAS, SKAITYTAS LIETUVOS UNIVERSITETE 1925 M. PAVASARIO SEMESTRE. 272 p., *rotoprintas.*

Dalys: Filosofija, jos apibrėžimas ir padalinimas, 1—23. Logika ir psichologija, 24—31. Logika ir pažinimo teorija, 32—37. Logikos literatūra, 38—49. Logika iš viso, 50—86. Pirmoji dalis. Idėjų tvarkymas, arba paprastas suvokimas, 87—146. Antroji dalis. Sprendimai, 147—189. Trečioji dalis. Silogizmas, arba išprotavimas, 190—272.

Tradicinės logikos paskaitos. Filosofija apibrėžiama kaip visų protu suvokiamų daiktų mokslas, atskleidžiantis pirmąsias daiktų priežastis. Logika apibrėžiama kaip tikslaus minčių tvarkymo mokslas, turintis savitą, kitokią negu psichologija ir pažinimo teorija, problematiką. Logikos kursas dėstomas daugiausia remiantis Europos katalikų universitetuose įprasta literatūra ir problematika, taip pat neokantizmo bei fenomenologinės krypties pateiktais logikos variantais. Apie matematinę logiką neužsimenama. Paskaitos rodo, kaip formavosi lietuviški logikos terminai.

VUB, F 122—132.

ORGANIŠKOS GAMTOS FILOSOFIJA. 84 p., *mašinraštis.*

Dalys: Įvadas, 1—20. Paveldėjimas, 21—26. Rūšių kilmė ir evoliucija, 26—37. Evoliucijos faktoriai, 37—71. Sistemos sąvokos analizė, 71—81. Vitalizmo kritiškas įvertinimas, 81—84.

Speckursas, skaitytas Lietuvos un-to Humanitarinių mokslų f-te. Aiškinama gyvybės sąvoka, paveldėjimo teorija, dėstomi G. J. Mendelio tyrimai, evoliucijos teorijos teiginiai, šiai teorijai kai kurių biologų daromi priekaištai. Gyvybinės organizmo funkcijos pasireiškiančios organizmui santykiaujant su išoriniu pasauliu, su ta aplinka, kurioje jis egzistuoja. Šis santykiavimas nėra atsitiktinis, jis turi organizmui lemiamą reikšmę. Aptariami funkciniai organizmo santykiavimo su aplinka tipai, išskiriami įvairūs gyvybės organizacijos lygmenys. Dėstoma I. Pavlovo sukurta nesąlyginių ir sąlyginių refleksų teorija, teigiama, kad ji efektyviai aiškina gyvūnų elgseną. Skiriamos pagrindinės veikimo ir elgsenos rūšių schemos: refleksyvus veiksmas, instinktyvi veikla, patyrimo (mokomasis) veiksmas ir kt. Organizmas esąs dinamiška ir vientisa sistema, jis turįs būti traktuojamas kaip veikianti funkcinė ir struktūrinė vienovė, besiplėtojanti laiko atžvilgiu. Keliamos šios pagrindinės problemos: kokiu būdu organizmo struktūra diferencijuojasi, kaip organizmas išsilaiko funkcionuodamas ir kaip jis dauginasi. Čia dėstomi neovitalizmo (H. Dryšo) argumentai, o neovitalizmas vertinamas taip: Dryšo pažiūra sugriauna mechanistinę gyvybės teoriją, bet nepriimtini yra jo

pripažįstami antgamtiniai veiksniai (entelechija). Entelechiją būtų galima priimti tik tuo atveju, jeigu ji būtų eksplikuojama kaip fizinės energijos forma. Tačiau visos pastangos tokią energiją surasti fiziniais metodais nepavyko. Antgamtinių veiksnių prielaida gamtos mokslams nepriimtina, ji panaikintų priežastingumo principo galiojimą gyvojoje gamtoje.

VUB, F 122—74.

BURŽUAZIJOS PROBLEMA. 55 p., *rankraštis.*

Paskaitos, skaitytos Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų f-to seminare. Keliamas tikslas išaiškinti buržuazinės dvasios esmines ypatybes ir apraiškas XX a. kultūroje. Svarbiausiu XX a. kultūros vertybių vartotoju tapusios masės, iš jų kilęs vidurinis žmogus. Aiškinamos įvairios „buržua" termino prasmės. Paskaitose buržua laikomas asmeniu, išreiškiančiu kapitalizmo dvasią. Išskiriami racionalūs tos dvasios veiksniai (sumanumas, apskaičiavimas, darbštumas, valios patvarumas, organizaciniai sugebėjimai) ir iracionalūs (avantiūrizmas, garbės troškimas, azartas, prievarta). Aukščiausias kapitalistinės dvasios tikslas — turto kaupimas. Dėstoma istorinė kapitalizmo formavimosi ir XX a. kapitalistinės gamybos bei socialinio gyvenimo apraiškų apybraiža. Teigiama, kad kapitalistinę santvarką yra ištikusi smarki krizė. Pabrėžiama, jog XX a. sustiprėjo kolektyvizmas, labiau slopinamas individualizmas, padidėjo valstybės vaidmuo.

VUB, F 122—82.

KENTĖJIMO PROBLEMA. 119 p., *mašinraštis.*

Speckursas, skaitytas Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų f-te. Teigiama, kad kančios problema yra susijusi su visomis pagrindinėmis kultūros ir žmogaus veiklos sritimis. Atskleidžiami sunkumai, su kuriais susiduria hedonizmas ir eudemonizmas. Pateikiama istorinė kančios problemos analizės antikinėje filosofijoje apžvalga. Pati problema tiriama asmenybės dvasingumo požiūriu, o kančias sukeliančios socialinės priežastys nenagrinėjamos.

VUB, F 122—83.

LAISVĖS PROBLEMA. 42 l., *rankraštis.*

Speckursas, skaitytas Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų f-te. Kurso uždavinys — ne tik supažindinti su įvairiomis laisvės teorijomis, bet ir išdėstyti savo pažiūrą, parodyti, kaip laisvės problema turėtų būti tiriama. Aptariamos įvairios laisvės sąvokos prasmės, laisvės apraiškos. Laisvė siejama su kūrybos procesu, ji esanti kūrybiškumo pagrindas. Apibūdinami biologiniai ir psichologiniai laisvę lemiantys veiksniai, teleologijos, fizinio būtinumo bei kauzalumo ir laisvės santykis. Nors paskaitose ir kalbama apie socialinę laisvės determinaciją, tačiau laisvės problema aptariama atskiros asmenybės, o ne visos visuomenės veik-

los aspektu. Laisvės problema nesiejama su materialiomis visuomenės gyvenimo sąlygomis, ji daugiausia aptariama dvasiškumo požiūriu. Paskaitų pabaigoje (matyt, parašytoje vėliau) dėstomas dialektinio materializmo požiūris į laisvės problemą.

VUB, F 122—80.

ФИЛОСОФИЯ РЕЛИГИИ [RELIGIJOS FILOSOFIJA]. 54 l., *rankraštis, rusų k.*

Religijos filosofijos paskaitos. Trūksta pirmosios paskaitų dalies. Aptariama filosofinio ir psichologinio religijos pagrindimo problema, religinio apreiškimo prigimtis, religinių vizijų pobūdis, primityviosios religijos formos (animizmas, magija, mirusiųjų kultai, tabu), žinojimo ir tikėjimo santykis. Teigiama, jog mokslas neapimąs viso patyrimo, egzistuojąs ir religinis patyrimas. Mokslas negalįs įrodyti, kad stebuklai esą negalimi.

VUB, F 122—73.

[PSICHOLOGIJOS PASKAITOS]. 35 p., *rankraštis.*

Rašyta V. Sezemano ranka, lietuviškai. Puslapiai nenumeruoti, išlikę ne eilės tvarka, fragmentiškai, trūksta pradžios ir pabaigos. Aptariama juslių organų fiziologija, refleksas, kai kurie gyvulių psichologijos dalykai (beždžionių elgsena), taip pat fiziologijos dalykai — kvėpavimas, virškinimas, asimiliacija, kai kurie biologijos dalykai — gyvybės egzistavimo sąlygos, tikslingumas, reakcijos.

VUB, F 122—20.

LOGIKOS SPECIALUSIS KURSAS (apie 1950 m., *spausdinta rotatoriumi*), 94 p.

Dalys: (Pratarmė), 1. Sąvokų teorija, 1—22. Sakinių (propozicijų) logika, 22—29. Tarpiniai silogistiniai protavimai, 29—41. Santykiniai protavimai, 41—43. Indukcijos teorija, 43—94.

Logikos speckursas, skaitytas Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto logikos, psichologijos ir lietuvių kalbos specialybės studentams. Pažymima, kad šis kursas suponuoja bendrąjį logikos kursą, jį papildo ir išplečia. Pratarmėje sakoma, kad į šį speckursą reikia įtraukti simbolinės logikos laimėjimus, kurie papildo ir apibendrina tradicinę logiką. Sąvokos teorijoje aiškinamos įvairios sąvokų rūšys, sąvokų apimtis ir turinys, individo įskyrimas į klasę. Aptariami teiginių logikos operatoriai — neigimas, konjunkcija, disjunkcija, implikacija, lygiavertumas, suformuluojami kai kurie teiginių (jie vadinami sakiniais, arba propozicijomis) logikos dėsniai, ekvivalenčios išraiškos. Aptardamas samprotavimų temą, V. Sezemanas daugiausia dėmesio skiria silogistikai, kuri bandoma kiek moderniau aiškinti taikant teiginių logikos formalizavimo procedūras. Dėstomos kai kurios santykių logikos sąvokos, santykių rūšys (refleksyvumas, simetrija ir kt.), veiksmai su santykiais. Indukcijos teorija dėstoma senuoju, tradiciniu būdu: krypstama į problemos gnoseologiza-

vimą, aiškinami vadinamieji Milio metodai. Hipotezė aiškinama indukcijos teorijos požiūriu, o pati teorija baigiama bendriausiais samprotavimais apie apytikslius apibendrinimus ir jų tikimybės laipsnius.

VUB, F 122—111.

КРИТИЧЕСКИЕ ЗАМЕЧАНИЯ К «ОЧЕРКУ ДИАЛЕКТИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛИЗМА» М. А. ЛЕОНОВА [KRITINĖS PASTABOS DĖL M. A. LEONOVO „DIALEKTINIO MATERIALIZMO APYBRAIŽOS"], *greičiausiai* 1949 m., 5 p., *mašinraštis.*

Pastabos nėra M. Leonovo veikalo, išleisto 1948 m., recenzija; jomis V. Sezemanas nori parodyti, kad nesutinka su veikale pateiktu vienpusišku neigiamu idealizmo vertinimu. Dėl tokio vertinimo veikalas esąs dogmatinis; Sezemano nuomone, autorius neįžvelgia, kad idealizmas taip pat turi savo problematiką ir gali spręsti svarbias problemas. Primenama mintis, jog protingas idealizmas yra artimesnis moksliniam materializmui negu kvailas materializmas. Nurodomos kai kurios veikale pasitaikančios netikslios formuluotės, netikslūs vertimai iš senovės graikų ir lotynų kalbų. Daroma išvada: nors veikalas neabejotinai turi privalumų (paprastumas ir dėstymo prieinamumas), vis dėlto jį reikia nuodugniai perdirbti ir pataisyti, kad jis galėtų tapti vadovu, atitinkančiu visus mokslinius reikalavimus.

VU, Centrinis archyvas, K—2721.

К ПРОБЛЕМЕ ПОЗНАНИЯ [DĖL PAŽINIMO PROBLEMOS]. *Rankraštis,* 37 p. *rusų k.* ir 6 p. *vokiečių k.*

Aptariamas pažįstančio subjekto ir pažinamojo objekto koreliacijos klausimas, išorinio pasaulio pažinimo galimybės, pažinimo struktūros problemos. Dėstomos H. Koheno, E. Huserlio ir kitų tuometinės idealistinės filosofijos atstovų pažiūros į pažinimą. Grynojo žinojimo problema suprantama kaip objekto įsivaizdavimas ir pateikimas tokiu, koks jis iš tikrųjų yra, jo nepakeičiant ir neiškreipiant. Kritikuojami tie neokantininkai, kurie antrinius pažinimo momentus (loginį žinojimo apipavidalinimą ir jo fiksavimą objektyvistinėje nuostatoje) laiko pažinimo esme. Taip pat pasisakoma prieš intuityvizmą, ignoruojantį šiuos antrinius momentus.

VUB, F 122—71.

ЛОГИКА [LOGIKA]. 95 p., *mašinraštis, rusų k.*

Dalys: I. Введение. Значение логики и её предмет, 1—12. II. Логический строй мышления, 12—20. III. Логика и смежные с ней науки, 21—29. IV. Законы мышления, 29—50. V. Логические законы и диалектика познания действительности, 50—64. VI. Учение о понятии, 64—95.

Rengiamo spaudai logikos vadovėlio mašinraštis arba logikos paskaitos, skaitytos pokario metais. Dėstoma tradicinė logika. Tekstas

panašus į Vilniaus universiteto studentams skaitytų logikos paskaitų tekstą (žr. F 122—114). Kitų mašinraščio dalių neišliko.

VUB, F 122—116.

ЗАКОН ТОЖДЕСТВА В ФОРМАЛЬНОЙ И ДИАЛЕКТИЧЕСКОЙ ЛОГИКЕ [TAPATYBĖS DĖSNIS FORMALIOJOJE IR DIALEKTINĖJE LOGIKOJE]. 49 p., *rankraštis, rusų k.*

Pranešimas, skaitytas Vilniaus universiteto mokslinėje konferencijoje 1947 m. Daroma išvada, kad, atsitraukus nuo mąstymo praktikos, neįmanoma tiksliai suformuluoti tapatybės dėsnio, jei nenurodoma, jog toks formulavimas yra santykinis. Šiuo atžvilgiu tapatybės dėsnis būtinas ir dialektikoje. Eksplikuojant tapatybės dėsnį, reikia turėti galvoje statinį ir dinaminį mąstymo aspektus. Daroma apibendrinanti išvada, kad netikslinga supriešinti formaliąją ir dialektinę logiką.

VUB, F 122—118.

[DISKUSIJA DĖL FORMALIOSIOS LOGIKOS IR DIALEKTIKOS SANTYKIO]. 1950 m., 14+7 l., *rankraštis.*

Aptariama žurnale „Voprosy filosofiji" vykstanti diskusija dėl formaliosios logikos ir dialektikos santykio. Pabrėžiama, kad marksizmo klasikų pateikta formaliosios logikos kritika yra nukreipta ne prieš šio mokslo esmę, bet prieš metafizinę formaliosios logikos interpretaciją. Nesą jokio pagrindo supriešinti dialektiką ir formaliąją logiką ir skirti dvi logikas — dialektinę ir formaliąją. Logika esanti viena, iš esmės dialektinė. Formaliosios logikos dėsnių negalima atskirti nuo dialektikos. 7 lapų priede „Koks yra formaliosios logikos ir dialektikos santykis" (rusų k.) atmetama pažiūra, kad formalioji logika ir dialektika nesuderinamos. Dialektika tik įveikianti formaliosios logikos ribotumą, tačiau jos nepanaikinanti; ji pati remiasi formaliosios logikos laimėjimais.

VUB, F 122—113.

[LOGIKA]. 1956—62, 304 l., *rankraštis.*

Rengiamo spaudai logikos vadovėlio dalis arba logikos paskaitos, skaitytos Vilniaus universiteto studentams (70 l.), jose dėstoma tradicinė logika. Fragmentai logikos klausimais, logikos kurso planas, pratybų klausimai, pratybų pavyzdžiai. Pranešimas „Remiantis dialektinio materializmo atspindėjimo teorija, išaiškinti neigimo gnoseologinę ir loginę reikšmę" (15 l.), šio pranešimo tekstas rusų kalba (57 l.). Pranešime aptariama neigimo koncepcijos istorinė raida, plačiau aiškinama B. Raselo sukurta neigimo koncepcija. Aptariama analitiškumo ir sintetiškumo problema, R. Karnapo ir V. Kvaino diskusija dėl jos ir tos diskusijos pozityvūs rezultatai loginio neigimo sampratai. Nagrinėjama objektyviosios būties struktūros ir loginio mąstymo struktūros neatitikimo problema.

VUB, F 122—115.

LOGIKOS KURSAS [Paskaitos, skaitytos Vilniaus universitete 1958 m.], 8+292 p., *rankraštis.*

Dalys: [Pratarmė], 8. Įvadas, 1—46. Mąstymo loginiai dėsniai, 47—97. Sąvokų teorija, 101—136. Sprendimo teorija, 137—152. Sprendimo teorija. Tęsinys, 153—195. Protavimų teorija, 196—264. Indukcija, 265—288. Įrodinėjimo teorija, 289—292.

Rankraštinis logikos kursas, jame dėstoma tradicinė logika. Stengiamasi logikos kursą susieti su marksistinės filosofijos problematika, aiškinama vidinė mąstymo dialektika bei dinamika ir kiek formalioji logika galinti išreikšti realios būties nepaliaujamą tapsmą. Remiamasi marksizmo klasikų teiginiais: dialektiniam pažinimui formalioji logika turi vertę ir yra jo išsaugoma.

VUB, F 122—114.

[ESTETIKOS PASKAITŲ, SKAITYTŲ 1947 M., UŽRAŠAI]. *Užrašė* F. Vaitiekūnas. 61 l., *rankraštis.*

Iš viso skaityta 11 paskaitų. Jose aptariamas meno ir tikrovės santykis, meno prigimtis ir uždaviniai, meninės kūrybos akstinas, turinio ir formos santykis mene. Aiškinama Aristotelio poetika, ji lyginama su N. Černyševskio, L. Tolstojaus ir kitų rusų rašytojų sukurta meninės kūrybos teorija.

VUB, F 122—66.

Lit.: *Mureika J.* Lietuvių materialistinė estetika. 1900—1940.— V., 1981; *Vaišvila A.* Logikos mokslas Lietuvoje.— V., 1980; *Sverdiolas A.* Kultūros filosofija Lietuvoje.— V., 1983; *Lozuraitis A.* Vosylius Sezemanas: (100 metų gimimo jubiliejui) // Dorovė ir tradicijos. (Etikos etiudai — 8).— V., 1984; *Mureika J.* Profesoriaus Vosyliaus Sezemano bibliografija: (Mokymo priemonė studentams ir aspirantams, rašantiems referatus iš filosofijos, filosofijos istorijos, etikos ir estetikos) / Lietuvos TSR aukštojo ir spec. vid. mokslo m-ja, Vilniaus inžinerinis statybos in-tas.— V., 1983; *Tumelis J.* Sezemaniana: (Medžiaga Vosyliaus Sezemano bibliografijai) // Problemos.— V. 1984.— Nr. 32; *Plečkaitis R.* Vosylius Sezemanas — filosofas ir žmogus // Literatūra ir menas.— 1984.— Nr. 22 (1957); *Lozuraitis A.* Gnoseologijos labirintuose // *Sezemanas* V. Raštai. Gnoseologija.— V., 1987.

R. PLEČKAITIS

SIDARAVIČIUS Antanas, 1902.04.07 Liepalotuose (Šakių r.) — 1951.09.21 Niujorke (JAV). 1928 baigė Lietuvos un-to Teologijos ir filosofijos f-tą. Kauno kunigų seminarijoje buvo seminarijos prefektas. 1928—32 studijavo Aukštajame filosofijos institute prie Leveno katalikiškojo un-to. Ten 1933 apgynė disertaciją „Vladimiro Solovjovo socialinė filosofija" ir įgijo filosofijos daktaro laipsnį. 1933—40 dirbo Vilkaviškio kunigų seminarijoje: dėstė filosofijos įvadą, filosofijos istoriją, logiką, etiką, sociologiją, kosmologiją, eksperimentinę psichologiją, prancūzų kalbą. Kadangi A. Sidaravičiaus disertacija nebuvo paskelbta, o dirbdamas provincijoje jis menkai bendradarbiavo spaudoje, todėl jo filosofijos palikimas gana kuklus. Iš jo galima spręsti, kad Sidaravičius laikėsi tradicinių Leveno filosofinės mokyklos neotomistinių koncepcijų.

KRIKŠČIONIŠKOSIOS FILOSOFIJOS KLAUSIMAS JUVISI KONFERENCIJOJE.— „Logos", 1933, p. 72—80.

Anotuojama 1933 m. rugsėjo mėn. įvykusi tomistų draugijos (1922 įkūrė dominikonas prof. P. Mandonetas) konferencija; joje buvo svarstoma, ar yra krikščioniškoji filosofija. Apžvelgiama diskusija, kurioje dalyvavo žymūs neotomistai: P. Mandonetas, A. Sertijažas, E. A. Žilsonas, L. Noelis ir kt. Akcentuojama, kad konferencijoje buvo pabrėžiama filosofijos autonomija teologijos atžvilgiu, o kadangi krikščionybė tiesioginės įtakos kuriant filosofiją neturėjusi, tai „krikščioniškosios filosofijos" terminas laikomas nepriimtinu. Krikščionybės įtaka filosofijai pasireiškianti tik per filosofo tikėjimą, bet filosofijos objektas ir problematika esą autonomiški. Filosofinis protavimas galįs atskleisti objekto esmę be teologijos pagalbos. Viduramžiais filosofija kaip tik nukentėjusi dėl per daug glaudaus ryšio su teologija.

SOLOVJOVO SOCIALINĖS DOKTRINOS VERTĖ.—„Židinys", 1934, Nr. 2, p. 172—178. (*Ištrauka iš dar nespausdintos kun. daktaro* A. Sidaravičiaus *disertacijos* „Socialinė VI. Solovjovo filosofija").

Dėstomas V. Solovjovo požiūris į visuomenę (bendruomenę) ir valstybę, aptariami Solovjovo ir Tomo Akviniečio metodologinių pozicijų skirtumai. Konstatuojama, jog Solovjovo doktrinoje dominuoja meilės jausmo kategorija, kuria bandoma paaiškinti bendruomeninę santvarką. Priekaištaujama, kad Solovjovas griežčiau neapibrėžęs proto ir meilės sferų ribų. Solovjovo požiūriu, bendruomenė egzistuojanti tik iš reikalo, dėl esamo blogio ir neteisybės. Jei blogio nebūtų, tai nei bendruomenė, nei valstybė nebūtų reikalingos. Dėstoma Tomo Akviniečio nuomonė, kad žmogus iš prigimties esąs socialinis gyvulys, todėl ir visuomeninį bendravimą, ir valstybinį jo reguliavimą esą lemianti ta prigimtis. Blogio ir gėrio buvimas suponuoja bendruomenę ir valstybę. Taigi nei jausmai, nei kiti natūralūs polinkiai nesą žmogaus socialumo priežastys, o tąja priežastimi esanti Dievo suteikta prigimtis. Autorius kategoriškai nepasako savo požiūrio, bet iš straipsnio konteksto galima spręsti, jog pritariama tomistinei pozicijai.

A. POŠKA

SIERAKAUSKAS Zigmantas, Gerasimas, Gastra Juozas, 1826.05.30 Lisovojėje, Volynės gub. Lucko apskr. (dabar Lucko r., Volynės sr.) — 1863.06.27 Vilniuje, publicistas, revoliucinis demokratas, vienas Lietuvos ir Baltarusijos 1863 m. sukilimo vadovų. Kilęs iš neturtingų lenkų bajorų. 1838—43 mokėsi Žitomiro g-joje. 1845—48 Peterburgo un-te studijavo matematiką ir ekonomiką. Tarnavo kariuomenėje. 1857—59 mokėsi Generalinio štabo akademijoje Peterburge. 1860 komandiruojamas metams į Vakarų Europą susipažinti su karo baudžiamosios teisės sistema. 1863 atvyksta į Vilnių, eina Lietuvos sukilėlių karinio viršininko ir Kauno vaivados pareigas. 1863 m. birželio 25 d. nuteistas pakarti.

Z. Sierakausko pažiūras atspindi jo rengtos užsienio žinių apžvalgos „Sovremenniko" žurnalui, pranešimai iš užsienio, kurių santraukos buvo skelbiamos leidinyje „Morskoi sbornik", 1862 karo ministrui D. Miliutinui įteiktas memorandumas „Lenkijos klausimas". Jo pažiūrų formavimuisi įtakos turėjo G. V. F. Hėgelio, T. Granovskio, E. Kinė, Z. Mišlė ir kitų mąstytojų veikalai. Sierakauskas stengėsi pagrįsti tezę, kad visuomenės pažanga yra neišvengiama, analizavo žmogaus laisvės ir politinės valdžios santykį. Švietėjų pavyzdžiu aukštino protą; individo laisvę laikė pažangos sąlyga, smerkė baudžiavą, kritikavo carizmą dėl kitų tautų politinės ir kultūrinės priespaudos. Politiniais klausimais buvo už Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos tautų federacijos idėją, už tai, kad tautos vadovautųsi žmonių ir tautų laisvės bei lygybės principais, kad provincijoms būtų paliktas kultūrinis ir politinis savarankiškumas; pasisakė prieš vienos tautos hegemoniją kitų tautų atžvilgiu. Pasirašinėjo kriptonimu C. C., sukilėlio slapyvardis — Dolega.

ЗАГРАНИЧНЫЕ ИЗВЕСТИЯ [UŽSIENIO ŽINIOS].— «Современник», 1856, т. LIX, № 9—10, с. 133—156; т. LX, № 11, с. 95—130; № 12, с. 271—292; 1857, т. LXI, № 1, с. 139—166; т. LXII, № 3, с. 159—186; № 4, с. 323—332; т. LXIII, № 5, с. 94—112.

Nagrinėjamas filosofijos vaidmuo visuomenės raidoje, ekonominės ir dorovinės pažangos santykis, asmens laisvės, socialinės revoliucijos ir politinės valdžios santykių klausimai. Baudžiaviniai santykiai laikomi stabdžiu, kliudančiu laisvai žmogaus iniciatyvai, nuo kurios priklauso ekonominė pažanga. Aptariamos liberalinės ir revoliucinės baudžiavos panaikinimo galimybės. Nagrinėjamas meno ryšys su epocha, idėjos ir formos santykis. Aptariami filosofinių idėjų ir meno, meno ir politikos santykiai, kūrėjo santykio su visuomene atspindžiai kūryboje.

ИЗВЛЕЧЕНИЕ ИЗ ПИСЕМ О ВОЕННО-УГОЛОВНЫХ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВАХ И ВОЕННЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ ГЛАВНЕЙШИХ ЕВРОПЕЙСКИХ ГОСУДАРСТВ [LAIŠKŲ APIE KARINIUS BAUDŽIAMUOSIUS ĮSTATYMUS IR PAGRINDINIŲ EUROPOS VALSTYBIŲ KARINES ĮSTAIGAS IŠRAŠAI].— «Морской сборник», 1862, т. LVII, № 1, с. 238—253; № 2, с. 305—328; т. LVIII, № 3, с. 161—184; № 4, с. 350—358.

Pateikiamos ištraukos iš pranešimų ir rekomendacijų, 1860—61 Z. Sierakausko siųstų į Rusiją iš komandiruotės po didžiąsias Vakarų Europos valstybes, kur jis susipažino su karo baudžiamąja teise. Pasisakoma prieš fizines bausmes armijoje — jos laikomos baudžiavinių santykių padariniu. Pažymima, kad visuomenė kinta dėsningai, teigiama, jog visuomeninės reformos turi būti istoriškai pagrįstos. Pabrėžiama moralinio žmogaus skatinimo reikšmė.

ВОПРОС ПОЛЬСКИЙ.— [LENKŲ KLAUSIMAS]. Русско-польские революционные связи. М., 1963, т. 1, с. 230—240.

1862 carinės Rusijos karo ministrui D. Miliutinui įteiktas memorandumas. Pažymima, kad carinis valdymas nesuderinamas

su laisvu politiniu ir kultūriniu tautų vystymusi. Keliama buržuaziniais demokratiniais principais pagrįstos valstybių federacijos idėja. Pasisakoma už tautų lygiateisiškumą, už Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos tautų federaciją. Nurodoma, kad visi gyventojai prieš įstatymą turi būti lygūs. Asmenybės laisvė laikoma svarbia visuomenės pažangos sąlyga. Keliama kalbos teisių ir religinės tolerancijos reikšmė ūkinei ir kultūrinei „Vakarų krašto" raidai.

Lit.: *Janulaitis A.* 1863 metų sukilimo veikėjai Lietuvoje // Švietimo darbas.— K., 1921.— Nr. 1—2; *Maksimaitienė O.* Iš Zigmanto Sierakausko gyvenimo ir veiklos // LTSR MA darbai. Serija A.— 1964.— Nr. 1; *Fainhauzas D.* Z. Sierakausko visuomeninės-politinės pažiūros ir jo revoliucinė veikla // Lietuvos istorijos instituto darbai.— V., 1951.— Nr. 1; *Genzelis B.* Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje.— V., 1972; *Смирнов А.* Сигизмунд Сераковский.— М., 1959; *Дьяков В.* Сигизмунд Сераковский.— М., 1959; *Вайткунас Г.* Очерк развития эстетической мысли в Литве.— М., 1972.

J. KUDIRKA

SKRUODYS Jonas, 1882.07.26 Bryzgiuose (Rokiškio r.) — 1935.03.09 Vilniuje, rašytojas, pedagogas. Už anticarines pažiūras pašalintas iš Mintaujos gimnazijos, įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, kurią baigė 1907. 1917 baigė Petrogrado dvasinę akademiją. 1922—25 dėstė Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje ir Vilniaus kunigų seminarijoje, 1925—35 — Švenčionių lietuvių gimnazijoje. Parašė grožinės literatūros kūrinių, išleido tautosakos darbų, vadovėlių mokykloms.

ETIKA. MOKYKLOMS VADOVĖLIS. *Antrasis leidimas.* V., 1923, 132 p. (spausdinta Tilžėje).

Dalys: (Įvadas), 3—12. Bendroji etika, 13—39. Speciali etika, 40—98. Priedas, 99—130.

Katalikiškosios etikos vadovėlis mokykloms. Parašytas remiantis katalikiškosios moralinės teologijos aprobuotų autorių veikalais. Etika apibrėžiama kaip doros mokslas, moralumas kildinamas iš sveiko žmogaus proto, sąžinės ir apreiškimo. Aiškinamos gėrio, pareigos, dorybės sąvokos, laisva valia, sąžinė ir kitos etikos kategorijos. Teigiama, kad katalikiškoji etika, kaip kilusi iš apreiškimo, pranoksta moralės filosofiją, kilusią iš sveiko proto. Etikos sąvokos ir principai, taip pat socialinės problemos pobūdis ištisai perteikiamas katalikiškosios etikos požiūriu.

TEISĖS FILOSOFIJA. V., 1923, 50 p.

Aptariamos teisės ir teisės filosofijos sąvokos. Teisės filosofija apibrėžiama kaip teisės esmės, pagrindinių teisės sąvokų tyrimas. Aiškinamos įvairios pažiūros teisės kilmės klausimu. Supažindinama su žymiausių filosofų ir politikos bei teisės teoretikų pažiūromis į teisės filosofiją — nuo senovės graikų filosofijos iki XX a. pradžios. Tos pažiūros dėstomos labai glaustai. Teorinė dalis ir istorinės pažiūros aiškinamos remiantis katalikiškąja teisės filosofija: teisė apibrėžiama kaip Dievuje glūdinti amžinoji

norma, sudaranti visų kitų teisių, tarp jų ir prigimtinės, pamatą.

R. PLEČKAITIS

SLAVĖNAS Paulius, 1901.07.21 Maskvoje—1991.02.24 Vilniuje, astronomas, visuomenės veikėjas. 1925 baigė Lietuvos un-tą, 1925—28 tobulinosi Jeilio (JAV) un-te, ten 1928 apgynė daktaro disertaciją. Nuo 1928 — Lietuvos un-to Gamtos ir matematikos f-to asistentas, nuo 1930 — privatdocentas, nuo 1941 — profesorius. 1940—41 — Technologijos f-to dekanas. 1941 fašistinės valdžios iš un-to atleistas. Nuo 1944 Vilniaus un-to profesorius. 1944—49 ir 1953—59 — Astronomijos katedros vedėjas. 1949—53 — LTSR MA prezidiumo mokslinis sekretorius. Nuo 1969 — Astronomijos katedros konsultantas. 1949 išrinktas MA nariu korespondentu, o 1968 — tikruoju nariu. 1966 išrinktas tarptautinės mokslų istorijos akademijos (centras Paryžiuje) nariu korespondentu. Jo iniciatyva 1960 pradėtas leisti tęstinis leidinys „Iš mokslų istorijos Lietuvoje", Slavėnas buvo „Vilniaus astronomijos biuletenio" redaktorius (1960—68). Iki 1940 bendradarbiavo „Naujojoje romuvoje", „Kosmos", „Kultūroje", „Gamtoje" bei kituose žurnaluose. Slavėnas produktyviai dirbo mokslo tiriamąjį darbą, aktyviai dalyvavo kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime. Jis parašė daug mokslinių bei mokslo populiarinimo knygų, straipsnių astronomijos, matematikos, reliatyvumo teorijos, mokslo istorijos ir kitais klausimais. Filosofiniu požiūriu reikšmingi veikalai, kuriuose keliamos problemos, susijusios su mokslo raidos sąlygota pasaulėžiūros dinamika, taip pat veikalai, kuriuose supažindinama su naujausiais matematikos, fizikos ir kosmologijos mokslo laimėjimais. Slavėnas svarstė mokslinių teorijų (pvz., reliatyvumo, kvantų mechanikos) įtaką pasaulėžiūros formavimuisi. Mokslinio pagrįstumo aspektu dažnai buvo aptariamos tokios filosofinės kategorijos, kaip laikas, erdvė, dėsningumas, priežastingumas ir pan.

RELIATYVISTINĖS PAŽIŪROS Į VISATĄ.—„Kultūra", 1930, Nr. 8, p. 373—377; Nr. 9, p. 433—440; Nr. 10, p. 484—489.

Aiškinama reliacionistinė erdvės ir laiko samprata, analizuojamos reliatyvistinės kosmologijos teorijos. Kritikuojamos klasikinės fizikos pastangos rasti objektyvią erdvės ir laiko metriką. Reliatyvumo teorijoje laikas ir erdvė esančios reliacinės savybės, o jų metrika — konvencionali. Absoliutus tampa tik erdvėlaikis. Reliatyvistiniam pasaulėvaizdžiui esą būdinga neeuklidinė geometrija, erdvės uždarumas, traukos suvedimas į erdvės kreivį. Čia negaliojąs vaizdingumo principas, stebėtojo visatovaizdis yra konvencialus.

PASAULIO PRAEITIS IR ATSIRADIMAS: (KOSMOLOGIJOS TEORIJŲ APŽVALGA).—„Mūsų žodis", 1931, Nr. 1, p. 6—14; Nr. 2, p. 31—43.

Pagrindžiama kosmoso evoliucionavimo idėja. Objekto istorijos tyrimo pagrindu laikomas priežastingumo principas. Fragmentiš-

kai aptariama, kaip atsirado ir vystėsi įvairios pasaulio dalys, kritikuojama begalinės erdvės ir amžino neistoriško vyksmo koncepcija, kurios požiūriu kosmogonijos problema esanti beprasmiška. Pateikiamos pagrindinės reliatyvistinės kosmogonijos idėjos ir hipotezės. Pažymima didelė filosofinių nuostatų įtaka jų iškėlimui, vertinimui ir įprasminimui.

RELIATYVYBĖS TEORIJOS KILMĖ.—„Vaga", 1931, Nr. 4/5, p. 249—266.

Aptariamos reliatyvumo teorijos ištakos, vieta gamtos mokslų sistemoje ir šios teorijos pagrindu susiformavęs pasaulėvaizdis. Reliatyvumo teorija laikoma logišku fizikos raidos padariniu, kilusiu adekvačiai supratus reliatyvumo principą moksle. Ši teorija ėmusi nagrinėti anksčiau fizikai nebūdingas problemas, dariusi įtaką ne tik kitiems mokslams, bet ir filosofijai ir net pati tapusi visos fizikos filosofiniu pagrindu.

BŪTINYBĖ, TIKIMYBĖ IR VALIA GAMTOS DĖSNIUOSE.—„Kosmos", 1932, Nr. 2—3, p. 33—57. *Pirmoji publikacija:* „Logos", 1931, p. 89—112.

Straipsnyje pagrindžiamas indeterminizmas, įrodinėjama, kad fizikos dėsniai yra reliatyvūs ir statistinio pobūdžio. Dėsniai skirstomi į „analizinius" ir statistinius. Analitiniams dėsniams būdingos šios savybės: operavimas tolydiniais dydžiais, dėsnio formulavimas tolydine diferencialine lygtimi, determinizmas. Teigiama, kad šie dėsniai suponuoja laplasišką griežto priežastingumo pasaulėvaizdį. Statistiniai dėsniai — fizikoje jų esą daugiausia — kuria statistinį pasaulėvaizdį, konstatuojantį daugelio gamtos procesų chaotiškumą, negrįžtamumą. Mikrokosmoso specifinėmis savybėmis laikomas procesų netolygumas, šuoliškumas, neapibrėžtumas. Ryšium su tuo keliama indeterminizmo (dėsnių statiškumo) koncepcija, kuri galutinai sugriaunanti laplasišką mechanistinį pasaulėvaizdį.

VISATOS PROBLEMOS.—„Naujoji romuva", 1933, Nr. 154, p. 987—989; Nr. 155, p. 1118—1119; 1934, Nr. 157, p. 16—17; Nr. 158, p. 39—41; Nr. 159, p. 63—65.

Aiškinamas reliatyvistinių kosmologijų pagrįstumas. Šį klausimą autorius sieja su nepilnos indukcijos problema fizikoje. Įrodinėjama, kad ja esanti paremta visa fizika, nors jos dėsniai ir formuluojami taip, kad įgauna visuotinį, kosmologinį pobūdį. Autorius atskleidžia filosofinių ir kosmologinių idėjų euristinį vaidmenį fizikoje, apibūdina astronominio pasaulėvaizdžio raidą.

ERDVĖS PROBLEMA DABARTINIAME MOKSLE.—„Naujoji romuva", 1933, Nr. 138/9, p. 682—683; Nr. 140/1, p. 711—713; Nr. 142, p. 736—738; Nr. 143, p. 761—764.

Aptariama reliatyvumo teorijos ir kvantų mechanikos pateikta erdvės samprata, jos susiformavimo gamtamokslinės priežastys bei taikymo sritys. Filosofinės šių teorijų implikacijos siejamos su nauja dėsningumo bei priežastingumo kategorijų interpretacija, indeterministine vystymosi procesų koncepcija.

GAMTOS REIŠKINIŲ PRIEŽASTINGUMAS DABARTINIO ATOMIZMO PLOTMĖJE.—„Gamta", 1937, Nr. 2, p. 65—76.

Kritikuojamos mechanistinės ir idealistinės determinizmo koncepcijos, aptariamas kvantinės mechanikos pagrindu susiformavęs pasaulėvaizdis ir su juo susijusios mokslo metodologijos problemos. Svarbiausia kvantinių objektų savybe laikomas banginis — korpuskulinis dualizmas. Dėl jo reikią atmesti vaizdingumo principą, o kartu ir mechanistinį mikrokosmo aiškinimą. Analizuojamos kvantinių objektų savybės. Pabrėžiama, kad kvantinio objekto specifiškumas nesiejamas su jo nerealumu ar subjektyvumu.

MATERIJA IR ENERGIJA ŠIŲ DIENŲ MOKSLE.—„Gamta", 1938, Nr. 1, p. 32—36.

Straipsnyje analizuojama materijos ir energijos sąvokų samprata tradicinėje ir moderniojoje fizikoje. Teigiama, kad fizikoje apskritai materija yra suprantama kaip substancija. Klasikinėje fizikoje jos atributais buvo laikomi tąsumas, inercija, trauka, atomizmas ir gebėjimas perneštį jėgą. Materija buvo griežtai atribota nuo medžiagos sąvokos. Klasikinė energijos samprata skyrusi du aspektus: 1) fizikinį (energija traktuojama kaip fizikiniuose procesuose matuojamas dydis), 2) natūrfilosofinį (energijos sąvoka vartojama sąveikoms, pasireiškiančioms materijoje, apibūdinti). Aptariama reliatyvistinė materijos ir energijos samprata.

ASTRONOMIJOS ĮTAKA PASAULĖŽIŪRAI.—„Kultūra", 1938, Nr. 3, p. 163—172.

Straipsnyje įrodinėjama, kad vienoks ar kitoks visatovaizdis esąs būtinas pasaulėžiūros komponentas. Akcentuojama mokslo autonomiškumo ir nuolatinės mokslo pažangos idėja. Krizės ištinka ne mokslą, bet pasaulėžiūrą, jas sukelia pasaulėžiūros inertiškumas. Aptariami astronominio pasaulėvaizdžio raidos etapai. Astronominio pasaulėvaizdžio raidos priežastimi laikomas mokslinis procesas, kai jame iškyla senajam pasaulėvaizdžiui prieštaraujantys faktai. Analizuojama socialinių veiksnių ir filosofinių mokslo pagrindų svarstymo reikšmė kuriantis naujam pasaulėvaizdžiui ir juo pasiremiančiai naujai mokslo teorijai. Aiškinamas astronomijos poveikis filosofijai, pasaulėžiūrai, kultūrai. Svarbiausiomis reliatyvistinio pasaulėvaizdžio savybėmis laikomas jo dinamizmas ir kosmoso evoliucionavimo idėjos.

VERTĖJO ŽODIS.— Kn.: Jeans J. Slaptingoji visata (The mysterious universe), vertė P. Slavėnas. K., 1940, p. 11—25.

D. H. Džynso knyga esą skleidžianti idealistinę, antimetafizinę ir nedogmatišką pasaulėžiūrą. Kosmologinės Džynso nuostatos laikomos konservatyviomis, tačiau teigiama, kad propaguojamas „konsekventiškas idealizmas" esąs pagrįstas gamtamokslišk ai. Moderniosios fizikos požiūriu idealizmas adekvačiai išsprendžiąs ne tik materijos ir dvasios santykio, bet ir subjekto—objekto santykio problemą. Jis rodąs, kad Džynsui visata tėra subjekty-

vus žmogaus suvokimo atspindys; objektyvi esanti abstrakti matematinė šio pasaulio schema, suvokiama Amžinosios Būtybės. Kadangi pastaroji turinti vieninteli atributą —„matematinį mintyjimą", tai kartu ši „matematinė būtybė" esanti priemonė realybės objektyvumui pateisinti ir padedanti išvengti tiek subjektyvistiniam, tiek mechanistiniam materializmui būdingos interpretacijos.

Lit.: *Santackienė I., Šiškienė A.* Paulius Slavėnas: lit. rodyklė, pavardžių rodyklė.— LTSR MA Centrinė biblioteka. V., 1983; Akademikas Paulius Slavėnas: (septyniasdešimties metų sukakties proga) // Lietuvos fizikos rinkinys.— V., 1971.— T. 11.— Nr. 3; *Jucys A.* Astronomo jubiliejus: Prof. P. Slavėno šešiasdešimtmečiui // Mokslas ir gyvenimas.— 1961.— Nr. 1.

K. MASIULIS

SMETONA Antanas, 1874.08.10 Užulėnyje (Ukmergės r.) — 1944.01.09 Klyvlende (JAV), Lietuvos visuomenės ir valstybės veikėjas, publicistas. 1897 baigė Peterburgo gimnaziją, 1902 — Peterburgo un-to Teisės f-tą. 1903—18 dirbo Vilniaus žemės banke, taip pat bendradarbiavo spaudoje („Vilniaus žinios", „Lietuvos ūkininkas", „Viltis", „Vairas", „Lietuvos aidas"). 1902—07 priklausė Lietuvos demokratų partijai. 1919—20 — nepriklausomos Lietuvos prezidentas. Vėliau vadovavo „Pažangos" partijai, redagavo jos spaudą; 1923—40 — tautininkų organizacijos lyderis. 1923—26 Kauno un-te dėstė filosofiją, etiką, skaitė epizodinius kursus apie Platoną, poetiką, lietuvių kalbos stilistiką. Nuo 1926 — docentas. 1926—1940 — vėl Lietuvos prezidentas. 1940 pasitraukė į Vokietiją, 1941 atvyko į JAV.

Kaip aktyvus visuomenės ir valstybės veikėjas A. Smetona daugiausia reiškėsi publicistikoje. Iš pradžių jis laikėsi liberalinio demokratinio požiūrio į politinių, socialinių ir ekonominių klausimų sprendimą, vėliau vis labiau orientavosi į „autoritarinio" tipo valstybės modelį. Kurį laiką Smetona domėjosi filosofijos istorija ir etika. Į lietuvių kalbą išvertė kai kuriuos Platono veikalus, paskelbė straipsnių etikos istorijos ir teorijos klausimais. Etinėse pažiūrose bandė neotomistinę V. Katreino koncepciją derinti su V. Vunto etika. Iš kintamų papročių Smetona bandė kildinti amžinus ir nekintamus dorovės principus. Dorovės pažangą siejo su religinių idealų įgyvendinimu.

PESIMIZMAS IR OPTIMIZMAS DOROVĖJE.—„Švietimo darbas", 1925, Nr. 9, p. 898—902.

Išdėstęs įvairių filosofų pažiūras — teigiančių, kad visuomenės raidoje pastebima dorovės pažanga, ir neigiančių ją,— autorius prisideda prie dorovės pažangos šalininkų. Dorovės pažanga siejama su žmogaus laisvės, jo asmens moralinės vertės plitimu, sąžinės vaidmens didėjimu.

GYVENIMO PAŽIŪRA IR NATŪRALIZMO ETIKA.—„Švietimo darbas", 1925, Nr. 11, p. 1149—1157.

Nagrinėjamos Ž. Ž. Ruso, L. Fojerbacho ir E. Hekelio etinės

pažiūros. Jos esančios nepriimtinos, nes atsiradusios kaip reakcija kraštutiniam idealizmui, tačiau kai kurie teiginiai laikomi teisingais. Natūralistai esą teisūs, kad dorovė turi gamtinį pagrindą ir jam priešingi žmonių veiksmai kenkia dorovei. Tačiau, autoriaus nuomone, gamta esanti tik priemonė žmogui pasireikšti.

DOROVĖ IR RELIGIJA.—„Švietimo darbas", 1926, Nr. 1, p. 3—5.

Remdamasis V. Katreino „Moralės filosofija", autorius teigia, kad neteisūs tie pozityvistai, kurie įrodinėja, jog dorovė nesusijusi su religija, nes gentys žemiausioje kultūros raidos pakopoje gyveno be religijos. Pateikiamos etnologų nuomonės, kad nėra buvę žmonių bendruomenių be religijos, tik religingumo lygis buvęs skirtingas. Dorovė, iš pradžių susijusi su mitu, kuris esąs dieviško ir žmogiško prado mišinys, vėliau apsivalanti nuo mitologinio elemento ir religijos padedama pasiekianti aukštesnį lygį. Religijos idealas laikomas ir dorovės idealu.

ETIKOS MOKSLAS.—„Švietimo darbas", 1926, Nr. 2, p. 115—130.

Etikos mokslas apibrėžiamas kaip filosofijos disciplina, amžinus nekintamus dorovės pagrindus siejanti su kintamais žmonių papročių ir elgesio principais. Nurodomi moralinės teologijos ir etikos skirtumai: pirmoji aiškina krikščioniškąją moralę ir remiasi žiniomis iš antgamtinio apreiškimo; antroji tyrinėja apskritai dorovę ir remiasi gamtine tiesa bei įgimtu protu. Apžvelgiama etinių pažiūrų įvairovė, pradedama graikų, baigiama XX šimtmečio pradžios etika. Dorovės sferai priskiriami tie žmonių veiksmai, kurie atliekami sąmoningai ir laisva valia. Dorovės pagrindu laikoma gėrio idėja, apimanti visus dorovės principus.

DORA IR KULTŪRA.—„Švietimo darbas", 1926, Nr. 3, p. 213—222; Nr. 4, p. 321—328.

Sekdamas V. Vunto etika, autorius nušviečia dorovės raidą žmonių kultūrinio vystymosi požiūriu. Parodoma, kokią reikšmę realizuojant gyvybinius žmonių poreikius turi instinktai ir papročiai. Pabrėžiama religijos įtaka gyvybiniams žmonių poreikiams, žmonių papročių raidai; teigiama, kad papročiai tobulėję religijos veikiami. Iš papročių kildinama ir teisė, ir dorovė: pirmoji — papročiai, įgiję fizinės prievartos pobūdį, antroji — papročiai, palaikomi moraline prievarta. Apžvelgiama, kaip kito maisto gaminimo, būsto statybos, drabužių dėvėjimo papročiai, bandoma atskleisti jų įtaką dorovinių principų susidarymui ir raidai.

ŽMONIŲ BENDRAVIMO FORMOS.—„Švietimo darbas", 1926, Nr. 6, p. 697—705.

Sekdamas V. Vuntu, autorius aiškina, koks yra darbo santykių kitimo, žaidimų bei etiketo raidos ir dorovės vystymosi ryšys.

DRAUGĖS FORMOS.—„Švietimo darbas", 1926, Nr. 7, p. 789—900.

Nagrinėjama šeimos, giminės raida ir jos įtaka dorovinei kultūrai.

VALSTYBĖ IR TEISĖ.—„Švietimo darbas", 1926, Nr. 8, p. 895—904.

Remiantis V. Vuntu, apžvelgiama valstybės ir teisės kilmė bei raida. Teigiama, kad stipriausias doros veiksnys yra „teisėta tvarka", o tokia esanti valstybė su savo teise, pasiremiančia „doros norma".

DORA ŽMONIŠKUMO IR KULTŪROS ŠVIESOJE.—„Švietimo darbas", 1926, Nr. 9, p. 1011—1024.

Daugiausia remdamasis graikų istorijos ir etikos pavyzdžiais, autorius aiškina, kaip plito humanizmas kartu su draugiškumu, svečio teise ir labdarybe, taip pat nagrinėja dorovės ir kultūros bei civilizacijos raidos santykį. Jis teigia, jog civilizacijos bei kultūros pažanga dar nereiškia ir dorovės pažangos, tačiau šis procesas rodo kokybinį dorovinių vertybių augimą ir kiekybinį jų plitimą, taip pat rodo, kad plėtojantis kultūrai smunka religijos įtaka.

GRAIKŲ ETIKA.—„Švietimo darbas", 1927, Nr. 1, p. 10—15.

Apžvelgiamos senovės graikų etinės pažiūros. Aiškinama, kad graikai — bene vienintelė tauta, kur mokslas plėtojosi be kulto tarnų poveikio. Tai leido mokslui būti drąsiam ir laisvam ir nulėmė jo nesugriaunamą vertę. Religijos kritika Ksenofonto ir Heraklito pasisakymuose prilyginama Senojo Testamento pranašų kovai su pasenusia religija ir geresnio religijos pagrindo ieškojimu. Demokrito pažiūros į dorovę laikomos idealistinemis. Neigiamai vertinamos sofistų pažiūros, sofistų atsiradimas siejamas su demokratijos plitimu. Jų pažiūra, kad žmogus yra visų daiktų matas, vertinama kaip etinio egoizmo pateisinimas ir visuomenės interesų neigimas.

Lit.: *Merkelis A.* Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla.— New York, 1964; *Eidintas A.* Antanas Smetona.— V., 1990.

B. DEKSNYS

SRUOGA Balys, 1896.02.02 Baibokuose (Biržų r.) — 1947.10.16 Vilniuje, rašytojas, literatūros ir teatro tyrinėtojas. Mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje. 1915—18 Petrogrado ir Maskvos, 1921—24 Miuncheno un-tuose studijavo slavistiką (pas A. Šachmatovą, S. Šambinagą, Ė. Bernekerį), domėjosi bendraisiais literatūros ir apskritai meno klausimais (lankė R. ir B. Viperių, H. Velflyno, F. Štricho paskaitas), teatrologija (klausėsi A. Kutšerio paskaitų). 1924 apgynė disertaciją „Lietuvių liaudies dainos lyginant su slavų (lenkų, rusų, baltarusių ir ukrainiečių) dainomis" ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1924—40 Kauno, 1940—43, 1945—47 Vilniaus un-tuose dėstė rusų literatūrą ir tautosaką, taip pat skaitė kai kuriuos užsienio literatūros, teatro istorijos kursus. Nuo 1924 — docentas, nuo 1932 — profesorius. 1943—45 buvo kalinamas Štuthofo koncentracijos stovykloje. Estetinės B. Sruogos pažiūros formavosi veikiamos, iš vienos pusės, pozityvizmo, rusų revoliucinių demokratų, iš antros, XX a. pradžioje užsimezgusio lietuviškojo modernizmo estetikos, ilgai-

niui patraukusios rašytoją simbolizmo, neoromantizmo linkme. Sruogos veiklos pradžia sutapo ir su lietuvių meno profesionalizacijos laikotarpiu. Sruoga — vienas XX a. pradžios lietuvių literatų, pasisakiusių prieš primityvų meno uždavinių supratimą, abejingumą meno specifikai, siekusių lietuvių literatūrą priartinti prie Rusijos ir Vakarų Europos kultūrinio gyvenimo. Jo kritikos veikaluose daugiausia dėmesio kreipiama į kūrinio meniškumą, formą (poetiką, kompoziciją), taip pat meno nacionalinio savitumo klausimus; kai kuriais atvejais jis kategoriškai neigė ideologines meno funkcijas, ieškojo „tautos dvasios". Tokiu požiūriu žvelgdamas į lietuvių meną, Sruoga ypač vertino M. K. Čiurlionio, J. Baltrušaičio kūrybą ir atmetė neoscholastinę A. Jakšto estetiką, „Keturių vėjų" avangardizmą. Prie klasikinio meno tradicijų, realizmo estetikos Sruoga vėl priartėjo po 1930 m. Tai labai ryšku straipsniuose apie dramaturgiją ir teatrą. Juose sprendžiamos estetikos problemos dažnai tiesiogiai siejasi su paties Sruogos tuometine kūryba (pavyzdžiui, istorinės tiesos ir istorinių personažų traktavimas meno kūriniuose), su karo metais jo suformuluota iš esmės antinatūralistine poetine teatro samprata (pavyzdžiui, realiosios ir estetinės tikrovės santykis, meno tikroviškumo problema, romantinio požiūrio esmė ir pan.).

SKEVELDROS.—„Lietuvos žinios", 1915, gegužės 17, Nr. 55.

Menas traktuojamas kaip sielos atvėrimas, amžinosios gyvatos (t. y. gyvenimo kvintesencijos) reiškimas. Pasisakoma už intuityvią, išankstinėmis taisyklėmis nesuvaržytą kūrybą, išreiškiančią tautos dvasią. Atmetamas požiūris, kad literatūra yra „paprastas laiko ir gyvenimo apystovų veidrodis", teigiama, jog lietuvių rašytojai per daug pasiduoda „pataikaujančiam", „fotografiškajam" realizmui, dienos klausimų svarstymui.

SŪKURIUOSE.—„Lietuvos žinios", 1915, gegužės 31, Nr. 61.

Kalbama apie tris istoriškai susiformavusias amžinas, su literatūros kryptimis nebūtinai sutampančias psichologines meno formas: realistinę, romantinę ir simbolinę; pritariama pastarajai. Tikros kūrybos pagrindu laikoma dvasios gyvenimo pilnatvė, tikslu — tautos dvasios reiškimas. Žemaitė — straipsnyje nagrinėjama jos kūryba — vertinama ne kaip buities vaizduotoja, „pavargėlių ir išglebėlių užtarėja", o kaip lietuviškos dvasios skelbėja, pirmykštės realistinės lietuvių psichologinės formos atstovė.

PUOTA MARO METU.—„Santara", 1917, kovo 31, Nr. 5, kn.: Lietuvių kritikos chrestomatija. V., 1971, t. 1, p. 478—484, *su komentarais (nevisas).*

Almanacho „Pirmasai baras" recenzija. Leidinys traktuojamas kaip meninio perversmo lietuvių literatūroje apraiška, paneigusi tradicinį realizmą. Pažymima, kad naująjį lietuvių meną, kaip ir tautosaką, nuo kitų šalių meno skiria „dvasios visybė", harmonijos „kosmiškumas", „realusai misticizmas". Svarbiausiu lietuvių

meno uždaviniu apibrėžiama „kosmiškosios santaros, kaip lyties, ir reališkojo misticizmo, kaip turinio, sintetinimo problema".

KELI ŽODŽIAI.—„Skaitymai", 1922, kn. 17, p. 81—88.

Kritikuojami kai kurie „Skaitymų" straipsniai, kad juose nekeliamos kūrinių formos problemos, kad reikalaujama patriotinių motyvų. Lietuvių meno nacionalinės savybės, „tautos dvasią" atspindi ne žanrinės formos ar motyvai, kurie bendri visoms tautoms, o kūrinių struktūra, vaizdų, žodžių ir spalvų harmonija, būdas, kaip lietuvis jaučia kurį nors reiškinį, kaip į jį reaguoja. Lietuvių menas (išskyrus M. K. Čiurlionį ir J. Baltrušaitį) esąs pernelyg „naminis", išlaikantis nacionalinę percepciją; jis turėtų iš tautinių elementų padaryti ekstraktą ir tapti „tarptautiškai privalomu faktu".

LAIŠKAI APIE KULTŪRĄ.—„Skaitymai", 1923, kn. 22, p. 79—105.

Straipsnio problema — kultūros ir tautos prigimtis, pagrindai, saitai. Skiriamas kintamesnis sąmonės turinys (mintys, papročiai, pasaulėžvalga) ir pastovesnė sąmonės forma (tam tikras psichologinių procesų pobūdis, reagavimo į reiškinius tipas). Kultūra suprantama ne kaip mokslo, technikos laimėjimų suma ar sukaupti meno lobiai, ne kaip tam tikra visuomenės etinių ir teisinių santykių visuma, o kaip potencinės žmogaus kuriamosios energijos realizavimas per kūrybos kančią, kaip istoriniu patyrimu paremtas sugebėjimas „kuo geriausiai sunaudoti gyvenimo davinius siekiant objektingos gėrybės ir teisybės idealo". Atmetama luominės, srovinės kultūros sąvoka. Tautos ir kultūros santykis suvokiamas kaip tiesiogiai proporcingas, kartu pažymima, kad, išreikšdamas tautos dvasią, žmogus taip pat turi išreikšti ir savo individualybę, savitumą. Tik tokiu būdu individas, tautos narys galįs artėti prie bendros visai žmonijai sąmonės formos, tarptautiškumo.

KAIP ŽIŪRĖTI MENO VEIKALŲ.—„Atspindžiai", 1923, Nr. 5, p. 94—96; „Naujienos" (Čikaga), 1923, gegužės 15—18, Nr. 115—118.

Sekdamas H. Velflynu, autorius aiškina, jog žiūrint meno kūrinį neužtenka juo džiaugtis, reikia jį suprasti, išsiaiškinti, įvertinti, todėl geriau suvokiama pasirengus. Veikalo esmė atsiskleidžia perpratus ir pajautus visumą: turinį, tikslą, formų vienovę, medžiagą, taip pat visuomeninį ir kultūrinį kontekstą, kūrinio „istorinę eilę", t. y. vietą tarp amžininkų ir apskritai meno raidoje, kuri esanti psichologinių formų kaita — paprastas formas keičia sudėtingesnės. Pabrėžiamas meno ir visuomenės istorijos ryšys, akcentuojamas ir „nuosavis meno gyvenimas", „nuosavi" jo formų augimo eiga, individualybės reikšmė menui. Kaip problemiškas dalykas iškeliamas vertinimo objektyvumas, siūloma kūrinį vertinti tokiu pat kriterijumi, kokiu jį vertino pats menininkas.

KETURIŲ VĖJŲ UŽUVĖJOJ.—„Gairės", 1924, Nr. 2, p. 98—105, kn.: Lietuvių literatūros kritika. V., 1972, t. 2, p. 252—262, *su komentarais (nevisas).*

Kritiškai vertinami estetiniai „Keturių vėjų" žurnalo principai, daugiau nagrinėjamas jo skelbtas „žodžio kultas".

ADOMAS JAKŠTAS — LITERATŪROS KRITIKAS.—„Baras", 1925, Nr. 3, p. 47—59, kn.: Sruoga B. Raštai. V., 1957, t. 6, p. 60—79; kn.: Lietuvių literatūros kritika. V., 1972, t. 2, p. 262—272, *su komentarais (nevisas).*

Straipsnyje kritikuojamos A. Dambrausko-Jakšto estetinės pažiūros: atmetamas jo skelbtasis grožio, kaip Amžinojo logoso atspindžio, principas ir apskritai „absoliutinių grožio kriterijų" galimybė, kvestionuojamas neigiamas A. Jakšto požiūris į M. K. Čiurlionį, J. Baltrušaitį, H. Ibseną, G. Hauptmaną ir kt. moderniuosius XX a. pradžios menininkus. Iškeliamas estetinių vertybių individualumo ir universalumo, autonomiškumo klausimas. Nurodomas aktualiausias to meto uždavinys — ieškoti tautinės kūrybos požymių.

LIETUVIŲ TEATRO UŽDAVINIAI.—„Kultūra", 1925, Nr. 9, p. 424—429; Nr. 10, p. 482—485.

Aptariami bendrieji teatro uždaviniai, turinio ir formos santykis mene, tautinė meno prigimtis bei tautiškumo požymiai. Pabrėžiamas turinio ir formos vienybės principas, tačiau akcentuojama formos svarba kūrėjui, realizuojančiam savo išgyvenimus, ypač teatre. Tautinio meno stiliaus problema esanti formali. Atmetamas požiūris, kad meno tautiškumą lemia tiesioginis liaudies meno motyvų pakartojimas. „Tautos dvasią" kūriniuose išreiškia ne motyvai ar ideologija, o psichofiziniai procesai, kitaip sakant, tai, kaip tos tautos žmonės suvokia pasaulio reiškinius. Tad lietuviško teatro problema esanti ne nacionalinio repertuaro, ne kurios nors ideologinės krypties, ne tiesioginio gyvenimo pavaizdavimo, o lietuviško vaidybos stiliaus problema.

LITERATŪROS MOKSLAS IR JO METODAI.—„Lietuva", 1926, birželio 14—26, Nr. 129—130, 133—136, 138—140.

Konspektiškai pateikiama retrospektyvinė literatūros mokslo, jo pagrindinių tendencijų, estetinių teorijų apžvalga, plačiau apsistojama prie J. G. Herderio, Š. O. Sent-Bevo, H. Teno, G. Brandeso, V. Šererio, O. Valcelio, J. Vygando, J. Nadlerio, H. Velflyno, F. Štricho ir kt. naujesniųjų amžių literatūrologų. Remdamasis kai kuriais šių mokslininkų, ypač H. Velflyno, teiginiais, autorius aptaria literatūros mokslo objektą, meno esmę, meno ryšį su gyvenamuoju istoriniu laikotarpiu, kūrėjo gyvenimo aplinkybėmis, pasaulėžvalga. Jo nuomone, lemiantys šio ryšio veiksniai yra kalba ir stilius. Literatūra traktuojama kaip žodžio menas, analizuojamas jos priklausomumas nuo kalbos kitimo, didėjančios metaforizacijos. Stilius suprantamas kaip tautos kūrybos savybių tam tikru istoriniu laikotarpiu visetas, pabrėžiama, kad menininkas yra priklausomas nuo tos išgyvenimų reiškimo formos, kuria naudojasi jo epochos ir tautos žmonės. Kartu akcen-

tuojama kūrėjo individualybės, talento svarba, aptariami kūrybos momentai, kalbama apie būtinumą analizuojant kūrinį atsižvelgti į autoriaus sumanymą ir tikslus. Aptardamas kūrinio analizės būdus, B. Sruoga remiasi vokiečių literato P. Merkerio schema (medžiaga—kūrėjas—laikas—forma), o nusakydamas uždavinius pabrėžia kūrinio vertės problemą bei turinio ir formos vienybę kūrinyje. Straipsnyje nurodomi šie literatūros mokslo metodai: filologinis, estetinis, biografinis-psichologinis ir kultūrinis istorinis.

GYVENIMIŠKUMAS IR TAUTIŠKUMAS LITERATŪROJE.—„Akademikas", 1933, Nr. 3, p. 43—46; Nr. 4, p. 67—70.

Straipsnyje kritikuojamas utilitarinis požiūris į literatūrą kaip dienos aktualijų, konkrečių problemų aiškintoją. Tendencingumu laikomas ir ideologinis literatūros užsiangažavimas. Nacionalinį literatūros savitumą rodo ne kuri nors politinė programa ar motyvai, o jų specifinis traktavimas. Taip pat ir nacionalinis charakteris bei tipažas išryškėja ne tiek iš personažo bruožų, kiek iš jų harmonijos, o priklauso nuo landšafto (J. Nadlerio teorija), gyvenimo aplinkybių, bendrųjų istorinių tautos išgyvenimų.

TEATRO ROMANTIKA.—„Kultūros barai", 1968, Nr. 10, p. 60—61. *Straipsnis parašytas 1944 m. Štuthofo koncentracijos stovykloje vokiečių kalba.*

Aiškindamas romantikos sąvoką, autorius paliečia meno ir tikrovės santykį, estetinių išgyvenimų prasmę mene. Tuometinis laikotarpis apibūdinamas kaip „materijos", t. y. bedvasiškumo ir nužmogėjimo įsiviešpatavimo, aukštesnių socialinių etinių bei kultūrinių interesų išnykimo metas, atvedęs žmoniją į karą. Būsimasis pokario menas suvokiamas kaip antitezė šiam „sumaterialėjimui". Jam būsiąs būdingas dvasingumas, gyvenimo poetizavimas, tik iš dalies sietinas su senuoju romantizmu. Iškilęs virš tradicinių krypčių, šis naujasis menas „gydančių katarsio emocijų pagalba" paguos ir taurins žmones, pažadins jų širdyse „visa, kas priklauso amžinybei".

TIKROVIŠKUMAS VAIDYBOS MENE.—„Kultūros barai", 1971, Nr. 2, p. 63—64, *su pratarme. Straipsnis parašytas 1944 m. Štuthofo koncentracijos stovykloje vokiečių kalba.*

Gvildenamas meno ir tikrovės santykis. Meno pagrindas esą gamtos daiktai; norėdamas sukelti estetines emocijas, menininkas juos pertvarko, „poetizuoja" pagal savo meninę idėją, paverčia estetine tikrove. Meno tikroviškumas apibūdinamas kaip psichologinė ir įvykių logika. Aiškinama teatrinio išgyvenimo sąvoka.

APIE ESTETINĘ IR ANESTETINĘ TIKROVĘ.—„Kultūros barai", 1967, Nr. 4, p. 45—49 *(fragmentai), su pratarme.* Lietuvos MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynas, F 53—11 (*mašinraštis*, 45 p.). *Straipsnis parašytas 1945 m. Štuthofo koncentracijos stovykloje.*

Analizuojamas gamtos ir meno ryšys. Atmetama nuomonė, kad menas yra tik gamtos sekimas, o jo uždavinys — vaizduoti tikrovę (apžvelgiama šio požiūrio raida nuo antikos iki pozityvizmo). Materialaus pasaulio daiktai ir reiškiniai traktuojami kaip kūrybos pamatas, kaip jos elementai, minčių reiškimo kategorijos, o jais remiantis sukurta meninė tikrovė — kaip estetinė, iliuzinė, efemerinė, egzistuojanti tiktai priėmėjo sąmonėje, visai kitokia negu natūralioji — anestetinė, su ja nelygintina. Estetinė tikrovė priklausanti nuo menininko individualybės, psichikos, skonio, vidinės kultūros; jai būdingas kompozicinis tikslingumas, organizuojančios minties nulemta dalių harmonija. Meno kūrinio tikslas — sukelti estetines emocijas priėmėjo sąmonėje. Plačiai aiškinamas tų emocijų turinys, prigimtis, reikšmė, objektyvumas, santykis su anestetinėmis emocijomis, su pažintine, auklėjamąja meno funkcijomis. Nusakydamas estetinių emocijų esmę, autorius remiasi katarsio terminu. Grožis mene apibūdinamas taip: jis yra turiningas, pažadina daugelį įvairių emocijų, sukelia dvasios skaidrumo, taurumo nuotaiką, norą pakilti „aukščiau menkystos". Skiriamos dvi menų grupės: plastinė, arba statiška (tapyba, skulptūra, architektūra), ir dvasinė, arba kinetinė (muzika, literatūra). Specifinė teatro meno prigimtis yra sinkretiška.

Lit.: *Samulionis A.* Balio Sruogos raštų bibliografija.— V., 1970 (rotoprintas); *Samulionis A.* Balys Sruoga.— V., 1987.

A. SAMULIONIS

Š

ŠALKAUSKIS Stasys, 1886.05.16 Ariogaloje (Raseinių r.) — 1941.12.04 Šiauliuose, filosofas, pedagogas, visuomenės veikėjas. 1905 baigė Šiaulių gimnaziją, 1911 — Maskvos un-to Teisės f-tą, iki 1915 dirbo teisininku Samarkande (Uzbekijos TSR). 1916—20 studijavo filosofiją ir pedagogiką Fribūro katalikų un-te (Šveicarijoje), 1920 gavo filosofijos daktaro laipsnį, 1920—21 Kauno aukštuosiuose kursuose dėstė filosofijos įvadą ir logiką. 1922 pakviestas filosofijos docentu į Kauno un-to Teologijos (vėliau — Teologijos ir filosofijos) f-tą. Nuo 1922 ekstraordinarinis profesorius, nuo 1928 — ordinarinis, buvo šio f-to Pedagogikos ir pedagogikos istorijos katedros vedėjas, 1939 m. birželio 4 d.— 1940 m. liepos 16 d.— Kauno un-to rektorius. Skaitė filosofijos įvado, logikos, kultūros filosofijos, estetikos, bendrosios mokslinio darbo metodikos, pedagogikos kursus, speckursus: visuomeninio auklėjimo pagrindai, dorinimo mokslas, fizinio auklėjimo mokslas, kultūros filosofijos specialiosios problemos, terminologijos teorija ir kt. Vienas Lietuvių katalikų mokslo akademijos steigėjų, 1938—40 — jos pirmininkas. 1921—22 leido ir redagavo žurnalus „Romuva" (du numerius), 1932—34 — „Židinį".

S. Šalkauskis — vienas žymiausių XX a. Lietuvos katalikybės filosofų ir ideologų. Maskvos un-te tapo V. Solovjovo filosofijos sekėju, vėliau patyrė stiprią neoscholastikos įtaką. Skolinosi daugelio filosofijos srovių idėjas ir jomis remdamasis bandė plėtoti visuotinę „gyvenimo filosofijos" sistemą, kuri turėjo apimti prigimties, kultūros ir religijos sritis. Sistemiškiau išdėstė antrąją jos dalį — kultūros filosofiją, kuri iš esmės apima visą filosofijos sistemą. Projektavo ir atitinkamą visuotinės pedagogikos sistemą, dalinai ją išdėstė knygose, straipsniuose ir paskaitų kursuose. Formulavo socialinės filosofijos principus. Kūrė lietuviškus filosofijos ir pedagogikos terminus.

BAŽNYČIA BEI KULTŪRA.—„Draugija", 1913, Nr. 83, 84; 1914, Nr. 86, 87.

Dalys: Pratartis. Pažanga prigimtoje ir viršprigimtoje tvarkose. 1. Tiesa apie Dievą, Nr. 83, 257—263. 2. Tiesa apie žmogų, Nr. 84, 360—372; Nr. 86, 160—180. 3. Tiesa apie Dievažmogį Kristų, Nr. 87, 266—282.

Straipsnių serijoje autorius, remdamasis V. Solovjovo „visuotinybės tapsmo" koncepcija, dėsto žmogiškojo ir dieviškojo pradų santykio istorijoje sampratą. Šiuo aspektu akcentuojamas kultūros kaip „žmogiškosios kūrybos" reikšmingumas. Tekstas redaguotas A. Dambrausko-Jakšto, ne tik trumpintas, bet ir papildytas; remtasi neoscholastikos kategorijomis (ypač 2 d.). Straipsnių serija liko nebaigta.

SUR LES CONFINS DE DEUX MONDES. ESSAI SYNTHÉTIQUE SUR LE PROBLÈME DE LA CIVILISATION NATIONALE EN LITUANIE [DVIEJŲ PASAULIŲ RIBOJE. SINTETINIS BANDYMAS SPRĘSTI LIETUVIŲ TAUTINĖS KULTŪROS PROBLEMĄ]. Genève, Atar, 1919, 271 p.

Dalys: Préface, 9—11. Introduction. Quelques remarques préliminaires, 13—41. Thèse. Prépondérance de l'Orient en Lituanie. Caractères nationaux des Lituaniens. Influence de la civilisation gréco — russe. Intégrité de l'État lituanien, 43—115. Antithèse. Prépondérance de l'Occident en Lituanie. Influence de la civilisation latino — polonaise. Liquidation de l'État lituanien, 117—190. Synthèse. Renaissance du peuple lituanien et l'idéal national. Synthèse totale de deux éléments divers sous les formes nationales de la civilisation lituanienne, 191—267. Notes bibliographiques, 269—271.

Istorijos filosofijos požiūriu nagrinėjama Lietuvos istorija. Formuluojama Rytų ir Vakarų kultūros sintezės, kaip lietuvių nacionalinės kultūros specifinio bruožo, o kartu — jos pašaukimo idėja. Lietuvos istorijoje išskiriami Rytų kultūros persvaros, Vakarų kultūros persvaros ir abiejų šių pradų pusiausvyros laikotarpiai. Remiantis šia schema, analizuojama gausi Lietuvos kultūros istorijos ir etnografijos medžiaga, pagrindžiami nacionalinio judėjimo uždaviniai.

I-oji knygos dalis (Introduction) autoriaus laisvai išversta ir išspausdinta pavadinimais „Tautybės esmė".—„Ruomuva", 1921, Nr. 1, p. 21—29; „Istorinio lietuvių tautos likimo ypatybės", ten pat, p. 30—40; perspausdinta knygoje „Lietuvių tauta ir jos ugdymas". K., 1933, p. 6—21. Likusios trys dalys išdėstytos trumpai: „Romuva", 1922, Nr. 1, p. 20—56, perspausdinta kn.: „Lietuvių tauta ir jos ugdymas", p. 22—49. Fragmentas apie M. K. Čiurlionį: „M. K. Čiurlionis".—„Ateitis", 1925, Nr. 9—10, p. 396—462. (Vertė iš prancūzų kalbos A. Januševičius.)

L'ÂME DU MONDE DANS LA PHILOSOPHIE DE VLADIMIR SOLOVIEV [PASAULIO SIELA VLADIMIRO SOLOVJOVO FILOSOFIJOJE]. Berlin, Knospe und Dauer, 1920, 122 S.

Dalys: Introduction. Vladimir Soloviev: sa vie et son oeuvre, 5—24. L'âme du monde et l'absolut, 25—51. L'âme du monde et l'homme, 52—63. L'âme du monde et la nature, 64—83. Rôle de l'âme du monde dans le progrès historique, 84—97. Critique du concept de l'âme du mond dans Soloviev, 98—121.

Filosofijos mokslų daktaro disertacija. Knygoje sistemingai išdėstyta V. Solovjovo pasaulio sielos koncepcija. Ji kritikuojama katalikiškosios ortodoksijos ir tomistinės filosofijos principų požiūriu.

Santrauka „Vladimiras Solovjovas ir jo pasaulio sielos koncepcija" išspausdinta: „Logos", 1926, Nr. 2, p. 175—214.

Rec.: Jakštas A. (Dambrauskas). Dr. Stasys Šalkauskis. L'âme du monde dans la philosophie de Vladimir Soloviev.—„Draugija", 1921, Nr. 3—4.

KRIKŠČIONIŠKOJI POLITIKA IR GYVENAMOJI VALANDA.—„Ruomuva" (Romuva), 1921, Nr. 1, p. 45—67.

Straipsnyje pagrindžiamas katalikiškosios socialinės politikos modernizavimo būtinumas, siūlomas „krikščioniškojo socializmo" visuomenės pertvarkymo modelis. Kritikuojamas tradicinis katalikiškųjų partijų konservatizmas, orientuojama į politinį bendradarbiavimą su socialistais. Straipsnis svarbus autoriaus visuomeninių politinių pažiūrų evoliucijai suprasti.

Rec.: Jakštas A. (Dambrauskas). „Ruomuva", Nr. 1.—„Draugija", 1921, Nr. 7—8.

Žr. t. p. Politinė rezoliucija, S. Šalkauskio pateikta ir pirmojo lietuvių katalikų kongreso priimta Kaune 1921 m. sausio 5 d.— „Ruomuva" (Romuva), 1921, Nr. 1, p. 77—78.

FILOSOFIJA IR MŪSŲ GYVENIMAS.—„Logos", 1921—1922, kn. 1, sąs. 1—2, 1921, p. 18—26. *Perspausdinta:* Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, p. 3—14.

Aukštuosiuose kursuose skaitytoje įžanginėje paskaitoje (1921 m. sausio 13 d.) svarstomas filosofijos ir praktinės veiklos santykis žmogaus ir tautos gyvenime. Pateikiamas filosofijos apibrėžimas, nurodomas jos objektas. Plačiau aiškinama filosofijos reikšmė lietuvių kultūros raidai.

PIRMUTINĖS PRIELAIDOS VISUOMENINEI KRITIKAI LIETUVOJE.—„Romuva", 1922, Nr. 2, p. 89—98.

Straipsnis nebaigtas: jame svarstomos netolerantiškos polemikos spaudoje visuomeninės priežastys. Straipsnis svarbus autoriaus visuomeninėms pažiūroms rekonstruoti.

FILOSOFIJOS MOKSLO YPATYBĖS.—„Logos", 1921—1922, kn. 2, sąs. 3—4, 1922, p. 129—139. *Perspausdinta:* Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, p. 15—27.

Įžanginėje paskaitoje, skaitytoje Lietuvos universitete 1922 m. kovo 29 d., nagrinėjama filosofijos specifika, jos santykis su mokslais ir jos reikšmė pasaulėžiūrai. Keliami filosofo profesionalumo, filosofinės kultūros organizavimo klausimai.

STUD. ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAI KUNIGUI J. TUMUI.—„Mūsų senovė", K., 1922, t. 1, kn. 4—5, p. 527—538.

Laiškuose (1918 m. balandžio 14, 16, 22 ir 29 d.) yra nemažai medžiagos, padedančios rekonstruoti autoriaus pasaulėžiūros da-

lis, kurios jo teoriniuose veikaluose visai neatsispindėjo arba atsispindėjo dalinai: bendroji pasaulėžiūrinė orientacija, filosofavimo tikslai, istorijos samprata, pažiūra į Lietuvos visuomeninės minties evoliuciją ir jos diferenciaciją ir kita.

MOKYKLŲ TIPAI IR MŪSŲ VYRIAUSYBĖS VIDURINIŲ IR AUKŠTESNIŲJŲ MOKYKLŲ ĮSTATYMŲ PROJEKTAS.—„Lietuvos mokykla", 1923, Nr. 11, p. 423—453.

Kritikuojamas mokyklų reformos projektas, dėstoma pedagoginės teorijos „pilnutinio ugdymo" koncepcija. Straipsnyje yra duomenų autoriaus kultūros filosofijos koncepcijai detalizuoti.

PASAULĖŽIŪRA IR FILOSOFIJA.—„Logos", 1924, Nr. 1, p. 46—55. *Perspausdinta:* Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, p. 29—40.

Įžanginėje viešų paskaitų ciklo paskaitoje, skaitytoje 1923 m. spalio 15 d. Lietuvos universitete, dėstoma pasaulėžiūros samprata. Nagrinėjamas jos objektas ir struktūra, svarstomas pasaulėžiūrinis filosofijos vaidmuo, pateikiama filosofijos sistemos schema.

TERMINOLOGIJOS TEORIJA IR LIETUVIŠKOJI FILOSOFIJOS TERMINIJA.—„Logos", 1925, Nr. 1, p. 1—21; 1927, Nr. 1, p. 1—32; Nr. 2, p. 171—174; 1934, Nr. 1, p. 1—58. *Perspausdinta (be „Logos" 1925, Nr. 1 spausdinto teksto):* Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, p. 327—431 *pavadinimu* „Terminologijos teorija".

Su pertraukomis rašyta, 1927 m. iš naujo pradėta ir nebaigta studija. Autorius joje iš pradžių nagrinėjo kalbos mokslo ir filosofijos sandūros klausimus, o vėliau — semantikos dalykus. Studijoje plėtojama mokslinės terminijos teorija, daug dėmesio skiriama lietuviškos filosofinės terminijos projektui sudaryti.
Žr. t. p. Kritinės pastabos kai kuriems mūsų gramatikos terminams.—„Gimtoji kalba", 1934, Nr. 5—6, p. 66—69; Pagrindiniai terminų darybos principai.—„Gimtoji kalba", 1935, Nr. 4, p. 49—52.

DORINIMO REIKALAS MOKYKLOJE.—„Lietuvos mokykla", 1925, Nr. 9, p. 321—345.

Pranešime, skaitytame 1925 m. rugpjūčio 10 d., išdėstyta dorovinio auklėjimo koncepcija. Pranešimas parengtas remiantis „dorinės pedagogikos" kursu, autoriaus skaitytu Kauno universiteto Teologijos ir filosofijos fakultete 1924—1925 m.

KULTŪROS FILOSOFIJOS METMENS. SUTRAUKTASIS PASKAITŲ KURSAS, LEIDŽIAMAS RANKRAŠČIO TEISĖMIS. K., 1926, 96 p. *Atspaudas iš:* „Logos", 1925, Nr. 2, p. 124—161; 1926, Nr. 1, p. 1—56. *Perspausdinta:* Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, p. 77—191.

Dalys: Įžanga, 3—20. A. Kultūros veiksniai (vykdomoji kultūros priežastis): I. Žmogus kaipo kultūros veikėjas, 20—24. II. Individas ir masė, 24—28. III. Asmuo ir visuomenė, 28—33. IV. Idėjos, kaipo kultūrinės kūrybos motyvai, 33—40. B. Kultūros materialinės aplinkybės (materialinė kultūros priežastis): I. Gam-

ta, kaipo išviršinė materialinė kultūros aplinkybė, 40—44. II. Prigimtis, kaipo išvidinė materialinė kultūros aplinkybė, 44—49. III. Gamtos ir prigimties santykiavimas ūkyje, 49—60. C. Kultūros lytys (formalinė kultūros priežastis): I. Žinija, 60—66. II. Dora, 66—70. III. Menas, 70—76. IV. Individualinis ir visuomeninis kultūrinio gyvenimo atžvilgiai, 76—78. D. Kultūros tikslingumas (siekiamoji kultūros priežastis): I. Civilizacija, kaipo išvidinio kultūros tikslingumo išraiška, 78—88. II. Religija, kaipo išviršinio kultūros tikslingumo norma, 88—95.

Sisteminio pobūdžio veikale apibrėžiamas kultūros filosofijos objektas, nusakyta jos vieta filosofijos sistemoje ir pateikta trumpa istorinės raidos apžvalga. Remdamasis tomistinėmis konceptualiomis priemonėmis, autorius dėsto originalią kultūros koncepciją. Kultūra apibūdinama kaip formuojanti veikla. Šiuo aspektu nagrinėjamas teorinis pasaulio įvaldymas, t. y. pažinimas, praktinis ir estetinis gamtos keitimas bei etinis žmogaus „prigimties" formavimas. Ontologijos požiūriu kultūra laikoma tarpiniu sluoksniu tarp gamtiškojo ir dieviškojo būties („gyvenimo" hierarchijos) sluoksnių. Vidinės dinamikos požiūriu kultūroje išskiriama „kultūrinių intencijų visuma", arba subjektyvi kultūra, ir jos produktų visuma, arba civilizacija. Kultūros procesas nagrinėjamas kaip abipusis objektyvacijos ir subjektyvacijos vyksmas. Teigiama, kad imanentinis kultūros tikslas — civilizacija — yra nepakankamas, tobulu jos tikslu laikoma religija.

Rec.: Prof. Šalkauskis S. Kultūros filosofijos metmens.—„Židinys", 1926, Nr. 1—2; Dr. J. M. Prof. St. Šalkauskio kultūros filosofija.—„Židinys", 1926, Nr. 6—7.

LIETUVIŲ TAUTOS UGDYMO UŽDAVINIAI. K., 1926, 15 p. *Atspaudas iš:* „Židinys", 1926, Nr. 3, p. 131—143. *Perspausdinta straipsnių rinkinyje* „Lietuvių tauta ir jos ugdymas". K., 1933, p. 138—151 *pavadinimu* „Visuomeninės vadovybės ugdymas lietuvių tautoje".

Dalys: Įžanga, 3—4. I. Kritiškoji dalis.— Istorinis paveldėjimas ir pagrindinės mūsų tautos gyvenimo silpnybės, 4—8. II. Statomoji dalis.— Trumpa aktualiausių ugdomųjų uždavinių apžvalga, 8—15. Užbaigos žodis, 15.

Remiantis istorine medžiaga, nagrinėjama inteligentijos problema Lietuvoje ir nurodomos inteligentijos ugdymo gairės. Yra duomenų autoriaus visuomeninėms politinėms pažiūroms rekonstruoti.

VLADIMIRAS SOLOVJOVAS IR JO PASAULIO SIELOS KONCEPCIJA.—„Logos", 1926, Nr. 2, p. 175—214. *Perspausdinta:* Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, p. 559—607.

Disertacijos „L'âme du monde dans la philosophie de Vladimir Soloviev" (Berlin, 1920) lietuviška santrauka, joje išdėstytos svarbiausios disertacijos prielaidos ir išvados. V. Solovjovo „pasaulio sielos" koncepcija kritikuojama tomistinės filosofijos ir kata-

likiškosios ortodoksijos požiūriu. Atsiribojama nuo Solovjovo įtakoje parašyto veikalo „Bažnyčia bei kultūra".

AUTOKRITIKOS ŽODIS DĖL RAŠINIO „BAŽNYČIA BEI KULTŪRA".—„Židinys", 1926, Nr. 8—9, p. 36—38.

Atsiliepdamas į „Židinio" 1926 m. Nr. 6—7 pradėtą spausdinti slapyvardžiu Dr. J. M. pasirašiusio autoriaus recenziją „Prof. St. Šalkauskio kultūros filosofija", kurioje analizuojamos straipsnių serijoje „Bažnyčia bei kultūra" skelbtos pažiūros, S. Šalkauskis atsiriboja nuo tame veikale išdėstytų idėjų. Pateikiama str. „Vladimiras Solovjovas ir jo pasaulio sielos koncepcija" ištrauka.

MOMENTO REIKALAI IR PRINCIPŲ REIKALAVIMAI.—„Židinys", 1926, Nr. 6—7, p. 436—450; Nr. 8—9, p. 40—47; Nr. 10, p. 163—172; Nr. 11, p. 230—242; Nr. 12, p. 303—319.

Straipsnių serijoje svarstomi katalikiškosios partijos politinės ideologijos, programos ir taktikos principai, krikščionių demokratų blokui pralaimėjus III seimo rinkimus. Nagrinėjama Lietuvos politinių partijų socialinė prigimtis ir jų tikslai. Kritikuojama partijų veiklos ir spaudos etika. Straipsnių serija svarbi autoriaus visuomeninėms politinėms pažiūroms rekonstruoti.

Žr. t. p. Visuomeninio veikimo principai.—„Tiesos kelias", 1928, Nr. 1, p. 37—38.

RACIONALI MOKYKLŲ ORGANIZACIJOS SISTEMA. K., 1927, 39 p. *Atspaudas iš:* „Lietuvos mokykla", 1926, Nr. 12.

Dalys: Įžanga, 3—6. I. Mokykla ir pasaulėžiūra, 6—15. II. Mokykla ir šeimyna, 15—19. III. Mokykla ir valstybė, 20—24. IV. Proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistema, 24—36. Užbaiga, 36—39.

Nagrinėjamas mokyklos ir pasaulėžiūros santykis, mokyklų organizavimo atsižvelgiant į pasaulėžiūrinę jų orientaciją principai. Ryšium su tuo dėstoma vadinamoji „kultūrinio federalizmo" idėja. Darbas svarbus autoriaus visuomeninėms politinėms pažiūroms rekonstruoti.

Rec.: Racionali mokyklų organizacijos sistema.—„Bibliografijos žinios", 1926, Nr. 3.

Žr. t. p. Racionali mokyklų organizacijos sistema (Platesnio referato santrauka). K., 1926, 16 p.

REIKIAMOJI REFORMŲ DVASIA.—„Rytas", 1927, Nr. 27.

Ryšium su 1926 m. valstybės perversmu išdėstytos autoriaus pažiūros į buržuazinę demokratiją, teisinę sąmonę, visuomenines reformas, valstybės perversmus.

PASTABOS APIE HERBERTO SPENSERIO PEDAGOGIKĄ.— Kn.: Spenseris H. Proto, doros ir kūno auklėjimas. K., 1927, p. III—XXIII.

Įžangoje trumpai apžvelgiamos filosofinės ir pedagoginės H. Spenserio idėjos. Jos kritiškai vertinamos teistinės pasaulėžiūros ir „pilnutinės ugdymo" teorijos požiūriu. Paliečiamas pedagogikos ir filosofijos santykio klausimas.

FILOSOFIJOS ĮVADA. I. PROPEDEUTINĖ DALIS. K., 1928, 31 p. *Atspaudas iš:* Propedeutiniai filosofijos mokslo klausimai.—„Logos", 1928, Nr. 1, p. 52—78. *Perspausdinta:* Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, p. 41—74.

Dalys: Pratartis, 3. Įžanga. Filosofijos mokslas ir jo įvada, 4—6. Filosofijos esmė ir savybės, 6—13. Filosofijos metodas, 13—15. Filosofijos santykiai su kitomis žmogaus protinio gyvenimo apraiškomis, 15—25. Filosofijos suskirstymas, 25—27. Filosofinės kultūros ypatybės, 27—30.

Filosofijos įvado kurso, skaityto Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-te, pirmosios dalies santrauka. Pateikiamas filosofijos apibrėžimas, aiškinamas filosofijos objektas, jo metodas ir struktūra bei funkcijos. Nagrinėjami filosofijos ir pasaulėžiūros, filosofijos ir specialiųjų mokslų, filosofijos ir religijos, filosofijos ir meno, filosofijos ir sveiko proto santykiai. Pateikiama filosofijos sistemos schema. Filosofijos samprata grindžiama neotomizmo principais.

TAUTYBĖ, PATRIOTIZMAS IR LIETUVIŲ TAUTOS PAŠAUKIMAS. K., 1928, 24 p. *Atspaudas iš:* „Židinys", 1928, Nr. 5—6, p. 359—383. *Perspausdinta rinkinyje:* Lietuvių tauta ir jos ugdymas. K., 1933.

Dalys: I. Pratartis, 1—2. II. Tautybės esmė ir pagrindinės jos apraiškos, 2—6. III. Tikrasis patriotizmas ir jo reiškimosi lytys, 6—17. IV. Tautinis lietuvių pašaukimas bei uždavinys, 17—24.

Dėstomos tautos ir patriotizmo sampratos. Šiuo požiūriu nagrinėjama Lietuvos istorija, stengiamasi nustatyti lietuviškosios kultūros specifiką bei jos „pašaukimą" ir iškelti jos „neįvykdytas galimybes". Formuluojamas kultūros idealas: visuotinis turinys, nacionalinė forma; iškeliamas Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės lietuviškojoje kultūroje uždavinys.

GROŽIS FILOSOFIJOS ŠVIESOJE.—„Logos", 1928, Nr. 2, p. 126—136. *Perspausdinta:* Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, p. 195—208.

Paskaitoje, skaitytoje 1928 m. pavasarį Kauno meno mokykloje, aptariamas filosofinės estetikos ir specialiosios estetikos skirtumas; pastaroji prilyginama mokslams. Apibrėžiama filosofinės estetikos, kaip mokslo apie bendruosius grožio ir meno pagrindus, sritis. Filosofinės estetikos požiūriu nagrinėjama grožio problema — jos objektyvus ir subjektyvus aspektai.

SKAUTAI IR PASAULĖŽIŪRA. K., 1930, 24 p. *Atspaudas iš:* „Ateitis", 1926, Nr. 4, p. 211—220; Nr. 5, p. 279—288. *Antrasis leidimas:* Chicaga, 1953.

Dalys: Įžanga, 3—5. I. Skautizmo esmė, 5—13. II. Pasaulėžiūra, kuria remiasi skautizmas savo esmėje, 13—22. Užbaigos žodis, 22—24.

Dėstomi pasaulėžiūriniai skautizmo judėjimo principai. Akcentuojamas religinės pasaulėžiūros vaidmuo, skautizmas traktuojamas kaip parengiamoji pakopa diegiant specifiškas katalikiš-

kas vertybes. Yra medžiagos autoriaus pažiūroms į kultūros ir religijos santykį rekonstruoti.

KONFESINĖ MOKYKLA.—„Tiesos kelias", 1930, Nr. 10, p. 569—584.

Pranešime, skaitytame 1930 m. rugpjūčio 22 d., dėstoma konfesinės mokyklos samprata ir svarstomi jos santykių su valstybės valdžia klausimai. Darbas svarbus autoriaus visuomeninėms politinėms pažiūroms rekonstruoti.

VISUOMENINIS AUKLĖJIMAS. Epizodinis kursas, skaitytas Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-Filosofijos fakultete 1927 m. pavasario semestre. K., 1927—1932, 198 p. *Atspaudas iš:* „Židinys", 1927, Nr. 1, 2, 3, 4, 5—6, 7—8, 9, 10; 1928, Nr. 4; 1930, Nr. 5—6; 1932, Nr. 1, 2, 3, 4, 5—6.

Dalys: Įžanga. Visuomeninis auklėjimas ir jo svarba mūsų laikais, 3—12. I. Visuomeninio auklėjimo tikslai, 13—33. II. Pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės, 33—52. III. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai, 53—87. IV. Specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai, 87—175. 1. Politinis auklėjimas, 87—108. 2. Ekonominis auklėjimas, 108—123. 3. Socialinis auklėjimas, 123—141. 4. Tautinis auklėjimas, 141—159. 5. Tarptautinis auklėjimas, 159—175. V. Visuomeninio auklėjimo veiksmai, 175—190. Baigiamasis žodis, 191—192. Svarbesnioji bibliografija, 192—198.

Sistemingai išdėstyta visuomeninio auklėjimo koncepcija. Apibrėžiama visuomeninio auklėjimo esmė, jo struktūra, sudedamosios dalys, veiksniai ir priemonės. Išryškintos visuomeninės, politinės, ekonominės autoriaus pažiūros.

VYKDOMOJO ATEITININKŲ VAJAUS REIKALU. V. D. U. Studentų Ateitininkų Sąjungos 10 sukaktuvių „Savu keliu" leidinio priedas. K., 1932, 24 p. *Atspaudas iš:* „Ateitis", 1932, Nr. 6, p. 283—305.

Dalys: [Įvadas], 2—5. I. Pasaulinė perspektyva ir ateitininkai, 5—8. II. Reikalas susiprasti, 8—11. III. Reikalas susiorganizuoti, 11—13. IV. Reikalas kurti, 13—15. V. Reikalas kovoti, 16—19. VI. Vykdomojo vajaus taktika ir organizacija, 19—22. Baigiamosios išvados, 22—24.

Nagrinėjama kultūrinė ir dvasinė laikotarpio situacija, dėstomas katalikybės vietos ir uždavinių supratimas. Knygelė svarbi autoriaus visuomeninėms politinėms pažiūroms įvertinti.

Žr. t. p. Kultūros vajus ir studentai.—„Draugas", 1925, Nr. 8; Pažiūra į studentų ateitininkų dabartį ir ateitį.—Kn.: Savu keliu. K., 1932, p. 22—23.

ATEITININKŲ IDEOLOGIJA PASKUTINIŲ LAIKŲ FORMAVIMOSI VYKSME. K., 1933, 219 p.

Dalys: Pratartis, 5. I. Paruošiamieji ideologiniai formulavimai, 9—51. 1. Romuvos pradmens, 11—15 —„Romuva", 1921, Nr. 1, p. 15—19. 2. Ateitininkų principai ir pareigos, 16—51 —„Ateitis", 1925, jubiliejinis numeris, p. 33—79, ir „Židinys", 1925, Nr. 8—

12, p. 225—268. II. Oficialioji ateitininkų ideologija, 53—100. 1. Ateitininkų principai bei pareigos (išplėstoji redakcija), 55—59 —„Ateitis", 1927, Nr. 10, p. 453—456. 2. Ateitininkų principai bei pareigos (sutrauktoji redakcija), 60—„Ateitis", 1927, Nr. 10, p. 457. 3. Aktualiausieji ateitininkų uždaviniai, 61—70 —„Ateitis", 1927, Nr. 10, p. 394—405, ir „Židinys", 1927, Nr. 10, p. 235—242. 4. Ateitininkai ir 10 metų Lietuvos nepriklausomybės sukaktuvės, 71—81 —„Ateitis", 1928, Nr. 2—3, p. 72—80. 5. Spaudos atgavimo minėjimo proga (1904.05.07 — 1929), 82—90 —„Ateitis", 1929, Nr. 5—6, p. 259—266, ir „Židinys", 1929, Nr. 4, p. 355—362. 6. Trigubo jubiliejaus reikaluose, 91—100 —„Ateitis", 1930, Nr. 2—3, p. 77—85, ir „Židinys", 1930, Nr. 2, p. 128—136. III. Įvairūs ideologiniai aktai, susidariusieji laisvo projektavimo tvarkoje, 101—161. 1. Visuomeninio veikimo principai, 103—104 —„Tiesos kelias", 1928, Nr. 1, p. 37—38. 2. Visuomeninio mūsų tautos atgimimo reikalu, 105—109 —„Židinys", 1930, Nr. 7, p. 49—52. 3. Tautinės lietuvių politikos kategoriniai imperatyvai, 110—114 (ištraukos iš straipsnio „Lietuva politinės geografijos šviesoje"—„Židinys", 1930, Nr. 3, p. 252—255, 257. 4. Ateitininkai ir Vilniaus atvadavimas, 115—118 —„Židinys", 1927, Nr. 10, p. 264—265. 5. Bendroji Politinio Centro ideologija, 119—122. 6. Spaudos draudimo pamoka lietuvių tautai, 123—127 —„Židinys", 1929, Nr. 5—6, p. 462—465. 7. Vedamosios idėjos moterų klausimui spręsti, 128—129. 8. Išvidinis moters atsivadavimas, kaipo tikros jos emancipacijos pradžia, 130—132 —„Židinys", 1927, Nr. 11, p. 331—333. 9. Estetinė ateitininkų ideologija, 133—137 — „Ateitis", 1932, Nr. 5, p. 218—221, ir „Židinys", 1932, Nr. 4, p. 364—367. Taisyta atsižvelgiant į A. Jakšto-Dambrausko pastabas. 10. Jaunuomenės idealizmas ir modernieji šokiai, 138—154 —„Židinys", 1928, Nr. 3, p. 185—198, ir atskiras atspaudas: K., 1928, 16 p. 11. Vienas iš giliausių mano įsitikinimų, 155—156 —„Ateitis", 1928, Nr. 4, p. 171—172. 12. Vedamosios idėjos naujų tautinių šokių reikalu, 157—158. 13. Ateitininkų vėliavą pašventinant, 159. 14. Prideramas ateitininkų nusistatymas numerus clausus klausimu, 160—161, su nedideliais pakeitimais —„Židinys", 1932, Nr. 2, p. 393—394. IV. Ateitininkų ideologijos realizavimo klausimas, 163—208. 1. Ateitininkų ideologija ir josios realizavimas gyvenimo praktikoje, 165—180 —„Židinys", 1929, Nr. 11, p. 313 — 327. 2. Vykdomojo ateitininkų vajaus reikalu, 181—208 —„Ateitis", 1932, Nr. 6, ir atskiras atspaudas: K., 1932, 24 p. 3. Pažiūra į studentų ateitininkų dabartį ir ateitį, 209—„Savu keliu". VDU studentų ateitininkų sąjungos leidinys. K., 1932. Dalykų rodyklės, 211—214.

Antrasis leidimas: red. S. Sužiedėlis.— Putnam, Connecticut (JAV), 1954, 334 p. Į antrą leidimą neįtraukti 9 darbai iš pirmojo leidimo: Jaunuomenės idealizmas ir modernieji šokiai; Vienas iš giliausių mano įsitikinimų; Vedamosios idėjos naujų tautinių šokių reikalu; Ateitininkų vėliavą pašventinant; Tauti-

nės lietuvių politikos kategoriniai imperatyvai; Ateitininkai ir Vilniaus atvadavimas; Prideramas ateitininkų nusistatymas numerus clausus klausimu; Pažiūra į studentų ateitininkų dabartį ir ateitį; Ateitininkų principai ir pareigos (trumpesnioji redakcija). Papildomai įdėti du straipsniai: Katalikiškosios pasaulėžiūros reikšmė Lietuvos ateičiai.—„Tiesos kelias", 1938, Nr. 5; Krikščionybė Lietuvoje. K., 1938; Jaunimas ir gyvoji dvasia.—„Židinys", 1938, Nr. 11; „Studentų dienos", 1938, Nr. 13; kn.: Krikščionybė Lietuvoje. K., 1938.

Straipsnių rinkinyje — dauguma jų buvo spausdinti periodikoje — sistemiškai dėstoma autoriaus suformuluota ateitininkų organizacijos ideologinė programa. Katalikybės doktrinos požiūriu kritikuojamos to meto socialinės tikrovės negerovės, propaguojama „organinės visuomenės" koncepcija, siūlomi krikščioniškąja morale pagrįsti visuomenės pertvarkymo projektai. Keliama kultūros, visuotinės savo turiniu ir nacionalinės savo forma, koncepcija, dėstoma estetinė koncepcija. Straipsniuose yra nemažai medžiagos autoriaus gnoseologinėms ir ontologinėms pažiūroms rekonstruoti.

Žr. t. p. autoriaus ideologinius rašinius vadinamojo „gyvosios dvasios" sąjūdžio tematika: Gyvosios dvasios reikalu.—„Tiesos kelias", 1938, Nr. 2, p. 112—119; „Gyvoji dvasia".—„Tiesos kelias", 1938, Nr. 5, p. 361—363; Degančios širdys, vienykitės! — „Tiesos kelias", 1938, Nr. 6, p. 419—421; Jaunuomenė ir gyvoji dvasia (siauresnis variantas).—„Studentų dienos", 1938, Nr. 13 (26); Jaunuomenė ir gyvoji dvasia (platesnis variantas).—„Židinys", 1938, Nr. 11, p. 499—513. Perspausdinta kn.: Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis. Dabartis. Ateitis. K., 1938; Ateitininkų ideologija. II leid. Putnam, Connecticut, 1954; Jaunuomenė ir gyvoji dvasia (santrauka).—„Tiesos kelias", 1938, Nr. 11, p. 762—763; Būkime gyvosios dvasios žmonės! —„XX amžius", 1938, birželio 4, Nr. 125, p. 1—2; Sekminės — vienybės šventė.—„XX amžius", 1939, gegužės 27, Nr. 119 (871). Perspausdinta: Katalikų kalendorius žinynas, 1987. K.— V., 1987.

LIETUVIŲ TAUTA IR JOS UGDYMAS. K., Sakalo b-vė, 1933, 196 p.

Dalys: Pratartis, 3—5. 1. Tautybės esmė, 6—11. Versta iš kn.: „Sur les Confins de deux Mondes". Genève, 1919, p. 13—24, aut. vertimas —„Ruomuva", 1921, Nr. 1, p. 21—29. 2. Istorinio lietuvių tautos likimo ypatybės, 12—21. Versta iš tos pat kn., p. 25—39, aut. vertimas —„Ruomuva", 1921, Nr. 1, p. 30—44. I str. dalies vert. į esperanto k.— La proprecoj de la historia sporto de Litovuje. Fragmento (J. Mačernio vert.), kn.: Litova Almanako. El litova literaturo, penso kaj vivo. K., 1923, p. 263—267. 3. Tautinės civilizacijos problema Lietuvoje, 22—49.—„Romuva", 1922, Nr. 2, p. 20—56. Vert. į esperanto k.— La problemo de nacia civilizacio en Litovujo (J. Mačernio vert.), kn.: Litova Almanako. K., 1923, p. 103—143. I. Tezė. Rytų persvara Lietuvoje, 22—

32. II. Antitezė. Vakarų persvara Lietuvoje, 32—43. III. Sintezė. Tautinės Lietuvos atgimimas ir jo idealas, 43—49. 4. Lietuva politinės geografijos šviesoje, 50—82. K. Pakšto knygos „Baltijos respublikų politinė geografija" (K., 1929, 190 p.) recenzija — „Židinys", 1930, Nr. 1, p. 38—47; Nr. 2, p. 137—148; Nr. 3, p. 246—258. Ištraukos pavadinimu „Tautinės lietuvių politikos kategoriniai imperatyvai"— kn.: Ateitininkų ideologija. K., 1933. 5. Tikras patriotizmas ir jo reiškimosi lytys, 83—102 —„Logos", 1925, Nr. 2. La vera patriotizmo kaj la formoj de qia esprimigo (J. Mačernio vert.), kn.: Litova Almanako. K., 1923, p. 179—207. 6. Tautinis auklėjimas, 103—121 —„Židinys", 1932, Nr. 3, p. 221—239. Perspausdinta: Visuomeninis auklėjimas. K., 1932. 7. Tarptautinis auklėjimas, 122—137 —„Židinys", 1932, Nr. 4, p. 316—331. Perspausdinta: Visuomeninis auklėjimas. K., 1932. 8. Visuomeninės vadovybės ugdymas lietuvių tautoje, 138—151 — „Židinys", 1926, Nr. 3, p. 131—146 pavadinimu „Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai". Atskiru atspaudu: Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai. K., 1926, 19 p. Šis straipsnis spausdinamas gerokai taisytas. 9. Svarbieji lietuvių tautos ugdymo uždaviniai, p. 152—184 —„Židinys", 1932, Nr. 8—9, p. 110—126; Nr. 10, p. 227—243. 10. Prof. M. de Munnynck'as apie mūsų tautinę vėliavą, 185—189 —„Rytas", 1924 vasario 7, Nr. 32.

Straipsnių rinkinyje, skirtame „tautinei lietuvių ideologijai", pagrindžiamas lietuviškosios kultūros projektas. Dėstoma vadinamojo „humaniško patriotizmo", nukreipto prieš nacionalizmą ir derinančio tautinį ir tarptautinį pradus, idėja. Šiuo požiūriu keliami imperatyvai politikai ir svarstomi tautinės ideologijos ugdymo klausimai.

Rec.: Dr. J. B. Šalkauskis St. prof. Lietuvių tauta ir jos ugdymas.—„Vairas", 1933, Nr. 9.

Žr. t. p. Įkurtuvių pratartis.—„Ruomuva" (Romuva), 1921, Nr. 1, p. 5—7; Prof. M. de Munnynck'as lietuvių tautai.—„Romuva", 1922, Nr. 2, p. 3; Prof. M. de Munnynck'as apie mūsų tautinę vėliavą.—„Rytas", 1924, Nr. 32; Rūtų darželis. Lietuvių liaudies dainų simbolika.—„Naujoji vaidilutė", 1922, Nr. 1, p. 6—13; Rimvydas — Mickevičius.—„Židinys", 1924, Nr. 1, p. 34—50; Vilniaus atvadavimas ir tautinio mūsų gyvenimo problemos.—„Mūsų Vilnius", 1937, Nr. 1—2, p. 6—7; Nr. 3, p. 41—42; Mūsų darbas ir mūsų intencijos (100-ojo numerio proga) (pasirašyta: „Židinio" redakcija).—„Židinys", 1933, Nr. 4, p. 305—312; Židinys — vedamosios minties laikraštis. Laikraščio 10 metų sukakties proga.—„Židinys", 1934, Nr. 12, p. 474—478; Sveikinimas „Kariui". 15 metų sukakties proga.—„Karys", 1934, Nr. 21; Sveikinamasis laiškas „Ateities" redaktoriui. Žengiant per 25 metų sukaktį.— „Ateitis", 1936, Nr. 1; „Brangus „Ateities" redaktoriau ir mielas drauge!"—„Ateitis", 1936, Nr. 2, p. 13—14; Prof. St. Šalkauskio laiškas „Naujosios Romuvos" redaktoriui (300-ojo Nr. proga).—

„Naujoji romuva", 1936, Nr. 41, p. 796; Laiškas „Naujosios Romuvos" redaktoriui.—„Naujoji romuva", 1936, Nr. 44, p. 881; Tarpstanti Lietuvos mokyklos fizionomija.—„Lietuvos mokykla", 1937, Nr. 12, p. 822—825; Susidraugavo puotą pradedant.—„Ateitis", 1925, Nr. 11, p. 465—469; Kariuomenė kaip tautos ugdymo veiksnys.—„Židinys", 1935, Nr. 7, p. 12—18; Pasisakymas apie abstinenciją ir blaivybę.— Kn.: Lietuvos žmonės, kurie negeria. K., 1933, p. 28—29; Pavardžių problema.—„Lietuvos studentas", 1933, lapkričio 15, Nr. 12; Pažinkime savo nepažįstamąją religiją.—„Židinys", 1935, Nr. 4, p. 353—356; Vienos sukakties paraštėse (tėvo J. Kipo S. J. veikimą Lietuvoje minint: 1923.VII.20—1938).—„Židinys", 1938, Nr. 7, p. 87—109; Katalikų vienybės šventė.—„XX amžius", 1939, Nr. 119.

NA POGRANICZU DWUCH ŚWIATOW [ANT DVIEJŲ PASAULIŲ RIBOS].— Wiadomości literackie", Warszawa, 1934, Nr. 12.

Remiantis Lietuvos istorijos ir jos geopolitinės padėties analize, pagrindžiamas Rytų ir Vakarų sintezės lietuvių kultūroje projektas.

ĮVEDAMOJI PEDAGOGIKOS DALIS (SISTEMINGA SANTRAUKA). K., 1935, 53 p. *Atspaudas iš:* „Logos", 1935, Nr. 1, p. 1—53. *Antrasis leidimas:* Bendrieji pedagogikos pagrindai. Sisteminga santrauka [su smulkiais pakeitimais]. K., 1936, 55 p.

Dalys: Pratartis, 3—4. Orientacinis planas, 4. Įžanga. Pedagogika, kaipo mokslas, 4—13. Pirmas skyrius. Pedagogikos pagrindinės sąvokos, 13—17. Antras skyrius. Ugdymo tikslai ir idealai (Siekiamoji priežastis), 17—27. Trečias skyrius. Ugdytinis, kaipo ugdymo veikinys — veiksnys (Materialinė priežastis), 27—39. Ketvirtas skyrius. Vykdantieji ugdymo veiksniai ir veikėjai (Vykdančioji priežastis), 40—48. Penktas skyrius. Formuojantieji ugdymo veiksniai (Formalinė priežastis), 48—49. Turinys, 50—53.

Pedagogikos teorijos veikale yra nemažai duomenų autoriaus filosofinėms pažiūroms rekonstruoti ir kultūros filosofijos koncepcijai detalizuoti. Išdėstytas požiūris į filosofijos ir jos dalių metodologinę funkciją, filosofijos ir pedagogikos santykį. Nagrinėdamas auklėjimą („ugdymą"), autorius išskiria keturias priežasčių rūšis (materialinę, formalinę, vykdančiąją ir siekiamąją), tris „ruožus" (teorinį, praktinį ir estetinį), tris gyvenimo sritis (prigimtį, kultūrą, religiją), tris ugdymo uždavinių rūšis (fizinį auklėjimą, kultūrinimą ir religinį auklėjimą). Pateikta „pilnutinio ugdymo sistemos" schema.

Žr. t. p. Pilnutinio ugdymo gairės.—„Romuva", 1922, Nr. 2, p. 67—88; Pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principai ugdymo sistemoje.—„Lietuvos mokykla", 1924, Nr. 7, p. 285—296; Pedagoginė pažanga ir didieji pedagogai.—„Lietuvos mokykla", 1927, Nr. 1—3, p. 2—6; Fizinis lavinimas ir jo tikslai.— Klaipėda, 1928, 49 p. Atspaudas iš: „Švietimo darbas", 1927, Nr. 9, 10, 11.

APIE „DARBO IR BENDRADARBIAVIMO PROGRAMOS PROJEKTĄ".—„Rytas", 1935, Nr. 152, 153.

Atsiliepdamas į laikraštyje paskelbtą „bendradarbių grupės" projektą, autorius svarsto vadinamosios „organinės demokratijos", korporatyvizmo ir kultūrinės autonomijos koncepcijas. Straipsnis svarbus autoriaus visuomeninėms politinėms pažiūroms rekonstruoti, jo Lietuvos politinės situacijos vertinimui suprasti.

LAVINIMO MOKSLAS.—„Lietuvos mokykla", 1936, Nr. 1, p. 3—13; Nr. 2, p. 81—95; Nr. 3, p. 161—171; Nr. 4, p. 241—251; Nr. 6—7, p. 401—412; Nr. 8—9, p. 481—490; Nr. 10, p. 561—568; Nr. 11, p. 641—648; Nr. 12, p. 743—750.

Pedagogikos teorijos studija, tęsianti „Įvedamąją pedagogikos dalį". Studijoje yra medžiagos autoriaus filosofinėms ir visuomeninėms pažiūroms rekonstruoti.

Ž r. t. p. Gimnastika ir sporto esmė.—„Židinys", 1927, Nr. 11, p. 301—305; Žaidimas ir fizinis darbas pedagogikos šviesoje.— Kn.: Jėga ir Grožis. K., 1927, Nr. 3—5, p. 2—5; Fizinio lavinimo reikšmė.— Kn.: Jėga ir Grožis. 1928, Nr. 1, p. 6—8; Lyčių skirtumai ir ugdymo individualizacija.—„Naujoji vaidilutė", 1926, Nr. 3, p. 113—126; Nr. 4, p. 163—173; Gali būti naudingi ir mokslinio darbo metodikos darbai: Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai. K., 1926, 136 p. (Atspaudas iš: „Židinys", 1926, Nr. 1—2, p. 57—77; Nr. 3, p. 157—175; Nr. 4, p. 227—247; Nr. 5, p. 313—338; Nr. 6—7, p. 458—478; Nr. 8—9, p. 61—68; Nr. 12, p. 326—346.) II-as stereotipinis leidimas. K., 1933, 136 p.; Apie studijuojančių užsienyje lietuvių uždavinius.—„Židinys", 1927, Nr. 9, p. 175—177; Jaunesniojo mokslo personalo pasiruošimas profesūrai. Keli aukštosios autodidaktikos bruožai.—„VD Universiteto žinios", 1936, Nr. 5, p. 132—143; Vedamosios ruošimosi profesūrai idėjos.—„VD Universiteto žinios", 1936, Nr. 6, p. 161—167; Menas vadovauti.—„Jaunimo vadas", 1927, Nr. 4—6, p. 16—25; Vyskupas Paltarokas kaip vado tipas.—„Panevėžio garsas", 1935, Nr. 36; Katalikai ir sportas.—„Židinys", 1938, Nr. 3, p. 316—320.

ROMUVIEČIŲ DEKLARACIJA. SVEIKINTINA INICIATYVA VISUOMENINĖS MINTIES SRITYJE.—„Naujoji romuva", 1936, Nr. 11, p. 241—246.

Nagrinėjama „Naujosios romuvos" 1936 m. Nr. 8 paskelbta deklaracija „Į organiškosios valstybės kūrybą". Ta proga dėstomas autoriaus požiūris į valstybės santvarką, buržuazinę demokratiją, korporatyvizmą ir kitus visuomeninius politinius klausimus. Taip pat dėstoma individo ir visuomenės santykių samprata. Dėl šio straipsnio užsimezgė smarki polemika spaudoje su D. Cesevičiumi, V. Juodeika („Lietuvos aidas") ir I. Tamošaičiu („Vairas"). Ž r.: Žodis mano kritikams.—„Naujoji romuva", 1936, Nr. 21—22, p. 484; Mano kritikų pasiaiškinimų įvertinimas.—„Naujoji romuva", 1936, Nr. 25—26, p. 531—532; Vairo redaktoriaus diskvalifikavimo klausimu.—„Naujoji romuva", 1936, Nr. 31—32, p. 605—607; Atsakymas „užpultam" Vairo redaktoriui.—

„Naujoji romuva", 1936, Nr. 38, p. 703—704; Kas kaltas dėl nusitęsusio triukšmo ir išblėsusios polemikos? —„Naujoji romuva", 1936, Nr. 42, p. 831—832. Tos pačios tematikos: Medžiaga „XX amžiaus" ideologijai.—„XX amžius", 1937 vasario 1, Nr. 25 (183), vasario 8, Nr. 31 (189), kovo 1, Nr. 48 (206).

IDEOLOGINIAI DABARTIES KRIZIŲ PAGRINDAI IR KATALIKIŠKOJI PASAULĖŽIŪRA.— Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, K., 1937, t. 2, p. 45—80. *Tas pat:* —„Draugija", 1939, Nr. 2, 5, 7, 9, 11, 13, 21—22; 1940, Nr. 1, 2, ir „Židinys", 1936, Nr. 3, p. 257—271 *(trumpesnė redakcija).*

Pranešime nagrinėjami XX a. krizės ideologiniai pagrindai, visų pirma — naujųjų laikų mąstyme įsivyraujantis antropocentrizmo principas. Aiškinama, kaip ši krizė paveikė XX a. socialines-politines koncepcijas. Išdėstyta pažiūra į socialinę-ekonominę bazę (privatinės nuosavybės gynimas), socialinę struktūrą (korporatyvizmo koncepcija), visuomenės politinę organizaciją („organinė valstybė"). Teigiama, kad, norint įveikti krizę, reikia grįžti prie teocentrizmo principo.

BENDROJI FILOSOFIJOS TERMINIJA, LKD Terminologijos sekcijos apsvarstyta, papildyta ir priimta. K., 1938, 99 p. *Atspaudas iš:* „Logos", 1937, Nr. 2, p. 113—209. *Perspausdinta:* Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Roma, LKMA, p. 435—555.

D a l y s: Pratartis, 1—3. I. Terminai, 3—51. II. Paaiškinimai ir pavyzdžiai, 51—97.

Filosofijos terminų žodynas (apie 1600 žodžių) su lietuviškų terminų atitikmenimis vokiečių, prancūzų ir rusų kalbomis bei trumpomis pastabomis. Atskirai pateikti išsamesni kai kurių terminų paaiškinimai ir jų vartosenos pavyzdžiai.

R e c.: M. Al. S. Šalkauskis. Bendroji filosofijos terminija.— „Teisė", 1936, Nr. 43; A. Zabitis. Bendroji filosofijos terminija.— „Lietuvos aidas", 1939, balandžio 1, Nr. 150; K. Raičinskis. St. Šalkauskis. Bendroji filosofijos terminija.—„Lietuvos mokykla", 1938, Nr. 5, p. 397.

Ž r. t. p. Bendroji filosofijos terminija (vokiškai lietuviška versija). K., 1939, 25 p. Atspaudas iš: „Logos", 1938, Nr. 2, p. 1—53.

KATALIKIŠKOSIOS PASAULĖŽIŪROS REIKŠMĖ LIETUVOS ATEIČIAI.— Kn.: Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis. Dabartis. Ateitis. K., 1938, p. 72—86. *Atspaudas iš:* „Tiesos kelias", 1938, Nr. 336—350.

Paskaitoje, skaitytoje 1938 m. balandžio 28 d., svarstomas pasaulėžiūros ir gyvenimo santykis, išdėstyta katalikiškosios pasaulėžiūros samprata, nagrinėjamas jos pobūdis, struktūra ir vaidmuo kultūros raidoje; atkreipiamas dėmesys į lietuvių kultūros istorijos ypatumus.

KUNIGAS A. DAMBRAUSKAS, MANO MOKYTOJAS IR KRITIKAS (ABIPUSIS SUSIRAŠINĖJIMAS).—„Logos", 1938, Nr. XVIII, p. 1—53. *Perspausdinta:* Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, p. 609—680.

S. Šalkauskio ir A. Jakšto-Dambrausko 1913—1915, 1919—1920 ir 1932 m. korespondencijoje įvairiais mokslo, o ypač filosofijos

klausimais yra vertingos medžiagos jų pažiūroms į V. Solovjovo tomistinę ir XIX a. pabaigos—XX a. pradžios filosofiją rekonstruoti ir S. Šalkauskio filosofinių pažiūrų formavimuisi suprasti. Priede pateiktos A. Jakšto-Dambrausko pastabos dėl „Bendrosios filosofijos terminijos".

S. Šalkauskio pažiūrų evoliuciją suprasti padeda taip pat raštai, kuriuose yra autobiografinių duomenų. Žr.: Mano atsiminimai iš gimnazijos laikų.—„Ateitis", 1929, Nr. 5—6, p. 247—251; 15 metų kultūrinėje Lietuvos tarnyboje (prof. J. Ereto atvykimą Lietuvon minint). K., 1934, 39 p. (Atspaudas iš: „Židinys", 1934, Nr. 7, p. 34—50; Nr. 8—9, p. 193—211.) Prof. Pr. Dovydaičio vaidmuo Lietuvos mokslinime.—„Židinys", 1936, Nr. 11, p. 413—424; Atsakymas prof. Pr. Dovydaičiui, pritaikytas jo 50 metų sukakties progai.—„Ateitis", 1936, Nr. 12, p. 474—481. Autoriaus pasaulėžiūrinių interesų formavimuisi suprasti reikšmingi ir vertimai. Žr.: Ernestas Hello. Vienas būtinai reikalingas dalykas. Vertė N. [S. Š.].—„Ateitis", 1911, Nr. 2, p. 52—56; Ernestas Hello. Religijos nežinojimas. Vertė N. [S. Š.].—„Ateitis", 1913, Nr. 1, p. 5—10; Vl. Solovjovas. Kristus iš numirėlių prisikėlė. Vertė S. Š.—„Ateitis", 1913, Nr. 4, p. 155—158; J. J. R. Ernesto Hello Gyvenimas ir veikalai. Vertė Salduvos Žynys [S. Š.].—„Ruomuva" (Romuva), 1921, Nr. 1, p. 79—87; Ernesto Hello. Krizio valandos ir aktualūs dalykai. Vertė Salduvos Žynys.—„Ruomuva" (Romuva), 1921, Nr. 1, p. 88—92; Ernesto Hello. Praktingieji žmonės. Vertė Salduvos Žynys [S. Š.].—„Ruomuva" (Romuva), 1921, Nr. 1, p. 93—98; Ernestas Hello. Kritika. Vertė Salduvos Žynys [S. Š.].—„Romuva", 1922, Nr. 2, p. 99—110; Ernestas Hello. Kritikos prievolės. Vertė Salduvos Žynys [S. Š.].—„Romuva", 1922, Nr. 2, p. 111—116; Prof. De Munnynck'as. Prakalba, pasakyta palaiminant lietuvių studentų vėliavą. Vertė S. Š.—„Romuva", 1922, Nr. 2, p. 5—19. Pirmoji S. Šalkauskio autorinė publikacija spaudoje: Zarzewie (Žarija) — Lenkų jaunuomenės laikraštėlis, išeinąs Lvove. Nr. 8—9, 11—12, 1910 m. Parašė Aa [S. Š.].—„Ateitis", 1911, Nr. 3, p. 101—103.

ASMENINIS TOBULINIMASIS, KAIPO KIEKVIENOS PAŽANGOS PRADŽIA.—„Židinys", 1938, Nr. 12, p. 656—669.

Pranešime, skaitytame 1938 m. gruodžio 12 d., svarstoma ideologijos ir visuomeninio veiksmo santykio problema, propaguojamos dvasinio veiklumo ir dvasinio tobulėjimo idėjos.

RYTŲ IR VAKARŲ KULTŪROS SINTEZĖS KLAUSIMU.—„XX amžius", 1938, birželio 20, Nr. 136 (591). DAR TAUTINĖS MŪSŲ KULTŪROS KLAUSIMU.—„XX amžius", 1938, liepos 15, Nr. 158 (613).

Straipsniuose polemizuojama su publicistu Vytautu Alantu lietuvių kultūros specifikos bei Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės klausimais.

KULTŪRINIO LIETUVOS APGINKLAVIMO PROBLEMA IR KATOLICIZMAS.—Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, K., 1939, t. 3, p. 13—26.

Pranešime svarstomos lietuvių kultūros ir katalikybės santykio problemos. Nagrinėjama Lietuvos ir Vakarų Europos kultūros istorijos medžiaga, neigiamai vertinamas kultūros sekuliarizavimo procesas. Dėstoma kultūros ir religijos santykio samprata. Keliamas teocentriškai orientuotas kultūros idealas. Darbas svarbus autoriaus kultūros filosofijos sampratai detalizuoti.

UNIVERSITETO KONCEPCIJA.—„Židinys", 1939, Nr. 8—9, p. 145—154.

Inauguraciniame rektoriaus pranešime, padarytame 1939 m. rugsėjo 15 d., dėstoma universiteto kaip visuotinės mokslo ir aukštojo mokslinimo įstaigos, akademinės bendruomenės, autonominės ir federacinės įstaigos samprata. Yra medžiagos autoriaus pažiūroms į mokslą ir visuomenę rekonstruoti.
Žr. t. p. Universitetas ir tautos gyvenimas.—„Židinys", 1940, Nr. 2, p. 174—182.

LIETUVIŲ TAUTA IR JOS ATEITIS.—„Naujoji romuva", 1939, Nr. 14—15, p. 315—316.

Atsakymuose į anketos klausimus išdėstytas autoriaus požiūris į kai kuriuos lietuvių tautinio charakterio bruožus, kūrybos pobūdį ir ateities perspektyvas. Tekstas padeda suprasti, kaip autorius vertino to meto Lietuvos visuomeninę mintį.

PILNUTINIO RELIGINIO UGDYMO PAGRINDAI.—„Soter", 1939, Nr. 28, p. 27—56.

Nebaigtame pedagogikos teorijos straipsnyje dėstoma sisteminga religinio ugdymo samprata. Aptariama jos esmė, tiesa, vieta pedagogikos sistemoje. Nagrinėjamos amžininkų pedagogikos teorijos. Keliamas kultūros ir religijos santykio klausimas.

INTELIGENTIJOS KONCEPCIJA. K., 1940, 10 p. *Atspaudas iš:* „Židinys", 1939, Nr. 1, p. 662—672.

Straipsnyje nagrinėjami inteligentijos kaip „idealinio tipo" bruožai ir nusakomas jos santykis su realia socialine struktūra. Šiuo aspektu vertinama to meto Lietuvos inteligentija. Darbas svarbus autoriaus visuomeninėms pažiūroms rekonstruoti ir jo filosofinės analizės principams suprasti.

NAUJOJO TERMINIJOS IŠSIVYSTYMO REIKALU.—„Gimtoji kalba", 1940, sąs. 6—8, p. 103—104. *Pasirašyta:* St. Šaltautas.

Pirmasis autoriaus straipsnis tarybinėje spaudoje. Įvykus lūžiui politiniame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime, siūloma planinga terminų kūrimo programa. Modifikuojama ankstesnė autoriaus idėja, kad kultūra turi būti visuotinė savo turiniu ir tautinė savo forma. Kalbama apie socialistinį savo turiniu ir tautinį savo forma principą, „kuriuo dabar tvarkomas gyvenimas".
Žr. t. p. Lietuvių kalba ir balso kultūra.—„Gimtoji kalba", 1940, sąs. 9—10, p. 113—118. Pasirašyta: S. Šaltautas.

PROF. ST. ŠALKAUSKIO 1935 METŲ [LAPKRIČIO 2] LAIŠKAS PREZIDENTUI ANTANUI SMETONAI.—„Aidai", 1982, Nr. 1, p. 13—20.

Memorandumo pobūdžio laiškas prezidentui. Jame S. Šalkauskis, remdamasis straipsnyje „Reikiamoji reformų dvasia" („Rytas", 1927, Nr. 27 (917)) išdėstytais principais, nagrinėja realią Lietuvos visuomeninę politinę būklę. Pasisakoma prieš valstybės konstitucijai ir visuomenės teisinei sąmonei priešingus tautininkų režimo valdymo metodus. Taip pat keliami pasaulėžiūros klausimai, reikalaujama grįžti prie buržuazinės demokratinės valstybės santvarkos. Laiškas svarbus autoriaus visuomeninėms politinėms pažiūroms rekonstruoti.

IŠTRAUKA IŠ S. ŠALKAUSKIO VEIKALO „BENDROJI ESTETIKA".— Kn.: Būtis ir laikas. Filosofijos istorijos baruose. V., Mintis, 1983, p. 234—252. *(Originalas VVU MB RS, F 140—99, 151 l.)*

Rankraščio ištraukoje (p. 29—49) nagrinėjami meninės kūrybos ir „dailiojo meno" sampratos aspektai: meninė nuostata, kūrybinis aktyvumas, objektyvi išraiška.

GROŽIS IR DOROVĖ. Ištrauka iš S. Šalkauskio rankraščio „Bendroji estetika" *(VVU MB RS, F 140—99, 161 l.)*. Antraštė parengėjo.—„Problemos", V., 1985, Nr. 33, p. 45—51.

Rankraščio ištraukoje (p. 54—63) svarstoma grožio ir gėrio santykio problema. Pasisakoma prieš meninės kūrybos absoliučios autonomijos sampratą ir prieš moralizavimą mene.

BENDROJI ESTETIKA.— Stasys Šalkauskis. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, p. 209—323. (*Originalas VVU MB RS, F 140—99, 151 l.)*

Dalys [parengėjo]: Įžanga, 209—210. 1. Filosofinė ir empirinė estetika, 210—215. 2. Estetikos santykis su psichologija ir meno kritika bei istorija, 215—220. 3. Normatyvinei estetikai keliami priekaištai, 221—226. 4. Estetikos suskirstymas, 226—227. I. Dailusis menas ir jo savybės, 228—275. 1. Meno samprata senovėje ir viduramžiais, 228—231. 2. Subjektyvinė, aktyvinė ir objektyvinė meno prasmė, 231—243. 3. Dailė kaipo grožio kūryba, 243—250. 4. Menas ir dora, 250—257. 5. Menų sisteminga klasifikacija, 257—275. II. Kuriamoji menininko asmenybė, 275—323. 1. Įgimtieji palinkimai, 276—285. 2. Įsigytieji nusiteikimai, 285—294. 3. Kuriamieji motyvai, 294—299. 4. Išreiškimo ir apipavidalinimo motyvų ypatinga reikšmė, 299—308. 5. Išraiškos ir formos kova meno srovėse, 308—315. 6. Kuriamosios menininko pastangos, 315—321. Užbaigiant. Integralinės estetikos idealas, 321—323.

Paskaitų kurso pirmojoje dalyje, skaitytoje 1927 m. rudens sem., aptariami 1) įvado klausimai: estetikos objektas, filosofinės ir specialiosios estetikos santykis, estetikos santykis su psichologija, estetiniu patyrimu, menu, meno kritika ir 2) sistemos klausimai: meno ypatybės (meninė nuostata ir veikimas; meno ir dorovės bei mokslo santykiai, menų klasifikacija ir kt.), menininko ypatybės (polinkis, įgytos nuostatos, kūrybos motyvai ir kt.). Tekstas svarbus autoriaus filosofavimo būdui suprasti, taip pat kultūros fi-

losofijos sampratai detalizuoti ir bendrajai filosofijos sampratai rekonstruoti. Yra konkrečių meno kūrinių ir kultūros reiškinių vertinimų.

RINKTINIAI RAŠTAI. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, XXXVIII+ 687 p.

Dalys: Leidėjų žodis (A. Liuima), VI. Stasys Šalkauskis (J. G. Girnius), VI—XXXVIII. Filosofijos samprata, 1. Filosofija ir mūsų gyvenimas, 3—14. Filosofijos mokslo ypatybės, 15—27. Pasaulėžiūra ir filosofija, 29—40. Propedeutiniai filosofijos mokslo klausimai, 41—74. Kultūros filosofija, 75. Kultūros filosofijos metmenys, 77—191. Estetika, 193. Grožis filosofijos šviesoje, 195—208. Bendroji estetika, 209—323. Terminologijos teorija ir lietuviškoji filosofijos terminija, 325. Terminologijos teorija, 327—431. Bendroji filosofijos terminija, 435—555. Minties ištakos, 557—680. Vladimiras Solovjovas ir jo pasaulio sielos koncepcija, 559—607. Kun. A. Dambrauskas, mano mokytojas ir kritikas (Abipusis susirašinėjimas), 609—680. Asmenvardžių ir vietovardžių rodyklė, 681—687.

STUDENTAI LIETUVIAI DABARTINĖJ GADYNĖJ. 20 l. *(VVU MB RS, F 140—250).*

Referato Maskvos lietuvių studentų draugijos susirinkimui (1908 m. pavasarį) rankraštis ir medžiaga. Tekstas padeda rekonstruoti ankstyvąjį autoriaus pažiūrų formavimosi laikotarpį.

«БРАТЬЯ КАРАМАЗОВЫ», КАК ГЕНИАЛЬНАЯ ЭПОПЕЯ ВСЕЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ДУХА [„BROLIAI KARAMAZOVAI"— GENIALI VISUOTINĖS DVASIOS EPOPĖJA]. 17 l. *(VVU MB RS, F 140—268).*

Nebaigtame straipsnyje (iki 1911) F. Dostojevskio romanas nagrinėjamas kaip dvasios ir kūno tragiško konflikto išraiška. Keliamas gyvenimiškos ir estetinės tikrovės santykio klausimas. Tekstas padeda rekonstruoti ankstyvąjį autoriaus pažiūrų formavimosi laikotarpį.

BAŽNYČIA BEI KULTŪRA. 172 l. *(VVU MB RS, F 140—192).*

Straipsnių serijos „Bažnyčia bei kultūra" („Draugija", 1913, Nr. 83, 84; 1914, Nr. 86, 89) rankraštinis variantas, turintis savarankišką reikšmę. Pratarmėje išdėstytas visos studijos planas, vėliau jis buvo pakeistas ir ne visiškai įgyvendintas. Tekstas kai kur gerokai skiriasi nuo spausdinto. 4-oji rankraščio dalis —„Tiesa apie Kristaus bažnyčią" (38 l.) apskritai nebuvo išspausdinta.

BAŽNYČIA BEI KULTŪRA. 86 l. *(VVU MB RS, E 63).*

To paties rankraščio egzempliorius, rengtas spaudai. Jame keletas praleidimų. Šiame egzemplioriuje yra 5 dalis —„Kultūros plėtojimasis ir katastrofiškoji Bažnyčios pažanga (l. 6—18), kurios nėra F 140—192 egzemplioriuje.
Žr. t. p. Bažnyčia bei kultūra, 1 l. (MAB RS, F 179—154) (1913 m. rugsėjo 10 d. rašinio planas, atsiųstas A. Jakštui).

ЦЕРКОВЬ И КУЛЬТУРА. L'EGLISE ET LA CIVILISATION [BAŽNYČIA IR KULTŪRA]. 18 l. *(VVU MB RS, F 140—269).*

Išplėstiniame knygos plane (lygiagrečiai rusų ir prancūzų kalbomis (1916—1917)) plėtojamas straipsnių serijos „Bažnyčia bei kultūra" sumanymas. Planas apima ir paskutiniąją dalį, kurios tekstas neišliko.

НА ГРАНИ ДВУХ МИРОВ [ANT DVIEJŲ PASAULIŲ RIBOS]. 146 l. *(VVU MB RS, F 140—270).*

Knygos „Sur les confins de deux mondes" originalas (1917), iš kurio versta į prancūzų kalbą. Tekstas nevisas, taisytas. Kai kurių fragmentų yra du ar net trys variantai.
Žr. t. p. ankstesnio varianto fragmentą (НА ГРАНИ ДВУХ МИРОВ), 45 l. (VVU MB RS, F 140—270).

НАЦИОНАЛЬНАЯ ФИЗИОНОМИЯ ЛИТВЫ [LIETUVOS TAUTINIS VEIDAS]. 34 l. *(VVU MB RS, F 140—270), ankstesnio varianto teksto fragmentas ir planai.* FOI ET PHILOSOPHIE SCHOLASTIQUE [TIKĖJIMAS IR SCHOLASTINĖ FILOSOFIJA]. 6 l. *(VVU MB RS, F 140—109).*

Referatas, skaitytas 1917 m. Fribūro universiteto filosofijos seminare. Jame, remdamasis V. Solovjovo sintetinės žinijos samprata, autorius kelia klausimus scholastinei filosofijai: ar ji laiduoja tikėjimo ir žinojimo sintezę? ar pagrindžia tikėjimą?

VISIONS MYSTIQUES DE VLADIMIR SOLOVIEV (1859—1900) [VLADIMIRO SOLOVJOVO MISTINIAI REGĖJIMAI]. 6 l. *(VVU MA RS, F 140—171).*

Referate, skaitytame 1918 m. Fribūro universiteto filosofijos seminare, nagrinėjami keli V. Solovjovo eilėraščiai. Daugiausia remiamasi E. Trubeckojumi ir S. Bulgakovu, taip pat nurodomi ryšiai su F. Dostojevskio kūryba.

Žr. t. p. studijų metų Fribūro universitete išrašus iš knygų: filosofijos istorijos (M. de Wulf, Fouillcé), psichologijos (de Munynck, D. Mercier), ontologijos (D. Mercier, Sertillanges), pedagogikos (Dévand, S. Compayre), gnoseologijos (Mercier), etikos (J. Forget), kosmologijos (D. Nys), estetikos (M. de Wulf), logikos (D. Mercier, Gredt, Gabryl), teodicėjos (D. Mercier), tema „forma ir idėja" (A.-D. Sertillanges, D. Mercier, D. Nys), tema „tiesa ir absoliutas" (Mercier, Sertillanges, V. Solovjovas), bibliografiją, 670 l. (VVU MB RS, F 140—52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64).

PAGEIDAUJAMI DARBAI. 1 l. *(VVU MB RS, F 140—231).*

Filosofinių darbų projektas (1919 m. gegužės 6 d.), vėliau buvo daugmaž realizuojamas.

LIETUVIŲ TAUTOS FIZJONOMIJA. 14 l. *(VVU MB RS, F 140—336) (slapyv. Julijus Goštautas).*

Spaudai (matyt, „Romuvai") rengtoje, bet nebaigtoje straipsnių serijoje, remiantis Lietuvos istorijos medžiaga, mėginama nustatyti, kas sudaro lietuvių tautinį individualumą.

Žr. t. p. parengiamąsias pastabas ir išrašus (VVU MB RS, F 140—271).

FILOSOFIJOS ĮVADA. 170 l. *(VVU MB RS, F 140—258).*

Paskaitų kursas, skaitytas 1922—1923 m. Pirmojoje, propedeutinėje dalyje nagrinėjamas filosofijos metodas, jos santykiai su mokslais, religija. Aptariamas filosofijos suskirstymas. Antrojoje, enciklopedinėje dalyje dėstomi kosmologijos, teodicėjos, etikos, estetikos ir kai kurie kiti klausimai. Kurso dalys nevienodai išplėtotos.

Žr. t. p. parengiamąją medžiagą: planus, išrašus iš knygų ir kita (VVU MB RS, F 140—238, 240, 267), programas „Filosofijos įvados kursas", 2 l. (MACB RS, F 117; CVA, F 631, ap. 13, b. 164, l. 62—63, 162—163).

ENCIKLOPEDINĖ FILOSOFIJOS KURSO DALIS (KONSPEKTAS). 50 l. *(MACB RS, F 117).*

Antrojoje filosofijos įvado dalyje apžvelgiama filosofijos disciplinų sistema. Ją sudaro logika, gnoseologija, ontologija, kosmologija, psichologija, teodicėja, moralinė filosofija, estetika, kultūros ir religijos filosofija. Trumpai aptariamos kai kurios filosofijos pakraipos, skirtingai šias disciplinas traktuojančios.

PEDAGOGIKOS PASKAITOS. I d. BENDROJI PEDAGOGIKA. 276 l. *(VVU MB RS, F 140—220).*

Pedagogikos teorijos kurso dalis. Yra medžiagos kultūros filosofijos koncepcijai, filosofijos sampratai, žmogaus koncepcijai detalizuoti, pasaulėžiūros visumai suprasti.

Žr. t. p. kurso programas: „Įvedamoji pedagogikos dalis" (CVA, F 631, ap. 13, b. 164, l. 56—61, 104—109, 149—153), paskaitas: „Dorinimo mokslas", 1928 m., 108 l. (VVU MB, F 140—124), kurso programą „Dorinimo mokslas" (CVA, F 631, ap. 13, b. 164, l. 113—116, 170—171, 178—184, 186—191, 203), paskaitą „Religinis auklėjimas", 20 l. (VVU MB RS, F 140—123), fragmentus [„Religinis auklėjimas"], 17 l. (VVU MB RS, F 140—277), darbo „Pilnutinio religinio ugdymo pagrindai" medžiagą, 61 l. (VVU MB RS, F 140—260), medžiagą „Bendroji estetinio lavinimo teorija", 27 l. (VVU MB RS, F 140—278), fragmentą [„Estetinis lavinimas"], 12 l. (VVU MB RS, F 140—318), „Lyties skirtumas", 4 l. (VVU MB RS, F 140—258), pastabas: „Ugdymo individualizacija pagal individualinius vyrų ir moterų skirtumus", 12 l. (VVU MB RS, F 140—335), „Seksualinis auklėjimas", 23 l. (VVU MB RS, F 140—315), išrašus „Ekonominis socialinis auklėjimas", 4 l. (VVU MB RS, F 140—314), bendrosios pedagogikos kurso parengiamąją medžiagą (VVU MB RS, F 140—240, 262), 1937 m. pavasario semestro „Fizinio auklėjimo mokslo programą" (CVA, F 631, ap. 13, b. 164, l. 55, 79, 96, 117, 178, 185).

DIDAKTIKA. 420 l. *(VVU MB RS, F 140—119).*

Pedagogikos teorijos paskaitose (1923 m. rudens semestro) nagrinėjama didaktikos („protinimo mokslo") esmė, tikslai, uždа-

viniai ir priemonės, taip pat jos metodologija. Aptariamos pedagogikos ir psichologijos sąsajos. Keliami filosofinės propedeutikos klausimai. Yra duomenų kultūros filosofijos koncepcijai detalizuoti ir filosofavimo būdui suprasti.
Žr. t. p. šio mašinraščio teksto rankraštinį variantą [„Didaktika"], 484 l. (VVU MB RS, F 140—119), fragmentą [„Mokymo būdai"], 7 l. ir pastabas (VVU MB RS, F 140—246), to paties kurso dalį „Bendroji protinimo metodika", 14 l. (VVU MB RS, F 140—317), [„Spenserio pedagogika"], 10 l. (VVU MB RS, F 140—276), „Pedagoginės pažangos savotiškumas ir didieji pedagogai", 6 l. (VVU MB RS, F 140—166), fragmentą „Mokyklų tipai", 59 l. (VVU MB RS, F 140—221), straipsnio „Racionali mokyklų organizacijos sistema" medžiagą (ten pat), išvadas „Dėl mokyklų projekto", 1 l. (VVU MB RS, F 140—252), straipsnį „Švietimo darbas Lietuvoje" (VVU MB RS, F 140—168) (1932 m.), skirtą belgų katalikų veikalui apie švietimą Europoje, 1936 m. birželio 2 d. sudarytą „Didaktikos programą" (CVA, F 631, ap. 13, b. 164, l. 122—125).

BENDROJI ESTETIKA. 151 l. *(VVU MB RS, F 140—99). (Išspausdinta:* Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. [T.] 1. Filosofinės studijos. Roma, LKMA, 1986, p. 209—323.)

Žr. t. p. „Bendrosios estetikos programa" (CVA, F 631, ap. 13, b. 164, l. 41, 118).

MENO SUPRATIMAS. 5 l. *(VVU MB RS, F 140—173).*

Nebaigta estetikos paskaita yra kitos autoriaus paskaitos (Grožis filosofijos šviesoje.—„Logos", 1928, Nr. 2) tęsinys.
Tekstas artimas bendrosios estetikos kursui.

KULTŪROS FILOSOFIJA. 344 l. *(VVU MB RS, F 140—236).*

Paskaitų kursas, skaitytas 1927 m., gana tiksliai laikantis „Kultūros filosofijos metmenų" plano; plačiau dėstomos kultūros filosofijos idėjos. Kurso dalys nevienodai išplėtotos. Yra konkrečių kultūros reiškinių vertinimų.
Žr. t. p. 1927 m. spalio 4 d. skaitytą įvadinę kurso paskaitą „Kultūros filosofija", 5 l. (VVU MB RS, F 140—313), kurso paskaitą [„Kultūros pažangos problema"], 13 l. (VVU MB RS, F 140—178), išplėstinį kurso planą „Kultūros filosofijos metmens", 8 l. (VVU MB RS, F 140—279), kurso programą „Kultūros filosofija" (CVA, F 631, ap. 13, b. 164, l. 42, 66, 110), kurso programą „Specialiosios problemos iš kultūros filosofijos" (CVA, F 631, ap. 13, b. 164, l. 127).

LOGIKA. 120 l. *(VVU MB RS, F 140—127).*

Paskaitų kurse, skaitytame 1927—1928 m., šalia logikos įvado dalykų dėstomos mokslų metodologijos idėjos. Yra nemažai duomenų autoriaus gnoseologinėms pažiūroms, filosofijos objekto, jos metodo ir sistemos, logikos ir filosofijos santykio sampratoms rekonstruoti.

LOGIKA. 357 l. *(VVU MB RS, F 140—147).*

Paskaitų kurse (vėlesnis už F 140—127), be logikos įvado dalykų, aptariamas logikos santykis su gnoseologija, ontologija, psichologija, taip pat būdingi pastarųjų filosofijos dalių klausimai (be kita ko, juslinis patyrimas, sąvoka, kategorija, ženklas). Nagrinėjamas filosofijos esmės klausimas.

Žr. t. p. studentų užrašytas 1925—1926 m. logikos paskaitas, 273 l. (MACB RS, F 169—14), programą „Logikos kursas" (CVA, F 631, ap. 13, b. 164, l. 51—54).

KALBOS KULTŪROS PROBLEMA. 9 l. *(VVU MB RS, F 140—39).*

P. Joniko straipsnio „Mūsų bendrinės rašomosios kalbos kultūros problema" („Židinys", 1937, Nr. 12, p. 529—544) pastabos. Be kalbos norminimo, keliami poezijos sampratos ir dabartinės kultūros reiškinių vertinimo klausimai.

Žr. t. p. tezes „Kultūros normalizacijos kriterijai", 1 l. (VVU MB RS, F 140—88) su P. Joniko pastabomis.

LIETUVIAI. ISTORINIŲ PARADOKSŲ TAUTA. 22 l. *(VVU MB RS, F 140—188).*

Spaudai parengtame (po 1937 m.) straipsnyje kultūros filosofijos požiūriu nagrinėjama Lietuvos geopolitinė padėtis, istorija, dabartis ir ateities perspektyvos.

Žr. t. p. vertimą į prancūzų kalbą: Lithuaniens, peoples des paradoxes historiques [Lietuviai, istorinių paradoksų tauta], 32 l. (VVU MB RS, F 140—113).

KULTŪRINIS LIETUVIŲ TAUTOS APSIGINKLAVIMAS IR KATOLICIZMAS. 16 l. *(VVU MB RS, F 140—169).*

Straipsnio parengiamoji medžiaga (išrašai iš knygų), svarbi kai kurių autoriaus kultūros filosofijos idėjų šaltiniams nustatyti.

DIDŽIAI GERBIAMAS KOLEGA. 4 l. *(MACB RS, F 12—496).*

1938 m. rugsėjo 17 d. laiške A. Prauragnui nagrinėjamas pastarojo rašinys „Filosofiniai mechaniniai eskizai diagramose"; keliami filosofijos specifikos, jos santykio su mokslais, jos tradicijos ir mokyklos reikšmės bei kiti klausimai.

MEDŽIAGA FILOSOFIJOS TERMINŲ ŽODYNUI *(VVU MB RS, F 140—11).*

Keli tūkstančiai kortelių lietuvių, prancūzų, vokiečių, rusų, lotynų kalbomis. Rinkta iš įvairių šaltinių įvairiu laiku.

Žr. t. p. Prirengiamasis filosofijos terminų rinkinėlis. Pratartis (VVU MB RS, F 140—94), [II Pratarties variantas] (VVU MB RS, F 140—86), siūlymai filosofijos terminų žodynui (VVU MB RS, F 140—86, 93), 1922 m. str. „Pagrindiniai terminologijos klausimai spekuliatyvinės gramatikos šviesoje" parengiamoji medžiaga, 39 l. (VVU MB RS, F 140—85), Terminų darybos principai, 10 l. (VVU MB RS, F 140—92), mašinraščio fragmentai [Terminologijos teorijos ir lietuviškosios filosofinės terminijos paskaitos], 55 l. (VVU MB RS, F 140—7), [Terminologijos medžiaga] (VVU

MB RS, F 140—10), laiškas P. Avižoniui (1938 m. vasario 7 d.) 1 l. (MACB RS, F 206—9).

BENDROJI PEDAGOGIKOS TERMINIJA. 68 l. *(VVU MB RS, F 140—5).*

1600 pedagogikos terminų lietuvių—prancūzų—vokiečių—rusų kalbomis (600 — iš Bendrosios filosofinės terminijos,—„Logos") su taisymais, 1940 m. svarstyti Terminologinės komisijos.

PILIETINĖS VIENYBĖS BESIEKIANT. 6 l. *(VVU MB RS, F 140—199).*

Straipsnis svarbus autoriaus visuomeninėms politinėms pažiūroms rekonstruoti.

Žr. t. p. straipsnio „Krikščioniškoji politika ir teisėtumo sąmonė" planas, 1 l. (VVU MB RS, F 140—277), „Pilnutinė demokratija (Naujosios santvarkos metmens)", 5 l. (VVU MB RS, F 140—286), veikalo „Pilietinė vienybė" planas ir išrašai, 17 l. (VVU MB RS, F 140—264), įstatų projektas „Krikščioniškosios politikos bendrija", 8 l. (VVU MB RS, F 140—227), išrašai iš knygų valstybės valdžios klausimu, 15 l. (VVU MB RS, F 140—257), tezės „Tautininkų režimo kritika", 2 l. (VVU MB RS, F 140—230), katalikiškųjų organizacijų atstovų 1927 m. vasario 25 d. laiškas „Jūsų ekscelencija, pone Lietuvos respublikos prezidente" (VVU MB RS, F 140—228), kritinės pastabos „Šis tas iš naujosios konstitucijos projekto", 3 l. (VVU MB RS, F 140—134), kreipimasis į Lietuvos katalikų visuomenę, 5 l. (VVU MB RS, F 140—200), „Provizorinė lietuvių katalikų mokytojų sąjungos ideologinė platforma", 4 l. (VVU MB RS, F 140—214), „Jaunatvė ir jos uždaviniai", 3 l. (VVU MB RS, F 140—241), paskaita „Moterų klausimas krikščionybės šviesoje", 65 l. (VVU MB RS, F 140—334), planas „Moterų klausimas krikščionybės šviesoje", 1 l. (VVU MB RS, F 140—266), planas „Visuomeninis moterų pašaukimas ir tinkamas jos pasiruošimas", 1 l. (VVU MB RS, F 140—266).

Lit.: *Alantas V.* Ar galima Vakarų ir Rytų kultūrų sintezė? // Lietuvos aidas.— 1938.— Nr. 249 (4058); *Alantas V.* Kultūrinis apsisprendimas be Rytų // Lietuvos aidas.— 1938.— Nr. 295 (4104); *Alantas V.* Tautinė kultūra savo linkme // Lietuvos aidas.— 1938.— Nr 327 (4136); *Alantas V.* Žygiuojanti tauta.— K., 1940; *Aleksa J.* Lietuviškų gyvenimo kelių beieškant.— K., 1933; *Andriuškevičius A.* Stasio Šalkauskio estetinės pažiūros // LTSR MA darbai. Serija A.— 1982.— T. 3.— T. 4; *Balčiūnas P.* Stasys Šalkauskis // Panevėžio apygardos balsas.— 1941.— Nr. 3; Bažnyčios kova su komunizmu // Šviesa (JAV).— 1936.— Nr. 3; *Biržiška M.* Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose. — K., 1938; *Brazaitis J. (Ambrazevičius J.)* Stasys Šalkauskis lietuvių tautinės misijos raidoje // Aidai.— 1971.— Nr. 10; *Cesevičius D.* Dėl nusitęsusio triukšmo // Lietuvos aidas.— 1936.— Nr. 442; *Cesevičius D.* Įtarinėjimo argumentacija // Lietuvos aidas.— 1936.— Nr. 502; *Cesevičius D.* Laiškas „Naujosios Romuvos" redakcijai // Naujoji romuva.— 1936.— Nr. 23—24; *Cesevičius D.* Romuviečių organinė valstybė // Vairas.— 1936.— Nr. 5; *Deksnys B.* Humanizmas ir katalikybė.— V., 1980; Dėl prof. dr. S. Šalkauskio „Racionalios mokyklų organizacijos sistema" // Lietuvos mokykla.— 1927.— Nr. 1—3; „Draugija", Redakcijos XVZ // Draugija.— 1913.— Nr. 84; *Dovydaitis P.* Tu, aš ir aplink mudu // Ateitis.— 1936.— Nr. 56; *Eretas J.* Stasys Šalkauskis.— Brooklyn, New York, 1960 [rec. Girniaus J. // Aidai.— 1961.— Nr. 5]; *Eretas J., Salys A.* Prof. D-ras Stasys Šalkauskis [trumpa biografija ir bibliografija] // Lietuvių katalikų moks-

lo akademijos suvažiavimo darbai.— K., 1937.— T. 2; *Eretas J.* Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje // LKMA suvažiavimo darbai.— Roma, 1972.— T. 7; *Eretas J.* Kazys Pakštas.— Roma, 1970; *Eretas J.* Šalkauskis idėjų keliais // LKMA suvažiavimo darbai.— Roma, 1961.— T. 4; *Eretas J.* Pranas Dovydaitis // Aidai.— Brooklyn, N. Y., 1958.— Nr. 2; *Gaivenis K.* S. Šalkauskio terminologijos teorija // Lietuvių kalbos specialioji leksika (lietuvių kalbotyros klausimai, XXII).— V., 1983; *Genzelis B.* Rankraštinis S. Šalkauskio palikimas // Būtis ir laikas. Filosofijos istorijos baruose.— V., 1983; *Genzelis B.* Etinės idėjos S. Šalkauskio filosofijoje // Problemos.— V., 1985.— Nr. 33; *Girnius J.* Profesorius Stasys Šalkauskis // Ateities spinduliai.— 1936.— Nr. 9; *Girnius J.* Stasys Šalkauskis kaip „gyvas žmogus" // Aidai.— 1961.— Nr. 1; *Girnius J.* Šalkauskis Stasys // Lietuvių enciklopedija.— Boston, 1963.— T. 29; *Girnius J.* Stasys Šalkauskis // *Šalkauskis S.* Rinktiniai raštai.— Roma, 1986.— T. 1; *Yla S.* Priešybių derintojas St. Šalkauskis // Aidai.— 1959.— Nr. 8; *Ivinskis Z.* Stasys Šalkauskis — žmogus ir profesorius // Tremtinių mokykla.— 1946.— Nr. 5—6; *Ivinskis Z.* Atsiminimų nuotrupos apie prof. Stasį Šalkauskį // Lietuvos Universitetas, 1579—1803—1922.— Chicago, 1972; *Jakštas A. (Dambrauskas).* „Romuva", Nr. 1 [rec.] // Draugija.— 1921.— Nr. 7—8; *Jasaitis D.* Paskutinės prof. St. Šalkauskio dienos // Aidai.— 1960.—Nr. 5; *Juodeika V.* Laiškas „Lietuvos aido" redaktoriui // Lietuvos aidas.— 1931.— Nr. 278; *Juodeika V.* Organinė valstybė — kelias atgal // Lietuvos aidas.— 1931.— Nr. 206; *Kuraitis P.* Prof. dr. Stasys Šalkauskis filosofas [1942.11.01 paskaitos rankraštis].— VVU MB RS, F 140—412.— 11 l; Pas ateitininkų vadą // Ateitis.— 1929.— Nr. 5—6; *Kuzmickas B.* Šiuolaikinė katalikiškoji filosofija.— V., 1976; *Kuzmickas B.* Neotomizmas Lietuvoje // Iš filosofijos istorijos.— V., 1968; *Laurinaitis J. M.* Prof. Stasio Šalkauskio nespausdintas terminologinis palikimas // Į laisvę.— 1942.— Nr. 177; *Liuima A.* Gyvosios dvasios uždaviniai materializmo akivaizdoje // LKMA suvažiavimo darbai.— Roma, 1969.— T. 6; Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— V., 1983.— T. 10; *Maceina A.* Ateitininkų ideologija (Vienos prof. St. Šalkauskio knygos proga) // Židinys.— 1933.— Nr. 5—6; *Maceina A.* Kultūros filosofijos įvadas.— K., 1936; *Maceina A.* Prof. St. Šalkauskio pedagogika // Lietuvos mokykla.— 1936.— Nr. 5; *Maceina A.* Stasys Šalkauskis // Tremtinių mokykla.— 1946.— Nr. 5—6 (Persp. kn.: *Šalkauskis S.* Ateitininkų ideologija.— II leid.— Putnam, Conn., 1954); *Maceina A.* Šalkauskis kaip ateitininkas // Ateitis.— 1951.— Nr. 9; *Maceina A.* Filosofija ir žmogus (30-tom Stasio Šalkauskio mirties metinėm) // Draugas.— 1971.— Gruodžio 4.— (Nr. 284); *Maceina A.* Prof. St. Šalkauskis — filosofas // Į laisvę.— 1941.— Nr. 144; *Maceina A.* Stasys Šalkauskis // *Šalkauskis S.* Ateitininkų ideologija.— II leid.— Putnam, Conn., 1954; *Maceina A.* Kultūros filosofijos įvadas.— K., 1936; *Maceina A.* Ateitininkų ideologija: (Vienos prof. St. Šalkauskio knygos proga) // Židinys.— 1933.—Nr. 5—6; *Maceina A.* Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra // Židinys.— 1939.— Nr. 4, 5—6, 7, 10, 11, 12; *Maceina A.* Laiškas „Aidų" redaktoriui Juozui Girniui // Aidai.— 1965.— Nr. 10; *Maceina A.* Tautinis auklėjimas.— K., 1934; *Macevičius J.* Iš visuomeninės ir filosofinės minties istorijos Lietuvoje // Komunistas.— 1961.— Nr. 7; *Macevičius J.* Visuomeninės filosofinės minties vystymasis // Lietuvos TSR istorija.— V., 1965.— T. III; Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— V., 1971.— T. 3; Metams praslinkus // Lietuvos aidas.— 1928.— Nr. 246; Moterų emancipacijos klausimas [rec.] // Židinys.— 1926.— Nr. 16; *Pakštas K.* Filosofo St. Šalkauskio brangiam atminimui // Aidai.— 1957.— Nr. 5; *Pikutis V. S.* Šalkauskio filosofinės pažiūros (kand. dis., mašinr.).— V., 1974; *Pikutis V. S.* Šalkauskio gnoseologinės pažiūros // LTSR MA darbai. Serija A.— 1975.— T. 1 (50); *Plečkaitis R., Šliogeris A.* Vladimiro Solovjovo filosofijos įtaka Stasio Šalkauskio pasaulėžiūrai ikifriburginiu laikotarpiu // LTSR MA darbai. Serija A.— 1973.— T. 4 (45); *Poška A.* Neoscholastinės filosofijos diferencijavimas buržuazinėje Lietuvoje // Problemos.— 1971.— Nr. 2 (8); *Sužiedėlis S.* Apie knygos autorių ir jo raštus // *Šalkauskis S.* Ateitininkų ideologija.— II leid.— 1954; *Sverdiolas A.* Kultūros filosofija Lietuvoje.— V., 1983; *Sverdiolas A.* Etika Stasio Šalkauskio kultūros filosofijoje // Etikos etiudai—5.— V., 1981; *Sverdiolas A.* Kultūros ir religijos santykio problema Stasio Šalkauskio darbuose // Lietuvos TSR MA darbai. Serija A.—

1978.— Nr. 4 (65); *Sverdiolas A.* Žmogaus koncepcija Stasio Šalkauskio kultūros filosofijoje // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A.— 1978.— Nr. 1 (62); *Šalkauskis A.* St. Šalkauskio jaunystė // Ateitis.— 1954.— Nr. 9; *Tarvydas B.* Prof. Stasys Šalkauskis ir jo kultūros filosofija (1943.12.11 paskaitos rankraštis).— MAB RS, F 140—411.— 12 l; *Šliogeris A.* Solovjovas ir idealistinė filosofija Lietuvoje (kandidatinė disertacija).— V., 1973; *Tamošaitis I.* Diskvalifikuotojo žodelis diskvalifikatoriui // Vairas.— 1936.— Nr. 7—8; *Tamošaitis I.* Dar vienas užpultojo žodelis // Vairas.— 1936.— Nr. 9; *Tamošaitis I.* Išblėsusi polemika // Vairas.— 1936.— Nr. 10; *Valšvila A.* Logikos mokslas Lietuvoje.— V., 1980; *Aliulis V.* Šalkauskis — krikščionis filosofas // Katalikų kalendorius-žinynas, 1987.— K.— V., 1987; *Пикутис В.* Философские воззрения С. Шалкаускиса: (Автореф. дис. ...канд. филос. наук).— Вильнюс, 1975; *Романскас В.-А. В.* Критика литовской идеалистической католической «философии культуры» // Из истории русской философии XIX века—начала XX в.— М., 1969; *Романскас В.-А. В.* Критика литовской католической философии XX века: (Марксистско-ленинский анализ философской и социальной концепции С. Шалкаускиса и А. Мацейны): (Автореф. дис. ...канд. филос. наук).— М., 1970; *Романскас В.-А. В.* Проблема гуманизма в литовской католической антропологии // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 8, Философия.— 1970.— № 3; *Романскас В.-А. В.* Проблема соотношения религии, науки, философии в литовском католицизме XX века // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 8, Философия.— 1971.— № 4; *Романскас В.-А. В.* Иррационалистический «модернизм» в литовской католической философии XX века // Историко-философский сборник МГУ.— М., 1974; *Свердиолас А. С.* Католическая философия культуры в буржуазной Литве: (Автореферат дис. ...канд. филос. наук).— М., 1979; *Шлегерис А. М.* Владимир Соловьев и идеалистическая философия в Литве: (Автореферат дис. ...канд. филос. наук).— Вильнюс, 1974.
нюс, 1974.

A. SVERDIOLAS

ŠAULYS Kazimieras, 1872.01.16 Stemplėse (Šilutės r.) — 1964.05.09 (JAV), katalikų Bažnyčios veikėjas ir sociologas. Mokėsi Švėkšnos pr. m-loje, Palangos progimnazijoje ir Kauno kunigų seminarijoje. 1899 baigė Petrogrado dvasinę akademiją. 1899—1906 ėjo kunigo pareigas Panevėžyje. Nuo 1906 Kauno kunigų seminarijoje dėstė bažnytinę teisę, moralinę teologiją ir pirmasis pradėjo dėstyti katalikiškąją sociologiją. Nuo 1922 dirbo ir Kauno un-to Teologijos ir filosofijos fakultete, dėstė bažnytinę teisę. 1926—44 — Kauno arkivyskupas generalinis vikaras, nuo 1926 prelatas. 1944 emigravo. Bendradarbiavo „Draugijoje", „Tiesos kelyje" ir kitoje katalikiškoje spaudoje. 1911 išleido pirmąjį katalikiškosios socialinės filosofijos vadovėlį „Sociologija" kunigų seminarijoms ir kitoms katalikiškoms mokykloms. Socialinę koncepciją grindė popiežiaus Leono XIII socialine doktrina, taikoma Lietuvos sąlygoms.

SOCIJALISTAI IR MŪSŲ SOCIJALIŠKIEJI REIKALAI. K., 1907, 72 p.

Dalys: Prakalba, 1—7. Socijalizmo tikslas, 8—11. I. Socijalizmas yra netikęs ir veda vergijon, 12—25. II. Socijalizmas stengiasi išnaikinti šeimyną ir tautybę, 26—30. III. Socijalizmas stengias apreikštąją religiją išnaikinti, 31—38. IV. Socijalizmas veda prie didžiausios neteisybės, 39—43. V. Socijalizmas veda prie visuotino sumišimo, prie visuomeniškosios anarchijos, 44—47. VI. Kur paskutinai žengia socijalizmas? Ar jis pasieks ketinamąjį

tikslą, 48—50. VII. Kaip yra veiktina prieš socijalizmą? Kas yra darytina pagerinimui likimo beturčių ir bedalių sluoksnių? 51—58. VIII. Krikščioniškoji demokratija. Bendros žinios, 59—71.

Darbas nėra originalus, tai nurodo ir autorius tituliniame lape: ten pažymėta, jog pagal dr. K. V. U. lietuviškai parašė Š-lys. Remiantis katalikybės socialine doktrina, kritikuojami socializmo principai, teigiama, kad jie prieštarauja žmogaus prigimčiai ir asmens laisvei. Socializmo tikslas, kuriuo siekiama pagerinti vargšų gyvenimą, laikomas geru, tačiau priemonės — privatinės nuosavybės panaikinimas ir kolektyvizmo įgyvendinimas — vertinamos neigiamai, kaip viešas svetimo turto plėšimas ir vagystė. Socializmo koncepcijos kaltinamos siekimu sugriauti šeimą, tautybę ir religiją. Joms priešinama popiežiaus Leono XIII socialinė doktrina ir krikščionių demokratijos judėjimas kaip socializmo įveikimo perspektyva.

SOCIOLOGIJA. Trumpas to mokslo vadovėlis. K., 1920, 74 p. *Pirmasis leidimas:* 1911 m. *Atskiros dalys paskelbtos* „Draugijoje", 1910, Nr. 42—43, p. 172—187; Nr. 45, p. 22—42; Nr. 46, p. 137—151; Nr. 47, p. 253—271.

Dalys: I. Apskritasis socialinio klausimo supratimas, 3—5. II. Generalinės socialinių ligų priežastys, 5—8. III. Pradžia ir išsiplėtimas dabartinių socialinių ydų, 8—9. 1. Ekonominio liberalizmo arba ūkiškosios liuosybės teorija, 9—14. 2. Socialistų mokintuvė, 14—49. 3. Katalikų mokintuvė, 49—68. Išvadai (konkluzijos), 68—69. Bažnyčia ir tautinis ūkininkavimas, 69—73.

Pirmasis katalikiškosios sociologijos vadovėlis lietuvių kalba. Vadovėlio metodologiniai principai, struktūra ir problematika grindžiami popiežiaus Leono XIII enciklika „Rerum novarum". Sociologijos problematikos pagrindu laikomas socialinis klausimas, jis apibūdinamas kaip visuma visuomeninių ir ūkinių ligų, jų priežasčių ir gydymo priemonių. Skelbiama, kad socialinio mokslo tikslas yra pašalinti visuomenės ydas ir pagrįsti tobulesnių visuomenės santykių sukūrimo būdus. Nors teigiama, kad socialinis klausimas nėra vien dorovinis, kad jo šaknys siekia ir ekonominę bei politinę sferas, tačiau svarbiausia socialinių ydų priežastimi laikomas „nukrypęs nuo krikščioniškojo pamato visuomeniškosios ekonomijos mokslas ir išdygusi iš jo apgaulinga pažiūra į žmogų", jo dorą, teises ir prigimtį. Šiuo požiūriu remiantis, aptariamos ir kritiškai vertinamos ekonominio liberalizmo ir socializmo koncepcijos. Palyginti plačiai dėstoma K. Markso materialistinė visuomenės samprata ir pridedamosios vertės koncepcija. Socializmo koncepcijoms priešinama krikščioniškoji socialinė doktrina, perimta iš Leono XIII enciklikos „Rerum novarum".

A. POŠKA

ŠIDLAUSKAITĖ Agota, 1914.02.05 Pavėkiuose (Šiaulių r.), psichologė. 1936 baigė Kauno un-to Teologijos ir filosofijos f-tą

ir įgijo filosofijos specialybę. 1936—39 Milano katalikų un-te studijavo psichologiją. 1942 jai buvo suteiktas psichologijos mokslų daktaro laipsnis. 1944—48 — šio un-to asistentė. 1949—50 dirbo tiriamąjį darbą Minesotos un-te, nuo 1951 dėstė Otavos un-te, profesorė (1958), nuo 1957 — šio un-to vaikų studijų centro direktorė. Italų kalba išleido dvi psichologijos knygas.

FIKTIONALINĖ VAIHINGER'IO FILOSOFIJA. Stud. Agotos Šidlauskaitės diplominis darbas, įteiktas V. D. Universiteto Teologijos-Filosofijos f-tui 1936 m. rudens semestre. [K.], 54 p., *mašinraštis.*

Dalys: Planas, 2—3. 1. Vaihinger'io filosofinės minties vystymosi etapai, 4—9. Bendra Vaihinger'io filosofijos charakteristika, 10. Istorinė Vaihinger'io filosofijos prasmė, 11—12. A. Vaihinger'io filosofijos pagrindai. I. Logikos pagrindai, 13—25. II. Gnoseologijos pagrindai, 26—31. B. Vaihinger'io filosofijos kritika. I. Vaihinger'io pozityvizmas, 32—43. II. Vaihinger'io pragmatizmas, 44—50. Pagrindinis Vaihinger'io filosofijos nevienodumas, 51—53. Literatūra, 54.

Dėstomos pagrindinės H. Faihingerio fikcionalinės filosofijos idėjos. Jos šaltiniais laikomos I. Kanto, A. Šopenhauerio, E. Macho, R. Avenarijaus, F. Nyčės ir pragmatizmo atstovų pažiūros. Pripažįstama, kad Faihingeris sukūręs procedūras hipotezėms atskirti nuo fikcijų. Tačiau apskritai fikcionalinė filosofija vertinama neigiamai. Jos klaidomis laikoma pozityvistinė metodologija — siekimas tikrovės patyrimą traktuoti kaip jusliškai patikrinamus duomenis, klaidinga ir nevisaapimanti tikrovės samprata, tikrovės nepažinumo skelbimas, biologinis mąstymo aiškinimas, psichologizmas, taip pat pragmatizmo metodologijos įtaka — utilitarizmas, pragmatinė tiesos samprata. Savo „tarytum" filosofijoje H. Faihingeris derino pragmatizmą ir pozityvizmą, suabsoliutino moksluose aptinkamą fikcijos momentą, perdėjo fikcijų reikšmę.

CVA, F 631, ap. 18, b. 268.

R. PLEČKAITIS

ŠILKARSKIS Vladimiras, 1884.01.27 Juodžionyse (Biržų r.) — 1960.08.20 Bonoje (Vokietija), filosofas, literatūrologas. Mokėsi Mintaujos (dabar Jelgavos) gimnazijoje, 1910 baigė Maskvos un-to Istorijos ir filosofijos fakultetą, buvo paliktas rengtis profesūrai. 1914—19 dirbo Tartu un-te, nuo 1918 profesorius. 1919—20 Vilniaus un-to profesorius, 1924—40 — Kauno un-to Humanitarinių mokslų fakulteto graikų kalbos ir literatūros profesorius. Pasitraukęs į Vokietiją nuo 1946 — Bonos un-to profesorius.

Reikšmingiausi yra V. Šilkarskio filosofijos istorijos veikalai. Jis daugiausia tyrinėjo Platono, Sokrato, Spinozos ir ypač V. Solovjovo filosofines koncepcijas. Dėmesys šių filosofų kūrybai buvo inspiruotas idealistinių metodologinių V. Šilkarskio nuostatų ir intereso metafizikos problemoms. Daugiausia bendradarbiavo „Lo-

gos", „Židinio", „Eranus", „Vairo" ir kt. žurnaluose. Ilgą laiką dirbdamas Graikų kalbos ir literatūros katedroje, parengė nemažai klasikinės filologijos tyrinėjimų: „Homeras ir graikų epinė poezija" (K., 1937), „Graikų literatūros istorija", t. I (K., 1938) ir kt. Emigravęs į Vokietiją, V. Šilkarskis daugiausia tyrinėjo, vertė į vokiečių kalbą ir leido V. Solovjovo filosofinę kūrybą.

A. POŠKA

О ПАНЛОГИЗМЕ СПИНОЗЫ [APIE SPINOZOS PANLOGIZMĄ]. Москва, 1914, 85 с.

Dalys: Введение, 5—8. I. Система Парменида, как классическая форма панлогизма, 9—22. II. Средневековый логический реализм и его значение для развития панлогистической концепции, 23—42. III. Панлогистический характер основных частей философии Спинозы, 43—84.

Bandoma išaiškinti panlogistinį pagrindinių Spinozos sistemos prielaidų ir teiginių charakterį. Lygindamas elėjiečių ir loginio realizmo filosofijos prielaidas su pagrindiniais Spinozos sistemos teiginiais, Šilkarskis išskiria tai, kas jiems bendra, ir taip bando nustatyti visokio panlogizmo tipiškas savybes. Filosofijos istorijai Spinoza svarbus kaip nuosekliausias panlogistinės doktrinos atstovas, o panlogistinė doktrina, Šilkarskio manymu, yra viena tipiškiausių ir svarbiausių formų, kuria išreikštas filosofinės minties ir tikrovės santykis.

ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ МЕТОД В ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ (ОПЫТ ОБОСНОВАНИЯ) [TIPOLOGINIS METODAS FILOSOFIJOS ISTORIJOJE (BANDYMAS PAGRĮSTI)]. Юрьев, 1916, т. I, 438 с.

Dalys: Введение, 1—55. I. Основы механистического миропонимания, 57—88. 1. Проблема сущего, 89—342. 2. Проблема реальности времени, 343—365. 3. Проблема реальности пространства, 366—380. 4. Проблема реальности движения, 381—396. II. Приложение предпосылок механистического миропонимания к истории философии, 397—417.

Knyga sumanyta kaip tipiškų filosofijos sistemų apžvalga ir įvadas į Šilkarskio atliktus plačius Spinozos filosofijos tyrimus, kuriais jis bandė pagrįsti filosofijos istorijos metodologiją. Bet rašant knygą autoriaus požiūris pasikeitė ir dėmesys buvo sutelktas į esamybės problemos sprendimą filosofijos istorijoje. Knygoje pateikiama mechanistinės pasaulėžiūros kritinė analizė, dėstomos mechanistinės, idealistinės bei spiritualistinės esamybės koncepcijos. Šilkarskiui artimiausios G. Teichmiulerio ir L. Lopatino filosofinės koncepcijos. Filosofijos istorija ir jos metodologija siejama su sistematine filosofija. Filosofijos istorija suprantama teleologiškai, todėl ji, autoriaus manymu, turi baigtis filosofine sistema, apimančia teisingus visų ankstesnių sistemų momentus. Tokia filosofinė sistema Šilkarskiui yra spiritualizmas.

ОСНОВНЫЕ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ СУЩЕГО [PAGRINDINIAI ESAMYBĖS PROBLEMOS SPRENDIMAI]. Юрьев, 1917, 84 с.

Dalys: I. Значение вопроса об основных формах философского миропонимания, 9—14. II. Классификация Лопатина и Тренделенбурга—Тейхмюллера, 15—43. III. Опыт дедукции основных решений проблемы сущего из природы нашей познавательной деятельности, 44—83.

Nagrinėjami pagrindiniai esamybės problemos sprendimai ir jų tipologizacija. Pagrindinės pasaulį interpretuojančios koncepcijos diferencijuojamos priklausomai nuo to, kaip jos sprendžia svarbiausią filosofijos problemą — esamybės problemą. Analizuojami istoriniame minties tapsme iškilę problemos sprendimai ir jų ryšys su pažintine veikla. Pateikiama L. Lopatino ir G. Teichmiulerio klasifikacija ir apibendrinanti autoriaus problemos sprendimo būdų tipologizacija. Šilkarskis išskiria mechanistinę, idealistinę ir spiritualistinę filosofijos sistemas. Jo nuomone, spiritualizmas yra baigiamoji filosofinės pasaulėžiūros sistema, nes sujungia mechanistinę ir idealistinę pasaulėžiūras, atsisako jų vienpusiškumo.

D. JONKUS

O POWSTANIU PARALELIZMU MONISTYCZNEGO W FILOZOFJI I PSYCHOLOGJI NOWOŻYTNEJ [APIE MONISTINIO PARALELIZMO ATSIRADIMĄ NAUJŲJŲ LAIKŲ FILOSOFIJOJE IR PSICHOLOGIJOJE].—„Przegląd filozoficzny", 1924, Nr. 1—2, s. 1—20.

Dalys: I. Paralelizm panlogiczny, 2—5. Paralelizm ontologiczny, 5—8. III. Paralelizm teorjo-poznawczy, 8—12. IV. Paralelizm psycho-fizjologiczny, 12—15. V. Paralelizm etyczny, 15—17.

Monistinis paralelizmas kaip „dvasinių ir kūniškų reiškinių lygiagretumo bei tapatumo" teorija kildinamas iš Spinozos sistemos. Išskiriamos penkios to paralelizmo rūšys: panloginis, ontologinis, teorinis pažintinis, psichofiziologinis, etinis; jos pateikiamos kaip vieningos grandinės, t. y. „mokslo apie idėjos ir daikto tapatumą", elementai. Bandoma išsiaiškinti kiekvienos šių paralelizmo rūšių istorines šaknis ir jų vaidmenį Spinozos sistemoje.

NAUKA SPINOZY O BOGU. AKOSMIZM — PANTEIZM — ATEIZM [SPINOZOS MOKSLAS APIE DIEVĄ. AKOSMIZMAS — PANTEIZMAS — ATEIZMAS]. Warszawa, 1927, 27 s.

Dalys: I. Akosmizm, 4—12. II. Panteizm, 12—20. III. Ateizm, 20—27.

Konstatuojama, kad Spinozos sistemoje yra trys skirtingos ir prieštaringos pozicijos — akosmizmas, panteizmas ir ateizmas. Pirmosios pagrindą sudaro causa sui sąvoka, antrosios — substancijos sąvoka; perėjimas prie ateizmo — tai Dievo sutapatinimas su jo požymiais, tariamas ir net neleistinas dviejų visiškai svetimų „idėjų eilių" — tįsumo ir mąstymo — suvieniji-

mas. Kadangi Spinozos mintis vystėsi būtent nuo akosmizmo ir panteizmo ateizmo link, tad filosofo nuopelną sudaro nebent „akivaizdi pagrindinio idealistinės metafizikos teiginio apie idėjos ir daikto tapatumą reductio ad absurdum". Pirmoje ir antroje dalyse — trumpos istorinės bei teorinės akosmizmo ir panteizmo apybraižos.

A. KONICKIS

GRAIKŲ GENIJAUS ĮTAKA Į EUROPOS LITERATŪRAS IR FILOSOFIJĄ.— Humanitarinių mokslų fakulteto darbai, 1925, kn. I, p. 1—27.

Nagrinėjama graikų antikos idėjų įtaka vėlesniajai Europos kultūrai. Įrodinėjama, kad senovės filosofija yra davusi pagrindus, kuriais žmogaus mintis remiasi apibrėždama savo santykį su tikrove. Tie pagrindai nustatyti trijose Graikijoje gimusiose koncepcijose — materializme, skepticizme ir idealizme, kurio viršūnė yra niekieno iki šiol neįveikta Platono filosofija.

TIPINGOSIOS FILOSOFIJOS SISTEMOS. MATERIALIZMAS — IDEALIZMAS — SPIRITUALIZMAS.— Humanitarinių mokslų fakulteto darbai, 1925, kn. I, p. 29—100.

Svarstomi filosofijos sistemų klasifikacijos metodologiniai principai. Teigiama, kad bendri pasaulio supratimo tipai atsiranda ne atsitiktinai, o pagal tam tikrą tvarką ir jų skirtumai esą priklauso nuo „mūsų pažinimo darbo prigimties." Analizuojamos ir lyginamos L. Lopatino ir G. Teichmiulerio koncepcijos. Pasak L. Lopatino, esančios dvi metafiziškai tipiškos sistemos: spiritualizmas ir materializmas. Pasak G. Teichmiulerio, tokios sistemos esančios trys: idealizmas, realybę pripažįstąs tik idealiai būčiai, materializmas, tokią realybę pripažįstąs tik materialiai būčiai, ir spinozizmas, bandąs sutaikyti vieną ir kitą. G. Teichmiuleris siūlo išskirti ketvirtąją — personalizmą. Remdamasis argumentu, kad abstraktusis idealizmas yra daug kuo priešingas spiritualizmui, V. Šilkarskis siūlo skirti tris pagrindines metafizikos kryptis: materializmą, idealizmą ir spiritualizmą, kurį tapatina su konkrečiuoju idealizmu arba personalizmu. Svarstydamas metafizikos klasifikacijos problemą, autorius plačiau kritiškai vertina Spinozos ir I. Kanto filosofines koncepcijas.

SPINOZOS „MONISTINĖ" FILOSOFIJA.—„Logos", 1927, Nr. 2, p. 113—136.

Apžvelgiami prieštaringi Spinozos filosofinės koncepcijos vertinimai: vieni joje įžvelgia paslėptą ateizmą, antri — panteistinę pasaulio sampratą, treti — akosmizmą. Toks vertinimų prieštaringumas esąs įmanomas todėl, kad Spinozos filosofijoje galima rasti skirtingų graikų filosofijos idėjų (Elėjos mokyklos, Platono, Demokrito ir Epikūro) atšvaitus. Daroma išvada, kad Spinozos filosofija „savo pamatuose susideda iš prieštaraujančių viena kitai idėjų", dėl to klaidinga ją laikyti monistine pasaulėžiūros forma.

SPINOZOS PAŽINIMO LAIPSNIŲ MOKSLAS. IMAGINATIO — RATIO — INTUITIO.—„Logos", 1928, Nr. 1, p. 1—20.

Nagrinėjama pažinimo pakopų koncepcija Spinozos filosofijoje. Spinozos koncepcija lyginama su Platono koncepcija, pastaroji laikoma daug pranašesne. Platonas pripažino tris pakopas: nuomonės, proto ir intuicijos. Teigiama, kad Spinoza jokiomis naujomis idėjomis pažinimo laipsnių mokslo nepraturtinęs, todėl stebimasi dėl nepagrįsto jo koncepcijos aukštinimo.

LIUTOSLAVSKIO „LENKŲ FILOSOFIJA".—„Lgos", 1929, Nr. 1, p. 13—16.

Aiškinamas V. Liutoslavskio požiūris į XIX a. lenkų filosofijos raidą. Pritariama trijų svarbiausių lenkų filosofijos srovių — katolicizmo, pozityvizmo ir mesianizmo išskyrimui. Kritiškai vertinamas pozityvizmo ir ypač mesianizmo aprašymas. Teigiama, kad pozityvizmo reikšmė nepagrįstai padidinta, o mesianizmo vaizdas sukurtas iš atskirų, savavališkai pasirinktų elementų, kurie griauna visumą. Be to, esą neįvertinta vokiečių filosofijos idealistinių sistemų įtaka lenkų mesianizmo filosofijai.

ATEIZMAS IR MOKSLAS. K., 1929, 30 p.

Dalys: 1. Atviras laiškas daktarui Jonui Šliūpui, 3—16. 2. Tikinčiųjų mokslininkų katalogas, 17—24. 3. Keletas žodžių „Lietuvos Žinių" slapukams, 24—26. 4. Levas Tolstojus ir Vladimiras Solovjovas, 27—30.

Remiantis įvairių gamtotyros šakų istorijos faktais, tikinčių gamtininkų mintimis apie religijos ir mokslo dermę, kritikuojamas J. Šliūpo ateizmas. Prieinama prie išvados, kad tiek praeities, tiek naujausios gamtotyros atstovai sugebėjo savo pažiūras derinti su religija. Pateikiamas tikinčių mokslininkų katalogas. Kritiškai vertinamos L. Tolstojaus pažiūros į krikščionybę, jam priešinamas V. Solovjovas.

KRIKŠČIONYBĖS SOCIALISTINIMAS.—„Židinys", 1929, Nr. 2, p. 156—158.

Kritiškai vertinami bandymai krikščionybėje ieškoti socializmo idėjų. Teigiama, kad krikščionybės gretinimas su socializmo idėjomis iškreipia Kristaus mokslą. Neigiamai pasisakoma prieš K. Marksą kaip filosofą, nors jis vertinamas kaip „labai žymus ekonomistas".

DIDŽIAUSIŲJŲ NAUJŲJŲ LAIKŲ MOKSLININKŲ RELIGINĖS PAŽIŪROS.—„Židinys", 1929, Nr. 3, p. 251—267.

Apžvelgiamos tikinčių gamtotyrininkų mintys apie religiją. Jos laikomos argumentu, kad mokslas neprieštarauja religijai.

HEINĖ IR SOCIALIZMO AUŠRA.—„Židinys", 1929, Nr. 5—6, p. 425—428.

Prieštaraujama pažiūrai, kad H. Heinė pritarė socializmo idėjoms. Remiantis kai kuriais jo pasisakymais įrodinėjama, kad H. Heinė buvęs socialistinės ateities priešininkas.

GOETHĖS RELIGINĖ PASAULĖŽVALGA.—„Vairas", 1932, Nr. 6, p. 180—188.

Aprašoma J. V. Gėtės religinių pažiūrų raida: jaunystės tikėjimas, nutolimas nuo jo ir grįžimas. Analizuojami deizmo ir panteizmo skirtumai. Neigiama, kad Gėtė buvęs panteistas. Daroma išvada, jog Gėtė nebuvęs šventas žmogus ir beprasmiška kalbėti apie jo religiją, bet Gėtės pasaulėžiūra buvusi krikščioniška.

SOKRATAS IR JO EVANGELIJA.— Įvadas kn. Platonas. Sokrato gynimasis teisme ir Kritonas. K., 1935, p. 11—205. *Ištraukos:* „Platonas ir Sokratas".— „Akademikas", 1935, Nr. 16—17, p. 354—356; „Sokrato paskutinė diena".— „Akademikas", 1935, Nr. 19, p. 414—416; „Sokrato evangelija".—„Židinys", 1935, Nr. 10, p. 279—293; „Sokrato dvasinė plėtotė".—„Tautos mokykla", 1935, Nr. 19, p. 424—427; Nr. 20, p. 454—456; Nr. 21, p. 477—479.

Dalys: Sokratas ir Kristus, 13—19. 1. Sokrato evangelistai, 21—51. 2. Sokrato gyvenimas ir dvasinė plėtotė, 53—132. 3. Sokrato evangelija, 133—193. Literatūra, 195—203.

Aprašomas Sokrato gyvenimas, analizuojamos jo filosofinės pažiūros. Sokratas laikomas moralinio tobulumo pavyzdžiu, teigiama, kad tokio tobulumo gali pasiekti žmogus, o jį pralenkti — tik dievažmogis. Plačiai nagrinėjami ir vertinami Sokrato biografų Ksenofonto, Aristotelio, Platono darbai. Smulkiai aprašomas Sokrato gyvenimas: tėvai, auklėjimas, kultūrinė aplinka (to meto graikų menas, religija, filosofija), santykiai su sofistais, politinė Atėnų tikrovė, Sokrato mokykla, skundas ir skundėjai, kaltintojas, teisėjai, teismo vyksmas, kalėjimas, paskutinė diena. Nagrinėjamos Sokrato filosofinės pažiūros, ypač etikos koncepcija. Sokratas laikomas ne filosofu teoretiku, o moralistu praktiku. Polemizuojama su autoriais, kurie teigia, kad Sokratas skelbiąs racionalizmą ir intelektualizmą.

FILOSOFINIS EPAS.— Kn.: Šilkarskis V. Graikų literatūros istorija. K., 1938, t. I, p. 131—145.

Dalys: 1. Ksenofanas, 131—136. 2. Parmenidas, 136—140. 3. Empedoklas, 141—145.

Graikų literatūros istorijos skyriuje apie filosofinį epą analizuojamos elėjiečių filosofinės mokyklos atstovų Ksenofano, Parmenido ir Empedoklio filosofinės pažiūros, jų įtaka graikų filosofijos raidai.

A. POŠKA

SOLOWJEWS PHILOSOPHIE DER ALL-EINHEIT. EINE EINFÜHRUNG IN SEINE WELTANSCHAUUNG UND DICHTUNG [SOLOVJOVO VISUOTINYBĖS FILOSOFIJA. SUPAŽINDINIMAS SU JO PASAULĖŽIŪRA IR POEZIJA]. Kaunas, 1932, XVI+497 S.

Dalys: Vorwort, XV—XVI. Solowjews theoretische Weltanschauung. Das kosmische Drama des Bruches, der Rückkehr und der Wiedervereinigung. Der Denker und der Dichter, 3—5. Einleitung. Auf dem Wege zur All-Einheitslehre. Ein Blick auf Solowjews philosophischen Entwicklungsgang, 7—42. Erstes Kapi-

tel. Die ursprüngliche Einheit: Gott und die Geisterwelt, 43—92. Zweites Kapitel. Die zerstörte Einheit. Abfall der Geisterwelt vom göttlichen Urgrunde, 93—106. Drittes Kapitel. Die Wiederherstellung der Ureinheit. Die Rückkehr der Geisterwelt zu Gott, 107—434. Schlussbetrachtungen. Die nächsten Aufgaben der Solowjewforschung, 435—439. Anhang. Wladimir Solowjews religiöse und philosophische Lyrik, 440—485. Anmerkungen, 486—495. Namenregister, 496—497.

Nagrinėjama visa V. Solovjovo filosofija, išskyrus etiką ir estetiką. Įvade apžvelgiamas jo brendimo kelias, atvedęs jį į visuotinybės filosofiją. Atskleidžiamos to kelio sąsajos su XIX a. antrosios pusės ir ankstesnių epochų filosofijos kryptimis, sistemomis bei koncepcijomis (materializmu, pozityvizmu, I. Kanto, A. Šopenhauerio, G. V. F. Hėgelio, F. V. J. Šelingo ir kt. filosofija), taip pat su krikščionybe ir jos idėjinėmis srovėmis. Iškeliamas sintetinis V. Solovjovo filosofijos pobūdis; pabrėžiama, kad jis neatsiribojo nuo tų filosofijos pakopų, kuriomis žengė į visuotinybės filosofiją, bet jų pozityvius rezultatus įtraukė į savo sistemą, juos panaudojo visuotinybės idėjoms atskleisti. V. Solovjovo filosofija dėstoma gana plačiai, gausiai remiamasi jo veikalų citatomis. Dėstoma objektyvistiškai, tik baigiamosiose pastabose užsimenama, kad jo filosofijoje apstu akivaizdžių spragų, vietomis kur kas daugiau poetinio įkvėpimo nei griežto loginio pagrindimo. Stingant parengiamųjų darbų, kurie nuodugniau atskleistų V. Solovjovo filosofijos raidą, išryškintų jos įtakas, kritinis jos vertinimas atidedamas vėlesniam laikui.

GUSTAV TEICHMÜLLER, DER BAHNBRECHER DER DEUTSCHEN PHILOSOPHIE DES TÄTIGEN GEISTES. EIN ÜBERBLICK ÜBER SEIN LEBEN UND SCHAFFEN: GASTVORLESUNG, GEHALTEN IN DER ALTEN AULA DER UNIVERSITÄT BERLIN AM 27. JANUAR 1939 VON WLADIMIR SZYŁKARSKI, KAUNAS [GUSTAVAS TEICHMIULERIS — VOKIEČIŲ VEIKLIOSIOS DVASIOS FILOSOFIJOS NOVATORIUS. JO GYVENIMO IR KŪRYBOS APŽVALGA. PASKAITA, KURIĄ KAIP SVEČIAS BERLYNO UNIVERSITETO SENOJOJE AKTŲ SALĖJE 1939 M. SAUSIO 27 D. SKAITĖ VLADIMIRAS ŠILKARSKIS, KAUNAS].— „Archiv für spiritualistische Philosophie und ihre Geschichte", herausgegeben von Wladimir Szyłkarski, Kaunas, s. a., Bd. I, S. XXV—XLV.

Veikliosios dvasios (personalistinės, spiritualistinės) filosofijos raidos kelias siejamas su trijų filosofijos krypčių — krikščioniškosios, antikinės (graikų) ir vokiškosios — sankirta bei sąveika. Krikščioniškoji mintis, atsigręždama į sielą ir iškeldama ją kaip veikiųjį „Aš", davė pradžią veikliosios dvasios filosofijai. Tačiau, ieškodama teorinės išraiškos, ji iš antikinės filosofijos perėmė mąstymo formas; tos krikščioniškajai minčiai neadekvačios formos sutrukdė plačiau atsiskleisti veikliosios dvasios filosofijos tendencijoms. Vokiškoji kryptis (prie jos priskiriami Ekhartas, M. Kuzietis, G. V. Leibnicas, J. G. Fichtė, J. F. Herbartas, R. H. Locė), pamažu laisvindamasi iš antikinio mąstymo varžtų, atvėrė kelią veikliosios dvasios filosofijos raiškai. G. Teichmiulerio filosofija traktuojama kaip pati brandžiausia veikliosios dvasios

filosofijos išraiška. Apžvelgiamas jo kūrybos kelias, nušviečiamas jo filosofijos tapsmas. Drauge su paskaita skelbiamas V. Šilkarskio ekskursas „Teichmiuleris kaip dėstytojas. Nedėkingasis mokinys Liutoslavskis. Teichmiulerio įtaka Italijoje ir Prancūzijoje" („Teichmüller als akademischer Lehrer. Der undankbare Schüler Lutosławski. Teichmüllers Wirkung in Italien und Frankreich", S. XLVI—XLVII).

TEICHMÜLLERS LEHRE VOM SUBSTANZIALEN, REALEN UND IDEELLEN SEIN. ZUR EINLEITUNG IN SEINE LOGIK UND KATEGORIENLEHRE [TEICHMIULERIO SUBSTANCIALIOSIOS, REALIOSIOS IR IDEALIOSIOS BŪTIES TEORIJA. KAIP JO LOGIKOS IR KATEGORIJŲ TEORIJOS ĮVADAS].—„Archiv für spiritualistische Philosophie und ihre Geschichte", herausgegeben von Wladimir Szylkarski, Kaunas, s. a., Bd. I, S. LVII—LXXVII.

Substancialiosios, realiosios ir idealiosios būties teorija traktuojama kaip G. Teichmiulerio filosofijos šerdis, atverianti įėjimą į kitas jo filosofijos dalis. Pirmiausia dėstoma jo sąmonės ir pažinimo teorija, kuri paruošė prielaidas būties teorijai sukurti, nes atskyrė sąmonę, apimančią pirmykščius betarpiškus faktus, nuo pažinimo, reflektuojančio tuos faktus. Aiškinama, kaip, remiantis sąmonės faktų analize, išskiriami trys būties aspektai: idealioji būtis kaip pažinimo turinys, realioji būtis kaip veikla, kurios turinį sudaro idealioji būtis, ir substancialioji būtis, t. y. „Aš" kaip veiklos subjektas. Betarpiškos sąmonės atskyrimas nuo ją reflektuojančio pažinimo vertinamas kaip reikšmingas iššūkis Platono ir G. V. F. Hėgelio panlogizmui, o idealiosios būties, idealistinėje filosofijoje laikomos vienintele tikra būtimi, siejimas su realiąja būtimi vertinamas kaip ne mažiau reikšmingas iššūkis idealistinėms tendencijoms. Pabrėžiama, kad abiem teorijomis G. Teichmiuleris padėjo tvirtus veikliosios dvasios filosofijos pamatus. V. Šilkarskio veikalas skelbiamas kaip G. Teichmiulerio rankraštinio veikalo „Logika ir kategorijų teorija" („Logik und Kategorienlehre"), publikuojamo tame pačiame leidinyje (p. 1—272), įvadas.

TEICHMÜLLER IM VERKEHR MIT SEINEN ZEITGENOSSEN [TEICHMIULERIO RYŠIAI SU AMŽININKAIS].—„Archiv für spiritualistische Philosophie und ihre Geschichte", herausgegeben von Wladimir Szylkarski, Kaunas, s. a., Bd. I, S. 297—438.

Dalys: Teichmüllers Briefwechsel mit Lotze, 299—385 (Exkurs: Teichmüller gegen Lotze, 358—371. Anhang: Otto Pfleiderer an Teichmüller über dessen „Neue Grundlegung der Metaphysik". Und Teichmüllers Antwort, 379—385). Jugendfreundschaft Teichmüllers und Diltheys. Briefe und Tagebücher, 385—412. Aus Euckens Briefwechsel mit Teichmüller, 412—438.

Skelbdamas G. Teichmiulerio ir R. H. Locės, V. Diltėjaus, O. Pfleidererio, R. Oikeno korespondenciją, taip pat G. Teichmiulerio dienoraščius, V. Šilkarskis įterpia savo įvadines pastabas, komentarus, ekskursus, juose aptaria bei vertina atskiras G. Teichmiulerio, R. H. Locės, V. Diltėjaus filosofijos dalis, kai kuriuos jų

aspektus. Iš tų pastabų, komentarų, ekskursų reikšmingesni yra šie:

(Įvadinės pastabos, įvairūs komentarai).— Teichmüllers Briefwechsel mit Lotze, S. 299—309, S. 319—321, S. 371—379.

Nušviečiami G. Teichmiulerio asmeniniai ir moksliniai ryšiai su R. H. Loce, aptariamos jų kūrybinio kelio atkarpos. Iškeliami kai kurie G. Teichmiulerio ir R. H. Locės filosofijos skirtumai, akcentuojamas G. Teichmiulerio filosofijos savarankiškumas, pabrėžiama, kad, palyginti su R. H. Locės filosofija, ji yra viršesnė.

Exkurs: Teichmüller gegen Lotze [Ekskursas: Teichmiulerio lyginimas su Loce].— Teichmüllers Briefwechsel mit Lotze, S. 358—371.

Stengiamasi išryškinti svarbesnius G. Teichmiulerio ir R. H. Locės filosofijos skirtumus. Didžiuliu G. Teichmiulerio nuopelnu laikoma tai, kad jis krikščioniškąją mintį išlaisvino iš antikinio mąstymo varžtų. Aiškinama, kad jo sąmonės ir pažinimo teorija, betarpiškus sąmonės faktus atskyrusi nuo juos reflektuojančio pažinimo, pradėjo tą išsilaisvinimo procesą. Įveikdama pažinimo hipostazavimą, ji atvėrė kelią į žmogaus sielą, į žmogaus vidinį gyvenimą. Atskleisdama sąmonę kaip vienintelį būties sąvokos šaltinį, ji paruošė prielaidas būties teorijai sukurti. R. H. Locė, neįstengdamas visiškai išsilaisvinti iš antikinio mąstymo varžtų, sustojo pusiaukelėje, o tai neigiamai atsiliepė jo sąmonės bei pažinimo sampratai ir būties teorijai. Lyginama tokių būties kategorijų, kaip niekas, laikas, erdvė, judėjimas samprata G. Teichmiulerio ir R. H. Locės filosofijoje.

(Įvadinės pastabos).— Jugendfreundschaft Teichmüllers und Diltheys, S. 385—391.

Gretinami G. Teichmiulerio ir V. Diltėjaus požiūriai į filosofijos istoriją, pirmiausia į filosofijos tipologizavimo ir hierarchizavimo problemas. Nors, kaip pabrėžiama, abu mąstytojai remiasi F. A. Trendelenburgu, tačiau jų požiūriai į minėtas problemas skiriasi. G. Teichmiuleris filosofijos tipologizavimą grindžia imanentiniu, t. y. filosofijos raidoje pasireiškiančiu loginiu būtinumu. V. Diltėjus filosofijos tipus traktuoja kaip subjektyvią nuostatą svarbiausiais egzistencijos klausimais, sąlygojamą tiek individualių veiksnių, tiek kultūrinės aplinkos. G. Teichmiuleris hierarchizuoja filosofiją jos raidos bei tobulėjimo požiūriu, o V. Diltėjus pripažįsta filosofijos apraiškų lygiavertiškumą.

S. TUNAITIS

BAYLE UND SPINOZA [BELIS IR SPINOZA].—„Eranus", 1930, t. 1, p. 3—80.

Dalys: Einführung, 5—7. I. Die theistische Schöpfungslehre, 8—47. II. Die panteistische All-Einheitslehre, 48—80.

Straipsnyje nagrinėjama Spinozos filosofijos pagrindų kritika P. Belio koncepcijoje. Dėmesys sutelkiamas į pasaulio atsiradimo ir jo priežasties problemos sprendimą. Aiškinama, kaip ši problema buvo sprendžiama filosofijos istorijoje ir Belio ir Spinozos amžininkų koncepcijose. Šilkarskio manymu, pagrindinė pasaulėžiūros problema yra pasaulio atsiradimo ir jo priežasties klausimas. Šios problemos sprendimo XVII a. būdus jis skirsto į keturias pagrindines grupes: krikščioniškąjį teistinį monizmą, mokymą apie vieningą pasaulinę substanciją, dualistinę formos ir materijos koncepciją ir atomistinę. Šilkarskis priskiria Belio koncepciją pirmai grupei, o Spinozos — antrai. Atskleidžiamas Belio santykis su kitomis pasaulio atsiradimo ir jo priežasties koncepcijomis. Straipsnio autorius dažnai sutinka su, jo manymu, teisinga Spinozos filosofijos kritika. Straipsnis nebaigtas.

TEICHMÜLLERS PHILOSOPHISCHER ENTWICKLUNGSGANG [TEICHMIULERIO FILOSOFIJOS RAIDA].—„Eranus", 1938, t. 4, p. 1—96.

Dalys: Inhalt: Die Philosophie des tätigen Geistes und ihre drei Lebensguellen — die christliche, die griechische und die deutsche, 5—8. I. Lehrjahre (bis 1860), 8—51. II. Wanderjahre (1860—1871), 51—95.

Tiriama G. Teichmiulerio filosofijos raida iki jo atvykimo į Dorpato (Tartu) universitetą. Detaliai aprašoma Teichmiulerio vaikystė, mokslai Berlyno universitete, Aristotelio filosofijos studijos, istorijos ir klasikinės filologijos studijos, įtakos Teichmiulerio filosofijai ir Teichmiulerio įtaka F. Nyčei. Teichmiulerio filosofinė raida interpretuojama remiantis asmenybės arba veikliojo „Aš" idėja. Šią idėją Šilkarskis dar vadina veikliosios dvasios idėja, kuri yra krikščioniškojo, graikiškojo ir vokiškojo pradų sintezė.

TEICHMÜLLERS PERSONALISTISCHE SEINSLEHRE [TEICHMIULERIO PERSONALISTINĖ BŪTIES KONCEPCIJA].— Blätter für Deutsche Philosophie. Zeitschrift der Deutschen Philosophischen Gesellschaft. 9. Band, Heft 2, S. 174—193.

Nagrinėjama G. Teichmiulerio personalistinė būties koncepcija. Trumpai apibūdinama antikinė ir naujųjų laikų filosofija bei Teichmiulerio filosofinė evoliucija. Pateikiama būties idėjos topika, būties sąvokos apibrėžimas, būties skirstymas į idealią ir realią.

D. JONKUS

ŠLAPELIS Ignas, 1881.01.31 Bugailiškiuose (Kupiškio r.) — 1955.06.13 Čikagoje (JAV), dailės istorikas, dailininkas, estetikas. 1899 baigė Liepojos gimnaziją, iki 1904 mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. 1905—09 studijavo dailę ir meno filosofiją Krokuvos, Paryžiaus (Sorbonos), Florencijos un-tuose ir Romos meno akademijoje. 1921—22 dėstė meno istoriją Kauno „Saulės" mokytojų seminarijoje ir Aukštesniuosiuose piešimo kursuose. 1922—

29 — Kauno meno mokyklos dėstytojas, 1929—40 — šios mokyklos direktorius. 1944 pasitraukė į Vakarus. Nuo 1948 gyveno Čikagoje. I. Šlapelis yra parašęs nemažai meno istorijos, estetikos veikalų, dailės kritikos straipsnių. Estetinės pažiūros formavosi iš pradžių neotomizmo, vėliau neopozityvizmo ir kai kurių marksizmo teoretikų (ypač G. Plechanovo) idėjų veikiamos. Viena svarbiausių Šlapelio estetikos veikaluose keliamų problemų — meno ryšys su visuomenės gyvenimu. Šiuo klausimu Šlapelio pažiūros dažnai artimos vulgariam sociologizavimui. Meno kryptys, tendencijos, raida aiškinamos visuomenės ekonominio gyvenimo kaita. Taip pat stengiamasi parodyti, kaip visuomenės gyvenimo ritmas, tempas, dvasia veikia meno formą. Tai prisidėjo prie konstruktyviojo bei kubistinio meno propagavimo Lietuvoje. I. Šlapelis buvo originalus M. K. Čiurlionio kūrybos interpretatorius.

MENO ISTORIJOS METMENS. K., 1930, 190 p.

Trumpa meno istorijos apžvalga. Įvadinėje dalyje nagrinėjami teoriniai meno kilmės, esmės ir ryšio su aplinka bei visuomenės gyvenimu klausimai.

ROMOS KATALIKŲ BAŽNYČIOS MENO ISTORIJA. K., 1935, 152 p.

Trumpai apžvelgiama meno istorija nuo senovės Egipto iki XX a. pirmųjų dešimtmečių. Įrodinėjama, kad menui ypač didelę reikšmę turėjusi religija. Ikirenesansinė meno istorija traktuojama kaip Bažnyčios meno istorija, kadangi susijusi su religine tematika. Pasaulietiškas menas atsiradęs tik Renesanso epochoje. Laikydamasis XX a. pradžios vokiečių menotyrininkų koncepcijos, autorius meno istoriją traktuoja kaip stilių istoriją.

MENAS IR JO KRITIKA.—„Aušrinė", 1913, Nr. 27, p. 164—167; 1914, Nr. 1 (29), p. 5—7; Nr. 2 (30), p. 36—38.

Svarstomas grožio ir meno esmės klausimas. Grožis traktuojamas kaip autonomiška vertybė, kurios esmė glūdi meninės kūrybos subjekte — žmoguje. Meno esmę sudaro kūryba, išlaisvinanti žmogaus dvasią nuo determinuotos jo fizinės prigimties. Laisvės išgyvenimas sukeliąs estetinį žiūrovo pasigėrėjimą, todėl menas tampa kūryba ne tik sau, bet ir kitiems, o estetinė kultūra įgyja intersubjektyvios vertybės reikšmę. Analogiškai aiškinama ir meno struktūra, kurios pagrindas — estetinis objektas, susidaręs kaip medžiagos, turinio ir formos sintezė.

SULIG JURGIO IR KEPURĖ.—„Skaitymai", 1922, XIII knyga, p. 67—89.

Menas traktuojamas kaip visuomenės gyvenimo atspindys, teigiama, kad meno žlugimo priežastys glūdi visuomenės gyvenime, kuriam būdingas visuomeninių ir dorovinių idealų pakrikimas.

M. K. ČIURLIONIO KŪRYBOS FILOSOFINIAI PAGRINDAI (Jo 50 m. gimimo sukaktuvėms).—„Logos", 1925, Nr. 2, p. 162—168.

Straipsnyje M. K. Čiurlionio kūrybą mėginama aptarti filoso-

finiu aspektu. Čiurlionio kūrybos pagrindu laikoma muzika; ji vaizduoja pasaulį kaip kintantį, nerealų, todėl yra artimiausia XX a. mokslinei ir filosofinei mąstysenai. Autoriaus nuomone, Čiurlionio tapyboje vyraujantis nerealumas, nedaiktiškumas ir esąs epochos atspindys. Čiurlionio nuopelnu laikoma tai, kad jis sugebėjo įveikti mene įsigalėjusias vaizdavimo schemas ir sugrąžinti tapybai filosofinį turinį. Aiškinamos kai kurių Čiurlionio tapybos simbolių reikšmės.

MENAS IR VISUOMENĖS IDEALAI.—„Logos", 1926, Nr. 2, p. 163—174.

Nagrinėjami meno ir visuomenės idealų santykiai. Remdamasis meno kūrybos proceso analize, autorius teigia, kad normaliomis sąlygomis menininkas esąs visuomenės idealų vykdytojas, menininką visuomenės problemos vienaip ar kitaip visuomet veikiančios. Atsiradusių prieštaravimų tarp visuomenės ir meno priežastimi laikomas humanizmo žlugimas (nuo Renesanso iki XIX a. dekadentizmo) ir XX a. „mašininės" civilizacijos įsigalėjimas, išskaidęs ir nuvertinęs žmogų kaip asmenybę.

KŪRĖJAS IR VISUOMENĖ.—„Kultūra", 1926, Nr. 10, p. 321—324.

Aiškinama kultūros struktūra, išskiriamos trys sudedamosios jos dalys: materialinė kultūra, visuomeninė kultūra ir dvasinė kultūra. Šie kultūros komponentai siejami psichologiniu pagrindu: utilitarinę kultūrą padeda kurti protas, o mokslo ir meno kūrybos šaltinis esanti intuicija. Mokslo ir meno kūryba laikoma aukščiausia kūrybos sritimi, nes joje žmogus nepriklausąs nuo gamtos dėsnių, nesilaikąs naudos kriterijaus. Autoriaus nuomone, mokslas ir menas skiriasi tuo, kad meno kūryba teikia emocinį pasitenkinimą ir kūrėjui, ir žiūrovui, o mokslinės kūrybos procesas — tik pačiam kūrėjui.

MENAS, KRITIKA, PARODOS.—„Pradai ir žygiai", 1927, Nr. 3—4, p. 271—278.

Griežtai atsiliepiama apie lietuvišką meno kritiką, ji laikoma diletantiška ir neobjektyvia. Pabrėžiama, kad menas visais laikais vaidino svarbų vaidmenį visuomenės gyvenime, vykdė ideologinius uždavinius. Tačiau, autoriaus įsitikinimu, visuomeninę meno reikšmę atskleidžia ne deklaratyvios idėjos, didaktiniai pamokymai, bet meno forma, kuri ir esanti geriausia „savo laiko būdo ir tempo reiškėja". Keliamas uždavinys ugdyti naujas, epochos turinį atspindinčias meno formas.

KONSTRUKTYVIZMAS VAIZDUOJAMAME MENE.—„Kultūra", 1928, Nr. 11, p. 466—472.

Nagrinėjamas meno ir visuomenės gyvenimo sąryšis. Remiantis G. Plechanovo ir kt. veikalais, aptariama ekonominio veiksnio įtaka menui. Nors ir teigiama, kad ekonominio veiksnio reikšmės menui nedera absoliutinti, vis dėlto išvadose jaučiamas vulgaraus sociologizavimo poveikis. Autoriaus nuomone, natūralinis ūkis nulėmęs natūralistinio realizmo, klasicizmo ir simbolizmo atsiradimą, prekių ir pinigų ūkis sudaręs sąlygas realizmui

ir impresionizmui atsirasti, o XX a. industrinė kultūra paskatinusi menininkus kurti naujas konstruktyviosios dvasios formas.

MŪSŲ LAIKŲ MODERNIZMAS MENE.—„Židinys", 1934, t. XIX, p. 30—35, 158—166.

Meno istorijos kontekste aptariama modernistinio meno esmė. Menas apibūdinamas kaip visuomenę konsoliduojanti jėga. Autoriaus nuomone, menas visada esąs moderniškas; tai jo aktualumo ir reikšmingumo sąlyga. XX a. modernizmas esąs merdinčios visuomenės menas, kadangi savo siekiais atitrūkstąs nuo visuomenės. Šiuo atžvilgiu modernizmas traktuojamas kaip dar Renesanso epochoje prasidėjusios humanizmo kultūros sutemų išraiška, drauge jis pranašauja naujos — dar nežinomos — kultūros aušrą.

Lit.: *Valiuškevičiūtė A.* Kauno meno mokykla.— V., 1971.

G. VAITKŪNAS

ŠLIŪPAS Jonas, 1861.03.08 Rakandžiuose (Šiaulių r.) — 1944.11.06 Berlyne, žymus lietuvių visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo veikėjas, istorikas, publicistas, gydytojas. 1873—80 mokėsi Mintaujos (dab. Jelgava) gimnazijoje. 1880—82 studijavo Maskvos un-to Filologijos ir teisės f-te, 1882 įstojo į Peterburgo un-to Gamtos mokslų f-tą. Tais pačiais metais už dalyvavimą anticarinėje studentų demonstracijoje iš un-to buvo pašalintas be teisės stoti į bet kurią kitą Rusijos aukštąją mokyklą. Tuo metu palaikė ryšius su narodnikais ir „Proletariato" organizacijos nariais. Nepavykus įstoti į Ženevos un-tą, tapo pirmojo lietuvių žurnalo „Aušra", leisto Rytų Prūsijoje, redaktoriumi (1883—84), 1884 emigravo į JAV. 1889—91 studijavo Merilendo un-te mediciną, 1901 tapo medicinos daktaru ir iki 1917 vertėsi gydytojo praktika. Įsitraukė į aktyvią visuomeninę veiklą. Įsteigė bei redagavo lietuviškus laikraščius ir žurnalus: „Unija" (1884—85), „Lietuviškasis balsas" (1885—89), „Apšvieta" (1892—93), „Nauja gadynė" (1894), „Laisvoji mintis" (1910—15). 1919 grįžo į Lietuvą. Iš pradžių dirbo diplomatu Latvijoje. 1920 vėl išvyko į JAV, 1921 grįžo atgal į Lietuvą. 1921—23 mokytojavo Šiaulių ir Biržų gimnazijose. 1924 įkūrė Laisvamanių etinės kultūros draugiją. Prisidėjo prie laisvamanių laikraščių „Šiaulių naujienos" (1923—27), „Laisvoji mintis" (1933—40) leidimo. 1925—30 Kauno un-te dėstė medicinos istorijos kursą. Už nuopelnus mokslui Kauno un-tas 1923 jam suteikė medicinos mokslų garbės daktaro, 1925 — humanitarinių mokslų garbės daktaro, 1939 — teisės mokslų garbės daktaro laipsnius. 1933—40, 1941 ėjo Palangos burmistro pareigas. 1944 pasitraukė į Austriją.

J. Šliūpo kūrybinis palikimas itin gausus. Jis rašė istorijos, literatūros istorijos, literatūros kritikos, bendraisiais filosofiniais, ateizmo, sociologijos, politikos, etikos, estetikos klausimais, vertė užsienio autorių filosofinius ir ateistinius raštus. Vienu svar-

biausių uždavinių laikė kovą dėl materialistinės pasaulėžiūros įsigalėjimo. Skelbdamas materialistinę pasaulio sampratą, akcentavo pasaulio materialumą ir vientisumą, vystymąsi, sąmonės ir materijos sąryšį, žmogaus iš beždžionės kilmę. Kad sutvirtintų materialistinį požiūrį į pasaulį, plačiai populiarino gamtamokslines žinias. Laikė L. Biūchnerį didžiausiu materializmo autoritetu, į lietuvių kalbą išvertė jo veikalą „Jėga ir medžiaga". Pažinimo klausimais laikėsi sensualistinių pozicijų, linko į empirizmą, pažinimo kriterijumi pripažino individualų žmogaus patyrimą. Pastangas dėl materialistinės pasaulėžiūros įtvirtinimo derino su ateistine veikla ir religinės pasaulėžiūros kritika. Daugiausia rašė religijos kilmės, jos socialinio vaidmens, religijos ir mokslo, religijos ir moralės santykio klausimais, ypač daug vietos skyrė religijos istorijai. J. Šliūpo socialinės pažiūros itin prieštaringos ir eklektiškos. Tai lėmė Šliūpo gyvenamojo meto istorinių aplinkybių kaita, jo paties ideologinis nestabilumas, teorinių įtakų įvairovė bei nelygiavertiškumas. Jo socialinės pažiūros apima marksizmo, pozityvizmo, krikščioniškojo socializmo, etinio socializmo ir kitų filosofinių koncepcijų apraiškas. Jis stengėsi aprėpti daug socialinių problemų, tačiau iš jų išskyrė dvi, jo manymu, svarbiausias: visuomenės vystymosi ir ateities. Šios temos — tarytum jungiamosios grandys, padedančios suvienyti visas jo svarstytas problemas. Etinius klausimus Šliūpas glaudžiai siejo su socialine problematika. Etikos pagrindu laikė teisių ir pareigų vienybės koncepciją, kurią sukonstravo remdamasis krikščioniškojo socializmo atstovo F. R. Lamenė teisių ir pareigų samprata. Moralės kilmės, esmės, kriterijaus, moralinės veiklos, laimės klausimus sprendė remdamasis D. S. Milio ir H. Spenserio etinėmis koncepcijomis. Šliūpo vėlyvojo periodo etinėms pažiūroms ryškų poveikį padarė etinis socializmas. Estetikos srityje Šliūpas reiškėsi kaip kritinio realizmo atstovas: tapatino pažintinius meno ir mokslo uždavinius, nekėlė meno specifikos klausimo, daugiau akcentavo socialinį ir dorovinį meno vaidmenį.

Daugelį savo raštų ir straipsnių J. Šliūpas pasirašinėjo įvairiais slapyvardžiais bei kriptonimais: Kuokštis, Anžuolajtis, Baisusis Barzdočius, Lietuvos Mylėtojas, Asz, J. Szl., K., Šlp. ir kt. arba visai nepasirašinėjo.

TIKRASIS JESZKINIS TĖVINISZKUMO.—„Aušra", 1884, Nr. 1—3, p. 1—10. *Pasirašyta:* J. Szl.

Straipsnyje aptariama patriotizmo esmė, patriotizmo ir kosmopolitizmo sąryšis, aiškinama, kas šias dvi nuostatas artina, kas skiria. Greta keliama tautos išlikimo problema. Pateikiamas tautos apibrėžimas. Trumpai nusakomi kiekvienos tautos, taip pat ir lietuvių tautos, bei kiekvieno visuomenės nario uždaviniai bendrajame socialinės pažangos procese siekiant galutinio tikslo — laimės. Svarbiausiu uždaviniu laikomas „tikrosios kultūros" kūrimas. Visuomenės problemos aiškinamos remiantis individo pri-

gimtimi. Ieškoma socialinės nelygybės priežasčių. Bendrais bruožais nužymimas lietuvių tautos ateities klausimo sprendimas.

TEWYNYBE IR WISATYBE.—„Lietuviškasis balsas", 1886 birželio 30, p. 91—92; liepos 16, p. 98—99; liepos 31, p. 107—108; rugpjūčio 14, p. 113—115; rugpjūčio 31, p. 121—122; rugsėjo 16, p. 129—130; rugsėjo 30, p. 137—138. *Pasirašyta:* J. Szl.

Šiame straipsnyje bandoma nuodugniau pagrįsti „Tikrajame ješkinyje tėviniškumo" iškeltų problemų sprendimus. Plačiau apibrėžiami pagrindiniai terminai, kuriais straipsnio autorius operuoja: „tėvynybė", „visatybė", „teisė", „pareiga", rodomas glaudus jų tarpusavio sąryšis. Tėvynybė — tai darbas tėvynės labui, visatybė — darbas visos žmonijos labui. Vadovaujantis metodologiniu principu, kad visuomenė — individų suma, tautos teisės ir pareigos prilyginamos atskiro jos nario teisėms ir pareigoms. Nusakomos pagrindinės tautos, kartu ir atskiro jos nario teisės (egzistencijos, laisvės) ir pareigos (meilės kitoms tautoms, meilės artimui, teisingumo).

Remdamasis teisių ir pareigų vienybės samprata, autorius aiškina tautų tarpusavio santykius. Pateikiamas tautos apibrėžimas, trumpai paliečiamas tautos susiformavimo klausimas. Keliamos tautų lygiateisiškumo, draugystės, tarpusavio bendradarbiavimo idėjos. Polemizuojama su lietuviais socialdemokratais kosmopolitizmo klausimu. Bandoma straipsnyje vartojamus socializmo teiginius pakoreguoti remiantis „tautinio socializmo" idėja. Glaustai aptariama lietuvių tautos ateities problema. Nušviečiami kai kurie žmonijos pažangos proceso aspektai.

LIKIMAS ŽMOGAUS ANT ŽEMĖS.—„Lietuviškasis balsas", 1886 rugsėjo 16, p. 130—131; rugsėjo 30, p. 138—139; spalio 15, p. 148—149; spalio 30, p. 154—155; lapkričio 15, p. 162—164; lapkričio 30, p. 171—172; 1888, Nr. 15, p. 116; Nr. 16, p. 121; Nr. 17, p. 130; Nr. 18, p. 140—141; Nr. 19, p. 148—149; Nr 20, p. 158—159; Nr. 21, p. 164—165; Nr. 22, p. 171—172; Nr. 23, p. 178—180. *Straipsnis nepasirašytas.*

Griežtai kritikuojama kapitalistinė santvarka. Bandoma atskleisti išnaudojimo pobūdį, parodyti vargingą darbininkų padėtį. Svarstomas darbininkų judėjimo visame pasaulyje klausimas. Paliečiama kovos dėl būvio problema, kurią kėlė socialdarvinizmas. Ja remiantis bandoma iš dalies aiškinti socialinės nelygybės priežastis. Reiškiamas tvirtas įsitikinimas, kad kapitalizmą turės pakeisti teisingesnė santvarka. Pateikiami kai kurie K. Markso „Kapitalo" teiginiai. Plačiau aiškinami darbo vertės, pridedamosios darbo vertės, kapitalo koncentracijos klausimai. Greta marksistinės teorijos dėstoma neokantininko F. A. Langės socializmo programa. Ja remiantis bendrais bruožais apibūdinamas netolimos ateities visuomenės vaizdas.

KELI ŽODŽIAI APIE DAILAS.—„Vienybė lietuvninkų", 1890, Nr. 3, p. 2—4.

Dėstomos elementarios žinios apie įvairias meno šakas. Pateikiama pagrindinių meno šakų klasifikacija. Trumpai apžvelgiama kai kurių meno šakų raida. Akcentuojamas dorovinis meno poveikis.

SZIS-TAS ISZ GYVENIMO LIETUVIŲ AMERIKOJE.—„Vienybė lietuvninkų", 1890, Nr. 19—21, 23—24, 26—30, 32—33. *Pasirašyta:* Baisusis Barzdoczius.

Remiantis konkrečiais lietuvių išeivių gyvenimo Amerikoje faktais, bandoma atskleisti tuometinėje visuomenėje egzistavusio blogio, moralinės degradacijos priežastis. Daroma išvada, kad blogį gimdo žmonių tamsumas ir jų varginga padėtis. Svarbiausiomis socialinio blogio panaikinimo priemonėmis laikomas mokslas ir švietimas, nors greta užsimenama ir apie revoliucinio perversmo galimybę.

ISZLYGOS ATGYJIMO LIETUVOS.—„Apšvieta", 1892, Nr. 2, p. 76—91. *Straipsnis nepasirašytas. Pirmoji publikacija:* „Lietuviškasis balsas", 1888, Nr. 23, p. 181—182; Nr. 24, p. 189—190; Nr. 25, p. 196—198. *Straipsnis nepasirašytas.*

Palankiai atsiliepiama apie pasaulyje plintantį darbininkų judėjimą, apie didėjantį jų sąmoningumą ir organizuotumą. Pranašaujama, kad kapitalistinė santvarka neišvengiamai žlugs. Teigiama, jog daugelis pasaulio tautų, iki tol tebeslegiamų nacionalinės priespaudos, tarp jų ir lietuvių tauta, atgimsiančios „ant darbininkiško pamato", kurdamos „tikrąją kultūrą". Pateikiama „tikrosios kultūros" samprata. Nurodoma praktinė veiklos programa lietuvių inteligentijai, kad ji kuo daugiau galėtų prisidėti prie tautos išsivaduojamojo judėjimo.

KELETAS MĮSLIŲ APIE YRAS VALSTIJŲ.—„Apšvieta", 1892, Nr. 4, p. 161—168. *Straipsnis nepasirašytas.*

Neigiama dieviška valstybės kilmė. Apžvelgiamos įvairios tuo metu pasaulyje gyvavusios valstybių valdymo formos: patvaldystė, konstitucinė monarchija, respublika. Pripažįstama, kad pastaroji yra pranašesnė, palyginti su kitomis, tačiau kartu teigiama, jog iš esmės šios valdymo formos menkai tesiskiria: visos pateisinančios išnaudojimą. Reiškiamas tvirtas įsitikinimas, kad išnaudojimą remiančios valdžios neišvengiamai turėsiančios žlugti. Autoriaus nuomone, artimiausiu laiku įsigalėsianti teisinga valdžia; trumpai aptariami tos valdžios bruožai. Ateitis siejama su socializmu. Dėl teisingesnės santvarkos įsigalėjimo siūloma kovoti vadovaujantis etiniais principais.

TIKĖJIMAS.—„Apšvieta", 1892, Nr. 6, p. 408—421. *Straipsnis nepasirašytas. Pirmoji publikacija:* Apie tikėjimą.—„Unija", 1885, Nr. 8—11. *Pasirašyta:* J. Anžuolajtis.

Svarstomi religijos kilmės bei raidos klausimai. Teigiama, kad religija yra žemiškos kilmės ir kad tai įrodo religijų įvairovė. Religija kilusi iš nesugebėjimo paaiškinti paslaptingų gamtos reiškinių (sielos, sapnų, mirties). Nuneigiamas moralės ir religijos ryšio būtinumas. Pranašaujama, kad religija visiškai išnyks.

PAŽVILGIS Į KULTŪROS BĖGĮ.—„Apšvieta", 1893, Nr. 7—8, p. 493—502. *Straipsnis nepasirašytas.*

Straipsnyje aptariami kai kurie socialinės pažangos problemos aspektai. Pripažįstamas pažangos objektyvumas, taip pat ir regreso reiškiniai, tačiau jie apibrėžiami tik kaip atsitiktinė ir lai-

kina kliūtis pirmyneigiame istorijos procese. Konstatuojama, kad visuomenės raida yra prieštaringa. Autoriaus teigimu, socialiniai kontrastai ypač išryškėję XIX amžiuje, tačiau akivaizdus socialinių negerovių egzistavimas neturėtų susilpninti tikėjimo pažanga. Ieškoma analogijų tarp žmonijos pažangos ir atskiro individo tobulėjimo. Pripažįstama, kad mokslas yra svarbiausias veiksnys, lemiantis tiek žmonijos pažangą, tiek atskiro individo tobulėjimą. Teigiama, jog bendrą socialinės pažangos procesą rodo atskirų pasaulio tautų kultūrų brendimas. Remdamasis pažangos dėsniu, autorius pranašauja žmonijai geresnę ir laimingesnę ateitį.

KOKIO MUMS APSZVIETIMO REIKIA.—„Apšvieta", 1893, Nr. 9, p. 553—562. *Straipsnis nepasirašytas. Pirmoji publikacija:* „Vienybė lietuvninkų", 1892, Nr. 16, p. 188—191. *Pasirašyta:* J. Szl.

Aptariamas mokslo reikšmingumas tiek atskiro žmogaus, tiek visuomenės gyvenime. Akcentuojamas tiesioginis mokslo poveikis dorovei. Pagrindžiamas švietimo ir auklėjimo būtinumas. Stengiamasi parodyti, kad tik visapusiškai (protiškai, doroviškai ir fiziškai) išsilavinęs žmogus bus ir pats laimingas, ir kartu naudingas visuomenei. Aiškinama, kokie mokslai yra naudingiausi švietimui ir auklėjimui. Bandoma spėlioti, kaip pasikeistų lietuvių tautos dvasinė kultūra, ekonominis lygis, jei šiose srityse būtų sumaniai panaudoti mokslo laimėjimai.

SUTRAUKA PRANESZIMŲ, LAIKYTŲ SZENANDORYJE 1, 2, 3 KOVO 1895 M.— „Nauja gadynė", 1895, Nr. 9, p. 2—5.

Svarstomi įvairūs klausimai: žmogaus kilmė ir raida, valstybės paskirtis, socialinė nelygybė, auklėjimas, moralė, religijos kilmė bei socialinis vaidmuo. Plačiau nušviečiama žmogaus kilmės problema. Neigiama, kad žmogų sukūręs Dievas, ir stengiamasi įrodyti, jog žmogus yra kilęs iš beždžionės. Aiškinama, kad anatomiškai bei fiziologiškai žmogus mažai skiriasi nuo gyvulio. Esminėmis ypatybėmis, išskiriančiomis žmogų iš gyvūnijos pasaulio, laikomi protas ir dorovė.

KO LIETUVIAMS SZIADIEN LABIAUSIAI STOKA? —„Nauja gadynė", 1895, Nr. 31, p. 1—3. *Pasirašyta:* Asz.

Trumpai aptariami kai kurie socialinės pažangos aspektai. Teigiama, kad pažanga esanti neįmanoma, jei doroviškai netobulėjama, kad nepakankamai apsišvietęs doras žmogus nemokės pasinaudoti didesne laisve. Socialinė pažanga siejama su tautos kultūros lygio kilimu. Apgailestaujama, kad lietuviams dar labai trūksta „šviesos ir morališko pakylumo".

ISZGANYMAS VARGDIENIO. PIESZINYS JONO SZLIUPO. Baltimorė, 1897, p. 50. *Pirmoji publikacija:* Iszganymas wargdienio, paraszyta J. S. Kuokszcio, Naujorkas, 1886, 24 p.

Dalys: Įženga į antrąjį iszleidimą, 3—4. Prakalba, 5—6. Szaltinis gero ir pikto, 7—10. Luomos ir nuomonės dorybės, 10—11.

Evoliucija doros, 11—13. Isz nežinės dygsta vargas, 13—18. Papuikusi diduomenė, 18—19. Teisinimasi valdymierų, 19—21. Skaitlingumas vargdienių, 21—23. Ar ilgai žmonija kentės, 23—25. Keliai į laimę, 25—26. Tiesos, 26—36. Pareigos, 36—37. Tikėjimas nėra szaltiniu doros, 45—50.

Dėstomi svarbiausi autoriaus etinių pažiūrų teiginiai. Skelbiama, kad etikos pagrindas yra teisių ir pareigų vienybės koncepcija, sukonstruota remiantis krikščioniškojo socializmo atstovo F. R. Lamenė teisių ir pareigų samprata. Teisės ir pareigos kategorijų aiškinimui knygoje skiriama daugiausia vietos. Pagrindinės žmogaus teisės yra gyvybės išlaikymas, teisė į laimę, pagrindinės pareigos — teisingumas, artimo meilė. Svarstomi moralės kilmės, esmės, kriterijaus, moralinės veiklos motyvų, laimės klausimai. Jų sprendimuose atsispindi kai kurie Dž. S. Milio utilitarizmo ir H. Spenserio evoliucinės etikos bruožai. Su etinėmis problemomis glaudžiai siejami socialiniai klausimai. Kritikuojama kapitalistinė santvarka, atskleidžiami jos sąlygoti socialiniai kontrastai, išnaudotojiška valdžios esmė, ieškoma socialinės nelygybės priežasčių, pritariama darbo žmonių išsivaduojamajam judėjimui. Aptariami visuomenės pertvarkymo būdai, permainų siūloma siekti etinėmis priemonėmis, vadovautis ta etine programa, kurią autorius šioje savo knygoje pateikia.

LIETUVYSTĖS PRAEITE, DABARTIS IR ATEITIS. ISTORISZKAI SOCIJOLOGISZKAS PIESZINYS D-RO JONO SZLIUPO. Baltimorė, 1897, 84 p.

Aptariami kai kurie ateities problemos aspektai. Pripažįstamas socialinės pažangos dėsnio veikimas. Teigiama, kad žmonija, nors ir iš lėto progresuodama, neišvengiamai sukursianti naują visuomenę — socializmą. Pasisakoma už pasaulio tautų federacinį susivienijimą.

TIKYBA AR MOKSLAS? TYRINĖJIMAI TIKĖJIMIŠKI, MOKSLIŠKI IR DRAUGIJIŠKAI-POLITIŠKI, SURANKIOTI PER D-RĄ J. ŠLIUPĄ. Chicago, 1901, 212 p. *Pirmoji publikacija:* Tikyba ar mokslas? Tyrinėjimai tikėjimiszki, moksliszki ir draugijiszkai politiszki. Bitėnai, 1895, 132 p.

Dalys: Prakalba į I išleidimą, 4. Prakalba į II išleidimą, 5—6. I. Jėzus Nazaretėnas, 7—36. II. Krikščionybė, 37—42. III. Katalikystė ir dievas Mammonas, 43—75. IV. Popiežija, 75—91. V. Celibatas (bepatystė) kunigų, 91—100. VI. Kaip kunigija godžia turtų, 101—107. VII. Kunigai ir Raganos, 107—115. VIII. Klioštorius ir Zokoninkai, 115—126. IX. Juodoji žandarmerija, 126—131. X. Popiežius ir perversmas, 131—136. XI. Veikalai Kunigijos, 136—142. XII. Krikščionybė šviesoje svietiškos istorijos, 142—147. XIII. Teologija ir Evoliucija, 147—151. XIV. Tautybė ir Katalikystė, 152—157. XV. Ką įstengia mokslas, 157—163. XVI. Kur link kreiptiesi? 163—171.

Knygoje daug vietos skiriama religijos ir mokslo vaidmeniui žmonijos istorijoje nušviesti. Daroma išvada, kad religija ir jos in-

stitucijos yra civilizacijos stabdys ir kad būtina su jomis kovoti. Mokslas laikomas viena svarbiausių varomųjų jėgų visuomenės raidos procese. Plačiau aptariamas mokslo poveikis visoms visuomeninio gyvenimo sritims ir jo nauda atskiram individui. Reiškiamas tvirtas įsitikinimas socialine pažanga. Kritikuojama kreacionistinė koncepcija. Jai priešinama evoliucinė vystymosi teorija. Trumpai paliečiami pasaulio materialumo, vientisumo, materijos ir sąmonės santykio klausimai. Nurodomi konkretūs uždaviniai lietuvių tautai, kaip išsaugoti tautos gyvybingumą.

KOKS PRIVALO BŪTI VAIKŲ AUGINIMAS IR AUKLĖJIMAS. RANKIUS RAŠTŲ, PARAŠYTŲ DR. J. ŠLIUPO. Chicago, 1908, 91 p. *Pirmoji publikacija:* Keli žodžiai apie auginimą, paraszyti J. S. Kuokszcio. Naujorkas, 1886, 40 p.

Dalys: Žodis skaitytojui, 3—7. Keli žodžiai apie vaikų auginimą ir auklėjimą, 8—57. Ko vertos mokyklos po priežiūra kunigijos bei valdžios, 58—72. Graikai ir lietuviai (kalba, laikyta Scrantone, Pa., 27.X.1895 m.), 73—78. Apie įsteigimą lietuviškųjų mokyklų, 79—91.

Knygą sudaro anksčiau spausdinti straipsniai auklėjimo ir mokymo klausimais. Minėtų klausimų sprendimus autorius formuluoja daugiausia remdamasis H. Spenserio pedagoginėmis idėjomis. Kritikuojamos tuometinės mokyklos ir jose naudojami mokymo metodai. Siūloma liaudies švietimo sistemą pertvarkyti naujais pagrindais. Pateikiama naujos mokymo sistemos metodologija, formuluojami pagrindiniai auklėjimo uždaviniai ir galutiniai tikslai. Knygos autoriaus teigimu, auklėjant tik išplėtojami pačios gamtos žmogui suteikti gabumai. Tinkamas auklėjimas išugdąs savarankiškumą, sudarąs sąlygas tapti laimingam ir kartu naudingam visuomenei. Pabrėžiama visapusiško (kūno, proto, jausmų) lavinimo būtinybė. Daug dėmesio skiriama doroviniam auklėjimui. Pasisakoma už lygiavertį mergaičių ir berniukų lavinimą. Mokymo disciplinos vertinamos pagal jų naudingumą praktiniame gyvenime. Į pirmą vietą iškeliami gamtos mokslai, o klasikinių kalbų vertė sumenkinama. Pateikiama nemažai praktinių patarimų, kaip steigti lietuviškas mokyklas. Akcentuojama, kad nuo tinkamo jaunosios kartos auklėjimo daug priklausanti lietuvių tautos ateitis. Glaustai apžvelgiama pedagogikos istorija. Palankiai atsiliepiama apie J. A. Komenskio, Ž. Ž. Ruso, J. H. Pestalocio, F. A. V. Dystervėgo pedagogines idėjas.

KIEK SENOVĖS GRAIKAI IR ROMĖNAI PRISIDĖJO PASTŪMĖJIMUI GAMTOS MOKSLŲ PRIEKIN? IŠ VISOKIŲ AUTORIŲ SULASĖ JONAS ŠLIUPAS. M. D., Chicago, 1909, 89 p.

Dalys: Įženga, 3—4. I. Astronomija, 4—25. II. Matematika, 26—37. III. Mechanika ir chemija, 38—43. IV. Zoologija ir botanika, 43—57. V. Geografija, 57—67. VI. Medicina, 67—77. VII. De Rerum Naura, 77—87. VIII. Užbaiga, 87—89.

Knygelė parašyta siekiant populiarinti mokslo žinias. Lietuvių

skaitytoją norima supažindinti su antikos mąstytojų pasiektais astronomijos, chemijos, zoologijos ir kt. mokslo sričių laimėjimais. Plačiau minimi Talio, Anaksimandro, Anaksagoro, Pitagoro, Demokrito, Aleksandrijos mokyklos atstovų, Aristotelio, Proklo, Boecijaus veikalai. Labai palankiai vertinama ir plačiau analizuojama Lukrecijaus Karo poema „Apie daiktų prigimtį". Pateikiami filosofiniai apibendrinimai, turėję įtakos tolesnei mokslo ir filosofijos raidai.

BIBLIJA IŠ MORALIŠKO ATŽVILGIO (sutrauka kalbų, laikytų Clevelande ir Filadelfijoje).—„Laisvoji mintis", 1912, Nr. 28, p. 644—647.

Nuneigiama kreacionizmo koncepcija. Kreacionizmui priešinama evoliucijos teorija. Stengiamasi parodyti, kad „dieviškasis mokslas" galįs tik pakenkti moralės pažangai. Pateikiama daug argumentų Biblijos teiginių klaidingumui įrodyti. Akcentuojamas Biblijos bevertiškumas.

KĄ LAISVAMANYBA STATO VIETON KRIKŠČIONYBĖS.—„Laisvoji mintis", 1912, Nr. 29, p. 668—671.

Bandoma paneigti Šventraščio „dieviškumą". Atmetama Dievo buvimo, pasaulio sukūrimo iš nieko, sielos nemirtingumo koncepcija. Teigiama, kad gamta ir žmogus gali būti paaiškinti tik remiantis mokslu. Pateikiami argumentai teologinėms „tiesoms" nuneigti. Teigiama, jog ne religija, o mokslas suteikia žmogui tikruosius gyvenimo orientyrus. Akcentuojamas utilitarinis mokslo aspektas.

LIETUVIŲ INTELIGENTIJA IR LIAUDIS.—„Laisvoji mintis", 1914, Nr. 45, p. 1056—1057. *Straipsnis nepasirašytas.*

Liaudis laikoma galinga kuriamąja istorijos proceso jėga, tačiau kartu teigiama, kad jai reikalingi vadovai. Šią misiją turinti atlikti inteligentija. Išvardijami inteligentijos uždaviniai — kelti pažangius idealus, rodyti liaudžiai tikruosius kelius į ateitį, rūpintis paprastų žmonių švietimu, ugdyti jų socialinį aktyvumą.

DARBAS IR TURTAS (Sątrauka kalbų, pasakytų Šiauliuos ir Panevėžy 1920 m. pradžioj).—„Lietuva", 1920, Nr. 51—53.

Svarstomas materialinių gėrybių kūrimo ir jų paskirstymo klausimas. Teigiama, kad darbas ir turtas vienas nuo kito neatsiejami; turtas — tai įkūnytas žmogaus darbas. Kritikuojamos tiek kapitalistinė, tiek socialistinė santvarkos. Agituojama kovoti dėl naujos, teisingesnės visuomenės santvarkos, kuriai esant būtų derinami kapitalizmo ir socializmo pranašumai. Straipsnio autoriaus teigimu, tokioje visuomenėje būtų ne tik pasiektas teisingas materialinių gėrybių paskirstymas, bet ir sudarytos sąlygos kiekvieno jos nario sugebėjimams bei kūrybinei iniciatyvai plėtotis.

MENO REIKŠMĖ LIETUVAI.—„Meno kultūra", 1928, Nr. 2, p. 9.

Apibrėžiama meno vertė, akcentuojamas jo dorovinis poveikis. Modernistinis menas vertinamas neigiamai.

VALSTYBĖ IR JOS UŽDAVINIAI. POLITIŠKASAI TESTAMENTAS D-RO JONO ŠLIŪPO. Šiauliai, 1929, 118 p. *Pirmoji publikacija:* Valstybė.—„Lietuva", 1920, Nr. 94—97, 99.

Dalys: Įžanga, 3—4. I. Gyvenimo akstinai ir spyruoklės, 5—6. II. Lietuvių tautos vieta pasaulyje, 7—12. III. Valdžios formos, 13—18. IV. Valstybės esmė, 19—24. V. Patriotizmas ir internacionalizmas, 25—27. VI. Priekaištai valstybei, ką ji daro bloga, 28—34. VII. Valstybės geroji pusė, ir ką valstybė privalo daryti, 35—41. VIII. Asmens laisvė ir iniciatyva, 42—43. IX. Partijos Lietuvoje ir rietenos, 44—48. X. Dėlei santykių su kaimynais, 50—51. XI. Emigracija ir emigrantai, 54—57. XII. Lietuvos moterys, 58—68. XIII. Šeima, moterystė ir metrikacijos aktai, 69—72. XIV. Mokslas ir amatai, 73—79. XV. Ethika ir religija m-loje, 80—93. XVI. Šalies finansai, 94—109. XVII. Ar neišsigema lietuviai Lietuvoje, 110—118.

Reiškiamas nepasitenkinimas tuometinės Lietuvos valstybės socialine tvarka ir Lietuvos vyriausybės veikla. Bandoma lietuvių tautai nurodyti tikruosius kelius į geresnę ir laimingesnę ateitį ir uždavinius, kaip siekti pažangos. Knygos autoriaus teigimu, svarbiausia — rūpintis tautos moraline būkle ir stengtis įgyvendinti „tikrąją demokratiją". Knygoje plačiai nagrinėjami etinio lavinimo ir apskritai auklėjimo klausimai (gerai vertinamas H. Spenserio veikalas apie auklėjimą), aptariamos moralės problemos: pateikiamas moralės apibrėžimas, teigiama, kad moralė kinta, svarstomas moralės ir religijos santykis. Detaliai aprašomas demokratinės valstybės funkcionavimo mechanizmas, pabrėžiamas demokratijos pranašumas, palyginti su kitomis valdymo formomis, nusakoma pažangios valstybės esmė, jos uždaviniai ir tikslai. Ginama mažų tautinių valstybių egzistencija, stengiamasi parodyti tokių valstybių pranašumus. Liberalizmo požiūriu kritikuojama socialistinė santvarka, revoliucijos ir klasių kovos teorija. Svarstoma karų problema, aiškinama, dėl ko kyla karai ir kaip jų išvengti. Užsimenama apie kovos dėl būvio dėsnio veikimą visuomenėje, pažymima, kad žmogaus išmintis ir altruizmo jausmai sušvelnina tos kovos formas. Vadovaudamasis eugenikos principais, autorius pabrėžia paveldėjimo reikšmę tautos pažangos procesui.

MATERIALIZMAS IR JO LAIMĖJIMAI (paskaita un-to salėje III.15).—„Vaga", 1931, Nr. 2, p. 91—101; Nr. 3, p. 146—162.

Dalys: I. 91—93. II. Materializmas ir idealizmas, 93—96. III. Kas yra medžiaga, materija? 96—101. IV. Menamasai gyvybės principas, vitalizmas, 146—150. V. Žmogiškoji mašina, 150—153. VI. Sąmonės misterija, 153—158. VII. Determinizmas ir moralybė, 158—162.

Pateikiama materialistinė pasaulio samprata. Apibūdindamas filosofijos objektą, pagrįsdamas pasaulio vientisumo idėją, sąmonės priklausymą nuo materijos, autorius kartoja „vulgaraus"

materializmo klaidas: filosofijos objektą tapatina su gamtos mokslų objektu, pripažįsta konkrečią pirmapradę medžiagą — eterį. Nemažai vietos skiriama idealistinės filosofijos kritikai. Pasisakoma prieš spiritualizmą, energetizmo bei vitalizmo koncepcijas. Trumpai apžvelgiami naujausi gamtos mokslų laimėjimai. Teigiama, kad kiekvienas naujas mokslo atradimas liudija materializmo naudai. Trumpai nušviečiamas determinizmo ir dorovės tarpusavio sąryšis, neigiama indeterministinė valios laisvės samprata.

RYŽKIMĖSI BŪTI SVEIKI! Šiauliai, 1932, 13 p.

Keliami idealai, autoriaus nuomone, svarbūs tautos tvirtumui, gyvybingumui palaikyti. Siūlomos priemonės minėtiems idealams įgyvendinti, tarp jų minimi eugenikos principai. Trumpai paliečiamas individo ir visuomenės santykio klausimas. Kiek plačiau svarstomos jaunosios kartos mokymo ir dorovinio auklėjimo problemos.

DARBAS IR RELIGIJA.—„Laisvoji mintis", 1935, Nr. 5.

Piktinamasi religijos sankcionuojamu vergišku požiūriu į darbą. Religinei darbo sampratai straipsnio autorius priešina savo požiūrį: darbas — garbės, sąžinės reikalas, priemonė žmogaus kūrybingumui ir talentui pasireikšti, pagrindas visuomenės materialinei ir kultūrinei gerovei didėti.

PALYGINAMOJI PASAULIO RELIGIJŲ HISTORIJA. Spaudai paruošta d-ro Jono Šliūpo. Šiauliai, 1936, 272 p.

Dalys: Įžanga, 5—6. I. Religijos kilmė. a. Religija ne apreiškimo, bet evoliucijos dalykas, 7—8. b. Religija primityvių žmonių, 9—12. c. Kaip dievai atsirado, 12—15. d. Kunigijų kilmė, 15—21. II. Senovės civilizacijos, 22—24. III. Babylonijos bei Assyrijos religija, 25—31. IV. Aigypto religija, 32—44. V. Senovės hebrajų religija, 45—57. VI. Judaizmas, 58—68. VII. Mohammedonizmas, 69—81. VIII. Zoroastrianizmas, 82—93. IX. Vedų religija, 94—105. X. Buddhizmas ir Džainizmas, 106—117. XI. Hinduizmas, 118—132. XII. Chynijos religijos, 133—146. XIII. Japonijos religijos, 147—158. XIV. Graikijos religija, 159—173. XV. Romos religija, 174—187. XVI. Keltų bei teutonų religija, 188—204. XVII. Aisčių arba baltų (lietuvių, latvių ir prūsų) religija, 205—227. XVIII. Krikščionybė, 228—243. XIX. Prie kokio idealo mes privalome eiti? 244—247. XX. Ethikos evoliucija, 248—271.

Knyga parengta naudojantis J. Makeibo, G. A. Bartono, E. V. Hopkinso ir kt. veikalais. Pateikiama istorinė pasaulio religijų apžvalga. Svarstomas įvairių religijų kilmės klausimas. Bandoma patikslinti „religijos" terminą. Pabrėžiama, kad klasinėje visuomenėje religijos yra susijusios su valdančiaisiais sluoksniais. Religija laikoma socialinės pažangos stabdžiu. Teigiama, jog se-

noji religija visiškai žlugs. Jos vietoje siūloma nauja, knygos autoriaus žodžiais tariant, žmoniškumo ir artimo meilės religija. Trumpai paliečiama socialinės pažangos problema. Sekdamas J. Makeibu, autorius svarsto etines problemas: pateikia įvairių etinių koncepcijų istorinę apžvalgą, paliečia moralės kilmės, moralės evoliucijos ir pažangos, moralės ir religijos santykio klausimus, išdėsto pagrindinius krikščioniškosios etikos principus.

KĄ MES SIŪLOME RELIGIJOS VIETOJE.—„Laisvoji mintis", 1936, Nr. 3.

Laisvamanybės požiūriu pranašaujamas religijos žlugimas. Pabrėžiama, kad religija esanti nenaudinga visuomenei. Materialistinė pasaulio samprata priešinama religinei. Įrodinėjamas pasaulio materialumas, vientisumas, amžinumas, dėsningumas. Nurodomas negyvosios ir gyvosios gamtos, materijos ir sąmonės tarpusavio ryšys. Skelbiamas pasaulio vystymosi principas. Neigiama sielos nemirtingumo koncepcija ir teleologinis požiūris į pasaulį. Glaustai aptariami idealai, skatinantys žmogų tobulėti. Straipsnio autoriaus teigimu, pagrindinė gairė dorovinio tobulėjimo procese — žmoniškumo siekimas. Palankiai atsiliepiama apie O. Konto skelbtą žmoniškumo religiją. Tokia religija ateityje turinti pakeisti senąją.

RELIGIJA PRIVALO NUSILENKTI MOKSLUI.—„Laisvoji mintis", 1937, Nr. 3. *Pasirašyta:* Šlp.

Bandoma parodyti mokslo ir religijos prieštaringumą. Tuo tikslu mokslas ir religija lyginami įvairiais aspektais: mokslo pagrindas — žinios, religijos — tikėjimas; mokslo žinios gaunamos patyrimo būdu, religinės dogmos remiamos autoritetais; mokslas progresuoja, religija — konservatyvi. Atskleidžiami mokslo nuopelnai žmonijai. Teigiama, kad tik mokslo dėka pažįstama ir pertvarkoma gamta, pažangos linkme kinta žmonių pažiūros ir pats jų gyvenimas. Puoselėjama mintis, jog ateityje atsirasianti nauja religija, kuri remsis mokslu.

ŽMONIŠKUMAS IR LABDARYBĖ.—„Laisvoji mintis", 1939, Nr. 3.

Trumpai apibrėžiamos egoizmo ir altruizmo sąvokos. Egoizmas laikomas įgimta žmogaus savybe, o altruizmas — iš esmės socialinės aplinkos padariniu. Pripažįstama, kad abu šie jausmai yra vienodai naudingi žmogui. Nusakomos žmoniškumo reiškimosi ribos. Žmoniškumo augimo procesas siejamas su socialine pažanga. Autoriaus nuomone, socialinę pažangą spartina platesnis eugenikos ir etikos principų taikymas visuomenėje.

MŪSŲ KELIAI Į ATEITĮ (Dr. J. Šliūpo paskaita, skaityta laisvamanių susirinkime Klaipėdoje 4.XII.1938 m.).—„Laisvoji mintis", 1939, Nr. 5—6.

Dėstomas požiūris į to meto visuomenę. Bendrais bruožais apibūdinamas ateities visuomenės idealas. Reiškiamas tvirtas įsitikinimas, kad anksčiau ar vėliau bus sukurta tobula visuomenės santvarka, kad išnyks visos iki šiol žmoniją slegiančios blogybės: karai, skurdas, nusikaltimai, įvairios moralinės ydos, re-

ligija. Plačiau aiškinami svarbiausi demokratijos, kaip tobulos visuomenės pagrindo, principai. Pabrėžiama, kad kelias į naują visuomenę — per etinį sąmonėjimą. Pastebima, jog kai kuriose visuomeninio gyvenimo srityse pažangos procesas yra netolygus: nemažai atsilieka dorovė.

APIE MORALĘ IR ETIKĄ.—„Laisvoji mintis", 1939, Nr. 7.

Apibrėžiamos moralės ir etikos sąvokos. Svarstomi moralės vaidmens visuomenėje, moralės esmės klausimai. Plačiau aiškinami svarbiausi dorovinės nuostatos aspektai. Akcentuojamas kito žmogaus kaip vertybės pripažinimas, pagarbos kitam išreiškimas. Teigiama, jog „turime elgtis su žmonėmis taip, lyg jie būtų taurūs, kad tuo galėtume padėti jiems tokiais pasidaryti", jog vertinti žmogų turime ne pagal tai, koks jis yra dabar, bet pagal tai, koks jis galėtų būti. Pažymima, kad paprasti žmonės yra labai dorovingi.

AR ŽMOGUI DAUG REIKIA TURTŲ? (Sekant H. J. Bridhes).—„Laisvoji mintis", 1939, Nr. 8.

Įrodinėjama, kad visos socialinės negerovės kyla dėl moralinių vydų, moralinio pakrikimo. Žmogaus noras įsigyti kuo daugiau materialinių turtų, savanaudiškumas, nepaisymas kitų visuomenės narių interesų — visa tai nulėmę ekonominę ir politinę netvarką. Formuluojami bendrieji pažangios visuomenės bruožai, pažymima, kad žmogaus, kaip visuomenės nario, tikslas — ne turtus krauti, o „tobulinti ir išplėtoti visus geriausius pradus, kuriuos gamta jame sutelkė". Remiantis tokia nuostata, apibrėžiamos privatinės nuosavybės ribos. Akcentuojama privatinės nuosavybės paskirtis: skatinti kūrybinę žmogaus iniciatyvą. Tikima, kad visuomenę galima pataisyti vadovaujantis etiniais principais. Trumpai formuluojamas, autoriaus nuomone, teisingas požiūris į darbą.

MINTYS APIE ATEITIES VALSTYBĘ.—„Laisvoji mintis", 1939, Nr. 15—19.

Remdamasis etinio socializmo principais, autorius pateikia ateities visuomenės projektą. Pabrėžiama, kad ateities valstybėje turėsią įsigalėti laisvės, lygybės, brolybės ir teisingumo idealai bei principai. Smulkiau aptariami būdai, priemonės, kaip iškeltus idealus įgyvendinti. Svarbiausiu veiksniu, lemiančiu visuomenės atsinaujinimą, laikomas dorovinis tobulėjimas. Svarstoma jaunosios kartos auklėjimo problema. Ginama ribotos privatinės nuosavybės teisė. Karų problemą siūloma spręsti etinėmis priemonėmis.

APIE DVASINES IR MATERIALINES VERTYBES.—„Laisvoji mintis", 1940, Nr. 7.

Keliama visos žmonijos susivienijimo idėja. Aiškinama, kokiu pagrindu ir kokiomis priemonėmis būtų galima greičiau įgyvendinti „bičiulišką visų tautų bendradarbiavimą". Teigiama, kad, artėjant į šį didįjį tikslą, būtina pervertinti idealus ir kultūrines vertybes. Prie naujų idealų ir naujos kultūrinių vertybių sam-

pratos formavimo turis daug prisidėti auklėjimas, todėl daroma išvada, kad, „siekiant teisingesnio dvasinių vertybių supratimo ir materialinių vertybių teisingesnio paskirstymo", auklėjimo sistemą reikia iš esmės pertvarkyti.

KAIP MOKSLININKAI KETINA ĮSPĖTI KARES ATEITYJE. *Rankraštis*, 7 l.

Aptariamos karų kilimo priežastys ir nurodomi būdai, kaip karų išvengti. Pabrėžiama, kad visuomenės gyvenime svarbiausią vaidmenį atlieka mokslas ir dorovė, todėl skelbiama, jog pasaulyje klestintį blogį galima panaikinti tinkamai panaudojant mokslo laimėjimus ir doroviškai tobulėjant. Keliama visų pasaulio tautų bendradarbiavimo idėja, siūloma sukurti federacinę pasaulio vyriausybę.

MRB, F 1—472.

Lit.: *Genzelis B.* Apie buržuazinį ateizmą (J. Šliūpo pasaulėžiūros klausimu) // Mokslas ir gyvenimas.— 1961.— Nr. 3 (42); *Macevičius J.* Iš visuomeninės ir filosofinės minties istorijos Lietuvoje // Komunistas.— 1961.— Nr. 6 (444); *Каракозова Э.* К вопросу о характере атеизма свободомыслящих в буржуазной Литве (1919—1940 гг.) [канд. дисс.] — В., 1963; *Bartninkas M.* Laisvamanybė Lietuvoje (1924—1941).— V., 1964; *Genzelis B.* Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje (XIX a.).— V., 1972; *Černeckis V. (Žemaitis V.).* J. Šliūpo etinės koncepcijos raida // Lietuvos TSR MA darbai. Serija A.— 1972.— T. 4 (41); 1973.— T. 3 (44); T. 4 (45); *Barzdaitis J.* Religijos kilmė ir kitimas. Ikiproletarinių ateistinių pažiūrų Lietuvoje marksistinė analizė.— V., 1976; *Barzdaitis J.* Ateizmo tradicijos Lietuvoje (XIX a. pab. ir XX a. pr.).— V., 1980; *Barzdaitis J.* Visuomeninis religijos vaidmuo. XIX a. pab. ir XX a. pr. ateistinė mintis.— V., 1981; *Kapočius L.* Senoji išeivija ir Lietuva. Klasinė, ideologinė ir politinė diferenciacija santykiuose su Lietuva (1868—1940 m.).— V., 1981; *Jakštas J.* Jonas Šliūpas. Jo raštai ir tautinė veikla.— Chicago, 1979; *Vingėla E.* D-ras Jonas Šliūpas — lietuvių tautos ir laisvosios minties kovotojas.— Šiauliai, 1926; Aušrininkas Jonas Šliūpas. Medžiaga jo biografijai ir Lietuvos kultūros istorijai / Redagavo J. Girdvainis.— K., 1934.

G. PRANCKIETYTĖ

ŠTRAUCHAS Johanas (Strauch Johannes), 1887.04.25 Trakuose—1982.11.13 Vokietijoje, filosofas ir pedagogas. 1905—11 Peterburgo un-te studijavo filosofiją, istoriją, gamtos mokslus. Baigęs un-tą paliktas rengtis profesūrai, buvo Peterburgo un-to Istorijos ir filologijos f-to lektorius, vietinėje vokiečių gimnazijoje dėstė istoriją ir pedagogiką. 1923—40 — Kauno un-to Humanitarinių mokslų f-to docentas, dėstė psichologiją, logiką, filosofijos istoriją. Kartu ėjo Kauno vokiečių gimnazijos direktoriaus pareigas. Humanitarinių mokslų f-tą 1940 perkėlus į Vilnių, buvo jo docentas iki 1941 kovo mėn. Paskui repatrijavo į Vokietiją; karui prasidėjus, grįžo į Lietuvą, okupacinės valdžios 1942 areštuotas ir išsiųstas į Vokietiją. 1946—49 Pabaltijo un-te Hamburge ir Piuneburge dėstė filosofijos istoriją.

Filosofijos istorijos paskaitas J. Štrauchas skaitė veikiamas vokiečių klasikinės filosofijos idealizmo ir N. Loskio intuityvizmo. Į vokiečių kalbą išvertė N. Loskio, V. Solovjovo, L. Petražickio veikalų. Dirbdamas Kauno un-te, parengė filosofijos istorijos vadovėlį, tačiau karas sutrukdė jį išleisti. Po karo tą vadovėlį parengė išleisti vokiečių kalba Vokietijoje.

NAUJŲJŲ AMŽIŲ FILOSOFIJOS ISTORIJA. 348 p., *mašinraštis.*

Dalys: I. Prieškantinė filosofija, 1—196. II. Kantas, 197—303. III. XIX-ojo šimtmečio filosofija, 304—348.

Spaudai parengto filosofijos istorijos vadovėlio dalis, skirta naujųjų laikų filosofijai. Pirmoje dalyje apžvelgiamos M. Kuziečio, italų renesanso gamtos filosofijos atstovų, J. Keplerio, XVII a. mistikų, R. Dekarto ir jo sekėjų, B. Spinozos, G. V. Leibnico, XVII ir XVIII a. anglų filosofijos atstovų — F. Bekono, T. Hobso, Dž. Loko, Dž. Berklio, D. Hiūmo pažiūros. Antroji dalis skirta I. Kanto filosofijai. Trečioje dalyje apžvelgiamos Kanto sekėjų, kantizmo kritikų ir J. G. Fichtės pažiūros. Medžiaga dėstoma detaliai — autorius gerai žinojo naujųjų laikų filosofijos faktus. VUB, F 122—150.

R. PLEČKAITIS

ŠULTĖ Simonas, 1876 Krakiuose (Mažeikių r.) — 1920.09.29 Palėvenėlėje (Kupiškio r.), filosofas. Baigė Kauno kunigų seminariją. Aukštuosius mokslus tęsė Levene ir Romoje, įgijo filosofijos ir teologijos daktaro laipsnius. Pirmojo pasaulinio karo metu gyveno Rusijoje. Po karo grįžęs į Lietuvą, iki mirties buvo kunigu Palėvenėlėje. Bendradarbiavo „Draugijoje", „Vienybėje", „Ganytojuje", „Laisvėje" ir kt.

S. Šultė rašė filosofijos, teologijos, teosofijos ir politinės ekonomijos klausimais. Filosofinės pažiūros artimos tomizmui. Domėjosi gamtos mokslų laimėjimais, svarstė mokslo metodologijos klausimus, kritikavo darvinizmą, remdamasis tomistinėmis pozicijomis, teigė gamtos mokslų, filosofijos ir teologijos vienybę. Mokslinius elementus bandė įžvelgti senovės indų teosofų doktrinose, ypač jų gamtos filosofijoje. Šultės visuomeninės pažiūras nulėmė jo katalikiška pasaulėžiūra. Pritarė krikščionių demokratų partijos žemės reformos programai ir siūlė, atsižvelgdamas į Rusijos patirtį, radikalias reformos priemones. Nors Šultė kritikavo stambiąją privatinę nuosavybę kaip pagrindinį išnaudojimo, skurdo ir neteisybės šaltinį, nors kapitalizmą laikė istoriškai atgyvenusia visuomenės formacija, tačiau iš esmės buvo reformizmo šalininkas — gynė smulkų privatinį ūkį, laikėsi nuomonės, kad tuometinėmis Lietuvos sąlygomis jis esąs būtinas. Kai kuriuose straipsniuose visuomenės gyvenimo ir politinės ekonomijos klausimais jaučiama G. V. F. Hėgelio ir paviršutiniška K. Marksо idėjų įtaka. Pasirašinėjo Simano Barjonos, Petro Griaužo, Teologo slapyvardžiais.

BAŽNYČIA IR ĮVAIRIOS POLITIŠKOSIOS EKONOMIJOS TEORIJOS.—„Draugija", 1907, Nr. 2, p. 143—149; Nr. 4, p. 371—380; Nr. 6, p. 152—160; Nr. 9, p. 38—47; Nr. 10, p. 168—176; Nr. 11, p. 299—307; 1908, Nr. 14, p. 184—192; Nr. 21, p. 36—44.

Autoriaus nuomone, Bažnyčia turėtų aktyviau dalyvauti sprendžiant dabartines politinės ekonomijos keliamas problemas. Ne-

baigtoje studijoje supažindinama su krikščionybės idėjinio šaltinio (Senasis bei Naujasis Testamentas) ir viduramžių mąstytojų pažiūromis į nuosavybės, prekės vertės, turto paskirstymo ir procentų ėmimo problemas.

DABARTINIS MOKSLO STOVIS EVOLIUCIJOS KLAUSIME.—„Draugija", 1910, Nr. 40, p. 314—324; Nr. 41, p. 38—58.

Evoliucijos sampratos, suvokiamos plačiąja prasme, istorinė apžvalga. Skiriamos spekuliatyvioji ir mokslinė, prasidedanti Ž. B. Lamarku, evoliucijos sampratos aiškinimo pakopos. Supažindinama su olandų gamtotyrininko H. de Fryzo šuolių teorija, kuri laikoma nauju mokslinio evoliucijos aiškinimo etapu ir priešinama Č. Darvino teorijai kaip pranašesnė. Teigiama, kad filosofija visada turi remtis gamtos mokslais.

FILOSOFINIAI MODERNIZMO PAMATAI.—„Draugija", 1911, Nr. 58, p. 152—163.

Aiškinamas popiežiaus Pijaus X enciklikos „Pascendi domini gregis" požiūris į mokslą. Teigiama, kad popiežius pasmerkė ne mokslą apskritai, bet tik įvairias subjektyvizmo atmainas filosofijoje: kantizmą, fenomenologiją, pozityvizmą ir t. t. Šių teorijų pagrindinė yda esanti klaidinga pažinimo teorija: realaus pasaulio objektyvumo neigimas, pažinimo apribojimas jutiminiu pažinimu ir iš to kylančios subjektyvistinės ir agnostinės teorijos. Atsakingu už šią filosofijos krizę autorius laiko I. Kantą, teigusį pažinimo formų apriorizmą ir neigusį „daikto savaime" pažinimą.

TEOSOFŲ PASAULĖŽIŪRA.—„Draugija", 1912, Nr. 70, p. 139—150.

Kritikuojama teosofija, kaip priešinga krikščionybės mokymui pasaulėžiūra. Teosofų doktrinose skiriamos teologinė ir filosofinė koncepcijos. Teologijoje teosofija smerkiama dėl panteizmo, fatalizmo ir neobudizmo, ontologijoje — dėl panteistiško monizmo, gnoseologijoje — dėl subjektyvizmo bei agnosticizmo. Filosofija esanti tik platesnis patyrimo ir mokslinių faktų apibendrinimas, nuodugnesnis jų aiškinimas. Filosofijos moksliškumo sąlyga: ji turi atitikti sveiką protą, jutimus ir faktus.

EVOLIUCIJOS KELIAI IR REVOLIUCIJOS DĖSNIAI.—„Draugija", 1919, Nr. 2—3, p. 123—159.

Remdamasis G. V. F. Hėgelio ir iš dalies K. Markso idėjomis, autorius aiškina visuomenės raidą. Pripažįstamas socialinių dėsnių objektyvumas, visuomeniniai reiškiniai vertinami istoriškai, kiekviena epocha laikoma istoriškai būtina. Formacijų kaita priklausanti nuo to, ar ilgai senoji formacija atgyvenusiais socialiniais institutais stabdo visuomenės raidą. Juo ilgiau ji stabdoma, tuo nuodugnesnė būna revoliucija. Visuomeninės organizacijos idealas — individualizmo ir kolektyvizmo dermė. Vystymosi aspektu aptariamas pažinimas, tačiau pažinimo tikslu laikomas Dievas.

GAMTA IR ŽMOGUS. K., 1919, 20 p. *Atspaudas iš:* „Draugija", 1919, Nr. 27.

Aiškinama, kaip Vakarų Europos gamtininkai vertina gamtos reiškinių poveikį dvasinei ir materialinei žmonių kultūrai. Kritikuojama Liono universiteto profesoriaus R. Diubua „antikinezinė teorija", suabsoliutinusi gamtinio veiksnio įtaką socialinių reiškinių dinamikai. Autoriaus nuomone, socialinių permainų priežastys esančios tiek gamtinės, tiek socialinės.

OKULTISTINĖ FILOSOFIJA BEI TEOSOFIJA.—„Ganytojas", 1920, Nr. 7, p. 209—212; Nr. 8, p. 228—234; Nr. 9, p. 261—268.

Aptariamas vienas teosofijos aspektas — jos gamtos koncepcija, kuria siekiama paaiškinti tokius reiškinius, kaip telepatija, telekinezė, levitacija ir t. t. Teigiamai vertinamos teosofų pastangos aiškinti parapsichologinius reiškinius ir kartu pabrėžiama, jog šiam tikslui pasiekti reikią naudotis grynai moksliniu metodu: savo teorijas remti patyrimu ir bandymais.

SAVASTIES PRINCIPAS IR EVOLIUCIJA. K., 1920, 36 p. *Atspaudas iš:* „Draugija", 1920, Nr. 113/114, 115/116.

Kritikuojama stambioji privatinė nuosavybė — darbo žmonių išnaudojimo ir skurdo šaltinis. Aiškinami smulkios privatinės nuosavybės pranašumai ir įrodinėjama, kad esamomis Lietuvos ekonominio gyvenimo sąlygomis ji yra būtina. Teigiama, jog kiekvienas socialinis idealas gali būti įgyvendintas reformomis.

SOCIALIO ORGANIZMO SIELA.—„Laisvė", 1920, Nr. 106.

Svarstoma galimybė derinti valstybėje individualizmo ir kolektyvizmo principus. Aiškinama, kad valstybės paskirtis yra sudaryti sąlygas žmogui siekti savo gyvenimo tikslo. Teisės valstybėje turinčios būti proporcingos pareigoms. Socialistinė revoliucija kilusi todėl, kad buvo pažeista ši proporcija.

TEISINGI ĮSTATAI.—„Laisvė", 1920, Nr. 175.

Aiškinami teisingo visuomenės tvarkymo principai; jų pagrindas turi būti nuosavybės apimtis, proporcinga žmogaus darbui ir vertei.

ŽMOGAUS IR PILIEČIO TEISIŲ PAREIŠKIMAS.—„Draugija", 1921, Nr. 11—12, p. 321—356.

Bandoma išaiškinti, kiek stambioji privatinė nuosavybė prieštarauja prigimtinei teisei, krašto gerovei ir dorai. Dėstoma ribotos laisvės koncepcija. Laisvių ribojimas esąs būtina visuomenės egzistavimo sąlyga. Dėl neribotos laisvės atsiranda kapitalizmas ir plutokratija, nes ekonomiškai stipresnis pavergia silpnesnį; stambiosios privatinės nuosavybės nacionalizavimas laikomas geistinu ir teisėtu dalyku.

TIKYBA IR MOKSLAS. POZITYVISTŲ-AGNOSTIKŲ PASAULĖŽIŪRA.—„Draugija", 1923, Nr. 5—6, p. 181—211.

Kritikuojamos subjektyvistinės filosofijos srovės. Įrodinėjama, kad Aristotelio pažinimo teorijos idėjos yra aktualios. Nuosaikaus

realizmo požiūriu aiškinama abstrakcijų kilmė. Remiantis tomistinėmis koncepcijomis, svarstomas gamtos mokslų, filosofijos ir teologijos santykis.

Lit.: *Jakštas A.* Užgesę žiburiai.— K., 1930; *Stakauskas J.* Lietuviškasis minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje // Tiesos kelias.— 1938.— Nr. 12.

A. VAIŠVILA

T

TAMOŠAITIS Izidorius, 1889.08.24 Antkalniškiuose (Jurbarko r.) — 1943.02.06 Rešiotuose (Krasnojarsko sr.), filosofas, publicistas, visuomenės veikėjas. 1912 baigė Kauno kunigų seminariją, 1916 — Peterburgo dvasinę akademiją. 1916—20 studijavo filosofiją Fribūro un-te (Šveicarija). 1920 apgynė disertaciją apie V. Solovjovo kriteriologiją ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. Iki 1924 dėstė filosofiją Kauno kunigų seminarijoje, 1923—40 — Kauno un-to Humanitarinių mokslų f-te, nuo 1924 — profesorius. Dėstė filosofijos įvadą, ontologiją, logiką, etiką, religijos filosofiją, bendrąją psichologiją, skaitė speckursus apie M. Šelerio ir Tomo Akviniečio sociologiją, M. Šelerio etiką bei socialinę filosofiją. Vadovavo Bendrosios ir eksperimentinės psichologijos, vėliau Filosofijos sistemos katedroms. Redagavo „Lietuvį" (1927), „Vairą" (1929—38) ir „Eranus" (1930—35). Bendradarbiavo „Ateityje", „Draugijoje", „Viltyje", „Švietimo darbe", „Logos", „Lietuvos mokykloje", „Židinyje", „Mūsų kalboje", „Fiziškame auklėjime", „Jaunojoje Lietuvoje", „Švietimo keliuose", „Kriminalistikos žinyne" ir kt. 1940 represuotas, mirė Rešiotų (Krasnojarsko sr.) lageryje.

I. Tamošaitį sunku griežčiau priskirti kuriai nors apibrėžtai filosofijos srovei. Išėjęs neotomistinę Fribūro mokyklą, nuosekliu neotomistu netapo, nors ne kartą šios mokyklos koncepcijomis rėmėsi. Daug didesnę įtaką jam darė Platono—Augustino tradicija, ypač M. Šelerio fenomenologinė filosofija. Todėl vadovaudamasis mokslo, religijos ir filosofijos sintezės principu, Tamošaitis bandė derinti tomistinį intelektualizmą su M. Šelerio fenomenologizmu ir augustiniškuoju iracionalizmu, tačiau iš esmės neperžengė neoscholastikos ribų. Pagrindinė Tamošaičio darbų tema — dabarties kultūros ir socialinio gyvenimo krizė, jos ištakos, problematika ir perspektyvos. Būtent šių temų kontekste buvo nagrinėjamos įvairios filosofinės problemos. Čia akivaizdi M. Šelerio įtaka. Tamošaitis, kaip ir kiti neoscholastai, idealizavo viduramžius, matė juose „visumos vienybę" (mokslo, filosofijos ir religijos harmoningą hierarchiją), universalizmo idėjų įsikūnijimą. Tad ir svarbiausia dabarties krizės priežastis filosofui buvo naujaisiais amžiais prasidėjęs nutolimas nuo viduramžių kultūros

principų: mokslo ir socialinio gyvenimo diferenciacija, filosofijos atitrūkimas nuo religijos ir t. t. Tuo buvo aiškinama ir žmogaus sampratos krizė. Tamošaitis neotomistiškai suprato ir filosofijos esmę, jos struktūrą bei funkcijas. Tačiau analizuodamas filosofijos ir religijos santykį, nuo neotomizmo nutolo: religinį patyrimą vertino labiau negu intelektinį, teigė, kad galima išsiversti be loginio įrodinėjimo ir t. t. Tamošaitis domėjosi įvairiomis filosofijos kryptimis, ypač gyvenimo filosofija bei fenomenologija. Jis pirmasis Lietuvoje taip plačiai supažindino su antropologine ir aksiologine problematika. Ne kartą įvairiais aspektais aptarė žmogaus sampratos genezę, bandė aprašyti atskirus žmogaus sampratos tipus. Nemaža Tamošaičio straipsnių dalis skirta socialinio gyvenimo aktualijoms; jis tyrė „darbo istoriją ir filosofiją", gynė krikščioniškąją darbo sampratą ir priešino ją marksistinei, analizavo fašistinės valstybės prigimtį, struktūrą, autokratinę valdymo formą, kuriai iš esmės pritarė. Nagrinėjo ir kritikavo marksistinę filosofiją, materialistinį visuomenės supratimą.

KRITERIJOLOGIJOS PROBLEMA.—„Logos", 1921—1922, Nr. 3—4, p. 164—173.

Dalys: Skepticizmas, 165. Kriticizmas, 165—168. Subjektyvizmas ir agnosticizmas, 168—169. Metodinis Dekarto abejojimas, 169—171. Metodinis Aristotelio ir Tomo Akviniečio abejojimas, 171—173.

Svarstomos objektyviõs žinojimo vertės nustatymo galimybės ir sunkumai. Kritikuojamos I. Kanto, R. Dekarto, pragmatizmo ir pozityvizmo tiesos sampratos, teigiama, kad kriteriologijos problemą išspręsti galima tik remiantis Aristotelio ir Tomo Akviniečio metodologija.

FILOSOFIJA, JOS APIBRĖŽIMAS IR PADALINIMAS.—„Logos", 1923, Nr. 1—2, p. 95—107.

Aiškinama, kokiomis reikšmėmis filosofijos terminas buvo vartojamas senovės Graikijoje, ir aptariama filosofijos objekto raida pažinimo istorijoje. Pateiktame filosofijos objekto apibrėžime filosofija apibūdinama kaip „protu pasiekiamas daiktų mokslas jų gilesnėmis priežastimis". Nustatydamas filosofijos struktūrą, autorius taip pat supažindina su neotomisto D. Ž. Mersjė filosofijos disciplinų klasifikacija, tačiau pirmenybę teikia struktūrai, atsiremiančiai į Platono tradiciją, pagal kurią filosofija skirstoma į logiką, ontologiją, natūralinę teologiją, kosmologiją, psichologiją ir etiką.

VLADIMIRO SOLOVJOVO PAŽINIMO TEORIJA.—„Logos", 1923, Nr. 1—2, p. 50—68.

Straipsnis parengtas daktaro disertacijos pamatu. Chronologiškai, remiantis trimis V. Solovjovo kūrybos periodais, dėstoma jo gnoseologijos genezė bei problematika. Aptariama Platono ir F. V. Šelingo įtaka. Apgailestaujama, kad rusų filosofas nepanaudojęs vertingų tomistinės filosofijos idėjų.

LOGIKA IR PSICHOLOGIJA.—„Logos", 1924, Nr. 1, p. 40—45.

Nagrinėjamas logikos objektas, aiškinama, kuo jis skiriasi nuo psichologijos ir pažinimo teorijos objektų. Kritikuojamas psichologizmas, siūloma logikos objektą griežčiau skirti nuo psichologijos.

KANTAS—FILOSOFAS.—„Logos", 1924, Nr. 2, p. 101—115.

Paskaita, skaityta I. Kanto 200-ųjų gimimo metinių iškilmių Lietuvos universitete proga. Pateikiama išsami Kanto biografija, apžvelgiama jo filosofinio brendimo raida. Dėstomos svarbiausios filosofinės Kanto pažiūros.

ĮVADAS Į FILOSOFIJĄ. II pataisytas leidimas. Stud. Humanitarų Dr. Spaudos Biuro leidinys, Nr. 43. K., 1933, 150 p. *Pirmoji publikacija:* K., 1926.

Dalys: Dabartinių laikų charakteristika, 1—25. Pirmoji įvado į filosofiją dalis, arba Bendroji dalis, 26—102. I. Filosofijos esmė, 31—53. II. Filosofijos požymiai, 53—58. III. Filosofija ir paskiri mokslai, 59—69. IV. Filosofija ir religija, 69—85. V. Filosofijos metodas, 85—93. VI. Filosofijos padala, 94—101. Enciklopedinė filosofijos įvado dalis, 102—150. Gnoseologija, 102—139. Metafizika, 139—150.

Dėstoma metodologiškai nenuosekli, eklektiška pažiūra į filosofijos objektą, požymius, metodą bei jos disciplinų klasifikaciją; tokiai pažiūrai turėjo įtakos neotomizmas, intuityvizmas ir M. Šėlerio fenomenologija. Įžangoje pateikiama dabarties laikų charakteristika, jos turinį sudaro religinio, filosofinio ir mokslinio žinojimo krypčių apžvalga. Teigiama, kad visose šiose srityse jaučiamos pastangos vietoj reliatyvizmo siekti objektyvumo, o susiskaidymui priešpriešinti sintezę. Pasak autoriaus, analogiška tendencija būdinga ir socialinei raidai. Bendroji dalis skiriama filosofijos esmės, požymių, metodo ir filosofijos disciplinų klasifikacijos analizei. Filosofija suprantama kaip „bendriausių ir paskučiausių" priežasčių bei pradų mokslas, kuris dėl savo sintetinio pobūdžio yra pranašesnis už specialiuosius mokslus. Metafizika (ontologija) savo ruožtu yra iškilusi virš visų filosofinių disciplinų. Lakoniškai aptariamos filosofijos dėstymo ir filosofijos disciplinų klasifikavimo problemos. Derindamas intelektualistinį bei iracionalistinį požiūrius ir remdamasis M. Šėlerio fenomenologine koncepcija, autorius plačiau nagrinėja filosofijos ir religijos santykį. Enciklopedinėje dalyje trumpai supažindinama su gnoseologine problematika. Nuodugniau aptariamos pažinimo kilmės, pažinimo objekto ir tiesos problemos. Ontologijai skirtoje dalyje keliami ir analizuojami du klausimai: ar galima metafizika ir kas yra jos objektas.

KURIA LINKME? —„Vairas", 1929, Nr. 1, p. 6—19.

Svarstomas pažinimo (mokslas, filosofija, teologija) ir praktinio (socialinio) gyvenimo ryšys bei pagrindinė kryptis gyvenamuoju metu. Įrodinėjama, kad žinojimo struktūrą atitinka socialinė struk-

tūra, ir iliustruojama, kaip tai atrodė viduramžiais, reformacijos ir naujaisiais laikais. Pagrindinė dabarties tendencija žinojimo sferoje esanti reliatyvizmo atsisakymas ir žinojimo universalumas, pasireiškiantis mokslo, filosofijos ir religijos vienybe. Su šios tendencijos atsiradimu siejama E. Huserlio ir M. Šelerio filosofinė veikla.

DABARTIES KRIZĖ — ŽMOGAUS SUPRATIMO KRIZĖ.—„Vairas", 1929, Nr. 2, p. 97—106.

Dabarties laikų visuomeninio gyvenimo, religijos ir filosofijos idėjų nepastovumo, netikėtų permainų bei lūžių priežastimi laikoma žmogaus sampratos krizė, inspiruota trijų reformatorių: R. Dekarto — filosofijoje, M. Liuterio — religijoje, Ž. Ž. Ruso — socialiniame gyvenime. Aptariamos pagrindinės šių mąstytojų idėjos.

KULTŪRA IR MŪSŲ LAIKŲ GYVENIMAS.—„Vairas", 1929, Nr. 3, p. 193—201.

Nagrinėjama kultūros struktūra; autoriaus nuomone, ji susideda iš šešių elementų — ekonominio, religinio, mokslinio, filosofinio, etinio ir estetinio. Stengiamasi nustatyti jų funkcijas. Teigiama, kad dabartiniame gyvenime suabsoliutinamas scientizmas ir ignoruojama etika bei religija.

TREJOPAS ŽINOJIMAS.—„Eranus", 1930, t. 1, p. 81—127.

Dalys: Filosofija ir atskiri mokslai, 96—108. Filosofija ir religija, 109—127.

Sprendžiama mokslinio, filosofinio arba metafizinio, religinio žinojimo problema. Pateikiama problemos istorija (Platonas, Aristotelis, Tomas Akvinietis, naujųjų laikų požiūris). Plačiau nagrinėjama O. Konto pozityvistinė koncepcija (trijų visuomenės raidos etapų dėsnis). Jai priešinamas M. Šelerio fenomenologinis požiūris, kuriam autorius pritaria. Analizuojamas filosofijos objektas ir jo santykis su specialiaisiais mokslais, taip pat religijos filosofijos objektas ir jo santykis su teodicėja, religijos psichologija, sociologija, istorija. Išskiriama teologijos ir filosofijos santykio problema. Šias problemas autorius sprendžia laikydamasis neoscholastinės filosofijos tradicijos.

RELIGIJOS FILOSOFIJA.—„Eranus", 1930, t. 1, p. 196—235.

Supažindinama su metodologiniais religijos filosofijos pamatais ir istorine jų geneze. Autoriaus nuomone, religijos esmės problemą sprendžia filosofija, todėl ir religijos filosofijos pobūdis priklauso nuo to, kokia metafizika ji grindžiama. Remdamasis B. Janseno veikalu „Kanto religijos filosofija" („Die Religionsphilosophie Kants", Berlin und Bonn, 1929), autorius plačiai dėsto I. Kanto religijos filosofijos koncepciją. Kritikuojamos neokantininkų H. Koheno, P. Natorpo, V. Vindelbando ir kt. religijos filosofijos idėjos. Trumpai aptariama fenomenologinė religijos filosofija.

ADOMAS JAKŠTAS-ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS (70 metų sukaktuvėms paminėti).—„Vairas", 1930, Nr. 10, p. 3—9.

Aptariamos kai kurios filosofinės A. Dambrausko idėjos. Jų šaltinio ieškoma Platono, V. Solovjovo filosofijoje. Pabrėžiama, kad A. Dambrauskas siekęs mokslinio, religinio ir filosofinio žinojimo sintezės. Taip pat atskleidžiamos kai kurios socialinės jo aspiracijos.

DABARTIES MOKYKLA IR PEDAGOGIKOS UŽDAVINIAI.—„Vairas", 1931, Nr. 12, p. 419—430.

Apžvelgiamos įvairios filosofinės žmogaus koncepcijos, ypač daug vietos skiriama F. Nyčės ir M. Šelerio pažiūroms. Siūloma Nyčės ir Šelerio koncepcijų sintezė; autoriaus nuomone, ji turėsianti didelę reikšmę pedagogikai: padėsianti išauklėti naują žmogaus tipą.

MŪSŲ GYVENAMASAI LAIKAS IR AUKLĖJIMO UŽDAVINIAI.—„Vairas", 1931, Nr. 4, 5, 6, 7—8, 9, 11; 1932, Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7—8, 10—11; 1933, Nr. 1.

Dalys: Nr. 4, 401—411. Dvejopas dualizmas, Nr. 5, 3—15. Optimistinė ar „pesimistinė etika", Nr. 6, 161—172. Naujieji viduramžiai, Nr. 7—8, 307—317. Religinio gyvenimo linkmės, Nr. 9, 3—13. Teoretiškos ir praktiškos valstybinio gyvenimo linkmės, Nr. 11, 275—285. Tauta ir valstybė, 1932, Nr. 1, 3—12. Bažnyčia ir valstybė, Nr. 2, 133—144. Dabartinės socialinio ir valstybinio gyvenimo struktūros krizė, Nr. 3, 285—296. Universalinė valstybė, Nr. 4, 437—448. Modernizmas, Nr. 5, 1—12. Naujos religinės srovės katalikybėje, Nr. 6, 141—151. „Dialektinė teologija", Nr. 7—8, 285—296. Dabartinės filosofijos linkmės, Nr. 10—11. Makso Schelerio antropologija, 1933, Nr. 1, 1—15.

Šioje straipsnių serijoje nagrinėjamos gana įvairios filosofinio ir socialinio gyvenimo problemos; straipsnių pagrindas buvo mintys, išdėstytos paskaitoje, skaitytoje 1931 m. kovo 2 d. aukštesniųjų mokytojų seminarijų direktorių susirinkime. Aptariama dabartinių laikų socialinio gyvenimo ir kultūros krizė, ji vertinama kaip žmogaus koncepcijos krizė. Svarstomos krizės įveikimo perspektyvos, tačiau krizės priežasčių ir jos įveikimo būdų ieškoma tik sąmonės sferoje. Formuluojamos ir sprendžiamos žmogaus sampratos, geocentrinės ir teocentrinės etikos santykio, religinio modernizmo ir „dialektinės teologijos" (K. Barto, E. Brunerio koncepcijos), tautos ir valstybės santykio, demokratizmo ir universalizmo socialiniame gyvenime santykio, būties filosofijos ir „sąmonės filosofijos" santykio problemos. Vertinamos antikinių laikų, viduramžių, R. Dekarto, I. Kanto, M. Šelerio koncepcijos. Propaguojamos austrų sociologo O. Špano idėjos. Teigiama, kad ir teoriniame, ir praktiniame visuomenės gyvenime stengiamasi įveikti XIX a. susiskaldymą ir siekti visų gyvenimo sričių sintezės.

HEGELIS.—„Vairas", 1931, Nr. 12, p. 508—514.

Svarstomas I. Kanto ir G. V. F. Hėgelio filosofijos ryšys, jis atsekamas per K. L. Reinholdo, F. V. J. Šelingo, J. G. Fichtės filosofinius veikalus. Aptariama gausi to meto literatūra, skirta minėtai problemai. Straipsnis nebaigtas.

GOETHĖ.—„Vairas", 1932, Nr. 4, p. 542—545. *Pasirašyta:* Iz. Didžiulis.

Aptariami kai kurie J. V. Gėtės pasaulėžiūros aspektai. Autoriaus manymu, jie yra susiję su A. Dantės ir Augustino pažiūromis. Taip pat ieškoma ryšių tarp Gėtės ir Platono, Gėtės ir Kanto pažiūrų.

MAIRONIO VISATAVAIZDOS METMENS.—„Vairas", 1932, Nr. 9, p. 445—455.

Analizuojama žmogaus samprata Maironio kūryboje, ji gretinama su vokiečių sociologo L. Klago antropologija. Pateikiami žmogaus sampratos istorijos eskizai, jais remiantis teigiama, kad Maironio žmogaus samprata pratęsianti platoniškąją tradiciją.

FAŠIZMAS.—„Vairas", 1933, Nr. 4, p. 439—445.

Nagrinėjama fašistinio pobūdžio valstybės (Italijos pavyzdys) forma, valstybės ir individo santykis. Aptariamas fašistinės valstybės požiūris į religiją, santykis su socializmu bei liberalizmu.

MARKSISTINIS SOCIALIZMAS.—„Vairas", 1933, Nr. 4, p. 482—488.

Aptariamos pagrindinės materialistinio istorijos supratimo idėjos; jos priskiriamos ekonominiam materializmui. Pripažįstama, kad K. Marksas yra didelis mokslininkas, tačiau jo koncepcija vertinama neigiamai, laikoma pasenusia.

HUMANITARŲ UŽDAVINIAI ATEITIES LIETUVOJE.—„Vairas", 1933, Nr. 4, p. 500—504.

I. Tamošaičio paskaitos, skaitytos 1933 m. kovo 23 d., santrauka. Svarstoma Rytų ir Vakarų kultūrų santykio problema ir Lietuvos kultūros specifika, pritariama S. Šalkauskio pozicijai.

VERTYBIŲ FILOSOFIJA.—„Vairas", 1933, Nr. 5, p. 12—23.

Aptariamos besikuriančios aksiologijos pagrindinės srovės ir jų metodologiniai pamatai. Iš jų aprašomos keturios: 1) kildinanti vertybes iš „psichologiškojo subjekto", 2) vertybes laikanti idealiomis galvojimo normomis (neokantininkai V. Vindelbandas, H. Rikertas), 3) vertybėmis laikanti emociškai suvoktus materialinius fenomenus (M. Šėleris ir apskritai fenomenologinė mokykla), 4) pripažįstanti realias, tikrovėje esančias vertybes.

VERTYBIŲ PEDAGOGIKA.—„Vairas", 1933, Nr. 7—8, p. 257—266.

Nagrinėjama būties ir vertybės santykio problema, šiuo aspektu aptariamos tomistinės, nominalistinės, I. Kanto, M. Šėlerio ir kitų filosofų pažiūros. Teigiama, kad dabartinėje filosofijoje yra įsigalėjęs būties ir vertybių dualizmas. Supažindinama su kai kuriomis vertybių filosofija pasiremiančiomis pedagoginėmis koncepcijomis.

PASKIRŲ MOKSLŲ LINKMĖS.—„Vairas", 1933, Nr. 9, p. 1—12.

Straipsnių ciklo „Mūsų gyvenamasai laikas ir auklėjimo uždaviniai" baigiamasis straipsnis. Kritikuojamas O. Konto trijų visuomenės raidos stadijų dėsnis. Pritariama neoscholastinės koncepcijos siūlomai trijų pažinimo sferų — mokslinio, filosofinio ir religinio — sintezei. Daromos galutinės visos straipsnių serijos išvados.

ŽMOGUS IR VERTYBIŲ PASAULIS.—„Vairas", 1933, Nr. 10, p. 129—141.

Svarstomi vertybių prigimties ir jų realizavimo empiriniame gyvenime klausimai. Ginamas vertybių objektyvumas, kritikuojamas skepticizmas ir reliatyvizmas etikoje, F. Nyčės ir Z. Froido koncepcijos. Remiantis vertybių objektyvumu, sprendžiama žmogaus gyvenimo prasmės problema.

IDEALIZMO RENESANSAS.—„Vairas", 1933, Nr. 11, p. 257—274.

Nagrinėjamos pozityvizmo ir kantiškojo subjektyvizmo ištakos bei tolesnė šių filosofijos srovių raida — neopozityvizmas ir neokantizmas (E. Machas, Marburgo ir Badeno neokantininkų mokyklos). Teigiama, kad pozityvizmas ir neokantizmas paskatino atgimti metafiziką — tiek platoniškąją—augustiniškąją, tiek aristoteliškąją—tomistinę.

KOMUNIZMAS IR KRIKŠČIONYBĖ.—„Vairas", 1937, Nr. 11, p. 233—251.

Komunizmas kritikuojamas ir iš esmės priešinamas krikščioniškam požiūriui; plačiai dėstomi filosofiniai ir bendrieji sociologiniai komunizmo pagrindai. Marksistinė filosofija skiriama tiek nuo senojo mechanistinio materializmo, tiek nuo idealistinės dialektikos. Plačiai aiškinama materialistinė istorijos samprata.

KOMUNIZMAS IR KRIKŠČIONYBĖ. NUOSAVYBĖS PROBLEMA.—„Vairas", 1937, Nr. 12, p. 353—367.

Supažindinama su marksistiniu požiūriu į nuosavybę. Teigiama, kad nuosavybės problema esanti svarbiausia marksizmo teorijos dalis. Aptariamos buržuazinės ir komunistinės nuosavybės formos. Marksistiniam nuosavybės aiškinimui priešinamas krikščioniškasis privatinės nuosavybės pateisinimo variantas.

ŽMOGAUS—MASĖS MAIŠTAVIMAS.—„Vairas", 1937, Nr. 10, p. 126—137.

Remdamasis ispanų filosofo egzistencialisto Ch. Ortegos i Gaseto veikalo „Masių maištas" idėjomis (iš dalies jos kritikuojamos), autorius „žmogų — masę" (vidutinį, statistinės daugumos žmogų) priešina „žmogui — elitui" (elito atstovui). Socialinės psichologijos aspektu aptariami kai kurie „žmogaus — masės" bruožai.

DARBO ISTORIJA IR FILOSOFIJA.—„Vairas", 1937, Nr. 9, p. 3—16.

Remiantis prancūzų autorių E. Borne ir F. Henri veikalu „Darbas ir žmogus" („Le Ravail et l'homme", Paris, 1937), istoriškai aptariama darbo problema kaip platesnės darbo ir kapitalo santykio problemos dalis. Supažindinama su antikinės, viduramžių ir

naujųjų laikų filosofijos darbo koncepcijomis. Krikščioniškoji darbo samprata priešinama marksistinei.

DARBAS IR ŽMOGUS.—„Vairas", 1937, Nr. 7—8, p. 241—249.

Svarstomas fizinio (aktyvaus) ir protinio (vidinės kontempliacijos, pasyvaus) darbo vaidmuo žmogaus gyvenime. Remiantis Tomo Akviniečio pažiūromis, pabrėžiamas vidinės kontempliacijos primatas fizinio darbo atžvilgiu.

KAIP ŠIANDIEN AIŠKINAMAS PLATONAS.—„Vairas", 1937, Nr. 5, p. 71—76. *Pasirašyta:* Iz. Didžiulis.

Teigiama, kad anksčiau tyrinėtojai daugiau dėmesio skyrė Platono idėjų koncepcijos interpretavimui, o pastaruoju metu, autoriaus nuomone, absoliutinamos Platono pažiūros į valstybę. Tokie kraštutinumai iškreipia Platono filosofijos vaizdą. Norint jų išvengti, reikią ieškoti tų koncepcijų tarpusavio ryšio.

TAUTININKŲ IDEOLOGIJOS GAIRĖS.—„Vairas", 1937, Nr. 6, p. 129—138.

Remiantis Aristoteliu ir Tomu Akviniečiu, aptariama tautos sąvoka, gvildenamos tautos santykio su atskiru individu, Dievu, kitomis tautomis bei visa žmonija problemos.

VISUMOS LINKMĖ.—„Vairas", 1937, Nr. 6, p. 209—214.

Teigiama, kad dabartiniams mokslams reikia filosofinio pagrindimo, nes pozityvistinis mokslo ir filosofijos sferų atskyrimas nepasiteisino. Aptariama gausi pastarųjų metų literatūra, autoriaus požiūriu, rodanti, kad filosofai grįžta prie bendrųjų („visumos") problemų.

ŽMOGUS IR GYVENIMO LŪŽIAI.—„Vairas", 1938, Nr. 10, p. 577—582.

Apibūdinami „dabartiniame teoretiniame ir praktiniame gyvenime" pasireiškiantys keturi žmogaus tipai: konsciencialistinis (žmogus — sąmonė), materialistinis, gyvenimiškasis ir žmogus — asmuo. Plačiau nagrinėjamas ir kritikuojamas konsciencialistinis žmogaus tipas, kurio esmę vieni filosofai tapatinę su psichologinėmis sąmonės savybėmis (R. Dekartas, Dž. Berklis, D. Hiūmas, E. Machas, R. Avenarijus ir kt.), kiti — su loginiu mąstymu (I. Kantas, J. G. Fichtė, G. V. F. Hėgelis, neokantininkai), o treti — su panteistiškai suvokta sąmone.

MATERIALISTINIS IR GYVENIMIŠKASAI ŽMOGUS.—„Vairas", 1938, Nr. 11, p. 641—650.

Aptariamos ir kritikuojamos materializmo bei gyvenimo filosofijos idėjų pamatu susikūrusios materialistinė ir iracionalistinė žmogaus sampratos. Nagrinėjamos F. Nyčės, O. Špenglerio, L. Klago ir kitų gyvenimo filosofijai artimų mąstytojų pažiūros.

ŽMOGUS — ASMUO.—„Vairas", 1938, Nr. 15—16, p. 897—906.

Iš skiriamų keturių žmogaus tipų (konsciencialistinio, materialistinio, gyvenimiškojo ir žmogaus — asmens) aptariamas ketvirtasis: žmogus — asmuo. Remiantis Tomo Akviniečio, M. Šėlerio ir

M. Heidegerio filosofinėmis idėjomis, kuriama savita personalistinė žmogaus koncepcija.

MAKSO SCHELERIO ETIKA.—„Eranus", 1938, t. IV, p. 151—199.

Dalys: Kanto etikos ribos, 164—167. Klaidingi vertybių aiškinimai, 167—168. Vertybė ir malonumas (Lust), 168—172. Vertybių esmė, 172—175. Vertybių pažinimas, 175—176. Vertybės ir jų turėtojai, 177. Vertybių laipsniavimas, 178—183. Vertybių bendrumo laipsniai, 183—186. Vertybė ir tai, kas turi būti (Sollen), 186—188. Vertybių etika ir pasisekimo etika, 188—189. Vertybių reliatyvumas, 189—195. Moralinės elgsenos idėja, 195—199.

Dėstomos vokiečių fenomenologinės filosofijos atstovo M. Šėlerio etinės pažiūros, remiamasi jo veikalu „Formalizmas etikoje ir materialinė vertybių etika" („Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik"). M. Šėlerio vertybių samprata, vertybių hierarchija ir apskritai jų traktuotė priešinama I. Kanto etikos koncepcijai.

A. POŠKA

V

VABALAS-GUDAITIS Jonas, 1881.01.14 Ožnugariuose (Tauragės r.). — 1955.11.14 Vilniuje, psichologas, pedagogas, etikas. Mokėsi Šiaulių g-joje, 1902 įstojo į Peterburgo un-tą, jame studijavo biologiją. 1905 perėjo į dvejų metų K. Ušinskio pedagoginius kursus. 1907 pradėjo dirbti asistentu A. Nečiajevo eksperimentinės psichologijos ir pedagogikos laboratorijoje. Toliau tęsė studijas, 1913 baigė Peterburgo un-tą, 1915 — Maskvos žemės ūkio akademiją. Dirbo įvairiose Rusijos vietose hidrogeologu. 1918 grįžo į Lietuvą, buvo paskirtas pedagoginės eksperimentinės laboratorijos vedėju Vilniuje. 1920—21 drauge su kitais inteligentais suorganizavo Kauno aukštuosius kursus, dirbo jų vedėju. Nuo 1922 — Kauno un-to docentas, nuo 1927 — profesorius, Humanitarinių mokslų f-to Pedagogikos katedros vedėjas. Dėstė pedagogiką, pedagogikos istoriją, vaiko psichologiją, eksperimentinę psichologiją, įkūrė šio dalyko katedrą, pirmasis Lietuvoje pradėjo eksperimentinės psichologijos tyrimus. 1940—41 — Vilniaus un-to profesorius. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, iš un-to buvo atleistas. Nuo 1944 — Vilniaus un-to Pedagogikos katedros vedėjas, kurį laiką Istorijos ir filologijos f-to dekanas.

J. Vabalas-Gudaitis — materialistinės krypties mokslininkas. Jo filosofinės pažiūros formavosi rusų mokslininkų I. Pavlovo, A. Uchtomskio, A. Vedenskio ir kt. veikiamos, joms būdingi dialektikos elementai. Tyrinėjo gamtos ir visuomenės reiškinius, svarbiausia laikė sinergazijos (sąveikos) kategoriją. Ja remdamasis traktavo žmogų kaip sudėtingą dinaminę sistemą, santykiaujančią su kitais žmonėmis (aplinka), akcentavo negyvosios gamtos reiškinių tarpusavio priklausomybę ir sąlygotumą. Sinergazijos principu grindė savo sukurtą originalią pedagoginę konstruktyviosios sąveikos teoriją, kuri skelbia, kad mokymui ir auklėjimui didelę reikšmę turi grįžtamasis ryšys tarp mokytojo ir mokinio. Sinergazijos principu pagrįsta originali Vabalo-Gudaičio etikos teorija. Dorovinius žmonių santykius Vabalas-Gudaitis laikė itin sudėtinga, daugelio veiksnių sąlygojama tikrovės sritimi.

PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS PASKAITŲ, SKAITYTŲ 1921 M. KAUNO AUKŠTUOSIUOSE KURSUOSE, UŽRAŠAI. 1—3, 5—7, 9—11, 13—15, 18, 20—23, 26—29, 32—34, iš viso 24 l. *Rankraštis, lektorius ir užrašytojas nenurodyti, priskiriama J. Vabalui-Gudaičiui.*

Aiškinami psichikos reiškiniai, aptariama sąmonė, pasąmonė, pojūčiai, pateikiama jų klasifikacija. Nagrinėjami etiniai garbės, teisingumo, artimo meilės, mandagumo, būdo ir kt. klausimai.

MAB, F 9, b. 3422.

VABALO-GUDAIČIO PASKAITOS, SKAITYTOS 1923 M. KAUNO UNIVERSITETE, *užrašytos stud. L. Giros. Rankraštis,* 19 l.

Aiškinami psichologijos, pedagogikos ir etikos klausimai, aptariamas dorovinis auklėjimas, tautinis auklėjimas, saviauklė, įtaiga, valios ugdymas, sąžinė ir kt.

MAB, F 96, b. 38.

VALIOS LAISVĖ.—„Kultūra", 1925, Nr. 9, p. 396—400.

Nagrinėjama valios laisvės problema, kritikuojamas voliuntarizmas bei indeterminizmas, pasisakoma už deterministinį valios laisvės klausimo sprendimą.

SĄŽINĖ.—„Kultūra", 1926, Nr. 3, p. 140—142.

Aiškinama sąžinės sąvoka, kritikuojamos idealistinės koncepcijos, laikančios sąžinę antgamtinės kilmės, amžinu ir nekintamu reiškiniu.

VALIOS LAISVĖ IR ŽMOGAUS ATSAKOMYBĖ.—„Teisė", 1928, Nr. 14, p. 54—60.

Aiškinama valios laisvės problema, kritikuojamos idealistinės šios problemos koncepcijos. Pasisakoma prieš voliuntarizmą ir indeterminizmą, taip pat prieš metafizinį determinizmą ir fatalizmą. Svarstomas moralinės atsakomybės klausimas.

KONSTRUKCINĖS SĄVEIKOS PEDAGOGIKA. Klaipėda, 1929, 15 p. *Pirmoji publikacija:* „Švietimo darbas", 1929, Nr. 2, p. 117—131.

Glaustai dėstomi konstruktyviosios sąveikos pedagogikos principai ir iš jų kylanti etikos koncepcija.

DOROVINIO JAUSMO PAGRINDINĖ ŽYMĖ (Santrauka prof. J. V. Gudaičio paskaitos V. Kudirkos Liaudies universitete 1929 m. 29 gruodžio, Kęstučio g. Nr. 9). *Pasirašyta:* M. M-čius.—„Lietuvos žinios", 1930, Nr. 7.

Kritikuojamas religinis dorovės prigimties aiškinimas, nurodoma jo žemiška kilmė. Pasisakoma prieš tikėjimą, nepratinantį žmogaus mąstyti, gimdantį prietarus. Iškeliama tikslo ir jo įgyvendinimo priemonių dorovingumo problema, teigiama, kad tikslas, kaip ir jo įgyvendinimo priemonės, turi būti grindžiamas meile.

QUIS NON PAPISTA, EST SATANISTA.—„Lietuvos žinios", 1930, Nr. 38 ir 41.

Polemizuojama su Kauno un-to prof. A. Maliauskiu, apkaltinusiu autorių „krikščionybės dorovės" griovimu. Aiškinama, kad nėra „krikščionybės dorovės", o gali būti tik „krikščionybės etika". Atmetamas teologinis dorovės pagrindas; teigiama, kad žmonės gali būti dorovingi ir be religijos. Pažymima, jog iki šiol „rimtos etikinės sistemos" nesukūrė nei teologai, nei filosofai.

PASAULĖŽVALGOS REIKŠMĖ.—„Vaga", 1931, Nr. 2, p. 67—72.

Aptariama pasaulėžiūros reikšmė žmogaus gyvenime, jos įtaka moralinės sąmonės formavimuisi, pasisakoma už religijos nevaržomą pasaulėžiūrą.

PASAULĖŽVALGŲ NUSTATYMAS IR JŲ RYŠYS.—„Vaga", 1931, Nr. 4—5, p. 294—300.

Vertinamos įvairios pasaulėžiūrų kryptys, pasisakoma prieš skirtingų įsitikinimų ir pažiūrų žmonių persekiojimą.

PSICHOLOGIJOS KILMĖ IR JOS DABARTINIŲ SROVIŲ BEI PASAULĖŽVALGŲ PAGRINDINĖS KRYPTYS.—„Vairas", 1931, Nr. 4, p. 480—487; Nr. 5, p. 84—87.

Dėstomas materialistinis požiūris į psichologiją. Apibūdinamos pagrindinės šio dalyko kryptys, aptariama praktinė psichologija (psichotechnika), pateikiama žinių iš psichologijos istorijos, pažymima, kad psichologija yra susijusi su pasaulėžiūra ir filosofija.

PEDAGOGIKOS ISTORIJA. PEDAGOGIKOS ISTORIJOS PAPILDYMAI *pagal prof. Vabalo-Gudaičio 1931 m. rudens semestro paskaitas. Hektografuoti paskaitų kursų konspektai,* 336 p.

Plačiai nagrinėjami pedagogikos ir etikos klausimai. Daug dėmesio skiriama doroviniam auklėjimui, kritiškai vertinamos religinės pažiūros į auklėjimą. Paliečiamos Platono, J. H. Pestalocio, Dž. Loko, I. Kanto ir kt. filosofų etinės pažiūros.

Žr. t. p. J. Vabalo-Gudaičio pedagogikos istorijos paskaitų konspektą, saugomą MAB, F 105, b. 412 (paskaitos skaitytos 1935 m. Kauno un-te, užrašė stud. J. Juška, 145 p.).

RELIGIŠKAS IR PASAULIETIŠKAS DOROVINGUMAS.—„Vaga", 1931, Nr. 10, p. 627—636.

Nagrinėjamas religijos ir dorovės santykis, kritikuojamas teologų teiginys, kad be religijos negali būti dorovės. Dėstomas evoliucinis požiūris į dorovės kilmę.

PEDAGOGIKA. *Prof. J. Vabalo-Gudaičio 1932 m. pavasario semestro paskaitų užrašai,* 368 p. *Hektografuotas konspektas.*

Dėstomi autoriaus sukurtos pedagoginės teorijos pagrindai, daug dėmesio skiriama dorovinio auklėjimo klausimams. Aptariamas dorovinių jausmų ugdymas, seksualinis auklėjimas, charakterio ugdymas, aiškinama dorybių, vertybių ir idealų prigimtis.

VUB, F 1, b. 706.

KLERIKALIZMAS IR LAICIZMAS.—„Kultūra", 1932, Nr. 12, p. 623—626.

Aptariami politiniai ir ekonominiai klerikalizmo siekiai, jo kova su pasaulietiškomis kryptimis dėl pirmavimo gyvenime. Kritikuojama klerikalų netolerancija kitokių įsitikinimų žmonėms. Pabrėžiama, kad klerikalai palaiko „antidemokratines valdymo priemones", skverbiasi į mokyklų gyvenimą, mokslą ir visur sukelia daug fanatizmo. Aiškinama, kad klerikalizmas, pasisakydamas prieš nereligines filosofijos kryptis, stengiasi palenkti sau filosofiją, dėl to antagonizmas tarp klerikalizmo ir laicizmo nuolat didėja.

KRIMINOLOGIJA IR KRIMINOLOGINĖ PROFILAKTIKA.—„Teisė", 1932, Nr. 22, p. 111—116.

Nagrinėjamos nusikalstamumo priežastys, pažymima, kad tarp nusikaltėlio ir aplinkos yra sudėtingas ryšys. Iškeliama profilaktikos reikšmė: ji turi padėti kovoti su nusikaltimais. Profilaktika siejama su doroviniu auklėjimu.

KRIMINOGENINIAI MOTYVAI BEI TIKSLAI.—„Kriminalistikos žinynas", 1935, Nr. 5, p. 220—225.

Nagrinėjama „blogio užuomazgos" psichologija, aptariami nusikaltėlio motyvai ir tikslai. Šiuo aspektu analizuojamas F. Dostojevskio romanas „Nusikaltimas ir bausmė", aiškinama regresinė motyvacija.

GERO PEDAGOGO ŽYMĖS.—„Tautos mokykla", 1935, Nr. 10, p. 216—220; Nr. 12, p. 265—268.

Populiariai dėstomi sinergazijos (sąveikos) teorijos bruožai ir jos taikymas pedagogikoje. Vadovaudamasis šia teorija, autorius aptaria profesines pedagogo savybes. Aiškinamos persinergazijos, didaktinio sinergatiškumo ir kt. sąvokos.

SINERGATIŠKA NUSIKALTĖLIŲ KLASIFIKACIJA.—„Kriminalistikos žinynas", 1936, Nr. 8, p. 49—55.

Sinergazijos (sąveikos) teorija taikoma nusikaltėliams klasifikuoti. Aptariami trys pagrindiniai nusikaltėlių tipai, aiškinama, kad jie skiriasi nevienodu sąmoningumu ir atsakingumu bei padaromais nusikaltimais.

SINERGAZIJA IR JOS REIKŠMĖ KRIMINOLOGIJAI.—„Kriminalistikos žinynas", 1936, Nr. 12, p. 241—247.

Aptariama ir tikslinama sinergazijos (sąveikos) teorija, aiškinami jos principai. Pažymima, kad tie principai gali būti taikomi kriminologijoje. Teigiama, jog sinergatika šį mokslą gali teoriškai ir praktiškai pagrįsti.

RELIGIJOS IR TIKYBOS SĄVOKA.—„Kultūra", 1937, Nr. 12, p. 671—673.

Remdamasis sinergazijos (sąveikos) teorija, autorius aiškina religijos ir tikybos sąvokas. Jis pažymi, kad tikybos yra priešiškos mokslui, skleidžia fanatizmą ir nepakenčia kitaip mąstančių.

Lit.: *Gučas A.* J. Vabalas-Gudaitis — eksperimentinės psichologijos pradininkas Lietuvoje // Filosofija.— 1960.— T. 1; *Laužikas J.* Pažangiųjų Lietuvos psichologų pirmieji žingsniai darbo psichologijos ir profesinio orientavimo srityje // Profesinio mokinių orientavimo klausimai / Sudarė L. Jovaiša.— K., 1969; *Mikėnas V.* „Naujojo auklėjimo" reikalavimų mokyklai kritika // Pedagogika ir psichologija.— 1971.— T. 11; *Černeckis V.* Idealistinės etikos kritika J. Vabalo-Gudaičio darbuose // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A.— 1971.— T. 3 (37); *T. p.* J. Vabalas-Gudaitis apie valios laisvę ir atsakomybę // Problemos.— 1971.— Nr. 2 (8); *T. p.* J. Vabalo-Gudaičio etinė teorija // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A.— 1972.— T. 3 (40); *Žemaitis V.* Jono Vabalo-Gudaičio etika // Etikos etiudai — 1.— V., 1977.

V. ŽEMAITIS

VAIČIULAITIS Antanas, 1906.06.20 Didžiuosiuose Šelviuose (Vilkaviškio r.), rašytojas, literatūros kritikas. 1927 baigė Vilkaviškio „Žiburio" g-ją. Studijavo literatūrą Kauno un-te. 1935—38 gilino studijas Prancūzijoje, Grenoblio ir Sorbonos un-tuose. 1934—35 mokytojavo Kaune, 1938—40 dirbo „Eltoje", dėstė naująją lietuvių literatūrą Kauno un-te. 1940 dirbo Lietuvos atstovybėje Romoje. Nuo 1940 gyvena JAV. Bendradarbiavo „Ateityje", „Židinyje", „Literatūros naujienose", „Naujojoje romuvoje" ir kt. Be gausios grožinės kūrybos, A. Vaičiulaitis yra parašęs literatūros istorijos ir estetikos veikalų. Estetinės jo pažiūros artimos neotomizmui. Vaičiulaitis neigiamai vertino pozityvizmą — jį tapatino su materializmu,— taip pat natūralizmą, kaip pozityvizmo ir materializmo suformuotą meną. Tinkamiausia lietuvių kultūrinėms tradicijoms palaikyti ir nacionaliniam charakteriui atskleisti Vaičiulaitis laikė lietuvių literatūros liniją, vedusią iš romantizmo į simbolizmą. Futurizmą bei jam giminingus reiškinius traktavo kaip svetimus lietuvių literatūrai.

NATŪRALIZMAS IR LIETUVIŲ LITERATŪRA. K., 1936, 116 p.

Dalys: I. Natūralizmas. 1. Natūralizmo supratimas įvairiose srityse, 9—14. 2. Natūralizmas literatūroje: istorija, doktrina, 15—27. 3. Natūralizmo srovės, 28—31. 4. Natūralizmas ir žanrai, 32—34. II. Natūralizmas lietuvių literatūroj. 1. Pagrindams randantis. V. Kudirkos rolė, 37—47. 2. Trys moterys: Bitė, Žemaitė, Lazdynų Pelėda, 48—84. 3. A. Vienuolis. Kraštutinysis romane „Prieš dieną", 85—103. III. Baigiant, 107—114.

Studijoje aptariama natūralizmo esmė ir jo įtaka lietuvių literatūrai. Natūralizmas siejamas su pozityvizmu. Pozityvizmas tapatinamas su materialistine pasaulėžiūra, kuri priešinama religijai. Natūralizmas aiškinąs pasaulį vien gamtinėmis priežastimis ir atmetąs visokią „metafiziką". Natūralizmą nuo realizmo skiriąs natūralizmo polinkis biologizuoti žmogų ir vaizduoti vien tamsius gyvenimo aspektus. Lietuvių literatūroje apskritai dominavusios romantizmo ir sveiko realizmo tradicijos, joje esama tik kai kurių natūralizmo tendencijų. Autoriaus nuomone, jos užsimezgė „Varpo" žurnale ir labiau išryškėjo V. Kudirkos kūryboje. Tolesnėje lietuvių literatūros raidoje natūralizmo tendencijų pastebima G. Petkevi-

čaitės-Bitės, Žemaitės ir Lazdynų Pelėdos kūryboje, kuri esanti paremta visų pirma faktų registravimu, abejingumu vaizduojamųjų personažų likimui, polinkiu vaizduoti šiurpius gyvenimo dalykus. Žemaitės ir Lazdynų Pelėdos kūryboje išryškėjusius natūralizmo pradus sintezavęs A. Vienuolis. Išvadose konstatuojama, kad nuoseklaus natūralizmo lietuvių literatūroje nebuvo.

GINČAS SU A. JAKŠTU NAUJOSIOS LITERATŪROS KLAUSIMAIS.—„Naujoji romuva", 1931, Nr. 42, p. 997—999.

A. Dambrauskas-Jakštas apibūdinamas kaip pseudoklasicizmo atstovas, kuriam visa, kas atsirado po klasicizmo, romantizmo ir realizmo, yra dekadentizmas. Nihilistinis A. Jakšto požiūris į naujas meno apraiškas neleidęs jam įrodyti talentingų poetų V. Mykolaičio-Putino, B. Sruogos, F. Kiršos ir kt. kūrybos tikrosios reikšmės. Teigiama, kad naujumas yra meno egzistavimo ir raidos sąlyga, kylanti iš meno tikslo — reikšti savo epochos dvasią. Modernizmas taip pat esąs savo laiko suformuotas meno reiškinys.

POKARINĖS LITERATŪROS KELIAS.—„Židinys", 1936, Nr. 2, p. 146—158.

Nagrinėjama Europos literatūros raida po Pirmojo pasaulinio karo, ji gretinama su XIX a. ir XX a. pradžios literatūros raidos procesais. Teigiama, kad apskritai XX a. literatūrai yra būdingos dvi tarpusavy prieštaraujančios tendencijos — anarchizmas ir kolektyvizmas. Perspektyvesne laikoma antroji, formuojama trejopo pobūdžio idėjinių programų — komunistinės, fašistinės ir religinės (katalikiškos), iš jų menui perspektyvios esančios pirmoji ir trečioji. Aptariami veiksniai, autoriaus nuomone, formavę pokario metų Europos literatūrą: mokslo raida, technikos įsigalėjimas, etnologijos įtaka, įsivyravusio psichologijos autoriteto dėka pasireiškiąs psichologizmas ir t. t.

LITERATŪRAI STABILIZUOJANTIS.—„Židinys", 1939, Nr. 5—6, p. 586—591.

Išskiriami trys lietuvių poezijos raidos etapai: simbolizmas ir individualizmas (su anarchizmo elementais), modernizmas ir neosimbolizmas. Analizuojami psichologiniai, tradiciniai ir visuomeniniai veiksniai, lėmę šių etapų („klodų") susidarymą. Lietuvių literatūra šiuo požiūriu gretinama su Europos literatūra.

G. VAITKŪNAS

VALANČIUS Grigas, 1906.09.08 Užmedžiuose (Plungės r.) — katalikų ekonomistas ir sociologas. Baigęs Telšių gimnaziją, studijavo Briuselio, Hagos ir Vienos un-tuose. 1931 Vienos un-te apgynė disertaciją „Frydricho Listo tautinė politinė ekonomija" ir gavo valstybės mokslų daktaro laipsnį. Bendradarbiavo „Naujojoje romuvoje", „Židinyje", „Vaire" ir kt. Pokario metais gyveno Vokietijoje ir JAV.

SOCIOLOGINIS ROMANTIZMAS.—„Židinys", 1930, Nr. 8—9, p. 109—118; Nr. 10, p. 234—240.

Nagrinėjamas romantizmo metodologijos susiformavimas ir raida sociologijoje. Romantizmas kaip pasaulėžiūra ir kultūros judėjimas priešinamas šviečiamajai metodologijai, kurios centras buvęs žmogus. Individualistinėms švietėjų koncepcijoms romantizmas priešinęs universalistinę organinę valstybės sampratą. Tiesioginiai sociologinio romantizmo šaltiniai esą J. G. Fichtės idealizmas ir F. V. J. Šelingo gamtos filosofija. XX a. sociologinio romantizmo idėjas atgaivinęs ir toliau plėtojęs austrų sociologas O. Španas.

OTHMARO SPANN'O UNIVERSALUMAS.—„Židinys", 1932, Nr. 12, p. 433—441.

Dėstomi pagrindiniai O. Špano visuomenės universalistinės koncepcijos principai. Individualistinėms, empiristinėms visuomenės koncepcijoms priešinama visuomenės kaip visumos, arba universalistinė samprata. Individas egzistenciją įgyja ne pats savaime, o bendraudamas. Dvasinis bendravimas, santykiavimas su visuma yra individo būties šaltinis, jo esmės sąlyga. Visuomenė esąs dvasinis kūrinys, kurio pagrindas nėra utilitarinis. Dėl to sociologija esanti kultūros mokslas, jai netinka gamtotyros metodologija.

TAUTINĖS MINTIES RAIDA IR LISTO TAUTYBĖS PRINCIPAS.—„Vairas", 1932, Nr. 3, p. 326—334.

Trumpai dėstomas disertacijos „Frydricho Listo tautinė politinė ekonomija" turinys. Aptariama F. Listo politinės ekonomijos koncepcija; jai būdinga tai, kad kosmopolitiniams ekonominiams principams esąs priešinamas ekonomikos tautiškumo principas, ir tautos problema tampa politinės ekonomijos pagrindu.

KRIZĖ VISUOMENĖS MOKSLUOSE.—„Naujoji romuva", 1933, Nr. 113, p. 193—195.

Visuomenės mokslų krizės siejamos su socialiniais perversmais. O. Konto sociologija, pasiremianti individualizmo principu, esą išnaudojo savo galimybes. XX a. esąs kolektyvizmo amžius, dėl to visuomenės moksluose įsigali universalizmas, susijęs pirmiausia su O. Špano vardu. Vietoj gamtotyrinės metodologijos sociologijoje turinti įsigalėti specifinė socialinė metodologija.

NAUJA ORIENTACIJA ŪKIO TEORIJOJE IR PRAKTIKOJE.—„Vairas", 1933, Nr. 11, p. 317—327.

Analizuojama ūkio krizė, ji laikoma ne konjunktūrine, o struktūrine; teigiama, kad ji esanti susijusi su ūkio organizavimo principais. Tokiu principu, dėl kurio kilo krizė, laikomas individualizmas. Aprašoma individualistinės ūkio sampratos ir teorijų raida. Krizės įveikimas siejamas su korporacine ūkio santvarka kaip logiška išvada iš universalistinio, organiško visuomenės, ūkio ir valstybės supratimo.

IDEALISTINĖ SOCIOLOGIJA.— Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, K., 1935, t. I, p. 418—432.

Dalys: 1. Sociologijos mokslo raida, 418—423. 2. Universalistinis asmens ir visuomenės supratimas, 423—427. 3. Visuomenės turinys ir struktūra, 428—430. 4. Išvados, 430—431. Literatūra, 431—432.

Apžvelgiama socialinės problematikos raida nuo senovės laikų iki sociologijos kaip mokslinės disciplinos susiformavimo. Laikomasi nuomonės, kad išbaigtą, metodologiškai pagrįstą idealistinės sociologijos sistemą suformavo tik XX a. Vienos un-to profesorius O. Španas savo universalistinės sociologijos teorijoje. Teigiama, jog Španas visai naujai pagrindęs sociologiją, taip pat nustatęs naują metodologiją, kuri grindžiama ne „kategorijomis, išplaukiančiomis iš santykio: priežastis — pasekmė, bet iš santykio: visuma — dalis". Plačiau dėstoma Špano koncepcija, ji esą neprieštaraujanti krikščioniškajai žmogaus ir visuomenės sampratai, o ją pagrindžianti tomistinė filosofija.

A. POŠKA

VYDŪNAS (VILHELMAS STOROSTA), 1868.03.22 Jonaičiuose (Šilutės r.) — 1953.02.20 Detmolde (Vokietija), filosofas, rašytojas, Rytų Prūsijos lietuvių kultūros veikėjas. 1888 baigęs Ragainės mokytojų seminariją, nuo 1898 iki 1912 mokytojavo Kintuose (Šilutės r.) ir Tilžėje. Vasaromis laisvo klausytojo teisėmis 1896—98 Greifsvaldo, 1899 Halės, 1900—02 Leipcigo, po 1912 Berlyno un-tuose studijavo filosofijos istoriją, gamtos, kultūros, religijos, istorijos, meno, teisės filosofiją, sociologiją, įvairių tautų (daugiausia Rytų) mitologijas ir religijas, literatūros ir meno istoriją, mokėsi sanskrito, anglų, prancūzų kalbų. Nuo 1912, gaudamas pensiją, atsidėjo kūrybinei ir visuomeninei veiklai. Studijuodamas Leipcige, įstojo į Vokietijos teosofų draugiją, 1902 Tilžėje pats įsteigė jos skyrių ir jam vadovavo; skyrius veikė iki Antrojo pasaulinio karo. Aktyviai įsitraukė į Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje veiklą, „Kultūros" bendrovės kvietimu skaitė paskaitas Lietuvoje. Bendradarbiavo „Naujoje lietuviškoje ceitungoje", „Kaimyne", „Naujajame Tilžės keleivyje", „Vilniaus žiniose", „Lietuvos žiniose", „Lietuvos aide", „Klaipėdos žiniose", „Naujojoje romuvoje", „Naujojoje vaidilutėje", „Tautos mokykloje", „Dienovidyje" ir kt. Po Antrojo pasaulinio karo palaikė ryšius su lietuvių emigracijos spauda. Kūrybinės veiklos pradžioje pasirašinėjo tikrąja — V. Storostos pavarde, pseudonimu Manas ir kriptonimais Mn., L. A., R. m., R. r., nuo 1907 — Vydūnas.

Dvylika iš šešiasdešimties Vydūno knygų yra filosofinio pobūdžio, filosofinei problematikai skirti žurnalai „Šaltinis" (1905—06, ėjo kas du mėnesiai), „Jaunimas" (1911—14, mėnesinis), „Naujovė" (1915, ėjo kas keturi mėnesiai), „Darbymetis" (1921—25, ėjo nereguliariai, pasirodė devyni numeriai), gausybė filosofinių straipsnių periodikoje. Jis išvertė filosofinę senovės indų poemą „Ba-

gavadgita". 1941 buvo išspausdintas, bet neišplatintas filosofinis traktatas „Žmonijos sąmoningumas tikybiniuose jos pavadinimuose, šventraščiuose ir šventuose žymekliuose"; visas šio traktato tiražas ir vokiečių kalba rašyto traktato „Sąmonės paslaptis" („Das Bewusstseins Geheimnis") rankraštis žuvo karo metais. Keletas nedidelių po karo vokiečių kalba rašytų filosofinių traktatų nebuvo paskelbta. Jie saugomi Kauno literatūros muziejuje. Didžioji Vydūno grožinės kūrybos dalis taip pat yra filosofinio turinio. Filosofiniu požiūriu reikšmingi ir vokiečių kalba rašyti Vydūno istorijos veikalai „Lietuvos praeitis ir dabartis" („Litauen in Vergangenheit und Gegenwart", 1916) ir „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių" („Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen", 1932), memuarų knyga „Kalėjimas — laisvėjimas" (1947).

Idealistiniam panteizmui atstovaujanti Vydūno filosofija lietuvių filosofinės minties kontekste išsiskiria kaip akivaizdi senosios indų filosofijos recepcijos apraiška, nors indų filosofija nebuvo vienintelis jo filosofinių pažiūrų ištakų šaltinis. Prie jos Vydūnas atėjo pirmiausia susipažinęs su antikos, ypač Platono bei neoplatonizmo, krikščionybės mistikų T. Kempiečio, J. Biomės, J. Ekharto idėjomis, naujųjų laikų filosofų M. Kuziečio, B. Spinozos, Dž. Bruno, G. V. Leibnico bei klasikinės vokiečių filosofijos kūrėjų filosofinėmis sistemomis, su kai kuriomis XIX a. pabaigos vokiečių neokantininkų, eksperimentinės psichologijos pradininko V. Vunto koncepcijomis. Pirmuosius jo filosofinius ieškojimus smarkiai paskatino imanentinė V. Šupės filosofija bei to meto teosofija (E. Blavatskaja, A. Bezant, E. Šiurė, B. Hartmanas). Tačiau iš visų šių šaltinių lemiamą poveikį turėjo indų filosofija. Sekdamas viena iš aštuonių idealistinių viduramžiais susiformavusių senosios indų filosofijos sistemų — vedanta, tiksliau, jos atmaina — višišta advaita, Vydūnas teigia, kad būtį sudaro viena realybė — absoliuti dvasia. Pojūčiais patiriamas pasaulis nesudaręs savarankiškos realybės, o esąs tik tam tikra absoliuto būsena, reali, bet nesavarankiška dvasinės visumos dalis. Grynoji dvasia ir reiškinių pasaulis, arba materija, anot Vydūno ir višišta advaitos šalininkų, esą du kraštutiniai absoliuto pasireiškimai. Erdvėje ir laike absoliutas reiškiasi tapsmu — involiucija. Pastarąją paneigianti evoliucija, suvokiama kaip laipsniškas prarastos sąmonės atgimimas; ji pasaulio objektų gausybę ir įvairovę vėl grąžinanti į dvasinę vienovę — absoliutą. Involiucija ir evoliucija sudaro amžinai besisukantį būties ratą, kuriame yra ne tik kraštutinės absoliuto būsenos, bet ir daugybė kitų realybės tarpsnių; pastariesiems būdingas nevienodas sąmoningumo ir nesąmoningumo santykiavimas, iš kurio ir gimsta nuolat kintanti pasaulio įvairovė. Absoliutas pasaulio atžvilgiu yra imanentinis ir transcendentinis.

Vydūno nuomone, evoliucija vyksta pakopomis. Jos apima reiškinių pasaulio — negyvosios materijos, augalinės gyvybės, gyvu-

liškojo veiklumo bei proto ir tris dvasios — visagalybės, išminties bei meilės pakopas. Tos septynios sferos, sudarančios visatą, reiškiasi ir žmoguje, kuris esąs tarsi mikroskopas, o kartu ir aukščiausia žmoniškumo evoliucijos pakopa. Savimonė, išmintingumas, intuicija, dorumas, sąžinė, meilė, jautrumas gėriui ir grožiui — būdingiausios žmoniškumo apraiškos. Tuo tarpu kūnas, gyvybė, geismai, protas priklauso reiškinių pasauliui, „pažmoniškumui". Taigi tai, kas sudaro socialinę žmogaus esmę, Vydūnas kildina iš dvasinio absoliuto. Ontologinį statusą filosofas suteikia ir dorovei, nes žmogaus tobulėjimo esmę, anot jo, sudaro įveikimas reliatyvaus dualizmo tarp to, kas žmoguje susiję su materialiniu pasauliu, ir jo dvasinės esmės, tarp sąmoningumo ir nesąmoningumo. Iš to, koks yra sąmoningumo ir nesąmoningumo santykis, matyti, kiek dvasinė žmogaus esmė yra nugalėjusi, sutaurinusi ar palenkusi sau „pažmoniškumą"— materialaus pasaulio sferas, kaip toji pergalė realizuojama elgesiu. Žmoniškumo esmės vyravimą virš „pažmoniškumo" Vydūnas vadina dora. Tačiau dvasinį tobulumą pasiekęs žmogus neturįs individualistiškai nugrimzti budistinėje nirvanoje, o privaląs aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, prisidėti prie jos pažangos. Teoriškai Vydūnas tai aiškina žmogaus situacijos sudėtingumu pasaulyje. Anot filosofo, vieno žmogaus esmė santykiauja ne tik su savo „pažmoniškumu", bet ir su kitų žmonių esmėmis bei „pažmoniškumu". Tą daugelio individualių žmoniškumo esmių ir „pažmoniškumų" santykiavimą Vydūnas vadina dorove. Svarbiausia doros reiškimosi prielaida laikoma valia, kurios inspiruotas elgesys skiriasi nuo elgesio iš paklusnumo visuomenėje nusistovėjusioms normoms ar įstatymams. Valia ugdomos tokios savybės, kaip teisingumas, taurumas, kantrumas, garbingumas, gerumas, meilė ir t. t.; šios savybės padėsiančios ne tik pasiekti asmeninę laimę, bet ir įveikti socialines blogybes, nugalėti klasinį antagonizmą. Vydūno nuomone, greta doros kitos dvi žmoniškumo reiškimosi formos yra mokslas ir menas. Mokslas — tai proto veikimo sfera, žemutinė žmoniškumo pakopa, nuo kurios prasideda ne stichiškas, o kryptingas pasaulio pažinimas. Tačiau tik intuicijos padedama išmintis gali paaiškinti pačią būties esmę. Jos pažinimas sutampa su savęs pažinimu ir yra siejamas daugiau su jogų filosofijos principais grįsta etika negu su mokslu. Tuo pačiu ontologiniu požiūriu aiškinama ir meno prigimtis bei paskirtis, grožio esmė, nacionalinis meno savitumas, meno rūšys ir t. t. Grožio esmė slypinti kūrybos galioje, jos vyksme, kuris rodąs sąmonės šviesėjimą, kilimą iš nesąmoningumo į sąmoningumą. Gamtoje grožis reiškiasi pačiu gyvybės „plastėjimu", gyvybės sferai priklauso ir žmogaus kūnas, o žmogaus esmės grožis atsiskleidžia kaip sugebėjimas pačiam kurti, spontanišką gamtos kūrybiškumą pratęsti sąmoningu kūrybiškumu. Todėl meno kūrinyje materializuojasi jį sukūrusio menininko dvasinė esmė, o kūrinio vertė priklauso nuo kūrėjo dvasinio tobulumo. Meno paskirtis — kuriamu grožiu skelbti žmoniškumą,

sukelti atgarsį suvokėjo dvasinėse galiose, padėti nukreipti tas galias sąmonės šviesėjimui.
Vydūno visuomeninės pažiūros irgi nuosekliai kyla iš jo ontologijos. Žmogaus kelias į absoliutą eina tam tikromis viena kitai subordinuotomis pakopomis: individas — tauta—žmonija—absoliutas. Todėl individualumas, tautiškumas, žmogiškumas yra žmogaus sąmonės pakopos; jos nėra istorinės raidos produktas, o tik iš absoliuto kylančios žmogaus tobulėjimo galimybės, kurios veda jį iš individualios sąmonės į kosminę. Šioje žmogaus vidiniu tobulėjimu paremtoje visuomenės gyvenimo raidoje išorinės aplinkos veiksniai, tarp jų ir socialinės sąlygos, atlieka tik pagalbinį vaidmenį. Anot Vydūno, visas socialines problemas esą galima išspręsti remiantis moraliniais principais. Morališkai tobulėdama visuomenė pati evoliucijos keliu ateisianti į socializmą, kurį Vydūnas traktavo supaprastintai, nors ir laikė „žmonijos ateities forma".

VISUMOS SĄRANGA. Tilžė, 1921, 32 p. 1 schem. l. *Pirmasis leidimas:* Visatos sąranga. Tilžė, Vilh. Storost, 1907, 32—4 p. 1 schema. *Pirmoji publikacija:* „Šaltinis", 1907, Nr. 1, p. 1—32.

Dėstoma teosofinė panteistinė visatos struktūros ir evoliucijos samprata. Visatos evoliucija esanti absoliuto (amžinosios priežasties) atsiskleidimas, laipsniškas visatos grįžimas iš sumaterialėjusios būsenos į dvasinę. Grįžtama laipsnišku gyvybės, proto, dvasinės sąmonės augimu. Dabartinė visata susidedanti iš keturių materialaus pasaulio ir trijų dvasinio pasaulio sferų. Protas yra aukščiausia materialaus pasaulio jėga, per kurią žmoguje pasireiškia jau ir dvasinio pasaulio atgarsiai.
Knygoje išdėstytos teosofinės doktrinos, jos paremiamos kai kuriais astronomijos, fizikos, chemijos, biologijos ir kitų gamtos mokslų duomenimis. Visatos dalių pavadinimai imti iš sanskrito kalbos.

SLĖPININGOJI ŽMOGAUS DIDYBĖ. Tilžė, 1921, 62 p., 1 schem. l. *Pirmasis leidimas:* Slaptinga Žmogaus Didybė. Tilžė, Vilh. Storost, 1907, 64—4 p., 1 schem. l. *Pirmoji publikacija:* „Šaltinis", 1907, Nr. 2—3, p. 33—96.

Knygoje dėstoma teosofinė žmogaus samprata. Ji bandoma argumentuoti kai kuriais XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios biologijos bei psichologijos duomenimis ar hipotezėmis, I. Kanto teiginiais. Savo esme žmogus yra dvasinė būtybė, kūnas, o geismais ir protu priklauso materialiajai būties daliai. Jis yra savotiškas mažas visatos modelis, kuriame išsidėsčiusios keturios materijos ir trys dvasinio pasaulio sferos. Fizinis žmogaus kūnas (sthulasharira) ir jį supantis eterinis kūnas (lingas harira) yra negyvosios gamtos dalis, jame pasireiškiančios gyvybės jėgos (prana) priklauso augmenijos pasauliui, o jutimų bei geidulių sritis (kama) sudaro gyvūniškąją žmogaus dalį. Minčių pasaulis (kamamanas) yra pati smulkiausia materijos dalis ir iš visų gamtos objektų priklauso tik žmogui. Primityvios galvojimo apraiškos būdingos jau ir aukštesniems gyvūnams. Ypatingos žmogaus

mąstymo savybės — intuicija, savimonė, kūrybinis įkvėpimas, laisva valia, sąžinė — jau yra dvasinio pasaulio (atma-budhi-mano) apraiškos. Atma — absoliutas, budhi — jo veikimo jėga, manas — savimonės galimybė. Iš tikrųjų žmogus tobulėja valingai veikdamas, stiprindamas dorą ir nuolat nukreipdamas mintis į dvasios dalykus.

MIRTIS IR KAS TOLIAU. Tilžė, 1920, 48 p. *Pirmasis leidimas:* Tilžė, Vilh. Storost, 1907, 64+4 p. *Pirmoji publikacija:* „Šaltinis", 1907, Nr. 4—5, p. 97—160.

Remdamasis anglų teosofės A. Bezant knyga „Death and then" („Mirtis ir kas toliau"), Vydūnas dėsto teosofinį požiūrį į žmogaus tobulėjimą. Žmogus esąs dvasinė būtybė, kuri nuolat tobulėdama per daugelį žemiško ir pomirtinio gyvenimo ciklų siekia susilieti su absoliutu (atma-budhi). Vieną ciklą sudaro gimimu prasidedąs kūniškasis gyvenimas, kūno mirtimi prasidedanti eterinė, vėliau — astralinė būsena (kama loka) ir palaimos būsena (devachanas). Po daugelio tokių ciklų žmogus pasiekiąs visišką tobulybę, t. y. išsilaisvina iš visų norų, išsivaduoja nuo prievolės vėl gimti ir patenka į nirvaną. Visiems žmonėms pasiekus nirvaną, prasidedąs naujas milijonus metų trunkantis žmonijos evoliucijos ciklas.

ŽMONIJOS KELIAS. Tilžė, 1914, 52 p. *Pirmasis leidimas:* Tilžė, Vilh. Storost, 48+4 p. *Pirmoji publikacija:* „Šaltinis", 1907, Nr. 6, p. 161—208.

Dėstoma idealistinė evoliucijos samprata. Evoliuciją Vydūnas laiko dėsninga visatos objektų tobulėjimo išraiška. Autorius neigia Č. Darvino teiginį, kad evoliucijos priežastys yra gamtos būtybių kova dėl būvio ir gyvenimo sąlygų poveikis joms. Vystymosi esą reikalauja paslėpta gamtos objektų dvasinė prigimtis, kuri siekia laipsniškai save išryškinti. Kuo žemesnė būtybė, tuo giliau paslėpta jos dvasinė esybė (monada). Įvairių gamtos objektų monados palieka išaugtas materialias formas ir pereina į aukštesnes. Žmogiškoji monada pradeda reikštis savimone. Žmonijos raida aiškinama remiantis teosofiniu E. Blavatskajos veikalu „Slaptybės mokslas" („Secret Doctrine").

LIKIMO KILMĖ. Vilhelmas Storost, 1908, 100 p. *Pirmoji publikacija:* „Šaltinis", metai IV, 1908, 100 p.

Objektyviojo idealizmo požiūriu nagrinėjama likimo samprata, aiškinamas jo santykis su sąmoninga žmogaus veikla bei laisva valia. Likimas pačia bendriausia prasme sutapatinamas su galutiniu panteistiškai suprantamu evoliucijos tikslu — visatos ir jos objektų grįžimu į dvasinę būseną — absoliutą. Pasaulio struktūra aiškinama remiantis sankjos sistema, pasaulį traktuojančia kaip trijų savybių (gunų) — pasyvumo (tampo), veiklumo (radžo) bei aiškumo (satvos) — kombinaciją.

APSIŠVIETIMAS. Tilžė, Vilhelmas Storost, 1909, 80 p.

Dalys: 1. Kelias švieson, 3—16. 2. Šių dienų žmogaus apsišvietimas, 17—31. 3. Apsišvietimo kliūtys, 32—54. 4. Apsišvietimo išlygos, 54—67. 5. Pats išminties auginimas, 67—80.

Keliami mokslo, pažinimo, kultūros, moralės pažangos klausimai. Teigiama, kad apsišvietimo, pažinimo lygį, kultūrą reikia matuoti pagal tai, kiek žmogus ar žmonija yra suvokę savo vieningumą su dvasiniu absoliutu. Mokslas yra pasaulio pažinimo ir pertvarkymo priemonė, bet negalįs paaiškinti būties esmės. Tikrąja pažinimo forma reikia laikyti išmintį, kuri pasiekiama morališkai tobulėjant.

GIMDYMO SLĖPINIAI. Tilžė, 1921, 104 p. *Pirmasis leidimas:* Tilžė, Vilhelmas Storost, 1909, 96 p. *Antrasis leidimas:* Tilžė, „Rūta", 1919, 104 p.

Dalys: 1. Gyvenimo ir sveikatos pradžia, 3—17. 2. Gimtis ir mūsų dienų žmonės, 17—35. 3. Asmens gyvata ir gaminimas, 35—50. 4. Tėvai ir vaikai, 51—71. 5. Žmogus ir gimtis, 71—102.

Filosofiniu požiūriu aptariamos lytinio gyvenimo problemos, jos siejamos su dorovės aktualijomis, asmenybės dvasiniu tobulėjimu ir kultūros pažanga. Lytinis kompleksas (gimtis) traktuojamas kaip biologinė absoliuto kūrybinių galių realizavimo išraiška. Gimtis yra vieno svarbiausių visatos evoliucijos procesų akstinas, todėl čia taip stipriai veikiančios kūno, geismų ir dvasios jėgos. Tačiau žmonės, pažeisdami gimties paskirtį, nusikalsta tiek dorovės, tiek gamtos dėsniams ir sulaukia daugiausia nepalaimos. Toji paskirtis esanti naujo žmogaus gimdymas. Tam reikalingas didelis pasišventimas, dvasios sutelktumas, atsakomybė. Kitas vedybinio gyvenimo ir meilės uždavinys esąs vedusiųjų žmogiškosios pilnatvės atsiskleidimas, kai vienas papildo kito asmenybę, vienas kitą skatina tauriau gyventi, nugalėti egocentrizmą. Taip priartėjama prie žmogaus ir pasaulio vieningumo suvokimo.

MŪSŲ UŽDAVINYS. Tilžė, 1921, 190 p. *Pirmasis leidimas:* Tilžė, 1911, 226 p.

Dalys: 1. Gamta ir žmogus, 5—21. 2. Tauta ir žmogus, 22—46. 3. Kraujas bei kalba ir žmogus, 46—78. 4. Tautos išlikimas, 78—101. 5. Septyni šimtai metų lietuvių tautos gyvenimo, 101—131. 6. Lietuvių tautos gyvėjimas, 131—167. 7. Vakarų žmonijos kelias gyvybėn, 168—188.

Idealistiškai aiškinami evoliucijos ir žmonijos dvasinio sąmonėjimo klausimai. Šiuo aspektu apibūdinama lietuvių tautos raida. Teigiama, kad visata yra dvasinio absoliuto materiali išraiška, jo išsiskaidymas į įvairovę involiucijos būdu. Ilgus amžius trunkąs materialaus pasaulio grįžimas į absoliutą sudaro evoliucijos procesą. Negyvoji materija, augmenija, gyvūnija ir žmonija traktuojama kaip materialaus pasaulio sąmonėjimo pakopos.
Tais pačiais principais aiškinama ir žmonijos raida. Šeima, giminė, tauta, žmonija yra žmogaus suvokto absoliuto laipsniai, moralinio ir dvasinio žmogaus tobulėjimo skatintojai.
Lietuvių tauta, išlikdama nepalankiomis istorinėmis aplinkybėmis, įrodžiusi savo prigimties stiprumą. Tautos dvasinis gyvumas geriausiai išsilaikęs liaudies gyvenime ir kultūroje. Čia yra išlikę senojo tikėjimo, sudarančio tautinio savitumo pagrindą, apraiškų.

Tai esąs tolesnės lietuvių kultūros raidos pamatas.

TAUTOS GYVATA. FILOSOFIŠKI-SOCIOLOGIŠKI AIŠKINIMAI. Tilžė, 1920, 152 p.

Dalys: 1. Kas yra tauta, 2—14. 2. Tauta ir pasaulis, 15—30. 3. Tautos gyvenimas, 31—60. 4. Tauta ir politika, 61—76. 5. Seni valdžiavos klausimai, 77—98. 6. Būtinoji valdžiava, 99—132. 7. Tauta ir žmonija, 133—148. Prieraštis, 149—150.

Dėstomos pažiūros į visuomenę ir tautos vietą žmonijos bei visatos evoliucijoje. Tauta esanti būtina sąlyga žmogaus kelyje į tobulybę. Ji yra ir žmogiškosios kultūros turtinimo šaltinis. Pabrėždamas tautos savitumo svarbą, autorius kartu yra priešingas nacionaliniam uždarumui ir iš to kylančiam nacionalizmui. Būtina žmonijos tobulėjimo sąlyga — tautų bendravimas; bendraudamos tautos viena kitą praturtina. Remdamasis G. J. Mendelio genetikos aiškinimais, Vydūnas teigia, kad tautiškumo bruožai esą įgimti. Aplinka juos tik šiek tiek moduliuojanti. Socialinius pertvarkymus lemia tik asmenybės ir tautos moralinis tobulėjimas. Teigiama, kad evoliucionuodama visuomenė ateisianti į socialinį teisingumą.

SVEIKATA, JAUNUMAS, GROŽĖ. Tilžė, 1928, 200 p.

Žmogus traktuojamas kaip dvasia — siela, aiškinama, kaip reikia tvarkyti žemiškąjį gyvenimą. Tuo gyvenimu dvasinė žmogaus esybė įsikūnijanti laike ir erdvėje, tampa absoliuto kūrybinių galių reiškimosi materialiame pasaulyje įrankiu. Dėstomas požiūris į žmogaus tobulėjimo procesą; skiriamos kelios to proceso pakopos: fizinė — gyvenimas pagal gamtos reikalavimus, dvasinio brendimo pakopa, kai įvaldomi jausmai ir geiduliai ir pasiekiama dvasios ramybė, ir išminties pakopa, kurioje pajaučiamas vieningumas su absoliutu.

SIEBEN HUNDERT JAHRE DEUTSCH-LITAUISCHER BEZIEHUNGEN. KULTURHISTORISCHE DARLEGUNGEN. Tilsit, Rūta-Verlag, 1932, 478 S. [SEPTYNI ŠIMTMEČIAI VOKIEČIŲ IR LIETUVIŲ SANTYKIŲ. KULTŪRINIAI ISTORINIAI PAAIŠKINIMAI. Tilžė, „Rūta", 1932, 478 p.].

Apžvelgiama istorinė vokiečių ir lietuvių santykių raida, parodoma grobikiška vokiečių ekspansijos į baltų žemes esmė, smerkiama germanizacijos politika; kritikuojamos XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių vokiečių istorikų koncepcijos: jie teigė, kad Rytprūsių teritorija nebuvo nuo seno baltų gyvenama. Stengiamasi pagrįsti kiekvienos tautos teisę pačiai kurti, puoselėti savo kultūrą ir ją ginti. Tauta laikoma būtina žmonijos dvasinio brendimo ir konsolidacijos sąlyga. Tikima, kad tautos greitu laiku nebejaus vienos kitoms priešiškumo, o stengsis viena kitai padėti ugdyti savo kūrybines galias.

SĄMONĖ. SĄMONINGUMAS IR NESĄMONINGUMAS. ŽVILGSNIAI Į GYVENIMO ESMĘ. Tilžė, 1936, 199 p.

Išsamiai išdėstyta Vydūno filosofinė koncepcija, kurios svarbiausia dalis yra sąmonės samprata. Sąmonė esanti pasaulio vyksmo

pagrindas, visatos priežasties — absoliuto kuriamoji galia. Materialusis pasaulis egzistuojąs tik sąmonės apšviestas, nuolatinis jo sąmonėjimas reiškiąs jo evoliuciją — artėjimą į visatos priežastį. Pasaulio įvairovė kylanti iš sudėtingų sąmoningumo santykių. Sąmoningiausia pasaulio būtybė yra žmogus, bet jo sąmoningumo apraiškos yra įvairios ir sudėtingos. Dvasinio sąmoningumo lygį rodanti savimonė (ašainė sąmonė), tikyba, kultūra, kuria žmogus apreiškia pasaulyje žmoniškumą. Menas savo kūriniais materializuojąs ašainę sąmonę. Dora rodanti, kaip žmogaus dvasia santykiauja su žmogaus kūno, jausmų ir mąstymo jėgomis. Dvasinį šviesumą atspindinti kalba. Mokslas esąs ribotas, nes jis apimąs tik materialiąją, laike ir erdvėje esančią visumos dalį. Grožiu sąmoningumas atsiskleidžia įvairiomis tiek gamtos objektų, tiek meno kūrinių formomis. Keliama Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės problema: Rytams iš Vakarų reikia mokytis veikliau įsisavinti materialų pasaulį, o Vakarams iš Rytų — perimti kontempliuojantį dvasingumą.

TAURESNIO ŽMONIŠKUMO UŽTEKĖJIMAS. KADA KARŲ NEBEBUS. Detmold, 1948, 52 p.

Idealistiškai aiškinama karų priežastis. Karai esą visatos kūrybinių galių reiškimosi rezultatas. Kai žmonija paklūsta tamsioms griaunančioms galioms ar savo elgesiu jas stiprina, joje paprastai kyla nesutarimų, o šie išauga į žudynes ir karus. Karų kilimui daug reikšmės turi stiprios asmenybės, kurių dvasinė galia išaugusi ir pasidavusi griaunančioms jėgoms. Karas, būdamas didžiausia žmonijos nepalaima, kartu esąs skausmingas tauriųjų žmonijos jėgų žadintojas, jos dvasinių galių aktyvintojas. Tačiau žmonija turinti taurėti kitaip: doroviškai tobulėjant atskiram individui ir visuomenei. Šis žmoniškėjimo būdas garantuojąs santaiką tarp individų, tarp tautų, gėrio pergalę, individualią ir visuotinę laimę.

LIETUVIŠKA TAUTIŠKA DVASIA.— Kn.: Bendraitė. Išleido Prūsų Lietuvių „Susivienijimas". Knyga pirma, Bitėnai, 1902, p. 66—80. *Pasirašyta:* R. L.

Apibūdinama lietuvių tautos dvasinės kultūros raida. Kultūra esanti tautos savitumo ir jos išsivystymo rodiklis. Senovės lietuvių dvasinė kultūra buvusi gana aukšta. Taikiais laikais tautos dvasia buvo vidinė ir išoriniais veiksmais labai nesireiškė. Prasidėjus kovoms su kryžiuočiais, lietuvių tautinės dvasios išraiška tapo jų kariniai sugebėjimai. Tada nebeaugusi dvasinė tautos kultūra, ir lietuviai buvę aplenkti kitų tautų. Lietuvių tautinė dvasia ypač susilpnėjusi, kai dalis tautos pateko lenkų, dalis — vokiečių kultūros įtakon. Toji dvasia išgyveno liaudyje, kuri laikėsi gimtosios kalbos ir senųjų kultūros tradicijų. Tautos dvasia ėmė atbusti nuolat stiprėjant nacionalinei priespaudai. Visos XIX a. lietuvių kultūrinio gyvenimo apraiškos (literatūra, domėjimasis tautosaka, lietuvių mokslo darbai) rodančios, kad tautinė dvasia atgimsta ir toliau stiprėja.

KALĖDOS.—„Nauja lietuviška ceitunga", 1902, gruodžio 23, Nr. 102. *Pasirašyta:* Manas.

Aiškinama žmogaus ir gamtos vienybė. Žmogaus dvasinio gyvumo svyravimai prilyginami gamtos gyvumo svyravimams. Žmogaus uždavinys esąs nuolat būti dvasinio gyvenimo šviesoje ir kitus skatinti tos šviesos ilgėtis.

PASIKĖLIMAS Į ATEITĮ. APDŪMOJIMAI NAUJAM METUI.—„Nauja lietuviška ceitunga", 1903, sausio 2, Nr. 1. *Pasirašyta:* Manas.

Aptariamos lietuvių nacionalinio judėjimo perspektyvos. Svarbiausiomis prūsų lietuvių nutautėjimo priežastimis laikomas moralės nuosmukis, perdėtas praktiškumas, kultūros stoka. Išeitis esanti tokia: ugdyti dvasinę kultūrą, morališkai tobulėti. Ypač akcentuojamas gimtosios kalbos ir tautos kultūrinio palikimo gerbimas.

ŽMOGUS IR JO GYVASTIES PASLAPTIS.—„Kaimynas", 1904, Nr. 28, p. 217—219. *Be parašo.*

Parašyta remiantis 1904 m. birželio 26 d. Verdainėje skaitytu pranešimu. Dėstoma teosofinė žmogaus tobulėjimo samprata, pagrįsta reinkarnacijos idėja. Dvasiškasis žmogus turįs tol nuolatos grįžti į materialųjį kūną, kol visiškai išsivaduoja iš žemiškų geidulių ir norų.

KATRA TIKROJI KULTŪRA? —„Kaimynas", 1904, Nr. 32, p. 249—252. *Be parašo.*

Remiantis 1904 m. liepos mėn. Klaipėdoje ir Verdainėje skaitytu pranešimu, dėstomas požiūris į kultūros esmę.
Civilizacijos laimėjimai yra aukštos materialinės kultūros rodiklis, tačiau dabartinės civilizacijos sąlygomis žmogiškumo nepadaugėję: žmonėse daug savanaudiškumo, išnaudojimo apraiškų, siekimų tenkinti geidulius. Tikroji kultūra esanti grįsta išmintimi; išmintis reiškiasi žmogaus poelgių taurumu ir padeda regėti dvasinę žmogaus gyvybę. Toji kultūra žmogui padedanti išreikšti dvasinį jo pradą.

ŽMOGAUS IR DIEVO ĮSTATYMAI ARBA ZOKANAI.—„Kaimynas", 1905, Nr. 5, p. 38. *Be parašo.*

Remiantis 1905 m. sausio 29 d. Tilžėje skaitytu pranešimu, dėstoma panteistinė būties dėsnių samprata. Žmogus turėtų gyventi pagal absoliuto (dievybės) nustatytus dėsnius, kurie lemia gamtos ir visatos gyvenimą. Žmogaus sukurti įstatymai yra netobuli, nepastovūs ir dažnai pažeidžia dvasinio gyvenimo esmę. Todėl žmogui svarbiausia — pažinti pasaulį valdančius įstatymus, suvokti jų prigimtį ir išmokti pagal juos gyventi.

ŠIANDIENIŠKAS IR PASLAPTIES MOKSLAS.—„Kaimynas", 1905, Nr. 29, p. 225—226. *Be parašo.*

Atpasakojamas 1905 m. liepos 9 d. Tilžėje skaitytas pranešimas, kuriame aptariamas teosofijos ir mokslo santykis.

Autorius pabrėžia mokslo svarbą empiriniam materialaus pasaulio pažinimui ir keitimui, kartu pažymi, kad mokslas esąs bejėgis nustatyti pirminę būties priežastį, kuri esanti gyva ir sąmoninga dvasia. Visos esybės esančios gyvos ir einančios savo keliais, kuriais vedanti sąmonė. Sąmonė aiškiausiai pasireiškianti žmoguje. Aukščiausia jos apraiška yra išmintis, kuri galingesnė už dabartinį mokslą kuriantį protą.

MOKSLAI KAIP PASAULĖ STOJOSI.—„Kaimynas", 1905, Nr. 31, p. 242—243. *Pasirašyta:* Mn.

Atpasakojamas 1905 m. liepos 29 d. Tilžėje skaitytas pranešimas. Dėstoma panteistinė evoliucijos samprata. Pažymima, kad pasaulis nebuvo sukurtas iš karto, o kūrėsi nuolat kisdamas ir tobulėdamas. Jis kinta ir toliau. Evoliucijos idėja jau buvusi savaip išdėstyta įvairiose senovės tikybose ir moksluose (senovės graikų, egiptiečių, indų, Biblijoje). Ypač vertingi evoliucijos supratimui yra naujųjų laikų gamtos mokslo laimėjimai. Labai svarbus šio mokslo teiginys, kad pasaulis negalėjo atsirasti iš nieko. Tačiau mokslas ribotai teigiąs, kad viskas atsiradę iš negyvos materijos. Autoriaus nuomone, senovės mokslai teisingai teigę, kad visko pradžia yra dvasia, iš kurios kilusi ir materija.

GYVASTIES BANGAVIMAI.—„Kaimynas", 1905, Nr. 22, p. 265—266. *Pasirašyta:* Mn.

Atpasakojamas 1905 m. rugpjūčio 20 d. Tilžėje skaitytas pranešimas. Aiškinama, kokį vaidmenį evoliucijoje atlieka ritmas. Evoliuciją Vydūnas supranta panteistiškai. Jis teigia, kad visatoje gyvybė didesniais ir mažesniais ciklais banguoja — kyla ir vėl grimzta. Nuolat banguojant, pasikartojant viskas tobulėja. Tai rodanti ir gamtos, ir žmonijos raida. Žmogus iš labai žemos savo būsenos kilo į aukštesnę, vėl grimzdo ir vėl kilo, bet po kiekvieno tokio bangavimo tapdavo tobulesnis. Taip buvo iškilę daug aukštų civilizacijų, religijų, o joms griuvus vėl kilo naujos kultūros, nauji aukštesnio lygio tikėjimai. Ritmingas bangavimas yra būdingas ir atskiram individui.

GYVASTIES VARTAI.—„Kaimynas", 1905, Nr. 36, p. 291—292. *Be parašo.*

Atpasakojamas 1905 m. rugsėjo 3 d. Tilžėje skaitytas pranešimas. Dėstoma teosofinė gyvybės samprata. Tikroji gyvybė esanti dvasinė, ji nesibaigia kūno mirtimi, o išliekanti ir po mirties. Esančios kelios nevienodo lygio gyvybės sferos (valstybės) — mineralų, augalų, gyvūnų, žmogaus. Tos sferos persipynusios viena su kita. Ypač tai būdinga žmogui, kuris gali gyventi kūniškame (mineraliniame), geismų (gyvūnams būdinga būsena), jausmų ir proto pasaulyje.

MAŽUMAS APIE SOCIALIZMĄ IR TEOSOFIJĄ.—„Šaltinis", 1906, Nr. 4, p. 109—125. *Pasirašyta:* Mn.

Pažymima, kad didžioji žmonijos dalis kenčia socialinę priespaudą, kad stiprėja laisvės troškimas, sukeliantis išsivaduojamąją

kovą. Siekiant išsivaduoti daugiausia dėmesio turi būti kreipiama į asmenybę, jos vidinę laisvę, kuri būsianti geriausia sąlyga gyvenimo aplinkybėms ir antagonistiniams santykiams taikiai pakeisti. Socializmas turįs prasidėti nuo asmenybės dvasinės kultūros ugdymo, o ne nuo revoliucinio esamos santvarkos keitimo. Žmonija išsivaduosianti, kai supras, kad ji yra viena brolija, kilusi iš to paties dvasinio absoliuto.

TĖVYNĖS KULTŪRA. ATBALSIS IŠ PRŪSŲ LIETUVOS.—„Vilniaus žinios", 1906, spalio 1 (14), Nr. 217. *Pasirašyta:* R. Manas.

Straipsniu įsitraukiama į „Vilniaus žiniose" prasidėjusią diskusiją dėl lietuvių kultūros padėties ir perspektyvų. Iki Vydūno šiuo klausimu jau buvo pasisakę rašytojai J. Herbačiauskas, K. Puida, skulptorius P. Rimša ir kt. Svarbiausia sąlyga tautos kultūrai plėtotis Vydūnas laiko dvasinį asmenybės brandumą. Jis skiria tris brandumo laipsnius: tamsuolišką, karštuolišką ir išmintingą. Lietuvių kultūrą kuria karštuoliai kovotojai, kurie išjudina ir tamsuolius. Išmintingų yra labai mažai. Tautos kultūra — sudėtingas reiškinys, apimantis beveik visas materialinės ir dvasinės veiklos sritis. Todėl jos kūrėjas yra kiekvienas tautos narys, nesvarbu, ką jis dirbtų. Svarbu tik būti atsidavusiam savo tautos labui, aukoti jai savo interesus.

MATERIJA IR DVASIA.—„Šaltinis", 1906, Nr. 5, p. 131—142. *Pasirašyta:* Mn.

Panteistiškai aiškinama būties esmė: būties prigimtis — dvasinė, materija — dvasinio absoliuto pasireiškimas, jo kūrinys. Skirtumo tarp dvasios ir materijos nėra — tai tik skirtingos tos pačios dvasinės visumos būsenos.

KAIP AMŽIŲ BĖGYJE ŽMONĖS SUPRATO GAMTĄ.—„Šaltinis", 1906, Nr. 6, p. 175—180. *Pasirašyta:* Mn.

Remiantis V. Biolšės paskaita, gamta aiškinama kaip materiali dvasinio absoliuto apraiška. Pritariama evoliucijos idėjai, pabrėžiama visatos begalybė ir jos sąrangos harmonija. Pasisakoma prieš dogmatišką biblinį pasaulio genezės aiškinimą, pažymima, kad toks aiškinimas yra žalingas mokslo pažangai. Iškeliama M. Koperniko, G. Galilėjaus, Dž. Bruno idėjų reikšmė, pritariama Č. Darvino evoliucijos teorijai, tačiau Darvino natūraliosios atrankos principas mechaniškai perkeliamas į moralės sritį: išliekanti toji dorovė, kuri aukštesnė, galingesnė. Visatos sąrangos principai sutampą su žmogaus sąrangos principais, todėl visatos pažinimą reikėtų pradėti nuo savęs pažinimo.

MANO NUOMONĖ APIE TEOZOFIJĄ.—„Vilniaus žinios", 1908, spalio 29 (lapkričio 11), Nr. 24. *Pasirašyta:* Vidunas-Tilžiškis.

Atsakoma į kritinį Z. Angariečio straipsnį „Apie teozofiją" („Vilniaus žinios", 1908, spalio 14, Nr. 231). Vydūno požiūriu, teosofijos sąvoka reiškianti dievišką arba idealią išmintį. Teosofas — žmogus, kuris šviečia tokia išmintimi.

KULTŪRA.—„Lietuvos žinios", 1909, birželio 6 (19), Nr. 1; birželio 10 (23), Nr. 2.

Dėstomas idealistinis požiūris į kultūrą. Mokslo ir civilizacijos laimėjimus galima apibūdinti tik kaip kultūros produktus, bet ne kaip pačią kultūrą. Kultūros esmė esanti dvasinio žmogaus gyvenimo apraiškos. Jos lygį galima matuoti doros lygiu ir sugebėjimu išreikšti kūrybines bei dvasines pajėgas. Tikrasis kelias į kultūros aukštumas — moralinis asmenybės tobulėjimas, savo dvasingumo išryškinimas.

TIKYBOS MOKSLŲ PRASISKLEIDIMAS IR PATI TIKYBA (VIERA).—„Nauja lietuviška ceitunga", 1909, spalio 12, Nr. 82. *Pasirašyta:* W. Storost.

Remdamasis 1909 m. spalio mėn. Klaipėdoje skaitytu pranešimu, Vydūnas dėsto požiūrį į įvairias religijas ir jų kilmę. Tikėjimas apibūdinamas kaip panteistinė pasaulėžiūra, skelbianti, kad dievybė yra dvasinis absoliutas, arba pasaulio priežastis. Įvairios pasaulio religijos skirtingais vaizdiniais simboliškai aiškinančios šią dievybės sampratą, teigiančios dvasinę pasaulio ir žmogaus kilmę. Žemiškasis gyvenimas paveikia žmones, ir per ilgą laiką tokia samprata nublanksta. Todėl vis atsiranda tikybos atnaujintojų (Roma, Krišna, Zaratustra, Mozė, Orfėjas, Buda, Lao Dzė, Kristus). Jie neskelbia naujų mokslų, o įvairių kraštų ir epochų žmonėms suprantamai išdėsto amžinas tiesas apie dvasinę pasaulio prigimtį.

KAS YRA KRIKŠČIONIŠKA, O KAS PAGONIŠKA.—„Nauja lietuviška ceitunga", 1909, spalio 22, Nr. 85. *Pasirašyta:* W. Storost.

Atsiliepimas į „Konservatyvų Draugystės Laiške" (1909, Nr. 84) išspausdintą kriptonimu F. G. pasirašytą straipsnį, kuriame Vydūnas buvo puolamas dėl „Naujoje lietuviškoje ceitungoje" (1909, Nr. 82) paskelbto straipsnio „Tikybos mokslų prasiskleidimas ir pati tikyba". Vydūnas argumentuotai paaiškina, kad įvairios religijos iš esmės visiškai neprieštarauja krikščionybei.

ŽMOGAUS IŠAUGIMAS IR TIKYBA ŠIANDIEN IR SENOVĖJE. Referatas, skaitytas per L. Mokslo Draugijos susirinkimą liepos 13 d. 1911 m.—„Lietuvos žinios", 1911, liepos 23 (rugpjūčio 5), Nr. 84; liepos 26 (rugpjūčio 8), Nr. 85.

Aptariamas asmenybės tobulėjimas ir jo ryšys su tikėjimu. Tikėjimas — jį Vydūnas supranta kaip dvasinio absoliuto pripažinimą — esanti būtina žmogaus vidinių galių augimo arba asmenybės tobulėjimo sąlyga.

LIETUVIŲ TIKYBOS PRASMĖ SENOVĖJE. VYRIAUSIOS MANO KALBOS MINTYS, SAKYTOS ŠIŲ METŲ L. MOKSLO DRAUGIJOS SUVAŽIAVIME LIEPOS 14 D. 1911 M.—„Lietuvos žinios", 1911, liepos 28 (rugpjūčio 10), Nr. 86; liepos 30 (rugpjūčio 12), Nr. 87.

Aptariama religijos (tikybos) esmė ir senovės lietuvių religija. Tikrąja religija laikomas tikėjimas į pasaulio priežastį — absoliutą. Įvairių istorinių formacijų ir kraštų žmonės tos priežasties apraiškas įkūniję savo tikybose skirtingais simboliais. Patys ryš-

kiausi simboliai buvę ugnis, medis, žaltys. Jie būdingi ir senovės lietuvių religijai.

IDEALIZMAS IR REALIZMAS GYVENIME. Mano kalbos, sakytos liepos 16 d. šių metų Mokslų Draugijos suvažiavime, turinys.—„Lietuvos žinios", 1911, lapkričio 1 (14), Nr. 127—128; lapkričio 8 (21), Nr. 130; lapkričio 10 (23), Nr. 131.

Dėstomas požiūris į pagrindinį filosofijos klausimą. Autorius pritaria įvairių laikų idealistams ir pirmine laiko sąmonę, o materija esanti tik jos pagimdytas turinys.

EVOLIUCIJA IR TIKYBA. SVARB. MINT. REF., SKAIT. L. M. D. POSĖDŽIUOSE. 19—24.VI.12.—„Lietuvos žinios", 1912, liepos 24 (rugpjūčio 6), Nr. 86; liepos 26 (rugpjūčio 8), Nr. 87; liepos 28 (rugpjūčio 10), Nr. 88; liepos 31 (rugpjūčio 13), Nr. 89.

Aiškinama evoliucija, jos priežastys; religija apibūdinama kaip tikėjimas į dvasinę visatos priežastį. Tikėjimas buvęs ir tebesąs didžiausias evoliucijos akstinas. Tikėjimas į dvasinę visatos prigimtį esanti viena svarbiausių dabartinio civilizuoto žmogaus dvasinio brendimo prielaidų.

POETAS IR KULTŪRA.—„Vairas", 1914, Nr. 4, p. 2—4.

Teigiama, kad dvasinę kultūrą ugdyti padeda mokslininkai, filosofai ir menininkai. Didžiausias vaidmuo tenkąs menininkams, ypač poetams, nes medžiaga jų kūrybai yra kalba, o ja labiausiai reiškiasi tauta. Poetai turi būti labai aukštos dvasinės kultūros, priešingu atveju jų kūryba bus tuščias žodžių skambesys.

KULTŪRINĖ DAILININKO PAREIGA.—„Vairas", 1914, Nr. 9, p. 2—5.

Aptariamas meno kūrybos individualumas, nacionalinis savitumas ir santykis su liaudies kūryba. Menininko talentas traktuojamas kaip ypatinga intuityviai suvokiama visuotinės sąmonės (dvasinio absoliuto šviesos) apraiška. Be įgimto talento, būtina kūrybos prielaida yra menininko taurumas ir jo dvasinis tobulėjimas. Kūryba bus pilnavertė, jeigu ji turės nacionalinį charakterį (tautos dvasios žymę) ir bus individuali. Nacionalinis charakteris ryškiausiai atsiskleidžia liaudies kūryboje, kuri neturi individualaus kūrėjo bruožų. Menininkas savo kūryboje sintezuoja nacionalinį charakterį (tautos dvasią) ir savo individualybę.

EUROPOS TAUTŲ SANTYKIAI.—„Darbymetis", 1921, Nr. 1, p. 5—15. *Pasirašyta:* Vds.

Aiškinama, kad kūrybos vyksmas kiekvienai tautai iškelia savitą uždavinį. Didžiųjų tautų pastangos atimti iš mažųjų tautų jų gimtąsias kalbas ir kitas nacionalinio savitumo apraiškas yra priešingos kūrybos dėsniams. Tautos turinčios vienos kitas praturtinti savo dvasinėmis vertybėmis, bet jas perimant negalima prarasti nacionalinio ypatingumo. Tai, kad lietuvių tauta išliko labai nepalankiomis sąlygomis, aiškiai rodą, jog kūrybos vyksmas jai iškėlęs ypatingą uždavinį. Tą uždavinį ji turinti atlikti ugdydamasi kuo tauriausią žmoniškumą ir juo veikdama kitas tautas.

NATŪRALIZMAS.—„Darbymetis", 1921, Nr. 2, p. 16—19. *Pasirašyta:* Vds.

Meno kūrinys apibūdinamas kaip vienaip ar kitaip įkūnyta žmogaus sielos išraiška. Kūrybos procesą galima palyginti su augimu gamtoje — kaip iš grūdo išaugąs augalas, taip iš žmogaus dvasios išauga meno kūrinys, kuriam medžiaga gali būti imama iš tikrovės. Tačiau meno uždavinys nesąs tiksliai pavaizduoti tikrovę, kaip reikalauja natūralizmo šalininkai. Net ir stengdamasis tai padaryti, menininkas to nepadaro — jis ne tiek atkuria tikrovę, kiek išreiškia savo dvasią, parodo jos atsiskleidimą. Natūralizmas sutapatinamas su realizmu: abi sąvokos vartojamos kaip sinonimai.

SOCIALIZMAS.—„Darbymetis", 1921, Nr. 4, p. 7—19. *Pasirašyta:* Vds.

Pritariama socializmo idealams ir teigiama, kad socializmas „bus žmonijos ateities gyvenimo forma"; pasisakoma prieš revoliucinį jo įgyvendinimo būdą. Socializmas esąs pasiekiamas tik „žmogaus gerėjimu", todėl pirmiausia būtina keisti žmogų, ugdyti jo žmoniškumą.

MANO PASKAITOS KAUNE „TAUTOS TEATRE" LAPKRIČIO M. 12, 13 IR 14 D. 1923 METAIS. I. MENO ESMĖ IR JOS DIRVONAI. II. MENAS IR KULTŪROS EIGA. III. KURI DRAMA MUMS REIKALINGA? —„Gairės", 1924, Nr. 2, p. 44—51.

Aptariami meno prigimties, paskirties ir santykio su kultūros procesu klausimai. Meno prigimtis kildinama iš idealistiškai suvoktos dvasinės žmogaus esmės, esančios „anapus erdvės ir laiko". Meno kūrinys — tai materialus daiktas, kurio vertė matuojama grožiu. Gražus jis bus tada, kai bus kupinas žmogiškos dvasios, pasireiškiančios kaip imanentinė arba transcendentinė, pojūčiams neprieinama galia. Tos galios nerelkią sutapatinti su forma. Meno kūrinys, jo forma tėra tarpininkai tarp tos galios ir pojūčių, tos galios materializavimo galimybė. Menas yra ne tik kūrėjo dvasios reiškimosi dirva, bet ir kitų žmonių dvasinio gyvėjimo veiksnys, jis daro didelį poveikį dvasinei žmonijos evoliucijai.

MŪSŲ TAUTOS GYVENIMO KRIZIS.—„Darbymetis", 1924, Nr. 8, p. 26—38. *Pirmoji publikacija:* „Klaipėdos žinios", 1924, balandžio 6, Nr. 56; balandžio 13, Nr. 62. *Pasirašyta:* Vds.

Konstatuojama, jog Lietuvos gyvenime yra aiškių dvasinės krizės apraiškų. Krizės priežastys siejamos su ta aplinkybe, kad valstybės nacionalinis savarankiškumas tesąs išorinis ir iš esmės baigiasi politine nepriklausomybe. Kultūrinis, dvasinis gyvenimas prarandąs savo tautinius bruožus, nes į jį be atodairos skverbiasi svetimos vertybės, o turimos savosios vertybės nepuoselėjamos. Svetima dvasia tautą pasiekianti per švietimą, meną, valstybės valdymo būdą. Pastarasis ypač keliąs susirūpinimą, nes juo įtvirtinamas tautos socialinio gyvenimo skilimas: valdžia liaudžiai yra ne sava, o svetima. Per menka yra valdžią turinčių žmonių dvasinė kultūra, jiems labiau rūpi savi materialiniai interesai negu visos tautos reikalai. Toks valdžios pavyzdys negalįs padėti

kiekvienam tautos nariui ugdytis supratimo, kad jo interesai turi būti suderinti su tautos interesais, kad jo paties materialinė ir dvasinė gerovė tiesiogiai priklauso nuo visuomenės, tautos materialinės ir dvasinės gerovės.

SENOVĖ IR MES.—„Naujoji romuva", 1934, Nr. 207—208, p. 917—920.

Remdamasis dvasinės pasaulio prigimties samprata, autorius lygina senovės ir naujųjų laikų kultūrą. Pirmoji buvusi dvasinių žmogaus galių apraiška ir iš esmės sutapusi su religija. Antroji rodanti daugiau žmogaus materialinės veiklos rezultatus. Senovės kultūra buvusi žmogiškesnė už naujųjų laikų civilizacijos laimėjimus, nes joje vyravęs dvasinis pradas. Kalbėdamas apie senovės religiją, Vydūnas turi galvoje panteistinį senovės baltų tikėjimą, kuriuo buvo garbinamos gamtos galios.

TAUTIŠKOS SĄMONĖS APSINIAUKIMAS IR GIEDRĖJIMAS.—„Akademikas", 1937, Nr. 10, p. 232—234.

Akcentuojama tautinės kultūros savitumo svarba, aptariami santykiai su kitų tautų kultūromis. Naujoji Europos kultūra esanti materialinės pažangos rodiklis, bet jos dvasinė kultūra gerokai atsiliekanti nuo senovės laikų. Senovėje sunkesnio būta materialinio gyvenimo, bet šviesesnės — žmonių sąmonės. Ypač šviesi buvusi senovės lietuvių sąmonė, nes jie jautriau santykiavo su gamta, su visu gyvuoju pasauliu.

ŽVILGSNIAI Į MENO KŪRIMĄ.— Kn.: Žemaičiai. Žemaičių rašytojų prozos ir poezijos antologija. Suredagavo S. Anglickis. K., 1938, p. 18—25; *Taip pat:* „Dienovidis", 1938, Nr. 2, p. 57—61.

Autobiografijos dalis; joje kalbama apie meno kūrybos ir jos suvokimo prielaidas. Svarbiausia sąlyga meno kūriniui suvokti esanti šviesi sąmonė, kuri įgyjama stengiantis būti tauriam, teisingam, nuoširdžiam. Gebėjimas kurti siejamas su intuicija.

TAUTINĖS RAŠTIJOS REIKŠMĖ IR UŽDAVINYS.—„Dienovidis", 1938, Nr. 6, p. 249—255.

Svarstoma, kokią įtaką tautos dvasiniam gyvenimui turi grožinė literatūra, aptariama jos nacionalinio savitumo svarba. Literatūra laikoma viena iš aktyviausiai dvasinį žmonijos formavimąsi veikiančių meno šakų. Paliečiami kai kurie bendresni meno estetinio veiksmingumo ir jo suvokimo momentai. Meno kūryba turinti išreikšti tautos dvasią ir taip pat turėti nacionalinio savitumo žymę. Tai pasiekiama panaudojant dvasinę tautos patirtį. Meno kūriniai, ypač literatūra, atspindi dvasinį tautos gyvumą.

DIE RELIGION IN JAHRTAUSENDEN DER MENSCHHEITSGESCHICHTE [RELIGIJA ŽMONIJOS ISTORIJOS TŪKSTANTMEČIAIS]. Eickfier—Detmold, 1945—46, 34 l. *Mašinraštis.*

Religija apibūdinama kaip žmogaus santykio su dvasiniu absoliutu išraiška. Kuo žmogus, tauta ar visa žmonija esanti religingesnė, tuo intensyviau reiškiasi dvasinė būties esmė. Įvairios religijos skirtingais įvaizdžiais nusakančios tą esmę, paryškinančios

kai kuriuos jos aspektus. Religijų krizės sutampančios su tautų ar žmonijos gyvenimo krizėmis. Dabarties vyksmai, karai traktuojami kaip žmonijos nukrypimo iš dvasingumo į materialumą, daiktiškumą padariniai, tačiau kosminės kūrybos vyksmo požiūriu jie turį ne tik negatyvią, bet ir pozityvią prasmę: kentėjimas raginąs žmoniją prisiminti savo dvasinę prigimtį.

MLM (Maironio literatūrinis muziejus), inv. nr. 10307.

TAUTOS GYVUMO SUŽEIDIMAS IR GYDYMAS.—„Lietuvių žodis", 1947, spalio 16, Nr. 42.

Keliama tautinės vienybės svarba. Tokią vienybę ir vidinę tautos stiprybę lemianti visuotinė meilė, užuojauta, atlaidumas ir tolerancija. Jaučiamas nepasitenkinimas lietuvių išeivijos veikėjais, kurie fanatiškai neapkenčia kitaip mąstančių žmonių.

MŪSŲ PROSENIŲ TIKYBA.—„Krivulė". Maž. Lietuvos Tarybos Spaudos Komisijos leidinys, Detmold, 1948, p. 62—64.

Panteistiškai aiškinama religijos esmė. Tikėjimas turįs būti grįstas ne religinių kanonų ir apeigų išpažinimu, o dvasinės esmės jautimu. Kiekviena konkreti religija savaip supranta dvasinę būties esmę ir savaip ją išreiškia. Kuo aukštesnė dvasinė tam tikros žmonijos dalies kultūra, tuo tobulesnė jos religija. Kadangi daugelis kitataučių yra paliudiję senovės aisčius buvus aukštos dorovės, tad atitinkamas turėjęs būti ir jų tikėjimas. Tai rodąs tikėjimas gamtos galiomis, kurios ir esančios dvasinio absoliuto kūrybinės galios.

VILTYS DĖL TAUTOS ATEITIES.— Vydūnas. Vydūno 80 m. sukakčiai paminėti, Detmold, 1948, p. 9—11.

Bandoma nušviesti lietuvių tautos padėtį ir jos perspektyvas. Lietuvių tauta kiek atsilikusi materialinės kultūros atžvilgiu, bet ji išlaikiusi betarpiškesnį ryšį su dvasine žmogiškumo esme, joje daugiau esą tokio žmogiškumo apraiškų, atsineštų iš žilos senovės. Šie tautos bruožai rodą, kad jai teks kilni žmoniškumo žadinimo misija pasaulyje. Skaudūs pastarųjų metų išbandymai dar labiau tauriną kūrybines tautos galias. Šioms galioms laisvai atsiskleisti esą įmanoma tik tėvynėje.

TAUTIŠKUMAS IR ŽMOGUS.—„Mintis", 1948, lapkričio 26, Nr. 126.

Pabrėžiama tautos svarba žmogaus esmei atsiskleisti. Tauta esanti žmogui kūrybos galių suteikta dirva, galimybė išreikšti savo žmogiškas pajėgas, tobulėti. Prarasdamas gimtąją kalbą ir ryšį su tauta, žmogus nustoja dalies savo vidinio gyvumo.

LEBENSBEDEUTUNG DER SELBSTBESINNUNG DES MENSCHEN [ŽMOGAUS SAVIMONĖS REIKŠMĖ GYVENIMUI]. Detmold, 1950, 20 l. *Mašinraštis.*

Kalbama apie savimonę, dvasinę saviauklą ir jos reikšmę žmogaus gyvenimui bei visumos kūrybos vyksmui. Teigiama, kad žmogaus esmė yra dvasinė ir skiriasi nuo kūniškumo, kuris prilygsta augališkumui, taip pat skiriasi nuo gyvūniškumui atstovaujančio geismingumo ir jo sąlygojamo veiklumo. Kūniškumas, veiklumas

ir protas esančios žmogaus esmės reiškimosi pasaulyje priemonės, tačiau didžioji žmonių dalis tų priemonių visumą laiko pačiu žmogumi, t. y. su jomis susitapatina. Toks žmonijos daugumos pasidavimas kūniškumui ir geismams sudaręs sąlygas atsirasti daiktiškumu pasižyminčiai kultūrai, lemiąs dvasinio gyvenimo skurdumą. Žmogaus uždavinys — nuolat prisiminti savo dvasinę esmę, nugalėti kūniškumo bei gyvūniško geismingumo sąlygojamą materialaus pasaulio trauką, šviesinti savo sąmoningumą, visu gyvenimu prisidėti prie šviesių kūrybos galių veikimo, skatinančio susilieti su absoliutu.

MLM, inv. nr. 10299.

SUNDE, SCHULD, STRAFE, VERGEBUND, ERLÖSUNG [NUODĖMĖ, KALTĖ, BAUSMĖ, ATLEIDIMAS, IŠGANYMAS]. [Detmold, apie 1950], 4 l. *Mašinraštis. Pasirašyta:* Dr. W. St-Vds.

Remdamasis žmogaus kaip dvasinės esybės samprata, autorius aiškina, kad nuodėmė yra sveiko gyvenimo dėsnių pažeidimas, kliudantis reikštis kūrybos galioms. Tie dėsniai pažeidžiami, kai užmirštama dvasinė prigimtis, pataikaujama kūniškumui ir geiduliams. Kad žmogus, galėdamas tokio pažeidimo išvengti, to nepadaro, tai yra jo kaltė. Dvasiai ir kūnui kenksmingo elgesio padariniai — vidinė disharmonija, kentėjimas, ligos ir pan. — sudaro bausmę. Atleidimas irgi priklauso tik nuo paties žmogaus — atleidimui prilygsta blogus padarinius sukeliančių priežasčių pašalinimas. Išganymas esąs žmogaus dvasinės esmės įsigalėjimas, kurį lemia visa valinga asmenybės elgsena. Žmogaus egzistavimas esąs nulemtas visumos kūrybos vyksmo, o ne jo paties, todėl nelaikytinas pradine visų kalčių priežastimi.

MLM, inv. nr. 10301.

DER SINN DES LEBENS [GYVENIMO PRASMĖ]. [Detmold, apie 1950], 8 l. *Mašinraštis.*

Žmogaus gyvenimo prasmė — kuo visapusiškiau atskleisti savo dvasinę esmę, pasiekti, kad ji vyrautų tarp visų vidinių galių ir lemtų kiekvieną poelgį. Tik taip žmogus geriausiai galįs įsitraukti į visaapimantį kūrybos vyksmą, tapti kuo aktyviausia to vyksmo jėga.

MLM, inv. nr. 10302.

EIN BLICK AUF DAS WUNDERBARE DER LEBENSWELT [ŽVILGSNIS Į GYVENIMO ŠTEBUKLĄ]. [Detmold, apie 1950], 8 l. *Mašinraštis.*

Sekdamas senovės indų filosofija, Vydūnas gyvenimo įvairovę aiškina kaip vieną iš kūrybinių dvasinio absoliuto bangų, kaip jo pasireiškimo formą. Gyvenimas iš dvasinio absoliuto išeinąs, jame būnąs ir į jį vėl grįžtąs. Pagrindinės gyvumo fazės — augališkumas, gyvūniškumas, žmoniškumas — tai skirtingi sąmoningumo lygiai, aukštėjančios grįžimo į absoliučią būtį pakopos.

MLM, inv. nr. 10303.

ATSIMINIMAI IR SVARSTYMAI TIKYBOS ATŽVILGIU.—„Atolo metraštis", Melburnas, 1954, p. 142—161.

Remdamasis idealistine filosofija ir asmenine patirtimi, autorius dėsto požiūrį į religiją ir jos vaidmenį žmonijos gyvenime. Religija (tikyba) suprantama kaip panteistinė pasaulėžiūra. Žmogus, suvokdamas savo dvasinę (dievišką) prigimtį, sąmoningai sieks į ją grįžti ir vaduosis iš jį pavergiančio daiktiškumo. Kartu stiprės dvasinės prigimties žmoniškumas, kurio aiškiausios apraiškos regimajame gyvenime yra mokslas, menas ir dorovė. Įvairios religijos savitais simboliais nusakančios tą pačią idėją, kad visata esanti dvasinio absoliuto apraiška. Vienos kurios religijos absoliutinimas yra tikybos suvaržymas.
Straipsnis skelbiamas iš Vydūno rankraštinio palikimo.

DAIMONAMS PALIKTAS.—„Mūsų vytis", 1968, Nr. 4, p. 155—158.

Kalbama apie žmogaus santykį su dvasinėmis visatos galiomis. Tos galios veikiančios šalia gamtos jėgų ir esti dvejopos — kuriančios ir naikinančios. Žmogus yra jų susidūrimo laukas. Tų galių kova skatinanti žmogaus dvasinį tobulėjimą ir tvirtėjimą. Asmenybės uždavinys — nepasiduoti tamsiosioms naikinimo jėgoms.
Straipsnis skelbiamas iš Vydūno rankraštinio palikimo.

ŽMOGAUS GYVENIMAS IR IŠGYVENIMAI JO AMŽIAUS IR ISTORIJOS TARPSNIUOSE. Samprotavimai, atsižvelgiant į mūsų dienų patirtį.—„Problemos", 1978, Nr. 1 (21). V., 1979, p. 75—89. *Sutrumpintai versta iš:* Dr. Wilhelm Storost-Vydūnas. Der Mensch in seinem Leben und Erleben und in der Zeitalter (Erwagungen mit Bezung auf das Erleben der Gegenwart). Detmold, 1950, 25 l. *Mašinraštis.*

Dvasinė žmogaus esmė aiškinama idealistiškai, kūniškasis gyvenimas traktuojamas kaip materiali, laiku ir erdve apribota tos esmės apraiška. Žmogui augant ir bręstant, dvasinė jo esmė ne tik įvaldo kūną, bet ir pati dažnai patenka jo valdžion ir klaidingai su juo susitapatina. Taip atsitinka, kai dėmesys kreipiamas į pojūčiais patiriamus išorinius poreikius ir nepaisoma vidinių impulsų, kylančių iš pačios dvasinės žmogaus esmės, sąmonės. Tai, kas šiuo požiūriu vyksta atskirame žmoguje (ontogenezės procesas), analogiškai vyksta ir žmonijoje (filogenezės procesas): įvaldydama ir keisdama materialų pasaulį, jį vis labiau civilizuodama, žmonija praranda savo vaikystės laikais turėtą gyvą, religijose išreikštą dvasingumą, tampa daiktiškumo verge. Tačiau ji jau pradedanti ilgėtis dvasinio gyvumo, ir tas ilgesys padėsiąs jai grįžti į savo esmę.

Lit.: *Bagdonavičius V.* Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai.— V., 1987. (Monografijoje pateikta išsami veikalų apie Vydūno kūrybą bibliografija.)

V. BAGDONAVIČIUS

VIENOŽINSKIS Justinas, 1886.06.29 Mataučiznos vienkiemyje (Rokiškio r.) — 1960.07.29 Vilniuje, dailininkas, meno kritikas, kultūros veikėjas. 1905 Maskvoje baigė privačią gimnaziją. Tų pačių

metų gruodžio mėn. suimtas Lietuvoje už dalyvavimą anticariniame judėjime ir nuteistas kalėti. 1908 nelegaliai išvyko į Austriją-Vengriją. 1908—14 studijavo Krokuvos karališkoje dailės akademijoje. 1914 baigęs akademiją, grįžo į Lietuvą, aktyviai įsitraukė į kultūrinį gyvenimą. Nuo 1913 ir ypač 1920—40 — aktyvus dailės kritikas. Bendradarbiavo žurnaluose „Baras", „Pradai ir žygiai", „Naujoji romuva". Nuosekli J. Vienožinskio kova dėl kūrybos laisvės, naujų meno kelių ieškojimas lėmė ir estetines pažiūras. Nors jos nebuvo atskirai išdėstytos teorinės koncepcijos pavidalu, tačiau įvairia proga išsakytų teiginių visumoje galima įžvelgti ekspresinėms meno teorijoms artimos koncepcijos bruožus. Nemažą įtaką estetinių pažiūrų formavimuisi turėjo Krokuvos akademijoje vyravusi orientacija į postimpresionizmą. Vienožinskis daugiausia nagrinėjo vaizduojamosios dailės specifikos, nacionalinio meno savitumo, idėjų mene reiškimo specifikos problemas, jas spręsdamas dažnai kovojo su vulgaraus sociologizavimo tendencijomis. Jo nuomone, meno tikslas — žmogaus dvasinio pasaulio raiška. Kartu meno kūrinys atskleidžiąs ir savo epochos turinį, tam jis pasirenkąs šį turinį atitinkančias formas. Menas, mechaniškai perimantis ir absoliutinantis kitų epochų sukurtas formas (XVIII a. akademizmas) arba, priešingai, mažai dėmesio kreipiantis į kūrinio formą (XIX a. natūralizmas), šios savo paskirties negalįs atlikti. Vienožinskio įsitikinimu, XX a. modernusis menas savo epochos dvasinį turinį reiškiąs savitomis formomis. Šiuo keliu einą ir lietuvių dailininkai („arsininkai", „nepriklausomieji"), savo kūrybą siejantys su lietuvių liaudies meno tradicijomis. Spręsdamas idėjinio meno turinio problemą, Vienožinskis nebuvo nuoseklus. Daugumoje straipsnių idėja, tema, siužetas, palyginti su forma, laikomi ne tokiais reikšmingais meno komponentais. Kai kuriuose vėlesniojo periodo straipsniuose imama akcentuoti formos ir turinio vienovė.

TAUTIŠKUMAS DAILĖJE.— Kn.: Justinas Vienožinskis. V., 1970 (toliau Justinas Vienožinskis), p. 8—10. *Pirmoji publikacija:* „Lietuvos žinios", 1913, liepos 11.

Kritikuojamas XX a. pradžios lietuvių meno kritikų požiūris į meno tautiškumą. Teigiama, kad nacionalinį meno charakterį lemia ne kūrinio siužeto ar motyvo ypatybės, o savitas stilius. Argumentuodamas savo teiginį, autorius nurodo tapybos ir muzikos ryšį; jis akcentuoja, kad abiem atvejais menininkas sukuria naują ypatingą pasaulį, išreiškiantį jo išgyvenimus bei įspūdžius. Autoriaus nuomone, nacionalinio stiliaus pagrindą sudaranti savita dvasinė struktūra, o ne meno tematika. Šio stiliaus sukūrimo prielaida esanti dailininko individualybė.

DAILININKŲ J. MACKEVIČIAUS IR J. ZIKARO MENO DARBŲ PARODA.— Justinas Vienožinskis, p. 80—83. *Pirmoji publikacija:* „Naujoji romuva", 1931, Nr. 10.

Straipsnis parašytas nedidelės parodos proga, tačiau, vertindamas parodoje eksponuojamų lietuvių dailininkų kūrybą Europos

meno kontekste, autorius svarsto bendras teorines meno problemas. Jis teigia, kad menas niekada nekėlęs uždavinio kopijuoti tikrovę. Kiekviena epocha ir tauta kūrusios savitas, jų gyvenimą atspindinčias formas. XVIII a. akademizmas, ieškojęs absoliučių, nekintamų meno formų, ir XIX a. natūralizmas, propagavęs gamtos sekimo idėją, nulėmė meno smukimą. Tik kartu su impresionizmu, suaktualinusiu meno išraiškos priemonių aspektą, prasidėjęs meno atgimimas.

LIETUVIŠKO MODERNINIO MENO KELIAS („Ars" parodos proga).— Justinas Vienožinskis, p. 129—133. *Pirmoji publikacija:* „Naujoji romuva", 1934, Nr. 174—175.

Europos meno ir lietuvių meno raidos požiūriu vertinama arsininkų kūryba. Kritikuojamas kai kurių menininkų polinkis aklai sekti Vakarų Europos meno srovėmis. Svarstoma meno tautiškumo problema. Autoriaus nuomone, meno tikslas esąs ne grožio kūrimas, bet menininko dvasinio pasaulio raiška. Jos kokybę lemianti menininko asmenybė, jo individualumas. Pastarąjį sąlygojanti tiek menininko prigimtis, tiek jo kultūrinė aplinka, bendra daugeliui menininkų. Jų dvasinės struktūros panašumas formuoja ir nacionalinį meno stilių. XX a. Europos menas, ieškantis savo epochai adekvačių išraiškos priemonių, suteikęs progą kiekvienos tautos menui ieškoti savito kelio.

RUDENS DAILĖS PARODA.— Justinas Vienožinskis, p. 172—174. *Pirmoji publikacija:* „Lietuvos žinios", 1936, gruodžio 23, Nr. 264 (5265).

Straipsnyje atsispindi autoriaus estetinių pažiūrų raida. Analizuojama visuomenės gyvenimo prieštaravimų įtaka menui. Pasak autoriaus, XVIII—XIX a. meno smukimo priežasčių reikia ieškoti ne estetinių idėjų kaitoje, bet permainingame socialiniame visuomenės gyvenime. Modernizmas taip pat esąs epochos rezultatas, savitomis priemonėmis atspindintis XX a. dvasią. Skatinama menininkus atidžiau įsiklausyti į gyvenamo meto ritmą, drąsiau mene kelti socialines problemas.

VAIZDUOJAMASIS MENAS IR MES.— Justinas Vienožinskis, p. 158—168. *Pirmoji publikacija:* „Naujoji romuva", 1938, Nr. 27—28.

Polemizuojama su P. Cvirka, P. Galaune, J. Keliuočiu, V. Alantu ir kt., aptariama meno kūrinio idėjinio turinio problema. Autoriaus nuomone, ginčas kyląs dėl neteisingo meno specifikos supratimo. Meno tikslas esąs kurti tokias estetines vertybes, kuriose nei tema, nei reikšminga idėja, nei siužetas nėra lemiamas dalykas. Menui būdingas naujos meninės tikrovės kūrimas, todėl menininkas privalo rūpintis forma, kuria ta nauja tikrovė kuriama.

Lit.: *Jurginis J.* Lietuvos meno istorijos bruožai.— V., 1980; *Savickas A.* Peizažas lietuvių tapyboje.— V., 1965; *Valiuškevičiūtė A.* Kauno meno mokykla.— V., 1971.

G. VAITKŪNAS

VOROBJOVAS Mikalojus, 1903.05.19 Šiauliuose — 1954.06.07 Nortamptone (JAV, Masačūsetso valstija), dailės istorikas. Mokėsi Kauno ir Maskvos g-jose. Marburgo, Berlyno ir Miuncheno untuose studijavo filosofiją (pas N. Hartmaną, M. Heidegerį, R. Menigsvaldą), dailės istoriją (pas R. Hamaną, A. Goldšmitą, V. Pinderį), taip pat klasikinę archeologiją ir slavistiką. Apgynęs 1933 Miuncheno un-te disertaciją „Domininko Cimermano langų formos", įgijo filosofijos daktaro laipsnį. 1936—40 dirbo Pribačio ir „Spaudos fondo" knygynuose Kaune. 1940 dėstė Vilniaus dailės m-loje. 1941—44 — Vilniaus un-to dėstytojas, Dailės muziejaus bendradarbis. 1944 pasitraukė į Vokietiją, nuo 1948 gyveno JAV. 1949—54 dėstė Nortamptono un-te rusų kalbą ir literatūrą. M. Vorobjovas rašė daugiausia dailės istorijos, kultūros paminklų istorijos klausimais, recenzavo dailės parodas, knygas. Ypač daug dėmesio skyrė M. K. Čiurlionio kūrybai. Jo palikimą sudaro dvi knygos, apie trisdešimt straipsnių; keletas didelių veikalų yra likę rankraščiuose. Straipsnius skelbė „Vaire", „Naujojoje romuvoje", „Lietuvos aide", „Naujojoje Lietuvoje", „Aiduose", „Lietuvių dienose" ir kt.

Menotyros problemų tyrinėjimas Vorobjovo veikaluose pagrįstas idealistinės estetikos principais. Meno kūrinį Vorobjovas traktuoja kaip sudėtingą turinio ir formos elementų vienovę. Formos analizė grindžiama tiek jos vidinių dėsnių aptarimu, tiek ryšio su tikrove nustatymu. Meno kūrinį Vorobjovas formos atžvilgiu laiko „pasauliu savyje", o turinio atžvilgiu —„dvasios hieroglifu". Jo veikaluose keliami taip pat kūrybos psichologijos, grįžtamojo meno kūrinių poveikio tikrovei, meno bei menininko paskirties ir kt. klausimai.

VILNIAUS MENAS. K., 1940, 71 p. *su iliustr.*

Analizuojama Vilniaus architektūra, gotikos, renesanso, baroko, klasicizmo stiliai. Pažymima, kad meno kūriniai (architektūra) daro įtaką „tautos gyvenimo pavidalui", aptariama „genius loci"— šiuo atveju „Vilniaus siela", kurios apraiškomis laikomas mistiškumas, subtilus gamtos jutimas, polinkis į grakštumą; aiškinama šių apraiškų reikšmė meno formoms. Vilniaus savitumą sudaraš jo lietuviškumas; akcentuojamas lietuvių polinkis į lyrizmą ir romantiką. Teigiama, kad „meno kūryboje turinys neatskiriamai susyja su forma"; norint suvokti meno kūrinį, būtina įsigilinti į jo formą. Pripažįstama religinio išgyvenimo įtaka meno kūrybai.

M. K. ČIURLIONIS — DER LITAUISCHE MALER UND MUSIKER [M. K. Čiurlionis — lietuvių tapytojas ir muzikas]. Kaunas und Leipzig, 1938, X+95 S., mit JU.

Dalys: Vorwort, VII—X. Lehrjahre des Musikers, 1—9. Vom Klang zur Farbe, 10—13. Die brühen Bilder, 14—18. Der eigene Stil, 19—22. Umwelt und Reisen, 23—27. Das Naturerlebnis, 28—31. Gemalte Muzik, 32—47. In Wilna, 48—64. In Peterburg, 65—

71. Die letzte Werke, 72—79. Das Ende, 80—85. Notenhang, 87—93.

Nagrinėjama M. K. Čiurlionio kūryba, aptariami menininko kūrybos savitumą formuojantys veiksniai, meno santykis su tikrove, visuomenės estetinės sąmonės ir kt. klausimai. Pažymima, kad gamta, tautos meno tradicijos, įvairios visuomeninės sąmonės formos daro įtaką menininko kūrybos savitumo formavimuisi. Čiurlionio kūryba siejama su tikrove, ji laikoma „sielos vyksmu", „gamtos ir sielos vieningumo", „dvasinio tikrovės turinio" išraiška. Aptariama, kaip visuomenės ir meno istorijoje keičiasi menininkų tipai: buvusį populiarų tapytojo-poeto tipą Čiurlionio gyvenamuoju metu keičia tapytojo-muziko tipas.

LIETUVOS GAMTA M. K. ČIURLIONIES TAPYBOJE.—„Naujoji romuva", 1938, Nr. 22—24, p. 514—516.

Teigiama, kad yra galimas gamtos įspūdžių poveikis ne tik realistiniam, bet ir fantastiniam bei suabstraktintam menui, kad gamta turi įtakos menininko filosofijai. Pabrėžiama, jog nacionaliniam meno charakteriui nėra būtina nacionalinė tematika. Šalia estetinio aptariamas religinis M. K. Čiurlionio santykis su Lietuvos gamta, teigiama, kad lietuvių liaudies santykiui su gamta apskritai yra būdingas religingumas. Tuo motyvuojamas Čiurlionio ryšys su lietuvių „tautos siela". Čiurlionio kūryba vertinama kaip aukščiausia „kūrybinio realizmo" pakopa, jos esmę sudaro „transcendentinės daiktų būties" įžvelgimas ir perteikimas meno kūriniuose.

IV RUDENS DAILĖS PARODA.—„Naujoji romuva", 1938, Nr. 50, p. 960—962.

Aiškinama, jog meno paslaptį sudaro ne stilistinių priemonių „alchemija", o dailininko nuoširdumas. Pabrėžiama, kad visų laikotarpių meno kūryba esti susijusi su tradicijomis.

MŪSŲ DIEVUKAI IR JŲ VERTINIMAS.—„Lietuvos aidas", 1939, balandžio 29, Nr. 194, ir gegužės 6, Nr. 206.

Vertindamas savitą lietuvių liaudies skulptūros charakterį, autorius aptaria vertinimo kriterijų, meno santykio su tikrove, meninio suvokimo bei apskritai kūrybos psichologijos, dievdirbio požiūrio į savo kūrybą, meno raidos problemas. Pažymima, jog teisingam meno kūrinio suvokimui yra svarbus formalios kūrinio struktūros nagrinėjimas; skiriamas „plastinis" ir „emocionalinis" skulptūros turinys. Meno kūrinių, šiuo atveju liaudies skulptūros, siužetų populiarumas siejamas ne tik su simboline prasme, bet ir su formos galimybėmis. Teigiama, kad menas galįs išreikšti „dieviškumą". Kalbėdamas apie meno kūrinio formos lyginimo su natūra galimybes, autorius skiria „anatominę teisybę" ir „meninę logiką". Pripažįstamas intuicijos vaidmuo meno kūryboje, liaudies skulptorių kūryba apibūdinama kaip „pirmykščių plastinių energijų prasiveržimas". Kritikuojami mėginimai evoliucijos teoriją

pritaikyti meno istorijai, menas laikomas neprogresuojančiu reiškiniu.

ED. WŪRALTO KŪRYBINĖ RAIDA.—„Naujoji Lietuva", 1944, gegužės 14, Nr. 114.

Pabrėžiama, kad meno kūryboje būtinas dailininko fantazijos ir „regimos tikrovės" ryšys. Menininko stiliaus ypatybės siejamos su jo ir aplinkos santykiais. Akcentuojamos dailininkų pastangos „nujausti visatos gyvenime dieviškojo prado alsavimą".

MODERNIZMO EPOCHA EUROPOS MENE. D-ro Vorobjovo Mikalojaus habilitacijos darbas. V., 1943, 98 l. *Mašinraštis. Ištraukos publikuotos:* „Naujoji romuva", 1938, Nr. 20, p. 462—465; Nr. 21, p. 491—495; Nr. 27—28, p. 580—581.

Dalys: I. Kova dėl stiliaus, 1—35: Architektūros likimas, 2—5. Meno krizė, 5—7. Šaukimasis į stilių. Modernizmas, 7—9. Laiko dvasia, 9—14. Gyvenimas grožyje, 14—22. Ornamento pavasaris, 22—27. Astralinis kūnas. Modernizmo galas, 28—35. II. Modernizmas ir tapyba, 36—74: Impresijonizmo uvertiūra, 36—41. Antiimpresijonizmas. Stilistai. Idealistai, 41—46. Gauguinas ir jo mokykla. Van Goghas. Munchas, 46—52. Modernizmas ir ekspresijonizmas. Hodleris, 52—56. Idealizmo atmainos, 56—63. Klimtas ir Vrubelis, 63—69. „Mir iskusstva". Modernizmas Lenkijoj. Skulptūra ir modernizmas, 69—74. Ekskursas: Čiurlionis ir modernizmas, 75—91: Kūrybinis tipas. Muzikos vaidmuo. Santykis su tikrove. Tematika, 75—82. Dekoratyvumas ir monumentalumas. Tautiškumas ir kosmopolitizmas, 82—87. Japonizmai. Čiurlionies sankeleiviai. Čiurlionis ir mūsų laikai, 87—91. Svarbiausioji literatūra, 92—94. Vardų rodyklė, 95—98.

Nagrinėjamas 1890—1910 m. Europos meno pobūdis, jo raida. Aptariami meno esmės, turinio ir formos santykio, meno ir tikrovės ryšio, sąveikos su įvairiomis kitomis visuomeninės sąmonės formomis, meno funkcijų ir menininko padėties visuomenėje klausimai. Turinio atžvilgiu menas laikomas pojūčiais nesuvokiamos „epochos dvasios", „transcendentalinės" tikrovės išraiška, „dvasios hieroglifu". Pažymima, kad egzistuoja ryšys tarp meno kūrinių turinio bei formos ir „išorinės tikrovės". Pripažįstama turinio ir formos vienovė. Aiškinamos meno funkcijų, meno „būties formų", menininkų padėties visuomenėje kitimo sąlygos. XIX a. Europos buržuazinei visuomenei buvusi reikalinga civilizacija, o ne kultūra; tokioje visuomenėje menininkų socialinė funkcija silpnėjusi. Tuo aiškinamas jų polinkis į individualizmą. Menininkų tipų keitimasis siejamas su visuomenės keitimusi, su „epochos dvasia". Pažymima, kad skirtingiems visuomenės sluoksniams menas daro skirtingą poveikį.

VUB, F 1—E 454. *A. ANDRIUŠKEVIČIUS*

Z

ZAUERVEINAS Jurgis (Sauerwein Georg), 1831.01.15 Bantelne (netoli Hanoverio, Vokietija)—1904.12.16 Kristianijoje (dab. Oslas, Norvegijoje), Rytų Prūsijos lietuvių kultūros veikėjas, poetas, publicistas. 1848 baigęs Hanoverio licėjų, Getingeno ir Vienos un-tuose studijavo teologiją, filosofiją, kalbas, klausėsi medicinos, biologijos, chemijos paskaitų. 1845—55 gyveno Londone, tapo Britaniškosios biblijos draugijos bendradarbiu, vertė arba tvarkė Biblijos vertimus į įvairias pasaulio kalbas. Grįžęs į Vokietiją, kurį laiką dirbo namų mokytoju, buvo bibliotekininku Getingeno un-te, ten 1873 jam buvo suteiktas filosofijos daktaro bei laisvų menų magistro laipsnis. Vėliau nuolatinės tarnybos neturėjo. Aktyviai dalyvavo daugelio tautų nacionaliniuose sąjūdžiuose. Paskutiniaisiais dviem XIX a. dešimtmečiais buvo vienas aktyviausių Rytprūsių lietuvių tautinio susipratimo žadintojų ir kovos dėl jų teisių organizatorių.

J. Zauerveinas buvo vienas produktyviausių lietuviškos Rytprūsių spaudos bendradarbių. „Lietuviškoje ceitungoje", „Nemuno sarge", „Aušroje", „Naujoje lietuviškoje ceitungoje", kalendoriuose buvo paskelbta keliasdešimt lietuviškų jo eilėraščių, keliolika straipsnių ir „Birutės" draugijai skirtų pranešimų. Daugelis publicistinių jo kūrinių buvo išleista atskiromis knygutėmis. Zauerveino kūrybą 1922 m. spaudai buvo parengęs J. Basanavičius, bet rinkinys nebuvo išleistas.

Intensyvi, daugialypė Zauerveino veikla buvo labiau susijusi su praktinių, opių kasdieninių kultūros problemų kėlimu bei sprendimu negu su teoriniu jų apmąstymu. Inspiruotas romantizmo idėjų, laikydamas save J. G. Herderio, G. E. Lesingo, J. V. Gėtės mokiniu, pastarųjų teorinius teiginius apie kultūrą Zauerveinas laikė Vokietijos praktinės imperijos kultūrinės veiklos pamatu. Į vieningą valstybę susivienijusi Vokietija turinti tęsti humanistines kultūros tradicijas. Todėl, Zauerveino nuomone, šovinistiškai nusiteikę Prūsijos sluoksniai esą pirmiausia savo tautos kultūros skurdintojai. Valstybinis patriotizmas turi būti glaudžiai susijęs su savo ir kitų tautų gimtinės, kalbos, tautos kultūrinių tradicijų gerbimu. Nutautę gyventojai tampą morališkai neatsparūs, abejingi religijai, neištikimi valdovams. Taigi

kova su Prūsijos valdininkų vykdoma germanizacija esanti drauge ir kova dėl Vokietijos kultūros, paremtos humanistiniais principais, kūrimo. Tačiau ši kova turinti būti ne politinė, bet moralinė.

Nemaža publicistinių Zauerveino raštų dalis skirta pačių lietuvių tautinei savimonei kelti, jų atsparumui prieš germanizaciją ugdyti. Zauerveinas laikėsi nuomonės, kad švietimas ir nacionalinių kultūros tradicijų puoselėjimas gali sustabdyti lietuvių germanizaciją Rytų Prūsijoje.

Aušrininkų romantizmo yra kupini Zauerveino pasisakymai apie istorinę lietuvių tautos praeitį, apie senąją kultūrą, kurios apraiškos tebėra gyvos tautosakoje, papročiuose, materialinėje liaudies kultūroje.

FESTREDE AM SÄNGERFESTE ZU GRONAU, DEN 2. JULI 1876, GEHALTEN VON DR. G. J. SAUERWEIN (Šventinė dr. G. Zauerveino sakyta kalba dainų šventėje Gronau mieste 1876 m. liepos 2 d.). Hildesheim, [1876], 8 S.

Dėstomas romantinis požiūris į meno vaidmenį visuomenės gyvenime, pabrėžiama jo prieinamumo platiems visuomenės sluoksniams svarba. Pasauliui sekuliarėjant menas tapęs vienintele žmogaus veiklos forma, keliančia jo dvasią. Sparti technikos plėtotė nesanti palanki visoms meno rūšims aktyviai reikštis. Poezija ir tapyba nedaugeliui teprieinamos, todėl nesukeliančios didesnio rezonanso visuomenės dvasiniame gyvenime. Didžiausią estetinį veiksmingumą daugeliu atžvilgių turįs dainos menas, kuris esąs visiems prieinamas. Daina gerai išreiškianti įvairių tautų dvasinį pasaulį, jo ryšį su savo kraštu bei istorija.

APIE ATGAIVINIMĄ MŪSŲ LIETUVISZKOS KALBOS. Praneszimas laikytas Girėno (dr. G. J. JS. isz/Gr.) ant susiėjimo draugystės „Birutės" Tilžėje, 13. Mercą 1887, [Tilžė, 1887], 14 p. *Atspaudas iš:* „Nemuno sargas", 1887, Nr. 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Smerkiama germanizacija, skatinamas tautinis prūsų lietuvių susipratimas. Germanizacija siejama su šovinistine provincijų valdžios politika, teigiama, kad aukščiausia valdžia, Vokietijos imperatorius tokios politikos nesilaiko. Prievartinis tautos asimiliavimas prilygstąs jos žudymui, pažeidžiąs Dievo nustatytą jos gyvenimo eigą, paminąs jos prigimtą teisę egzistuoti ir puoselėti savo kultūrą. Priešindamasis šiai neteisingai politikai, autorius sakosi gelbstįs pačią vokiečių tautą nuo nusikaltimo istorijai ir Dievui. Nutautinimas esąs žalingas valstybei, nes silpnina nutautinamų piliečių moralę, religingumą, pagarbą ir ištikimybę monarchui.

DIE LITAUISCHE FRAGE EINIGER ZEITUNGEN MIT EINER DEUTSCHEN UND LITTAUISCHEN ANTWORT. VON GIRĖNAS (Keliu laikraszziu lietuwiszkasis klausymas su wokiszku bey lietuwiszku atsiliepimu. Sutaisė Girėnas). Tilžė, 1888, 90 p. (*tekstas lygiagrečiai vokiečių ir lietuvių kalbomis*).

Publicistinių rašinių ir eilėraščių rinkinys, skirtas lietuvių kalbos teisėms ginti ir germanizacijos politikai demaskuoti. Autorius polemizuoja su provokiškos pakraipos laikraščiu „Hartungsche Zeitung", kuriame buvo spausdinami lietuvių germanizavimą pa-

teisinę straipsniai. Prūsų lietuvių teisės ginamos monarchistiniu požiūriu, pabrėžiama, jog lietuvių kalbos klausimas yra etinis, o ne politinis. Autorius įrodinėja, kad žmogų nutautinant smunka jo dvasinė kultūra, neveiksmingos jam tampa moralės normos, netenka poveikio religija. Toks žmogus yra menkavertis valstybės pilietis.

IMANUEL KANT UND LUDWIG WINDTHORST IN BEZUNG AUF ANGEMESSENE BEHANDLUNG UND ANGEMESSENEN UNTERRICHT EINES FREMDSPRACHIGES VOLKS UND DIE SCHULLEITIGE BEKÄMFUNG DES SOZIALISMUS. VON GIRĖNAS [IMANUELIS KANTAS IR LIUDVIGAS VINDHORSTAS APIE TINKAMĄ ELGESĮ SU KITA KALBA KALBANČIA TAUTA BEI TINKAMĄ JOS MOKYMĄ IR KOVĄ PRIEŠ SOCIALIZMĄ PER MOKYKLAS]. Christiania, 1891, 53 S.

Remdamasis palankiu I. Kanto atsiliepimu apie lietuvių kalbą, išspausdintu K. Milkaus „Lietuvių—vokiečių ir vokiečių—lietuvių kalbų žodyne" („Litauisch—deutsches und deutsch—litauisches Vörterbuch", Königsberg, 1800), autorius griežtai pasisako prieš O. Bismarko potvarkiais sustiprintą nevokiečių tautų germanizavimą. Įrodinėjama gimtosios kalbos svarba natūraliam asmenybės brendimui, kultūrinių vertybių perėmimui. Germanizacija, pasireiškianti gimtosios kalbos šalinimu iš mokyklų, bažnyčių, valdžios įstaigų, materialinės ir dvasinės tautinių mažumų kultūros niekinimu, pakertanti monarchinės imperijos autoritetą, nutautinamus žmones pastūmėjanti į valstybei pavojingą socialdemokratijos ideologiją.

UEBER EINIGE VERIRRUNGEN UND MISSGRIFFE NEUESTER CULTUR. EIN HILFERUF ZU GUNSTEN VIELEN ARMEN KINDER UND ELTERN AN DIE GROSSE DEUTSCHE NATION. VON GIRĖNAS [APIE KAI KURIUOS NAUJOSIOS KULTŪROS PAKLYDIMUS IR KLAIDAS. KREIPIMASIS Į DIDŽIĄJĄ VOKIEČIŲ TAUTĄ DĖL MALONĖS DAUGELIUI VARGŠŲ VAIKŲ IR TĖVŲ]. Christiania, 1891, XXVI+49 S.

Argumentuotai įrodoma, kad mažos tautos Vokietijos imperijoje yra prievarta asimiliuojamos, paneigiami germanizacijos vykdytojų teiginiai, jog lietuvių, sorbų (vendų) bei kitos tautinės mažumos savaime vokietėja perimdamos vokiečių kultūrą. Prievartinė germanizacija prieštaraujanti humanistinei vokiečių kultūrai, kuriai atstovavo žymūs mokslininkai ir filosofai (G. E. Lesingas, J. G. Herderis, V. Humboltas, I. Kantas ir kt.), labai vertinę mažų tautų kalbas, tautosaką, gynę jų teises. Autoriaus nuomone, germanizacijai labiausiai padeda švietimo sistema, kurioje nebelikę vietos tautinių mažumų gimtajai kalbai. Prievartiniu gimtosios kalbos stūmimu iš mokymo programų šiurkščiai prasilenkiama su pedagogikos ir psichologijos reikalavimais. Mokymas ne gimtąja kalba esąs mechaninė dresūra, ten nėra vietos mąstymui, dvasinio jaunosios kartos pasaulio vystymuisi.

GIRĖNO APSIROKAWIMS SU SAWO BEY LIETUWOS LIETUWISZKU NEPRIETELIUMI, LIETUWISZKU ISZGAMIU [Tilžė, apie 1896—97], 24 p.

Atsikirsdamas P. Mikolainiui, „Vienybėje lietuvninkų" (1896, Nr. 21, p. 247) apkaltinusiam J. Zauerveiną antilietuviška veikla, au-

torius išdėsto savo požiūrį į tautinio prūsų lietuvių judėjimo principus. Ištikimybė kaizeriui nereiškianti antilietuviško nusistatymo. Tautinė veikla turinti būti ne politinė, o moralinė, šviečiamoji. Išvardijęs savo nuopelnus lietuvybei, autorius pabrėžia, kad visa savo veikla jis stengęsis žadinti pačių prūsų lietuvių tautinę sąmonę, įrodinėjęs, jog būtina patiems organizuotai dirbti ir tuo darbu rodyti savo tautinę gyvybę. Svarbiausias uždavinys esąs išsaugoti lietuvių kalbą, kad ja kalbėtų auganti karta. Todėl lietuviai turį suvokti būtinumą šeimoje vartoti tik gimtąją kalbą ir, steigdami lietuviškas šventadienines mokyklas, neutralizuoti germanizacijai tarnaujančios mokyklos poveikį.

TIKRIEJIE UŽDAWIMAI WOKIZKOSIOS KULTŪROS PRIE NIAMUNO.—„Nemuno sargas", 1884, lapkričio 14, Nr. 8; lapkričio 21, Nr. 9; lapkričio 28, Nr. 10; gruodžio 5, Nr. 11; gruodžio 12, Nr. 12; gruodžio 19, Nr. 13; gruodžio 24, Nr. 14; 1885, sausio 1, Nr. 1; sausio 15, Nr. 3; sausio 24, Nr. 4; sausio 31, Nr. 5; vasario 7, Nr. 6; vasario 14, Nr. 7; vasario 21, Nr. 8; vasario 28, Nr. 9; kovo 7, Nr. 10; kovo 14, Nr. 11; kovo 21, Nr. 12; kovo 28, Nr. 13; balandžio 4, Nr. 14; gegužės 1, Nr. 18; gegužės 15, Nr. 20; birželio 19, Nr. 21 *(nebaigtas)*.

Demaskuojama su kultūrinimo priedanga vykdoma šovinistinė tautinių mažumų vokietinimo programa, kaip priešinga humanistinėms vokiečių kultūros tradicijoms. Jos geriausi atstovai M. Liuteris, J. V. Gėtė, G. E. Lesingas, J. G. Herderis, I. Kantas ir kt. itin gerbė ir vertino mažųjų tautų kalbas bei kultūras kaip savitą indėlį į pasaulio kultūrą. Tikra vokiškoji kultūra turinti būti pagrįsta krikščioniškos kultūros principais: teisingumu, tolerancija kultūrų įvairovei ir meile visoms tautoms, visai žmonijai. Kultūra apibūdinama kaip dviejų vienas kitą lemiančių komponentų — materialinės ir dvasinės kultūros sąveika. Svarbiausias materialinės kultūros komponentas esąs mokėjimas verstis iš žemės ir ją gerbti. Lietuviškoje Rytprūsių provincijos dalyje žemdirbystė esanti gana aukšto lygio. Naujoji vokiečių kultūra to lygio ne tik nekelianti, bet dar jį smukdanti. Vokietijos agrarinė politika esanti grobikiška ir iš esmės mažai tesiskirianti nuo kryžiuočių čia vykdyto žemės nukariavimo. Tikrosios kultūros uždavinys turėtų būti kova su tokia propaganda ir lietuviškųjų ūkių nykimu. Apčiuopiamų rezultatų gali duoti švietimas gimtąja kalba ir valstybės pastangos pagerinti skurdžią materialinę gyventojų padėtį: kova su badu, alkoholizmu, gyvenamųjų būstų stoka.

Dvasinės kultūros mechanizmą sudaranti trijų jos jėgų — intuicijos (pajautimo), proto bei norėjimo — sąveika. Pajautimu suvokiamas grožis ir gėris, protu pažįstama tiesa, o norėjimu, kuris remiasi pajautimu ir pažinimu, siekiama pertvarkyti, patobulinti gyvenimą. Iš norėjimo kyla veikla, formuojasi žmonių ir jų grupių santykiai, per kuriuos akivaizdžiausiai atsiskleidžia žmogaus, socialinio sluoksnio, tautos ar valstybės dvasinės kultūros lygis. Norėjimas esąs pagrindinis dvasinės kultūros elementas, suteikiantis kryptį pažinimui ir intuicija pagrįstai kūrybai. Su norėjimu siejasi ir gebėjimas valdyti save, savo įgeidžius. Šie dvasinės

kultūros bruožai ryškiausiai atsispindį krikščioniškojoje kultūroje. Naujojoje vokiečių kultūroje beveik nepaisoma krikščioniškos kultūros esmės, suabsoliutinamas perdėm praktinio pobūdžio pažinimas. Tuo skurdinama visa dvasinė kultūra, į Prokrusto lovą spraudžiamos įvairios jos apraiškos. Kaip tik tuo ir esanti paremta germanizacijos politika.

MEDEGA IR DVASĖ (Atsiliepimas Auszrai, 1 257 ir t. t. 1885).—„Aušra", 1886, Nr. 1, p. 1—6. *Pasirašyta:* Silvatikus (D-ras G. J. J. S. isz Gr.); *Taip pat:* Lietuvių literatūros kritika, t. 1, 1547—1917. V., 1971, p. 162—167.

Atsiliepiama į J. Mačio-Kėkšto straipsnį „Mūsų vargai" („Aušra", 1885, Nr. 9, p. 257—261). Jame buvo akcentuojama, kad reikia daugiau rūpintis materialiniais lietuvių tautos gyvenimo reikalais, daugiau dėmesio skirti publicistinei bei populiariai mokslinei literatūrai, kuri būtų naudinga liaudžiai. Pažymėjęs, kad materialinis tautos gyvenimas yra ir jos dvasinio gyvenimo pagrindas, Zauerveinas pabrėžė, jog ne mažiau svarbus tautos gyvybingumo požymis yra jos dvasinė kultūra. Ši kultūra aiškiausiai reiškiasi per poeziją, kuri žadina ir sąmonina tautą, ragina siekti geresnio gyvenimo.

Lit.: *Genzelis B.* Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje (XIX a.).— V., 1972; *[Kapsukas V.].* Dr. Jurgis Zauerveinas (Girėnas) (1831—1904) // Vilniaus žinios.— 1904.— Gruodžio 25.— Nr. 15 (Pasirašyta: Vilkaitis); *Kūjus M.* Dr. Jurgis Sauerveinas. Jo gyvenimas, veikla ir raštai // Darbai ir dienos.— K., 1937.— T. 6; Lietuvių literatūros istorija.— V., 1958.— T. 2 (autorius Pranskus B.); *Basanavičius J.* Iš d-ro Jurgio Sauerveino raštų. 1 dalis. Medega D-ro Jurgio Sauerveino biografijai.— V., 1922.— VVU MB RS, F 1051 (mašinraštis) ir F 1 (rankraštis; be J. Zauerveino biografijos, čia dar yra didelis skyrius „Iš D-ro Sauerveino korespondencijos").

V. BAGDONAVIČIUS

Ž

ŽUKAUSKAS Alfonsas, 1896.03.31 Sviliuose (Biržų r.) — 1972.11.15 Kaune, visuomenės veikėjas, agronomas. 1913 baigė Biržų keturklasę mokyklą. 1913—18 mokėsi į Rusiją evakuotoje Dotnuvos žemės ūkio m-loje. Iki 1922 dirbo Rusijos žemės ūkio įstaigose (kurį laiką — Žemės ūkio liaudies komisariate Minske). 1922 grįžo į Lietuvą; dirbo girininku, agronomu Biržuose, Joniškyje, Jonavoje. 1924 prisidėjo prie Laisvamanių etinės kultūros d-jos organizavimo, 1939—40 buvo šios draugijos pirmininko pavaduotojas, kurį laiką redagavo d-jos organą „Laisvoji mintis". 1926 kaip LSDP atstovas buvo išrinktas į III seimą. 1926—28 kalintas. 1940—41 paskirtas Žemės ūkio departamento direktoriumi, Respublikinės žemės ūkio komisijos pirmininku. 1945—58 dirbo Vyr. mėsos pramonės v-bos viršininku, Lietuvos TSR valstybinės žemės ūkio kultūrų veislių tyrimo komisijos inspektoriumi.

A. Žukauskas atstovavo kairiesiems laisvamaniams. Filosofiniais klausimais rašė mažai. Daugiausia rūpinosi laisvamaniškosios pasaulėžiūros ir laisvamaniškosios etikos principų nušvietimu. Šiam tikslui paskyrė knygelę „Laisvamanybės pagrindai", kuri plačiau atspindi ir jo paties pažiūras. Žukauskas materialistiniu požiūriu kritikavo religinę pasaulio sampratą: neigė antgamtines jėgas, religinius rojaus, dangaus, pragaro, stebuklų vaizdinius, sielos nemirtingumą, teleologizmą. Ieškant tiesos siūlė vadovautis protu, patyrimu, atsisakyti aklo tikėjimo, atmesti prietarus, autoritetus. Neigė religinę dorovinę dogmatiką, kaip alternatyvą jai iškėlė laisvamaniškąją etiką: naujai grindė dorovę (dorovės pagrindas — žmogaus prigimtis, mokslas, visuomenės ir atskiro individo interesai), suformulavo pagrindinius pasaulietinius etinius principus, bendrais bruožais nusakė dorovinį idealą, iškėlė tolerancijos principą. Žukauskas smerkė socialinį neteisingumą, ekonominę nelygybę, išnaudojimą, teigė, kad dvasinę kultūrą lemia materialioji kultūra, o socialinę pažangą — visuomenės ekonominė struktūra.

LAISVAMANYBĖS PAGRINDAI. K., 1938, 38 p.

Dalys: Leidėjų žodis, 3—4. Laisvamanybės pagrindai, 5—7. Laisvamaniška pasaulėžiūra, 7—15. Laisvamaniška dorovė, 15—38.

Apibūdinama, kas yra laisvamanis, nusakomi laisvamanių siekiai, svarbiausi pasaulėžiūriniai ir doroviniai jų principai. Apibrėžiamas „pasaulėžiūros" terminas. Aiškinama religinės pasaulėžiūros kilmė ir sąlygos, kuriomis ji susiformavo, pažymima, kad ji yra susijusi su turtingųjų visuomenės sluoksnių interesais. Nurodoma, kuo laisvamaniška pasaulėžiūra skiriąsi nuo religinės. Bendrais bruožais pateikiama materialistinė pasaulio samprata. Akcentuojama, kad laisvamaniškieji dorovės principai grindžiami mokslu, žmogaus prigimtimi, visuomenės ir atskiro individo interesais. Svarbiausiu laisvamaniškos dorovės principu laikoma taisyklė: „elkis su kitais taip, kaip norėtum, kad jie su tavimi elgtųsi!" Smerkiamas išnaudojimas, deklaruojamos visų lygybės, laisvės, teisingumo idėjos. Supažindinama su laisvamanių požiūriu į darbą, mokslą, šeimą, vaikų auklėjimą.

MEDŽIAGINĖ KULTŪRA — PAGRINDAS DVASINĖS KULTŪROS.—„Laisvoji mintis", 1939, Nr. 15—16 (89—90), p. 1.

Materialistiniu požiūriu aiškinama gamta, žmogus, visuomenė. Įrodinėjama, kad dvasinė kultūra priklauso nuo materialiosios kultūros. Dorovės pažanga siejama su socialine pažanga. Aptariama idėjų įtaka visuomenės gyvenimui, teigiama, kad „idėjos, pačios nebūdamos gyvenimo pagrindu, yra jo cementu". Tačiau neigiamas krikščioniškosios etikos principų skelbimo socialinis reikšmingumas.

KULTŪRINIO DARBO GAIRĖMIS.—„Laisvoji mintis", 1940, Nr. 3 (102), p. 1. *Straipsnis nepasirašytas.*

Straipsnyje dėstomi A. Žukausko iškeltos laisvamanių kultūrinės veiklos programos pagrindiniai principai (mokslinė pasaulėžiūra, socialinis teisingumas, tolerancija) ir iš tų principų kylantys laisvamanių uždaviniai: siekiant mokslinės pasaulėžiūros įsigalėjimo, mokslo maksimalaus praktinio pritaikymo, tobulesnio ir teisingesnio gyvenimo, skleisti mokslo žinias, laisvės ir lygybės idėjas.

G. PRANCKIETYTĖ

ИСТОЧНИКИ ИСТОРИИ ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ В ЛИТВЕ

Том II

РЕЗЮМЕ

Второй том «Источников истории философской мысли в Литве» посвящен развитию философской мысли с середины 19 века до 1940 года.

Идеи Просвещения, которые распространялись в Литве в первой половине 19 века, способствовали подготовке идеологии революционного демократизма, хотя идеологи восстания 1863 г. М. Акелайтис, А. Мацкявичюс, С. Серакаускас и др. продвинулись дальше, признавали возможность и необходимость радикальной перестройки общества, звали к практическому его изменению.

В конце 19 в. и в начале 20 в. под воздействием новых социальных потребностей общества и под влиянием национально-освободительного движения сформировалась материалистическая философия в Литве, наиболее яркими представителями которой были Й. Шлюпас, Й. Адомайтис-Шернас и др. Они опирались на методологические принципы материализма Западной Европы, идеи начального периода позитивистской философии, особенно на естественнонаучную методологию. Несмотря на то, что представители материализма философскую методологию часто отождествляли с естественнонаучной, что им были свойственны ограниченности метафизического материализма, мировоззренческое воздействие материалистической философии на духовную жизнь общества было значительным. Оно продолжалось до 1940 г. усилиями многих представителей естественных наук (П. Авижонис, Й. Кайрюкштис, В. Чепинскис и др.).

В конце 19 в. при ускоренном развитии капиталистической социальной структуры в Литве стали распространяться концепции марксистской философии. После революции 1905 г. самостоятельную теоретическую деятельность начали марксисты Литвы В. Мицкявичюс-Капсукас, З. Алекса-Ангаретис и др., которые уделяли немалое внимание исследованию и распространению концепций марксистской философии.

В начале 20 в. особенно интенсивным стало развитие профессиональной философии в Литве. Господствующее положе-

ние заняла католическая философия. Этому способствовало возрождение томистской философии в Западной Европе, в католических университетах которой стали обучаться специалисты из Литвы. В созданном в 1922 г. Каунасском университете был открыт Теолого-философский факультет, в котором преподавалась неотомистская философия. Она и стала самым профессиональным и наиболее развитым течением католической философии в Литве, которую представляли С. Шалкаускис, П. Курайтис, П. Довидайтис, М. Рейнис и др. Не выходя за рамки традиционного европейского неотомизма в онтологических и гносеологических концепциях, в социальной философии неотомисты Литвы сказали самостоятельное слово: С. Шалкаускис стал создателем философии культуры, которую дальше развил А. Мацейна на более широкой методологической основе.

Слабее была выражена в католической философии Литвы августинианская тенденция, которую представлял И. Тамошайтис, опиравшийся на традицию Платона—Августина и феноменологическую философию М. Шеллера. Однако это направление расширило философскую проблематику, обогатило ее новыми идеями.

Были представлены в Литве и другие школы идеалистической философии. Своеобразным явлением в этом отношении была философская концепция Видунаса как рецепция индийской философии в Литве. Она не имела последователей, но сыграла заметную роль в культурной жизни своими гуманистическими идеями.

Специфическое место в философии Литвы периода независимости занимает Л. Карсавин, который с 1928 года работал в Каунасском университете и немало трудов опубликовал на литовском языке. Поскольку в них была продолжена традиция философии всеединства В. Соловьева, которая была представлена в его раннем творчестве, в «Источниках» описано почти все философское наследие Л. Карсавина, в том числе найденные в последнее время рукописи.

Значительным явлением в философии Литвы было творчество В. Сеземана, самые плодотворные годы жизни которого прошли также в Литве. Его работы в области гносеологии и эстетики выделялись своим профессиональным уровнем и фундаментальностью.

Основные концепции профессиональной философии не исчерпывают всего объема философской мысли в Литве середины 19 в.—1940 г. Кроме них существовало широкое поле концепций непрофессиональной философии. Оно значительно расширяло философскую проблематику и методологические принципы, дополняло основные системы отдельными теориями или плодотворными идеями. Философия как форма

теоретического знания подчиняется принципам и процедурам познания, которые являются универсальными, но задачи философии никогда не ограничивались анализом только результатов познания: философия всегда была и есть рефлексией всей социокультурной жизни общества. Поэтому социокультурная ситуация и состояние субъекта философского познания определяют форму философского творчества, которая необязательно является теоретическим трактатом. В Литве условия для развития профессиональной философии были созданы только после возникновения независимого государства, поэтому большую часть источников философской мысли представляют тексты публицистов, литераторов, юристов, историков, представителей духовенства, естествоиспытателей и других деятелей культуры. Особенно это относится к текстам социальной философии, этики и эстетики. При отборе таких источников соблюдался принцип достаточной концептуальности текста, из которого возможно реконструировать методологическую ориентацию, концепцию или отдельную идею автора.

Поскольку текстов философской мысли, особенно непрофессиональной, накопилось великое множество, кроме того, те же самые идеи часто излагались в нескольких неодинаковых по значению текстах, при отборе пришлось отказаться от библиографической полноты. Аннотированы только самые существенные тексты, в которых философские взгляды и идеи выражены более концептуально и полно.

Описываемый в томе период в развитии философской мысли Литвы закончился в 1940 г., но жизнь и творчество многих авторов продолжались, и возник вопрос о том, к какому периоду их отнести. Философское творчество части авторов после 1940 г. прекратилось из-за репрессий, эмиграции или по другим причинам, поэтому их творчество в данном томе аннотировано полностью. Во втором томе представлены также авторы, основные труды которых созданы до 1940 года и дальнейшая их деятельность в области философии не внесла существенных концептуальных изменений (В. Сеземан, В. Миколайтис-Путинас, Б. Сруога и др.). На этом основании аннотированы и послевоенные их произведения. В то же время философы, своими концепциями сыгравшие заметную роль в довоенное время, но основные труды создавшие в эмиграции, представлены только ранними произведениями, а остальные будут описаны в следующем томе. Наконец, авторы, в основном марксисты, начавшие до 1940 года, но полностью проявившие себя в послевоенное время, будут представлены также в третьем томе.

Коллективу авторов, готовивших второй том, пришлось столкнуться с большими трудностями из-за того, что развитие философской мысли данного периода мало исследовано. Пока

нет полной библиографической инвентаризации всех источников. Часть рукописных текстов хранится в личных архивах, для исследователей пока недоступных, поэтому осталась непредставленной. Однако коллектив надеется, что основные тексты, репрезентирующие главные концепции и идеи, не выпали из поля зрения, а пропущенные и вновь найденные будут описаны в последующих изданиях.

Принципы и порядок представления и аннотирования текстов второго тома «Источников» такие же, как и первого тома.

Второй том «Источников истории философской мысли в Литве» подготовил Отдел истории философии Литвы Института философии, социологии и права Академии Наук Литвы. Руководитель работы — член-корреспондент АН Литвы Й. Мацявичюс.

Все авторы, участвовавшие в подготовке тома, указаны в издании.

SOURCES OF HISTORY OF PHILOSOPHICAL THOUGHT IN LITHUANIA

Volume II

SUMMARY

The second volume of "Sources" covers the development of philosophical thought from the middle of the 19th century up to 1940.

Ideas of Enlightenment that spread in Lithuania in the first half of the 19th century, contributed to the ideology of revolutionary democratism though the ideologists of the insurrection of 1863 M. Akelaitis, A. Mackevičius, S. Sierakauskas and others advanced and acknowledged the possibility and necessity of radical social changes.

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century under the influence of new needs of society and national liberation movement the materialistic philosophy formed in Lithuania, the main representatives being J. Šliūpas, J. Adomaitis-Šernas and others. They refered to methodological principals of West European materialism, ideas of positivism, especially on natural scientific methodology. In spite of the fact that the representatives of materialism often identificated philosophical methodology with natural scientific and had limitations of metaphysic materialism, world outlook influence of materialism on spiritual life of society was significant. It lasted up to 1940 due to the efforts of the representatives of natural sciences (P. Avižonis, J. Kairiūkštis, V. Čepinskis and others).

At the end of the 19th century due to the rapid development of capitalist social structure in Lithuania, concepts of marxist philosophy began to spread. After the revolution of 1905 lithuanian marxists V. Mickevičius-Kapsukas, Z. Aleksa-Angarietis and others began to study and spread of marxist philosophy.

The beginning of the 20th century meets with the rapid development of professional philosophy in Lithuania. Catholic philosophy occupied the dominating position. The revival of Thomism in West Europe contributed to it as specialists from Lithuania began their studies in catholic universities. A Theologo-philosophical department was opened in Kaunas university established in 1922 where lectures on neo-thomist philosophy were given. It became the most professional trend of catholic philosophy in Lithuania represented by S. Šalkauskis, P. Kuraitis, P. Dovydaitis, M. Reinys and others. Keeping to traditional European neo-thomism

lithuanian philosophers had their own point of view in social philosophy: S. Šalkauskis created the philosophy of culture that was developed further by A. Maceina.

Augustinianism in Lithuanian Catholic philosophy represented by I. Tamošaitis who refered to Platon—Augustian tradition and M. Sheller's phenomenological philosophy was expressed weaker, though this trend enriched philosophy with new ideas.

Other schools of idealistic philosophy were represented in Lithuania too. A peculiar philosophic phenomenon was presented by Vydunas. It was as a reception of Indian philosophy in Lithuania. It had not any followers but played a great role in cultural life.

A specific place in philosophy of Lithuania in the period of independence is occupied by L. Karsavin, who worked in Kaunas university in 1928 and published lots of works in the Lithuanian language. The works continued V. Solovjov's tradition.

V. Sezeman spent his most creative years in Lithuania. His works on gnoseology and aesthetics are distinguished by professionalism and fundamentality.

The main concepts of professional philosophy do not cover all philosophical thought in Lithuania from the middle of the 19th century up to 1940. Nonprofessional philosophy enlarged the field of philosophical thought and methodological principles, enriched the main philosophical systems with new theories and ideas. Philosophy as a form of theoretical knowledge is subordinated to principals of cognition that are universal, but the aims of philosophy have never been focusing on the analysis of the results of cognition: philosophy has always been the reflexion of socio-cultural life of society. Socio-cultural situation and the condition of the subject of the philosophical cognition determines the form of work that may not necesserily be a theoretical treatise. The conditions for the development of professional philosophy arose only in the period of independent state. The main part of sources of the philosophical mind are represented by works of writers, lawyers, historians, representatives of clergy and other workers of culture. It mainly refers to the texts of social philosophy, ethics and aesthetics.

The volume hasn't full bibliography, because a great number of works, especially by nonprofessional philosophers, repeated the same ideas. The most significant texts are summarised.

The second volume covers the period up to 1940, but many presented authors continued their work. Some authors were repressed after 1940 and their works are summarised. Philosophers whose works played a great role in pre-war period are presented in the volume with earlier works, while their main works created in emigration will be presented in the third volume. This volume will cover marxists, whose main works appeared in post-war period.

The authors who took part in the preparation of the volume had to deal with many problems as the given period is not fully investigated. There isn't full bibliography. A geat number of manuscripts are in private archives. The omitted or newly found texts will be published in the third volume.

In the publication the principle of presentation of the first volume is observed.

The second volume of the "Sources" was prepared by the Department of history of philosophy in Lithuania at the Institute of Philosophy, sociology and law of the Academy of sciences of Lithuania under the direction of associate member of the Academy of sciences of Lithuania J. Macevičius.

The authors who took part in the preparation of the "Sources" are listed in the publication.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

Adomaitis-Šernas J. (slap. Budrys, Daugelis A., Stelli, Šilvarnis) 5, 11—15, 404, 408
Akelaitis (Akielevičius) M. (slap. Bartosz z Czoderyszek, Chłop, Gužutis, Juras Warnelis, Mikalojus, Wargdienelis) 5, 15, 16, 404, 408
Akhenatonas 65
Alantas V.— žr. Jakševičius (Alantas) V.
Albertas Didysis 102, 108
Aleksa J. P. 18, 192
Aleksa-Angarietis Z. (slap. Antanas L., Beržas M., Bevardis M.) 6, 19—21, 384, 404, 408
Aleksanderis S. 97
Alsbergas (Alsberg) P. 218
Alseika D. (slap. Kukutis) 26
Ambrozaitis K. 29, 161
Anaksagoras 97, 108, 348
Anaksimandras 108, 348
Anaksimenas 108, 117
Andriuškevičius A. 396
Andziulaitis (Andžiulaitis) J. (slap. Kalnėnas) 27, 220
Angarietis — žr. Aleksa-Angarietis Z.
Anglas A. 122—124
Anglickis S. 388
Antanaitis S. 108
Anzelmas Kenterberietis 162
Arcybaševas M. 38
Aristotelis 21, 31, 41, 57, 58, 93, 95, 97, 102, 104—106, 108, 123, 167, 182—187, 201, 257, 260, 266, 269, 281, 288, 334, 338, 348, 356, 359, 361, 365
Augustinas 8, 30, 31, 81, 84, 87, 96, 97, 103, 107, 108, 113, 162, 177, 182, 188, 211, 225, 226, 257, 259, 260, 358, 363, 405, 409
Avenarijus R. 104, 329, 365
Avižonis P. (slap. Aguona, Atgalainis, Bežemis, Gvildys, Žiamasis P. A.) 6, 32, 99, 100, 248, 325, 404, 408
Bagdanavičius Vyt. 34
Bagdonavičius Vacl. 40, 49, 55, 251, 391, 401
Baklis (Buckle) H. T. 101, 191, 194
Balmontas K. 39
Baltrušaitis Juozas (slap. Mėmelė, Dilgius, J. Juozaitis) 34, 35
Baltrušaitis Jurgis 36—39, 202, 298, 299, 300
Baranauskas A. 134
Bartas (Barth) K. 362
Bartonas G. A. 350
Bartuška V. (slap. V. Perkūnas, V. P-nas, Žaibas) 40, 41
Basanavičius J. (slap. Sapalius) 42, 397
Bašas V. 129
Baueris (Bauer) B. 99
Baumgartenas (Baumgarten) A. 43
Bebelis (Bebel) A. 51
Bekonas (Bacon) F. 117, 118, 184, 354
Bekonas (Bacon) R. 102
Belas A. 239
Belis (Bayle) P. 337, 338
Benrubis J. 101
Bentamas (Bentham) D. 50, 191, 193, 233
Berdiajevas N. 155, 204, 207, 226
Bergsonas (Bergson) A. 91, 92, 96, 97, 101, 104, 126, 151, 172, 189, 225, 226, 260
Berklis (Berkeley) Dž. 185, 365
Bernekeris (Berneker) E. 297
Berneris (Börner) V. 33
Bernšteinas (Bernstein) E. 21, 101
Bestuževas A. 17
Bestuževas K. 155
Bezant A. 375, 378
Bičiūnas V. P. 44, 46, 47
Biliūnas J. (slap. Anykštėnas, Barzdyla, Bežemis, Gražys, Jonelis, Mergaitė, Niūronis, Panevėžietė, Žaltys) 5, 46, 47, 122, 234, 235
Bioišė (Boelsche) V. 35, 384
Biomė J. 8, 375
Biržiška V. 228

Bismarkas (Bismarck) O. 399
Bistras L. (slap. A. Pakalniškis) 49
Bytautas R. 6, 51—54, 100
Bitė — žr. Petkevičaitė-Bitė G.
Bitneris (Bythner) S. 13
Biūchneris (Büchner) L. 5, 104, 342
Blavatskaja E. 375, 378
Blažys J. 55
Blondelis (Blondel) M. 172
Blosas (Blos) V. 229
Bodenas (Bodin) Ž. 264
Boecijus 348
Boelsche — žr. Biolšė V.
Boimkeris (Baeumker) K. 99, 123, 124
Borne E. 364
Boruta K. 46
Brandesas (Brandes) G. 300
Brentanas (Brentano) F. 227
Bridhes H. J. 352
Brijanas M. 130
Briusovas V. 37
Brujinas (Bruyne) E. de 129
Brunas (Bruno) Dž. 33, 151, 159, 375, 384
Bruneris (Bruner) E. 362
Bučys P. P. (slap. Černica, Pulvis, Studentas, Žemaičių Prietelis) 56
Buda (Buddha) 385
Budzinskis J. 59
Bulgakovas S. 226, 321
Būlis (Boole) Dž. 77
Buridanas (Buridan) Ž. 108

Cesevičius D. 315
Chomiakovas A. 161
Christijansenas B. 273
Ciceronas M. T. 188
Cimermanas D. 394
Cyon E. de 256
Compayre S. 321
Cveigas (Zweig) S. 172
Cvirka P. 146, 393

Čelpanovas G. 29, 51, 60, 76
Čemberlenas (Chamberlaine) H. 261
Čepinskis V. 6, 61—64, 78, 80, 404, 408
Černeckis V.— žr. Žemaitis V.
Černyševskis N. 154, 220, 288
Čičerinas B. 192
Čiudovskis V. 45
Čiurlionienė-Kymantaitė S. (slap. Pragiedrulis, Sofija) 65—67, 121, 122, 250
Čiurlionis M. K. 44—46, 53, 66, 68, 70, 71, 83, 147—149, 270, 298—300, 304, 339, 340, 394—396

Dabšys A. 73
Dambrauskas-Jakštas A. (slap. Druskius) 7, 23, 25, 46, 58, 59, 63, 67, 73—75, 77—89, 121, 128, 130, 131, 182, 189, 201, 216, 240, 241, 250, 298, 300, 304, 305, 311, 316, 317, 320, 362, 372
Dantė (Dante) A. 65, 108, 243, 363
Darginavičienė A. 26
Darvinas (Darwin) Č. 6, 13, 32, 33, 47, 65, 79, 104, 107, 198, 230, 237, 279, 355, 378, 384
Daukantas S. 15
Dausa K. 89—93
Dekartas (Descartes) R. 97, 106, 184, 185, 188, 257, 260, 282, 354, 359, 361, 362, 365
Deksnys B. 297
Dėmelis (Dehmel) R. 38
Demokritas 97, 108, 117, 297, 332, 348
Depluažas (Deploige) S. 181, 188, 255
Dévand 321
Didro (Diderot) D. 104
Dielininkaitis P. 7, 93
Dilgė 82
Diltėjus (Dilthey) V. 104, 125, 126, 172, 199, 200, 207, 336, 337
Dystervėgas (Diesterweg) F. A. V. 347
Diubua (Dubois) R. 356
Diugi (Duguit) L. 261—263, 265
Diuhamas (Duham) P. 109
Diujis (Dewey) D. 233
Diurkheimas (Durkheim) E. 59, 193, 263
Djakonovas A. 40
Dobroliubovas N. 220
Donelaitis K. 202
Donskis I. 96, 97
Dostojevskis F. 320, 321, 370
Dovydaitis P. 7, 53, 55, 98, 99, 101, 105, 106, 108, 317, 405, 408
Dreiperis Dž. 150. 152
Dryšas (Driesch) H. 105, 108, 123, 124, 283
Džeimsas (James) V. 104, 151, 260
Džentilė (Gentile) Dž. 276
Džynsas (Jeans) D. H. 109, 294

Einšteinas (Einstein) A. 65, 87, 89, 172
Ekhartas (Eckhart) J. 111, 112, 335, 375
Emeris V. 186
Empedoklis 108, 334
Engelsas (Engels) F. 19, 26, 99, 101, 102, 234—237
Epikūras 108, 117, 332
Erazmas Roterdamietis 109
Eretas J. 111, 317
Eriugena J. Škotas 162
Esmeinas A. 261—263
Esser G. 183
Etlingeris (Etlinger) M. 214
Euripidas 201

Faihingeris (Vaihinger) H. 329
Falbas R. 11, 12, 86, 87
Faustas (Faust) A. 275
Ferdinandas I Koburgas 42
Fersteris (Förster) F. V. 209, 210, 214, 248
Fichtė (Fichte) J. G. 150, 151, 184, 187, 275, 335, 354, 363, 365, 373
Fičinas (Ficino) M. 163
Fochtas K. 104
Fojerbachas (Feuerbach) L. 118, 295
Foksas (Fox) D. 65
Folkas (Volk) O. 116
Folkeltas I. 129
Forget J. 321
Fosleris (Vossler) K. 239, 240
Fouillcė 321
Frankas (Frank) S. 226
Fryzas (Fries) H. de 355
Froidas (Freud) Z. 65, 129, 133, 143, 150, 153, 364
Furjė (Fourier) Š. 20, 235, 237

Gabryl 321
Gaidys A. 125, 127
Galaunė P. 393
Galilėjus G. 33, 384
Galvydis J. 10, 117
Gamelis (Gamell) A. 213
Gauguinas — žr. Gogenas P.
Geigeris M. 272
Geikie 14
Gercenas A. 16, 17
Gerulis P. (slap. Kragas) 121
Gėtė (Goethe) J. V. 102, 112, 113, 136, 243, 334, 363, 397, 400
Gierke 262
Gylys A. 122, 123
Gira L. 130, 368
Girėnas — žr. Zauerveinas (Sauervein) J.
Girnius J. 8, 10, 124—127, 320
Giujo (Guyau) Ž. M. de 103
Gizo (Guizot) F. P. G. 237
Gobino (Gobineau) Ž. A. de 101, 161
Gogas (Gogh) V. van 396
Gogenas (Gauguin) P. 396
Goghas — žr. Gogas V. van
Goldšmitas (Goldschmidt) A. 394
Gorlinas M. 226
Grabmanas M. 99, 123
Granovskis T. 290
Gredt 321
Greilichas (Greilich) G. 21
Grevsas I. 155
Grinius J. 127, 128
Grocijus (Grotius) H. 103, 264
Gumplovičius L. 101, 195
Gustainis V. 131

Haberlantas (Haberlandt) G. 11, 14
Hakslis (Huxley) T. H. 32
Hamanas (Hamann) R. 394
Hamsūnas (Hamsun) K. 83
Hartmanas (Hartmann) B. 375
Hartmanas (Hartmann) E. 83, 104, 184
Hartmanas (Hartmann) N. 91, 92, 272—274, 276, 282, 394
Hauptmanas (Hauptmann) G. 300
Hėgelis (Hegel) G. V. F. 5, 6, 16, 21, 31, 51, 73, 114, 118, 150, 151, 156, 181, 182, 184, 188, 189, 201, 219, 225—227, 235, 260, 269, 275, 276, 280, 290, 335, 336, 354, 355, 363, 365
Heidegeris (Heidegger) M. 91—93, 97, 125—127, 274, 366, 394
Heilpernas M. 11, 12
Heinė (Heine) H. 333
Heizenbergas (Heisenberg) V. 252, 253
Hekelis (Haeckel) E. 50, 101, 102, 150, 295
Hello E. 317
Henė-Vronskis (Hoene Wrónski) J. 7, 74, 81, 82, 84, 88, 89, 216
Henri (Henry) F. 364
Heraklitas 97, 105, 117, 297
Herbačiauskas (Herbačevskis, Gerbačiauskis) J. A. (slap. Jaunutis Vienuolis) 67, 133—136, 250, 384
Herbartas (Herbart) J. F. 335
Herderis (Herder) J. G. 113, 207, 300, 397, 399, 400
Hergetas (Herget) O. 259
Hertvigas (Hertwig) O. 102, 106
Heziodas 108
Hitleris (Hitler) A. 261
Hiūmas (Hume) D. 51, 184, 258, 354, 365
Hobsas (Hobbes) T. 117, 118, 258, 264, 354
Hodleris (Hodler) F. 396
Hofmanas (Hoffmann) E. T. A. 149
Holbachas (Holbach) P. A. 104
Homeras 108, 330
Hopkinsas (Hopkins) 350
Horiju (Hauriou) M. 262, 263
Humboltas (Humboldt) V. fon 214, 399
Huserlis (Husserl) E. 91, 101, 110, 125, 126, 184, 227, 260, 286, 361
Hutchinsonas 13

Ibsenas (Ibsen) H. 67, 83, 300
Ilgūnas J. (slap. Vaivadiškietis) 137
Iljinas 58
Indrašius N. 88
Ivanovas V. 45, 239
Ivinskis L. 248
Izaijas 65

Jageris (Jager) V. 92
Jakas P. 139
Jakševičius (Alantas) V. 141, 317, 393
Jakštas A.— žr. Dambrauskas-Jakštas A.
Jakštas J. 165
Janonis J. 234, 236—238
Jansenas (Jansen) B. 361
Janulaitis A. 9
Januševičius A. 304
Jaroslavskis J. 230
Jaspersas (Jaspers) K. 125, 127
Jasutis A. (slap. Adalas, Julmis, J. Misiukevičius, Vainis, V. Varašius) 142, 143
Jelinekas (Jellinek) G. 262, 263
Jėzus Kristus 58, 99, 137, 138, 143, 151—153, 158—161, 303, 317, 320, 333, 334, 346, 385
Joachimas Florietis 164
Jočys P. 143
Jokasas 78
Jonas 207
Jonas Damaskietis 161
Jonikas P. 324
Jonynas I. 163
Jonkus D. 331, 338
Juodeika V. 315
Juodelis P. (slap. Eidukas, T. Galinis, K. Narjauskas, A. Vaiginis, Vyt. Vanagaitis) 144
Juonas K. 147
Jurkūnas P. 82
Juška A. 108
Juška J. 369

Kairiūkštis J. (slap. J. Atsiskyrėlis, Tomas Karušis) 6, 149, 150, 404
Kairiūkštis V. 147
Kairiūkštytė-Jacinienė H. 270
Kalinauskas K. V. (Kalinouski, slap. Chamovič, Chamut, Černovski, Černocki, Glebovič, Ignatij Vitoženec, Jaško haspadar z pad Wilni, Makrevič) 153, 154
Kalodžeris G. 276
Kantas (Kant) I. 6, 12, 13, 33, 43, 50—52, 65, 87, 97, 99, 100—103, 124, 137, 181, 182, 184—186, 192, 197, 201, 219, 222, 223, 233, 257, 258, 260, 272, 282, 329, 332, 335, 354, 355, 359—363, 365, 366, 369, 377, 399, 400
Kapsukas V.— žr. Mickevičius-Kapsukas V.
Karejevas N. 195
Karnapas (Carnap) R. 281, 287
Karneadas Kirėnietis 188
Karsavinas L. 8, 29—31, 97, 155—157, 159, 160, 163, 166, 168, 169, 277, 405, 409
Katinaitė P. 29
Katreinas (Cathrein) V. 247, 295, 296
Kautskis (Kautsky) K. 21, 22, 55, 99, 101
Keliuotis J. 10, 170, 393
Kemėšis F. (slap. Uosis) 7, 174, 175
Kempietis T. 375
Kepleris (Kepler) J. 13, 33, 354
Keteleris (Ketteler) V. E. von 104, 140
Kierkegoras (Kierkegoard) S. 92, 93, 126, 127
Kinė E. 290
Kipas (Kipp) J. 314
Kirša F. 46, 145, 372
Kiulpė (Külpe) O. 184, 225, 227, 228
Klagas (Klages) L. 91, 363, 365
Klimtas (Klimt) G. 396
Klodas (Clodd) E. 238
Klodelis (Claudel) P. 129, 130
Kodatis B. 103
Kohenas (Cohen) H. 104, 286, 361
Kolbergas (Kolberg) O. 15
Komenskis (Komenský) J. A. 347
Konas (Cohn) J. 207
Konickis A. 332
Kontas (Comte) O. 104, 151, 184, 195, 351, 361, 373
Kopernikas M. 13, 33, 89, 108, 384
Korkunovas N. 192, 193
Korvinas O. 230
Kovalevskis M. 190, 195
Kraševskis J. I. 15, 221
Krauzė (Krause) G. 21, 35
Krėvė V. 203
Kristus — žr. Jėzus Kristus
Kriščiūnas E. 36, 238, 269
Krišna 385
Kritonas 92
Kročė (Croce) B. 172, 199, 201, 202, 240
Ksenofanas 108, 334
Ksenofontas 297, 334
Kubilius J. 136
Kubilius V. 245
Kudirka J. 17, 146, 155, 291
Kudirka V. (slap. Kapsas, Nemunėlis) 11, 178, 179, 220, 371
Kuraitis P. 7, 34, 126, 180—182, 185, 405, 408
Kurbe (Courbet) Ž. D. G. 167
Kutiura L. 77
Kutšeris A. 297
Kuzietis M. 8, 108, 156, 159, 163, 335, 354, 375
Kuznecovas P. 147
Kvainas (Quine) V. O. van 287

Lalas Š. 129

Lamarkas (Lamarck) Ž. B. 79, 355
Lamenė (Lamennais) F. R. de 16, 17, 342, 346
Lametri (Lamettrie) Ž. O. de 104
Landau E. 33
Langbenas (Langbehn) J. 139, 140
Langė (Lange) F. A. 343
Langė (Lange) N. 76
Lao Dzė 385
Laplasas (Laplace) P. S. 12, 13, 33, 87
Laurinkus M. 15, 27, 57—59, 115, 136, 141, 142, 174, 180, 203, 205, 218, 224, 230, 243, 248
Lazdynų Pelėda 67, 68, 371, 372
Ledrenas E. 243
Lefèvre E. 77
Leibnicas (Leibniz) G. V. 51, 97, 106, 185, 186, 258, 335, 354, 375
Lemanas B. 45
Leninas V. 25, 237
Leonardas da Vinčis (Leonardo da Vinci) 102, 108
Leonas P. (slap. Atsiradęs, Girininkas, Liutas P., Petras iš T.) 190—192, 195
Leonas XIII 23, 96, 98, 103, 105, 113, 139, 140, 174, 231, 232, 246, 247, 327, 328
Leonovas M. 286
Lesingas (Lessing) G. E. 91, 273, 397, 399, 400
Leturnas (Letourneau) Š. 11, 14
Levi-Briulis (Levy-Bruhl) L. 107
Lindė-Dobilas J. (slap. Mūšos Dobilas) 91, 199, 200
Linėjus (Linné, Linnaeus) K. 254
Listas (Liszt) F. 372, 373
Liuima A. 320
Liuteris (Luther) M. 361, 400
Liutoslavskis (Lutosławsky) V. 76, 333, 336
Locė (Lotze) R. H. 51, 335—337
Lokas (Locke) Dž. 117, 118, 184, 258, 264, 354, 369
Lopatinas L. 51, 330—332
Loskis N. 60, 76, 97, 269, 282, 353
Lubokas H. 59
Lukoševičius V. 19, 232
Lukrecijus Karas 117, 348
Lutuginas 61

Maceina A. 7—8, 10, 88, 90, 93, 141, 204, 205, 212, 225, 405, 409
Macevičius J. 10, 407, 410
Machas (Mach) E. 104, 233, 329, 364, 365
Machnievičius S. 129
Mackevičius A. 5, 404, 408
Mackevičius J. 392
Mackus F. 218
Mačernis J. 312, 313
Mačys-Kėkštas J. (slap. J. Kardielius, Jonas Nebylys, J. Neregys) 5, 27, 122, 219, 220, 401
Maimonidas 96
Maironis 46, 230, 363
Makeibas J. 350, 351
Makovskis S. 45
Malakauskis P. 222
Malbranšas (Malebranche) N. 97, 185
Maliauskis A. 7, 222, 223, 369
Mandonetas P. 289
Mankeliūnas V. M. 224
Mantvydas P. 10, 225
Manzeris (Manser) G. M. 183
Mardžanovas K. 37
Marija 217
Maritenas (Maritain) Ž. 126, 130, 207, 225
Marksas (Marx) K. 19, 21, 26, 51, 99, 101, 104, 120, 141, 194, 220, 234—237, 247, 280, 328, 333, 343, 354, 355, 363
Maršalas (Marshall) A. 176
Masaitis Č. 228
Masi H. 130
Masiulis K. 295
Matulaitis S. (slap. Aš pats, Bendraštis, St. Draugaitis, Driežas, Gydytojas, Parmazonas, Stasys) 6, 25, 26, 229
Matulevičius (Matulaitis, Matulewicz) J. 23, 230, 231
Mausbachas (Mausbach) J. 100, 183
Mažvydas M. 266
Medelis J. B. 233
Mejerholdas V. 40
Mejeris T. 273
Mendelejevas D. 61, 254
Mendelis (Mendel) G. J. 104, 109, 283, 380
Menginas (Menghin) O. 214
Menigsvaldas R. 394
Merkeris P. 301
Mersjė (Mercier) D. Ž. 76, 99, 181, 183, 184, 187, 321, 359
Mestras (Maistre) Ž. M. de 169
Meterlinkas (Maeterlinck) M. 67, 83
Michailovskis N. 220
Mickevičius A. 135, 136, 313
Mickevičius-Kapsukas V. 6, 42, 46, 229, 234, 235, 404, 408
Mikolainis P. (slap. Amerikietis, M. Noveskis, Pelėda, Zembrų Petras) 5, 238, 399
Mykolaitis-Putinas V. 10, 82, 203, 239, 240, 242, 372, 406
Mykolas Lietuvis 266
Milašius (Milosz) O. V. 127, 128, 243

Mile 167
Milis (Mill) D. S. 57, 104, 286, 342, 346
Miliutinas D. 290
Milkus K. 43, 186, 399
Minjė (Mignet) F. O. M. 229, 237
Mintas B. 76
Mišlė (Michelet) Ž. 290
Mišotė A. 255
Miuleris (Müller) F. M. 59
Miuleris (Müller) J. P. 227
Mizara R. 25
Molešotas J. 104
Monteskjė (Montesquieu) Š. L. de 62, 192, 193, 264
Moras (More) T. 109
Morganas (Morgan) L. H. 102
Morozovas 272
Mozė 385
Muninkas (Munnynck) M. de 114, 115, 239, 241, 313, 317, 321
Munkas (Munch) E. 396
Mureika J. 238, 271, 275—278, 281

Nadleris (Nadler) J. 300, 301
Nalkovskis 14
Natorpas (Natorp) P. 104, 186, 272, 361
Nečiajevas A. 367
Neris P.— žr. Vileišis P.
Nernstas (Nernst) V. H. 253
Nevolinas K. 192, 193
Nyčė (Nietzsche) F. 37, 71, 92, 97, 104, 126, 127, 131, 133, 184, 223, 329, 338, 362, 364, 365
Ninkampas H. 85
Nysas (Nys) D. 255, 258, 321
Niti F. 28
Niutonas (Newton) I. 33, 105
Noelis L. 181, 255, 289

Oginskis M. 71
Oikenas (Eucken) R. 187, 336
Olševskis A. 11
Oresmas 108
Orfėjas 385
Origenas 108, 162
Ortega i Gasetas (Ortega y Gasset) Ch. 364
Ovenas (Owen) R. 20, 235, 237
Ozanamas A. F. 113

Pakštas K. 93, 313
Peltarokas K. 7, 246, 315
Papinis (Papini) Dž. 87
Parmenidas 330, 334
Paskalis (Pascal) B. 182, 186
Pasteras (Pasteur) L. 59
Paulius 169
Paulsenas F. 51—53
Pavlovas I. 283, 367
Pečkauskaitė M. (slap. Šatrijos Ragana) 67, 247, 248
Pestalocis (Pestalozzi) J. H. 214, 347, 369
Pestelis P. 17
Pešas (Pesches) H. 76, 99, 105, 247
Petkevičaitė-Bitė G. (slap. Aitis, Amerikietis, Čepulaitis, Felčerė, Kailis, Petkytė, G. Ramutė, Spalgena, Svetimas, Volungė) 249, 371, 372
Petražickis L. 193, 262, 263, 353
Pfenderis A. 60, 269
Pfleidereris (Pfleiderer) O. 336
Pijus X 58, 355
Pijus XI 95, 96, 175, 210, 261
Pilsudskis (Piłsudski) J. 261
Pinardas E. 193
Pinderis V. 394
Pirsas (Peirce) Č. S. 233
Pisarevas D. 220
Pitagoras 108, 348
Plankas (Planck) M. K. 253
Platonas 8, 31, 37, 62, 86, 92, 93, 95, 97, 105, 106, 108, 112, 150, 151, 155, 185, 201, 243, 257, 266, 271—273, 278, 295, 329, 332—334, 336, 358, 359, 361—363, 365, 369, 375, 405, 409
Plechanovas G. 339, 340
Plečkaitis R. 34, 43, 44, 55, 60, 73, 89, 126, 144, 205, 219, 222, 225, 228, 266, 271, 275, 277, 278, 281, 288, 292, 329, 354
Plesneris (Plessner) H. 275
Plotinas 201, 273
Poliakovas S. 37
Poška A. 31, 51, 93, 96, 98, 110, 124, 178, 189, 227, 247, 261, 289, 328, 330, 334, 366, 374
Potebnia A. 273
Pranciškus Asyžietis 213
Pranckietytė G. 33, 153, 199, 353, 403
Praurагnas A. 324
Pribačis 394
Proklas 348
Protagoras 233
Prustas (Proust) M. 168
Ptolemėjas K. 108
Puankarė (Poincaré) A. 172
Puida K. 384
Puodžiukynas A. 251
Putinas — žr. Mykolaitis-Putinas V.

Raičinskis K. 254, 316
Ranovičius A. 230
Raselas (Russell) B. A. 116, 287
Raudeliūnas T. 170
Reinholdas (Reinhold) K. L. 363

Reinys M. (slap. Madagaskarietis, Madrietis, M. Rietis) 7, 255, 256, 405, 408
Reinkė J. 106, 109
Remeris (Rõmeris) M. 261, 262, 265
Renanas (Renan) Ž. E. 101
Rerichas N. 39
Rikertas (Rickert) H. 97, 101, 104, 158, 207, 272, 363
Rylejevas K. 17
Rimka A. 9
Rimša P. 384
Rimvydas-Mickevičius — žr. Mickevičius A.
Ročka M. 265
Rubakinas N. 47
Runebergas (Runeberg) J. L. 38
Ruso (Rousseau) Ž. Ž. 192, 197, 207, 214, 218, 219, 229, 262—264, 295, 347, 361

Samulionis A. 302
Sen Simonas (Saint-Simon) K. A. de 235, 237
Sent Bevas (Sainte Beuve) Š. O. de 300
Serbenta V. (slap. Karklas, Girinaitis, Simas, Taira, Vitalis) 267
Sertijažas (Sertillanges) A. D. 289, 321
Sezemanas V. 8, 10, 60, 161, 269, 270, 285, 286, 405, 406, 409
Siauregas P. 103
Sidaravičius A. 288, 289
Sidonijus Apolinarijus 163
Sierakauskas Z. (slap. Dolega, J. Gastra) 5, 289, 290, 404, 408
Simonaitytė I. 146
Skeivys R. 143, 222
Skriabinas A. 149
Skruodys J. 291
Slavėnas P. 108, 292, 294
Smetona A. 92, 295, 319
Sokratas 90, 92, 273, 278, 329, 334
Solovjovas (Soloviev) V. 7, 8, 29, 37, 49, 50, 74, 81, 82, 85, 88, 89, 156, 216, 239—241, 255, 288, 289, 303—305, 307, 308, 317, 320, 321, 329, 330, 333—335, 353, 358, 359, 362, 405, 409
Sorokinas P. 190, 193, 195, 196
Spenseris (Spenser) H. 1, 57, 101, 104, 195, 198, 279, 308, 323, 342, 346, 347, 349
Spinoza B. 21, 99, 106, 185, 258, 329—333, 337, 338, 354, 375
Sruoga B. 10, 46, 297, 298, 301, 372, 406
Stabrauskas K. 70
Stankaitis J. 42
Strongas Č. 97
Suaresas (Suarez) F. 103, 186
Sužiedėlis S. 311
Svedenborgas E. 243
Sverdiolas A. 327

Šachmatovas A. 297
Šafaržykas (Šafařík) P. J. 16
Šalčius P. 9
Šalkauskis S. (slap. J. Goštautas, Salduvos Žynys, S. Šaltautas) 7, 8, 45, 85, 88—90, 93, 106, 128, 141, 142, 172, 204, 206, 207, 211, 213, 218, 225, 303, 305—307, 308, 313, 316, 317, 319, 320, 323, 363, 405, 408, 409
Šambinagas S. 297
Šatrijos Ragana — žr. Pečkauskaitė M.
Šaulys K. 7, 327
Šeflė (Schäffle) A. 197
Šėleris (Scheler) M. 8, 90—93, 97, 126, 184, 204, 269, 272, 358, 360—363, 365, 366, 405, 409
Šelingas (Schelling) F. V. J. 184, 335, 359, 363, 373
Šėreris (Scherer) V. 300
Šeršenevičius G. 192
Šidlauskaitė A. 328, 329
Šileris (Schiller) F. 112, 113, 136, 233, 243
Šilkarskis V. 90, 92, 329—332, 335, 336, 338
Šiurė E. 375
Šlapelis I. 45, 338, 339
Šlėjermacheris F. 186
Šlikas M. 97
Šliūpas J. (slap. Anžuolajtis, Baisusis Barzdočius, Kuokštis, Lietuvos mylėtojas) 5, 24, 220, 333, 341, 342, 345—347, 349—351, 404, 408
Šmitas (Schmidt) V. 102, 214
Šopenhaueris (Schopenhauer) A. 41, 91, 104, 133, 184, 233, 243, 329, 335
Španas (Spann) O. 31, 362, 373, 374
Špengleris (Spengler) O. 91, 133, 207, 211, 213, 260, 365
Šprangeris (Spranger) E. 204, 207, 214
Šrėderis (Schröder) E. 77
Šrėdingeris (Schrödinger) E. 253
Štagel (Stagel) E. 112
Štalis F. 192
Štamleris (Stammler) R. 192, 193
Strauchas (Strauch) J. 353
Štrichas (Strich) F. 239, 240, 297, 300
Šultė S. (slap. S. Barjona, P. Griaužas, Teologas) 354
Šupė V. 375

Tairovas A. 37
Talis 108, 117, 348

Tamošaitis I. 8, 90, 91, 192, 315, 358, 359, 363, 405, 409
Tardas (Tarde) G. 193
Tauleris J. 112
Teichmiuleris (Teichmüller) G. 330—332, 335—338
Teiloras E. 102
Tenas (Taine) H. 101, 114, 129, 143, 199—201, 257, 300
Tieri (Thierry) O. 237
Tišneris R. 79
Tolstojus L. 41, 42, 58, 81, 82, 137, 288, 333
Tomas Akvinietis 31, 34, 41, 74, 84, 85, 89, 100, 103, 108, 123, 124, 162, 177, 182, 184—188, 222, 224, 232, 256, 257, 260, 289, 358, 359, 361, 365
Trendelenburgas F. A. 331, 337
Trubeckojus E. 193, 321
Trutnevas I. 147
Tumas-Vaižgantas J. 9, 81, 305
Tunaitis S. 337

Uchtomskis A. 367
Unamūnas (Unamuno) M. de 225
Ušinskis K. 367

Vabalas-Gudaitis J. 367—369
Vagneris (Wagner) A. 197
Vaičiulaitis A. 88, 371
Vaildas (Wilde) O. 37
Vaišvila A. 57—59, 65, 116, 121, 233, 239, 253, 255, 357
Vaitas A. 150, 152
Vaithedas (Whitehead) A. N. 97
Vaitiekūnas F. 288
Vaitkūnas G. 46, 72, 115, 131, 132, 149, 174, 341, 372, 393
Valančius G. 372
Valančius M. 15
Valcelis (Walzel) O. 199, 201, 300
Varnas A. 133
Vasilevskienė I. 265
Vaskvezas G. 103
Vasmanas (Wasmann) E. 109
Vedenskis A. 269, 367
Veilis (Weyl) H. 85
Velflynas (Wölfflin) H. 240, 297, 299, 300
Veljetaga P. 70, 122, 146
Vydūnas (tikr. Vilhelmas Storosta, slap. Manas) 8, 67, 86, 242, 279, 374—378, 380, 383—385, 388—391, 405, 409
Vienožinskis J. 82, 391—393
Vienuolis A. 371, 372
Vygandas J. 300
Vikas D. 202, 207
Vileišis P. (slap. P. Neris) 221
Vilmanas (Willmann) O. 51, 101
Vildenbandas V. 101, 104, 361, 363
Vindhorstas (Windthorst) L. 399
Vinkelmanas 113
Viperis B. 297
Viperis R. 230, 297
Vytautas 201
Vitgenšteinas L. 281
Vitoria P. 103
Višinskis P. 9, 49, 248
Volfas (Wolff) K. 57, 185
Volfsonas S. 121
Volteras (Voltaire) 28, 119, 229
Vormsas R. 193
Vorobjovas M. 270, 394, 396
Vronskis J.— žr. Henė-Vronskis J.
Vrubelis M. 396
Vulfas (Wulf) M. de 255, 321
Vuntas (Wundt) V. 51, 54, 71, 101, 180, 189, 227, 258, 260, 295—297, 375

Zabitis A. 316
Zaratustra 385
Zauerveinas (Sauerwein) J. (slap. Girėnas, Silvatikus) 221, 397—399, 401
Zavadskis J. 15
Zembrickis J. 43
Zikaras J. 392
Zimelis (Simmel) G. 104, 126
Zoizė (Seuse) H. 112
Zombartas (Sombart) V. 55, 204, 208

Žakas-Dalkrozas (Jaques-Dalcroze) E. 271
Žanė P. 192
Žemaitė 47, 70, 122, 248, 298, 371, 372
Žemaitis V. 138, 371
Žengė 46
Žilinskis T. 113
Žilsonas E. A. 289
Žoresas (Jaurés) Ž. 51
Žukauskas A. 402, 403

Würalt Ed. 396

TURINYS

Įvadas antrajam „Šaltinių" tomui 5

Adomaitis Juozas (Šernas) 11
Akelaitis (Akielevičius) Mikalojus 15
Aleksa Jonas Pranas 18
Aleksa-Angarietis Zigmas 19
Alseika Danielius 26
Andziulaitis Juozas (Kalnėnas) 27
Ambrozaitis Kazimieras 29
Avižonis Petras 32
Bagdanavičius Vytautas 34
Baltrušaitis Juozas (Mėmelė) 34
Baltrušaitis Jurgis 36
Bartuška Vincas 40
Basanavičius Jonas 42
Baumgartenas Artūras 43
Bičiūnas Vytautas Pranas 44
Biliūnas Jonas 46
Bistras Leonas 49
Bytautas Romanas 51
Blažys Juozas 55
Bučys Pranciškus Petras 56
Budzinskis Juozas 59
Čepinskis Vincas 61
Čiurlionienė-Kymantaitė Sofija 65
Čiurlionis Mikalojus Konstantinas 70
Dabšys Aleksandras 73
Dambrauskas Aleksandras-Jakštas Adomas 73
Dausa Kazys 89
Dielininkaitis Pranas 93
Donskis Izaokas 96
Dovydaitis Pranas 98
Eretas Juozas 111
Folkas Otonas 116
Galvydis Juozas 117
Gerulis Petras (Kragas) 121
Gylys Antanas 122

Girnius Juozas 124
Grinius Jonas 127
Gustainis Valentinas 131
Herbačiauskas (Herbačevskis, Gerbačiauskis) Juozapas Albinas 133
Ilgūnas Jonas 137
Jakas Povilas 139
Jakševičius Vytautas (Alantas) 141
Jasutis Aleksas 142
Jočys Petras 143
Juodelis Petras 144
Kairiūkštis Vytautas 147
Kairiūkštis Jonas 149
Kalinauskas Konstantinas Vincentas 153
Karsavinas Levas 155
Keliuotis Juozas 170
Kemėšis Fabijonas 174
Kudirka Vincas 178
Kuraitis Pranas 180
Leonas Petras 190
Lindė Julijonas (Dobilas) 199
Maceina Antanas 204
Mackus Feliksas 218
Mačys-Kėkštas Jonas 219
Malakauskis Petras 222
Maliauskis Antanas 222
Mankeliūnas Vytautas Matas 224
Mantvydas Pranas 225
Masaitis Česlovas 228
Matulaitis Stasys 229
Matulevičius (Matulaitis) Jurgis 230
Medelis Jurgis Bronius 233
Mickevičius-Kapsukas Vincas 234
Mikolainis Petras 238
Mykolaitis-Putinas Vincas 239
Milašius Oskaras 243
Paltarokas Kazimieras 246
Pečkauskaitė Marija (Šatrijos Ragana) 247
Petkevičaitė-Bitė Gabrielė 248
Puodžiukynas Antanas 251
Raičinskis Konstantinas 254
Reinys Mečislovas 255
Remeris (Römeris) Mykolas 261
Ročka Marcelinas 265
Serbenta Vitalis 267
Sezemanas Vosylius 269
Sidaravičius Antanas 288
Sierakauskas Zigmantas, Gerasimas, Gastra Juozas 289

Skruodys Jonas 291
Slavėnas Paulius 292
Smetona Antanas 295
Sruoga Balys 297
Šalkauskis Stasys 303
Šaulys Kazimieras 327
Šidlauskaitė Agota 328
Šilkarskis Vladimiras 329
Šlapelis Ignas 338
Šliūpas Jonas 341
Štrauchas Johanas (Strauch Johannes) 353
Šultė Simonas 354
Tamošaitis Izidorius 358
Vabalas-Gudaitis Jonas 367
Vaičiulaitis Antanas 371
Valančius Grigas 372
Vydūnas (Vilhelmas Storosta) 374
Vienožinskis Justinas 391
Vorobjovas Mikalojus 394
Zauerveinas Jurgis (Sauerwein Georg) 397
Žukauskas Alfonsas 402

Reziumė rusų kalba 404
Reziumė anglų kalba 408
Pavardžių rodyklė 411

Mokslinis leidinys

LIETUVOS FILOSOFINĖS MINTIES
ISTORIJOS ŠALTINIAI, t. 2

Redakcijos vedėja *Ramutė Rybelienė*
Redaktorė *Rima Dulkinienė*
Serijos ir viršelio dailininkas *Rimantas Dichavičius*
Meninė redaktorė *Romana Kungytė*
Techninė redaktorė *Birutė Adomaitienė*
Korektorės: *Irena Čupalienė, Marijana Rėzienė*

Duota rinkti 1990 08 27. Pasirašyta spaudai 1991 05 13. S. L. Nr. 255. Formatas 60×90/16. Popierius spaudos Nr. 2. Garnitūra „Baltika", 10 punktų. Iškilioji sapuda. 28,5 sąl. sp. l. 29,5 sąl. spalv. atsp. 31,27 apsk. leid. l. Tiražas 5000 egz. Užsakymas 5953. Kaina 7 rb.

„Minties" leidykla, 232600 Vilnius, Z. Sierakausko 15.

Spaudė „Vilties" spaustuvė, 232600 Vilnius, A. Strazdelio 1.

9,80

Li234 **Lietuvos** filosofinės minties istorijos šaltiniai: 3 t. / Lietuvos MA. Filosofijos, sociologijos ir teisės inst.; Redkol.: J. Macevičius (pirm.) ir kt.— V.: Mintis, 1980.— 421.

T. 2: XIX a. vidurys — 1940 m.—1991.—421 p.— Santr.: angl., rus.— Bibliogr.: p. 411—418. p.— ISBN 5—417—00561—4.

Šiame tome apžvelgiami šaltiniai atspindi Vakarų Europos švietiamosios filosofijos idėjų įtakoje atsiradusius revoliucinio demokratizmo pagrindus, 19 a. pabaigoje susiformavusią materialistinę filosofiją, kartu su nauja socialine visuomenės struktūra pradėjusią plisti marksistinę filosofiją, ant dviejų amžių ribos suintensyvėjusią idealistinę filosofiją, kurioje vyravo katalikiškoji filosofija. Katalikiškoji filosofija daug prisidėjo prie profesionalios filosofinės kultūros kūrimo, filosofijos terminų plėtojimo, pasaulinės filosofijos koncepcijų populiarinimo.

L $\frac{0301030000—038}{M\ 851(08)—91}$ Ž—91 UDK 1(474.5)(09)